هانا ئارێنت

بنەماکانی تۆتالیتاریزم

وەرگێڕانی

حەمە ڕەشید

تصوير- أبو علي الكردي

بنەماكانی تۆتالیتاریزم

ناوی کتێب: بنەماکانی تۆتالیتاریزم

نووسینی: هانا ئارێنت

وەرگێڕانی: حەمە ڕەشید

بابەت: لێکۆڵینەوە

دیزاین: یادگار ئەوڕەحمان

تیراژ: 2000

نرخ: 5000 دینار

ژمارەی سپاردن: 885

چاپخانەی: دەزگای چاپو پەخشی سەردەم

چاپی یەکەم ساڵی 2007

کوردستان ـ سلێمانی

www.sardamco.com

هانا ئارێنت

بنەماکانی تۆتالیتاریزم

وەرگێڕانی

حەمە رەشید

زنجیرەی کتێبی دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم
کتێبی سەردەم ژمارە (409)

سەرپەرشتیاری گشتی زنجیرە
ئازاد بەرزنجی

پێشکەشە

بە ڕۆحی پاکی ئەو مرۆڤانەی کە ڕژێمی تۆتالیتاری بەعس مافی ژیانی پێڕەوا نەبینین.

سوپاس و پێزانین

سەرەتا دەمەوێت سوپاس و پێزانی خۆم ئاراستەی ئەو براو هاوڕێیانەم بکەم کە شوێن پەنجەیان بەم وەرگێڕانەوە دیارە، چونکە بەبێ یارمەتی و ڕێنماییەکانی ئەو بەڕێزانە کەموکورتییەکی زۆر بەم کتێبەوە دەردەکەوت. هەر لەهەوەڵەوە برای بەڕێزم ڕێبین هەردی زۆر هانیدام ئەم کتێبە وەرگێڕم و پێشەکی ئەم کتێبەشی بە دەقە فارسیەکەوە بەراورد کردوە، پاشان برای دڵسۆزم د. شاهۆ سەعید ئەم وەرگێڕانەی خوێندەوەو سەرباری ئەوەی چەندین ڕێنمایی پڕبەهای پێشکەش کردم، بەنوسینی پێشەکییەکیش ئەم کتێبەی دەوڵەمەندتر کرد، هەروەها هاوڕێی فرە ئازیزم شوان ئەحمەد ئەم وەرگێڕانەی خوێندەوەو چەندین تێبینی و ڕێنمایی بەنرخی پێشکەش کردم، لەگەڵ هاوڕێی ئازیزیشدا کاکە ئارلس فەتاح لەسەر چەندین زاراوەی ئەم کتێبە گفتوگۆمان کردوە بۆ ئەوەی وشەی گونجاویان بۆ بدۆزینەوە.

تۆتالیتاریزم:
ئایدیۆلۆجیایەکی لێکدراوو رژێمێکی فرەئەدگار

د. شاهۆ سەعید

ئایا دەکرێ بەئاسانی تۆتالیتاریزم بناسین و لە چەند هێڵێکی گشتیدا سیما سەرەکیەکانی بزاوت و رژێمی خاوەن دەسەلاتی تۆتالیتار پێناسە بکەین؟ ئایا دەتوانین ئەو رژێمە وەك دامەزراوەیەکی سادە نیشان بدەین کە بەپێی تاقە ئایدیۆلۆجیایەك و لەپێناو جێبەجێکردنی ئامانجێکی ستراتیجیی دوور خایەندا رەوایەتی (بوون و مانەوە) بەخۆی دەبەخشێ..؟ لە کتێبی "بنەماکانی تۆتالیتاریزم"دا کێشەی سەرەکی هانا ئارێنت لەگەڵ سادەکردنەوەیەکی لەمجۆرەدایە، کە بەشێوەیەك لە شێوەکان دەچێتەوە خزمەتی خودی تۆتالیتاریزم.

ناکرێ رژێمی تۆتالیتار بەسادەیی پێناسەبکرێ و هەروا بخرێتە نێو ئەو پۆلێنکردنە تەقلیدییەی فیکری سیاسییەوە کە رژێمەکان دابەشدەکا بەسەر: سەتەمگەر، ئۆتۆکرات، دیکتاتۆری، دیموکراتی و پارلەمانی و.. هتد، چونکە رژێمی تۆتالیتار رژێمێکی ئاڵۆزو فرەئەدگارە، پشتئەستورە بە بەرهەمەکانی زانستی مۆدێرن، هونەری بیرۆکراتیەتی کارگێری، بەگەڕخستنی هۆکانی راگەیاندن، وروژاندنی سۆزی میللی، ئاراستەکردنی ئامرازەکانی بانگەشەی ئایدیۆلۆجی و بەئەفسانەکردنی کێشە سیاسییەکان...، هەروەك چۆن بەوردی کار لەسەر پاوانکردنی بواری ئابوری و پەروەردەیی و رۆحیەتی مێژوویی و لۆجیکی زانستی و فەلسەفیش دەکا.

تۆتالیتاریزم تەنها ماشێنێکی سەربازی نیە کە لە هەوڵی یەکڕەنگردنی هەموو کەرتە میللی و کۆمەلایەتی و دەوڵەتیەکاندا بێ، بەڵکو هەمیشە جێگۆڕکێ بە کەرتەکان دەکا و رێگەنادا غروری دەسەلات، تەنانەت غروری ملکەچ بوون بۆ دەسەلات لە ناخی هیچ کەسێکدا چەکەرە بکا. رژێمێکە تەنها لەگەڵ دوژمنەکانیدا

دڵڕەق نیە، بەڵکو لەگەڵ پێڕەوانی خۆشیدا دڵڕەق و توندڕەفتارەو ڕۆحیەتی هەستکردن بەگوناهو تاوان لەناخیاندا دەچێنێ. بۆ نمونە لەنێوان دەزگای سوپاو پۆلیسی نهێنیدا هەمیشە جێگۆڕکێ بە کارەکانیان دەکا، بەئەندازەیەك ئەندامانی ڕەعیەت نازانن داخۆ دەبێ ببنە ئەندامی گوێرایەڵی سوپایەکی دیسپلینکار، یان ببنە ئەندامی دەزگای پۆلیسی نهێنی کە پێویستە لە یەك کاتدا چاودێری بکەن و چاودێریش بکرێن. واتە لایان ڕوون نیە داخۆ لەژێر فەرمانی فەرماندەیەکی سەربازیی بەرجەستەدان، یان ملکەچی دەسەڵاتێکی نەبینراون، کە دەشێ چاوو گوێی نهێنی لە هەموو شوێنێك هەبێ و بچێتە ڕۆحی هاوڕێ و کەسە نزیك و هاونهێنیەکانیشەوە. لەسەر ئاستی پەیوەندیەکانیش بەدەرەوە، دڵنیا نین لەوەی داخۆ ستراتیجی حوکمی تۆتالیتاری بەچ ئاراستەیەکدا جووڵەدەکا: بەئاراستەی زەبتوڕەبتی ناوەکی و داخستنی سنورەکان لەگەڵ دەرەوەدا، یان بەئاراستەی فراوانکردنی دەسەڵات و پەلهاویشتن بۆ دنیای دەرەوە؟!

هانا ئارانێت پێیوایە مێژوی سیاسی چەندین جۆر سیستێمی داپڵۆسێنەری بەخۆوە بینیوە، بەڵام هیچیان لە سیستێمی تۆتالیتاری نەچوون. چونکە هەرچەندە ڕژێمە دیکتاتۆرو ئیستبدادیەکان توندوتیژیی زۆر ترسناکیان پێڕەوکردووە لەپێناو مانەوەو پاراستنی ئاسایشی دەسەڵاتداراندا، بەڵام ڕژێمی تۆتالیتار توندوتیژی پێڕەودەکا وەك ئامرازو ئامانج و ستراتیجی دوورخایەنیش، توندوتیژی دەکاتە یاسایەکی حەتمی کە پاساو حەتمیەتی زانستی و مێژویی پێدەبەخشێ. واتە تەنها پەنا نابا بۆ توندوتیژی فیزیکی، بەڵکو پەنادەبا بۆ پاساوی ڕەمزی و ئەقڵیەتی زانستگەری و حەتمیەتی مێژوییش تا هەموو ڕۆحیەتێکی بەرەنگاری لەو کەسانە داماڵێ کە دەچنە خانەی نەیارانەوە، تا بە ویژدانێکی ئاسودەوە سزایان بداو تەنها وەك دوژمنی خۆی نیشانیان نەدا، بەڵکو وەك دوژمنی مێژوو زانستیش وێنایان بکاو وەك خەڵکانێکی بێهوودە لێیان بڕوانێ کە بەگژ هەقیقەتی مێژوویی و زانستی ڕەهادا دەچنەوە. لەمبارەیەوە، ئارێنت ستایشێکی ئینگڵس بەنمونە دێنێەوە کە مارکس-ی ناوناوە "داروینی

مێژوو"[1]، بەو مانایەی هەروەك چۆن داروین تیۆرەی گەشەكردنی بوونەوەری بایۆلۆجیی وەك یاسایەكی زانستی حەتمی ئاشكراكرد، بەهەمان شێوە ماركسیش گەشەكردنی ڕژێمی سیاسیو ئابوریی كەشفكرد وەك یاسایەكی مێژویی حەتمی كە قابلی بەرەنگاربوونەوە نیە، بگرە هەر بەرەنگارییەكی ئەو یاسا مێژوییە بەر زەبری خودی مێژوو دەكەوێو چارەنوسی هیچ نیە جگە لەناوچوونو دۆڕان. ئەڵبەتە لە سەردەمی یەكێتی سۆڤێتدا بۆلشەفیكەكان، بەتایبەتی ستالینیەكان، تەئویلێكی زۆر ترسناكیان بۆ ئەو دیدەی ماركس كرد كاتێ ڕەوایەتی زانستیو ئایدیۆلۆجیو ئەخلاقییان دەبەخشییە تاوانەكانیان بۆ قەتڵوعامی سەدان هەزار كەس، بەو پاساوەی ئەوانە كەسانێكن بەحەتمی دەبێ لەناوبچن چونكە بەگوێرەی حەتمیەتی مێژوویی‌و زانستی ئەوانە چینی ڕوو لە مەرگن. بەهەمان شێوە نازییەكان لە تیۆرەی ڕەگەزپەرستیدا سوودیان لە هەمان تێزی داروین وەرگرت، بەتایبەتی لەو خاڵەدا كە دەڵێ: مانەوە تەنها بۆ بوونەوەرە بایۆلۆجییە بەهێزەكانە، بەڵام لای وان مانەوە تەنها بۆ ڕەگەزە جێرمەنییە باڵاكان بوو، كە دەبێ ڕەگەزەكانی تر یان ملكەچیان بن یان بە حەتمیو وبێ‌دوودڵی قڕبكرێنو لەناو بچن.

بەدرێژایی مێژوو مرۆڤ خەباتی كردووە بۆ تێپەڕاندنی ئەفسانەی حەتمیەتی غەیبانی، بۆ ڕزگاربوون لە ئیستبدادی ئەو هێزانەی كە بەناوی قەدەرو فەرمانی ئیلاهییەوە خەڵكیان كوشتووەو سزای ترسناكیان سەپاندووە. تۆتالیتاریزم بە هەمان میكانیزم كاردەكا، بەڵام بەپێی لۆجیكێكی سەربەرەوخوار كە حەتمیەتی غەیبانی دەگۆڕێ بە حەتمیەتی زانستی. واتە هەروەكچۆن تێرۆریستە خاوەن عەقیدە غەیبانیەكان بەوێژدانی ئارامەوە قوربانیەكانیان لەناودەبەنو قەناعەت بەخۆیان دێنن گەر قوربانیەكان گوناهبار بن دەبێ بكوژرێنو گەر بێگوناهیش بن قەدەری ئیلاهی ئەوەی خواستووە كە بكوژرێن، تۆتالیتاریزمیش بە هەمان لۆجیك، بەڵام بەلنگاوقووچی پاساو دەبەخشێ بەدڕندەیی. لەم سەروبەندەدا قوربانیەكانو جەللادەكانیش بێگوناهن، چونكە ئەوانەی لەناودەبرێن هیچ تاوانێكیان نەكردووە،

ئەوانەیشی لەناویاندەبەن تەنها فەرمانێکی دادگای باڵا جێبەجێدەکەن کە شەرعیەتی لە دادگای باڵای مێژوو یان یاسای پەرەسەندنی زانستی و سروشتییەوە وەرگرتووە، هەموو بەرەنگارییەکی ئەم لۆجیکەش کەسی بەرەنگاریخواز دەخاتە خانەی "دوژمنانی بابەتی". واتە تۆتالیتاریزم لەگەڵ بازنەی ئاسنینی تیرۆردا فرەڕەنگی مرۆڤ لەناودەبا و تاکێك دادەتاشێ کە "بەشێوەیەك رەفتاردەکا وەك ئەوەی خۆی بەشداری لە رەوتی مێژوو یان سروشتدا بکا"[2]

هانا ئارێنت ئەم گواستنەوە ترسناکەی تۆتالیتاریزم لە حەتمیەتی غەیبانییەوە بۆ حەتمیەتی زانستی دەبەستێتەوە بە پەرەسەندنی زاراوەی ئایدیۆلۆجیاوە لە چاخی نوێدا، چونکە ئایدیۆلۆجیا زاراوایەکی لێکدراوە، لە وشەی (ئایدیۆ Ideo)و پاشگری (لۆجی logy) پێکدێ، هەرچی یەکەمیانە (ئایدیا) واتایەکی میتافیزیکی فەلسەفیی هەیە کە خەیاڵ و فیکری مرۆڤ راپێچ دەکا بەرەو ئەو شتانەی کە واقعی و بەرجەستە نین، بەڵام (لۆجی) واتایەکی زانستی دەبەخشێ و زیاتر پەیوەستە بەو شتانەوە کە دەکرێ ئەزمون بکرێن و لەسەرزەمینی واقع تاقیبکرێنەوە[3] ئەڵبەتە ئارێنت بایەخی فەلسەفە دەزانێ وەك دەزگایەکی پرسیارکردن و گەڕانی بەردەوام کە دژی چەقبەستنی عەقائیدییە، بەڵام ئەویش هاوڕای (ریمۆن ئارۆن)ە کە پێیوایە کاتێ فەلسەفە تەرجەمەدەکرێ بۆ ئایدیۆلۆجیا، ئیتر رەهەندە مرۆیی و گەردوونیەکانی لەدەستدەدا و بەشێوەیەکە مەبەستگەر لەقاڵب دەدرێ[4]. ئەو مارەکردنە ترسناکەی نێوان خەیاڵی میتافیزیکی و حەتمیەتی زانستی لە سەردەمێکدا پەنای بۆ برا کە مرۆڤی مۆدێرن توانی ترسناکترین و شەیتانیترین خەیاڵ تاقیبکاتەوە، لەکاتێکدا لە سەردەمی کۆندا یۆتۆپیای فەلسەفی تەنها بەرهەمی خەیاڵێکی ئایدیاڵ بوو کە لەلایەن حەکیمەکانەوە لە خەلوەتگای میتافیزیکیدا، نەك لە تاقیگا راستەقینەکاندا، پەنای بۆ دەبرا. بۆ نمونە هەرچەندە بەڕای فەیلەسوفێکی وەك (کارل پۆپەر) کۆماری ئەفلاتون، وەك یۆتۆپیایەکی فەلسەفی، یەکێکە لە هەوڵە تیۆرییە سەرەتاییەکان بۆ دامەزراندنی سیستێمی تۆتالیتار لە مێژووی فیکردا[5]، بەڵام

ئارێنت پێیوایە تۆتالیتاریزم لەسەر زەمینی واقع تەنها ئەو کاتە دامەزرا کە ئایدیالیزمی فەلسەفی تێکەڵ بە لۆجیکی زانستی کرا، واتە خەیاڵ وەك گریمانەیەکی ئایدیاڵ لە تاقیگە راستەقینەکانەکانی زانستی مۆدێرندا ئەزموونکرا، لەسەر ئاستی تیۆریش زاراوەی (ئایدیۆلۆجیا) لە چاخی نوێدا بایەخدێکی گەورەی وەرگرت. هەربۆیە لە کتێبێکی تریدا دەربارەی (توندوتیژی) هانا ئارێنت باس لە مەترسی پێشکەوتنی تەکنەلۆجی دەکا لەسەردەمی نوێدا گەر ببێتە ئامرازێکی دەستی شەڕخوازەکان، ئەوانەی کە توندوتیژی تەنها لەپێناو توندوتیژیدا پێڕەودەکەن، بەجۆرێك چیتر ناتوانین بڵێین ئەو پێشکەوتنە گەورەیەی کە پیشەسازی چەك و وێرانخوازی بەخۆوەی دەبینێ تەنها بۆ مەبەستێکی سیاسیی تەقلیدییە[6]

هەموو ئایدیۆلۆجیاکان لە هەناویاندا توخمی تۆتالیتارییان تێدایە، بەڵام لە سەدەی بیستەمدا دوو ئایدیۆلۆجیا لە هەموو ئایدیۆلۆجیاکانی تر زیاتر توانیان حەتمیەتی زانستی و مێژوویی بکەن بەبەری ئایدیا ترسناکە پەتییەکانیاندا، ئەو دوو ئایدیۆلۆجیایەش راسیزم و بۆلشەفیزم بوون، کە پشتئەستوور بوون بە سێ بنەمای فیکریی سەرەکی:

یەکەم: ئایدیۆلۆجیا تەنها مامەڵە لەگەڵ واقعێکی هەستپێکراودا ناکا کە بوونی هەیە، بەڵکو دەشێ ئەگەرێکی خەیاڵییش وەك واقعێکی حەتمی و مێژووکرد وێنابکا و لەسەر بنەمای ئەو ئەگەرە خەیاڵییەش مامەڵە لەگەڵ دراوە واقعیەکاندا بکا. واتە "بەڵێنی راڤەکردنی هەموو روداوە مێژووییەکان دەدا...، بەڵێن دەدا رابردوو بەتەواوی راڤەبکا و تێگەیشتنی تەواوی بۆ هەنوکە هەبێ و بەشێوەیەکی دیاریکراویش پێشبینی داهاتو بکات"[7]

دووەم: عەقیدەی ئایدیۆلۆجی بۆ سەلماندنی ئایدیا پەتیەکان پێویستی بە بەڵگەهێنانەوەی واقعی نیە، چونکە بەرگی زانستی و حەتمیەتی مێژوویی دەکا بەبەری ئایدیاکانیدا کە مەرج نیە لە ئێستادا بسەلمێندرێن، بەڵکو ئەوە مێژووە دەیسەلمێنێ. ئایدیۆلۆجیست کەسێکە خۆی لەهەر پاساوێکی لۆجیکی

دەدزێتەوە کە پێنج هەستەکە لە واقیعدا دەیسەلمێنن و مژدەی واقعێکی "راستەقینەتر" دەدا کە هێشتا نەهاتووە[8].

سێیەم: عەقیدەی ئایدیۆلۆجی هەوڵدەدا بەڵگەنەویستێکی پێشوەخت بۆ خۆی دابتاشێ و هەموو تێزە پاشوەختەکانیش لەسەر بنەمای ئەو بەڵگەنەویستە بنیات بنێ، واتە گەمەیەکی لۆجیکی یان دیالیکتیکی دەکاو دەڵێ: مادامەکی "پێشەکی" عەقیدەکە بەڵگەنەویستە، ئیتر هەموو ئەو دەرەنجامە تیۆریانەی لەو بەڵگەنەویستە دەکەونە ئەوانیش بەڵگەنەویستن و هیچ مشتومڕێك هەڵناگرن. لێرەدا هانا ئارێنت نمونەی هیتلەر دێنێتەوە کە پێیوابوو ئایدیۆلۆجیای نازیزم، ئایدیۆلۆجیایەکە بەخەمساردییەکی لۆجیکییەوە دەڕوانێتە یاسای حەتمی لەناوچوونی هەندێ رەگەز لە بەرژەوەندیی هەندێ رەگەزی تر..، هەروەك چۆن ستالین شانازی بەوەوە دەکرد کە دیالیکتیکی کۆمۆنیستی دیالیکتیکێکی بێبەزەییە چونکە بەڵگەنەویستەو قابلی رەتکردنەوە نیە. ئەمە دروشمی ئایدیۆلۆجی هەریەك لەو دوو پیاوە بوو کە هەرچەندە لە مێژووی فیکردا هیچ پێگەیەکیان نیە، بەڵام دەبێ لەڕیزی گرنگترین "ئایدیۆلۆجیست"ەکان ناوزەد بکرێن[9]

رژێمی تۆتالیتار تەنها بەوەوە ناوەستێ کە ئایدیۆلۆجیایەکی تایبەت بەدەسەڵاتی سیاسی دابڕێژێت، بەڵکو ئایدیۆلۆجیای خۆی بەسەر یەکبەیەکی رەعیەتدا دەسەپێنێ و بوارێك ناهێڵێتەوە بۆ کشانەوە. واتە رژێمی تۆتالیتار لە بابەتی رژێمە دیکتاتۆرە تەقلیدیەکان نیە کە ئاسایشی هاوڵاتیانیان دەستەبەر بکا بەرامبەر بێدەنگبوونیان و کشانەوەیان لە کاری سیاسی. لە سایەی ئەو رژێمەدا دەبێ هەموان سیاسەت بکەن و هەموویان بانگەشە بۆ ئایدیۆلۆجیای دەسەڵات بکەن بەو جۆرەی کە بۆیان دیاری دەکرێ نەك بەو جۆرەی هەڵیدەبژێرن. لێرەوە تۆتالیتاریزم بە وێرانکردنی بورای گشتی دەسپێدەکا، ئەو قۆناغەی کە تیایدا خەڵکی ناچار دەبن لە سیاسەت بکشێنەوە و بچنە خەڵوەتگای تایبەت و بواری تایبەتی ژیانی کۆمەڵایەتییەوە، بەڵام لە قۆناغی دووەمدا دەستدەکا بە لەوناوبردنی بواری تایبەتی و ناچارکردنی مرۆڤەکان بۆ گەڕانەوەیان بۆ ژیانی

گشتی، بەڵام لە ڕاستیدا ئەوە گەڕانەوە نیە بۆ بواری گشتی (سیاسی و مەدەنی) بەڵکو جۆرێکە لە گەڕانەوە بۆ ژیانی مێگەلی کە تیایدا مرۆڤ بەشداری لە گەورەترین و بەرفراوانترین کاری بەکۆمەڵدا دەکا، بەڵام لە ناخی خۆیدا لە کوشندەترین تەنهاییدا دەژی. چونکە تەنهایی ڕۆمانتیکی دەرفەتێك بۆ دیالۆگی خود لەگەڵ خۆیدا دەستەبەردەکا، بەڵام ئەو تەنهاییەی تۆتالیتاریزم بۆ مرۆڤەکانی دەهێنێتەئاراوە بوارێك بۆ دیالۆگی مرۆڤ لەگەڵ خۆیشیدا ناهێڵێتەوە. واتە مرۆڤ دەبێتە بوونەوەرێك لەو تەنهاییە ڕادەکا کە گیرۆدەیەتی و پەنادەبا بۆ ئەرکی دەستەجەمعی، بەڵام لەناو مێگەلیشدا هەست بە تەنهاییەکی کوشندەتر دەکا کاتێ کەسێ شك نابا وتوێژی لەگەڵ بکا. تەنهایی، تەنها کاتێك پەسەندەو مرۆڤ دەتوانێ بەرگەی بگرێ کە قۆناغێکی کۆمەڵایەتی بەدوادا بێت، قۆناغی ئیعتراف و شەفاف بوونی خود لەئاست خودەکانی تردا، بەڵام کاتێ ڕاکردن لە تەنهایی بەوە کۆتایی دێ کە مرۆڤ خۆی لەناو ئاپۆرەیەکی خەڵکی تەنهاتر لەخۆی ببینێتەوە، ئیتر هەستدەکا لە وێرانەیەکەوە پەنادەبا بۆ وێرانەیەکی تر، کە ئەوەش ترسناکترین دۆخی وجودیی مرۆڤە کە ڕژێمە تۆتالیتارەکان زۆر بەوردی کاری لەسەر دەکەن.

لە بەشی یەکەمی کتێبەکەیدا، کە لەژێر ناونیشانی "کۆمەڵگەی بێ چین"دایە، هانا ئارێنت ئامارە بەم ستراتیجەی دەسەڵاتی گشتگیر دەدا، کە کۆشش دەکا هەموو ئینتما کۆمەڵایەتیەکان لەناوبەرێ کە دینامیەت دەبەخشنە کۆمەڵگاو ڕۆحیەتی جیاوازی و بەرەنگاریی تێدا دەخولقێنن. ئەو پرۆسەیە بەهێنانەپێشەوەی خەڵکە بێئینتما و پەراوێزخراوەکان و بەخشینی پلەوپایەو دەسەڵات پێیان دەستپێدەکا، ئەو خەڵکانەی کە ئارێنت ناویاندەنێ "هەرچی و پەرچی" ڕقێکی خۆڕسکیان لە هەموو چینەکانی کۆمەڵگە هەیەو کاریگەرترین چەکی دەستی ڕژێمی تۆتالیتارن، چونکە خاوەنی هیچ بەرژەوندییەك نین کە بترسن لەدەستی بدەن. لێرەوە بەرژەوەندی ڕژێمی تۆتالیتار لەگەڵ هێنانەپێشەوەی خەڵکە بێ بەرژەوەندیەکاندایە، کە بەهەموو شتێك ڕازین و هیچ بەرژەوەندیەکیان نیە لەگەڵ

بەرژەوەنــدی دەســەڵاتدا نــاكۆك بــێ و مــەرجی پێــشوەختیان نیــە بــۆ ملــدان و جێبــەجێكردنی هــەموو ئــەو فەرمانانــەی پێیــان دەسپێردرێ. ئایـدیۆلۆجیای نـازیزم لەســەر ئاســتی كۆمەڵایــەتیش تــوانی فریــوێكی گــەورە بخاتــە بــەردەم ئــەو خەڵكــە پــەراوێزخراوەی كــە بــەهۆی قەیرانــە ئــابوری و كۆمەڵایەتیــە ســەختەكانەوە هەســتیان دەكـرد سـەر بـەهیچ چینێك نین و بەچاوێكی نـزم تەماشـادەكرێن، بـەڵام نازیـەكان ئـەو قەناعەتەیان لەلا چاندن كە ئەوان سەر بە گەورەترین و پیرۆزترین كـەرتی مرۆڤایـەتین كــە نەتــەوەی جێرمەنییــە. یــان هــەروەك ئارێنــت دەڵــێ: ئــەو خەڵكــە لــە ســیاقێكی مێـژوویی و كۆمەڵایـەتی هێنـدە نالـەبارو پەرتـدا دروسـتببوون كـە هـەرگیز توانـای خۆرێكخــستنیان نــەبوو، "تــەنها هەســتێكی ناسیۆنالیــستی تونــدڕەو پێكــەوەی دەلكانـدن، بۆیـە شـتێكی سروشـتی بـوو لـە یەكـەمین ئـەزموونی نائومێـدی تازەیانـدا ئارەزوویەكی ناسیۆنالیستی توندڕەویان هەبێ"(10)

ئیدی ئەو نمونەیەی ئەندامی حزبی تۆتالیتـار، كـە كەرامـەت و ژیـان و مانـەوەی دەبەسترێتەوە بە حزبەوە دەبێتە نمونەی باڵای هـەموو ئەنـدامانی حـزب. پێویـستە هـەموو ئەنـدامان ئـەو هەستەیان لا دروسـت ببـێ كـە ئـەوان هـیچ نین بـەبێ حـزب و لـەدەرەوەی حـزب شـوێنێك نیـە لـەم جیهانـەدا ئـەوان لـەخۆبگرێ. واتـە بێقیمـەت كردنی مرۆڤ و بەتاڵكردنەوەی لە هەموو متمانەو بڕوایەك بەخۆی ئەو سـتراتیجەیە كە حزب و ڕژێمی تۆتالیتار زۆر بـەوردی و بەگوێرەی بەرنامەیەكی دارێـژراو كـاری لەسەر دەكا، تا وردە.. وردە حزب یەكسان بكاتەوە بە كۆمەڵگەو لەوێشەوە حـزب یەكسان بكاتەوە بە دەوڵەت و نەتەوەو جیهان و شوێنێكی ئـەمین لـەدەرەوەی حـزب نەهێڵێتـەوە كـە تیایـدا مـرۆ هەسـت بـە ئاسـایش و ئـارامی جەسـتەیی و دەروونـی بكـا(11) لـە كـاتێكی ئاوهـادا، كـە غـەریزەی ژیـان و مانـەوە دەچێتـە پـێش هـەموو غەریزەكانی ترەوە، حزبی تۆتالیتار پێویستی بەوە نامێنێ بەرنامەی كاری حزبی بخاتە بەردەم ئەندامان و جەماوەرەكەی تا قایلیان بكا بە نیازو پلانـەكانی، چونكـە قـایلبوون خواسـتی مرۆڤـە ئازادەكانـە، نـەك مرۆڤگـەلێك كـە تـەنها خـەمیان ئەوەیـە دڵسۆزیی خۆیان بۆ حزب بسەلمێنن. لەم نێوەندەدا سەركردەی تۆتالیتار هێنـدەی

پەنا بۆ فەرمان و کاری مەیدانی دەبا هێندە پەنا ناباتە بەر رازیکردنی شوێنکەوتوانی و هەرگیز دەرفەتی وتوێژو قایلکردنی فیکری ناهێڵێتەوە، چونکە لە کاتی تێرامان و وتووێژدا مرۆڤەکان دەبنەوە بەخۆیان و توانای نەیارییان تێدا دروستدەبێ، بەڵام لەکاتی فەرماندەرکردندا مرۆڤەکان دەبنەوە بەشێکی زۆر بچووک لە ماشێنێکی بەکۆمەڵدا، کە مرۆڤ بەتەنهاو لە دەرەوەی ئەو ماشێنە هیچ بەهایەکی نیەو بوونەوەرێکی بێقیمەتە. هەربۆیە بۆلشەفیەکان بەرنامەی سیاسیی خۆیان لە چەند هێڵێکی گشتیدا کورتدەکردەوە کە پێویستی بە لەسەر وەستان و پرسیارکردن نەبوو. هەرچی مۆسۆلێنی بوو دەیوت بەرنامەی حزبی شتێك نیە جگە لە پارچە کاغەزێکی بێسوودو چاپسکەرو بەرنامەی حزبی فاشیست تەنها سازدانی جەماوەری و کارو هەڵوێستی عەمەلییە. لەسەر هەمان ریتم هیتلەر لەو باوەڕەدا بوو کە "خودی فیکر تەنها بەپێی دەرکردن و جێبەجێکردنی فەرمانەکان بوونی هەیە"(12). لێرەوە ئەو فریوەی کە دەخرایە بەردەم هەرچی و پەرچیەکان فریوی دەسەڵات نەبوو، بەڵکو فریوی خزمەتکردنی دەسەڵاتێك بوو کە ستراتیجیەتی کەمبایەخکردنی فیکری پێڕەودەکرد، تا مرۆڤەکان چەندە بوودەڵەو خوێنڕێژو نەزانیش بن خۆیان وەك کەسانی گەورە بێتە بەرچاو کە خزمەتی ئایدیۆلۆجیایەکی مەزن و سەرکردەیەکی مێژوویی دەکەن لە دەوڵەتێکدا کە جیاوازیەکانی نێوان نوخبەو عەوامی خەڵك هەڵدەگرێ، چونکە هەرەمی دەسەڵاتی تۆتالیتار بەشێوەیەك دادەڕێژرێ کە غرورێکی ساختە دەبەخشێ بە هەموان. هەرچی سەرکردەیە وەك کەسێکی گەورەو بلیمەت وێنادەکرێ چونکە سەرکردایەتی کەسانێکی گەورەو نەتەوەیەکی گەورە دەکا، هەرچی ئەو خەڵکانەشە کە ملکەچی تەواوی فەرمانەکانی سەرکردەن سەر بەو نەتەوە گەورەیەن. بۆ سەلماندنی ئەم غرورە ساختەیە گۆبلز دەیووت: "مەزنترین خۆشبەختی کە مرۆڤی هاوچەرخ هەستی پێبکا ئەوەیە کە خۆی بلیمەت بێ یان خزمەتکاری بلیمەتێك بێت"(13).

تۆتالیتاریزم تەنها ئیش لەسەر پاوانکردنی دامودەزگا بەرجەستەکانی دەوڵەت ناکا لە (ئێستا)دا، بەڵکو هەوڵدەدا یاسا سروشتیەکانی (کات)یش

دەسـکاری بکـاو یادەوەرییـەکی نـوێ بـۆ جـەماوەر دابتاشـێ کـە پاسـاوی ئایدیۆلۆجیاکەی بدا. لەو پێناوەدا تەنها بەڵگەنامەو راستییە مێژووییەکان لەناو نابا، بەڵکو ئەو نوسەرو خوێنەرانەش لەناودەبا کە باس لە مێژوییەکی ناکۆک بەو مێژووە دروستکراوە دەکەن. پاشان ئایدیۆلۆجیای تۆتالیتاری لە پاوانکردنی (ئێستاو رابردو)ەوە دەگوازێتەوە بۆ پاوانکردنی (ئاینده)و بانگەشە بۆ ئەوە دەکا کە لە پاشەڕۆژدا هەموو پێشبینیەکانی حزب بەحەتمی دێنەدیو هەموو نەیاریکردنێکی رژێم لە ئێستادا واتە لەناوچوونی حەتمی لە ئایندەدا. بۆ هیچ کەسێکیش نیە ئەم فاڵگرتنەوەیەی رژێمی تۆتالیتار وەك ریکلامێکی سیاسی تەماشا بکا، بەڵکو دەبێ وەك حەقیقەتێکی مێژوویی (لە رابردوودا)و وەك حەتمیەتێکی زانستیش (لە ئایندەدا) تەماشا بکرێ. بۆ نمونە نازیەکان بانگەشەیان بۆ تیۆرەی رەگەزپەرستی دەکرد وەك هەقیقەتێکی رەها کە رەوایەتی لە رۆحی مێژوویی ئەڵمانییەوە وەرگرتووەو زانستی بایۆلۆجیاش وەك راستییەکی زانستی پشتراستی دەکاتەوە. هەرچی بۆلشەفیەکان بوو بەمەبەستی بانگەشەکردن بۆ ئایدیۆلۆجیای خۆیان، پەنایان دەبردە بەر دەزگا ئەکادیمیو زانستیەکانیان و "تەنانەت زاناکانیان ناچاردەکرد رۆڵی فاڵچی وازی بکەن"[14] بەمجۆرە ئایدیۆلۆجیای تۆتالیتاری لە عەلمالنیەتی زانستییەوە دەپەڕێتەوە بۆ غەیبانیەتی زانستیو بەزۆری زۆردارەکی زانست دەکاتە ئامرازێك بۆ ساغکردنەوەی ئەو تێزە ترسناکانانەی کە تەنها لە خەیاڵی وێرانخوازی سەرکردە تۆتالیتارەکاندا هەیە[15] واتە هەر وەك چۆن سەرکردە ئیماندارە کۆنەکانی مێژوو بەناوی قەدەری ئیلاهییەوە قەتڵوعامی نەیارەکانی خۆیان دەکرد، بەهەمان شێوە سەرکردە تۆتالیتارەکان بەناوی قەدەری زانستییەوە غەریزەی کوشتنو وێرانخوازیی خۆیان بەتاڵدەکەنەوە، بگرە بەشێوەیەکی ترسناکتر چونکە ئەمان لە سەردەمێکدا ئەو کارە دەکەن کە چەکی کوشندەترو دامودەزگای پروپاگەندەی پێشکەوتوتریان لەبەردەستدایە، کە لە توانایدایە هەر خەیاڵێك، چەندە سایکۆپاتیو ترسناکیش بێ، بکاتە هەقیقەتێك لە سەرزەمینی واقع. بەڵام سەرباری ئەم لێکچوونە، جیاوازییەکی

بنـەڕەتی لـەنێوان عەقیـدەی ئیمانـداری ئـاینی و ئایـدیۆلۆجیای ئیمانـدرای تۆتالیتاریـدا هەیـە، بەتایبـەتی لـەو حاڵـەدا کـە عەقیـدە لای یەکـەمیان ڕەهەنـدێکی مێـژوویی قـووڵی هەیــەو ڕۆژەچــێتە ناتاگــایی دەســتەجەمعی ئیمانداراتــەوە، بــەڵام ئایــدیۆلۆجیای تۆتالیتـاری زادەی ئامرازەکـانی پروپاگەنـدەی مۆدێرنـەو مانـەوەی بەنـدە بـە مانـەوەی شـکۆو وەهەیبـەتی ڕژێمـی تۆتالیتـارەوە، هـەر ئەوەنـدەی ئـەو ڕژێمـەش داڕما، ئیتر ئـەو عەقیـدە ڕەهایـەش دادەڕمـێ و لایـەنگرانی وەك ئـەوەی گرەوێکـی دۆڕاویـان کردبـێ بـەهێمنی پاشەکـشێ دەکـەن. ئەڵبەتـە بـەزۆر پێکەوەلکانـدنی ماتریـالیزمی زانـستی (دیـالیکتیکی لای بۆلـشەفیەکان و جینناســی لای نازیـەکان) لەگـەڵ پێـشبینیکردنی ئایـدیالیزمی غـەیبانی یـان میتـافیزیکی...، گەمەیـەکی ترسـناکەو کاتـێ پێکـەوە کۆدەکرێنـەوە کـارلێکێکی کوشـندەیان لێدەکەوێتـەوە. بـەڵام سـەرەنجام گەمەکـە وەك کۆمیدیا کۆتایی پـێدێ، چونکە حوکمەکانی زانست هەمیشە ڕێژەیین و لە سیاقێکەوە بـۆ سـیاقێکی تـر گۆڕانیـان بەسـەر دێ، لـە کاتێکـدا عەقیـدەی ئیمانـداری غـەیبانی عەقیدەیـەکی ڕەهایـەو نـەك پـشت بەزانـست نابەسـتێ بـەڵکو لەسـەرو زانستەوە خـۆی دەبینێتەوە.

حزبـی تۆتالیتـار لەسـەر ئاسـتی ڕێکخـستنیش هەوڵـدەدا کارلێـك بـسازێنێ لـەنێوان کەسـانێکدا کـە تـەنها لەسـەر ئاسـتی تیـۆری و وەك ئایدیایـەکی پـەتی بڕوایان بە عەقیدەی حزب هەیە لەگەڵ ئەو کەسانەدا کە ئەو ئایدیا پەتییە وەك حەتمیـەتێکی مێـژوویی یـان زانـستی لەسـەر زەمینـی واقیع جێبەجێدەکـەن، واتـە دروستکردنی پلەبەندی لەنێوان لایەنگران و ئەندامانی حزبدا دروستدەکا بەوەی کە لایـەنگران تـەنها لەسـەر ئاسـتی تیـۆری بانگەشـە بۆ حـزب دەکـەن یـان بڕوا بـە پروپاگەنـدەکانی دەکـەن، بەڵام ئەنـدامان کەمینەیـەك پێکـدێنن لـەو کەسـانەی کـە لەسەر زەمینی واقیع ئـەو پروپاگەندانە جێبەجێدەکەن و قسە تەرجەمە دەکـەن بۆ واقیعێکـی بەرجەسـتە. هانـا ئارێنـت قـسەیەکی هیتلـەر بەنمونـە دێنێتـەوە کـە بەچاوێکی سووکەوە تەماشـای لایـەنگرانی خـۆی کـردووە، تەنانـەت خوێنـدەوارە نازیـەکانیش، ئەوانـەی تـەنها بەقـسە نـەك بـەکردەوە نـازی بـوون. واتـە حزبـی

تۆتالیتـار تـەنها لـەنێوان شـوێنکەوتوانی حـزبو نـەیارانی حزبـدا پلەبەنـدیو جیاوازی دروسـت ناکـا، بـەڵکو لـەنێو خـودی حزبیـشدا پلەبەنـدی دروسـتدەکاو هەمیشە هەستێك لای پێڕەوانی خۆی دەچێنێ بەوەی کە هێشتا ماویانە ببنە دڵـسۆزی تـەواوو هێـشتا لـە بازنـەی گومـانو لـەژێر چـاودێریدانو هێـشتا نـەیانتوانیوە وەلاو دڵسۆزیی خۆیـان بەتـەواوەتی بسەلمێنن. بۆ نمونـە نازیـەکان پلەبەندییـەکی زۆر ئاڵۆزیـان لـەنێوان دەزگـای ڕێکخـستندا داڕشـتبوو بـۆ تۆخکردنـەوەی ئـەو هەسـتە لای نازیـەکان، لەشـێوەی چـەند بازنەیەکـدا کـە گەورەترینیان بازنەی لایـەنگران بوونو چەقی بازنەکەش سەرکردەی حزب بوو، لەنێوان لایـەنگرانو سەرکردەشدا چەندین بازنـەی تـر هـەبوون کە هەمیشە لەژێر چـاودێریی یـەکتردا بـوون. لایـەنگران ئـەو کەسـانە بـوون کـە بڕوایـان بـە ئایدیۆلۆجیای نـازی هـەبوو بـەلام بـەهۆی سـەرقاڵیانەوە بـە کـارو پیشەو ژیـانی تایبـەتی خۆیانـەوە شـەرەفی ئەنـدامبوونیان لـە حزبـدا پێنـەدەبڕا. ئەنـدامان ئـەو کەسـانە بـوون کـە لـەکاتی بەریەککـەوتنی ژیـانی تایبـەتیو بەرژەوەنـدیی حزبـدا قوربانیان بە بەرژەوەندیی تایبەتو ژیانی کەسە نزیکەکانی خۆیان دەدا لـەپێناو حزبـدا، بـەو شـێوەیەش شـەرەفی ئەنـدامبوونیان پێـدەبڕا. بـەلام وەرگرتنـی ئەنـدامێتی بـەس نـەبوو بـۆ ئـەوەی ببنـە نازییـەکی دڵـسۆز، چـونکە لـەنێو ڕیـزی ئەندامانیشدا چەند دەزگایـەکی نهێنـی هـەبوون، وەك دەزگـای هێرش (S.A) کە لـە ئەنـدامان تونـدڕەوتر بوون، لـەنێو ئەنـدامانی ئـەو دەزگایەشـدا ئەنـدامانی دەزگـای پاراسـتن (S.S) هەڵدەبـژێردران کـە چـەند قاتـێ تونـدڕەوترو دڕنـدەتر بـوون. بـەلام هەرگیز نابێ هەستێکی ئەوتۆ لای ئەندامانی ئەو دەزگایانە دروست ببێ کە ئـەوان لەهـەمووان دڵـسۆزترن بـۆ حـزب. بـۆ ئـەو مەبەسـتە (هیملـەر)ی سـەرۆکە دەزگـای پاراسـتنی حزبـی نـازی چـەند دەزگایـەکی نهێنیـی تونـدڕەوتری تـری دروسـتکرد وەك: (دەزگای هـەواڵگری ئایـدیۆلۆجیای حـزب، نوسـینگەی تایبـەت بـە مەسـەلەی ڕەگەزو یەکـەی پاسـەوانیی ئۆردوگـا زۆر ملێکـان)[16]...، کـە لـە یـەك کاتـدا ئـەرکی پاراسـتنی حـزب لـە دوژمنـی دەرەکـیو ئـەرکی چاودێریکردنی ئەنـدامانی خـودی

حزبیـشیان پێـسپێردرا بـوو، بـەڵام هــەر ئـەو دەزگایانـەش لەلایـەن یەکترییـەوە چاودێری دەکران تـا هـیچ ئەنـدامێك لـەوە دڵنیـا نـەبێ کـە تـەنها چـاودێری دەکـا، بەڵکو دەبوو بزانـێ بـەردەوام چـاودێریش دەکـرێ. بـەمجۆرە دەسـەڵات نێوەنـدێکی ئاشـکرای نـەبوو، هەمیـشە لـە شـوێنێکەوە دەگوازرایـەوە بـۆ شـوێنێکی تـر، دەبـوو تارمـایی دەسـەڵات لەهـەموو شـوێنێك ئامـادیی هـەبێ، لـە کەرتـەکانی دەوڵـەتو کۆمــەڵگاوە تـــا دامودەزگاکـــانی خـــودی حـــزبو لەوێـــشەوە بـــۆ دەروونو سـایکۆلۆجیای یـەك بەیـەکی تاکـەکان، بـە ئەندازەیـەك دەسـەڵات دەبـووە سـێبەری هـەموو کەسـێكو بۆ هـەر شـوێنێك بڕۆشـتایە ئـەو بەدواوەی بـوو، ئەگـەر کەسـیش چاودێری نەکردایە دەبوو خۆی چاودێری خۆی بکاو لەخۆی بپێچێتەوە.

هانـا ئارێنـت سـەرنجمان بـۆ ئـەوە رادەکێـشێ کـە هەڵەیـە گـەر وابـزانین رژێمـی تۆتالیتـار رژێمێکـی دیکتـاتۆری میلیتـاری (سـەربازی)یـە، چـونکە لـەناو دەزگـای سـوپادا پلەبەندییـەك هەیـە کـە لەرێگەیـەوە رێـز لـە بیرۆکراتیـەتی پیـشەییو پلەبەنـدیی سـەربازی دەگیردرێو پێگەیـەکی ئاشـکرا بـە هـەر یـەکێك لـە سـەربازان دەدرێ. لەمبارەیـەوە هۆکـاری ئیعـدامکردنی (رۆهـم) فەرمانـدەی یەکـەکانی (S.A) لەلایـەن هیتلـەوە ناگەڕێتـەوە بـۆ ئـەوەی کـە رۆهـم نازییـەکی نادڵـسۆز بـوو، بـەڵکو دەگەڕێتـەوە بـۆ ئـەوەی کـە ئـەو دەیویـست هـەموو دەزگـا نهێنییـە تێکڕژاوەکـانی رژێمەکـــەی رێکبخـــاو بیانخاتـــە ژێـــر فەرمانـــدەیی دیکتاتۆریـــەتی ســـەربازیی مەرکەزییەوە، واتە نێوەندێکی ئاشکرا ببەخشی بە دەسەڵات کە ناکۆك بوو لەگەڵ ستراتیجیەتی بەنهێنیکردنی نێوەندی دەسەڵات بەو شێوەیەی کە هیتلەرو هیملەر نەخشەیان بۆ کێشا بوو. لێرەوە دەکرێ بڵێین یەکێك لە جیاوازییە سەرەکیەکانی نێـوان رژێمـی دیکتـاتۆریو رژێمـی تۆتالیتـاری لـەم خاڵـەدا دەردەکـەوێ، کـە یەکـەمیان زیـاتر پـشت بـە دەزگـای سـەربازی دەبەسـتێ، بـەڵام دووەمیـان بەپلـەی یەکەم پشتئەستورە بە دەزگا هەواڵگرییە نهێنیەکان. جیاوازییەکی تر لەنێوان ئەو دوو رژێمـەدا لـە کەسـایەتی سـەرکردەکانیاندا دەردەکـەوێ، هەرچـی سـەرکردەی دیکتـاتۆرە هەوڵـدەدا مەرکەزیـەتێکی یاسـایی بـۆ خـۆی دروسـت بکـاو بـەپێی

هەرەمێکی دەسەڵاتی بیرۆکراتی فەرمانڕەوایی بکا، بەڵام سەرکردەی تۆتالیتار بەگوێرەی فرەمەرکەزیەتێکی جیوەیی کاردەکاو هەمیشە گۆڕان لە دەموچاوی کەسانی دەورووپشتی خۆیدا ئەنجام دەدا. هەرچەندە سەرکردەی تۆتالیتار لەو کەسانە خۆش نابێ کە رەخنە لە داورودەستەکەی دەگرن چونکە رەخنەگرتن لەوان بە ئیهانەکردنی خۆی لەقەڵەمدەدا، بەڵام لە کاتی شکستو قەیرانەکاندا دەبێ داورودەستەکەی باج بدەنو پاکتاوبرکرێن، چونکە دڵسۆزیی ئەوان بەوە تاقیدەبێتەوە کە ببنە قۆچی قوربانیی هەڵەکانی سەرۆک. لەم پێناوەدا رژێمی تۆتالیتار بەوردی کار لەسەر سایکۆلۆجیای جەماوەر دەکاو دۆخێکی سایکۆپاتیی دەستەجەمعی ئەوتۆ بڵاودەکاتەوە کە دەبێ هەمیشە جەماوەر چاوەڕێی فەرمانی سەرکردە بێ تا حوکم لەسەر ئەوە بدا کێ ناپاکو خائینەو کێ شۆڕشگێڕو دڵسۆزە، ئیدی زۆر ئاساییە شۆڕشگێڕێك لە ماوەی شەووڕۆژێکدا ببێتە خائینو حوکمی لەسێدارەدانی بەسەردا بدرێ، هەموو خەڵکیش زۆر بە ئاسایی ئەو حوکمە وەردەگرنو وەك بڕیارێکی حەکیمانە لێی دەڕوانن. بەهەمان شێوە سەرکردەی تۆتالیتار زۆر بەئاسانی درۆ دەکاو گەمە بە دروشمەکانی خۆی دەکاو جێگۆڕکێ لەنێوان بەرەی دوژمنانو بەرەی دۆستاندا دەکا، نابێ هیچ پرسیارێکیش لای ئەو جەماوەرە دروست ببێ، بەڵکو بەپێچەوانەوە دەبێ تەئویلی گونجاو بۆ درۆکان بدۆزنەوەو ستایشی بادانەوەکانی سەرۆك بکەن "بەوەی زیرەکییەکی تاکتیکیی لەرادەبەدەری هەیە"(17)

رژێمی تۆتالیتار کاتێ دێتە سەر حوکم هەمیشە پەیمانی سەقامگیرکردنی دۆخی وڵات دەدا بەجەماوەرەکەی، بەڵام هەرگیز ئەو پەیمانەی خۆی جێبەجێناکاو وڵات لە دۆخێکی ناجێگیرو نائاسایی بەردەوامدا دەهێڵێتەوە، واتە هەرگیز رێگەنادا هەستکردن بەئارامیو کۆتاییهاتنی باری نائاسایی لە ناخی خەڵکیدا بچەسپێ. لەو پێناوەدا رژێم پێویستی بە شەڕی بەردەوامو دوژمنی بەردەوامو سازدانی سیناریۆی بەردەوام هەیە سەبارەت بەوەی کە وڵاتو شۆڕش لەبەردەم مەترسیدان. شۆڕش لەدیدی ئایدیۆلۆجیای تۆتالیتاریدا قۆناغێکی پێشوەختو راگوزەر نیە کە

بەدامەزراندنی رژێم کۆتایی پێ بێ، بەڵکو دۆخێکی هەمیشەییە کە دەبێ وڵات ڕەنگی پێوەبگرێ. واتە هەروەکچۆن لەسەر ئاستی تیۆریی ئایدیۆلۆجیای تۆتالیتاریزم لەسەر بنەمای کۆکردنەوەی تێزە ناکۆك و دژبەیەکەکان دادەمەزرێ، لەسەر ئاستی پراکتیکیش رژێمێکی لێکدراوە، کە دوو میکانیزمی کاری ناکۆك بەیەك پێکەوە کۆدەکاتەوە: یەکێکیان میکانیزمی بەڕێوەبردنی وڵاتە کە پێویستی بە سەقامگیرکردنی دامودەزگاکانی وڵات هەیە، ئەوی تریان میکانیزمی شۆڕشە کە پێویستی بە هەڵوەشاندنەوەی بەردەوامی دامودەزگا جێگیرەکانە. بەمجۆرە رژێمی تۆتالیتار رژێمێکی بێ ئەدگارو بێ سیمایە، هەر ئەو بێ ئەدگارییەش دەبێتە ستراتیجێك بۆ تێرکردنی بەردەوامی غەریزەی پاوانخوازی لەسەر ئاستی ناوخۆو فراوانخوازی لەسەر ئاستی دەرەکی. بۆ نمونە سەرباری دوژمنایەتی سەرسەختی ستالین لەگەڵ (ترۆتسکی)دا بەلام سوودی لە دروشمەکەی وەردەگرت سەبارەت بە "شۆڕشی بەردەوام"، بەو مانایەی کە شۆڕشی کۆمۆنیستی هەرگیز کۆتایی نایەتو تا ململانێی چینایەتی لە جیهاندا مابێ دەبێ هەموو سۆڤێتیەکان لە دۆخی شۆڕشی بەردەوامدا بنو هەرگیز پشتێنی پشوی لێنەکەنەوە. هیتلەریش دوای ئەوەی دەسەلاتی گرتە دەست بەرنامەی نازیزمی گۆڕی بۆ بەرنامەیەکی جیهانیو ئەوەی دووپاتدەکردەوە کە بزوتنەوەکەی هەمیشە ئەرکی تازەی لەپێشەو زۆر لەوە گەورەترە لە جوگزی ئەڵمانیادا قەتیس بێ، دروشمەکەی ئەویش بریتی بوو لە "هەنگاونانی جێگیرو نەگۆڕی بەردەوام بەرەو ئامانجی نوێ"[18] سیمای بێ ئەدگاری تۆتالیتاریزم لەو تێکەڵبوونە سەیرەی نێوان حزبو دەوڵەتو رێکخراوە جەماوەرییەکانیشدا دەردەکەوێ، کە ئەندامانی هیچ یەکێك لە دامەزراوە تێکەڵو پێکەڵەکانی سەر بەدەوڵەتو حزبو سەندیکاکان نازانن داخۆ ئینتمای سەرەکییان بۆ چ دامەزراوێکەو مەرجەعی دەسەلات لە کامیانەوە دەستپێدەکا. هەرچەندە بەگوێرەی دەستوری یەکێتی سۆڤێت شورا بالاکانی دەولەت بەرزترین دەسەلاتی دەولەتیان پێکدەهێنا بەلام دەسەلاتی راستەقینەی دەولەت بەدەست لیژنەی مەرکەزیی بۆلشەفیکەکانەوە بوو، لەناو لیژنەی مەرکەزیشدا چاوەڕێی راسپاردەکانی مەکتەبی سیاسی بوون،

لەناو مەکتەبی سیاسیشدا هەموو ئەندامان چاوەڕێی فەرمانەکانی ستالین بوون. سەندیکاکانیش لەبری ئەوەی ببنە زمانحاڵی ئەندامانی خۆیان، بەپێچەوانەوە دەبوو بەردەوام سیخوڕی بکەن بەسەر هەڵسوکەوتی ئەندامانی خۆیانو هەندێ جاریش دەسەڵاتیان پێدەبەخشرا دەستوەردەنە هەندێ کاروبار کە لە دەرەوەی ئەرکی خۆیان بوو. بەمجۆرە مرۆڤ لە تۆڕێکی ئاڵۆزی هەمەلایەنی دامودەزگاییدا هەموو ئارامییەکی دەروونی لەدەستدەداو حاڵی نابێ داخۆ لەناو دامودەزگاکاندا کامەیان راستەقینەو کامەیان سێبەرە، کامەیان ئاشکراو کامەیان نهێنییە، کامەیان خاوەن دەسەڵاتی راستەقینەو کامەیان خاوەن دەسەڵاتێکی پووکەشە. لە ئەڵمانیای نازیش هەمان ستراتیجی تێکەڵکردنی بەردەوامی دەزگاکان پێڕەودەکرا تا کەس هەست نەکا گەیشتۆتە ئاستێکی بالای دەسەڵات، لەناو هەموو دامەزراوە حکومیەکانیشدا دەسەڵاتێکی حزبی لەسێبەردا هەبوو کە لە دەسەڵاتی بەڕێوەبەرو وەزیرو خاوەن هۆبە کارگێڕیەکان بالاتر بوو، بەلام لەناو هەمان ئەو دەسەڵاتە سێبەرەدا دەسەڵاتی نهێنی تر هەبوو تا هیچ کەس هەست نەکا خاوەن دوا دەسەڵاتو دوابڕیارە، بەهەمان شێوە لەنێو سەندیکاکانیشدا دەسەڵات بەشێوەیەکی ئاڵۆز پێڕەودەکرا، بۆ نمونە لەپاڵ رێکخراوی خوێندکارانو سەندیکای مامۆستایانو پارێزەراندا رێکخراوی ئالتەرناتیڤ دروستدەکرا، تا ئەندامان هەستبکەن هەمیشە رکابەریان هەیەو گەر بەدڵسۆزی کار نەکەنو راپۆرتی بەردەوام بەرزنەکەنەوە، ئەوە لەبەردەم خەتەری لابردنو سزادانی توندداں. هانا ئارێنت لەمبارەیەوە قسەیەکی ستیڤن رۆبێرتس بەنمونە دێنێتەوە کە لە کتێبێکدا بەناونیشانی "ئەو خانوەی هیتلەر دروستی کرد" دەڵێ: "ئەگەر پسپۆڕێك لە رایخی سێیەمدا هەوڵبدات حزبو دەوڵەت لەیەك جیابکاتەوە، ئەو کارە بەرەو شێتی دەیبات"[19].

ئەو پشێوییە سایکۆلۆجییە بەردەوامەی کە دەبێ خەڵکی لە دەوڵەتی تۆتالیتاری تێیدا بژین، تەنها لەپێناو ئازاردانی دەروونیدا نیە، بەڵکو لەپێناو پیادەکردنی چەشنێکی نوێی فەرمانڕەواییشدایە کە مانەوەی بەندە بەبلاوکردنەوەی باری نائاساییەوە لە ولاتدا. دەسەلاتدارە تۆتالیتارەکان هەمیشە

کار لەسەر هەڵوەشاندنەوەی هاوڕێیەتی دەکەن لەنێوان خەڵکیدا بەتایبەتی هاوڕێیەتی نێوان ئەندامانی حزبو سوپاو دامودەزگا سەرکوتکەرەکان، چونکە باری نائاسایی وڵاتو شۆڕش هەمیشە ئەوە دەخوازێ کە هاوڕێیەتیو پەیوەندییە شەخسیەکان دوابخرێ بۆ کاتێکی نادیار، دەبێ هاوڕێیەتیو دڵسۆزی تەنها لەگەڵ ڕژێمو بزوتنەوەدا بێ، لەپێناو سەلماندنی ئەو دڵسۆزییەشدا بەشێوەیەکی عەمەلی دەبێ هاوڕی سیخوڕی بەسەر نزیکترین هاوڕێی خۆیەوە بکا.

لەناو دەزگا تێکڕژاوەکانی ڕژێمی تۆتالیتاردا تەنها یەك دەزگا ڕۆڵێکی مەرکەزیی وازیدەکا کە دەزگای پۆلیسی نهێنییە، بەڵام مەرکەزیەتی ئەم ڕۆڵە هیچ هەڕەشەیەك لەسەر دەسەڵات دروست ناکا، چونکە زۆربەی ئەندامەکانی یەکتری ناناسن تا بتوانن پەیوەندیی توندوتۆڵ لەگەڵ یەکدیدا ببەستنو وەك ئاڵتەرناتیڤێکی دەسەڵاتی باڵا، لەکاتی قەیرانو کودەتادا، خۆیان نیشان بدەن. دەزگای پۆلیسی نهێنی بەبەراورد لەگەڵ دەزگای سوپادا دەزگایەکی بیرۆکراتی نیەو ڕێز لەپلەبەندیی وەزیفی ناگرێتو بنیادێکی ئاشکرای نیە تا توانای خۆڕێکخستنی هەبێ بەدەر لەو چەشنە ڕۆڵەی کە دەسەڵاتی باڵا بۆی دیاریدەکا. ئەم دەزگایە وەك دەزگای پۆلیسی ئاشکرا کاری ئەوە نیە بەگوێرەی یاساو ڕێنماییە پێشوەختەکان لە کەسە تۆمەتبارەکان بپێچێتەوە، بەڵکو بەپێی ڕێنماییە پاشوەختەکان کار دەکا، بۆ نمونە گەر فەرمانی پێبدرێ تۆمەت بۆ کەسێك دابتاشێ کە هیچ تاوانێکی نیە، ئەوە زۆر گوێرایەڵانە ئەو فەرمانە جێبەجێدەکاو لیستی ئەو تۆمەتانە دروستدەکا کە ئەو کەسە ڕوبەڕووی توندترین سزادەکاتەوە. بۆ نمونە لە یەکێتی سۆڤێت بەر لە دەستپێکردنی هەڵمەتەکانی لەناوبردنی نەیارانی ستالینو ئەو خەڵکانەی خرابوونە ریزی (چینە ڕوو لە مەرگەکان) تەنها کادرەکانی دەزگای Gepeou دەیانزانی ئەو هەڵمەتانە جێبەجێدەکرێن، چونکە تەنها ئەوان سەرقاڵی لێپێچینەوەی نهێنیو داتاشینی بەڵگەنامە بوون بەمەبەستی ئەنجامدانی ئەو قەسابخانە گەورانەی کە ڕوویاندا، بەخەیاڵی زۆربەی قوربانیەکانیشدا نەدەهات کە لە داهاتوویەکی نزیکدا بەتۆمەتی تاوانگەلێك سزادەدرێن کە هەرگیز ئەنجامیان نەدابوو.

بەهەمان شێوە لە ئەڵمانیای نازی دەزگاکانی هەواڵگری نهێنی، بە چەند ساڵێك بەر لە هەڵمەتە بەرفراوانەکانی پاکتاوکردنی جولەکەکان، دەیانزانیێ ئەو هەڵمەتانە هەر دەبێ ئەنجام بدرێن، بۆیە زۆر لێبڕاوانە کاریان بۆ پاساودانی پێشوەختی دەکرد. واتە پۆلیسی نهێنی بەدوای تاواندا ناگەڕێ بەڵکو کار بۆ ئەوە دەکا چۆن دەتوانێ گومان لەسەر هەر کەسێك دروست بکاو چۆن دەتوانێ گومان بکاتە ڕاستیو مرۆڤ لە کەسێکی بێوەیەوە بکاتە تاوانبارێکی ترسناك. ئەگەر لەو پێناوەدا خەڵکی بێگوناهیش تێدا بچن ئاساییە، چونکە لەوەدا تاوانیان هەیە کە نەیانتوانیوە دڵسۆزی خۆیان بەشێوەیەکی ئەوتۆ بۆ ڕژێم بسەلمێنن کە گومانیان نەچێتە سەر. لەم نێوەندەدا گومان دەچێتەسەر هەموو ئەو هونەرمەندو ڕۆشنبیرانەی کە توانای بیرکردنەوەیان هەیە، چونکە بیرکردنەوە بەهەر ئاراستەیکدا بێ، چەپ بێ یان ڕاست، تەنانەت ئەگەر لەگەڵ ڕژێمیشدا ناکۆك نەبێ، مرۆڤی سەربەخۆ دروستدەکا کە ڕەنگە بەئاسانی تێکەڵی حەشامەتی جەماوەری نەبێو نەچێتە ژێر کاریگەریی پروپاگەندەی ڕژێم. لە پێناسەی پۆلیسی نهێنیدا ئەو جۆرە کەسانە هەمیشە گومانیان لەسەرە، چونکە "مرۆڤی گومانلێکراو بەپێی ئەوە پێناسەیە.. کەسێکە توانای بیرکردنەوەی هەیە"[(20)].

جگە لە پۆلیسی نهێنی، ڕژێمی تۆتالیتار توێژێکی بەرفراوان لە موچەخۆران دروستدەکا کە بەرژەوەندیو مانەوەیان دەبەستێتەوە بەخۆیەوە، ئەو توێژەش بەرگریەکی سەرسەختو کوێرانە لە ڕژێم دەکاو دژایەتیەکی سەرسەختی نەیارانی ڕژێمیش دەکا. مەرج نیە ئەو موچەخۆرانە لەڕووی ئایدیۆلۆجییەوە ئینتمایان بۆ ڕژێم هەبێ، بەڵکو زیاتر بەرژەوەندییان لەگەڵ ڕژێمدا یەکدەگرێتەوەو هەستدەکەن بژێویو ژیانی ئەوان بەندە بەبڕینو وێرانکردنی بژێویو ژیانی خەڵکانێکی ترەوە. ستالین لەدوای هەموو هەڵمەتێکی پاکتاوکردنی دوژمنانی شۆڕش هەڵمەتێکی دامەزراندنی ئەندامانی حزبی دەستپێدەکرد، هەروەك چۆن هیتلەر کارێکی وای دەکرد کاتێ خەڵکانێکی زۆر لە ئەڵمانیا چاوەڕێی هەڵمەتی زیاتری پاکتاوکردنی جولەکەکان بوون تا بەرکەوتی خۆیان لە ماڵو موڵكو کاروپیشەی قوربانیەکان بەرکەوێ، "سەرەنجام ئەم

پرۆسەیەش تاکێکی سەرشۆڕو ریسوای ئەوتۆ بەرهەمدێنێ کە تەنها بۆ ئەوەی پارێزگاری لە کارەکەی بکا زۆر دڕندانە بەرگری لە رژێم دەکا"[21] ئیدی هەموو کەسایەتیەکی یاسایی لە مرۆڤ دادەماڵدرێو دەبێ یان جەللاد بێ یان قوربانی، چونکە یاسا لە ژێر باڵی رژێمی تۆتالیتاردا دەرفەتێك ناهێڵێتەوە بۆ پاشگەزبوونەوە یان کشانەوە، یاسا چەترێك نیە کە مافە پێشوەختەکانی مرۆڤ دەستەبەر بکا، بەڵکو بەخشیشێکە کە دەشێ لە هەر چرکەیەکدا لێی وەربگیردرێتەوە، کە ترسناکترینیان وەرگرتنەوەی مافی ژیانە. بەلاّم کارەساتی راستەقینە لەوەدایە جیاوازیی راستەقینە نیە لەنێوان مرۆڤێکدا کە مافەکەی لێ زەوتدەکرێو مرۆڤێك کە مافەکەی پێدەبەخشرێ، چونکە بەخشینێکە بەند نیە بە کەرامەتی مرۆڤەوە، بەڵکو بەندە بەویستو مەزاجی دەسەلاّتدارانەوە.

هەروەك چۆن رژێمی تۆتالیتار بوارێك ناهێڵێتەوە بۆ ژیانی تایبەتی مرۆڤ، بەهەمان شێوە بوارێکیش ناهێڵێتەوە بۆ کشانەوە لەو بڕیارەی کە مرۆڤ یان دەبێ بکوژ بێ یان کوژراو، یان جەللاد بێ یان قوربانی. لە چوارچێوەی دەولەتدا دەبێ مرۆڤ یان لە ریزی شۆڕشو دەسەلاّتدا بێو بەجۆرێك لەجۆرەکان بەشداری لە قەتلوعامدا بکاو پاساوی بۆ بێنێتەوە، یان دەبێ لە ریزی دوژمنان بێو بەمەرگ سزا بدرێ یان لە چاوەڕوانی مەرگدا بێ. هەندێ جار هەمان رەفتار لەناو یەك خێزانیشدا پێڕەودەکرا کاتێ باوك ناچاردەکرا لەنێوان کوڕەکانی خۆیدا یەکێکیان هەڵبژێرێ بۆ مەرگ، واتە هەرچەندە رژێم دەیتوانی خۆی ئەو بڕیارە لەجیاتی باوکەکە بداو خۆی شوناسی قوربانیەکە هەڵبژێرێ، بەلاّم دەیویست خوێنی قوربانیەکان ببەشێتەوە بەسەر هەمونداو کۆپییەکی وێنەی خۆی لە هەموو شوێنێك ئامادەیی هەبێ. ئیتر لە دۆخێکی سایکۆپاتی بەکۆمەڵێ ئاوهادا سنوری جیاوازییەکانی نێوان بکوژو کوژراوەکان زۆر کاڵدەبێتەوە، چونکە ئەوەی کە دەبوو (بکوژ) بێ هەموو توانایەکی بەرەنگاریی لەدەستدەداو بەوپەڕی کۆیلایەتیەوە، وەك جەستەیەکی بێئیرادە قوربانیەکانی دەکوشت، بگرە خودی قوربانیەکانیش ئیرادەی بەرەنگاربوونەوەی مەرگیان لەدەستدەداو زۆر بەئاسانی

تەسلیمی بکوژەکانیان دەبوون، وەك ئەوەی بڕیاری کوشتنیان بڕیارێکی تەواو بێ و پێویست نەکا خۆیان راپسکێنن، یان لە دوا پەلەقاژێدا هەوڵبدەن لە مەرگ هەڵبێن. لەم قۆناعەدا "مرۆڤ جگە لە بوکەڵەیەك بە روخساری مرۆڤانەوە شتێکی دی ئامێنێتەوەو هەموویان چەشنی سەگەکەی پاڤلۆڤ رەفتاردەکەن"[22]. چونکە دوا ئامانجی رژێمی تۆتالیتار ئەوەیە کە مرۆڤ بەتاڵبکاتەوە لە هەر شوناسێکی مرۆڤبوون و ناچاری بکا خۆی بۆ خۆی رۆڵی پۆلیس و جەللادی خۆی ببینێ. ئەڵبەتە ئەو مەرامەی رژێمی تۆتالیتاریش تەنها ئەو کاتە دێتەدی کە مرۆڤ لە بونەوەرێکی خاوەن پێناسەی یاسایی و ئەخلاقییەوە ببێتە بوونەوەرێکی خاوەن ئامادەیی بۆ جێبەجێکردنی هەر فەرمانێك و بۆ وەرگرتنی هەر ماهیەتێك کە کەسێکی تر پێیدەبەخشێ.

هانا ئارێنت لە ئاماژەیەکی گرنگدا دەرکەوتنی تۆتالیتاریزم لەسەر هەردوو ئاستی کۆمەڵایەتی و فیکری دەبەستێتەوە بەو تەنگژە ئەخلاقییەوە کە مرۆڤی چاخی دیکتاتۆریەتی ئەقڵ و زانست، واتە مرۆڤی پاش چاخی ئیمانی مەسیحی تێیکەوت. لەسەدەی بیستەمدا مرۆڤی ئەورووپی بڕوای بەوە نەما سزایەکی یەزدانی هەبێ بۆ ئەوانەی کە گوناهبارن، هەربۆیە هەوڵیدا خۆی ئەو کارە بکا و خۆی ببێتە جێنشینی یەزدان، بەڵام بۆی دەرکەوت ئەو لە خوایەتیەکەیدا تەنها توانای سزادانی هەیەو توانای پاداشت و هێنانەدیی موژدەی بەهەشتی نیە. واتە مرۆڤی هاوچەرخ ترسی ئەوەی لەدەست دا کە یەزدان بەدۆزەخ سزای بدا، بەڵام لەهەمان کاتدا ئومێدی بەوەش نەما کە بە بەهەشت پاداشت بکرێ. یان وەك ئارێنت دەڵێ: خراپترین شتی لەدەست دا کە "ترس" بوو..، باشترین شتیشی لەدەست دا کە "هیوا و ئومێد بوو"[23].

لە کۆتاییدا دەکرێ بڵێین هەرچەندە خاتو ئارێنت لە بەشی هەرە زۆری لێکۆڵینەوەکەیدا رژێمی بۆلشەفیکی سۆڤێتی و نازیزیستی ئەڵمانی وەك دوو نمونەی زەقی تۆتالیتاریزمی خۆرئاوایی باس دەکا کە ئەڵبەتە حاڵی حازر بەسەر چوون و چوونەتە مێژووەوە، بەڵام تۆتالیتاریزم وەك ئایدیۆلۆجیایەکی لێکدراو و

رژێمێکی بێـﻪدگار هەمیشە مەترسییەکە لەسەر پێیە، کە دەبێ لەسەر هەردوو ئاستی فیکری–تیۆریی و هۆشیاری سیاسی بەرەنگاری بکرێ و پەی بە خەتەری زیندووبوونەوەی ببرێ[24] گرنگترین بەرەنگاربوونەوەی تۆتالیتاریزم لەسەر ئاستی فیکری بریتیە لە لێکۆڵینەوە و ناسینی زیاتری تۆتالیتاریزم، بەتایبەتی لە دەرەوەی جیهانی خۆرئاوا کە تا ئێستا نمونەی چەندین رژێمی تۆتالیتار زیندووەو ئەگەری ئەوەش لەئارادایە کە رژێمگەلێکی تریش بەرەو پێڕەوکردنی سیستێمی تۆتالیتاری هەنگاوبنێن. بەبێ ناسینی تۆتالیتاریزم لەو لۆجیکە ترسناکەی سیاسەت و فەرمانڕەوای دەسەڵاتگەر تێناگەین کە لەهەوڵی بەردەوامی ساناکردنەوەی کێشە سیاسیەکاندایە و جیهان بەسەر دوو بەرەی دۆستان و دوژمناندا دابەش دەکا، یان ئەو لۆجیکەی کە لەسەر دوانەی موژدەو ترس دامەزراوە و هەمیشە بە دۆزەخ هەڕەشە لە نەیارانی دەکا و موژدەی بەهەشتیش دەدا بە پێڕەوانی خۆی. بەڵام لەسەر زەمینی واقع پێڕەوانیشی جگە لە پاسەوانی دۆزەخ و بەندیخانەکان و جێبەجێکردنی هەڵمەتەکانی کوشتن و قەتڵوعام هیچ ئیمتیازێکی تریان پێنابرێ.

پەراوێزەکان

(1) بنەماکانی تۆتالیتاریزم، بەشی چوارەم، ل 386

(2) بنەماکانی تۆتالیتاریزم، بەشی چوارەم، ل 393

(3) لەمبارەیەوە بڕوانە: بنەماکانی تۆتالیتاریزم، بەشی چوارەم، ل397

(4) دەربارەی (بەئایدیۆلۆجیاکردنی فەلسەفە) ریمۆن ئارۆن نمونەیەك دێنێتەوەو دەڵێ: کاتێ دەقە فەلسەفیەکانی مارکس و ئینگلس دەربارەی پەیوەندیی یەکتەواوکەری نێوان هونەرو ژێنگەی کۆمەڵایەتی تەرجەمەدەکرێن بۆ زمانێکی ئایدیۆلۆجیی پەتی ئیتر ئاراستەیەکی تۆتالیتار وەردەگرن. لەکاتێکدا ئەو دوو فەیلەسوفە لە دەقەکانیاندا باسیان لەوە نەکردووە کە ئایا دەبێ مۆزیك و نیگارکێشی لە دەوڵەتی سۆسیالیستیدا چۆن بێ و چۆن نەبێ. بڕوانە: ریمون ارون، دموکراسی و خودکامگی: جامعە شناسی و جامعە شناسی صنعتی، ت: محمد مشایخی. چ1، 1377، تهران: شرکت سهامی انتشار، ص221.

(5) لە کتێبی "کۆمەڵگەی کراوەو دوژمنەکانی" کارل پۆپەر پێیوایە بەرنامەی ئەفلاتۆن لە "کۆمار"دا بەرنامەیەکی گشتگیرو تۆتالیتارە، بەتایبەتی لەو شوێنەدا کە رەعیەتی کۆمار بەسەر چەند چینێکی جێگیردا دابەشدەکاو هاوشوناسی دەسازێنێ لەنێوان دەوڵەت و نوخبەی دەسەڵاتداراندا، پاشان شەرعیەت دەبەخشێ بە چینی دەسەڵاتدار تا چاودێری بەردەوامی مەحکومەکان بکا. لەوبارەیەوە پۆپەر پشتدەبەستێ بە تێزی چەند لێکۆڵیارێك، کە یەکێك لەوانە تێزێکی بەراوردکارییە کە C. E. M. Joad ئامادەی کردووەو تیایدا لێکچوون لەنێوان بەرنامەی ئەفلاتۆن و بەرنامەی فاشیزمدا دەدۆزێتەوە، سەرەنجام ئاماژە دەدا بەوەی کە هەڵمەتی ئەفلاتۆن دژی خەونی ئازادبوونی مرۆڤ لە جەبرە جێگیرو ئایدیاڵەکان یەکێکە لە سەرەتاییترین هەڵمەتی مێژووی فیکری مرۆڤایەتی دژی ئەندێشەی لیبراڵ و ئازادیخوازانە. بڕوانە: کارل بوبر، جامعە باز ودشمنان ان، ت: عزت فولادوند. چ2، 1377 تهران: شرکت سهامی انتشارات خوارزمی، ص255-257.

(6) بڕوانە: حنة ارندت، في العنف، ت: ابراهيم العريس. ط1، بيروت: دار الساقي، 1992، ص5.

(7) بنەماکانی تۆتالیتاریزم، بەشی چوارەم، ل 401

(8) بنەماکانی تۆتالیتاریزم، بەشی چوارەم، ل 401

(9) بڕوانە: بنەماکانی تۆتالیتاریزم، بەشی چوارەم، ل 404

(10) بنەماکانی تۆتالیتاریزم، بەشی یەکەم، ل 81

(11) فرانتس نۆیمان لەمبارەیەوە ئاماژە دەدا بەوەی کە تۆتالیتاریزم هێزێکە بۆ یەکسانکردنەوەی کۆمەڵگە بەدەسەڵاتی سیاسی، چونکە پاش ئەوەی هێزی تۆتالیتار دەسەڵات دەگرێتەدەست ئیتر دەوڵەت و نوخبەی دەسەڵاتدارو کۆمەڵگە لەیەکدی جیاناکرێنەوەو سەرلەبەری کۆمەڵگە بە خەسڵەتەکانی دەسەڵاتی سیاسی موتوربەدەکرێ. بڕوانە: فرانتس نویمان، ازادی وقدرت وقانون، ت: عزت الله فولادوند. چ1، ترهان: شرکت سهامی انتشارات خوارزمی، 1373، ص342.

(12) بنەماکانی تۆتالیتاریزم، بەشی یەکەم، ل 94

(13) بڕوانە: بنەماکانی تۆتالیتاریزم، بەشی یەکەم، ل 105

(14) بنەماکانی تۆتالیتاریزم، بەشی دووەم، ل 141

(15) لێرەدا هانا ئارێنت دوو قسەی هیتلەرو ستالین بەنموونە وەردەگرێ کە کتومت لەیەک دەچن، بەڵام بەدوو گوتاری ئایدیۆلۆجی جیاواز. هیتلەر دەڵێ: "تا زانیاریمان لەسەر یاساکانی سروشت و ژیان زیاتر بێت و پێڕەوی لێبکەین، زیاتر گوێڕایەڵی ویستە بەتوانا باڵاکان دەبین، تا زانیاری زیاتریش لەسەر ویستە بەتوانا باڵاکانیش پەیدا بکەین سەرکەوتنەکانمان مەزنتر دەبن". ستالینیش بە نەغمەیەکی هاوشێوە دەڵێ: "تا تێگەیشتنمان لەسەر یاساکانی مێژوو، ململانێی چینایەتی و پشکنینیان زیاتر بێت، زیاتر دەتوانین خۆمان لەگەڵ مادیەتی دیالیکتیکیدا بگونجێنین، تا زانیاریشمان لەسەر مادیەتی دیالیکتیک زیاتر بێ سەرکەوتنەکانمان مەزنتر دەبن". بڕوانە: بەشی دووەم، ل142

(16) بنەماکانی تۆتالیتاریزم، بەشی دووەم، ل 175

(17) بنەماکانی تۆتالیتاریزم، بەشی دووەم، ل 195

(18) بنەماکانی تۆتالیتاریزم، بەشی سێیەم، ل 238

(19) ستیڤن رۆبێرتس، "ئەو خانووەی هیتلەر دروستی کرد"، لە هانا ئارێنتەوە، ل350

(20) بنەماکانی تۆتالیتاریزم، بەشی سێیەم، ل 290

(21) بنەماکانی تۆتالیتاریزم، بەشی سێیەم، ل 293

(22) بنەماکانی تۆتالیتاریزم، بەشی سێیەم، ل 335

(23) بنەماکانی تۆتالیتاریزم، بەشی سێیەم، ل 320

(24) لە کتێبێکیدا بەناونیشانی "راسیزمو کۆمەڵگا" جۆن سۆلماسو لێس باك ئاماژە بۆ خەتەری زیندوبوونەوەی تەوژمی رەگەزپەرستی دەکەن لە دنیای نوێدا، تەنانەت لە کۆمەڵگـە ئەوروپیــە مۆدێرنەکانیـشدا. بەشـێك لـە هۆکارەکـانی ئـەو دیاردەیــەش دەگەڕێننەوە بۆ کۆچی بەلێشاوی رەگەزە نائەوروپیەکان بۆ ئەو وڵاتانە، کە وای کردووە دژایەتیکردنی کۆچو پاراستنی شوناسی ئیتنی نەتەوە ئەوروپیەکان بچێتە بەرنامەی سیاسیی زۆربەی حزبەکانەوە. بڕوانە:

John Solomos & Les Back, Racism and Society. London: conjunction with the British sociological association, 1996, p.85.

کورتەیەك لەژیانی هانا ئارێنت

هانا ئارێنت Hanah Arendt، ساڵی 1906 لەشاری هانۆڤەری ئەڵمانیا لەدایك بوە، بەشی فەلسەفەی لەزانكۆی ماربۆرگ و فرایبۆرگ دا خوێندوە، خوێنكاری مارتن هایدگەر، ئەدمۆند هۆسرل و كارل یاسپەرس بوە، سەرئەنجام لەزانكۆی هایدلبورگ، پلەی دكتۆرای لەبواری فەلسەفدا بەدەست هێناوە. لەگەڵ هەڵایسانی جەنگی جهانیی دوەمدا بەرەو ئەمریكا كۆچی كردوەو لەزانكۆكانی پرینستۆن، كالیفۆرنیا و كۆلۆمبیای ئەمریكادا سەرقاڵی وانەوتنەوەو توێژینەوە بوە. ئەم فەیلەسوف و كۆمەڵناسە سیاسییە ناودارە لەساڵی 1976، لەنیویۆرك چاوی لێكنا. دوو كتێبی ئەم نوسەرە، توندوتیژی و شۆڕش بەسەركەوتویی لەلایەن بەرێز عیزەتوڵلا فولادوند كراوەتە فارسی. لەبواری كۆمەڵناسی سیاسیشدا بەرهەمێكی سێ بەرگی بەزمانی ئینگلیزی هەیە بەناوی Antisemitism و imperialism و Origins of totalitarianism. بنەماكانی تۆتالیتاریزم بەناوبانگترین بەرهەمی هانایە. بەڵام هەر یەكێك لەو سێ بەرگە بەكارێكی جوداو سەربەخۆ دادەنرێت، بۆیە بەزمانی ئینگلیزیش بەسێ كتێبی جودا بڵاوبۆتەوە.

دەروازە

لەپایزی ساڵی 1949دا لەدەستنوسی کتێبی "بنەماکانی تۆتالیتاریزم " The Origins of Totalitarianismبومەوە، واتە چوار ساڵ لەدوای شکستی ئەڵمانیای هیتلەری‌و چوار ساڵیش پێش مردنی ستالین. چاپی یەکەمی ئەم کتێبە لەساڵی 1951دا بڵاوبوەوە. لەدوای ساڵی 1945 یشەوە چەندین ساڵم بەدەستنوسی ئەم کتێبەوە بەسەربرد، چونکە پێم وابو لەدوای چەندین دەیەی تەواوی پڕ لە شپرزەیی‌و ئاشوب‌و ترس‌و تۆقاندن، یەکەمین قۆناغی ئۆقرەیی‌و ئارامی رێژەیی بو: شۆڕشەکانی پاش یەکەم جەنگی جهانی، دەرکەوتنی بزوتنەوەی تۆتالیتاری، داڕزان‌و داوەشانی سیستمی پارلەمانی‌و پاشان هەمو جۆرە دیسپۆتیزمێکی (استبداد) نوێ، هەر لەدیکتاتۆریەتی فاشیزم‌و نیمچە فاشیزمەوە تادەگاتە دیکتاتۆرییەتی تاك حیزبی‌و سەربازی، سەرئەنجامیش گەشەکردن‌و دەرکەوتنی قەوارەی بەرووکەش تۆکمە کەپشت بەجەماوەر دەبەستێ[1] ، بۆ نمونە ئەوەی ساڵی 1929 لەروسیا رویدا، زۆرجار بە"دوەم شۆڕش" ناو زەدە دەکرێ، لەگەڵ ئەوەی ساڵی 1933 لەئەڵمانیا روویدا.

لەگەڵ شکستی ئەڵمانیای نازیدا بەشی یەکەمی ئەم مێژووەش کۆتایی پێهات، بۆیە پێدەچو ئیدی کاتی ئەوە هاتبێ بەدیدی مێژوونوسێکی رابردوبین (استعادی)و بەپەرۆشی شیتەڵکاریی پسپۆڕێکی زانستە سیاسییەکان، چاو بەڕوداوە هاوچەرخەکان بخشێنرێتەوە. هەر یەکەم دەرفەتم بۆ هەڵکەوت بۆ ئەوەی لە روداوەکان تێبگەم‌و قسەیان لەسەر بکەم، هەڵبەتە جۆرە تێگەیشتنێك کە بەدەر نەبو لە توڕەبون‌و تەنها لەروی ئارەزوی هەڵسەنگاندنەوە بێت (sine ira et studio)، بەڵکو تێگەیشتنێك بو تێکەڵ

بەئێشوئازاری بەردەوام، نەك بێدەنگییەكی ترسناك. بەهەر حاڵ ئەمە یەكەمین جـارە دەكـرێ قـسە لەسـەر مەسـەلەگەلێك بكـرێ كـە نـەوەی ئێمـە بەناچـاری زۆربەی تەمەنی لەگەڵیدا ژیاوەو بەئاشكراش بیخاتەروو: بەراستی چی رویـدا؟ بۆچـی رویـدا؟ چـۆن تـوانرا روبدات؟ لەراسـتیدا شكـستی ئـەڵمانیا، وڵاتێكـی وێرانـەو میللـەتێكی داڕوخـاوی لـەدوای خـۆی بەجێهێـشت كەهەسـتی دەكـرد لەمێژووی خۆیدا گەیشتۆتە "پلەی سفر"، ئەمە سەرباری بەجێهێشتنی كێوێك بەڵگەنامەی دەست لێنـەدراو لەسـەر هـەمو لایـەن و دیاردەكانی دوازدەساڵ كە رایخـی هـەزار سـاڵەی هیتلـەری تـوانی لەرێگەیـەوە حـوكم بكـات. یەكـەمین هەڵبـژاردەی دەوڵەمەنـد لەشـاخێك بەڵگەنامانـەی ئـەوتۆ كـە مـرۆڤ توشـی سەرسـوڕمان دەكـات و تـاكو ئێـستاش وەك پێویـست بڵاونەكراوەتـەوەو لێكۆڵینـەوەی لەسـەر نـەكراوە، لەگـەڵ دادخـوازی لـەدژی تاوانبـارانی سـەرەكی جـەنگ لـەدادگای نۆرمبـۆرگ (سـاڵی 1946)، بـەدوازدە بـەرگ بەناونیـشانی "پیلان و دەستدرێژی نازی"[(2)] بڵاوكرایەوە.

لەگەڵ ئەوەشدا، كاتێك چاپی دوەمی ئەم كتێبە لەشێوەی كتێبی گیرفان livre de poche لە ساڵی 1958دا بڵاوبووەوە گەلێك ئامرازی نوێی لێكۆڵینەوە لەبەڵگەنامەو شتی دی دەربارەی رژێمی نازی لەكتێبخانەو ئەرشیفەكان لەبەردەستدا بو. هەرچەندە ئەو شتانەی بەدەستمهێنان گەلێك گرنگ بون، بەڵام پێویستی نەدەكرد گۆڕانكارییەكی بنەڕەتی لەشیكردنەوەو بەڵگەكانی چاپی یەكەمدا بكەم، بۆیە پێم چاك بو تەنها گۆڕانكاری لەپەراوێزدا بكەم، بەوەی جێگۆركێ بەهێندێكیان بكەم و زۆرێكی دی بۆ زیادبكەم، تەنانەت ئەمەش ناوەرۆكی دەقەكەی زیاد دەكرد، گشت ئەو گۆڕانكارییانەش مۆركێكی هونەری پەتی هەبو. لەساڵی 1949دا بەڵگەنامەكانی دادگای نۆرمبۆرگ كە نەك تەنها وەرگێڕاوە ئینگلیزییەكەی لە نیوەندێكی زۆر دیاریكراودا ناسراوبو، بەڵكو زۆرێك لەو كتێب و نامیلكەو گۆڤارانەش كە لە ساڵانی 1933و1945 لەئەڵمانیا دەردەچون، لەبەردەستی لێكۆڵەران نەبون. لەلایەكی دی، لەنێو ئەو

چاپەمەنیانەدا، هێندێك لەگرنگترین روداوەكانی پاش مردنی ستالینم رەچاوكردوە. قەیرانی جێنشین، گوتارەكەی خرۆچۆف لەبیستەمین كۆنگرەی حیزبدا . لەپاڵ ئەو زانیاریە تازانەی لەبلاوكراوە نوێیەكاندا دەربارەی ستالین بەدەستم گەیشتبون. سەرەرای ئەوەش، هێندێك دیدوبۆچونم دەستكەوت كەبەتەواوەتی مۆركی تیوری زۆر توندی لەخۆگرتبو، پەیوەندییەكی توندوتۆڵیشی بەو شیكردنەوەیە هەبو كە من لەسەر رەگەزەكانی "بالادەستیی گشتگیر Total domination" كردبوم، بەلام ئەو رۆژەی لەدارشتنەوەی دەستنوسە ئەسڵییەكەم بومەوە، ئەو شتانەم لەبەردەستدا نەبو، بۆیە لەو دەمەدا بە "تێبینییە پوختەكان " كۆتاییم پێی هێنا. بەلام بەگوێرەی واقیع پوخت نەبو. تەنانەت لەم چاپەی ئێستاشدا. لەكتێبێكی تازە چاپكراودا ئەو "تێبینیانەم" گۆریوە بەدوا بەشی كتێبەكە بەناونیشانی ئایدۆلۆجیاو تیرۆر"، ئەو تێبینیانەشی بەهایەكیان مابو، بەسەر بەشەكانی كتێبێكی دی دابەشمكردوە. لەچاپی دوەمدا ئەنجامگیرییەكەم بۆ زیاد كردوە كە تێیدا زۆر بەكورتی گفتوگۆ لەسەر دەستتێوەردانی رژێمی روسیا دەكەم لەولاتانی پاشكۆی روسیاو شۆرشی مەجەرستاندا. ئەم گفتوگۆیە كە سەردەمانێكی درەنگ نوسراوە، دەنگێكی جیاوازی هەبو بەوەی روداوە هاوچەرخەكان چارەسەر دەكاتو زۆرێك لەو وردەكارییانەی كە ئەمرۆ بایەخو بەهایان نەماوە، لەم چاپەدا لابراون. ئەمەش تاكە جیاوازی سەرەكی ئەم چاپەی ئێستایە بەبەراورد لەگەڵ چاپی دوەمدا (لەفۆرمی كتێبی گیرفاندا).

شتێكی حەتمییە كە كۆتایی جەنگی جهانی دوەم، بەڵگەی كۆتایی هاتنی رژێمی تۆتالیتاری روسیا نەبو، بەڵكو بەپێچەوانەوە، ئەورروپای رۆژهەلات بەبۆلشەفیك كرا، ئەمەش بەمانای گەورەبونو پەلوپۆهاویشتنی رژێمی تۆتالیتاری بو. ئاشتی تاكە خاڵی وەرچەرخانێكی گرنگ بو تا لەرێگەیەوە لێكچونو جیاوازی نێوان شێوازەكانی دوو رژێمی تۆتالیتاری‌و دامودەزگاكانیان لەهەمو ئاستەكاندا تاوتوێو شیتەڵكاری بكرێ. لەراستیدا

کۆتایی جەنگ لەم مەسەلەیەدا هۆکارێکی یەکلاکەرەوە نەبو، بەڵکو مردنی ستالین لەدوای هەشت ساڵ لە وەستاندنی جەنگ هۆکارێکی گرنگ بو. ئەگەر بەدیدێکی رابردوبین (استعادی) لەواقیع بڕوانین، بۆمان دەردەکەوێت کە مردنی ستالین تەنها قەیرانێکی کاتیی جێنشینی و تێپەڕاندنی ئەو قەیرانەی لێنەکەوتەوە تا سەرکردەیەکی نوێ شوێن پێی خۆی قایم دەکات، بەڵکو پرۆسەیەکی لیبرالانەی راستگۆ، وەلێ تەمومژاوی لەگەڵ خۆیدا هێنا. لەمڕووەوە، لەروانگەی روداوەکانەوە بەڵگەیەك لەبەردەستدا نیە کە بەشێکی ئەم داستانەمان تا مێژووی ئێستامان بۆ روونبکاتەوە. ئەمە لەکاتیکدا زانیاریمان لەسەر ئەو سەردەمەی مەبەستمانە شیبکەینەوە، گۆڕانکارییەکی بنەرەتی بەسەردا نەهاتوە کەشایانی زیادەکاری یا پیاچونەوەیەکی فراوان بێت. بەپێچەوانەی ئەڵمانیاوە کەهیتلەر بەئەنقەست شەڕەکەی فراوان دەکرد وەکئەوەی حکومەتێکی تۆتالیتاری کامڵ تەنها لە ئەڵمانیا حکوم بکات، سەردەمی جەنگ لە روسیا بە سەردەمی کاتیی نەبوونی دەسەلاتی تۆتالیتاری دەژمێردرێت. بەبۆچونی من، روداوەکانی سالانی نێوان 1929ـ1941 وسالانی نێوان 1945ـ1953 گرنگییەکی بنەڕەتییان هەیە، بەلام بەهۆی کەمیی سەرچاوەکان و لەرووی ماهییەت و سروشتیانەوە لە روداوەکانی ساڵی 1958 یا تەنانەت ساڵی 1949 یش دەچێت. بەهەرحاڵ لەروسیا هیچ شتێك روونادات، رەنگە لەدوا رۆژێکی نزیکیشدا هیچ شتێك رونادات، کەلە دوتوێدا هەمان رۆشنی روداوەکانی هیتلەری هەبێت یا دەستمان بەهەمان بەڵگەنامەی کۆنکریتی و دزێو و بەڵگەنەویستی ئەڵمانیای نازی بگەیەنێت.

تاکە شتێك کە پێویستە بخرێتە سەر زانیارییەکانمان بریتییە لە ناوەرۆکی بەڵگەنامەکانی سمۆلینسك Smolensk (لە ساڵی 1958 لەلایەن میرل فینسود Merle Fainsod بلاوکراونەتەوە)، کە ئەوە دەریدەخات کەمیی بەڵگەنامە و ئاماری سەرەتایی دەبێتە بەربەستێکی یەکلاکەرەوەی هەمو لێکۆلینەوەیەك دەربارەی ئەو سەردەمە لەمێژووی روسیادا. لەراستیدا،

سەرباری ئەوەی بەڵگەنامەکان (لەسەرکردایەتی گشتی حیزب لەسمۆلینسك، لەلایەن دەزگای هەواڵگری ئەڵمانیاوە ئاشکرا کرا، دواتر کەوتە دەستی هێزە داگیرکەرەکانی ئەمریکا لە ئەڵمانیا) لە دوو سەد هەزار لاپەڕەی بەڵگەنامە پێکهاتبو، هەرچەندە ئەو بەڵگەنامانەی دەربارەی ساڵانی 1929 1937 لەبەردەستدایە بەڵگەنامەی تەواون، هەروەها ئەو بەڵگەنامانە ژمارەیەکی بێشومار مادەی دەربارەی پرۆسەی پاکتاوکردنی رەگەزی لەساڵانی 1929_1937 تیایە کە پۆلبەندکردنیان زۆر زەحمەتە، کەچی نەژمارەی قوربانییەکانو نە ئامارێکی ئەوتۆی تیایە کەشایانی بایەخ پێدان بێت. بۆیە هەرجارەی بەڵگەنامەکان ئاماژە بەژمارەیەك بکەن، ناتەباییەکی زۆری تیا بەدیدەکرێت، چونکە رێکخراوە جوداکان ژمارەی جیاوازیان پێشکەش کردوە، تەنها شتێك کەبەدڵنیاییەوە دەتوانین لەو بەڵگەنامانە بەدەستی بهێنین، زۆرێك لەو ئامارانە ئەگەر بونی هەبێت ، بەفەرمانی حکومەت دەستی بەسەرا گیراوە[3] لەبەرامبەر ئەوەشدا، ئەو بەڵگەنامانە باس لەپەیوەندیی بەشە جیاجیاکانی دەسەڵات ناکەن، "نێوان حیزب، سوپاو لیژنەی میللی بۆ کاروباری ناوخۆ N.K.V.D ، هەروەها دەربارەی هێڵەکانی پەیوەندیو فەرمانەکانی سەرکردایەتی هیچ شتێکی تیانیە. بەکورتی ئەم بەڵگەنامانە لەسەر پەیکەری سیستمی رێکخستن هیچ شتێکمان پێنالێن، هەر بەو جۆرەی کە دەربارەی ئەڵمانیا نازی زانیارییەکی زۆرمان پێدەدەن[4] بەدەستەواژەیەکی دی، ئەوەی بەراستی دەزانین، بڵاوکراوە رەسمییەکانی سۆڤێت زیاتر بۆ مەبەستی پروپاگەندە بەکاردەهێنران و هەرگیز جێگەی بڕوا نەبون، بۆیە وادەردەکەوێت سەرچاوەی بڕواپێکراو و ئامار هەرگیز بوونیان نەبوبێت.

مەسەلەی هەرە ترسناكو جدی ئەوەیە ئایا توێژەرەوەیەك دەتوانێت دەربارەی تۆتالیتاریزم لێکۆڵینەوە ئەنجام بدات، بەبێ ئەوەی شۆڕشی چین لەبەرچاونەگرێت. ئەمڕۆ، لەدوای تێپەربونی بیست و پێنج ساڵ بەسەر دامەزراندنی دیکتاتۆریەتی کۆمۆنیزمدا، زانیاریمان لەسەر روداوەکانی رابردو

وهەنوکـەی چـین لـەرووداوی سـییەکانی سـەدەی بیـستەمی روسـیا کـەمترو نادڵنیاترە، بەشێکی لەبەر ئەوەی سەرەتا چین لەدوای شۆڕش توانی تەنانەت لەروسـیاش سـەرکەوتوانەتر خـۆی لەچـاودێرە بیابانیـەکان بـەدوور بگرێـت، بەشەکەی دی، بەخاتری ئەوەی باڵێکی هەڵگەڕاوەی حیزبی کۆمۆنیستی چین لەئاسـتێکی بـەرزدا نـەیتوانی لەتێگەیـشتنی رێـڕەوی دیکتاتۆریـەتی چـین، هاوکاریمان بکات: بێگومان ئەم دیاردەیەش دەلالەتێکی زۆری تیا بەدیدەکرێ. لەدوای تێپەربونی (17) ساڵ، برێك بەڵگەنامەی باوەڕپێکراو کە لەسەر چینی کۆمۆنیـست لەبەردەسـتە، ئـەوە دەریـدەخات لـەنێوان ئـەم وڵاتـەو روسـیای کۆمۆنیستدا جیاوازی زۆر لەبەرچاو هەیە. شۆڕشی چین لەدوای تێپەڕاندنی قۆنـاغی یەکـەمی کـە تـا سەرئێـسقان قۆنـاغێکی خوێنـاوی بـو. ژمـارەی قوربانییەکان لەسەرەتای ساڵانی یەکەمی دیکتاتۆرییەتدا خۆی لە (15) ملیون کوژراو دەدا، واتـە دەکاتـە 3٪ دانیشتوانی چین لەساڵی 1949دا، بەرێـژەی سـەدی لەزیانـەکانی "شۆڕشـی دوەمـی" سـتالین زۆر کـەمتر بـو. لـەدوای لەناوچونی هـەمو ئۆپۆزیـسیۆنێکی رێکخـراو، زیـادەڕۆیی لـەتیرۆرو قـەتلوعام کردنی خەڵکانی بێگوناه بەدینـەدەکرا، دەسـەلات، ئۆپۆزیـسیۆنی بـە "دوژمـنی بابـەتی objective enemy" پۆلبەنـد نـەدەکرد، هـەروەها سـەرەڕای زۆریـی دانپیانـانی ئاشـکراو دانیشتنەکانی رەخنـە لـەخۆگرتن، کەچـی تـاوانی گـەورە ئـەنجام نـەدرا. گوتـارە بەناوبانگەکـەی "مـاو" لەسـاڵی 1957 دەربـارەی "چارەسـەرێکی دادوەرانـەی ململانێکـانی نێـوان خـەڵك"، کـەزۆرجار بەهەڵـە بەناوی "با وازبهێنین سەد گوڵ بپشکوێ" دەناسرێتەوە، کۆنوسی بەرگریکردن لەئازادی نەبو، بەڵکو لەدوای مردنی لینین .ەوە تاکە بەشدارییەکی بنەڕەتی و گەوهەری بو لەتیورەی مارکسیزمدا: ئەم بەشـدارییە نـەك هـەر دان بەململانێی نێـوان چـینەکاندا دەنێـت، بـەڵکو لـەوەش گـرنگتر، ململانێـی نێـوان گـەل و دەسـەلاتیش، تەنانـەت لەسـایەی دیکتاتۆرییـەتی کۆمۆنیزمـدا بـەڕەسمی دەناسـێت. ئنجـا چـۆنێتی مامەڵـەکردن لەگـەڵ ئۆپۆزیـسیۆندا لەشـێوەی

"راسـتكردنەوەی فیكـر"دا بـو، ئەمـەش ڕێوشـوێنێك بـو لەلایـەن دەسـەلاتەوە دەگیرایەبەر لەپێناوی لەقالبدان و لەقالبدانەوەی مێشك و كەم تازۆریش بەرۆكی هـەمو دانیـشتوانی دەگرتـەوە. بـەلام ئێمـە هـەرگیز نـازانین چـۆن ئـەو هـەمو كردەوانـە لـەژیانی ڕۆژانـەی خـەلكی چیندا ئەنجامـدەدرا، هـەروەها نـازانین چ كەسێك ئـەم پرۆسـەیەی ئـەنجام داوەو چ كەسێك لـەدەرەوەی ئـەم پرۆسـەیەدا بوە. هـەرگیز زانیاریمـان لەسـەر ئەنجامـەكانی "مێشك شۆردن" نیـە: ئایـا ئـەم مێشك شـۆردنە بـەردەوام بوەو لـە واقیعدا گۆڕانكـاری هەسـتپێكراو (ملمـوس) لەسەر كەسایەتی ئەو كەسانە هەبوە كە مێشكیان شـۆردراوە یـا تـەنها كـارێكی سـرووتی پـەتی بـوە؟ ئەگـەر بـاوەڕ بـە ڕاگەیانـدە فەرمییـەكانی ڕێبـەرانی چین بكەین، دەبێ بڵێین تەنها شتێك كە ئـەم شێوازەی بەرهـەمیهێنا، ڕیاكاری بـو لـە ئاستێكی بەربڵاودا كە ڕێگەی بۆ "شۆرشی چەواشە" خۆشكرد. ئەگـەر مێشك شـۆردن تـیرۆر بێـت . بەدڵنیاییـەوە تـیرۆرە . ئـەوا جـۆرە تیرۆرێكـی جیـاوازە ، دەرئەنجامەكەیشی هەر چییەك بێـت، نابێتـە مایـەی دروێنـەكردنی دانیـشتوان، چـونكە بەرژەوەنـدی نەتـەوەیی National interest و خۆشـگوزەرانی هـەمو دانیـشتوان، چەشـنی كاروبـاری دەرەوە، پێـوەرێكی یەكلاكـەرەوەی كاروبـاری نـاوخۆ بـو: ئەمـەش دەرفـەتی لەبـەردەم گەشەسـەندنی وڵات والا كـرد تـا بەئاشتی و بەبێ یارمەتی دەرەكی گەشەبكات و دووربیخاتـەوە لەدووبارەبونـەوەی كارەساتی برسێتی و لافاو كـە زۆرجـار وڵاتـانی ئاسیا بەدەستییەوە دەناڵێنن. لەراستیدا ڕژێمی كۆمۆنیستی چین بەسـەركەوتویی سودی لـەتوانای بنەماڵـەی كاربەدەسـتە كۆنـەكان وەرگـرت وئاسـتی زانكـۆو زانـستی بەپێـشكەوتویی هێـشتەوە، ئەمـە سـەرباری ئـەو ئـاژاوەو پـشێوییە زۆرەی كەلـە شۆڕشـی كولتوریـدا كەوتـەوە. هەرچـەندە هێنـدێك سـیمای تۆتالیتـاریزم لەسیاسـەتی دەرەوەی چـیندا گەشەیـسەند، وەك سـووربون لەسـەر گێڕانـەوەی خـاتر بـۆ سـتالین و نكـۆڵیكردن لەهەوڵـەكانی ڕوسـیای سـەردەمی خرۆچـۆف لەسـەر چاوخـشاندنەوەی بەتۆتالیتاریزمـدا، چـونكە بـەلادانی دادەنـا، هـەوڵی

سیخورەكانی چین بۆ ئەوەی بزوتنەوە شۆڕشگێڕە بیانییەكان بەلای خۆیاندا رابكێشن و ڕێكخستنەوەی كۆمێترن بەرابەرایەتی پەكین. هەرچەندە ئەو شتانە نیشانەگەلێكی ئارامبەخش نەبون، بەلام لەسالانی دواتردا پشتگوێ خران. بەهەرحال، شتێكی زۆر ئاشكرایە "فیكری" ماوتسی تۆنگ بەو شێوازە گەشەینەكرد كەستالین بۆی كێشابو، چونكە ئەو شۆڕشگێڕێكی شێلگیر بو نەك خوێنڕێژ، هەستی نەتەوەخوازی لەهەستانەوەی شۆڕش لەولاتانی كۆلۆنی ئەوەندە بەرجەستەو بەهێز بو تا بتوانێت لەچینی كۆمۆنیست سنورێك بۆ بالادەستی گشتگیر دیاربیكات. رەنگە هێندێك پێیان وابێت ئەمانە دژایەتی لەو خەمانە دەكەن كە لەم كتێبەدا گوزارشتی لێكراوە، بۆیە بەئاسانی لابردنی دیكتاتۆرییەتی چینی لەنێو دیاردەكانی بالادەستی گشتگیردا شایانی ئەوەیە پشكنینی لەسەر بكرێ.

لەگەڵ ئەوەشدا، ئەو دژوارییە ترسناكەی بەرامبەرمان گەشەیدەكردو گەورە دەبو و نەیدەهێشت توێژینەوەیەكی جدی لەسەر ئەم مەسەلانە بكەین، بەرەو پوكانەوەو نەمان دەچو. چونكە "ئەنتی ئایدۆلۆجیا"ی رەسمی كە لە سەردەمی شەڕی ساردەوە بەمیراتی بۆمان مابووە تا تەوژمی دژە كۆمۆنیستی كە لەلای خۆیەوە دەیویست ببێت "بەرێكخستنێكی نێودەوڵەتی ، هەوڵیدەدا لەرێگەی روانگەی ئایدۆلۆجیاوە ئاگاداری هەمو شتێك بێت و لەرووی رێبازی سیاسیشەوە گشتگیر بێت"، كارئاسانی لەمەسەلە تیوری و پراكتیكییە سیاسییەكان نەدەكرد. ئایدۆلۆجیای رەسمی وامانلێدەكات كە وێنایەكمان لەسەر شێوە بەدیهاتوەكانی حوكمرانی كۆمۆنیزم هەبێت، بۆ ئەوەی لەجیاكاریی نێوان جۆرە جیاوازەكانی دیكتاتۆریەتی كۆمۆنیزمی تاك حیزبی كە لەدونیای واقیعدا روبەروی دەبینەوەو نێوان رژێمی تۆتالیتاری دووربكەوینەوە. هەڵبەتە گرنگ نیە چین لەروسیای كۆمۆنیست جیاواز بێت یا روسیای ستالین لەئەڵمانیای هیتلەری جیاواز بێت. ئەگەر ئارەزوییەكی زۆری مەیخواردن و لێنەهاتویی كەپێگەیەكی زۆر بەرفراوانی لەروسیای سالانی

بیست و سییەکانی سەدەی بیستەمدا هەبوبێت و تائەمرۆش بەردەوام بێت، ئەوا لەمێژووی ئەڵمانیای نازیدا هیچ رۆڵێکیان وازی نەکردوە، بەڵکو پێچەوانەکەی لەو دوو وڵاتەدا راستە. لەکاتێکدا کاری دزێوی سەرشێتانە لەئۆردوگاکانی گرتن و قەڵاچۆکردندا گەیشتبوە رادەیەك کەوەسفکردن و ناو لێنانی مەحاڵ بو، کەچی دزێوی لەئۆردوگاکانی روسیادا کارێکی ئاوارتەیی (استثناء)بو، چونکە زیندانییەکان لەئەنجامی پشتگوێ خستن و فەرامۆشکردن دەمردن نەك بەئەشکەنجەدان. گەندەڵی کە تاوانێکی سەرەکی ئیدارەی روسیا بو، تەنها لە دواساڵەکانی تەمەنی رژێمی نازیدا بوونی هەبو ، بەڵام لانی کەم، بەرووکەش لەچینی دوای شۆڕش هەرگیز بەدینەکرا. بۆیە دەتوانین چەندین جیاوازی لەمجۆرە بژمێرین کەمانایەکی گەورەیان هەیەو بەشێکی دانەبڕاو لەمێژووی نەتەوایەتی ئەو وڵاتانە پێکدەهێنێت، بەڵام روناکییەکی راستەوخۆ ناخاتە سەر شێوەی رژێمەکە. بێگومان رژێمی دیسپۆتیزم لەهەریەك لەئسپانیا، فرەنسا، ئینگلتراو پروسیا بەتەواوەتی جیاواز بون، کەچی سەرەرای ئەوەش شکڵی رژێمەکان لەو وڵاتانە یەك شت بو. لەناوکۆی بابەتەکەماندا، پێمان وایە خاڵی یەکلاکەرەوە لەوێدایە کە رژێمی تۆتالیتاری جیاوازی لەگەڵ دیکتاتۆرەکان و هەمو جۆرە حوکمێکی دیسپۆتیزمدا هەیە. بەڵام جیاکاری لەنێوان رژێمی تۆتالیتاری و باقی رژێمەکانی دی لەتوانای ئێمە بەدەرە، بۆیە بەدواداچونی بۆ "بیریاران" بەجێدەهێڵین. ئەوەی بەلامانەوە گرنگ بێت ئەوەیە: باڵادەستی گشتگیر تاکە رژێمە کە هەمو پێکەوە ژیان لەگەڵیا، ئەستەم دەکات.

لەگەڵ ئەوەشدا، دەبینین چەندین هۆمان لەبەردەستە بۆ ئەوەی وشەی "تۆتالیتاری" بەوپەری وریایی و ئاگاداری بەکاربهێنین، بەودیویشدا چەندین هۆی دیکەمان هەیە بۆ ئەوەی زۆر دوودڵ بین. ئەمرۆ، ئێمە لەچیندا یەکەمین پرۆسەی پاکتاوکردن لە سەرتاسەری حیزبدا دەبینین کە هاوکاتە لەگەڵ

هەرەشەی قەتلوعامی ئاشکرادا. ئەگەر ئەو هەڕەشانە ئەنجام بدرێ، زۆر بە باشی دەتوانن هەمان بارودۆخی روسیای ستالینی فەراهەم بکەن، ئەو باروخەی کە شارەزاییمان لەسەری هەیە. ئێمە هۆیەکانی ئەم گۆڕانە لەناکاوە نازانین "هەروەك دەوترێ زۆرترین گەورە فەرمانبەرانی بەئەزمونی چینیشی سەرسام کرد" (ماکس فرانکڵ لەرۆژنامەی نیویۆرك تایمز. 26/حوزەیران/1966)، هەرچەندە نازانین ئەوە دوا کێشمەکێش بو دەربارەی جێنشین کە زۆر بەوردی شاردرایەوە یا ئەنجامی کارەساتەکانی چین بو لەبواری پەیوەندییە نیودەوڵەتییەکاندا. بەڵام بانگەشەی سەرشێتانەی دەسەڵاتدارانی چین لەبارەی بوونی " شۆڕشێکی چەواشەی بۆرجوزای" کە بوونی نەبو، ئەو شۆڕشەی هەروەك دەگوترا لەلایەن "کۆنەپەرستەکانی" ناو حیزبو "مارە زەنگدارەکان"و "گژوگیای ژەهراوی روناکبیرانەوە بەهێز دەکرێ، دەتوانێت بەئاسانی هەمان گۆڕانکاری لەرژێمدا دروست بکات هەروەکو چۆن "شۆڕشی دوەم"ی روسیا کۆتایی بەدیکتاتۆرییەتی لینین هێناو فەرمانڕەوایی تۆتالیتاری ستالینی دروستکرد. هەر چۆنێك بێت، ئەم تێبینیانە لەخەملاندن تێناپەڕێت، بەڵام لەواقیعدا شارەزاییمان لەسەر بارودۆخی چین لە رەشترین رۆژگاری روسیا کەمترە. رەنگە کارێکی بوێرانە بێت کەسێك کۆشش بکات بۆ ئەوەی شێوەی ئێستای رژێمی چین شیتەڵ بکات، چونکە ئەو رژێمە هێشتا بەتەواوەتی شکڵی خۆی وەرنەگرتوە.

بەڵام لەبەرامبەر کەمیو بێمتمانەیی سەرچاوەی نوێی زانیاریدا، کەچی هێشتا لێکۆڵینەوەی بەردەوامو هەمەچەشن لەماوەی (15)ساڵی رابردودا دەربارەی هەمو جۆرەکانی دیکتاتۆرییەتی نوێ ئەنجام دەدرێ، ئیدی چ تۆتالیتاری بێت یا نا. ئەمەش بەشێوەیەکی تایبەتی بەسەر ئەڵمانیای نازیو روسیای سۆڤێتیدا پیادە دەبێت. ئەمرۆ بابەتێکی زۆر لەم بارەیەوە لەبەردەستە کە لێکۆڵینەوەکانی داهاتو دەربارەی هەمان بابەت دەبێ پشتیان پێببەستێت، بۆیە هەوڵێکی زۆرمدا کتێبە کۆنەکانی خۆم بەم سەرچاوانە

تەواوبکەم. لەکاتێکدا تاکە سەرچاوەیەك لەسەر ئەم بابەتە، جگە لەچەند نمونەیەك کە بەئەنقەست لامبردوە، یادەوەری چەند فەرماندەیەکی سەربازیو گەورە بەرپرسی نازی بو لەدوای تەواوبونی جەنگ. ئەو واقیعەی ئەمجۆرە پاساوە بەراست نازانێت، بەگوێرەی پێویست قابیلی تێگەیشتنەو نابێت لەبەرچاو نەگیرێت. کەموکورتی ئەو یادەوەرییانەی سەبارەت بەروداوە راستەقینەکانو ئەو رۆڵەی نوسەران لە روداوەکاندا وازییان کرد، بەراستی مایەی سەرسوڕمانەو جگە لەبەهایەکی سایکۆلۆجی هیچ جۆرە بەهایەکی دی بۆ ئێمە نیە.

تا ئەو شوێنەی کە پەیوەندی بە بەڵگەنامەکانەوە هەبێت، نوسینی ئەم کتێبە لەسەردەمێکی زووتردا، زۆر زیاتر لەوەی عەقل وێنای دەکات، روبەروی دژواریی بۆتەوە، ئەم خاڵە لەبارەی بەڵگەنامەکانی هەر دوو نمونەی تۆتالیتاریزمی نازیو بۆلشەفیزمیش راستە. یەکێك لەسەیرترین ئەدەبیاتی تۆتالیتاریزم، ئەوەیە کە هەمو هەوڵی هاوچەرخەکان لەنوسینی مێژوودا سەرکەوتنیان بەدەستهێنا و لەرووی زەمەنیشدا خۆیان راگرت، ئەمە لەکاتێکدا دەبوایە بەپێی گشت رێسا زانستییەکان خۆی رانەگرتایە، ئەویش لەبەر کەمیی سەرچاوەی باوەرپێکراو و پابەندبونی لەرادەبەدەری (ئەو لێکۆڵینەوانە) بەهەڵچونو سۆزدارییەوە. بەهەرحاڵ گەشتی ژیانی هیتلەر لەنوسینی کۆنراد هایدن Konrad Heiden وگەشتی ژیانی ستالین لەنوسینی بۆریس سیڤارین Boris Souvarine کەلە سییەکانی سەدەی بیستەمدا نوسراوە، لەهەمو روویەکەوە لەهەر دوو گەشتە کلاسیکییەکەی ئالان بولۆك Alan Bullock و ئیزاك دویچەر Issac Deutscher کە لەسەر هەردوو سەرکردەکە نوسراون، وردترو گرنگترن. بێگومان گەلێك هۆ لەپشت ئەم دیاردەیەوە هەیە، بەلاَم بەدڵنیاییەوە یەکێکیان ئەو واقیعە سادەیەیە کە بەڵگەنامەکان لەهەردوو حاڵەتەکەدا، قسەی گەورە بەرپرسە هەڵهاتوەکانو شاهیدەکانی دی دەسەلمێنێتو وتەکانیان تەواو دەکات.

با کێشەکان کەمێك بەزبری بخەینەروو: ئێمە پێویستیمان بەگوتارە نهێنییەکەی خرۆچۆف نەبو تا بزانین ستالین قەتلوعامی کردوە، یا ئەو پیاوەی کەنۆرجار دەوترا " تارادەی شێتی بەدگومانە" بڕوای بەهیتلەر هەبوە. بەلام ئەوەی پەیوەندی بەم خاڵەوە هەبێت و بڕوا و متمانەی ستالین بەهیتلەر دەسەلمێنێ، ئەوەیە کەستالین شێت نەبوە، بەڵکو گومانی لەو کەسانە هەبوە کەدەیویست لەناویانبەرێت یا خەریکی لەناوبردنیان بو، واتە هەمو ئەو کەسانەی بەرزترین پلەوپایەیان لەحیزب و حکومەتدا هەبو، بۆیە لەدوای ئەمە شتێکی ئاسایی بو متمانە بەهیتلەر بکات، چونکە ئەمەی دوایی خراپی ئەوی نەدەویست. بەلام ئەوەی پەیوەندیی بەخاڵی یەکەمەوە هەبێت، لێدوانەکانی خرۆچۆف مایەی سەرسوڕمان بو، چونکە . بەحوکمی ئەوەی خۆی و گوێگرەکانی بەفاکتە مێژووە راستەقینەکانەوە پەیوەندیداربون . بابەتە شاردراوەکانی زۆر زیاتر بون لەو بابەتانەی کە ئاشکرای کردبو، ئەمەش ئەو دەرئەنجامە نائومێدکارانەی لەگەڵ خۆیدا هێنا کە زۆرێك لەخەڵکی (بەدڵنیاییەوە ئەو پسپۆڕانەشیان لەنێواندا بو کەعاشقی بڕوا هێنان بون بەسەرچاوە رەسمییەکان) تاوانەکانی رژێمی ستالین بەهەند وەرنەگرن، هەرچەندە ئەم تاوانانە بەتەنها تاوانبارکردن و کوشتنی سەدان یا هەزاران کەسایەتی سیاسی و ئەدەبی نەبون تا لەدوای مردنیان خاتریان بۆ بگێڕنەوە، بەڵکو تاوانەکانی گەیشتە قەلاچوکردنی چەندین ملیۆن مرۆڤ، کە هیچ کەسێك بەخودی ستالینیشەوە ناتوانێت بەتاوانی "دژە شۆرش" تاوانباریان بکات. بۆیە خرۆچۆف چەند تاوانێکی سەردەمی ستالینی ئاشکرا کردوە، کەچی تێکڕای تاوانەکانی رژێمی پەردەپۆش دەکرد، لێرەوە نەوەیەك لەروناکبیرە لاوەکانی روس لەدژی ئەم دۆخە راپەرین و هەوڵیان دەدا سەرکردەکانی ئێستا شەرمەزار بکەن. ئێستا . ئەوانەی لەسەردەمی ستالیندا فێری سیاسەت بوون و مومارەسەی حوکمیان دەکرد . لەبەر بودەڵەیی و پەردەپۆش کردنی راستییە دزێو ناشیرینەکان، دەتوانین بڵێین لەدۆخی یاخیبونێکی بەردەوام و کراوەدا

بون. ئەو خەڵكانە هەمو شتێكیان لەسەر پرۆسەی "پاكتاوكردنی بەكۆمەڵ، دورخستنەوەو لەناوبردنی میللەت دەزانی"[5] ئەو تاوانانەی خرۆچۆف دانپیاناون . گومانی سەرشێتانەی ستالین لەهەمو كەسێك . سەرەكیترین دیاردەی تیرۆری تۆتالیتاری دەشاردەوە، واتە تیرۆری تۆتالیتاری لەدوای لەناوبردنی ئۆپۆزیسیونی ریكخراویش هەر دەمێنێت، ئەمە لەكاتێكدا خودی تۆتالیتار زۆر باش دەیزانی چیدی هۆیەك نیە لێی بترسی. بەدرێژایی مێژووی روسیا ئەم راستییە بونی هەیە. لەراستیدا ستالین گەورەترین پەلاماری لەناوبردنی لەساڵی 1928دا دەست پێنەكرد، كاتێك دانپیانا كە "دوژمنی ناوخۆ" خۆی لەبۆسە بۆداناوە، بەراستی ئەودەمە بەڵگەیەكی لەبەردەست بو تا لێی بترسێت . ستالین بەتەواوەتی دەیزانی كە بوخارین بەجەنگیزخانی بەراورد دەكات، تەنانەت لەو قەناعەتەشدا بو كە سیاسەتی ستالین " وڵات بەرەو برسێتی، وێرانەیی و رژێمی پۆلیسی" دەبات[6]، بەكردەوەش هەر ئەوە رویدا . بەڵكو ستالین لەساڵی 1934دا دەستی بەپرۆسەی پاكتاوكردن كرد، لەدوای ئەوەی كۆنە ئۆپۆزیسیونەكانی والێكرد " دان بەگوناهەكانی خۆیاندا بنێن"، خودی ستالین حەڤدەمین كۆنگرەی حیزبی بە "كۆنگرەی سەركەوتوەكان" ناو زەدەكردو رایگەیاند: "لەم كۆنگرەیەدا شتێك نیە هەوڵی سەلماندنی بدەین و واشدەردەكەوێت چیدی كەسێك نەماوە شەڕی لەگەڵدا بكەین"[7] پێدەچێت نە سیمای ئاهەنگئامێزی (احتفالی) كۆنگرەی بیستەم و نە ئەو گرنگییە سیاسییە چارەنوسسازەی كۆنگرە بۆ روسیا و بزوتنەوەی كۆمۆنیستی بەگشتی هەیبو، لەم لێكۆڵینەوەی ئێمەدا جێگەی پرسیار نەبێت. بەڵكو گرنگی كۆنگرەی ناوبراو زیاتر بایەخی سیاسی هەبو تا شتێكی دی، بۆیە نابێت ئەو تیشكانەی سەرچاوە رەسمییەكان لەدوای مردنی ستالینەوە دەیخستنە سەر روداوەكانی رابردو، لەگەڵ تیشكی هەقیقەتدا تێكەڵ بكرێت.

تا ئەو جێیەی شارەزاییم لەسەر سەردەمی ستالین هەیە، پێموایە بەڵگەنامەكانی سمۆلینسك كەفینسود چاپیكردوەو پێشتریش ئامارەم پێداوە،

تاکە سەرچاوەی گرنگو بڕواپێکراو بێت، بەڵام ئەوەی جێگەی داخە تاکو ئێستا چاپێکی دی بەرفراوانترو رێکخراوتری بەدوادا نەهاتوە. سەرباری پشت بەستن بەکتێبەکەی فینسود، کەچی هێشتا مرۆڤ پێویستی بەزانیاری زیاتر هەیە بۆ ئەوەی لەشەڕی کورسی دەسەڵاتی ستالین لە دەیەکانی 1920دا تێبگات: ئەمرۆ زۆر باش دەزانین پێگەی کە حیزب روبەروی هەڕەشەو مەترسی دەبێتەوە[8]، نەك لەبەر ئەوەی رۆحی ئۆپۆزیسیۆنی ئاشکرا وڵاتی تەنیبو، بەڵکو لەبەر ئەوەی حیزب ببو بەکانگای گەندەڵیو ئیدمان. ئێمە بەدڵنیاییەوە دەزانین کە دژە سامییەتی ئاشکرا زۆرجار هاوڕێی هەمو بانگەوازێکی ئازادیخوازانە بوە[9] هەروەها دیسانەوە لەلای ئێمە شاراوە نیە کەپرکێشی لایەنی ئابوری سوسیالیستیو لەناوبردنی کوڵاك لەواقیعدا بەربەستێك بو لەبەردەم سیاسەتی ئابوری نوێی لینین دا، کەلەگەڵیدا هەمو پەیوەندییەکی ئاشتی نێوان میللەتو حکومەتیش پچڕا[10] هەمو کەسێك دەزانێت کە چینی جوتیاران بەیەکدەستی دژی ئەو رێوشوێنانە وەستانەوەو رایانگەیاند "مردنیان پێباشترە تا پەیوەندی بەکۆلخۆزەوە بکەن"[11]، هەروەها جوتیاران لەپێناوی ئەوەی روبەروی کوڵاك ببنەوە، بەیەکدەنگی رەتیان کردەوە خۆیان بە جوتیاری دەوڵەمەند، مامناوەندیو هەژار پۆلبەند بکەن[12]: "لێرەدا خەڵکانێکی زۆرزانو فێڵباز لە کۆڵاکەکاندا هەیە، بیر لە تێوەگلانمان دەکەنەوەو روبەروی نەهامەتێکی زۆرمان دەکەنەوە"[13]، هەروەها بارودۆخی شارەکانیش زۆر لەگوندەکان باشتر نەبو، کارگەران هاوکاری سەندیکا حیزبییەکان رەتدەکەنەوەو سەرکردەکانیان بە "ئەهریمەنە تێرەکان"و "سیخورە نەگریسەکان"و شتی دی لەو بابەتە وەسفدەکرد[14]

فینسود لەبەرامبەر ئەم واقیعەدا تێبینییەکی دروستی هەبو، بەوەی بەڵگەنامەکان زۆر بەروونی دەریدەخەن کە نەك هەر "بێزارییەکی گشتیوقوڵ" لەلایەن خەڵکییەوە بەرامبەر بەحوکم نەبوە، بەڵکو تێبینی ئەوەش دەکات کە "ئۆپۆزیسیونێکی رێکخراویش" لەدژی سەرجەم دەزگاکانی رژێم بەتەواوەتی

بزر بو. بەلام ئەوەی فینسود لێی بێئاگا بوە، بەرای من لەلایەن توێژەرانیشەوە پشتگیری لێدەکرا، بوونی دەست پێشخەرییەکی حەتمی ستالینە بۆ دەسەلات گرتنەدەست و گۆڕینی بەدیکتاتۆرییەتی تاك حیزبی و سەپاندنی بالادەستی گشتگیر: ئەو دەست پێشخەرییەش پێویستی بەدواداچونی سیاسەتێکی نوێی ئابوری هەبو، هەروەك لینین بیری لێکردبووەو سەرەتاکانی داڕشتبو[15] بۆیە ئەو ڕێوشوێنانەی ستالین گرتییەبەر لەناوکۆیی یەکەم پلانی پینج ساڵەییدا کە ساڵی 1928 نەخشەی بۆ کێشابو، ئەو دەمەی بەتەواوەتی حیزبی کۆنترۆڵ کردبو، سەلماندی کە گۆڕینی چینەکانی کۆمەڵ بەجەماوەرو نەهێشتنی هەمو هاوکارییەك لەنێوان گروپەکاندا، دوو مەرجی سەرەکی بالادەستی گشتگیرن.

بەلام سەبارەت بەقۆناغی ڕەهای ستالین لەساڵی 1929 بەدواوە، بەڵگەنامەکانی سمۆلینسك جەخت لەسەر ئەوەدەکاتەوە کە ئەو سەرچاوانەی پێشتر شارەزاییمان لەسەری هەبوە، جێگەی بڕواو متمانەی کەمتر بون. ڕاستی ئەوەش لەو کەلەبەرە نامۆیانەوە دەردەکەوێت کە تێیکەوتوە، بەتایبەتی ئەوانەی پەیوەندی بەدراوە Data. ئامارییەکانەوە هەیە، چونکە نەبونی ئەو زانیاریانە زۆر بەسادەیی ئەوە دەسەلمێنێ کە ڕژێمی ستالین لەم لایەنەشەوە وەك هەمو لایەنەکانی دی بەرامبەر بەوانی دی یەکگرتو بوە: بەهەر حاڵ، هەر کارێك لەگەڵ دیدوبۆچونی ڕەسمی ناتەبا بوایە، یا گومان لەناتەبایی بکرایە. وەك دراوەکانی بەروبوم، ڕێژەی تاوانەکان، ئەو ئاکامە ڕاستەقینانەی لەچالاکی " دژە شۆڕش" دەکەوتنەوە، بەوەی لەگەڵ پیلانە ئەفسانەییەکانی دواتردا جیاوازییان هەبوە. بەناواقیعی وەسف دەکراو لەسەر ئەو بنەمایەش مامەڵەی لەتەکدا دەکرا. بەڕاستی هەمان بێزاری ڕژێمی تۆتالیتاری لە هەموجۆرە فاکت و واقعێك، پێویستی دەکرد ئەو دراوو زانیاریانەی لەهەمو گۆشەیەکی ئەو وڵاتە گەورەیە گرد دەکرایەوە، لەجیاتی ئەوەی ڕەوانەی مۆسکۆ بکرێت، لەڕێگەی بلاوکراوەکانی پراڤداو ئیڤیستا یا هەر ئۆرگانێکی دی لەمۆسکۆ، بەناوچە جیاجیاکانی وڵاتدا بلاودەکرایەوە، بەجۆرێك کە هەر مەڵبەندو ناوچەیەکی

یەکێتی سۆڤێت داتای ئاماری رەسمیو جیاوازیی تایبەت بەخۆی بەهەمان شێوە بەدەست دەهێنا کە بەنزیکەیی هەمان پێوەری هەبو کە لە پلانی پێنج ساڵەیی وەریدەگرت[16]

لێرەدا زۆر بەخێرایی ئەو خاڵە تەکاندەرو هوروژێنەرانە دەهێنمەوە کە سەرەتا تەنها هەستی پێدەکرا، بەڵام ئەمرۆ بە بەڵگەنامەی کۆنکریتی دەسەلمێنرێت. زۆرجار بەگومان بوین لەوەی کە بونیادی رێکخستنی رژێم، رێکخستنێکی تاك بونیاد بوە، بەڵام ئەمرۆ بەدڵنیاییەوە دەزانین رژێم هەرگیز تاك بونیاد نەبوە، بەڵکو " بەهوشیاریو بریاری پێشوەخت لەسەر تەوەرەی کۆمەڵێك ئەرك دەسوڕێتەوە کە بەردەوام یەکتر دەبڕنو دووهێندە یا هاوتا دەبن"، ئەم بونیادە بێشکڵە قێزەونە، بەهۆی هەمان پرەنسیپی فوهرەر کەسپەرستی . پایەداربو، کە لە ئەڵمانیای نازییەوە وەریگرتبو[17]. هەروەها ئێستا بۆمان رونبۆتەوە نەك حیزب، بەڵکو پۆلیس، باسکی حکومەتی مەدەنی بو، کە "جموجوڵی کردەیی لەدەرەوەی توانای حیزب بو، چونکە حیزب نەیدەتوانی جموجوڵیان کۆنترۆڵ بکات"[18] بۆیە بەتەواوەتی لەوەش تێدەگەین کە ئەو خەڵکانەی رژێم بەملیۆنی لێدەکوشتن، ئەوانەی بەزمانی بۆلشەفیکەکان " دوژمنی بابەتی" بون، " تاوانبار بون بەبێ ئەوەی تاوانیان کردبێت"[19] خودی ئەم توێژە تازەیە (بەجیاوازی لەگەڵ دوژمنانی راستەقینەی پێشوی رژێم . فەرمانبەرانی تیرۆریستی حکومەت ، بۆمبهاوێژەکانو چەتەو رێگرەکان) لەدژی ئەو تاوانانەی دەرهەقیان دەکرا هەمان پەرچەکرداری پاسیفیزمانەیان هەبو(السلبیە passivism)[20] کە قوربانییەکانی تیرۆریزمی نازی دەیاننواند. بێگومان "بێشوماری راپۆرت نوسین لەسەر یەکتر- الوشایات المتبادلة" لەکاتی هەڵمەتە گەورەکانی پاکتاوکردندا بەئەندازەی پاڵپشتی کردن لەپێگەی سەرکردەی تۆتالیتار، ئاسەوارێکی کارەساتباریشی لەسەر خۆشگوزەرانی ئابوریو کۆمەلایەتی

هەبو. بەڵام ئەمڕۆ هەمومان دەزانین کە ستالین بەدەستی ئەنقەست "ڕێرەوی ئـەم زنجـیرە لەیـەکتر نوسـینە کارەسـاتبارەی"[21] والاکـرد، کاتێـك لـە 29/تەموز/1936 ڕایگەیاند:"ئەو خەسڵەتەی لەم هەلومەرجەدا مرۆڤ دەکاتە بۆلشەفیك، دەبێ توانای ئەوەی هەبێت چۆن شتی شاراوە دەدۆزێتەوە، بەو شـێوەیەش دوژمـنی حیـزب بناسـێتەوە"[22] ئەمـە لەکاتێکـدا ئـەو "دوا چارەسـەرەی" هیتلـەر پێشنیازی کـرد هاومانـای ئەمـەی خوارەوەیـە :"دەبـێ بکوژێـت"، دەسـتەبژێری حیزبـی نازیـشی ناچـار دەکـرد جێبـەجێی بکـات ، هەرچی ستالینیش بو جاڕنامەی "هـەمو کەسێك دەبێت گەواهی درۆ بـدات" کردبـو بەرێسای کـاری هـەمو ئەنـدامانی حیزبـی بۆلـشەفیك. تـەنها نیگایـەك بـەبارودۆخی کردەیـی کاروبـارو شـێوازی ڕوداوەکـانی ناوچـەیەکی یـەکێتی سۆڤێت بەسـە بـۆ ئـەوەی هـەمو جـۆرە گومانێـك دەربـارەی نادروسـتی تێـوری بەیـەقین بگۆڕێـت، کە بـەپێی ئـەو تێۆرییـە تیرۆری دەیـەکانی دوەمو سـێیەمی سـەدەی بیستەم، " بەهایـەکی قورسـی پـڕ ئێشوئازار" ی بەپیـشەسازیکردنو پێشکەوتنی ئابوری وڵات بو[23] بەڵام تیرۆر شتێکی لـەوجۆرەی لێنەکەوتـەوە. ئەو دەرئەنجامانەی لەتیرۆر کەوتەوە بریتی بو لە دژایەتیکردنی کوڵاك، گۆڕینی کـار بـەکاری بەکۆمـەڵو هەڵمـەتی پاکتـاوکردنی گـەورە، نـەك پێـشکەوتنی ئابوریو بەپیشەسازی کردنی وڵات، بەڵکو بەپێچەوانەوە، برسێتی، پشێویو بـارودۆخی بەرهـەمهێنانی خۆراك، نزمبونـەوەی ئاسـتی گەشـەی دانیـشتوانو ناکـامی لەگەشـەکردنو ئاوەدانکردنـەوەی دەشـتاییە بەرفراوانـەکانی سـیبریای لێکەوتەوە. بەڵگەنامەکانی سمۆلینسك بەدورودرێژی ئەو ڕێبازە نیشاندەدا کە حکومـەتی سـتالین پـشتی پێدەبەسـت لـەپێناو وێرانکردنـی ئـەو تـەکنۆلۆجیاو بەڕیوەبردنـە چـالاکەی وڵات کـە لـەدوای شـۆڕشـی ئۆکتـۆبـەر بەدەسـتی هێنـابو. لەڕاسـتیدا ئـەو شـتانە "باجێـك"ی گـەورەی ناراسـتگۆیی بـو لـەپێناوی ئاواڵەکردنی دەرگای کار لەحیزبو دەوڵەت بۆ توێژە جیاوازەکانی میللەت، کە زۆرجـار لـەڕووی سیاسـییەوە خـەڵکانێکی نەخوێنـدەوار بـون، باجێـك تـەنها

زیانەکانی ئێشوئازار نەبو[24] لەراستیدا بەهای فەرمانرەوایی تۆتالیتار زۆر گەورەبو، بەجۆرێك تاکو ئێستاش بەتەواوەتی لە ئەڵمانیا و روسیا هەقی خۆی پێنەدراوە.

پێشتر ئامارژەم بەرێبازی رزگاریخوازانەی دوای مردنی ستالین کرد. لەساڵی 1958دا، هێشتا دڵنیانەبوم لەوەی کە "توانەوەی بەستەڵەك . کسر الجلید" تەنها کرانەوەیەکی کاتی بوە یا جۆرە فێڵێکی تایبەت بەقەیرانی جێنیشین بو، کە لە سوککردنی سانسۆری تۆتالیتار دەچو لەکاتی شەڕی جهانی دوەمدا. تەنانەت تا ئەمرۆش ناتوانین ئەوە دیاری بکەین کە ئەم ریبازە دوا رێبازەو قابیلی پاشگەزبونەوە نیە، بەلاّم هەرگیز ناتوانین بە هەڵوێستێکی کاتی دابنێین، بۆیە هەرچۆنێك هێڵی سیاسی سۆڤێتی بخوێنینەوە، بەوەی لەساڵی 1953ەوە زۆر فێڵبازانەیەو زۆرجاریش شێوێنەرو گۆمڕاکەرە، ئەوا بەدڵنیاییەوە ئیمپراتۆرییەتی دیۆئاسای پۆلیس پاکتاوکرا، زۆربەی ئۆردوگاکانی گرتن داخران، دەسەلاّتداران هەڵمەتی پاکتاوکردنی نوێ لەدژی "دوژمنانی بابەتی" ئەنجام نادەنو ململانێی نێوان ئەندامانی "سەرکردایەتی بەکۆمەڵ" ئەمرۆ لەرێگەی داگرتنی پلەو پایەو نەفیکردن چارەسەر دەکرێ، تا لەرێگەی دادخوازی جیاوازو دانپیانانو کوشتنەوە. بێگومان سالاّنی دوای مردنی ستالین زۆر لەنمونەکەی ستالین دەچێت کە لە دوای مردنی لینینەوە گرتیەبەر: بۆ جاری دوەم حوکمی سیانی زیندوکرایەوە کە بە "سەرکردایەتی بەکۆمەڵ" دەناسرێتەوە، ئەوەش دەستەواژەیەکە خودی ستالین لە ساڵی 1925 دایهێناو لەدوای چوار ساڵ لەپیلانگێرانو ململانێ لەپێناوی دەسەلاّتدا، کەچی ساڵی 1957، خرۆچۆف لەکودەتایەکی وەك کودەتاکەی ساڵی 1929ی ستالین حوکمی گرتە دەست. لەراستیدا کودەتاکەی خرۆچۆف لەرووی هونەرییەوە لەرێبازی سەرداره کۆچکردوە ریسواکەی دەچێت. بەهەر حاڵ، ئەویش پێویستییەکی زۆری بەهێزێکی دەرەکی هەبو تا لەناو هەرەمی حیزبدا دەسەلاّت بگرێتە دەست، بۆیە پاڵپشتی مارشاڵ جۆکۆفو سوپای

بەکارهێنا، هەروەکو ستالین لەپێش ئەو بەسی ساڵ، لەیەکەم ململانێیدا بۆ دەسەڵات گرتنە دەست پەیوەندیی خۆی لەگەڵ پۆلیسی نهێنیدا بەکارهێنا[25] لەحاڵەتی ستالیندا حیزب نەك پۆلیس دەسەڵاتی رەهای هەبو، هەمان حاڵەتیش لەسەردەمی خرۆچۆفدا وەك خۆی مایەوەو حیزبی کۆمۆنیستی سۆڤێتی لەساڵی 1957ەوە دەسەڵاتێکی بێ چەندوچونی لەهەمو بوارەکانی ژیانی سۆڤێتدا هەبو[26] چۆن ستالین لەپاکسازی ریزەکانی پۆلیس و کادرەکانی و پاکتاوکردنی فەرماندەکانیان دردۆنگی نەکرد، خرۆچۆفیش بەهەمان شێوە هەڵسوکەوتی ئەوی پیادە کرد، بەوەی چۆکۆڤ لەکۆمیتەی سەرکردایەتی و کۆمیتەی نێوەندی حیزب دەرکرد کە لە دوای کودەتاوە پێیان گەیشتبو، هەروەها لەفەرماندەیی گشتی سوپاش دەکرا.

بێگومان کاتێك خرۆچۆف داوای هاوکاری لەجۆکۆف کرد، ئیدی سەرکەوتنی سوپا بەسەر پۆلیسدا بوە واقیعێکی حاشاهەڵنەگر لەیەکێتی سۆڤیتدا. ئەمەش یەکێك لەئاکامە خۆبەخۆییەکانی هەڵوەشانەوەی ئیمپراتۆرییەتی پۆلیس بو، کەپێشتر دەسەڵاتی بەسەر بەشێکی گەورەی پیشەسازیو کانو زەوییەکانی سۆڤیتدا هەبو، گۆردرا بەدەسەڵاتی کارگێری، ئەوانەی لەناکاو خۆیان لەدەرەوەی جدیترین پێشبڕکێکارانی ئابوری بینییەوە. سەرکەوتنو باڵاکردنی خۆبەخۆی سوپا بوە کارێکی یەکلاکەرەوەو کۆتایی: سوپا کۆنترۆڵکردنی ئامرازەکانی توندوتیژی بەتەواوەتی لەبەردەست بو، بۆیە دەیتوانی جڵەوی ململانێیەکانی ناوخۆی حیزب بکات. خرۆچۆف لەهاورێ حیزبییەکانی خۆی زووتر لەئاکامی کردەوەکانی تێگەیشت، ئەوەش بەڵگەی زیرەکیو ژیری خرۆچۆف بو. بەڵام ئاکامی گواستنەوەی دەسەڵات لەدەستی پۆلیسەوە بۆ دەستی سوپا کارێکی زۆر پڕ بایەخ بو، ئیدی پاڵنەرەکانی خرۆچۆف هەرچییەك بوبێت. بێگومان باڵادەستی پۆلیسی نهێنی بەسەر دەزگای سەربازیدا سیمایەکی رژێمە دیسپۆتیزمەکانەو تایبەت نیە بەرژێمی تۆتالیتاریزم. لەگەڵ ئەوەشدا، سەرکەوتنی باڵادەستی پۆلیس بەتەنها

وەلامدانـەوەی پێداویـستییەکانی رژێمـی توتالیتـاری نیـە لەسـەرکوتکردنی دانیـشتوانی نـاوەوەی ولاتـدا، بـەڵکو لەگـەڵ بانگەشـەی ئایـدیۆلۆجیی لەبالادەسـتیی بەسـەر تـەواوی گـۆی زەمینیـشدا هاوئاهەنگـە. شـتێکی بەڵگەنەویـستە ئەوانـەی پێیـان وایـە تـەواوی سـەرزەمین، سـەرزەمینی ئارەزوەکانی ئایندەیانە جەخت لەسەر رەگەزی توندوتیژی ناوخۆیی بکەن و نەك بەسوپا، بەڵکو بەشێوازی پۆلیسی و خەڵکانی سەر بەپۆلیس حوکمی سەرزەمینە فەتح کراوەکانیشیان بکەن. بەمشێوەیە نازییەکان بەمەبەستی حوکم کردن و لەپێناوی بەڕیوەبردنی سەرزەمینە فەتح کراوەکان لەدەرەوەی ولات سودیان لەتیمە تایبەتەکانی دەستەی پاراستن . (S.S) وەردەگرت، کەلە بنەرەتدا لەهێزێکی گەورەی پۆلیسی ئەڵمانیا بو، سەرئەنجام لەپێناوی ئامانجێکی پیرۆزدا پێویستە سوپا و پۆلیس لەژێر سەرکردایەتی S.Sدا لەیەکبدرێن (دەمج بکرێن).

لەلایەکی دی، بەڵگەی هاوسەنگی ئەم دەسەلاتە نوێیە لەکاتی سەرکوتکردنی سەربازیی شۆرشی مەجەرستاندا بەجوانی ئاشکرابو. سەرکوتکردن و هاڕینی خوێناویی شۆڕش زۆر دڵرەقانەو ترسناك و چالاك بو، بەلام ئەوەی پێی هەستا یەکەکانی سوپا بو، نەك پۆلیس، سەرکوتکردنێکی ئەوتۆ بو لەگەڵ هیچ چارەسەرێکی نمونەیی ستالیندا نەدەگونجا. ئەگەر چی ئەم ئۆپراسیۆنە سەربازییە لەسێدارەدانی سەرکردەو زیندانیکردنی هەزارانی دی لێکەوتەوە، بەلام نەبوە مایەی دورخستنەوەی بەکۆمەڵی خەڵکی و قەلاچۆکردنی دانیشتوانی ولات. لەبەر ئەوەی ئۆپراسیۆنێکی سەربازی رووت بو، دەستی پۆلیسی تیا نەبو، بۆیە سۆڤێت توانی یارمەتی پێویست رەوانەی ئەو ولاتە تێکشکاوە بکات و رێگە لەبرسێتی بگرێت و نەهێڵێت ئابوری ولات لەساڵی دوای شۆڕشدا بەتەواوەتی داڕوخێت. بێگومان کارێکی لەوجۆرەو لەهەمان هەلومەرجدا هەرگیز بەفیکری ستالیندا نەدەهات، بەڵکو زۆر بەئاسانی پشتی تێدەکرد.

بەلام روونترین نیشانە لەسەر ئەوەی کە لێرە بەدواوە ناتوانرێ بەمانای وشە یەکێتی سۆڤێت بەرژێمێکی تۆتالیتار وەسف بکرێ، زیندوبونەوەیەکی دەوڵەمەندو خێرای هونەرو ئەدەب بو لەدوا دەیەی سەدەی بیستەمدا. بێگومان هەوڵدان بۆ گێڕانەوەی خاتر بۆ ستالین و سەرکوتکردنی ئارەزوی ئازادی بیروراو ئازادی بیرکردنەوە لەلای خوێندکاران، نوسەران و هونەرمەندان، هەرگیز ناتوانێت بەبێ گێڕانەوەی تیرۆرو دامەزراندنی رژێمێکی پۆلیسی، سەرکەوتن بەدەست بهێنێت. ئەوەی رون و ئاشکرایە، هێشتا دەسەلاتداران هەمو جۆرە ئازادییەکی سیاسی، هەر لە ئازادی ئینتماوە تا ئازادی بیرکردنەوەو ئازادی بیروراو رادەربڕین لەخەڵکی سۆڤێت قەدەغە دەکەن. لەراستیدا وادەردەکەوێت هیچ شتێك نەگۆڕابێت، بەلام لەواقیعدا هەمو شتێك گۆڕانی بەسەرا هاتوە. لەکاتی مردنی ستالیندا کەشکۆڵی نوسەران و ئەدیبان بەتەواوەتی خاڵی بو، کەچی ئەمرۆ ئەدەبێکی تەواو بەشێوەی دەستنوس دەستاودەست دەکات، هەروەها هەموجۆرە هونەرێکی وێنەکێشانی هاوچەرخیش لەستۆدیۆی نیگارکێشەکاندا تاقیدەکرێتەوە، تەنانەت بەبێ ئەوەی نمایش بکرێن، ناوبانگیان پەیدا کردوە. ئەوەی لێرەدا پەیوەندی بەم کارەوە هەبێت لەگرنگی جیاوازی نێوان سانسۆری دیسپۆتیزم و ئازادی کاری کولتوری کەم ناکاتەوە، بەلام ئەوەی پێویستە سەرنجی بۆ رابکیشرێت جیاوازی لەنێوان ئەدەبی نهێنی و نەبونی ئەدەبدا، لەوە دەچێت یەکێك بەراورد لەنێوان سفرو یەك دا بکات.

لێرە بەدواوە، ئەندامانی ئۆپۆزیسیۆنی روناکبیران دادگایی دەکرێن (ئەگەرچی بەنهێنیش بێت)، ئەو خەڵکانە دەتوانن لەنێو هۆڵی دادگادا بەرگری لەخۆیان بکەن و حیساب بۆ پشتیوانی دەرەوە بکەن، لەجیاتی ئەوەی دان بەتاوانەکانیاندا بنێن، بەرگری لە بێتاوانی خۆیان بکەن، ئەمەش پەیوەندی بەنەمانی بالادەستی گشتگیرەوە هەیە. هەردوو نوسەر "دانییل" و "سیتیافیسکی" لە کانونی دوەمی ساڵی 1961دا بە حەوت و پێنج ساڵ زیندانی و کاری قورس حوکمدران، لەبەر

ئـەوەی بابـەتێکیان لـەدەرەوەی وڵات بڵاوکردبـووەوە کەلـەناو یـەکێتی سـۆڤێتدا بڵاوکردنەوەی قەدەغە بو، بۆیە بەپێی هەمو پێوەرێکی سیستمی دەستوری، رژێم کارێکی دزێوو ناشیرینیان کردوە، بـەڵام ئـەوەی وتیـان لەهـەمو قوژبنێکی جهـان دەنگـی دایـەوەو تەنانـەت لەبیرچونەوەشـی زۆر زەحمـەت بـو. ئـەو دوو نوسـەرە لەفەرامۆشخانەی سەرکردە تۆتالیتارەکانـدا لەبەرچاو ون نـەبون. هەنوکە روداوێك دەهێنینەوە کە کەمتر زانراوە، رەنگە بۆ سەلماندنی بۆچونەکەمان باشترین بەڵگەی قاییلکەر بێت، ئـەویش ئەوەیـە خرۆچۆف هـەوڵێکی زۆر بەرخوازانەیـدا کودەتایـەك لەدژی رێبازی کرانەوە بکاتو بارودۆخەکە بۆ سەردەمی تۆتالیتارییەت بگێرێتەوە، بـەڵام ئـەو هەوڵـەی توشـی شکسـتێکی گـەورە بـو. خرۆچـۆف لەسـاڵی 1957دا یاسایەکی بەناوی "یاسای نوێ لەدژی مشەخۆرە کۆمەڵاتیەکان" خستە بەردەست کـە بەپێی ئـەم یاسـایە رژێـم دەیتـوانی پرۆسـەی دورخستنەوەی بەکۆمـەڵ، کـاری زۆرەملـیێ، جۆرێـك لەکۆیلایـەتی لەسـەر ئاسـتێکی بـەرفراوانو شـەپۆلێکی نـوێی راپۆرتنوسینی بەکۆمەڵ (الوشايات الجماعية) دەست پێبکاتـەوە . ئەمـەش مـەرجێکی سـەرەکی باڵادەسـتی گـشتگیرە . تـەنها میللـەت لەئەنجومەنـە گـشتییەکاندا ئـەو دەسەڵاتەی هەیە مشەخۆرەکان لـەنێو ریزەکـانی خۆیـدا هـەڵاوێرد بکـات، بەڵام ئـەو یاسـایە لەلایـەن یاسـادانەرانی سـۆڤێتەوە روبـەروی نارەزاییـەکی تونـد بویـەوە، تەنانەت لە پێش جێبەجێکردنی، وازی لێهێنرا[27] بەوتەیەکی دی، هەر ئەوەندەی خەڵکی یەکێتی سۆڤێت لەمۆتەکەی حوکمی تۆتالیتار رزگاریان بو، ئیدی روبەروی دژواری، مەترسـی و سـتەمی زۆری دیکتـاتۆری تـاك حیزبـی بونـەوە. ئـەوەی بەتـەواوەتی دروسـتە، فـۆرمی ئـەم دیـسپۆتیزمە هاوچـەرخە هـیچ گرەنتییـەکی سیستمی دەستوری لێسەوز نابێت، چونکە "بەپێی گریمانەکانی ئایدیۆلۆجیای کۆمۆنیستی، لەدوا دەرئەنجامی شیتەڵکاریدا، هەمو دەسەڵاتێك لەیەکێتی سۆڤێتدا نارەوایـە"[28]. رەنگـە وڵات بـەبێ هـیچ ئـاژاوەو پـشێوییەکی گـەورە دوبـارە بکەوێتـەوە ژێـر دەسـەڵاتی تۆتالیتاریزمـەوە، هـەروەها ئـەوەش راسـتە کـە

ترسناكترين شێوە تازەكانی رژێم كە شیكردنەوەی رەگەزو بنەما مێژووییەكانی بابەتی ئەم باسە پێكدەهێنێت، بەوشێوەیەی لەدوای مردنی هیتلەر لەئەڵمانیا لەناوچون، لەروسیا لەدوای مردنی ستالین لەناونەچون.

ئەم كتێبە چارەسەری تۆتالیتاریزم دەكات، باس لەبنەماو رەگەزەكانی دەكات، ئەمە لەكاتێكدا قۆناغەكانی دواتر لە لەئەڵمانیاو روسیادا لەم كتێبەدا ئەوەندە لەبەرچاو گیراون كە روناكییەك بخاتە سەر رووداوەكانی پێش ئەو قۆناغە. بۆیە ئەوەی لەم ناوكۆیەدا سەرنجمان رادەكێشێت قۆناغی دوای جەنگی جهانی دووەمە كە ستالین دەسەڵاتی تیا گرتەدەست، نەك قۆناغی دوای مردنی. چونكە ئەم هەشت ساڵە، لە1945 تا 1953 راستیی رووداوەكانی دوای ساڵی 1935 دەسەلمێنێ و دەیكاتە مایەی قەناعەت و بڕواپێهێنان، نەك رەتیبكاتەوە یا شتێكی لێبگۆڕێت. لەراستیدا ئەو رێوشوێنانەی لەدوای سەركەوتن لەپێناوی چەسپاندنی باڵادەستی گشتگیر لەیەكێتی سۆڤێتدا گیرانەبەر، لەدوای ئەو پشوە كاتییەی لەسەردەمی جەنگدا حوكمفەرما بو، چەشنی ئەو رێوشوێنانەی كە حوكمی تۆتالیتاری لە وڵاتانی پاشكۆدا بەرقەرار كرد بەتەواوەتی تەباو گونجاو بون لەگەڵ رێسای ئەو گەمانەی پێشتر پێمان دەزانی. بەڵام بە بۆلشەفیك كردنی وڵاتانی پاشكۆ پێویستی بەگرتنەبەری چەندین هەنگاوی یەك لەدوای یەك هەبو، كەبەدامەزراندنی بەرەی میللی و پەیكەری پارلەمانی وەك روكارێك دەستی پێدەكردو زۆر بەخێرایی بۆ دامەزراندنی سەقامگیركردنی دیكتاتۆرییەتی تاك حیزبی دەگوێزرایەوە، ئنجا لەتەقەلایەكی بەرچاودا، دەستكرا بەپاكتاوكردنی ئەو سەركردەو ئەندامە حیزبیە میانرەوانەی بەشداری كردنی خۆیان لەحكومەتی پێشودا راگەیاندبو. لەدوا گەمەدا سەركردە كۆمۆنیستە نیشتمانپەروەرەكان، ئەوانەی مۆسكۆ بەهەق و ناهەق سڵی لێدەكردنەوە، لەداوانامەی هەڵبەستراودا لەسەر دەستی گەندەڵترین و خوێڕیترین كەسی هەمان حیزب، كەسانێك كە هەرگیز كۆمۆنیست نەبون، بەڵكو تەنها سیخوری مۆسكۆ بون، روبەڕوی گرتن و ریسواكردن و

ئەشکەنجەدان و کوشتن بونەوە. تەنانەت هەروەکو دەوترێ مۆسکۆ هەمو قۆناغەکانی شۆڕشی ئۆکتۆبەری تا لەدایکبونەوەی دیکتاتۆرییەتی تۆتالیتاری دوبارەکردەوە. بەڵام ئەو داستانەی لەدزێویدا وەسف ناکرێ، لەدوتوێدا نەبایەخێکی گەورەی هەبو، لەگەڵ هاوشێوەکانیشی جیاواز نەبو: ئەوەی لە وڵاتێکی پاشکۆ رویدەدا، لەهەمان کاتدا لەهەمو وڵاتانی پاشکۆدا تا رادەیەك رویدابو، هەر لە کەنارەکانی دەریای باڵتیکەوە تا دەریای ئادریاتیك، تەنها ئەو وڵاتانەی بەشێك نەبون لە وڵاتانی پاشکۆ، روداوەکان رێڕەوێکی جیاوازیان گرتەبەر. وڵاتانی ناوچەی باڵتیك راستەوخۆ بە یەکێتی سۆڤێتەوە لکێنران و چارەنوسیان لەچارەنوسی وڵاتانی پاشکۆ خراپتر بو: تەنها لەسێ وڵاتی بچوکی باڵتیکدا (لیتونی، ئیستوانیا و لیتوانیا) پێنج سەد هەزار کەس راگوێزران و شاڵاوێکی گەورەی موستەوتنی روسی لەشوێنیان نیشتەجێ کران، دانیشتوانە رەسەنەکەش لەسەر خاکی خۆیاندا هەڕەشەی بەکەمایەتی بونیان لێدەکرا[29] لەبەرامبەر ئەوەشدا لێکدان (دمج)ی ئەڵمانیا رۆژهەڵات بە وڵاتانی پاشکۆوە لێکدانێکی لەسەرخۆ بو، تەنها لەم دوایانەدا ئەنجام درا، واتە لەدوای تەواوبونی دیواری بەرلین بەماوەیەکی دورودرێژ: ئەڵمانیای رۆژهەڵات تا دیرۆکێ وەك وڵاتێکی داگیرکراو مامەڵەی لەتەکدا دەکراو حکومەتێکی بەکرێگیراوی وەك حکومەتەکەی کیسلینگ بەرێوەیدەبرد.

لەناوکۆی بایەخدانمان بە گۆڕانکارییە ناوخۆییەکانی یەکێتی سۆڤێت، بەتایبەتی گۆڕانکارییەکانی دوای 1948 گرنگییەکی فرەی هەیە، واتە ئەو ساڵەی "جدانۆف"ی بەشێوەیەکی نادیار تیا مرد و "کێشەی لینینگراد"ی تیا بەرجەستە بو، بەحوکمی ئەوەی دەلالەتێکی گەورەی لەسەر لێکۆڵینەوەکەمان هەیە. لەم ساڵەدا، ستالین بۆ یەکەمین جار لەدوای هەڵمەتی پاکتاوکردنە مەزنەکەی بەفیعلی دەسەڵاتی گرتەدەست، زۆرێك لە گەورە بەرپرسانی لەسێدارەدا، بەپێی زانیارییەکانی ئێمە، لەسێدارەدانی ئەو کەسانە رەنگە ئاماژەیەك بوبێت بۆ دەستپێکردنەوەی هەڵمەتێکی نوێی پاکتاوکردن

لەسەرتاسەری نیشتماندا. ئەگەر مردنی ستالین نەبوایە، ئەو هەڵمەتەی کە بە "پیلانی پزیشکان" ناوزەدە کرابو، رەهەندی بەرفراوانتری لەخۆدەگرت. ناوەرۆکی ئەوەش بریتی بو لەوەی تیمێکی پزیشکی کە زۆربەیان یەهودی بون بەپیلانی " لەناوبردنی کادرە بەرزەکانی یەکێتی سۆڤێت تاوانبار کرابون"[30] ئەوەی لەنێوان ساڵی 1948 و کانونی دوەمی ساڵی 1953 لەروسیا رویدا، کاتێك " پیلانی پزیشکان" ئاشکرا بو، تاراددەیەکی زۆرو بەشێوەیەکی بەدو نەگریسانە لەقۆناغی سییەکانی سەدەی بیستەم دەچو، کە رێگەی بۆ هەڵمەتی پاکتاوکردنی گەورە خۆشدەکرد: مردنی جدانۆف و هەڵمەتی پاکتاوکردنی لینینگراد چەشنی مردنی کیرۆف لەساڵی 1932دا نهێنیئامێز بو، کەراستەوخۆ جۆرێك لە ئامادەکاریی پاکتاوکردنی "پاشماوەی ئۆپۆزیسیۆنە دێرینەکانی ناو حیزب"[31]ی بەدوای خۆیدا هێنا. ناوەرۆکی ئەم تاوانبارکردنە پروپوچەی لەدژی پزیشکەکان دارێژرا، بەوەی دەیانەوێت سەرکردەکانی وڵات بکوژن، ئەو تومەتە لەناخی ئەوانەی شێوازی ستالینیان دەزانی هەستێکی ترسناکی دەبزواند: تاوانبارکردنی دوژمنێکی وێناکراو بەتاوانێك کە خۆی دەیەوێت پێی هەستێت. (باشترین نمونەش لەسەر ئەو رودراوە، لەوکاتەی ستالین، تۆخۆچوفسکی بەدەست تێکەڵکردن لەگەڵ ئەڵمانیا تاوانبارکرد، خۆی دەیویست پەیماننامە لەگەڵ نازییەکاندا ببەستێت).

شتێکی حەتمییە کە دەوروبەرەکەی ستالین ساڵی 1952، زیاتر ئاگایان لە مانا راستەقینەکانی وشەکانی ستالین بو تا سییەکانی هەمان سەدە، بۆیە تەنها دەقی تاوانبارکردنەکە ترسێکی گەورەی لەنێو سەرجەم گەورە بەرپرسەکانی رژێمدا بڵاودەکردەوە. رەنگە هەر خودی ئەو ترسە گەورەیەش باشترین راڤەکردنی ئەگەری مردنی ستالین و ئەو هەلومەرجە ئاڵۆزەی چواردەوری بێت، هەروەها لەگەڵ ئەو خێراییە بەرچاوەی گەورە بەرپرسەکانی رژێمی لەچەند مانگی یەکەمی قەیرانی جێنشیندا والێکرد لەناو حیزبێکدا ریزەکانیان رێکبخەن کەململانێ و دەسیسەو سەرچڵی دایرزاندبون. هەرچەندە

زانیارییەکی ناچیزمان لەسەر ئەم داستانە هەیە، بەلام بەشی ئەوە دەکات پشتگیری لەم قەناعەتە پەسەندکراوەم بکات کە "پرۆسەی کونبونی کەشتی"، چەشنی پرۆسەی پاکتاوکردنی گەورە، نە چەند روداوێکی لێکدابڕاو بو، نە لادانێك کە بارودۆخێکی زۆر نامۆ دروستی کردبێت، بەڵکو لەدامەزراوەی ترس و تۆقاندنەوە سەرچاوەی گرتبو کە لەماوەی دیاریکراودا پێویستی دەکرد دوبارە دەربکەوێتەوە، هەڵبەتە مەگەر سروشتی خودی رژێم گۆڕانکاری بەسەرابێت.

بەرجەستەترین رەگەزی کارەساتبار لەدواهەمین پرۆسەی پاکتاوکردندا کە ستالین لەدواساتەکانی تەمەنیدا بەرنامەرێژی بۆ کردبو، وەرچەرخانێکی ئایدیۆلۆجی یەکلاکەرەوە بو، بەوەی یەهود بەپیلانگێڕی نێونەتەوەیی لەقەڵەم دەدا. زەمینەسازی ئەم تاوانبارکردنە سالانێك بو لەرێگەی زۆرێك دادخوازی (دعاوی) لەهێندێك ولاتی پاشکۆی روسیا رێگەی بۆ خۆشدەکرا: وەك دادگای "راجك . Rajk" لەمەجەرستان، کێشەی "ئاناپاوکەر . Anapauker" لەرۆمانیا، دادگای "سلانسکی . Slansky"، لەسالی 1952 لەچیکوسلۆڤاکیا. بەهۆی ئەو رێوشوێنانەوە گەورە بەرپرسەکانی حیزب لەسەر بنەچەی یەهودی و بۆرجوازییان جیادەکرانەوە، بۆئەوەی بتوانرێ بەزایونیزم تاوانبار بکرێن، بەمشێوەیە ئەو تاوانبارکردنەی سەرەوە هێدی هێدی گۆڕا تا ئەو گروپانەشی گرتەوە کەهیچ کاریگەرییەکی زایۆنیزمیان لەسەر نەبو (بەتایبەتی لیژنەی هاوبەشی دابەشکردنی یەهودییەکانی ئەمریکا)، ئەو کارانەش بۆ ئەوەبو تا نیشانی بدەن کە هەمو یەهودییەك زایۆنیزمە و گروپە زایۆنیزمەکانیش (بەرگری لەبەرژەوەندییەکانی ئیمپریالیزمی ئەمریکا دەکەن)[32] هەڵبەتە "تاوانی" زایۆنیزم شتێکی تازە نەبو، بەلام کاتێك پەلامارەکان جەختی لەسەر یەهودییەکانی یەکێتی سۆڤێت دەکردەوە، ئیدی گۆڕانێکی دی پڕ لەمانا رویدا: یەهودییەکان پێیان وابو زیاتر بە"هاولاتیبونی جهانی کۆزمۆپۆلیتیزم" تاوانبار دەکرێن، تا بەزایۆنیزم تاوانبار بکرێن، ئەو

تاوانبارکردنانەی بەردەوام دوبارەدەبونەوە لەو دروشمانەوە سەرچاوەی دەگرت و بەسەر یەهودییەکاندا دادەبارین، ئەو نەخشانەی دەوڵەمەند دەکرد کە نازییەکان دژی پیلانگێڕی جهانی یەهود پلانیان بۆ دانابو، تا وایلێهات لەراسپاردەی پیرانی زایۆنیزم دەچو. هەنوکە، بەتەواوەتی بۆمان رونبۆتەوە کە ئەم رێبازە ئایدیۆلۆجیا نازییە چ کاریگەرییەکی قوڵ و مەزنی لەناخی ستالین هەبوە . ئاماژە سەرەتاییەکانی ئەم کاریگەرییەش لەکاتی واژوی (توقیع) ستالین و هیتلەردا لەسەر پەیماننامەی نێوانیان بەدیارکەوت. ئەو کاریگەرییە لەو بەها ئاشکرایە دەردەکەوت کە هەڵمەتەکانی پروپاگەندە لەروسیا و وڵاتانی پاشکۆ پێیدەبەخشی، چونکە هەستی دژایەتیکردنی یەهود لەو وڵاتانە بەردەوام لەلای خەڵکی پەسەند دەکرا. لەلایەکی دی، نمونەی ئەو پیلانگێڕییە جهانی و هەڵبەستراوە، لەرووی ئایدیۆلۆجییەوە سەرزەمینێکی سەرەکی گونجاوتر لە "وۆڵ ستریت" (مەبەست لە سەرمایەداری و ئیمپریالیزمە) دەبەخشێت بەو کەسانەی بەرخوازییەکی تۆتالیتاریزمیان هەیە. دانپیانانی ئاشکراو بێشەرمانەی ستالین کە لە دیدی جهانەوە نیشانەی تەواوەتی نازییەتە، دوا پاداشتی ستالینە بۆ هاورێ کۆچکردو و نەیارەکەی لەبالادەستی گشتگیردا کە روداوەکان نەیانهێشت رێکەوتنێکی هەمیشەیی لەگەڵدا مۆر بکات، ئەمەش توشی غەموخەفەتێکی زۆری کرد.

ستالینیش چەشنی هیتلەر مرد، پێش ئەوەی دەرفەتی ئەوەی هەبێت ئەرکە ترسناکەکەی تەواو بکات، ئەو رۆژەی مردن بەرۆکی گرت، ئەو مێژووە کۆتایی پێهات کە ئەم کتێبە دەیگێرێتەوە و هەروەها ئەم روداوانەش هەوڵدەدا لەناوەوە لێی تێبگات و راڤەی بکات

حوزەیران/ 1966 ـ تشرینی دوەم/ 1971

هانا ئەرندت

پەراوێزەکان

1ـ ئەو واقیعەی کە رژێمی تۆتالیتاری سەرباری تاوانە ئاشکراکانی، پشت بە پاڵپشتی جەماوەر دەبەستێت، دڵەراوکێیەکی زۆر دروست دەکات. لێرەوە ئەوەندە جێگەی سەرسوڕمان نیە کە لێکۆڵەران بەپشت بەستن بەبڕوای ئەفسوناوی پروپاگەندەو شۆردنی مێشك و سیاسەتمەدارانیش بەنکۆڵی لێکردنیان، ئەو راستیە قبوڵ ناکەن وەك چۆن ئادنەر بۆ نمونە چەندین کەڕەت ئەم واقیعەی بەتەواوەتی رەتکردۆتەوە. بڵاوبونەوەی راپۆرتی نهێنی دەربارەی رای گشتی ئەڵمانیا لەسەردەمی جەنگدا (لە 1939 تا 1944) لەلایەن دەزگای هەواڵگری نهێنی ئەڵمانیاوە S.S زۆر پڕ سود بو (Meldungen aus dem Reich Auswahl aus den Geheimen Lageberichten des Sicherheitsdienstes der S.S 1939 – 1944 ,Berlin 1965). سەرەتا ئەم راپۆرتە رونیدەکاتەوە کە میللەت ئاگادارییەکی تەواوی لەسەر هەواڵە بەناو نهێنییەکان هەبو (قەتلوعامی یەهودییەکانی پۆلۆنیا، خۆئامادەکردن بۆ پەلاماردانی روسیا، هتد)، دوەم، ئەوەشی دەردەخست " تا چ رادەیەك قوربانییەکانی پروپاگەندەی هیتلەری دەیانتوانی رای سەربەخۆی تایبەت بەخۆیان هەبێت" لاپەڕەی 18 . 19 بەهەر حاڵ، ئەوەی لێرەدا گرنگ بێت زانیاری لەسەر کردەوەکان کاری نەکردە سەر پشتگیریکردنی رای گشتی لەرژێمی هیتلەری. کارێکی حەتمییە کە پشتگیریکردنی جەماوەر لە تۆتالیتاریزم لە بێئاگایی تەواو و مێشك شۆردنی جەماوەرەوە سەرچاوەی نەگرتبو.

2ـ زۆرجار لێکۆڵینەوەو بڵاوکردنەوەی بەڵگەنامەکان، هەر لەسەرەتاوە، بەچالاکی تاوانەکانەوە پەیوەستن، بەگشتیش هەڵوێردکردن، بەمەبەستی بەدواداچونی تاوانبارانی جەنگ ئامادە دەکرێ. سەرئەنجام، زۆرێك لە مادە پڕ بایەخەکان فەرامۆشکران. بەڵام ئەو کتێبەی بە ژمارە (1) ئاماژەی پێدراوە، ئاوارتەیەکی زۆر دڵخۆشکارانەی ئەم رێسایەیە.

3ـ بڕوانە "مێرل فینسود"، سمۆلینسك لەژێر کۆنترۆڵی سۆڤیەتە، کامبردج، 1958، ل210،306،365 هتد، وەرگێڕاوە فرەنسییەکەی: "Smolenxk al`heure de staine" .Fayard 1967. (Note de l`editeur)

4. هەمان سەرچاوە، ل73، 93.

5. پێویستە لێکۆڵیار سەرباری تێکرای قوربانییەکانی پلانی پێنج ساڵەی (1928 . 1933) کە بە 9 . 12 ملیۆن کەس دەخەملێنرێت، قوربانییەکانی هەڵمەتی پاکتاوکردنە مەزنەکەش بخاتە پاڵیان کە بە (3) ملیۆن کوژراو،و5 . 9 ملیۆن دەستبەسەرو دورخراوە دەخەملێنرێ. (لەم بارەیەوە، بگەڕێرەوە بۆ پێشەکییە گرنگەکەی رۆبەرت. ت. تاکر . Tucher بەناونیشانی "ستالین، بوخارین و مێژوو وەك پیلانێك" لەچاپی نوێی کتێبی دەستنوسی دادگاییەکانی مۆسکۆ لە ساڵی 1938، "دادگاییەکانی پاکتاوکردنی مەزن"، نیویۆرك، 1965). بەڵام ئەو خەملاندنانە لەژمارەی راستەقینە کەمترن. چونکە ژمارەی کوژراوە بەکۆمەڵەکانی لەبەرچاو نەگرتوە کە هیچمان لەسەری نەدەزانی تا هێزی داگیرکاری ئەڵمانیا لەشاری ڤینتسیا ئەو گۆڕە بەکۆمەڵەی دۆزییەوە کە ئێستاو پروسکی هەزاران کەسی تیابو، ئەوانەی لەنێوان ساڵی 1937و1938 کوژرابون. (بڕوانە جۆن. ئەی. ئەرمستڕۆنگ. سیاسەتی تۆتالیتاریزم. حزبی کۆمۆنیست لە یەکێتی سۆڤێتدا لەساڵی 1934ەوە تا هەنوکە. نیویۆرك، 1960، ل65). بەهەر حاڵ ئەم ئاشکراکردنە نوێیە لە هەمو کاتێکی دی زیاتر هەر دوو رژێمی نازی و بۆلشەڤی وەك دوو نمونەی لێکچو دەردەخات. دەتوانرێ لەرێگەی دادگاییکردنی سینیافسکی و دانیالەوە ئەوەش ببینرێ کە واقیعی کوشتاری بەکۆمەڵی سەردەمی ستالین تا چ ئەندازەیەك چەقی ئۆپۆزیسیۆنی هەنوکە پێکدەهێنێت، نیویۆرك تایمز ماگازین لە17/نیسانی/1966 چەندین بڕگەی لێ بلاوکردۆتەوە، منیش لێم وەرگرتوە.

6. Tucker, op.cit, p. xv11 – xv111.

7. لە میرڵ فینسودا هاتوە، "چۆن روسیا حوکم دەکرێ"، کامبردج، 1959، لاپەڕە 516. عەبدولرەحمان ئەڤتۆرخانۆف . Abdurakhman Avtorkhanov لە کتێبی "حوکمی ستالین" کە لە ژێر ناوێکی خوازراودا (ئۆرالۆڤ . Uralov) لە لەندەن بلاوبۆتەوە، باس لەوە دەکات، لیژنەی نێوەندی حیزب لەساڵی دا 1936 ، لەدوای یەکەمین نمایشی دادگا، کۆبونەوەیەکی نهێنی گرندا. لەو کۆبونەوەیەدا بوخارین، ستالینی تاوانبار کرد بەوەی حیزبی لینینی بۆ دەوڵەتێکی پۆلیسی گۆڕیوە، ئەو وتانەشی لەلایەن دوو لەسەر سێی ئەندامانی حزبەوە پشتگیری لێکرا. بەڵام ئەو خاڵەی گوایە لیژنەی نێوەندیی پشتگیری لە بوخارین کردوە، زۆر نابەجێیە، تەنانەت ئەگەر ئەو پشتگیریکردنەش راست بێت، ئەوا کۆبونەوەکە لەکاتێکدا ئەنجام دراوە کە هەڵمەتی پاکتاوکردن گەیشتبوە چڵەپۆپە، ئەمەش مانای بونی ئۆپۆزسیۆنێکی رێکخراو ناگەیەنێت، بەڵکو پێچەوانەکەی راستە. هەروەکو فینسود بەدروستی ئاماژەی پێکردوە "بێزارییەکی گشتی"، بەتایبەتی لەنێو جوتیاراندا

ولاتی تەنی بو، تا ساڵی 1928، "لەسەرەتای پلانی پێنج ساڵەیدا، خۆپیشاندانەکان کەم نەبون"، بەڵام ئەم رەوتە ئۆپۆزیسیۆن ئامێزە بەشێوەیەکی هەستپێکراو (ملموس) فۆرمێکی بەرەنگاربونەوەی رێکخراوی لەدژی رژێم وەرنەگرت. ساڵی 1929 یا 1930 "هیچ دەست پێشخەرییەکی رێکخراو لەگۆرەپاندا نەبو"، تەنانەت ئەگەر بشڵێن پێشتر ئۆپۆزیسیۆن هەبوبێت. (بروانە سمۆلینسك لەسایەی دەسەلاتی سۆڤیتدا، ل 449).

8ـ هەروەکو فینسود ئامارەی پێکردوە (سەرچاوەی ناوبراو، ل38)، "سەرکەوتنی حیزب شتێکی سەیر نیە، بەڵکو زیاتر لەوەدایە حیزب توانیوێتی بەهەر جۆرێك بوە بەردەوام بێت"

9. هەمان سەرچاوە، ل49. ئەو راپۆرتەی ساڵی 1929 ئامادەکراوە ئاماژە دەکات بەوەی کە لە یەکێك لە کۆبونەوەکاندا، حاڵەتێکی تەقینەوەی توند لەدژی یەهود لەئارادا بوە، " کۆمسۆمۆڵە (لاوان) ئامادەبوەکان بێدەنگییان هەڵبژارد... بۆیە چاودێرەکان پێیان وابو هەمو لەسەر لێدوانەکانی دژی یەهود رازین"

10. هەمو راپۆرتەکانی ساڵی 1926 ئاماژە دەکەن بە ناچیزی "بەناو خۆپێشاندانەکانی دژ بەشۆرش و ئاگربرێکی کاتی نێوان رژێم و گوندنشینەکان" ئەگەر مرۆڤ راپۆرتەکانی ساڵانی 1929 و 1930، لەگەڵ راپۆرتەکانی ساڵی 1926 بەراورد بکات، بۆی دەردەکەوێت راپۆرتەکانی دوایی "لە راگەیاندنی بەرەی جەنگ دەچێت". ل 177

11. هەمان سەرچاوە، ل 252.

12. هەمان سەرچاوە، بەتایبەتی لاپەرە240و446.

13ـ هەمان سەرچاوە. هەمو ئەمجۆرە لێدوانانە لەراپۆرتی "پۆلیسی نهێنی سۆڤیت"ەوە Guepeou وەرگیراون. بەتایبەتی بروانە ل248. بەڵام ئەوەی مایەی سەرنجراکێشانە، لێکۆڵیار لەدوای ساڵی 1934 و سەرەتای پاکتاوکردنە مەزنەکەوە، ئەو تێبینیانە کەمتر دەبیستێت.

14. هەمان سەرچاوە، ل310.

15ــ بەگشتی لەم ناوکۆیەدا ئەمجۆرە نوسینانە پشتگوێ دەخرێن، چونکە ئەم دەستپێشخەرییە لەروی قەناعەتەوە درکی پێدەکرێت، بەڵام لەرووی مێژوییەوە بێبەڵگەیە، بەوەی لەکاتی لینینەوە، بگرە تا ستالینیش دەسەلاتی گرتەدەست پێشکەوتنێك رویداوە، ئەگەر چی پێشکەوتنێکی نارێکخراویش بێت. راستە ستالین بەردەوام بە دەستەواژەکانی لینین دەدوا، تەنانەت وادەردەکەوت کە تاکە جیاوازی نێوانیان تەنها دڵرەقی یا شێتی ستالین بێت. ئەگەر چی ئەم مەسەلەیە فێڵێکی بەئەنقەستی ستالین بێت یا نا . بەپێی وەسفەکەی تاکر کە وەسفێکی دروستیکردوە، ل16ـ ئەوا راستییەکەی ئەوەیە کە ستالین

چەمکێکی تازەی ستالینیانەی بە چەمکە کۆنەکەی لینین بەخشی... جیاوازی سەرەکی سوربونی بو لەسەر " پیلانگێڕی وەك نیشانەیەکی ئەم سەردەمە، ئەوەش هەرگیز سوربونی لینینی نەبو"

16. بڕوانە فینسود، بەتایبەتی ل365.

17. هەمان سەرچاوە، ل71و93، لەکارە پڕ ماناکان ئەو نامانەی مرۆڤ دەیبینێت کەلە هەمو ئاستەکانی دەوڵەتەوە دەرچوەو ئاراستەی کراوە، پێداگرتنە لەسەر پابەندبون بەهاوڕێ ستالینەوە نەك رژێم و حیزب یا دەوڵەت. لێکچونی هەر دوو رژێمی ستالینی و هیتلەری لە وتەکانی ئیلیا ئیهرنبۆرگ و روناکبیرە ستالینیەکانی دی بە روونی دەردەکەوێت کە هەوڵدەدەن پاساو بۆ رابوردویان بهێننەوە یا هەستی خۆیان بەرامبەر هەڵمەتی پاکتاوکردنە مەزنەکە دەردەبڕن: "ستالین هیچ شتێکی دەربارەی پیادەکردنی بێبەزەییانەی توندوتیژی لەدژی کۆمۆنیست و دەستەبژێری روناکبیرانی سۆڤێتی نەدەزانی"، ئەو شتانەیان لە "ستالین دەشاردەوە، ئەگەر کەسێکیش بیخواستایە ئەو شتانە بەستالین بڵێت، ئەوانە نەیاندەهێشت"، بۆیە لەدوا جاردا ستالین تاوانبار نیە، بەڵکو سەرکردەکانی پۆلیسی نهێنی تاوانبار بون. پێویست ناکات ئەوەش بڵێین کە نازییەکان لەدوای شکستی ئەڵمانیا هەمان شتیان دەوتەوە. (guotecl from Tucker ,op.cit, p.x111).

18. هەمان سەرچاوە، ل166

19ـ ئەم وشانە ساڵی 1936 لەبانگەوازی کەسێکەوە وەرگیراوە کە وشیاری چینایەتی نەبوە، "نامەوێت تاوانبارێکی بێتاوان بم" ل229.

20. راپۆرتێکی گرنگ لە "لیژنەی میللی بۆ کاروباری ناوخۆ. OGPU" (1930)، ئاماژە بەم "پاسیڤیزمە کامڵە" تازەیەو بێهەستییە ترسناکە دەکات کە پیادەکردنی هەرەمەکی کوێرانە خستویەتیە دڵی خەڵکانی بێگوناهەوە. ئەو راپۆرتە گوزارشت لە گەورەیی جیاوازی دەکات لەنێوان دەستگیرکردنی دوژمنانی رژێم، "کاتێك دوو سەرباز هاوڕێیەتی دەستگیرکراوێکیان دەکرد، لەگەڵ گرتنی بە کۆمەڵ، بەجۆرێك سەربازێك کۆمەڵە خەڵکێك بە بێدەنگی و بەبێ ئەوەی کەسیان هەوڵی راکردن بکات، دەدایە پێش خۆی" (ل248).

21. هەمان سەرچاوە، ل135

22ـ هەمان سەرچاوە، ل57ـ58. سەبارەت بە کەشوهەوای ئەو هیستریا گەورەیەی لێکخوێندنی بەکۆمەڵە (الوشايات الجماعية)، بەتایبەتی بڕوانە ل222و229. نوکتە خۆشەکەی لاپەڕە 235 یش ئەوە دەگێڕێتەوە چۆن هاوڕێیەکی حیزبی تەنها گەیشتبوە ئەو دەرئەنجامەی کە "هاوڕێ ستالین دەربارەی لایەنگرانی ترۆتسکی و زینۆڤیف رێچکەیەکی

ئاشتیخوازانەی گرتۆتەبەر"، ئەو تاوانبارکردنەش بەلایەنی کەمەوە مانای دەرکردنی یەکسەری لەحیزب دەگەیاند. بەڵام بەخت یاوەری نەکرد... هەر بەزوویی هاورێیەکی دی ئەو پیاوەی کە خۆی لە ستالین زیاتر بەستالینی دەزانی بە "تەڵەکەبازێکی سیاسی" تاوانبارکرد، ئیدی کەسی یەکەم دەمودەست دانینا بەتاوانەکەی خۆیدا.

23. شتێکی سەیرە خودی فینسودیش بەهەمان دەرئەنجام دەگاتو لەو فرە بەڵگەنامانەی بەردەستی بەئاراستەیەکی پێچەوانە هەنگاو دەنێت. بڕوانە دوا بەشی، بەتایبەتی لاپەڕە 453. هەروەها سەیرتر ئەوەیە کە ئەم خوێندنەوە خراپە بۆ حەتمییەتی رووداوەکان زۆرێك لەپسپۆڕەکانیش کە لەو بوارە کار دەکەن، بەشداری تیا دەکەن. بێگومان هیچ کامیان ئەوەندەی ئیزاك دوێچەر لەگەشتی ژیانیدا پاساو بۆ ستالین ناهێنێتەوە، کەچی زۆرێکی دییان هەر سووربون لەسەر ئەوەی "کارە بێبەزەییانەکەی ستالین هەوڵی ئەفراندنی هاوسەنگییەکی نوێی هێز بو" (ئەرمیسترۆنگ، ل64)، بەمەبەستی دەستەبەر کردنی "چارەسەرێکی دڵڕەقانە، بەڵام یەکلاکەرەوە بەرامبەر بە هێندێك ململانێی سەرەکی لەئەفسانەی لینینیزمدا" (ریچارد لوێنتاڵ لە کتێبە زۆر بە نرخەکەی "کۆمۆنیزمی جهانی، داڕوخانی ئیمانێکی تۆکمە"، نیویۆرك، 1964، ل64). لەنێو پاشماوەی مارکسیزمیشدا ئاوارتەیەکی ناچیز هەیە لەبابەت ریچارد. ت. تاکر (ل27) کە زۆر راشکاوانە دەڵێت: "رژێمی سۆڤێتی، بەبێ پاکتاوکردنی گەورە، کە لە راستیدا پرۆسەیەکی بەرفراوان بو بە مەبەستی لێکترازاندنی کۆمەڵگەی سۆڤێتی، بەهێزترو ئامادەتر دەیتوانی وەڵامی مەینەتییە رەشەکانی جەنگی سەرتاسەری بداتەوە" تاکر پێیوایە ئەمەش وێنای من لەسەر تۆتالیتاریزم دەڕوشێنێت، بەڵام بەدیدی من ئەم مەسەلەیە بەباشی حاڵی نەبوە. لەراستیدا بێئۆقرەیی بەمەرجێکی سەرەکی وەزیفەی باڵادەستی گشتگیر دەژمێردرێت، باڵادەستییەك زیاتر لەسەر ئەفسانەی ئایدۆلۆجیا بونیات نراوەو ئەوە دەردەخات کە بزوتنەوەیەکی جیاواز لە حیزب، دەسەڵاتی گرتۆتە دەست. بەڵام ئەو تایبەتمەندییەی ئەم رژێمەی پێدەناسرێتەوە، ئەوەیە قوربانی دەدا بەدەسەڵاتی راستەقینەی، واتە هێزی مادیو خۆشگوزەرانی وڵات لەپێناوی دەسەڵاتی رێکخستندا ، رێك وەك ئەوەی رژێم بەخاتری بەرژەوەندی یەکانگیری ئایدیۆلۆجیا قوربانی بەهەمو راستیە بابەتییەکان دەدا. شتێکی ئاشکرایە لە سایەی ململانێی نێوان هێزی مادیو دەسەڵاتی رێکخستندا یا لەنێوان واقیعو خەیاڵدا، یەکەم بەقوربانی دوەم دەکرا ، هەروەکو لە جەنگی جهانی دوەمدا لەروسیاو ئەڵمانیا رویدا. ئەمەش بەمانای بەهەند وەرنەگرتنی دەسەڵاتی بزوتنەوەی تۆتالیتاری نیە. تیرۆر ئائۆقرەییەکی بەردەوام بو بەشداری لەرێکخستنی شێوازی وڵاتانی بلۆکی سۆڤیتدا کرد، ئەمە لەکاتێکدا نۆقرەیی

لەئێستای روسیای سۆڤێتی و لیبرالییەتەکەیدا، بەشداریان لە بەرجەستەکردنی هێزی مادی ئیستایدا کرد، کەچی لەلایەکی دی، ئەو هێزەی لەچاودێریکردنی بلۆکدا لەدەستدا.

24ـ بڕوانە وردەکارییە گرنگەکانی (ڤینسود، پێشتر باسکراوە، ل 345ـ355) پەیوەست بەهەڵمەتی 1929، ئامانجی ئەو هەڵمەتە لابردنی "مامۆستا کۆنەپاریزەکان" بو، سەرباری نارەزایی ئەندامانی حیزب و لاوان . کۆمسۆمۆڵ .و خوێنکاران، ئەوانەی "هۆیەکیان بۆ گۆڕینی مامۆستا بەتوانا ناحیزبییەکان" نەدەبینی، بۆیە لەدوای ئەو نارەزاییانە، لیژنەی نوێ بەخێرایی کەوتە لێخوێندنی زۆرێک لەو توخمانەی ویژدانی چینایەتیان نەبو لەنێو ڕێکخراوەکانی خویندکاراندا. یەکێك لەئامانجە سەرەکییەکانی هەڵمەتی پاکتاوکردنی مەزن، ئاوالەکردنی دەرگای پیشەیی بو لەبەردەم نەوەی نوێدا.

25ـ ئەرمستڕۆنگ ، پێشتر باسکراوە، ل319، پێیوایە گرنگی دەستێوەردانی مارشاڵ چوکۆڤ لەململانێی ناوخۆی حیزبدا "تا رادەیەکی زۆر زیادەڕەوی پێوەکراوە"، و سورە لەسەر ئەوەی خرۆچۆف " بەبێ پێویستیی بە دەستێوەردانی سەربازی سەرکەوت"، چونکە لەلایەن "حیزبەوە پشتگیری لێدەکرا. بەلام ئەم قسانە لەسەر ئەرزی واقیع راست نەبون. بەڵکو پێچەوانەکەی راست بو، چونکە زۆرێك لەچاودێرە بیانییەکان بەهۆی ئەو پشتگیرییەی سوپا لەدژی حیزب پێشکەش بەخرۆچوڤ کرد، بەو دەرئەنجامە نادروستە گەیشتن کە سەربازەکان بەردەوام لەسەر حیسابی حیزب پێیان لەسەر دەسەلاتی خۆیان دادەگرت، وەك ئەوەی یەکێتی سۆڤێت خەریك بو لەدیکتاتۆرییەتی حزبەوە دەگۆڕا بۆ دیکتاتۆرییەتی سەربازی.

26ـ هەمان سەرچاوە، ل320.

27ـ هەمان سەرچاوە، ل325.

28ـ هەمان سەرچاوە، ل339.

29ـ بڕوانە ڤ . ستانلی ڤاردێز "چارەنوسی کۆمارەکانی باڵتیك لە یەکێتی سۆڤێتدا"، گۆڤاری Foreign Affairs، نیسانی 1966

30ـ ئەرمستڕۆنگ، ل235.

31ـ ڤینسود، ل56.

32ـ ئەرمستڕۆنگ، ل236.

بەشی یەکەم
کۆمەڵگەی بێچین

"پیاوانی تەندروست نازانن هەمو شتێك لەتوانادایە"

داڤید روسیە

1 . جەماوەر

بەشێوەیەکی گشتی گرنگترین خەسڵەتی بزوتنەوە تۆتالیتارەکان، ئەوەیە کە ئەو بزوتنەوانە زۆر بەخێرایی لەبیردەچنەوەو بەسانابیش دەتوانرێت شتێکی دی لەجێگەیان دابنرێت، ئەم مەسەلەیە دەربارەی ناوبانگی رێبەرانی ئەو بزوتنەوانەش راستییەکی زۆرتری تیایە. ئەوەی ستالین لەماوەی چەندین ساڵ لەهەوڵدانی جدیو پڕ کێشمەکێشو ململانێیەکی توندی ناوخۆو خراپ بەکارهێنانی ناوی رێبەرەکەی پێش خۆی . واتە بەخشینی رەوایەتی بەخۆی وەکئەوەی میراتگری سیاسی لینین بێت . بەدەستی هێنابو، جێنیشینەکانی ستالین هەوڵیاندەدا بەبێ سودوەرگرتن لەناوی سەرکردەکەی پێش خۆیان بەدەستی بهێنن. لەگەڵ ئەوەشدا ستالین لەماوەی سی ساڵ حوکمڕانیدا، دەزگایەکی پروپاگەندەی گەورەی لەبەردەست بو، کەیارمەتی دەدا ناوو ناوبانگی بەنەمری بهێڵێتەوە، ئەو دەزگایەی لەسەردەمی لینیندا بونی نەبو. هەمان شتیش لەسەر هیتلەر پیادە دەبێت، چونکە بەدرێژایی ژیانی خۆی وادەردەخست مایەی شەیداییەکی ئەوتۆیە کە کەس ناتوانێت خۆی لەبەرامبەریدا رابگرێت[1]، بەڵام لەدوای تێکشانو مردنی بەتەواوەتی فەرامۆش کرا، تەنانەت لەنێو ریزی گروپە فاشیستو نازیزمە نوێیەکانی ئەڵمانیاشدا رۆڵێکی ئەوتۆی وازینەدەکرد. بێگومان سیمای ئەم ناپایەدارییە نەك هەر پەیوەندی بەپشتێکردنی جەماوەرو ئەو ناووناوبانگەوە هەیە کە خۆی لەسەری راگرتبو، بەڵکو پەیوەندی بەجوڵەی بەردەوامی سەرشێتانەی بزوتنەوە تۆتالیتارەکانیشەوە هەیە: بزوتنەوە تۆتالیتارەکان، بەئەندازەی جوڵەو بەو ئەندازەیەی دەوروبەرەکەیان دەجوڵێنن، لەسەر کورسی دەسەلات

دەمێننــەوە. بەدیوێکــدا، خــودی ئــەم ناپایەدارییــە، بەمانایــەك لــەماناکان، گەواهییــەکی وروژێنــەری بــەخۆنازینی ســەرکردە لەناوچــوەکانە، لــەوەی توانیویانــە ڤایرۆسـی تایبــەتی تۆتالیتــاری لــەناخی رەعیەتەکــەیان بـچێنن و لەناویاندا بیتەنێننەوە، ئەگەر بوونی کەسایەتی تۆتالیتار یا هزری تۆتالیتار راست بێت، ئەوا وزەی نامۆیی خۆسازان و نەبونی بەردەوامی، بەدڵنیاییەوە دەبێتە دوو خەسڵەتی سەرەکی زاڵ لەکەسایەتی ناوبراودا. مرۆڤ هەڵە دەکات گەر پێی وابێت ناسەقامگیری و فەرامۆشکاری جەماوەر بەڵگەیە لەسەر ئەوەی لەفــەنتازیای تۆتالیتــار رزگــاری بــوە، کــە زۆرجــار لەگــەڵ پەرستنی کەســێتی هیتلەر یا پەرستنی کەسێتی ستالیندا یەکدەگرێتەوە، رەنگە پێچەوانەی ئەم مەسەلەیەش راست بێت. هەروەها هەڵەی گەورەتر ئەوەیە مرۆڤ بەبیانوی ئەو ناپایەدارییــە لەبیربــچێتەوە کــە رژێمــی تۆتالیتــاری بەدرێــژایی حــوکمرانی و ســەرکردە تۆتالیتارەکــانیش بەدرێــژایی تەمــەنیان، تــا دوا ئەنــدازە "جــەماوەر پشتیوانیان لێدەکات"[2] بۆیە دەبینین هیتلەر بەشێوەیەکی یاسایی و بەپێی رێسای زۆرینــە بەدەســەڵات گەیشت[3]، ئەگــەر هیتلــەرو ستالین رەزامەنــدی و متمانــەی جــەماوەرێکی زۆروزەوەنــدیان لەپــشت نەبوایــە، نەیانــدەتوانی رێبەرایەتی جەماوەرێکی بەرفراوان بکەن و بەرامبەر زۆرێك لەقەیرانی ناوەکی و دەرەکی خۆیان رابگرن. ئەگەر جەماوەر پشتگیری لەستالین و هیتلەر نەکردایە، رودانی دادخوازییە نمایشییەکانی مۆسکۆو هەڵمەتی پاکتاوکردنی "روهم . Ruhm"یش لەتوانادا نەدەبو. لەم ناوکۆیەدا، ماوەیەك ئەو باوەڕە لەئارادا بو کە هیتلــەر کرێگرتەیــەکی پیشەساز کارەکــانی ئەڵمانیا بوە، ئەوەی ستالینیشی لەشەری جێنشینی لینیندا سەرخست، پیلانێکی نەگریسی پەتی بو. بەڵام ئەو دوو بیروباوەرە ئەفسانە بون و زۆرێك لەواقیعەکان، بەتایبەتیش جەماوەری هەر دوو سەرکردەکە بەرپەرچیان دەدایەوە[4] هــەروەها ناتوانرێ ئەو جەماوەرەی کە هەیانە بدرێتە پاڵ ئەو سەرکەوتنەی کە هەڵمەتی پروپاگەندەی درۆزنانە بەدەستی هێنابو، ئەو پرۆپاگەندەیەی بەباشی دوانەی نەزانی و گێلێتی لێك

مـارەدەکرد. چـونکە هەڵمـەتی بزوتنـەوە تۆتالیتارەکـان ، هـەروەکو خوویـان پێوەگرتـوە، هێنـدەی فێڵبـازو درۆزنانەیـە، ئەوەنـدەش راشـکاوانەو بێپـەردە دەدوێـت، ئەمـە لەکاتێکـدا ئەوانـەی چـاویان لـە دیکتاتۆرییـەتی تۆتالیتـاری بڕیوە، بەشێوەیەکی گشتی بە شانازی کردن بەتاوانەکانی رابردوی خۆیانو بـەوردی باسـکردنی تاوانـەکانی ئاینـدەیان، دەسـت بەپیـشەکەی خۆیـان دەکەنەوە. نازییەکان "لەو باوەڕەدا بون کە شەڕەنگیزی ئەم سەردەمە هێزی راکێـشانی نەخۆشـی هەیـە"[5] دەربەسـتبونی بولـشەفیکەکان لـە دەرەوەو ناوەوەی روسیا لەسەر بەرەسمی نەناساندنی پێوەرە مۆڕاڵە باوەکان، ببو بە شـاوتاری پروپاگەنـدەی کۆمۆنیـستو چـەندین کـەڕەتیش بەتاقیکردنـەوە روونبۆتـەوە کـە بـەهای تاوانـەکانی راگەیانـدنو رقلێبونەوەیـەکی زۆریـان لـە پێـوەرە رەوشـتیەکان، بەتـەواوەتی لەبەرژەوەنـدی پـەتی (بەرژەوەنـدی کەسـی) دابڕاوە، بەرژەوەندییەك کە وێنا دەکرێ چالاکترینو گرنگترین هۆکاری دەرونی سیاسەت بێت.

شەیدایی کوێرانە بەشەڕەنگیزیو تاوان لەزەینی خەڵکی هەرچیو پەرچیدا شتێکی نوێ نیە. زۆرجار دەرکەوتوە کە هەرچیوپەرچی "بەچاوی ستایشەوە تەماشای کردەوەی توندوتیـژی دەکاتو دەڵێت: هەرچەندە ئەوەش کارێکی ناشایستەو ناشیرینە، بەڵام بەدڵنیاییەوە کارێکی زۆر بوێرانەیە"[6] هۆکاری گرنگ لەسەرکەوتنی تۆتالیتاریزمدا خۆنەویستی راستگۆیانەی لایەنگرانێتی: هەرچەندە دەشێت مرۆۆ لەوە تێبگات بۆچی قەناعەتی نازی یا بولشەفیکێك لەقنابێت، کاتێك تاوان دەرهەق بەخەڵکانێك دەکرێ کە سەر بەبزوتنەوە نین یا دوژمنایـەتیان لەگەڵـدا هەیـە، بـەڵام ئـەوەی مایـەی سەرسـوڕمانە تەنانـەت نێوچاوانیش گرژ ناکەن، کاتێك دێوەزمـە دەسـتدەکات بەراوکردنو کوشتنی نەوەکانی خۆی، یا کاتێك خۆیشی دەبێتە قوربانی چەوسانەوەو تەنانەت لەو کاتەشدا کە بەناهـەق تاوانبـار دەکرێت یا لـەحیزب دەردەکرێتو بەرەو کاری قـورس یـا ئۆردوگـای گـرتن پـەلکێش دەکـرێ، دیـسانەوە توشـی بـەدگومانی

نابێت، بەڵكو بەپێچەوانەوە، ئەوەی دونیای شارستانی سەرسام دەكات، ئەوەیە كەئامادەیی تیایە یارمەتی تاوانبارکارەكانی بداتو داوای لەسێدارەدانی خۆی بكات، بەمەرجێك ئەندامێتی لەبزوتنەوە لێنەسەنرێتەوە[7] رەنگە مایەی ساوێلكەیی بێت مرۆڤ پێی وابێت ئەو باوەڕە سەرسەختەی بەرامبەر بە هەمو ئەزمونێكی كردەیی خۆی راگرتو بەرژەوەندی تاكەكەسی پوچەڵ كردەوە، گوزارشتێكی پەتی لەئایدیایەكی بەپەرۆش دەكرد. هەر ئایدیایەك، چ مناڵانە بێت یا قارەمانانە، بەردەوام لەقەناعەتو بڕیاری شەخسییەوە سەرچاوە دەگرێو ملكەچی ئەزمونو بەڵگەهێنانەوە دەبێت[8]. دەمارگیریی بزوتنەوە تۆتالیتارییەكان، بەپێچەوانەی هەمو جۆرە ئایدیالیزمێك (المثالیة) لەساتەوەختێكدا لەناودەچێت كە بزوتنەوە واز لە لایەنگرە دەمارگیرەكانی دەهێنێتو پشتیان تێدەكات، هەروەها هەمو قەناعەتێك لەناخیاندا دەكوژێت كە رەنگە لەدوای شكستی خودی بزوتنەوەكەش هەر بمێنێتەوە[9] بەڵام ئەم هەڵوێستە لەچوارچێوەی بزوتنەوەیەكی سیستماتیكدا جیاوازی هەیە، چونكە تا بزوتنەوەكە خۆی رابگرێت، ئەندامە توندرەوەكانیشی نە لەرێگەی ئەزمونو نە لەرێگەی ئەرگیومێنتەوە بڕوایان پێی لەقنابێت، لەبەر ئەوەی ئاوێتەبونو ملكەچی رەهایان بۆ بزوتنەوە، هەمو جۆرە بەهرەیەكی دەرس وەرگرتن لەئەزمون لەمرۆڤدا لەنێودەبات، تەنانەت ئەگەر ئەو ئەزمونە لەقورسی ئەشكەنجەدان یا لەترسی مردنیشەوە بێت.

ئامانجی بزوتنەوە تۆتالیتارەكان رێكخستنی جەماوەر بوەو لەم كارەیشاندا سەركەوتوبون . بەپێچەوانەی حیزبە كۆنەكانەوە كە لەسەر بەرژەوەندی دامەزرا بونو گرنگیان بەچینەكان دەدا، زۆربەیان لەنەتەوە ئەوروپاییەكان دامەزرابون، هەروەها بەپێچەوانەی حیزبەكانی وڵاتانی ئەنگلۆ. ساكسۆنیشەوە كە گرنگیان بە هاوڵاتیانی خاوەن بەرژەوەندی دەدا، لەگەڵ كاریگەری رەئی گشتی لەسەر رەوتی كاروباری ناوخۆدا. هەر چەندە گروپە سیاسییەكان وابەستەن بەژمارەی

ڕێژەیی لایەنگرەکانیانەوە ، بەڵام تەنها بزوتنەوە تۆتالیتارەکان پشت بەهێزی ژمارە دەبەستن، بەجۆرێك کە رژێمی تۆتالیتاری ئەستەمە لەو وڵاتانەی ژمارەی دانیشتوانیان کەمە، بتوانێت خۆی رابگرێت(10)، تەنانەت ئەگەر هەلومەرجێکی زۆر لەباریش بۆ ئەوجۆرە بزوتنەوانە هەبێت. لەدوای جەنگی جهانی یەکەم شەپۆلێك لە بزوتنەوەی نیمچە تۆتالیتاریو تۆتالیتاری، کیشوەری ئەورووپای گرتەوە، کە دژایەتییەکی توندی دیموکراسیان دەکردو پشتگیریان لەدیکتاتۆرییەت دەکرد، هەروەها بزوتنەوە فاشیزمەکانیش هەر لەئیتاڵیاوە تا بەنزیکەیی هەمو وڵاتانی ئەورووپای ناوەراستو رۆژهەڵاتی گرتەوە (لەکاتێکدا بەشی چیك لەچیکوسلۆڤاکیادا ئاوارتەیەکی بەرجەستەبو)، لەگەڵ ئەوەشدا، مۆسۆلینی دەستەواژەی "دەوڵەتی تۆتالیتاری" پێخۆش بو، بەڵام هەوڵی نەدا رژێمێکی تۆتالیتاری سەرتاپاگیر دامەزرێنێت(11)و تەنها بەسەقامگیرکردنی دیکتاتۆرییەتی تاك حیزبی قاییل بو. لەپێش جەنگی جهانی دوەمدا دیکتاتۆرییەتی ناتۆتالیتاری لەرۆمانیا، پۆڵۆنیا، وڵاتانی باڵتیك، مەجەرستان، پورتوگالو ئسپانیای فرانکۆ لەئارادا بو. بەڵام نازییەکان کە بەهەستی غەریزەییان لە جیاوازی نێوان ئەو دیکتاتۆرییانە تێدەگەیشتن، دەربارەی کەموکورتی هاوپەیمانە فاشیزمەکەیان زیادەرەویان لە راڤەکردنەکانیان دەکرد، کەچی سەرسامی راستەقینەیان بەرامبەر بەرژێمی بولشەڤی روسیا (بەحیزبی کۆمۆنیستی ئەڵمانیاشەوە)، بەبێ کەموزیاد هاوتای رقلێبونەوەی رەگەزەکانی میللەتانی ئەورووپای رۆژهەڵات بو(12) بەتەنها "ستالینی بلیمەت"، تاکە پیاوێك بو کە مایەی رێزو ستایشی هیتلەر بو(13) لەبەرامبەر ئەوەشدا ئەگەر تەماشای ستالینو رژێمەکەی بکەین، هەرچەندە بەئەندازەی رژێمی ئەڵمانیا، بەڵگەنامەی دروستمان لەسەریان نیە (رەنگە هەرگیز دەستیشمان نەکەوێت)، بەڵام لەگوتارەکەی خرۆچۆف لەبەرامبەر کۆنگرەی بیستەمی حیزبی کۆمۆنیستدا تێدەگەین کە ستالین تەنها بڕواو متمانەی بەپیاوێك هەبوە، ئەو پیاوەش خودی هیتلەر بو(14)

ئەوەی گرنگ بێت، دیکتاتۆرە ناتۆتالیتارەکان لەهەمو وڵاتە ئەوروپییە بچوکەکاندا لەدوای بزوتنەوە تۆتالیتارەکانەوە سەریان هەڵدا: کەواتە، وادەردەکەوێت کە تۆتالیتاریزم ئامانجێکی زۆر بەرخواز (طموح) بوە، تەنانەت ئەگەر لەدوای ڕێکخستن و ئامادەکردنی جەماوەریشەوە دەسەڵات بگرێتەدەست، ئەوا بچوکی وڵات ئەو کەسانەی ناچار دەکرد کە خولیایی ئەوەیان هەیە ببن تۆتالیتار، لەگەڵ نەخشەی گونجاوتردا هاوئاهەنگی بنوێنن، وەك دیکتاتۆرییەتی چینایەتی یا دیکتاتۆرییەتی حیزب. لێرەشدا ڕاستییەکی زۆر ساکار هەیە: ئەو وڵاتانە ژمارەی پێویستی مرۆڤیان نەبو تا ڕژێمێکی باڵادەستی گشتگیر دابمەزرێنن، هەروەها نەیشیاندەتوانی بەرگەی ئەو زیانە مرۆییە مەزنە بگرن کە لەمجۆرە حکومەتانە دەکەوێتەوە[15]. کاتێك ستەمگەرانی ئەو وڵاتە بچوکانە هیوابڕاو بون لەوەی کە بتوانن وڵاتانی فرە دانیشتوان داگیربکەن، ئیدی بۆ ئەوەی ئەو ڕەعییەتە کەمەش لەدەست نەدەن کە حوکمیان دەکەن، ناچاربون شێوازێکی تارادەیەك میانڕەو هەڵبژێرن.

لەبەر هەمان هۆ نازیزم تاپێش هەڵایسانی جەنگی جهانی دوەم و بڵاوبونەوەی لەسەرتاسەری ئەوروپا لەرادەی کۆنکرێتی و لەئاستی خوێنرێژیدا لە ڕوسیای هاوتای دواکەوتوتر بو، بەڵکو خودی میللەتی ئەڵمانیاش ژمارەی دانیشتوانی ئەوەندە زۆر نەبو تا ڕێگە بەمجۆرە ڕژێمە بدات بەتەواوەتی گەشەبکات. لەڕاستیدا ئەڵمانیا تەنها لە حاڵەتی بردنەوەی شەڕدا، دەیتوانی ڕژێمێکی تەواو تۆتالیتار بەخۆیەوە ببینێت، تەنانەت لەو حاڵەتەشدا قوربانییەکانی ئەو حکومەتە تەنها "ڕەگەزە نزمەکان" نەدەبون، بەڵکو خودی ئەڵمانییەکانیش دەبوایە ئەو دەرئەنجامە تاڵە بچێژن کە هیتلەر خۆیی دایرشتبو[16] هەر چۆنێك بێت، لەدوای ئەوەی پەلامارەکانی ڕۆژهەڵات، جەماوەرێکی زۆروزەوەندو ئۆردوگای گرتن و قەڵاچۆکردنی بۆ ئەڵمانیا دەستەبەر کرد، ئنجا توانی ڕژێمێکی تۆتالیتاری ڕاستەقینە دامەزرێنێت. (بەپێچەوانەوە، مەترسی ڕژێمی تۆتالیتاری بەشێوەیەکی ترسناك لە وڵاتە

ستەمگەرە تەقلیدیەکانی رۆژهەلات، لەبابەتی هیندو چین گەورەتربو، چونکە لەو ولاّتانە ئامێرو سەرچاوەی کەرەستەی خاو بۆ ئەوەی بکرێت بەسوتەمەنی رژێمێکی بالاّدەستی گشتگیر لەبن نایەت، ئەو رژێمەی لە کەڵەکەکردنی دەسەلاّت و لەناوبردنی مرۆڤ کۆڵ نادات، ئەو هەستە زاڵەی لەکن "مرۆڤی جەماوەریی" هەیە بەوەی بەکەڵکی هیچ شتێك نایەت. بەتەواوەتی لەئەوروپا دیاردەیەکی نوێ بو، ئەوەش لەبێکاری خەڵکی و گەشەسەندنی دیموگرافییەوە سەرچاوەی دەگرت کەلەم 150 ساڵەی دواییەدا روبەروی بۆتەوە. لەئەنجامی چەندین سەدە لە بێبەها کردنی ژیانی مرۆڤ لەو ولاّتانەدا رەواج و برەوی هەبوە). مرۆڤ ناتوانێت میانرەویی حوکمکردن یا گرتنەبەری شێوازێکی کەم خوێناویتر لەدەسەلاّتدا بۆ ترسێکی پەتی لەراپەرینی جەماوەر بگێرێتەوە، بەڵکو کەمیی دانیشتوان هەرەشەیەکی جدی لەبەردەم بالاّدەستی گشتگیردا پێکدەهێنێت. لەراستیدا رژێمی تۆتالیتاری، وەك رژێمێکی تایبەت بە بزوتنەوەی تۆتالیتاری لەحاڵێکدا دەشێت لەبار بێت کەجەماوەرێکی زۆرو زەوەندی لەبەردەست بێت یا بەبێ ئەوەی ببێتە مایەی کەمبونەوەیەکی ترسناکی دانیشتوان، بتوانرێت بەکاربهێنرێ.

لەهەر جێگەیەك جەماوەر هەبێت و لەبەر هەر هۆیەك لەهۆیەکان ئارەزویەکی زۆری رێکخستنی سیاسی تیا بەدیبکرێت، بزوتنەوە تۆتالیتارەکانیش ئەگەری بونیان هەیە. هوشیاربون لەئاست بەرژەوەندی هاوبەشدا جەماوەر یەکناخات و ئەو لۆجیکە چینایەتییە تایبەتەیشی نیە کە بەدواداچونی ئامانجی وردو دیاریکراوو قابیلی بەدیهاتن، گوزارشتی لێبکات. دەستەواژەی (جەماوەر) لەسەر خەڵکانێك پیادە دەبێت کە بەهۆی ژمارەیانەوە بێت یا بەهۆی کەمتەرخەمییانەوە یا بەهۆی هەر دوکیانەوە، ناتوانن بچنەریزی ئەو رێکخراوانەوە کە لەسەر بەرژەوەندی هاوبەش دامەزراون. ئیدی چ حیزبی سیاسی بێت، یا ئەنجومەنی شارەوانی یا رێکخراوی پیشەیی و سەندیکایی بێت. جەماوەر بەشێوەیەکی بەهێز لەهەمو ولاّتێکدا هەیەو زۆربەی ئەوخەڵکە

بێلایەنــەش پێکـدەهێنێت کـە لــە رووی سیاسـییەوە کەمترخــەمن، ئەوانــەی بەدەگمەن دەنگ دەدەن و ئینتمایان بۆ حیزبێك نیە.

ئەوەی دەسپێکی بزوتنـەوەی نـازی لەئەڵمانیا و بزوتنـەوە کۆمۆنیستەکانی ئـەوروپا لـەدوای سـاڵی 1930 جیادەکاتـەوە، ئەوەیـە کـە ئەندامـەکانیان لـەو جەماوەرە کەمتەرخەمەوە بۆ ناو ریزەکانیان رادەکێشا، ئەو خەڵکانەی لەلایەن تێکـرای حیزبـەکانی دی رەتدەکرانـەوەو لەبـەر گێـل و گـەوجێتی پـشتگوێ خرابون. سەرئەنجام زۆربەی ئەندامەکانیان لەو خەڵکانە پێکهاتبون کەپێشتر دەرفـەتیان نـەبو لەسـەر گۆرەپـانی سیاسـی بەدیارکـەون. ئەمـەش رێگـەی خۆشـکرد پرۆگرامـی نـوێ لـە بانگەشـەی سیاسـی بەدەربکـەوێت و گـوێ بەبروبیانوی ئۆپۆزیسیونەکانیش نەدرێ، بۆیە ئەم بزوتنەوانە بەتـەنها خۆیـان لـەدەرەوەی شێوازو رەتکردنـەوەی ئـەو حیزبانـە نەدەبینییـەوە، بـەڵکو بـەرەو رووی زۆرێــك لــەو خەڵکانــەش چــون کــە هــەرگیز دەســتی حیزبــەکانیان پێڕانەگەیشتبو، ژیانی حیزبایەتی گەندەڵی نەکردبون. لەبەر ئەوەی بزوتنـەوە تۆتالیتارەکـان بەرپەرچـی بەڵگـەی ئۆپۆزیـسیونەکانیان نەدەدایـەوە، بـەڵکو لـەجیاتی باوەڕپێهێنـان هەڕەشـەی مردنـی سیـستماتیکی و لـەجیاتی قەناعـەت پێکـردن بـەزمانی تـیرۆر ئاخاوتنیـان دەکـرد. بانگەشەی ئەوەشیان دەکـرد کـە جیاوازییـەکان لەسەرچـاوەی قـوڵ و سروشـتییەوە هەڵـدەقوڵێن و رەگوریـشەی کۆمەڵایـەتی یـا دەرونییـان هەیـەو لەلایـەن تاکەکـەس و لۆجیکـەوە چـاودێری ناکرێن. رەنگە لەحاڵەتی رازیبون بەپێشبڕکێی راستگۆیانەی نێوان حیزبەکانی دی، ئەم رەوشـەش ببوایـە بـەخاڵی لاوازبونیـان، بـەڵام نـەدەبوە خـاڵی لاوازیـان، چونکە دڵنیابون لەوەی سەروکاریان لەگەڵ خەڵکانیکدا هەیە کە بەڵگەو هـۆی تایبەتی خۆیان بۆ دژایەتی هەمو حیزبەکانی دی هەیە.

سـەرکەوتنی بزوتنـەوە تۆتالیتارەکـان لـەنێو جـەماوەردا، زەنگـی کۆتـایی دوو وەهـم بـو، واتـە دیمکراسـییەت بەگـشتی و بەشـێوەیەکی تایبـەتیش حکومـەتی نەتەوەیی و سیستمی حیزبایەتی لە وڵاتانی ئەوروپا. وەهمی یەکەم، پێیوابو نەبێ

زۆرینەی میللەت بەشدارییەکی چالاك لەحوکمدا بکەن و سەرجەم تاکەکان هاوسۆزییان لەگەڵ ئەم یا ئەو حیزبدا هەبێت. بەپێچەوانەشەوە، بزوتنەوە تۆتالیتارەکان نیشانیاندا کە ئەو جەماوەرەی لەرووی سیاسییەوە بێلایەن و کەمتەرخەمە زۆر بەئاسانی دەتوانێت لە وڵاتێکی دیموکراسیدا ببێت بەزۆرینە: لەئەنجامدا، دیموکراسییەت دەتوانێت بەپێی ئەو رێسایانە کار بکات کە بەکردەوە تەنها کەمایەتی دانیپیادەنێت. وەهمی دوەم کە بزوتنەوە تۆتالیتارەکان بەتوندی هێرشیان دەکردە سەر بێبایەخ کردنی جەماوەر بو، ئەو جەماوەرەی بەراستی بێلایەنە و لەژیانی سیاسی نەتەوەدا تەنها تابلۆیەکی سەرەکی بێدەنگ و بێزمان پێکدەهێنێت. ئەمرۆ، بزوتنەوە تۆتالیتارەکان شتێك نیشان دەدەن کە هیچ ئۆرگانێك لەو ئۆرگانانەی رای گشتی پێکدەهێنێت، نەیتوانیوە ئاشکرای بکات: سیستمی دیموکراسی زیاتر پشت بە بێدەنگی پەسەندکردن و لێبوردن دەبەستێت کە توێژە کەڕولاڵ و کەمتەرخەمەکانی دانیشتوان دەریدەبڕن تا پشت بە دەزگا و رێکخراوە دیارو لەبەرچاوەکانی وڵات ببەستێت. ئنجا بزوتنەوە تۆتالیتارەکان ئەو رۆژەی پارلەمانیان داگیرکرد، سیستمە دیموکراتەکان تەنها پەرچەکردارێکی شڵۆقیان پێشاندا: بزوتنەوە تۆتالیتارەکان توانیان قەناعەت بەزۆربەی هەرە زۆری دانیشتوان بێنن کە زۆرینەی پارلەمانەکان ساختە بوە و وەك پێویست لەگەڵ راستیەکانی وڵات گونجاو نەبوە، بەوەش توانیان لە رێگەی هەمان دەزگای سیستمی دیموکراسیەوە، شکۆمەندی مرۆڤایەتی و متمانەی ئەو رژێمانە لەنێوبەرن کەبڕوایان بەرێسای زۆرینە هەبو.

زۆرجار توێژەران ئاماژەیان بەوە کردوە کە بزوتنەوە تۆتالیتارییەکان سودیان لەبزوتنەوە دیموکراسییەکان وەرگرتوە و لەپێناوی لەناوبردنی خودی دیموکراسیەتدا، زیادەڕەویشیان کردوە. بەڵام ئەم کێشەیە پەیوەندی بەلێهاتویی ئەهریمەنانەی سەرکردەکان یا کاڵفامی منداڵانەی جەماوەرەوە نیە. هەرچەندە راستە ئازادییە دیموکراسییەکان لەسەر بنەمای یەکسانی نێوان هەمو هاوڵاتیان بەرامبەر بەیاسا دامەزراوە، بەڵام مانا و ئەرکی ئۆرگانیی خۆی

وەرناگرێت تاوەکو هاوڵاتیان نەچنە ریزی ئەو گروپانەوە کە نوێنەرایەتیان دەکەن یا هەرەمێکی کۆمەڵایەتی و سیاسی پێکنەهێنن. بەهەر حاڵ داڕوخانی سیستمی چینایەتی کە تاکە لقبەندی کۆمەڵایەتی و سیاسی باوی نەتەوەکانی ئەوروپا بو، بەیەکێك لەروداوە کارەساتبارەکانی مێژوی نزیکی ئەڵمانیا دادەنرێ[18] هەروەکو چۆن ئەو داروخانە هەلێکی لەبارو گونجاوی دەسپێکی نازیزم بو، نەبونی لقبەندی کۆمەڵایەتیش لەنێو ژمارەیەکی بێشوماری دانیشتوانی گوندنشینەکانی روسیا (ئەو جەستە زل و شل و شێواوەی لەهەمو پەروەردەیەکی سیاسی بێبەشەو هەر فیکرێکیش رەتدەکاتەوە کەشایانی گەورەیی کارکردن بێت) بۆ کودەتاکەی بولشەفیکەکان بەسەر رژێمی دیموکراسی کیرنیسکیدا زۆر پێویست بو[19]. بەڵام ئەو هەلومەرجەی ئەڵمانیا کە بەر لەقۆناغی هیتلەر پێی تێپەری، بەڵگە بو لەسەر ئەو مەترسیانەی کە رۆژئاوا بەشێوەیەکی نادیار روبەروی دەبووە، لەگەڵ تەواو بونی جەنگی جهانی دوەمدا، هەمان داروخانی کارەساتبار لەسیستمی هەمو ولاتە ئەوروپاییەکاندا، هێشتا هەر دوبارە دەبووە، بەڵام روداوەکانی روسیا زۆر بەڕونی ئاراستەی کودەتا شۆڕشگێرە حەتمیەکانی لە ولاتانی ئاسیا دیاریدەکرد. بەکردەوەش جیاوازییەکی ئەوتۆی نەبو، بزوتنەوە تۆتالیتارەکان پشت بەنەخشی نازیزم یا بۆلشەفیزم ببەستن و جەماوەر بەناوی رەگەز یا بەناوی چینەوە رێکبخەن، یا خۆیان واپێشان بدەن کە یاساکانی ژیان یا سروشت یا دیالکتیك یا ئابوری دەگرنەبەر.

کەمتەرخەمی بەرامبەر بەکاروباری گشتی و بێلایەنی لەبواری سیاسیدا، بەتەنها دوو مەرجی گەشەسەندنی تۆتالیتاریزم نین. کۆمەڵگەی بۆرجوازی، کە لەسەر پێشبرکێ و خاوەنداریتی دامەزراوە، بوە مایەی دابڕان و تەنانەت وروژاندنی دوژمنایەتیش بەرامبەر بەژیان، نەك لەناخی چینە کۆمەڵایەتییە چەوساوەکاندا، ئەوانەی لەبەریوەبردنی چالاکانەی ولاتدا دوردەخرێنەوە، بەڵکو لەناخی خودی نەوەی چینی بۆرجوازیشدا هەمان کاریگەری هەبو.

لەدوای قۆناغێکی خاکی دوورودرێژی پڕ لە ساختە، چینی بۆرجوازی بەبێ ئەوەی هەوڵبدات حوکمی سیاسی بگرێتەدەست، وەك چینێکی باڵادەست مایەوە (ئارەزومەندانە فەرمانڕەوایی بۆ چینی ئۆرۆستۆکرات بەجێهێشتبو)، سەردەمی ئیمپریالیزم هات: لەم سەردەمەدا بۆرجوازی دەنگی لێبەرزکردەوەو دوژمنایەتی گەورەی لەدژی دەزگا باوەکان راگەیاندو دەستی کرد بەرێکخستنی ریزەکانی خۆیو داوای دەسەڵاتی سیاسی کرد. دورەپەرێزیی لە رابردوداو سوربونی دواتری لە قۆرخکردنی دیکتاتۆرییەت لەسەر ئاستی بەریوەبەردنی کاروباری دەرەوەی نەتەوە، یەك رەگوڕیشەیان هەیە: شێوەو فەلسەفەی ژیان بەجۆرێکی زۆر دیاریکراو دەربارەی سەرکەوتن یا شکستی تاکەکەس لەکێبەرکێیەکی بێبەزەیانەدا تەوەرەی دەبەست، بەجۆرێك کەوا هەستدەکرێت ئەرکو بەرپرسیارێتی هاوڵاتیان تەنها کاتو وزە بەفیڕۆدانە. کەواتە وادەردەکەوێت ئەو هەڵوێستانەی بۆرجوازیەت سودێکی زۆر بەشکڵەکانی دیکتاتۆرییەت دەگەیەنێت، بەجۆرێك "کەسێکی بەتوانا" دەتوانێت بەرپرسیارییەکی پڕ لە دەردەسەری لەبەڕیوەبەردنی کاروباری گشتیدا لەئەستۆ بگرێت، ئەمەش بەربەستێکی راستەقینە لەبەردەم ئامانجەکانی بزوتنەوە تۆتالیتارەکاندا دروستدەکات کە هیچ جۆرە لێبوردنێکی بەرامبەر بەتاکگەرایی نیە، ئیدی بۆرجوازی بێت یا شتێکی دی. کەرتە گەوجو ناکاراکانی کۆمەڵگەی بۆرجوازی، چەند نەفرەت لەبەرپرسیارێتی مەدەنییان بکەن، هێشتا هەر بەکەسایەتی خۆیانەوە پابەند دەبن، چونکە لەحاڵەتێکدا کەسایەتی خۆیان دەدۆڕێنن، ئیدی هەمو هیوایەکی بەرگریو خۆڕاگری لەنێو گێژاوی کێبەرکێی مانەوەدا لەدەست دەدەن.

کارێکی زۆر زەحمەتە مرۆڤ بتوانێت جیاوازییە قوڵەکانی نێوان رێکخراوە هەرچیوپەرچییەکانی سەدەی نۆزدەهەمو نێوان بزوتنەوە جەماوەرییەکانی سەدەی بیستەم دەستنیشان بکات. لەراستیدا سەرکردە هاوچەرخەکانی تۆتالیتاریزم لەرووی دەرونیو عەقڵییەوە هیچ جیاوازییەکییان لەگەڵ

رێبەرانی هەرچیو پەرچی پێشودا نەبو، ئەوانەی تا رادەیەکی زۆر پێوانە رەوشتیو رێبازە سیاسییەکانیان لەپێوانەو رێبازی سەرکردە بۆرجوازییەکان دەچو. لەگەڵ ئەوەشدا، بەئەندازەی ئەوەی تاکگەرایی رێبازی بۆرجوازی جیادەکاتەوە، رێبازی هەرچیو پەرچیش دیاریدەکات، کەواتە بزوتنەوە تۆتالیتارەکان دەتوانن بانگەشەی ئەوە بکەن کە یەکەم حیزب بون دژایەتی بۆرجوازییان کردوە، بۆیە هیچ یەکێك لە سەرکردە بۆرجوازییەکان یا هەرچیوپەرچییەکانی سەدەی نۆزدەهەمو رێکخراوی دەیەمی کانونی یەکەم کە دەستیاری لویس ناپلیونی کردو نە هیچ یەکێك لەچەتە خوێنرێژەکانی مەسەلەی درایفۆسو نە چەکدارێکی کۆمەڵەی "سەد - رەش" - پۆگرۆم pogroms . بکوژانی یەهودییەکانی روسیاو نە سەرکردەیەکی بزوتنەوە راسیزمەکانی سلاڤیا یا راسیزمەکانی ئەڵمانیا، نەیانتوانی ئەندامەکانیان والێبکەن هەمو پێداویستیو ئارەزوە کەسایەتییەکانیان لەدەست بدەنو هەرگیز پێیان وانەبو هیچ رێکخراوێك بتوانێت شوناسی تاکەکەس، نە لەکاتی ئەنجامدانی کارێکی بەکۆمەڵی قارەمانانەو نە بەشێوەیەکی بەردەوام، لەنێوبەرێت.

بەهەق پەیوەندی نێوان کۆمەڵگەی چینایەتی سەرمایەدارییو ئەو جەماوەرەی لەداروخانی ئەم کۆمەڵگەیەوە پەیدا دەبێت، هەمان پەیوەندی نێوان بۆرجوازییو ئەو هەرچیوپەرچییانە نیە کە بەرجەستەی بەروبومێکی ئاست نزم دەکات لەبەرهەمهێنانی سەرمایەداریدا . بەڵام جەماوەر لەیەك خەسڵەتدا لەهەرچیوپەرچی دەچێت، ئەویش هەردوکیان نامۆن بەلقبەندی کۆمەڵایەتی (التفريعات الاجتماعية)و نوێنەرایەتی سیاسی دروست. هەرچیوپەرچیو جەماوەر میراتگری پێوەرو هەڵوێستی چینی باڵادەست نین . هەڵبەتە بەشێوەیەکی ئاوەژو لەسروشتی بۆرجوازی . بەڵکو پێوەرو هەڵوێستی گشت چینەکان بەرامبەر بەکاروباری گشتی دەردەبڕنو دەیشێوێنن. بەهەر حاڵ پێوەری کەسایەتی مرۆڤی جەماوەری بەتەنها لەلایەن چینەکەی خۆیەوە

کەماوەیەك ئینتمای بۆی هەبوە، دیارینەکرێت، بەڵکو بەشێوەیەکی سەرەکی لەو بڕواو کاریگەرە ناهوشیارەوە سەرچاوە دەگرێ کە هەمو چینەکانی کۆمەڵگە بەشێوەیەکی ناوەکی (ضمني)و ئاماژەیی بەشداری تیا دەکەن.

ئەگەر چی ئەندامێتی لەچینێکی کۆمەڵگەی بۆرجوازیدا، سنورێکی داخراوو دیاریکراوی نیەو چەشنی پلەوپایەو چینەکانی کۆمەڵگەی فیودالیزم هەرگیز تاك لەرووی پێگەی کۆمەڵایەتییەوە دەستنیشان ناکرێ، کەچی لەگەڵ ئەوەشدا، هێشتا لەسەر ئەو چینە ئەژمار دەکرێ کە تێیدا لەدایك دەبێت و تەنها ئامادەکاری ئاوارتە یا چانس و بەخت دەتوانێت بیگۆڕێت. پێگەی کۆمەڵایەتی لەسروشتی بەشداری تاك لەسیاسەتدا یەکلایی دەکرێتەوەو جگە لەو بارودۆخەی مەترسییەکی نیشتمانی راستەقینە دروستدەکات و تیایدا تاك ناچار دەبێت بەدەر لەئینتمای چینایەتی یا حیزبی وەك وڵاتپەروەرێك رەفتار بکات و هەرگیز بەشێوەیەکی راستەوخۆ روبەروی کاروباری گشتی نابێتەوە، لەبەریوەبەردنی کاروبارەکانیشدا هەست بە بەرپرسیارێتی ناکات. کاتێك چینێك رۆڵێکی گرنگتر لە کۆمەڵدا وازیدەکات، هێندێك لەئەندامەکانی دەردەکەون، ئەوانەی شارەزاییان لەزانست و پەروەردەدا هەیە، بۆ ئەوەی سیاسەت بکەن پیشەو لەبەرامبەری ئەو پیشەیەشدا موچە وەربگرن (یا بەبێ موچە ئەگەر دەرامەتێکی تایبەت بەخۆیان هەبێت)، تا وەك پیاو ماقوڵی نوێنەرایەتی چینەکەیان بکەن لەپارلەماندا. بەڵام زۆرینەی میللەت لەدەرەوەی حیزب و هەمو ریکخراوێکی سیاسی جیاواز دەمایەوەو کەسیش گرنگی بەو مەسەلەیە نەدەداو هیچ چینێکیش ئەو مەسەلەیەی لەچینێکی دی بەجدی وەرنەدەگرت. بەدەستەواژەیەکی دی، ئینتما بۆ چینێك، لەگەڵ پابەندبون بە پەیوەندییە بەکۆمەڵ و دیاریکراوەکانی ئەو چینەو هەڵوێستی نەریتانەی بەرامبەر بەسیاسەت، جۆرە هاوڵاتییەکی دەخستەوە، چ وەك تاکەکەس و چ وەك کەسایەتی، بەرامبەر بەحوکمڕانی وڵاتەکەی هەست بە بەرپرسیارێتی

نەكات. ئەم خەسلەتە ناسیاسییە كە سیمای دانیشتوانی دەوڵەتی نەتەوەیی پێدەناسرێتەوە، تەنها كاتێك گرنگی پێدرا كە سیستمی چینایەتی داڕوخاو لەگەڵ خۆیدا هەمو هێڵە بینراوو نەبینراوەكانی ئەو تۆرەی پچڕاند كە میللەت بەجەستەی سیاسیەوە دەبەستێتەوە.

داڕوخانی سیستمی چینایەتی بەشێوەیەكی میكانیكی بەمانای داڕوخانی سیستمی خودی حیزبایەتیش دێت، لەبەر ئەوەی ئەو حیزبانە زیاتر لەسەر بەرژەوەندی دامەزرابون، بۆیە نەیاندەتوانی نوێنەرایەتی بەرژەوەندی چینێك لەچینەكان بكەن. مانەوەی ئەو حیزبانە بوە مایەی بایەخی ئەندامانی چینەكانی پێشو بەوەی هیوایەك بۆ بەدەستهێنانەوەی پێگەی جارانیان پەیدابكەن، هەرچەندە هیوایەكی لاوازیش بێت، بۆیە كۆبونەوەیان لەبەر بونی بەرژەوەندی هاوبەش نەبو، بەڵكو بۆ ئەوەی پێگەی جارانیان بەتەواوەتی بەدەست بهێننەوە. دەرئەنجام حیزبەكان لەشێوازی پروپاگەندەیاندا زیاتر گرنگیان بەزانستی دەروونناسی و ئایدیۆلۆجیا دەداو لەچارەسەر كردنی كێشە سیاسیەكانیاندا زیاتر پاساویان دەهێنایەوەو ئارەزویەكی زیاتریشیان بۆ تاسەو سۆز هەبو. ئیدی ئەو حیزبانە بەبێ ئاگایی پاڵپشتی خەڵكە بێلایەنەكەیان لەدەستدا، ئەوانەی بایەخیان بەسیاسەت نەدەدا، چونكە پێیان وابو هیچ حیزبێك گرنگی بە بەرژەوەندییە تایبەتییەكانیان نادات، ئنجا یەكەم نیشانەی داڕوخانی سیستمی حیزبایەتی لەسەر ئاستی كیشوەری ئەوروپا جیابونەوەی ئەندامە كۆنەكان نەبو لەحیزبەكانیان، بەڵكو بێتواناییان بو لەوەی نەوەی نوێ بهێننە ناو حیزبەوە، لەگەڵ لەدەستدانی رەزامەندیو پشتیوانی بێدەنگی جەماوەری رێكنەخراو كە دواجار دوركەوتنەوەی خۆی لەحیزبەكان ئاشكرا كردو دەرفەتی گوزارشت كردنی ئەوەشیان بۆ رەخسا تا ئۆپۆزیسیونێكی توندوتیژی نوێ رابگەیەنن.

لەگەڵ داڕوخانی ئەو دیوارانەی چینەكانی دەپاراست، ئەو زۆرینە بێدەنگەی كە هێشتا لەسایەی حیزبەكاندا سەرخەویان دەشكاند، گۆڕدرا

بەجەماوەرێکی گەورەی بێقەوارەو تورە. ئەو زۆرینەیەی هیچ خاڵێکی هاوبەشیان لەنێواندا نەبو، جگە لە هوشیارییەکی لێڵو نادیار کە هیواو ئومید بەئەندامبون لە حیزبەکانی دی کایەیەکی بێسودە، دەرئەنجام، لەروانگەی ئەوانەوە بەرێزترینو روناکبیرترینو بەتواناترین ئەندامیان لە نوێنەرایەتی کردنی کۆمەڵدا جگە لە خەڵکانێکی گێلو گەوج شتێکی دی نەبون، هەمو بەتواناکانیش نەك هەر بەدرەوشت بون، بەڵکو گەمژەو فێڵبازیش بون. ئیدی، مرۆڤ بەلایەوە گرنگ نەبو چۆن ئەم هاوکارییە نێگەتیڤە ترسناکە لەدایك دەبێو بەچ جۆرێك ئەم واقیعە سەپێنراوەو هێزە بالادەستەکانیش بێزراوو نەفرەتلێکراوبون: وەك بێکارێك لەحیزبی سوسیال دیموکرات، موڵکدارێکی بچوك کە لە موڵکەکەی بێبەش کرابو لە حیزبی سەنترالیست یا حیزبی راستڕەو، یا وەك ئەندامانی پێشوی چینە نێوەنجیو بالاکان لەحیزبی راستڕەوی پەرگیری نەریتی. ژمارەی ئەو خەڵکەش کە بەگشتی لەدوای جەنگی جهانی یەکەمەوە، کلۆڵ و بێهیوا بون، هاوکات لەگەڵ هەڵئاوسانو بێکاری لەدوای شکستی سەربازی کۆمەڵگەی لێکدەترازاند، لەهەر یەك لە ئەڵمانیاو نەمسا زیادیان دەکرد. تەنانەت ئەگەر تەماشای ئەو دەوڵەتانەش بکەین کەپێش جەنگی جهانی یەکەم دروست بون، رێژەیەکی گەورەی لەو بابەتە لە هاوڵاتیانی دەبینرێ کە لایەنگیریان لەبزوتنەوە توندڕەوەکان دەکرد، لەکاتی جەنگی جهانی یەکەمیشدا جەماوەرێکی زۆر بۆ نمونە لەفەرەنساو ئیتاڵیا پشتیوانیان لەو بزوتنەوانە دەکرد.

سایکۆلۆجیای "کەسی جەماوەری" لەئەوروپا لەنێو کەشوهەوای داڕوخانی کۆمەڵگەی چینایەتیدا گەشەی دەکرد. ئەم واقیعە، بەشێوەیەکی یەکرەنگ، رۆتینیو ئەبستراکت بوە چارەنوسی هەمو تاکەکانی جەماوەر، ئەمەش نەبوە بەربەرستێك تا ئەو کەسانە خۆیان بەخەڵکانێکی دۆڕاو نەزانن‌و دونیاش بە دونیایەکی ستەمگەرو نادادگەر نەبینن. بەهەرحاڵ، ئەگەرچی ئەو

سەختیو دژوارییە ناخی زۆرێك لە تاكەكانی جەماوەری گرتبووەوە، بەڵام پەیوەندییەكی هاوبەشی لەنێوان ئەو تاكانە دروست نەدەكرد، چونكە ئەو ئێشوئازارە لەسەر هیچ بەرژەوەندییەكی هاوبەشی ئابوری، كۆمەڵایەتیو سیاسی دانەمەزرابو. دەرئەنجام، گۆشەگیری هاوكات بو لەگەڵ لاوازی ویست لەغەریزەی مانەوەدا، ئەمەش لە خۆنەویستییەوە بەدیار دەكەوێت، بەمانای ئەوەی بوونو نەبوونی تاك هیچ گرنگییەكی نەبێتو هەستكردن بەوەی مرۆڤ دەكرێ بەقوربانی، چیدی گوزارشتی لەئایدیای تاكەكەس نەدەكرد، بەڵكو دیاردەیەكی جەماوەرگەرا بو. تەنانەت ئەو وتە نەستەقەش كە دەڵێت هەژارانو چەوساوەكان جگە لەكۆتو پێوەندەكانی دەستیان شتێكی دی لەدەست نادەن، لەسەر مرۆڤی جەماوەری پیادە نەدەبو، لەبەر ئەوەی زیاد لەكۆتێكی بەدبەختییان لەدەست دابو، بەوەش سەرچاوەی هەمو دڵەراوكێو غەموخەفەتێك كە ژیانی مرۆڤ پڕ لەدەردەسەریو تەنگوچەڵەمە دەكات، واتە وازهێنان لەخۆشگوزەرانی تایبەتی خۆیان، وشك دەبێت. بەرادەیەك ئەگەر پشتكردنیان لەسەروەتو سامان لەگەڵ ڕێڕەوی قەشەیەكی مەسیحی بەراورد بكەین، ئەوا دەبینین قەشەكە لە كاروباری ئەم دونیایەدا زیاتر ڕۆچوە. هیملەر Himmler بەتەواوەتی شارەزای عەقڵی ئەو كەسانە بو كە ڕێكیدەخستن، بۆیە بەم وشانەی خوارەوە، نەك تەنها پیاوانی پۆلیسی نهێنی ئەڵمانیای وەسفدەكرد، بەڵكو ئەو توێژە پانوپۆرەشی وەسفدەكرد كە پیاوەكانی خۆی لەنێویاندا هەڵبژاردبو: ئەو كەسانە هەرگیز بایەخ بە"مەسەلەكانی ڕۆژ" نادەن، بەڵكو بایەخ بە"مەسەلەگەلێكی ئایدیۆلۆجی ئەوتۆ دەدەن كە دەیانو سەدانساڵ بایەخیان دەمێنێت، بە جۆرێك كە كارمەندێكی دەستەی پاراستن.... تێدەگات هەوڵ بۆ ئەركێكی مەزنتر دەدا كە هەر دوو هەزار ساڵ جارێك نمونەی دوبارە دەبێتەوە"[20] كەڵەكەبونی ئەم ژمارە مەزنەی تاكەكان، بەپێی وتەكەی " سیسیل ڕۆدس" لەچل ساڵی رابردودا، عەقلییەتێك بەرهەمدەهێنێت كە كێشەورو سەردەمەكان تێدەپەڕێنێت.

ژمارەیـــەك لەبەرجەســـتەترین فەیلەســـوف و سیاســـەتمەداری ئـــەوروپی لەسەرەتای سەدەی نۆزدەهەمەوە پێشبینی لەدایك بونی "مرۆڤی جەماوەر" و ســـەردەمی جـــەماوەریان كردبـــو. ســـەبارەت بەپێـــشینەكانیش (القـــدماء) ئـــەدەبیاتێكی زۆر دەربـــارەی رەفتـــارو ســـایكۆلۆجیای جـــەماوەر ئـــەم چـــەمكە ئاســـایی و بـــاوەی رونكردبـــوەوەو یارمـــەتی گـــشتاندنی دابـــو، زۆر بـــەوردیش جیـــاوازی لـــەنێوان دیموكراســـی و دیكتاتۆرییـــەت و حـــوكمی هەرچی وپەرچـــی و ستەمگەری دیـــاریكردبو. ئـــەو نوســـەرانە رێگـــەیان لەبـــەردەم هێنـــدێك بیریـــاری رۆژئاوایی خۆشكرد، ئەوانەی هوشیارییەكی سیاسی باش و هەستێكی مرۆیی بـــەرزیان هـــەبو، بـــەبێ ئاگـــایی كتـــێبی فریودەرانـــە دەربكـــەن، ئەوانـــەی گومـــان لەراستیان دەكرێ، زۆریش رەشبین و توندوتیـژن. لەگـەڵ ئەوەشـدا، كاتێك ئـەو پێشبینیانە هاتنـەدی و دیـاردەی پیشبینی نـەكراو ئاشـكرابون، ئیـدی زۆرێـك لـەماناكانیان لەدەسـتدا، وەك لەدەسـتدانی تـەواوی گرنگیـدان بـە بەرژەوەنـدی كەسـێتی[21]، كەمتەرخەمییـــەكی تێكـــەڵ بەگاڵتـــەجاری و جاڕســـی و بێـــزاری بەرامبـــەر بـــەمردن یـــا بەرامبـــەر بـــە بـــەڵا و كارەســـاتە شەخـــسییەكانی دی، ئارەزویـــەكی زۆر بـــەوەی وێنـــا هـــەرە زەیـــنی و ئەبستراكەكان بكرێـت بەرێـسای ژیان و رقلێبونەوەیەكی تەواو لە هەمو رێسا عەقلیە دروستەكان.

بەپێـچەوانەی پێـشبینییەكانەوە، جـەماوەر نـە بەرهـەمی هەلومـەرجێكی یەكسانی گەشەكردو بو، نە بەروبومی گەشـەكردنێكی وشیاریی گشتیش بو، ئەمـە سـەرباری دابـەزینی ئاسـتی زانـستی و سـاكاركردن و بەگـشتیكردنی ناوەرۆكەكەی. (ئەمریكا وێنەیەكی نمونەییە، بەجۆرێك هەلومەرجی كاركردن و ئاسـتی فێربـون، لەگـەڵ گـشت كەموكورتییـەكانی لەهـەمو وڵاتێكـی دی ئـەم دونیایە كەمترین نوێنەرایەتی سایكۆلۆجیای جەماوەر دەكات). هـەر بـەزوویی ئاشـكرا بـو كـە خەڵكـە هـەرە وشـیارو گۆشـكراوەكان بەشـێوەیەكی تایبـەت ئاشنایەتی لەگـەڵ بزوتنـەوە جەماوەرییـەكان پەیـدا دەكـەن، چونكە تاكگـەرایی

هەستیارو لێهاتو لەنێو جەماوەردا، نەك تەنها خودی خۆی وندەكات، بەڵكو زۆرجار كارئاسانیشی بۆ دەكات.

ئـەم واقیعــە حەتمییــە نــائومێدی و پێــشبینی نــەكردنی بــەجۆرێك بــو كەرەخنەگران دەیانگێڕایەوە بۆ سیمای نەخۆشیانە morbidityو هیچگەرایی nihilism لە بەرهـەمی بیریـارانی هاوچەرخ و مازۆچیزمی Masochism نمونـەیی روناكبیران، یا جۆرێك لە ئاوەژویی (تعاكسی) نێوان رۆح و زینـدەیی (حیوی)و "دوژمنایەتی نێوان رۆح و ژیان" لەگەڵ ئەوەشدا، ئەو بیریارانەی كە زیـاد لـە پێویــست بێزرابــون، نمونەیــەكی زەق و قــسەكەرێكی ئاشــكراو راشــكاوی دیاردەیەكی زۆر سەرتاپاگیرتر بون. بەئەتۆمبونی (Atomization) كۆمەڵایـەتی و تاكگەرایی بەشێوەیەك پێش بزوتنەوە جەماوەرییەكان كەوتبون، دەبوە مایـەی ئەوەی خەڵكانی بێسەروبەرو نارێكخراو، تـاكی سەرچڵ و كەللەرەق، ئەوانـەی رەتیانـدەكردەوە دان بەرایـەڵ و پەیوەنـدی و ئەركـە كۆمەڵایەتییەكانـدا بنـێن، بـەرەو بزوتنـەوە تۆتالیتارەكانـدا بـرۆن، تەنانـەت زۆر ئاسـانترو خێراتر لـەوەی حیزبە تەقلیدییەكان دەربارەی راكێشانی ئەندامە كۆمەڵایـەتی و ناتاكگـەراكانی تاقیكردبوەوە.

لەراســتیدا جــەماوەر لەدەســپێكی توێــژە لێكترازاوەكــانی كۆمەڵگــەوە گەشـەیدەكرد كـە بونیـادی پێشبڕكێكارو یـەكێتی تاكگـەرایی تـەنها لەرێگـەی ئینتمـای چـینێك لـە چـینەكان دیـاردەكرا. بـەڵام سـیمای سـەرەكی مرۆڤــی جـەماوەر دڵرەقـی و دواكـەوتویی (backwardness) نیـە، بـەڵكو گۆشـەگیری و سستی پەیوەندییەكی كۆمەڵایەتی تەندروست سیمای سەرەكی پێكدەهێنێت. ئـەو جــەماوەرەی لەكۆمەڵگەیــەكی چــینایەتی دەوڵــەتی نەتــەوەیی ئــەوتۆوە گەشــەیكردبو كــە درزوكەلەبــەرەكانی گەیــشتبوە ئاســتێك تــەنها هەســتێكی ناسیونالیــستی تونــدرەو پێكــەوەی دەلكانــد، بۆیــە شــتێكی سروشــتی بــو لەیەكــەمین ئــەزمونی نائومێــدی تازەیانــدا، ئارەزویــەكی ناسیونالیــستی

توندرەوانەیان هەبێت، بەڵام سەرکردە جەماوەرییەکان بەپێچەوانەی غەریزەو ئامانجە تایبەتییەکانیان تەنها لەبەر هۆی دیماگۆگی رووت ملیان دابو[22]

ناسیونالیزمی خێڵەکی Tribal nationalism و هیچکەرای توندوتیژ نە لەرووی ئایدیۆلۆجییەوە کەڵکی بۆ جەماوەر هەبو، نە لەتایبەتمەندییەکانیشی بو، بەڵکو لەخزمەت و شایستەی هەرچی وپەرچی بون، کەچی لەگەڵ ئەوەشدا، سەرکردە جەماوەرییە بەتواناکانی سەردەمی ئێمە تائێستاش زیاتر لەناوجەرگەی هەرچی وپەرچییەوە هەڵدەقوڵێن تا لەناوجەرگەی جەماوەرەوە سەرهەڵبدەن[23] گەشتی ژیانی هیتلەر باشترین نمونەی ئەم بوارەیە، ئەمە لەکاتێکدا ئەوەی لەسەر ستالین گرنگ بێت لەدەزگایەکی پیلانگێری حیزبی بولشەفیکەوە دەرچوە کە لە کەسانی خوێڕیو شۆڕشگێڕ پێکهاتبو. بەڵام حیزبەکەی هیتلەر لەبنەرەتدا بەتەواوەتی لەخەڵکانی نەگونجاو، دۆڕاوو سەرەڕۆ پێکهاتبون، بەراستی ئەو سوپایە نوێنەری "قەرەجە چەکدارەکان"[24] بو، کە جگە لەدیوی ئەودیوی کۆمەڵگەی بۆرجوازی شتێکی دی نەبو، هەر لەمروەشەوە، دەبوایە بۆرجوازی ئەڵمانیا بەباشترین و سەرکەوتوترین شێواز بۆ بەرژەوەندی خۆی بەکاریان بهێنێت. لەراستیدا، نازییەکان بەتەواوەتی بۆرجوازی ئەڵمانیایان هەڵخەڵەتاند، هەروەکو بالی " روهم . شلایخەر"یش لەلایەن سوپای ئیمپراتۆڕەوە فریودرا: بۆرجوازییەکان پێیان وابو کە هیتلەریان وەك عەرابێك بەکارهێناوە، یا تیمەکانی پۆلیسی ئەڵمانیا کەلە پێناوی هەڵمەتی پروپاگەندەی سەربازیو مەشقی بەرگریکردن سودیان لێوەرگرتون،دەبێ وەك کارگوزاری خۆیان تەماشایان بکەنو لەدامەزراندنی دیکتاتۆرییەتی سەربازیشدا دەستیارییان بکەن[25] ئەوانە بەگوزارشتە تایبەتەکانی خۆیانو بەپێی دەستەواژەی فەلسەفەی سیاسی تایبەت بەهەرچی وپەرچی تەماشای بزوتنەوەی نازیزمیان دەکرد[26] و پشتیوانی سەربەخۆو هەرەمەکی جەماوەریان لەسەرکردەی هەرچی وپەرچییەکان پشتگوێ دەخست، هەروەها لەدروستکردنی شێوەی نوێی رێکخستندا،

بایــەخیان بــەلێهاتویی ســەرکردە راســتەقینەکان نــەدەدا. هەرچی وپەرچــی بەحوکمی ئــەوەی داینــەمۆی جەماوەرە، هــەرگیز کرێگرتــەی بۆرجوازی و هــیچ کەسێکی دی نەبو، بەڵکو تەنها کرێگرتەی جەماوەربو.

بزوتنەوە تۆتالیتارەکان زیاتر پێویستیان بەهەلومەرجێکی تایبەت هەبو کە تیایــدا جــەماوەر پارچەپارچــەو لــێکترازاو بێــت، تــا کۆمەڵگەیــەکی جــەماوەری بێبونیــاد. ئەوحاڵەتــەش لــە بەراوردکردنی نــازیزم و بۆلشەڤیزم بەتــەواوەتی بــۆ روندەبێتەوە کــە لــە دوو هەلومــەرجی دوو وڵاتــی زۆر جیــاواز ســەریان هەڵدابو. کاتێك ستالین لەپێناوی ئەوەی دیکتاتۆرییەتی شۆڕشگێڕی لینین بەرژێمێکی تــەواو تۆتالیتــاری بگۆڕێــت، ناچــار بــو بەشــێوەیەکی دەســتکرد کۆمەڵگەیــەکی گەردیلــەیی بخولقێنێــت، کەچــی هەلومــەرجێکی مێــژوویی لــە ئــەڵمانیا رێگــەی لەبــەردەم نازییــەکان خۆشــکرد بــۆ ئــەوەی دیکتاتۆرییــەتی تایبــەت بــەخۆیان دروست بکەن.

ســەرکەوتنی ســاناو سەرســوڕهێنەری شۆڕشــی ئۆکتۆبــەر لــە وڵاتێکــدا بەدەســت هــاتبو کــەبیروکراتی ســتەمگەرو ســەنترالیزم فــەرمانڕەوایی بەســەر جــەماوەرێکی بێکەســایەتی و بێبونیــادەوە دەکــرد و پاشمــاوەی فیــودالیزمی گونــدەکان و چینی ســەرمایەداری تــازە پێگەیــشتوی شــاریش هێــشتا خۆیــان رێکنەخستبو. هەر ئەمەش لینینی والێکرد کە بڵێت لەهیچ وڵاتێکی دی ئەم دونیایــە جگــە لــە روســیا دەســەڵات گرتنەدەســت ئەوەنــدە ســانا نــەبوەو زۆر زەحمەتیش پارێزگاری لێدەکرێ، چونکە هەم لاوازی چینی کارگەری روسیای دەزانی و هەم سیمای پڕ لەپشێوی وڵاتیش هەلومــەرجێکی کۆمەڵایــەتی لــەباری بۆ گۆڕانکــاری کتــوپڕ خولقانــدبو. لینین نــە غــەریزەی ســەرکردەی جــەماوەریی تیابو، نە گوتار بێژێکی ئاگرینیش بو، بەڵکو سوربو لەسەر ئەوەی بەئاشکراو لە بەرامبەر خەڵکیدا دان بەهەڵەکانیدا بنێت و شیتەڵیان بکات، ئەوەش لەگەڵ رێــسا دیماگۆگییــە بێناوەرۆکەکانــدا نــاکۆك بــو. بــەڵام هــەمو جیاوازییــەکی کۆمەڵایــەتی لــەبارو نیــشتمانیی و پیــشەیی دەوڵەمەنــد کــرد کــە دەتوانێــت

بونیادێکی دیاریکراو بەکۆمەڵگەی روسی ببەخشێت و نەوەکانی نەتەوەش تەبەنی بکەن، هەروەها لەو باوەرەشدا بو کە سەرکەوتنی شۆرش پەیوەندی بەو جۆرە لقدارییەوە هەیە. لینین بەسەندنەوەی زەویوزار لەموڵکدارە گەورەکان، رەوایەتییەکی شەرەنگیزانەی بەجوتیاران بەخشی. بەوشێوەیە دەرفەتی ئەوەی بۆ لوا کە بۆ یەکەمین و دواهەمینجار لە روسیا چینێکی ئازاد لەجوتیاران دامەزرێنێت ، ئەو چینەی لەسەردەمی شۆرشی فرەنساوە تا ئەو ساتە وەختە تۆکمەترین کۆڵەکەی نەتەوە رۆژئاواییەکان بو. لینین هەوڵیدا پێگەی چینی کارگەرانیش قایمبکات بەوەی یەکێتی سەندیکای سەربەخۆ دامەزرێنێت. هەروەها بەرامبەر بەدەرکەوتنێکی شەرمنانەی چینی مامنێوەندیش لێبوردەیی نیشاندا، ئەو چینەی بەری "ئابوری سیاسی نوێ" بو کە خودی لینین لەدوای تەواوبونی شەری ناوخۆ هێڵکاری بۆ کردبو. لەپاڵ ئەوانەشدا لینین تایبەتمەندی زیاتری هێنایە گۆرێ، بۆیە تا توانی پاڵپشتی لە رێکخستنی نەتەوەکان دەکرد، بەڵکو هێندێك جار داهێنانی تیا دەکرد، بەوەش هەستی نیشتمانی و وشیاری جیاوازی مێژوویی و کولتوری، تەنانەت لەنێو ریزی خێڵە سەرەتاییەکانی یەکێتی سۆڤێتدا زیاتر کرد. لەو شتانەی سەرەوەش ئەوەمان بۆ روندەبێتەوە کە لینین لەچارەسەرکردنی ئەو خاڵانەی پەیوەندییان بەلایەنی پراکتیکی سیاسەتەوە هەیە، زیاتر پێرەوی لە سروشی سیاسیانەی خۆی دەکرد وەك پیاوی دەوڵەت تا ئەوەی پێرەوی لە بیروباوەری مارکسیزمانە بکات. بەهەر حاڵ، سیاسەتەکەی لینین ئەوە دەسەلمێنێت کە بەردەوام ترسی لە بێبونیادی کۆمەڵایەتی و بێبونیادی دی هەبوە تا ترس لە گەشەکردنی ئارەزوی نەفرەت لێکراو و ناپەسەندی نێو نەتەوە تازە رزگاربوەکان یا تەنانەت ترس لەدەرکەوتنی چینی بۆرجوازی نوێش لەنێو چینە تازە سەقامگیربوەکانی چینی نێوەنجی و جوتیاراندا. بێگومان لینین ئەو کاتە تامی گەورەترین شکستی چێشت کە لەگەڵ هەڵایسانی شەری ناوخۆدا، دەسەڵاتی باڵا کەوتە دەستی بیرۆکراتییەتی حیزب کە ئەو لەبنەرەتدا

دەیخواست لەدەستی سۆڤێتەکاندا چڕبێتەوە، بەڵام شوێنەوارە کارەساتبارەکانی ئەو گۆڕانکارییانەی سەرەوە لەسەر رەوتی شۆڕش، هەر چۆنێك بێت، بەزەروورەت بەرەو تۆتالیتاریزمی نەدەبرد. دیکتاتۆرییەتی تاك حیزبی تەنها چینێکی نوێی خستە پاڵ چینەکانی دی وڵات کە لە حاڵەتی پێشکەوتندا بو، ئەوەش چینی بیرۆکراتی بو، کە لە روانگەی رەخنەگرە سوسیالیستەکانی شۆڕشی ئۆکتۆبەرەوە "دەوڵەتی بەموڵکی تایبەتی خۆی دەزانی"[27](مارکس). بەهەر حاڵ لەکاتی مردنی لینیندا هیچ یەکێك لەو شێوازانە دانەخرابو. شکڵگرتنی چینەکانی کرێکاران، جوتیاران و نێوەنجی بەزەروورەت ئەو ململانێ چینایەتییەی لێنەدەکەوتەوە کە کۆمەڵگەی سەرمایەداری ئەورووپای پێدەناسرێتەوە، چونکە هێشتا کشتوکاڵ دەیتوانی لەسەر پایەی سۆسیالیستی، هەرەوەزی یا کەرتی تایبەت گەشەبکات، هەروەها ئابوری میللی، هێشتا ئازاد بو لەوەی پێڕەوی لە نەخشەی سۆسیالیستی یا سەرمایەداری دەوڵەت یا چالاکی ئازاد بکات. هیچ یەکێك لەو دەستپێشخەرییانەش نەیدەتوانی خۆبەخۆ بونیادی نوێی وڵات لەناوبەرێت.

کەواتە کاتێك ستالین هەوڵیدەدا وڵات بەرەو رژێمێکی تۆتالیتار بەرێت، ئەو هەمو چین و نەتەوە نوێیانەی لەبەردەمدا بو. ستالین بەمەبەستی ئەوەی کۆمارێکی پارچە پارچەو بێناسنامە دامەزرێنێت، دەبوایە پاشماوەی دەسەڵاتی سۆڤێتەکان لەناوبەرێت، چونکە وەك ئۆرگانێکی سەرەکی نوێنەری میللەت، هێشتا رۆڵی کاریگەری لە کۆمەڵگە وازیدەکردو بەربەستێکیش بو لەبەردەم دەسەڵاتی رەهای حیزبدا. هەروەها بەمەبەستی لاوازکردنی سۆڤێتە نیشتمانییەکان، شانەی بۆلشەفیکی دروستکرد، ئەو شانانەی تەنها بەرپرسە پایەبڵندەکانی لیژنەی نێوەندی دەچونە ریزەکانیانەوە[28] لەسالی 1930دا دواهەمین شوێنەواری دەزگا کۆنەکانیش لەبەینچو، ئەمەش بواری لەبەردەم بیرۆکراتییەتی سەنتراڵیزمی تۆکمە خۆشکرد کە لە هیچ شتێکدا ئارەزوی بەروسیکردنی لە ئارەزوی رژێمی تزاردا جیاواز نەبو، جگە لەوەی بیرۆکراتە

تازەکـان بەپێـچەوانەی بیرۆکراتییـەتی رژێمـی تـزاری ترسـی لەپـەروەردەو خوێندەواری نەبو.

کەواتـە، رژێمـی بۆلـشەفیکی پێـی نایـە قۆنـاغی لـەنێوبردنی چینەکانەوە، سەرەتا بەپاساوی ئایدیۆلۆجی و چینایەتی کەوتـە گیانی چینە موڵکدارەکان، واتـە چینی نێوەنجی نوێی شارەکان و جوتیارەکان. جوتیارەکان لەبەر زۆری ژمارەو توانـای داراییـان بـەتواناترین چینی یـەکێتی سـۆڤێتیان پێکدەهێنا، لەبەرئـەوەش پێویـست بـو لـەناوبردنیان لـە لـەناوبردنی هـەمو گروپـەکانی دی کامڵترو دڵرەقانەودرێوانەتر بێت، بۆیە ستالین بەبیانوی سەندنەوەی زەویـوزار لەکۆلاکـەکان و بەهـەرەوەزی کردنـی زەوییـەکان لەرێگـەی برسـیکردن و راگواسـتنەوە کەوتـە پاکتـاوکردنی جوتیـاران. کارەکـان لەسـەر هـەمان شـێواز بـەردەوام بـو تاچـینی نێـوەنجی و چـینی جوتیـاران لەسـەرەتای سییەکاندا بەتـەواوەتی پاکتـاوکران، ئەوانـەی لەنێو ملیۆنـان کوژراو یـا لـەنێو زینـدانیانی حوکمدراو بـەکاری قـورس و راگوێزراوەکانیش نـەبون، لـەوە گەیشتبون " کـێ خـاوەن بریـارە"و دەیـشیانزانی ژیـانی خۆیـان و خێزانـەکانیان مـەرجی هاولاتیبونیـان نیـە، بـەڵکو کەوتبونـە بـەر بـەزەیی میزاجـی رژێمێـك کـە لەبەرامبەریدا، بەبێ یارمەتی ئەو گروپەی کە بەرێکەوت ئینتمایان بۆی هـەبو، هەستیان بەتەنهایەکی رەها دەکرد.

بەهەرحاڵ، هیچ کەس ناتوانێت لەرێگەی ئامار یا سەرچاوەی بەڵگەنامەکانەوە بـەوردی ئـەوە دەستنیـشان بکـات لـەچ ماوەیەکدا بەهـەرەوەزیکردنی کـشتوکاڵ، چینێکی لەجوتیارانی نوێ زیندوکردەوە کە لەسەر بەرژەوەندی هاوبەش دامەزرا بێـت، دیـسانەوە هـەر بـەهۆی زۆریـی ژمـارەو پێگـەی جیاکـاری لـەئابوری ولاتـدا مەترسـییەکی نـوێی چـاوەروانکراو لەسـەر فـەرمانرەوایانی تۆتالیتـاری دروسـتدەکات. بـەلام ئـەو کەسـەی بتوانێـت بەشـێوەیەکی بـاش"سەرچـاوەی رەسمی" تۆتالیتار راڤەبکات، دەزانێت ئەو ماوەیـە دوو سـاڵ پێش مردنی ستالین بو، کاتێك پێشنیازی هەڵوەشـانەوەی کۆلخۆزەکـانی کـرد تـا بەیەکـەی گـەورەتری

بگۆڕێت. بەڵام مردن بواری نەدا پلانەکەی جێبەجێ بکات. ئەمجارەیان رەنگە قوربانیەکان زۆر گەورەتر بوایەو ئاکامی ئابوریشی لەپاکتاوکردنی جاری یەکەمی چینی جوتیاران زۆر کارەساتبارتر دەبو. بەڵام شتێکی ئەوتۆ لەبەردەستدا نیە ئاماژە بەسەرکەوتنی ئەم هەوڵەی ستالین بکات، هەرچەندە دڵەراوکێیەکی بەجێ لەم پێشنیازەشدا هەیە، چونکە لایەنێك دەتوانێت چینێك لەناوبەرێت، ئەگەر ژمارەی پێویست لەئەندامەکانی بکوژێت.

ئنجا لەنێوبردنی چینی کرێکاران دەستی پێکرد. کرێکاران وەك چینێك زۆر لەچینی جوتیاران لاوازتر بون و لەچاوئەوانیشدا بەرگرییەکی ناچیزیان کرد. لەراستیدا کارگەران لەکاتی هەڵایسانی شۆڕشدا دەستیان بەسەر کارخانەکاندا گرت، بەڵام بەپێچەوانەی ئەو جوتیارانەی دەست بەسەر زەویوزارە کشتوکاڵییەکانیاندا گیرابو، هەر زوو لەلایەن حکومەتەوە، بەبیانوی ئەوەی دەوڵەت تەنها دەوڵەتی پرۆلیتارە، دەست بەسەر کارخانەکاندا گیرا. گشتاندنی سیستمی ستاخانۆڤی "Stakhanovite system" کە لە سەرەتای سییەکانەوە لەکارخانەکان پیادە کرابو، هەمو جۆرە هاوکاریو وشیارییەکی لەنێوان کرێکاراندا لەنێوبرد، یەکەم بەهۆی چاودێرییەکی دڕندانەوە، دوەم بەهۆی توندوتۆڵکردنی ئەو پەیوەندییە کاتییەی کە بنەماڵەی ئۆرۆستۆکراتی ستاخانۆڤی پێکەوە گرێدەدا، پانتایی کۆمەڵایەتی لەنێوان خۆیانو کارگەری ئاسایی لەپانتایی نێوان کارگەرانو ئیدارەی کارخانە توندترو گەورەتر کرد. ئەم پرۆسەیە تا ساڵی 1938 بەردەوام بو، واتە تا ئەو کاتەی تیانوسی تاکەکەس هێنرایە کارخانەکانەوە، بەوەش سەرجەم چینی کرێکاران بو بە سوپایەکی گەورەی کۆیلایەتی.

لەسەروی ئەو رێوشوێنانەشەوە پاکتاوکردنی ئەو کەسایەتییە بیرۆکراتانە ئەنجامدرا کە بەشدارییەکی بێوێنەیان لەجێبەجێ کردنی پاکتاوکردنەکانی پێشودا کردبو. ستالین لەساڵی 1936 تا 1938، واتە ماوەی دوو ساڵ، ئنجا لە ئۆرۆستۆکراتە ئیداریو سەربازییەکانی کۆمەڵگەی سۆڤێتی رزگاری

بو، ئیدی هەمو بوارەکانی کۆمەڵگە، نوسینگە، کارخانە، دەستەی ئابوری‌و کولتوری، حکومەت، حیزب‌و نوسینگە سەربازییەکان، کەوتنە دەست خەڵکانی تازە، "نزیکەی نیوەی خەڵکە ئیداری، حیزبی‌و ناحیزبیەکان کەنارگیر کران"، پەنجا دەرسەدی ئەندامانی حیزب‌و "بەلانی کەمەوە (8) ملیون کەسیش"[29] پاکتاوکران.

هەروەها پاسپۆرتی ناوخۆش خرایە پاڵ ڕێوشوێنەکانی دی تا ئەو کەسانەی لەشارێکەوە ڕێگەیان پێدەدرێ بۆ شارێکی دی ئۆغر بکەن، ناونۆس بکرێن بۆ ئەوەی لەنێوبردنی بیرۆکراسیەتی حیزب وەك چینێك بەتەواوەتی سەربگرێ. بەڵام سەبارەت بەبارودۆخی یاسایی، بیرۆکراسییەکانیش وەك فەرمانبەرانی دی حیزب، لەئاستی کرێکاراندا بو، بۆیە بیرۆکراسیەت بوە بەشێك لەو جەماوەرە بێشومارەی بەکاری قورس مەحکوم بون، پێگەو بارودۆخیان وەك چینێکی جیاکاری کۆمەڵگە بوە بەشێك لە رابردو. کاتێك هەڵمەتی پاکتاوکردن بەگەورە بەرپرسانی پۆلیس کۆتایی هات . ئەوانەی ڕێکخستنی پاکتاوکردنەکەیان لەعۆدە بو- ئیدی گەورە کادرەکانی دەزگای هەواڵگری روسیاش، ئەوانەی لە چاندن‌و ڕێکخستنی ترسدا رۆڵیان هەبو، نەیاندەتوانی لەوە زیاتر خۆیان فریو بدەن کە تیمەکەیان نوێنەری تاکە دەسەلاتی حوکمرانی وڵاتە.

بەڕاستی هیچ یەکێك لەو قوربانیە گەورانەی رۆحی مرۆڤ لە "لۆجیکی دەوڵەتدا" بەمانا دێرینەکەی وشە، بەڵگەیەکی گونجاوی نەبو. چونکە هیچ یەکێك لەو توێژە کۆمەڵایەتییە پاکتاوکراوانە دژایەتی ڕژێمیان نەدەکرد، تەنانەت لەماوەیەکی چاوەڕوانکراویشدا پێشبینی ئەوەیان لێنەدەکرا دژایەتی ڕژێم بکەن. ساڵی 1930 کاتێك ستالین لە وتەیەکیدا لەبەردەم کۆنگرەی شازدەهەمینی حیزب رایگەیاند، هەمو لادانێکی چەپگەراو راستگەرا، لادان‌و سەرپێچی کردنە لەقانون، ئۆپۆزیسیۆنی ڕژێم بەشێوەیەکی کاراو سیستماتیك بوونی نەمابو، بۆیە ئەستەم بو ئۆپۆزیسیۆنێکی لاواز پشت بەهیچ چینێکی

ئەودەمەی کۆمەڵگەی روسی ببەستێت[30]. تیرۆری دیکتاتۆری . جیاوازی لەگەڵ تیرۆری توتالیتاردا هەیە، بەوەی تەنها هەرەشە لەئۆپۆزیسیۆنی راستەقینە دەکات، نەك هاولاتی بێوەی یا ئەوانەی رەئی سیاسیان نیە. لەپێش مردنی لینینیشەوە، ئەوەندە توندو بەسام بو بەشی سەرکوتکردنی هەمو چالاکییەکی سیاسی دەکرد، ئیدی چ نهێنی بێت یا ئاشکرا. لەبەرامبەر ئەوەشدا، دەستێوەردانی بیانی کە هەوڵیدەدا هاوپەیمانی لەگەڵ یەکێك لەتوێژە کۆمەلایەتییە نارازییەکانی روسیا ببەستێت، مەترسی لەسەر دەولەت نەبو، ئەمە سەرباری ئەوەی رژێمی سۆڤێتی لەساڵی 1930ەوە لەلایەن زۆربەی حکومەتەکانی ئەودەمەوە دانیپیانرابو، ئەمەش رێگەی بۆ خۆشکرد رێکەوتننامەی نێودەولەتی، ئابوریو هی دی لەگەڵ ولاتانی دی ببەستێت (ئەو بارودۆخە یاساییە لەبارەی بۆ دەولەتی سۆڤێتی هەڵکەوت، ناگەرێتەوە بۆ ئەوەی رژێمی ستالین هەمو توانایەکی دەستێوەردانی بۆ بەرژەوەندی خودی یەکێتی سۆڤێت، لەباربردبو. ئێمە ئەمرۆ لەوە تێدەگەین ئەگەر هیتلەر داگیرکەرێکی ئاسایی بوایە، نەك فەرمانرەوایەکی تۆتالیتاری پێشبرکێکار، بەلایەنی کەمەوە، لەلایەن خەڵکی ئۆکرانیاوە پشتگیری لێدەکرا).

سەرباری ئەوەی لەنێوبردنی چینەکان لەرووی سیاسییەوە بێکەڵك و پوچ بو، بەلام بەمانای وشە لەسەر ئاستی ئابوری سۆڤێت کارەستبار بو. ئاکامی " برسێتی دەستکرد" لەساڵی 1933 تا ساڵانێکی دورودرێژیش لەسەرتاسەری ولاتدا هەستی پێدەکرا، هەروەها پیادەکردنی سیستمی ستاخانۆڤی لەساڵی 1935، لەگەڵ هەڵپەکردنی هەرەمەکی لەبەرهەمهێنانی تاکەکەس و کەمترخەمی و رقلێبونەوەیەکی تەواو لەکارکردنی بەکۆمەڵ، "ناهاوسەنگییەکی شپرزەی" لەپیشەسازی تازەپێگەیشتوی روسیادا بلاوکردبووەوە[31] لەکۆتاییدا، لەئەنجامی پاکتاوکردنی بیرۆکراسی، واتە چینی بەرێوەبەرو ئەندازیارانی کارخانەکان، دەزگا پیشەسازییەکانی ولاتی لەو ئەزمون و

شـارەزاییە کەمـــەش بێبەشــکرد کــە پـسپۆڕە تەکنیکییــە تازەکــانی ڕوس پێیگەیشتبون.

هـەر لـەدێر زەمانـەوە تـا هەنوکە، یەکسانی نێوان هاوڵاتیـان کەڵکەڵەیـەکی سەرەکی ڕژێمە ستەمگەرو زۆردارەکان بوە، بەڵام ڕژێمی تۆتالیتار تینوێتی بەو یەکسانیە ناشـکێت، بۆیـە هێنـدێك پەیوەنـدی کۆمەڵایـەتی ناسیاسـی وەك پەیوەنـدی خێزانـی و خـەمی کولتـوری، لـەنێو هاوڵاتیانـدا دەهێڵێتـەوە. ئەگـەر تۆتالیتـاریزم پێداویستییە تایبەتـەکانی بەجدی وەربگرێـت، دەبـێ کارەکـانی بگەیەنێتـە پنتێـك کـە "بـۆ هەتاهەتایـە لەبێلایـەنی گەمـەی شـەترەنج ڕزگـاری بێـت"، واتـە لەهـەمو چـالاکییەکی سـەربەخۆ ڕزگـاری بێـت. بـەڵام ئەوانـەی دۆســتایەتی "شــەترەنج بــەخاتری شــەترەنج" دەکــەن و پاکتاوکارەکانیــان بەدروستی بەلایەنگرانی "هونەر بۆ هونەر"[32] بەراوردیان کردبون، هێشتا لـەو کەسـانە نـەبون بەرامبـەر بـە کۆمەڵگـەی جـەماوەری بەرگرییـەك نیـشان بـدەن، چــونکە لێکــچونی تــەواوەتی جــەماوەرێکی جیــاواز یــەکێك لەمەرجــە ســـــەرەکییەکانی تۆتالیتــــاریزم پێکــــدەهێنێت. لەدیــــدی ســـــەرکردە تۆتالیتارەکانەوە، ئەو کۆمەڵگەیەی خۆی بەگەمەی شەترەج بەخاتری شـەترەج سـەرقاڵ دەکـات، جیاوازییـەکی ئـەوتۆی لەگـەڵ چـینی جوتیارانـدا نیـە کـە کشتوکاڵ بۆ خۆی دەکات، لەدوایشدا مەترسی لـەو کەمتر نیـە. لـەم بارەیـەوە پێناسـەکەی هیملـەر بـۆ ئەنـدامی دەسـتەی پاراسـتن، وەك نمونـەی مرۆڤێکـی نوێ، لەژێر هیچ هەلومەرجێکدا " کار بەخاتری خودی کار"[33] ئەنجام نـەدات، بەتەواوەتی لەشوێن خۆیەتی.

بەئەتۆمیبونی کۆمەڵگەی سۆڤیێتی لەرێگەی بەکارامەیی بەکارهێنانی هەڵمـەتی پاکتاوکردنــەوە هاتــەدی، کــەزۆرجار بــەفیعلی پــێش لــەنێوبردنی گروپــەکانیش دەکــەوت. لــەپێناوی ئــەوەی هەڵمەتــەکانی پاکتــاوکردن هــەمو پەیوەندییــەکی کۆمەڵایـەتی و خێزانـی تاکەکەسـی تۆمـەتبار لەنێوبەرێت، بەشێوازێك ئەنجامـدەدرا کە هەرەشـەی لەچارەنوسـی تۆمـەتبارو هـەمو پەیوەندییەکانی دەکرد، لەناسیاوە

ئاسایییەکانییەوە دەستی پێدەکردو بەهاوڕێو کەسوکارە هەرە نزیکەکانی کۆتایی دەهات. ئاکامی "گوناهی هاودەستی" میکانیزمێکی زۆر ساکارو زیرەکانە بو، بۆیە کاتێك کەسێك تۆمەتبار دەکرا، ئیدی هەمو هاوڕێ دێرینەکانی خۆیەخۆ دەگۆڕان بەدوژمنی سەرسەختی و تەنها بۆ ئەوەی خۆیان رزگار بکەن راپۆرتیان لێیدەنوسی و بەڵگەی درۆی ئەوتۆیان هەڵدەبەست کەبوونی نەبو تا راستی راپۆرتەکەیان بسەلمێنن، ئەوەش تاکە رێگەی سەلماندنی بڕواو متمانەی خۆیان بو. لەبەرامبەر ئەوەشدا، هەوڵیان دەدا ئەوە بسەلمێنن کە پەیوەندییان لەگەڵ ئەو تاوانبارە یا هاوڕێیەتی کردنی تەنها بەمەبەستی سیخوڕیکردن بوەو بۆ ئەوەی خەبەری لێبدەن کە تێکدەر، ترۆتسکی یا سیخوڕێکی بیانی یا فاشیست بوە. لەبەر ئەوەی شایستەیی خەڵکی "بەژمارەی راپۆرت نوسین بو لەهاوڕێ نزیکەکانی"[34]، بۆیە شتێکی بەڵگەنەویستە مرۆڤ بەوپەری وریاییەوە هەنگاوبنێت و ئەوەندەی بۆی دەکرێت خۆی لەهەمو پەیوەندییەکی شەخسی بپارێزێت: مەبەست ئەوە نیە بیروڕا نهێنییەکانت، لەکن ئەوانی دی ئاشکرا بێت، بەڵکو کارکردنە بۆ سڕینەوەی (لەچوارچێوەی ئەو گریمانەیەی بڕوای بەحەتمییەتی خەموخەفەتەکانی ئایندە هەیە) ئەو کەسانەی کە رەنگە بەرژەوەندییەکی ناچیزیان لە راپۆرت نوسیندا هەبێت، بەڵکو راستتر، ئەوانەی ئارەزوویەکی زۆریان لە وێرانکردنت هەیە، چونکە ژیانیان بە بچوکترین و سادەترین بیانو دەکەوێتە مەترسییەوە. لەدوا شیتەڵکاریشدا، سەرکردە بۆلشەفیکەکان لەرێگەی گەیاندنی ئەم تەکنۆلۆجیایە بەدوا سنوری نائاسایی خۆی توانیان کۆمەڵگەیەکی ئەتۆمی و لێکترازاو دروست بکەن کە تا هەنوکە وێنەی نەبینراوەو گەورەترین کارەسات و روداوی مێژووش نەیتوانیوە ئەمجۆرە بارودۆخە بخولقێنێت.

بزوتنەوە تۆتالیتارەکان لەو رێکخستنە جەماوەرییانەوە دروستدەبن کە خەڵکانی پەرشوبڵاوو گۆشەگیر لەخۆی دەگرێت، بەڵام ئەو خەسڵەتە دیارەی لەهەمو حیزب و بزوتنەوەکانی دی جیادەکاتەوە، دەبێ هەر تاکێکی تێکۆشەر

دڵسۆزییەکی بێسنورو بێمەرج و نەگۆڕی بەرامبەر بەبزوتنەوەکەی هەبێت. لەراستیدا سەرکردەی بزوتنەوە تۆتالیتارەکان پێشئەوەی دەسەڵات بگرنە دەست کاریان لەسەر چەمکی دڵسۆزی کردوە. بەشێوەیەکی ئاسایی، بەر لەوەی رێکخستنەکانی وڵات بەکردەوە بکەوێتە ژێر دەسەڵاتیان ئەو خواستانە گەڵاڵە دەکرێ، ئەوەش لەو بانگەشە ئایدۆلۆجییەوە سەرچاوە دەگرێ کە رێکخستنەکانیان لەکاتی گونجاوو دیاریکراودا توانای هەیە سەرجەم رەگەزی مرۆڤایەتی بگرێتەوە. لەبەر ئەوەی فەرمانڕەوای تۆتالیتاری، بزوتنەوەی تۆتالیتاری ئامادەو فەراهەم ناکات (ئەم حاڵەتە بۆ روسیا دروستەو لەگەڵ ئەڵمانیای نازیزمیدا ناکۆکەو ناتەبا دەکەوێتەوە)، بۆیە پێویستە بزوتنەوەی تۆتالیتاری لەدوای جێگیربوونی فەرمانڕەوای تۆتالیتاری رێکبخرێ و هەلومەرجی گەشەکردنیشی بەشێوەیەکی دەستکرد بخوڵقێنرێ، بەمەبەستی ئەوەی دڵسۆزییەکی تەواو . دڵسۆزی تاکوکۆمەڵ . لەتوانادا بێت، ئەوەش بنەمایەکی سەرەکی باڵادەستی گشتگیرە. ئەمە لەکاتێکدا دڵسۆزییەکی لەو جۆرە تەنها لەمرۆڤی تەواو گۆشەگیر چاوەڕواندەکرێ، مرۆڤێك لەهەمو پەیوەندییەکی خێزانی، برادەرایەتی، هاورێیەتی یا لەهەمودۆست و ناسیاوێکی داماڵرابێت و تەنها لەرێگەی ئینتمای بۆ بزوتنەوە یا حیزب هەستدەکات لەم جهانەدا جێگەیەکی هەیە.

وەلائی تەواو کاتێك لەتوانادا دەبێت کە سەرڕاستی و دڵسۆزی لەهەمو ناوەرۆکێکی هەستپێکراو (ملموس) پوچەڵ بکرێتەوە، نەبادا لەئەنجامی گۆڕینی ناوەرۆك، بەشێوەیەکی سروشتی گۆڕانکارییەك لەجۆری وەلا بێتەئاراوە. بزوتنەوە تۆتالیتارەکان هەر یەکەیان بەشێوازی خۆی تا ئەو شوێنەی لەتوانایدا بێت، خۆی لە بەرنامەی حیزبی رزگار دەکات، بەرنامەیەك کە ناوەرۆکێکی تایبەتی دیاریکراوی هەبێت و لەقۆناغەکانی پێش قۆناغی ناتۆتالیتاریەت بەمیراتی بۆی مابێتەوە. چونکە هەمو ئامانجە سیاسییە دیاریکراوەکان بەراشکاوی جەخت لەسەر مافی سەروەریتی بەسەر جهاندا

راینەگەیەنێت، هەمو بەرنامەیەکی سیاسی چارەسەری کاروباری تایبەت بکات بەدەر بێت لە "لەو مەسەلە ئایدیۆلۆجیانەی کە دەبێتە جێی بایەخی نەوەکان"، ئیدی هەرچی چۆنێك درێژدادڕی لەبەیانەکانیاندا بکەن، بە بەربەستێك لەبەردەم تۆتالیتاریزم دەژمێردرێت. کاتێك هیتلەر سەرپەرشتی رێکخراوێکی بزوتنەوەی نازی دەکرد کە لەسەر بنەمای چەند پاڵنەرێکی ئاڵۆزو کەمێك لێکترازاو دامەزرابو، وەك حیزبێکی بچوکی نەتەوەپەرستی توندڕەو، دەیویست بزوتنەوەکە لەبەرنامەی پێشوی حیزب رزگار بکات، بەبێ ئەوەی بیگۆڕێت یا بەشێوەیەکی رەسمی لایبەرێت، بەڵکو زۆر بەسادەیی رەتیدەکردەوە لەسەری بدوێت، یا گفتوگۆ لەسەر زۆرێك لەوخاڵانەی بکات کە ناوەرۆکێکی تاڕادەیەك میانڕەو و شێوازێکی رازاوەو پڕ دەنگەدەنگیان هەیەو زۆر بەزوویی سەردەمیان بەسەر دەچێت[35] لەم بارەیەشەوە ئەرکی ستالین بەجۆرێك دژوارو ترسناك بو کە وێنا ناکرێت، چونکە ئەو بەرنامە سوسیالیستییە بیست و پێنج مادەیەی ئابوریناسێکی نەزان بەیارمەتی سیاسییەکی سەرلێشێواوی شێتۆکە[36] بۆ حیزبی بۆلشەفیکیان دانابو، بارگرانییەکی تاقەت پڕوکێن بو[37] بەڵام ستالین لەدوای لەنێوبردنی باڵەکانی حیزبی بۆلشەفیك، ئەویش بەردەوام لەرێگەی گرتنەبەری هێڵی مارپێچ ئاسا لەحیزبی کۆمۆنیست و راڤەکردنەوەو بەرکارهێنانی لەرادەبەدەرو نابەجێی فۆرمەکانی مارکسیزم، بەهەمان دەرئەنجام گەیشت. دوبارەکردنەوەی بێسنوری نوسینەوەی مارکسییەت، بیروباوەڕی مارکسیزمی لە هەمو ناوەرۆکێکی پوچەڵ کردەوە، ئیدی نەدەکرا پێشبینی ئەوە بکرێ مارکسیزم مرۆڤ بەچ ئاقارو کردەوەیکدا دەبات. بۆیە باشترین شارەزایی پەیدا کردن لەمارکسیزم و لینینیزمدا هیچ رۆڵێکی لەسەر رەفتاری سیاسی نەبو، بەڵکو بەپێچەوانەوە، تەنها دوبارەکردنەوەی وتەکانی شەوی پێشوی ستالین لەرۆژی دواتردا، نیشانەی پێڕەوی کردن بو لە پرۆگرامی حیزبدا، بەڵام ئاکامی سروشتی ئەوەش بریتیە لەهەمان حاڵەتی باری مەعنەوی، هەمان گوێڕایەڵی قوڵ و خەمساردی هەر هەوڵێك کە تاکەکەس پێی هەڵدەستێت لەپێناوی پەیبردن بەو کارەی ئەنجامیداوە، ئەوەش

لەم چەند وشە داهێنراوەی هیملەردا دەردەکەوێت کە بەپیاوانی هەواڵگری خۆی دەوت: "شەرەفی من، دڵسۆزی منە"[38]

نەبون یا لەبەرچاونەگرتنی بەرنامەی حیزب، نیشانەی تۆتالیتاریزم نیە. یەکەم کەس خودی مۆسۆلینی بو کە پێی وابو بەرنامەو پلانی سیاسی پارچە وەرەقەیەکی بێسودەو پەیمانێکی جارزکارە لەگەڵ شێوازی بزوتنەوەو دەسپێکەکانی یەکناگرێتەوەو فەلسەفە سیاسیە فاشیستیەکەیشی لەسەر چالاکیگەرا . النشاطوية . Activism .و سروش وەرگرتن لەخودی ساتەوەختی مێژوو بونیات نابو[39] سەبارەت بەنیازیش چڵێسی دەسەلات، تێکەڵ بەنەفرەتی (چەنەبازی)، زۆرجار لە تایبەتمەندێتی هەمو رێبەرانی هەرچیوپەرچی بوە، بەلام لەگەڵ پێوەرەکانی تۆتالیتاریزمدا یەکناگرێتەوە. ئامانجی راستەقینەی فاشیزم تەنها دەسەلات گرتنەدەستەو دەستەبژێری فاشیزمیش بێچەندوچون سەرکردایەتی ولات بکات، ئەمە لەکاتێکدا تۆتالیتاریزم قاییل نابێت لەرێگەی ئامرازی دەرەکییەوە فەرمانڕەوایی بکات، واتە لەمیانەی دەولەتو بەپشت بەستن بەئامێری توندوتیژی، چونکە تۆتالیتاریەت بەهۆی ئایدیۆلۆجیا سەیرو بێهاوتاکەیو ئەو رۆڵەی لەدەزگای فشاردا وازیدەکات، ئامرازی کۆنترۆلکردنو تیرۆرکردنی لەدەرونی مرۆڤدا ئاشکرا کرد. واتە ئەو ئامرازانەی سەرەوە هیچ پانتاییەك لەنێوان فەرمانڕەواو فەرمانبەر ناهێڵنەوەو سیستمێك بەدیدەهێنێن کە تیایە توانا و ئیرادەی توانا، هەروەکو ئێمە لێی تێدەگەین هیچ رۆڵێك وازیناکەن، یا بەتەنها رۆڵێکی لاوەکی وازیدەکەن. سەرکردەی تۆتالیتاری فەرمانبەرێکی جەماوەرەو رێبەرایەتیان دەکات، کەسێك نیە تینوی دەسەلات بێتو بییەوێت ویستی ستەمگەریو هەرەمەکی بەسەر رەعیەتەکەیدا بسەپێنێت. لەبەر ئەوە سەرکردە تەنها فەرمانبەرێکە، بۆیە لەهەر ساتێکدا دەتوانرێت بگۆڕدرێتو یەکێکی دی لەجێگەی دابنرێت، بەهەمان ئەندازە کە جەماوەر پێوەی پەیوەستن، ئەویش

بەئیرادەی جەماوەرەوە پابەندە کەخۆی نمونەیەکی بەرجەستەیانە. جەماوەر بەبێ ئەو نمایندەیەکی دەرەکی نابێت و کۆمەڵە کەسێکی بێقەوارەو کەسایەتیان لێدەردەچێت، هەروەها بەبێ جەماوەریش سەرکردە کەسێکی ترۆیە. هیتلەر کە پەی بەو پەیوەندییە زیندوەی نێوان جەماوەرو سەرکردە بردبو، لەگوتارێکیدا بۆ پۆلیسی ئەڵمانیا ئەم حاڵەتەی بەمشێوەیە رایگەیاند: "ئێوە هەرچییەك بن، لەرێگەی منەوە هەن، منیش هەرچییەك بم، لەرێگەی ئێوەوە هەم"(40)

لەراستیدا ئارەزویەکی زۆرمان بۆ بەهەند وەرنەگرتنی ئەم لێدوانانە هەیەو بەهەق و ناهەق رەتیدەکەینەوە کارکردن بەپێی بریار دەرکردن یا جێبەجێ کردنی دیاریدەکرێ، هەروەکو زۆرجار لە نەریتی سیاسی و مێژووی رۆژئاوا رودەدا(41) ئەم بیرۆکەیە پێشتر بە بەردەوامی گەڵاڵە دەکرا، بەوەی کەسێکی خاوەن فیکرو ویست لەسەنتەری سەرکردایەتیدا هەبێت، پاشان فیکرو ویستی خۆی بەسەر تیمێکی بێفیکرو ئیرادە لەرێگەی قاییلکردن، دەسەڵات یا توندوتیژییەوە بسەپێنێت. لەگەڵ ئەوەشدا، هیتلەر لەوباوەرەدا بو "خودی فیکر تەنها بەپێی دەرکردن و جێبەجێ کردنی فەرمانەکان بونی هەیە"(42) کەواتە هیتلەر دەیویست تەنانەت لەبواری تیوریشەوە جیاوازی لەنێوان فیکرو کارو فەرمانرەواو فەرمانبەردا نەهێڵێت.

بزوتنەوەی سۆسیال ناسیونال و بۆلشەفیك هەرگیز دامەزراندنی سیستمێکی نوێیان رانەگەیاند، هەروەها ئەوەشیان بڵاونەکردەوە کە بەدەسەڵات گرتنە دەست و چاودێری کردنی دەوڵەت ئامانجەکانیان هاتۆتەدی. لەبەر ئەوەی بیرۆکەکەیان دەربارەی کۆنترۆڵکردن لەرێگەی دەوڵەت و دەزگای توندوتیژییەوە نایەتەدی، بەڵکو لە "جوڵەو جوڵەیەکی بەردەوام"، بەتایبەتی کۆنترۆڵکردنی هەمو قۆناغەکانی ژیانی یەکە بەیەکی تاکەکان دێتەدی(43) دەسەڵات گرتنە دەست لەرێگەی توندوتیژییەوە ئامانج نیە، بەڵکو ئامرازێکی ئامانجە، چونکە دەسەڵات گرتنەدەست لە هەر وڵاتێکی ئەم جهانە قۆناغێکی

ئینتقالییەو پشتیوانی لێدەکرێ، هەرگیز کۆتایی ئامانجی بزوتنەوە نیە. ئامانجی کردەیی بزوتنەوە رێکخستنی زۆرترین ژمارەی خەڵکە لەچوارچێوەی رێکخستنەکانیداو بیانخاتە حاڵەتی جوڵەیەکی بەردەوامەوە، بەڵام ئامانجی سیاسی لەسەر کۆتایی بزوتنەوە، زۆر بەسادەیی بونی نیە.

2. هاوپەیمانییەکی کاتیی لە نێوان هەرچیوپەرچی و دەستەبژێر

بزوتنەوە تۆتالیتارەکان نەك تەنها بۆ هەرچیوپەرچی، بەڵکو بۆ دەستەبژێری کۆمەڵگەش مایەی سەرنج راکێشانێکی زۆر بون، بۆیە ئەم واقیعە بۆ ئێمە لەدڵسۆزیی بێچەندوچونی ئەندامانی ئەو بزوتنەوانەو پیشتیوانی جەماوەر لەرژێمە تۆتالیتارەکان دەردەناکترو تاڵتربو. جێگەی داخە بە بیانوی بودەڵەیی هونەرمەندان یا ساویلکەیی روناکبیران، ئەو لیستە سەرسوڕهێنەرەی گەورە پیاوان پشتگوێ بخرێ کە زۆرجار تۆتالیتاریزم بەلایەنگرانی خۆی و هاورێی خەبات و ئەندامانی حیزبی دەزانێت.

ئەم کێشکردنەی بزوتنەوە بەرامبەر بەدەستەبژێر، بەئەندازەی پەیوەندي ئاشکراو حەتمی نێوان هەرچی و پەرچی و بزوتنەوە، بەیەکێك لە کلیلە گرنگەکانی تێگەیشتن لەو بزوتنەوانە دەژمێردرێت (ئەگەرچی ئەم رەفتارە لەپێشئەوەی بزوتنەوە تۆتالیتارەکان دەسەڵات بگرنە دەست راستی زیاتر تیایە تا دوای دەسەڵات دەگرنەدەست). لەراستیدا ئەم شەیدایی و کێشکردنە کەشوهەوایەکی گشتی ئەوتۆ دیاریدەکات کە تۆتالیتاریزم تیایە گەشەدەکات. لێرەدا پێویستە ئەوەش وەیادبهێنرێتەوە کە سەرکردەی بزوتنەوە تۆتالیتارەکان و لایەنگرانیان لەو جەماوەرەی رێکیدەخەن، دێرینترن، بەجۆرێك کە جەماوەر لەرووی بەدواداهاتنی زەمەنییەوە، ناتوانێت چاوەروانییەکی زۆر بکێشێت تا سەرکردەکان لەناو جەرگەی کۆمەڵگەیەکی بودەڵەوە دەربکەون، کە خۆیان بەرچاوترین بەرهەمی ئەو کۆمەڵگەیە پێکدەهێنن. بەڵام ئەوانەی

بەئارەزوی خۆیان کۆمەڵگەیان بەجێهێشت لە پێشنەوەی چینەکان داڕوخێن، ئامـادەبون بەهاورێیـەتی ئـەو هەرچی وپەرچـییانەی کـە نـزمترین بەرهـەمی حـوکمی بۆرجـوازی بـون، پێـشوازی لـەو جـەماوەرە بکـەن. تەنانـەت ئەگـەر ئـەمرۆش تەماشـای سـەرکردە تۆتالیتاریـستەکان و سـەرکردەی بزوتنـەوە تۆتالیتارەکـان بکـەین، دەبیـنین هێـشتا خەسـڵەت و سـیفاتی جیاکـاری هەرچی وپەرچـی دەنـوێنن، ئەوانـەی شـارەزاییەکی تـەواومان لەسـەر دەرون و فەلسەفەی سیاسییان هەیە، هەرچەندە نازانین ئەگەر "کەسێکی جەماوەری" دەسەڵات بگرێتەدەست چی رودەدا، ئەگەرچی رەنگە پەیوەندی توندوتۆڵ و خاڵی هاوبەشی زیاتری بەوردەکارییە حیساب بۆ کراوەکەی هیملەرەوە هەبێت تـا دەمـارگیری هیـستریانەی هیتلـەر، هـەروەها زیـاتر لـە ساردیی مۆلۆتـۆڤی سەرسەخت وخرف بچێت تا لەستالینی تاوانبارو کین لەدڵ و هەوەسباز.

لەمڕووەشـەوە، بـارودۆخی ئـەوروپای دوای جـەنگی جهـانی یەکـەم بەشێوەیەکی بنەرەتی لەگەڵ بارودۆخی جەنگی جهانی یەکەم زۆر جیاواز نـەبو. لـە بیـستەکانی سـەدەی بیـستەمدا دارشـتن و رێبەرایـەتی کردنـی ئایدۆلۆجیا و بزوتنەوەکانی فاشیزم و بۆلشەفیزم و نازیزم لەلایەن نەوەیەکەوە بـو کـە پێـی دەوتـرا نـەوەی سـەنگەر، واتـە لەلایـەن خەڵکانێکـەوە کـە لـەپێش جەنگـدا گـەورە ببـون و بەشـێوەیەکی زۆر باشـیش ئـەو قۆناغـەیان لـەیادبو، هـەروەها سـەبارەت بـە ئـەمرۆش، نەوەیـەك کەشـوهەوای گشتی سیاسـی و کولتـوری تۆتالیتـاریزم، دیاریـدەکات کـە زۆر بـاش پـەی بەسـەردەمی پێشوی خۆیـان دەبـەن. ئەمـەش کتومـت بەسـەر فرەنـسادا پیـادە دەبێـت، چـونکە داروخـانی سیـستمی چینایەتی لـەدوای جەنگی جهانی دوەمـەوە رویـدا، نـەك جـەنگی جهـانی یەکـەم. رێبـەرانی بزوتنـەوە تۆتالیتارەکـان چەشـنی هەرچی وپەرچی و سەرچڵەکانی سـەردەمی ئیمپریالیزم، لـەو راستیەدا لەگەڵ روناکبیرە لایـەنگرەکان خـاڵی هاوبەشـیان هەیـە کـە هـەردوکیان لـە دەرەوەی

سیستمی چینایەتی و نەتەوەیی کۆمەڵگەی ئەوروپای پێشکەوتو پێگەیەکیان هەبو، تەنانەت پێشئەوەی ئەو سیستمەش داروخێت.

کاتێك ڕێزگرتنی ساختە دەبێتە ئەڵتەرناتیڤی نائومێدی ئاژاوەگێڕی، ئیدی ئەم داروخانە دەرفەتێکی کەموێنە بۆ دەستەبژێرو هەرچی و پەرچی دەرەخسێنێت. ئەمەش کارێکی حەتمییە سەبارەت سەرکردە نوێکانی جەماوەر، ئەوانەی بەپێی پیشەکەیان ڕۆڵی هەرچی و پەرچی سەردەمی رابردو وازیدەکەن: شکست و ناکامی لەژیانی پیشەیی و کۆمەڵایەتی، بودەڵەیی و کارەسات لەژیانی تایبەتیدا. لەکاتێکدا سەرکردە دیارو بەڕێزی حیزبە کۆنەکان زۆر بەساویلکەیی ئاماژەیان بەژیانی پڕ لەشکستی ئەو سەرکردانە دەکرد لەپێشئەوەی تێکەڵاوی سیاسەت بن، هەر خودی ئەو شکستەش بەهۆکارێکی یەکلاکەرەوەی خۆشەویستی و پشتگیریی جەماوەرییان دەژمێردرا. ئەم ڕاستیەش ئەوە دەسەلمێنێت کە کەسایەتی سەرکردەکان چارەنوسی جەماوەری سەردەمەکەیان بەرجەستە دەکەن، ئارەزوی قوربانیدان بەهەمو شتێك لەپێناوی بزوتنەوەدا، پەیمان و بەڵێنی وەفاداری بەرامبەر بە قوربانی کارەساتەکان، ورەی بەرزو نەگۆڕیان بەوەی هەرگیز بۆ ژیانی ئاساییان نەگەڕێنەوە و ڕق و بێزاریان لەڕێزگرتن، بەتەواوەتی لەراستگۆییانەوە بو، لەبەرخوازی ڕاگوزەرییانەوە سەرچاوەی نەدەگرت.

لەلایەکی دی، دەستەبژێر زۆر لەو نەوەیە لاوتر نەبو کە ئیمپریالیزم تا ڕادەی زیادەڕەوی سودی لێوەردەگرتن، ئەویش لە ڕێگەی هاندانیان بەپیشەی پڕ جۆش وخرۆشی بێ ڕێزو بێسەنگ: قوماربازی، سیخوری، سەرچڵی، ئەسپسواری شمشێر بەدەستی بریقەدارو قرتێنەرو ئەژدیها کوژەکان. زۆر جار ئەو خەڵکانە وەك لۆرانسی عەرەب لە "خود وێرانکردن" گوزارشتیان لەئارەزوەکانی خۆیان دەکردو رقێکی زۆریشیان لەهەمو پێوەرو هێزە باوەکان دەبوەوە، ئەگەر چی هێشتا یادی " ڕۆژانی ئاسودەیی زێرینیان" دەکردەوە، بەلام ئەوەشیان هەر لەیادبو کە چەند لەو هیواو ئاواتە بێزاربون، هەروەها ئەو

رۆژەی جەنگی جهانی هەلایسا، واقیعی پڕپەرۆش و جۆش وخرۆشی خۆیان نەشاردەوە. کاتێك لەساڵی 1914 رەشبگیری هەمو ئەوروپای گرتەوە بەتەنها هیتلەرو دۆڕاوەکانی وەك هیتلەر نەبون لەناخی دڵەوە سوپاسگوزاری خوداوەند بون[44]. ئەو خەڵکانە سەرزەنشتی خۆیان نەدەکرد کە چەند پارویەکی چەوری هەڵمەتی پروپاگەندەی نیشتمانپەرستی و راڤەکردنێکی درۆزنانە بون دەربارەی سیمای جەنگی بەرگری لەخۆکردن. کەواتە دەستەبژێر بەو هیوا مەستانەوە بەرەو جەنگ رۆیشت کە هەرچی شتێك دەزانن هەر لەکولتورەوە تا چنینی ژیان رەنگە لە " گێژەڵوکەی پۆلایین"دا لەنێوبچێت (ئەرنست یۆنگەر). بەپێی وشە دانسقە هەڵبژێراوەکانی "تۆماس مان" جەنگ جۆرێك لە "تۆبە"و "پاکبونەوە" بو، جەنگ "بۆ شاعیر زیاتر مایەی سروشبخەشە، نەك سەرکەوتن". بەپێی دەستەواژەی خوێندکارێکی ئەو سەردەمە "گرنگ ئەوەیە مرۆڤ هەمیشە ئامادەیی قوربانیدانی تیابێت"، یا بەپێی گوزارشتی کرێکارێکی گەنج "لای مرۆڤ وەك یەك وایە چەند ساڵێك زیاد یا کەم بژێت، بەڵکو گرنگ ئەوەیە پاساوێکی بۆ ژیان هەبێت"[45]. بەدڵنیاییەوە پێشئەوەی روناکبیرێکی نازی هەڵوێستی خۆی دەربرێت: "هەر جارێك گوێم لە وشەی کولتور بێت، دەمانچەکەم دەردەهێنم"، شاعیران بێزاری خۆیان لە " بودەڵەیی ئەم کولتورە" راگەیاندو لەسەر هەمان شێوازی شیعرییان دەیانوت "ئەی بەربەری، رەشپێست و سورپێست، ئێوە هەموتان کولتور بخەنە ژێر پێتانەوە"[46].

گوزارشت کردن لەو بێزارییە توندوتیژەی سەردەمی پێش جەنگ و هەوڵ وکۆششی ریفۆرمیستەکان (هەر لە نیچەو سۆرڵەوە بیگرە تا یۆنگەر، برێخت، مالرۆ، هەر لە باکۆنین و ناکاییڤ وە تا ئەسکەندەر بلۆك)، وەك نوقومبون لەهیچگەرایی، هاوتای لەبەرچاونەگرتنی ئەو واقیعەیە کە لە کۆمەڵگەیەکی ئاخنراو بەجهانبینی و پێوەری ئەخلاقی بۆرجوازی، نەفرەتکردن تاچەند دەتوانێت ئاراستەکراو بێت. بەڵام بەهەق "نەوەی سەنگەر" بەپێچەوانەی

ئامۆژگاری ڕێبەرە ڕۆحییەکانیەوە بەتەواوەتی ئارەزوی دەکرد جهانی ئاسودەگی ساختە، کولتوری ساختەو ژیانی ساختە بەچاوی خۆی ببینێت. ئەم ئارەزوە هێندە توندوبەهێز بو کە لە ڕاشکاوی و دەنگدانەوەیدا هەمو هەوڵەکانی پێشوی تێپەڕاند، هەر لەهەوڵ و کۆششەکانی نیچەوە بەگۆڕینی بەهاکان تا دەگاتە ڕێکخستنەوەی ژیانی سیاسی لەنوسینەکانی سوریڵ و زیندوبونەوەی ڕەسەنایەتی مرۆڤ (باکونین)، یا شەیدایی و سەرسام بون بەژیان لەبێگەردی سەرچڵییە نامۆکانی رامبۆ. بۆیە وێرانکردنی بێبەزییانەو ئاژاوەو کاولکردنی گشتی پێشەنگی بەها باڵاکانی کۆمەڵگە بون[47].

ئەوەی دروستیی ئەو هەستە پشتڕاستدەکاتەوە، ئەوەیە کە ژمارەیەکی کەم لەنوێنەرانی ئەو نەوەیە لە ئەنجامی تاقیکردنەوەیەکی واقیعانەدا جۆش و خرۆشیان لەئاست جەنگدا کز بو. ئەوانەی لەشەڕی سەنگەر ڕزگاریان بو، خەڵکانێکی ئاشتی پەروەریان لێدەرنەچوبو، بەڵکو گیرۆدەی جۆرە ئەزمونێك بون کە پێیان وابو بەتەواوەتی لەدەوروبەرێکی نەفرەتاوی دوریان دەخاتەوە. ئەو کەسانە بەیادەوەری ژیانی چوار ساڵ سەنگەرەوە پابەندبون، وەکئەوەی هەمان یادەوەری پێوەرێکی بابەتی دەستەبژێرێکی نوێ پێکبیهێنێت. ئەوانەی تەنانەت کەڵکەڵەی ئەوەشیان لەمێشکدا نەبو ڕوویەکی ئایدیاڵ بەو ئەزمونە ببەخشن، بەڵکو بەپێچەوانەوە، جەنگپەرستان یەکەم کەس بون کە پێیان وابو شەڕ لە سەردەمی ئامێردا ناتوانێت فەزیلەت، چەشنی ڕۆحی سوارچاکی، ئازایەتی، شەرەف و پیاوەتی بەرهەم بهێنێت[48]، جەنگ لەم سەردەمەدا تەنها ئەزمونی وێرانەیی و هەستی سوکایەتیئامێز بەدیاری بۆ مرۆڤ دەهێنێ کە جگە لە دگانی زۆر بچوك لە دنگەی کوشتارگەیەکی مەزن شتێکی دی نیە.

ئەم نەوەیە جەنگ وەك دەسپێکردن و سەرەتایەکی مەزنی داڕوخانی چینەکان و گۆڕینی بەجەماوەر یاددەکاتەوە. جەنگ بەهەمو جەورو ستەمێکی خوێنرێژانەیەوە بوە هێمای مردن "یەکسانییەکی مەزن"[49]، لەدواییشدا بوە باوکێکی ڕاستەقینە بۆ سیستمێکی نوێی جهانی. بەهاکانی لەبابەت

سەوداسەری وەکیەکی و دادوەری و ئارەزوی تێپەڕاندنی سنوری تەسك و پۆچی چینایەتی و وازهێنان لەدەسکەوت و حوکمی پێشوەختی گەوجانە، لەجەنگدا ئامرازی رزگاری بو لە هەڵویستی باوکانەی کۆن کە زۆرجار لەبەزەیی بەرامبەر چەوساوەو نەدارەکان بەدیار دەکەوت. لەرۆژگارێکدا کوێرەوەری تیایدا گەشەبکات و نائومێدی تاکەکەس گەورەتر بێت، زەحمەتە مرۆڤ بەرگری لە بەزەییەك بکات کاتێك دەبێتە عیشقێکی دێوانەیی رێگر، بەئەندازەی ئەوەی مرۆڤ رەتیبکاتەوە خۆی بەهاولاتییەکی جهانی بزانێت، کە بەدڵنیاییەوە بەزەیی لە کوێرەوەری زیاتر کەرامەتی مرۆڤ دەکوژێت.

هیتلەر لە سالانی یەکەمی چالاکی سیاسیدا، کاتێك پەیبرد بەوەی کە چاککردنی بارودۆخی ئەوروپا (لەدوای جەنگی جهانی یەکەم) هەرەشەیەکی زۆر جدی لە بەرخوازی هەرچیوپەرچی دەکات، لە زیندوکردنەوەی هەستی "نەوەی سەنگەر" دەستوبردی کرد[50] خەمساردی مرۆڤی جەماوەری لەشێوەی ئارەزوییەك لە بێئاگایی و غافڵبون خۆی دەنواند و بەچەشنی ئامێرێکی ددانداری کاریدەکرد، وەك ئارەزوییەکی بێخەوشی ئەوتۆ کە هەر گۆڕانکارییەك، گشت وەکیەکییەکی درۆزنانەو ئەرکێکی دیاریکراوی پێشوەخت لە کۆمەڵگەدا دەسڕێتەوە. جەنگ وەك "مەزنترین کاری جەماوەری" هەستی پێدەکرا کە هەمو جۆرە جیاوازییەکی تاکەکەس لەبەیندەبات، تەنانەت ئێشوئازاریش کە بەشێوەیەکی ئاسایی تاکەکان لەرێگەی چارەنوسی تایبەت بەتاك لەیەکتری جیادەکاتەوە، بەناوی " ئامرازی پێشکەوتنی مێژوو"[51] گوزارشتی لێدەکرا. بەلام ئەو جەماوەرەی کە دەستەبژێر تامەزرۆ بو پاش جەنگ تیایە نوقوم بێت، هەرگیز پەرۆشی جیاوازییە میللیەکان نەبو. شتێکی بێوێنە بو کە جەنگی جهانی یەکەم هەمو هەستێکی نیشتمانپەروەرانەی راستەقینەی لەبەینبرد، بەشێوەیەك کە لەنێوان هەر دوو جەنگی جهانیدا، پەیوەست بون بەنەوەی سەنگەرەوە گرنگتر بو تا پەیوەستبون بە ئەڵمانی یا فرەنسیبونەوە[52] تەنانەت نازییەکانیش هەمو پروپاگەندەکانی خۆیان لەسەر

بنەمای هاوڕێیەتی بێسنورو بنەمای چارەنوسی هاوبەش ڕاگرتبو، توانیان زۆرێك لە ڕێکخراوەکانی جەنگاوەرە دێرینەکانی ئەوروپا بۆ خۆیان ڕابکێشن و سەلماندیان تاچەند دروشمە میللیەکان بێمانا و پروپوچن، تەنانەت لەنێو ریزی "ڕاستڕەوەکان" یشدا ئەو دروشمانەیان بەکاردەهێنا لەبەر ئەوەی مانای توندوتیژیی لەخۆ گرتبو تا لەوەی ناوەرۆکێکی نەتەوایەتی تایبەتیان هەبێت.

لەم کەشوهەوا کولتورییەی ئەوروپای دوای جەنگ، هیچ ڕەگەزێك بەدیناکرێت کە بەتەواوەتی نوێ بێت. پێشتریش باکۆنین وتبوی :"من نامەوێت خۆم بم، بەڵکو دەمەوێت ئێمە بین"، ئەمە لەکاتێکدا نیچایڤ Nechayev مژدەبەخشی ئەنجیلی "مرۆڤی نەفرەت لێکراو" بو، مرۆڤێك کە "بەرژەوەندی کەسێتی، کاروباری تایبەتی، هەست یا پەیوەندی، موڵکداری، تەنانەت بەتەواوەتی ناوێکی تایبەت بەخۆیشی"[54] نیە. ئەوجۆرە غەریزانە لە دژی مرۆڤایەتی، لیبرالییەت، تاکگەرایی و کولتور بو، غەریزەگەلێك کە نەوەی سەنگەر وروژاندبوی، بەشێوازێکی پڕ دەنگەدەنگ و بەروح ستایشی توندوتیژی دەکردو هێزو دڵڕەقی بەرز ڕادەگرت. بەهەرحاڵ، پێشتر دەستەبژێری ئیمپریالیزم بەشێوەیەکی گەوجانەو پڕ لە ژاوەژاو، بەڵام "زانستیانە" سەلماندیان کە ململانێی گشت لەدژی گشت پرەنسیپێکی گەردونیە، فراوانخوازی پێشئەوەی ئامرازێکی سیاسی بێت، پێداویستییەکی دەرونییە، بۆیە دەبێت مرۆڤ گوێڕایەڵی ئەم یاسا گەردونییە بێت[55]. شتی نوێ لەبەرهەمەکانی نەوەی سەنگەر بەرزیی ئاستی ئەدەبی و جۆش وخرۆشی قوڵی کارەکانیان بو. نوسەرانی پاش جەنگ سەبارەت بەزانستی جینناسی پێویستیان بە بەڵگەی زانستی نەبو، بەدەگمەن بۆ بەرهەمەکانی گۆبینۆ یا هۆستون ستیوارت چامبرلاین Stewart chamberlain دەگەڕانەوە کە سەر بەنێوەندی کولتوری ناڕۆشنگەری بون. بەرهەمەکانی مارکیز دوساد [56]- یان دەخوێندەوە نەك کتێبەکانی داروین. ئەگەر چی ئەوانە باوەڕیان بەیاسا جهانییەکان هەبو، بەڵام بەدڵنیاییەوە هەرگیز بەپێی ئەو یاسایانە ڕەفتاریان

نەدەکرد. بەدیدو بۆچونی ئەوان، توندوتیژی، توانا و دڕندایەتی فەزیلەتێك بو بۆ ئەو کەسانەی پێگەی خۆیان لەدونیادا گومکردوە، بۆیە سەرسامی تیورەی دەسەلاتێك بون کە بەئاسودەیەکی ڕەها بۆ دونیایان بگێڕێتەوەو دوبارە پەیوەندیی پێوەگرێبدەن. ئەوانە بەبێ لەبەرچاوگرتنی تیورە یا ناوەڕۆك، لایەنگرییەکی کوێرانەیان لەهەمو شتێك دەکرد کە کۆمەڵگەیەکی بەرێز ئەفەرۆزی دەکرد، دڵرەقیان تا ئاستی فەزیلەتێکی رەسەن بەرزدەکردەوە چونکە دژی هیومانیزم و لیبرالیزمی کۆمەلایەتی بون.

ئەگەر ئەم نەوەیە بە بیریارە ئایدیۆلۆجیستەکانی سەدەی بیستەم بەراورد بکەین، زۆر خالی هاوبەشی لەنێوانیاندا بەدیدەکەین و تەنها راستگۆیی و جۆش و خرۆشی ئەم نەوەیە جیاوازی سەرەکی نێوانیان پێکدەهێنێت. ئەو کەسانە لە ناخەوە توشی نائومێدی ببون، زیاد لەپێویستیش سەرقالی دلەڕاوکێ و گومانی کاروبارەکان بون، لە ناخەوە زیاتر لەپیامبەرانی ویستی چاکەو برایەتی توشی پۆخڵەواتی ببون. نەیاندەتوانی لەدەستی ناموێی رابکەن و لەتوانایشیاندا نەبو لەنێو گەلانی نامۆو هەوەسبازدا ببن بە "بکوژانی ئەژدیها". بۆیە راکردن لە نائومێدی، سوکایەتی پێکردن، چەپاندن و توڕەبونی رۆژانە کارێکی ئەستەم بو، رۆتین و دۆگمای ئەم کولتورە ساختەیەش بە وشەی جیاکار دەرازایەوە، ئەگەر ئەو کەسانە بشتوانن مل بۆ نەریتی ولاتێکی سەیروسەمەرە بدەن، ئەوەش هەر لەو هێلنجدانە بەردەوامە دوریان ناخاتەوە کە ئەم پێکهاتەیە هەمیشە سروشی پێدەبەخشی.

ئەم دەستەوەستانە لە دەربازبون لەدونیایەکی بەرفراوان و ئەو هەستەی وا لەخەڵکی دەکات بکەونە داوی کۆمەڵگەوە، زۆر جیاوازتر بو لەو هەلومەرجەی کە مۆرکی بە ئیمپریالیزم بەخشی، پشێویی بەردەوام و ئارەزوی توندوتیژی دەخستەپاڵ سەودای فەرامۆشی و خود گومکردن. رۆچونی ویست لە هێزی وێرانکاری بانمرۆۆ لە ئاوێتەبونی خۆبەخۆی پڕوپوچی ئەو ئەرکە کۆمەلایەتیە باوەی رزگار دەکات کە پێشوەخت دیاریکراوە، هەروەها بەشداری لە

وێرانکردنی کاری هەمان سیستمیش دەکات، مادامەکی ئەو خودە رۆچوە توانای گۆڕانکاریی ریشەیی لە رۆڵو سروشتی لەدەستداوە، وەك ئاوێتەبون لە بزوتنەوەی ناسیونالیستی عەرەبی یا سروتی گوندێکی هیندییە سورپێستەکان. بۆیە خەڵکی هەستیان دەکرد چالاکیگەرای بزوتنەوە تۆتالیتارەکان بەرەو خۆی رایاندەکێشێت، چونکە بزوتنەوەکان لەلایەك لەسەر چالاکی، لەلایەکی دی لەسەر هێزی هەرە پێویست جەختیان دەکردەوە. ئەم ئاوێتە سەیرو نامۆیەش کتومت لە ئەزمونی جەنگی "نەوەی سەنگەر" دەچو، واتە ئەزمونی چالاکی بەردەوام لە چوار چێوەی چارەنوسێکی مەرگ هێندا.

هەر چۆنێك بێت ئەو چالاکیگەراییە وەڵامێکی نوێی ئەو پرسیارە دێرینو شپرزەکارانەی :"من کێم؟"ی دەدایەوە، کە لە کاتی قەیرانەکاندا زۆر بەتوندی گەڵاڵە دەکرا. ئەگەر پێشتر کۆمەڵگە بەمشێوەیە پێی لەسەر وەڵامدانەوە دابگرتایە: "تۆ ئەوەی کە دەبێت بەرووکەش وابیت" چالاکیگەراکان لە دوای جەنگ بەمشێوەیە وەڵامیان دەدایەوە: "تۆ کردەوەکانی خۆتی"، بۆ نمونە ئەو پیاوەی (Charles Lindergh) بۆ یەکەمجار بەفرۆکە ئۆقیانوسی بڕی {لەشانۆگەری "فڕین بەسەر چیا خۆشمەزەکاندا" برێخت Der Flug der Lindburghs} . لەدوای جەنگی جهانی دوەم سارتەر بەشێوەیەکی ساکار ئەم وەڵامەی گۆڕی بۆ: "تۆ تەنها ژیانی خۆتی" (دانیشتنی نهێنی Huis Clos). بەڵام بەهای گونجاوی ئەم وەڵامانە لە گرنگی دیاریکردنەوەی ناسنامەی کەسێتی نیە، بەڵکو دواجار رێگەی پێدەدا لە ئاوێتەبونی کۆمەڵایەتی و فرەیی ئەو ئەرکانە رابکات کە قابیلی ئاڵوگۆڕەو کۆمەڵگە دەیسەپێنێت. ئەوەی دەربارەی ئەو شتانە گرنگ بێت، ئەنجامدانی کارێکی قارەمانانە یا تاوانکارانەیە کە قابیلی پێشبینی نەبێتو تەنها ئەو کەسەی پێی هەڵدەستێت، دەتوانێت دیاری بکات.

چالاکیگەرای Activism . بزوتنەوە تۆتالیتارەکان، کە تیرۆر بەسەر هەمو جۆرەکانی دی چالاکی سیاسی پەسەند دەکات، دەستەبژێری روناکبیرانو

هەرچیوپەرچی وەکیەك بەلای خۆیدا راکێشا، چونکە ئەم تیرۆرە جیاوازییەکی ریشەیی لەگەڵ تیرۆری تیمە شۆڕشگێڕەکانی پێشودا هەبو. تیرۆریزم بەتەنها سیاسەتی هەڵاوێردن نەبو، بەوەی کردەی تیرۆریستی تاکە ئامرازێکی لابردنی هێندێك کەسایەتی بەرجەستەی سیاسی بێت، ئەوانەی بەخاتری سیاسەتیان یا پێگەیان، بوبن بەهێمای سەرکوتکردن. ئەوەی سەرنجی ئەم نەوەیەی بەلاخۆیدا رادەکێشا ئەوەیە کە لە ئەنجامی رەنگدانەوەی حاڵەتی نائومێدیو رقوکینەیەکی کوێرانە، تیرۆر ببو بەجۆرێك لە فەلسەفە ، هەروەها جۆرێك لە سەرنجخوازی سیاسی کە خاوەنی وشەگەلێکی بۆمب ئاسا بو کە بەجۆشوخرۆشەوە چاودێری جاڕدانی کردەوە شکۆمەندەکانی دەکردو لەپێناوی ئەوەی کۆمەڵگەیەکی ئاسایی دان بەبونیدا بنێت، ئامادە بو گیانی خۆی بەخت بکات. هەمان رۆحو هەمان گەمە، گوبلزی هاندا لەپێش شکستی ئەڵمانیا بەماوەیەکی دوورودرێژ بەدەنگێکی تێکەڵ بەچێژو خۆشی رابگەیەنێت، لەحاڵەتی شکست هێنانی نازیدا دەزانن چۆن دەرگاکان لەپشتی سەری خۆیانەوە بەجۆرێك دادەخەن کە مرۆڤایەتی تا چەندین سەدە لە بیریان نەکات.

لەگەڵ ئەوەشدا، رەنگە بتوانین لە کەشوهەوای پێش توتالیتریزم پێوەرێکی شایستە بۆ جیاکاری لەنێوان دەستەبژێرو هەرچیوپەرچی بدۆزینەوە، ئەوەی هەرچیوپەرچی دەیخواستو گۆبڵز زۆر بە وردی گوزارشتی لێدەکرد، گەیشتن بە مێژوو بو، ئەگەرچی بە بەهای خود وێرانکردنیش بێت. لە کەشوهەوای پێش تۆتالیتریزمدا قەناعەتی توندوتۆڵو راستگۆیانەی گۆبلز: " مەزنترین خۆشبەختی کە مرۆڤی هاوچەرخ هەستی پێبکات، ئەوەیە کە خۆی بلیمەت بێت یا خزمەتکاری بلیمەتێك بێت"[57]، شایستەی هەرچیوپەرچی بو، نەك جەماوەر یا دەستەبژێری لایەنگری بزوتنەوە. بەپێچەوانەوە دەستەبژێر ئەوەندە باوەڕێکی پتەوو جدیان بە بەخشندەیی هەبو، نکۆڵیان لە بلیمەتی دەکرد. بەهەر حاڵ گشت ئەو تیورییە هونەرییانەی لە بیستەکانی سەدەی

بیستەم چاویان هەڵهێنابو، بێهودە هەوڵیان دەدا ئەوە بسەلمێنن، کە بەری هونەرێکی بەرجەستە، بەرهەمی لێهاتویی تەکنیك و لۆجیکەو توانای هێنانەدی مادەیان هەیە[58] هەرچی‌وپەرچی، نەك دەستەبژێر شەیدای "هێزی درەوشاوەی نێوبانگ" بون، (ستیفان زویگ . Stefan zweig) بەپەرۆشەوە بلیمەتپەرستی قبول دەکرد کە میراتییەکی جهانی بۆرجوازی بو. بەمشێوەیە هەرچی‌وپەرچی سەدەی بیستەم لەسەر شێوازی نمونەی سەدەی نۆزدەهەم دەرۆیشتن، ئەوانەی ئاشکرایان کرد کە کۆمەڵگەی بۆرجوازی "بەشێوەیەکی نائاسایی" دەرگای بۆ بلیمەت، دودەکی و یەهود خستۆتە سەرپشت، تا پێشوازی لە لێهاتویی ئاسایی بکات. رقی دەستەبژێر لە بلیمەتی، تینوێتی بۆ بەخشندەیی، لە رۆحێکەوە سەرچاوەی دەگرت کە جەماوەرو هەرچی‌وپەرچی درکیان پێی نەدەکرد، ئەو رۆحەی بەپێی وتەکەی رۆبسپیر مەزنی مرۆڤ لە ئاست بجوکی گەورەکان پشتراست دەکاتەوە.

سەرباری ئەو جیاوازییەی نێوان دەستەبژێرو هەرچی‌وپەرچی، کەچی دەستەبژێر بەبێ دودڵی شادمان و خۆشحاڵ دەبو بەوەی کە دزەکان لە کۆمەڵگەیەکی پێشکەوتودا لەرێی تیرۆرەوە وەك خۆیان بە یەکسانی قبوڵ دەکرێن. دەستەبژێر پێیوانەبو وێرانکردنی شارستانێتی نرخێکی زۆر قورسە بۆ ئەو کەسانەی لە رابردودا بەناهەق دورخراونەتەوە تا لەرێگەی بەکارهێنانی هێزەوە ماف خۆیان وەربگرنەوە، لە بینینی ئەوەشدا چێژیان وەردەگرت. ئەوانە، هەرگیز تورە نەدەبون کە دەیانبینی رژێمە تۆتالیتارەکان لەمێژوودا ساختەکاری ترسناك ئەنجامدەدەن و ئەو ساختکارییە ئاشکرایەی مێژووش بەخراپی لە راگەیاندنەکانیان بەکاردەهێنن. بەهەرحال ئەو رژێمانە قەناعەتی تەواویان بەوە هەبو کە دارشتنی مێژووی کلاسیکی، مێژوویەکی ساختەی تەواوە، بەوەی خەڵکە هەژارو ستەمدیدەکانی لە یادەوەری مرۆڤایەتی ئاوارتەکردوە. ئەوانەی سەردەمەکەیان رەتیکردبونەوە، لەمێژوودا لەیادچوبونەوە. لەو ساتەوەختەی ئیمان بەجهانێکی دی نەمابو، ئەو ستەمەی

له سوکایەتی بیرچونەوە زیاتر بو، ویژدانی هەستیاری دەهەژاند. لەراستیدا کاتێك هەمو هیوایەك بەهاوسەنگی تەرازوی دادپەروەری لەنیودەچێت، ستەمی رابردو، چەشنی ستەمی هەنوکە لەتوانابەدەر دەبێت. هەوڵ و کۆششەکانی مارکس بۆ نوسینەوەی مێژووی جهان لەسەر بنەمای ململانێی چینایەتی، تەنانەت ئەو کەسانەشی بەلای خۆیدا راکێشا کە باوەڕیان بەدروستی تێزەکەی نەبو، چونکە نیازی ئەسڵی مارکس دۆزینەوەی شێوازێك بو تا لەرێگەی ئەو شێوازەوە سەرگوزشتەی ئەو کەسانەی مێژووی رەسمی فەرامۆشی کردبون، نەقشێکی لە یادەوەری نەوەکانی ئایندەدا هەبێت.

هاوپەیمانێتی کاتیی نێوان دەستەبژێرو هەرچی‌وپەرچی زۆرجار لەسەر ئەو چێژە راستەقینەیە بونیات نرابو کە دەستەبژێر لە رێگەی هەرچی‌وپەرچییەوە تەماشای وێرانکردنی کۆمەڵگەی پێشکەوتوی دەکرد. ئەوەش کاتێك دەهاتەدی کە سەرکارەکانی پۆڵا Barons بەناچاری مامەڵەیان لەگەڵ هیتلەر دەکردو بە بانگهێشتەکانی رازی دەبون، واتە لەگەڵ هەمان ئەو کەسەی کە پێشتر بەئارەزوی خۆی وازی لەوەزیفە هێنابێت‌و بیەوێت لەرێگەی وێنەکیشانی بیناوە ژیان بگوزەرێنێ. هەروەها رەنگە لەرێگەی فێڵ‌و گزی‌و کردەی ساختەکاری ئاشکراو بازاڕییشەوە (سوقی) بێتەدی کە بزوتنەوە تۆتالیتارەکان لە هەمو بوارەکانی ژیانی کولتوریدا ئەنجامیان دەدا، ساختەکارییەك کە بتوانێت هەمو رەگەزە پروپوچ‌و ناشایستەکانی مێژووی ئەوروپا لە تابلۆیەکی زۆر بەرجەستەو گونجاودا دابنێت.

تەنانەت ئەگەر کاروبارەکان لەو ئاستەشدا سەقامگیر بوایە، ئەوا دیسانەوە ئەو کەسانە چێژیان لەوە وەردەگرت کە دەیانبینی بۆلشەفیزم‌و نازیزم دەستیان بە لابردنی سەرچاوە ئایدیۆلۆجییەکانیان کردوە، ئەو سەرچاوانەی لەلایەن نێوەندە رەسمییەکان‌و زانکۆو شوێنەکانی دی رێزو بایەخیان پەیداکرد بو. بەڵام ئەوانەی خۆیان بۆ "نوسینەوەی" مێژوو تەرخان کردبو، سروشیان لە پیلانی سێ سەد خێزانی وەردەگرت، نەك مادەی دیالیکتیکی مارکس، پەنایان بۆ "پرۆتۆکۆڵی پیرانی

زایونیزم" دەبرد، نەك زانستخوازی نێوداری "گۆبینۆ، و چامپرلن"،و پەنایان بۆ ئەدەبی نهێنی لەسەر جۆزێت (یەسوعییەت . Jesuits)و تیمەکانی ماسۆنیەت دەبردو کاریگەری کنیسەی کاسۆلیكو رۆڵی بزوتنەوە ئۆپۆزیسیۆنەکانیان لەدژی دەستێوەردانی ئەکلیرۆس لە ولاتانی لاتینی زمان، لەبەر چاونەدەگرت. ئامانجی سەرەکی بونیاتنانەوەی مێژوو، ریسواکردنی مێژووی رەسمیو بەدەرخستنی قەڵەمرەوی دەسەلاتی نهێنی بو کە لەبەرامبەریدا، واقیعیەتی مێژووی زانراوو دەستەهەستو هەستپێکراو تەنها روکارێك بو بە مەبەستی فریودانی میللەت.

رقلێبونەوەی دەستەبژێر لە تۆمارکردنی مێژووی رەسمی، هاورێی ئەو قەناعەتەیان بو کە مێژوو جگەلە روداوی هەڵبەستراو شتێکی دی نیە، چی زیانێکی هەبو لەلایەن ئایدیۆلۆجیستە کاڵفامەکانی بزوتنەوەی تۆتالیتارەوە بەخرایی بەکاربهێنرێت، بەتەنها (رقلێبونەوەو قەناعەت) جێگەی کێشکردن (التجانب) نەبو، بەڵکو باشترو شیاوترە شەیداییەکی ترسناكو تێکدەریش بخرێتە پاڵیان کە لە درۆی شاخدارەوە دژی راستییەکی ترسناك سەرچاوەی گرتبو، سەرئەنجامیش دەبێتە واقعێکی حاشاهەڵنەگر، بەجۆرێك کە گومان دەبرێت مرۆڤ بتوانێت بەئارەزوی خۆی رابردوی بگۆرێتو جیاوازی لە نێوان راستیو درۆ وەك مەسەلەیەکی بابەتی نەهێڵێتو تەنانەت راستیش دەتوانێت بەتواناو زرنگیو فشارو دوبارەکردنەوەیەکی بەردەوامەوە وابەستە بێت. ئەوە لێهاتویی هیتلەرو ستالین نەبو لە هونەری درۆکردندا، بەڵکو واقیع ئەوانی والێکرد کە بتوانن بۆ پشتیوانی لەدرۆکانیان جەماوەر لەیەکەیەکی بەکۆمەڵی پڕ لەشکۆمەندی رێکبخەن. روناکبیران کە دەیانبینی واقعێکی بزوت لەنێو سەرە ملیۆنیەکەی بزوتنەوە پشتیوانی لەو درۆو دەلەسانە دەکاتو بە مەبەستی کارکردن سروشتی لێوەردەگرن، ئیدی پێیانوابو ئەو درۆو دەلەسانە لەلایەن خودی مێژووە پشتیوانی لێدەکرێ.

بەپیرەوەچونی دەستەبژێر بەرەو بزوتنەوە تۆتالیتارەکان لە پێشنەوەی دەسەلات بگرنە دەست، سەرچاوەی سەرسوڕمان بو، چونکە بۆ چاودێرێکی

دەرەکـی بیروبـاوەری بابـەتی تۆتالیتـاریزم، بـە حـوکمی ئـەوەی بیروبـاوەڕێکی هەڕەمـەکی و پڕوپۆچـە لـە کەشـوهەوای گـشتی پـێش تۆتالیتـاریزم رونـترو ئاشـکراتر بـو. لەراسـتیدا ئـەو بیروباوەرانـە جیاوازییـەکی قوڵیـان لەپێودانگـە پەسـەندکراوە گشتییەکاندا هەیـە، ئیـدی چ کولتـوری یـا فیکـری یـا ئـەخلاقی بێـت. بۆیـە دەتـوانین بـەو دەرئەنجامـە بگـەین کـە تـەنها نـەبونی بنەمایـەکی پێویـستی پەیوەسـت بـەفیکر، "خیانـەتی پیـاوانی ئـاینی" (ج. بینـدا) یـا ماسۆشـییەتی شـێواو، دەتوانێـت چـێژ وەرگـتنی دەسـتەبژێر لـەقبوڵکردنی بیروبـاوەری هەرچی وپەرچـی راڤـەبکات. ئەوانـەی بـەناوی مرۆڤدۆسـتی و لیبرالیزمەوە قسەیان دەکرد هەستیان بە نائومێدییەکی تاڵدەکردو ئاشنایەتیان لەگەڵ ئەزمونە هاوچەرخەکاندا لەدەست دابو، زۆرجار شتێکیان لەبیردەچووە: لـەو کەشـوهەوایەی هـەمو بـەها و پێـشنیازە کلاسـیکییەکان دەبـن بەهـەڵم و لەنێودەچن (لەدوای ئەوەی ئایدیۆلۆجیاکانی سەدەی بیستەم یەك لەدوای یـەك شکستیان هێنا و رەونەقیان نەما)، بەواتایەك لە واتاکان بۆ خەڵکی ساناتر بو پێشنیازی بێناوەرۆك قبوڵ بکات، تا قبوڵکردنی ئەو راستیە کۆنانەی ببوونە وشکە موقدەسی پروپوچ. لەراستیدا هیچ کەسێك دەسەڵاتی ئەوەی نەبو ئەو پروپوچی و قسە هەلەقانە بەهەند وەربگرێ. بازارەکی (Vugarity) هاوڕێ لەگەڵ رەتکردنـەوەی گاڵتەجارانـەی پێودانگـە شایـستەو قبوڵکراوەکـانی کۆمەڵگـە، قبـــوڵکردنی بێپـــەردەی پۆخڵەواتـــەکان و ســـوکایەتی کـــردن بەهـــەمو خۆپێشاندەرێکی لەگەڵ خۆیدا هێنا، ئەوجۆرە سوکایەتی پێکردنە بەئاسانی ئـەو پێوەرانـەیان بەشـیوازی ژیـانێکی ئازایانـەو نـوێ دەگـۆڕی. ئەوانـەی نـەفرەتێکی دێرینیـان لـەبۆرجوازی هـەبو، کاتێـك هەڵوێـستو قەناعـەتی جەماوەریان پەسـەند دەکـرد، بەویـستی خۆیـان وازیـان لـەو کۆمەڵگەیـە هێنـا لەراستیدا هەمان هەڵوێستو قەناعەتی بۆرجوازی بو، لەدوای ئەوەی لەپۆخڵی پاككرانـەوە. تـەنها بودەڵـەیی و بێرێزیـان دەسـتنیشان دەکـرد، نـەك گۆڕانكـاری لەناوەرۆکدا بکەن[59]

زۆرجار بۆرجوازی خۆی بە پاسەوانی نەریتە رۆژئاواییەکان دەزانیٚ‌و هەمو مەسەلە ئەخلاقییەکان تێکەڵدەکات، بەوەی بە ئاشکرا ئەو رەندانە (فضائل) نمایش دەکات کە نەك لەژیانی تایبەتی‌و بازرگانیدا خاوەنیان نەبو، بەڵکو لەواقیعیشدا سوکایەتییان پێدەکات. بۆیە کارێکی شۆڕشگێڕانە بو، کاتێك بۆرجوازی دڵڕەقی‌و سوکایەتی کردن بە بەها مرۆڤایەتییەکان‌و پابەند نەبونی بەئەخلاقەوە قبوڵ دەکرد، چونکە بەلانی کەمەوە ئەو دووروییەی لەبەینبرد کە کۆمەڵگە خۆی لەسەر راگرتبو. ئەزمونێکی مەزنە بۆرجوازییەت لەچوار چێوەی ئەو پێوەرە ئەخلاقیە نەگریسەی قابیلی رەنگدانەوەیە، هەڵوێستی پەرگیری بگرێتەبەرو لەناخیدا دەمامکی دڵرەقی هەڵگرێت، کاتێکیش هەمو دونیا بەشێوەیەکی حەتمی ئەزپەرست دەبێت، ئەو وەك خۆشەویست دەردەکەوێت، شەڕەنگێزی بەسەر دونیایەکدا پەخشدەکات کە سەروەری شەڕەنگێزی تیانیە، بەڵکو سوکایەتی پێکردنی تیایە. دەستەبژێری روناکبیر لە بیستەکانی سەدەی بیستەمدا شتێکی ناچیزیان لەسەر پەیوەندی نێوان بۆرجوازی‌و هەرچی‌وپەرچی دەزانی، بۆیە دڵنیابون کە دەتوانریٚ گەمە کۆنەکەی "بۆرجوازی سەرسام بکە" تا کۆتایی وازی بکەن، هەڵبەتە ئەگەر کەسێك بتوانێت بەپێشاندانی وێنە کاریکاتۆرو گاڵتەمێزەکانی خۆی کۆمەڵگە توشی شۆك بکات.

لەو دەمەدا، کەس پێشبینی نەدەکرد کە قوربانی راستەقینەی ئەوجۆرە گاڵتە پێکردنە خودی دەستەبژێر دەبێت، نەك بۆرجوازی. روناکبیرانی پێشەنگ بێئاگابون لەوەی سەریان نەك بەدیوار، بەڵکو بەدەرگای کراوەدا دەکێشن، لە دوای سەرکەوتنێکی گەورە، ئیدی نەیاندەتوانی بانگەشەی کەمایەتییەکی شۆڕشگێڕ بکەن، بەڵکو بەپێچەوانەوە ئەو سەرکەوتنە دەیسەلماند کە گوزارشت لەرۆحی سەردەم دەکەن، رۆحێکی نویٚ رێبەری جەماوەر دەکات. لەم بارەیەشەوە لەئەڵمانیای پێش نازیدا ئەو پێشوازییە گەرمەی لە نمایشنامەی برێخت " ئۆپێرای چوار پولەکەیی . Lopera de Quatsous کرا، مانایەکی زۆر تایبەتی

دەگەیانــد. لــەو نمایــشنامەیەدا چــەتەكان وەك پیــشەكارە بــەرێزەكان و پیشەكارەكانیش وەك چەتە بەدیاردەكەوتن. لەكاتێكدا پیشەكارە بەرێزەكانی نێو تەماشـاكاران، وا تەماشـای ئـەم نمایـشنامەیان دەكـرد كـە دركێكـی قـوڵی بـۆ بارودۆخی جهان هەیە، هەرچیوپەرچییەكانیش بەكارێكی هونەری چەتەگەرییان لەقەڵەم دەدا، نمایشنامەكە لایەنی گاڵتەئامیزی لەدەست دابو. ئەو دەستەواژەیەی ئەكتەرەكان لەسەر شانۆ دەیانوەتەوە (Erst kommt das fressen , doun kommt die moral، واتە لەپێشدا نان، پاشان ئەخلاق) لەلایەن هەمو تەماشاكارانەوە، لەبەر هۆی جیاواز، چەپڵەرێزان دەكرا. هەرچیوپەرچی چەپڵەیان بۆ لێدەدا بەخاتری ئەوەی دەقاودەق گوزارشتی لێیان دەكرد، بۆرجوازی چەپڵەی بۆ لێدەدا چونكە بەنەگریسی خۆی هەڵخەڵەتابو، لەو شڵەژانەی بەرامبەریشی بەتەواوەتی شەتەك ببو، بۆیە لە بەیانكردنی ئەو ریسواییەی ژیانیان پێی لێوان لێو بو، پەندێكی قوڵیان وەرگرتبو، دەستەبژێریش چەپڵەی لێدەدا بەخاتری ئەوەی ئاشكراكردنی نەگریسی و بودەڵەیی، نەك هەر نایابترین دیمەنی ئەو شانۆگەرییە، بەڵكو كاكڵەكەیشی بو. تەنانەت كاریگەری شانۆگەرییەكە بەتەواوەتی بەپێچەوانەی ئەو شتەوە بو كە برێخت چاوەڕوانی لێی دەكرد. ئیدی بۆرجوازی توشی شۆك نەدەكرد، چونكە چەپڵەیان بۆ شتێك لێدەدا كە شانۆگەرییەكە لە فەلسەفە شاراوەكەیاندا ئاشكرای كردبو، جەماوەرگەرای ئەم فەلسەفەیەش بەڵگە بو لەسەر ئەوەی كە زۆر دەمێكە خاوەنی حەقیقەتن، بەجۆرێك كە تاكە دەرئەنجامی سیاسی لە "شۆڕشی" برێختدا هاندانی مرۆڤە بۆ ئەوەی دەمامكی نەگریسی و ریاكاری فڕێدات و بەئاشكرا بەپێودانگی هەرچیوپەرچی قاییل بێت.

لەدوای تێپەڕبونی دە ساڵ بەسەر ئەو نمایشنامەیەدا، پەرچەكردارێكی دی لەوجۆرە لەبەدحاڵی بون بەرامبەر بەشانۆگەری "پوچی لەپێناوی قەتلوعامدا" لە نوسینی " فێردناند سیلین . Ferdinand Celine" دەركەوتەوە كە تیایە پێشنیازی لەناوبردنی هەمو یەهودی كردبو. ئەم شانۆگەرییە "ئەندرییە جید"ی شادمان كردبو، بۆیە لەسەر لاپەڕەكانی رۆژنامەی N.R.F – Nouvelle Revue Francaise

حیزبی نیشتمانی شۆڕشگێڕی فرەنسا، شادمانی خۆی دەربڕی، نەك لەبەر ئەوەی سیلین کوشتنی یەهودییەکانی فرەنسای دەوێت، بەڵکو ڕێز لە دانپیانی ئەو ئارەزووەی دەگرێ، هەروەها چێژی لەو دژایەتیە دڵڕفێنەی نێوان ڕەقی سیلین و ئەدەبی نەگریسیش وەردەگرت کە نێوەندە ڕێزدارەکانی ئەوروپا مەسەلەی یەهودییەکانیان پێی ڕوپۆشدەکرد. کەواتە، ئارەزوی ئاشکراکردنی بوەڵەیی، ئارەزوییەك بو لەنێو دەستەبژێردا ڕەتنەدەکرایەوەو تەنانەت جەوسانەوەو ئازاردانی فیعلی یەهودییەکانیش لەلایەن هیتلەرەوە، لەو ساتەوەختەی سیلین دوا شانۆگەری دەنوسی ئەو چێژەی نەدەشێواند. لەگەڵ ئەوەشدا، ئەم پەرچەکرداره زیاتر بۆ بێزاری لە یەهود دۆستی philoemitism لیبراڵەکان دەگەڕایەوە تا نەفرەتکردن لەیەهودییەکان. هەمان ئامادەکاری زەینی دیاردەیەکی مەزنی پڕ بایەخ ڕاڤەدەکات: بیروڕای هیتلەرو ستالین دەربارەی هونەرو چەوسانەوەی هونەرمەندە مۆدێرنەکان، هەرگیز کێشی هونەرمەندە پێشەنگەکانی بەرامبەر بە بزوتنەوە تۆتالیتارەکان لەنێونەبرد، ئەمەش ئاماژە بەنەبونی هەستێکی واقعییانەی دەستەبژێرو خۆنەویستی شێواویان دەکات، واتە هەمان ئەو دوو خەسڵەتەی کە تا ئاستێکی بەرز دونیای ساختەو بزری بەرژەوەندی کەسی جەماوەر بەرجەستە دەکات. تاکە دەرفەتی بزوتنەوە تۆتالیتارەکان و یەکێك لە بەڵگەنامەکانی هاوپەیمانی کاتی لە نێوان دەستەبژێری ڕوناکبیرو هەرچی وپەرچی ئەوەیە، مەسەلەی ئەم دوو توێژە کە لە واقیعدا بە ڕەنگدانەوەی مەسەلەو هێزی جەماوەریش دەژمێردرێت، بەشێوەیەکی سەرەکی ئاوێتەی یەکتری ببون.

کێشکردنی ڕاشکاوانەی هەرچی وپەرچی و کەمتەرخەمی جەماوەر لەسەر دەستەبژێرو سیحری بزوتنەوە تۆتالیتارەکان لەسەر دەستەبژێر پەیوەندییەکی توندوتۆڵ و نزیکیان لەنێواندا هەبو، بەوەی ئەو بزوتنەوانە لاف و گەزاف ئەوەیان لێدەدا کە جیاوازیان لە نێوان ژیانی تایبەتی و گشتیدا نەهێشتوە، ناماقوڵییەکی تەواو نهێنیئامێزیان بۆ کەسێتی مرۆڤ گێڕاوەتەوە.

لەو دەمەی بەلزاك تیشكی خستە سەر ژیانی تایبەتی كەسایەتیە ناودارەكانی كۆمەڵكەی فرەنسی و شانۆگەری "پایەكانی كۆمەڵگە" لەنوسینی ئیبسن Henric Ibsen، شانۆكانی ئەوروپای داگیركردبو، مەسەلەی جووت مۆراڵی ببو بە بابەتێكی سەرەكی كە شانۆگەرییە تراجیدیو كۆمیدی یا رۆمانەكان (روایات) چارەسەریان بۆ دەدۆزییەوە. هەروەها جووت مۆراڵ وەك چۆن بۆرجوازییەت پیادەی دەكرد، نیشانەیەكی گەوهەری بو لەسەر "روحێكی جیدی . Lesprit de Serieux" هەمیشە گەورە، بەلام هەرگیز راستگۆ نەبو.

جیاوازی نێوان ژیانی تایبەتی و ژیانی گشتی یا كۆمەلایەتی هەرگیز پەیوەندی بەجودایی ئاراستەكراوی نێوان قەڵەمڕەوی كەسێتی و گشتییەوە نەبو، بەڵكو رەنگدانەوەیەكی دەرونی ململانێی باوی نێوان بۆرجوازیو هاولاتیان بو كە لە سەدەی نۆزدەهەمدا بالادەست بو، واتە ململانێی نێوان ئەو مرۆڤەی حوكم دەردەكات و هەمو دەزگا گشتییەكان لەپێناوی بەرژەوەندی تایبەتی خۆی بەكاردەهێنێت و نێوان هاولاتییەكی بەرپرس كە گرنگی بەكاروباری گشتی دەدا وەكئەوەی پەیوەندی بەهەموانەوە هەبێت. لەم بارەیەوە، فەلسەفەی سیاسی لیبرالی والێكدەدرێتەوە كە زیادبونی بەرژەوەندی تاكەكەس پەرجوئاسا خێری گشتی زیاتر دەكات، ئەمەش بەعەقلانیكردنێكی بێپەروایانەی بەرژەوەندی تایبەتە بەبێ ئەوەی خێری گشتی لەبەرچاوبگرێ.

بەهەر حاڵ بزوتنەوە تۆتالیتارەكان بەدەستی ئەنقەست و ناكۆك بە گیانی چینایەتی حیزبە ئەوروپاییەكان كە زۆرجار رازی دەبون نوێنەرایەتی برێك بەرژەوەندی بكەن و دژ بەو "خۆپەرستی"یەی پێیوایە چەمكی بەرژەوەندی رەگەزەكانی كۆیەكی پەتی پێكدەهێنێت، سەركەوتوترینیانی وانیشانەدا كە هەڵگری " جهانبینی . Weltauschawng یەكە رێگەی پێدەدا مرۆڤ وەك گشتێك كۆنترۆڵ بكات[60] رێبەرانی هەرچیوپەرچی لەگەڵ ئەم داوا گشتیەدا، بۆ تەنها كەرەتێكیش، جگەلە لەدارشتنەوەی فەلسەفەی سیاسی بۆرجوازی بەشێوەیەكی ئاوەژو، هیچی دییان نەكرد. چینی بۆرجوازی لەرێگەی فشاری

کۆمەڵایەتی و زۆرجاریش بەهۆی خراپ بەکارهێنانی ئابوری لەدژی دەزگا سیاسییەکان، ڕێگەی هەموار کردبو، چونکە هەمیشە بۆرجوازی لەو بڕوایەدا بو کە ئەندامانی دەسەڵاتی گشتی و بینراو، بەرژەوەندی و کاریگەری تایبەت دەیانبزوێنێت، ئیدی چ ئەو بەرژەوەندی و کاریگەرییانە نهێنی بێت و ناگشتی. بەم مانایەش، مرۆڤ پێیوایە فەلسەفەی سیاسی بۆرجوازی هەمیشە تۆتالیتاری بوە، هەروەها بۆرجوازی باوەڕی بە بوونی ناسنامە بۆ سیاسەت، ئابوری و کۆمەڵگە هەبوە، دەزگا سیاسییەکانیش بەتەنها وەك ڕوپۆشێك بۆ بەرژەوەندییە تایبەتییەکان بەکار دەهێنران. جووت مۆڕاڵ کە بۆرجوازی بانگەشەی بۆ دەکرد و بەرز رایدەگرت، جیاوازیکردن لەنێوان ژیانی گشتی و تایبەتی، جۆرە دەستبەرداربونێك (تنازل)بو لە بەرژەوەندی دەوڵەتی نەتەوەیی کە بێهودە هەوڵیدەدا پاریزگاری لەو دوو بوارە جیاوازە بکات.

تائێستاش دەستەبژێر بەمانای وشە گیرۆدەی پەرگیرییە (التطرف Radicalism). ئەو پێشبینییە گەشبینەی مارکس کە سەرئەنجام دەوڵەت لەنێو دەچێت و بوار بۆ کۆمەڵگەیەکی بێچین دەڕەخسێت، نە زۆر رادیکاڵانەو نە زۆریش پەیامبەرانە بو. ئەگەر بیردایف (Nikolai Berdyaef) لەم وتەیەیدا لەسەر هەق بوبێت کە "شۆڕشگێڕانی روس هەمیشە تۆتالیتار بون"، ئیدی کێشی (جاذبیة) روسیای سۆڤێتی لەسەر هاوڕێیانی بیریاری نازی و کۆمۆنیست هۆیەکەی دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە"شۆڕشی روسیا، شۆڕشێکی ئاینی و فەلسەفی بو، نەك بەتەواوەتی پەیوەندی بەکێشمەکێشی لایەنی کۆمەڵایەتی و سیاسی ژیانەوە هەبێت"[61] لەراستیدا گۆڕانی چینەکان بەجەماوەرو داروخانی شکۆمەندی دەزگا سیاسییەکان و دەسەڵاتیان لە وڵاتە ئەوروپاییە رۆژئاواییەکاندا هەلومەرجێکی لەبابەت روسیای خوڵقاند. ئنجا رێکەوتیش نەبو کە شۆڕشگێرە ئەوروپاییەکان لەدەمارگیری شۆڕشگێڕیدا پشتیان بەنمونەی روسیا دەبەست، لەجیاتی ئەوەی هەلومەرجی کۆمەڵایەتی و سیاسی

بگۆڕن، خوازیاری لەناوبردنی ریشەیی هەمو بیروباوەڕو بەهاو دەزگا باوەکان بون. بەڵام هەرچیوپەرچی سودێکی زۆریان لەم حاڵەتە تازەیە وەرگرتو هاوپەیمانییەکی کاتییان لەنێوان شۆڕشگێڕانو تاوانبارانـدا بەست، هاوپەیمانییەك کە لە مێژبو لە نێوان تیمە شۆڕشگێڕەکانی روسیای تزاریدا پایەدار بو، بەڵام هێشتا لەشانۆی ئەوروپادا بەئاشکرا خۆی دەرنەخستبو.

هاوپەیمانێتی شێواوو پڕ بە ئازاری نێوان هەرچیوپەرچیو دەستەبژێرو تەبایيو یەکگرتنەوەی بەرخوازییە سەیرەکانیان، رەگوریشەی لەو واقیعەوە هەڵهێنجاوە کە ئەم توێژانە یەکەمین توێژ بون لە بونیادی دەوڵەتی نەتەوەییو چوارچێوەی کۆمەڵگە دورخرابونەوە. ئەگەر چی دەستەبژێرو هەرچیوپەرچی بەشێوەیەکی کاتی بەئاسانی یەکیان گرتبو، چونکە هەر لایەکیان هەستی دەکرد چارەنوسی سەردەمەکەی خۆی بەرجەستە دەکاتو جەماوەرێکی بێشوماریش پێڕەوییان لێدەکەن، درەنگ یا زوو زۆربەی گەلانی ئەوروپاش لایەنگیریان لێدەکەنو ئامادەن پەیوەندی بەشۆڕشەکەیانەوە بکەن.

بەڵام دواتر دەرکەوت هەر دوو توێژەکە هەڵە بون. هەرچیوپەرچی، دزگەلێك بون درێژکراوەی چینی بۆرجوازی، ئومێدەوار بون جەماوەری داماو هاوکاریان بکات بۆ ئەوەی دەسەڵات بگرنەدەستو پاڵپشتیان بکەن بۆ ئەوەی بەرژەوەندییە تایبەتیەکانیان سەربخەن، تا بتوانن لایەنە کۆنەکانی کۆمەڵگەی بۆرجوازی لابەرن، روحێکی دزێتی بێپەروا لەجێگەیان بکەن حاکم بەسەر کۆمەڵگەدا. بەڵام کاتێك تۆتالیتاریزم گەیشتە دەسەڵات هەر بەزوویی تێگەیشت کە رۆحییەتی بێهودەیی خەسڵەتی هەرچیوپەرچی نییە، روحییەتێکی داهێنەرانەی لەوجۆرە بە تەنها هەرەشە لە باڵادەستی بەسەر مرۆڤەوە دەکات. لەلایەکی دی، بێویژدانی تایبەت نەبو بەهەرچیوپەرچییەوەو دەکرا لەماوەیەکی تارادەیەك کورتدا فێربیت. جەماوەرێکی گێلی هاوکار بە ماشینی بێبەزەیی ستەمگەرو قەڵاچۆکەر، باشترین کەرەسەی خاوەو ئامادەییان تیایە، تەنانەت دەست بۆ گەورەترین تاوان بەرێت، کە لە قەوارەدا

له تاوانی ئاسایی گەورەتر بێت، بەمەرجێك ئەو تاوانانە بەرێکوپێکی ئەنجام بدرێن و بەڕوکەش شێوەی کاری رۆتینی لەخۆبگرێت.

کەواتە رێکەوت نەبو، ئەو نارەزاییە دەگمەنانەی لە بەرامبەر دڵڕەقی بەکۆمەڵی نازییەکان لەدژی یەهودو میللەتانی ئەوروپای رۆژهەلات دەربڕا، لەلایەن سەربازو هیچ توێژێکی دی لەجەماوەرە بەرێزە گێلە هاوکارەکانی کۆمەڵگەوە نەبو، بەڵکو بەدیاریکراوی لەلایەن هاورێ سەرەتاییەکانی هیتلەرەوە بەرزەبووە، ئەوانەی نوێنەری نمونەیی هەرچیوپەرچی بون[62] بەڵام ئەگەر بمانەوێت قسە لەسەر هیملەر بکەین، بەتواناترین پیاوی ئەڵمانیا لەدوای ساڵی 1936، ئەوا بەتەواوەتی وازی هێنا لەوەی بچێتە ریزی "لەشکری قەرەجەکان"ەوە، ئەو لەشکرەی تا ئاستی نیگەرانی لەدەستەبژێری روناکبیر دەچێت. خودی هیملەر کەسێك بو لە ئاسایی، ئاساییتر بو، واتە لەهەر سەرکردەیەکی سەرەتایی بزوتنەوەی نازیزم گێلە پیاوتر بو[63] چونکە نە وەك گۆبلز ئاسا قەرەج بو، نەوەك وەك سترایخەر Streicher سادی بو، نە چەشنی رۆزنبرگ عەقلی لەدەست دابو، نەوەك هیتلەریش دەمارگیر بو، یا وەك گۆرینگ سەرچڵ بو. بەڵکو لە چوارچێوەی باڵادەستی گشتگیردا توانایەکی مەزنی لەرێکخستنی جەماوەردا هەبو، بۆیە جەختی لەسەر ئەوە دەکردەوە کە زۆرینەی خەڵکی قەرەج و رەگەزپەرست و سەرچڵ و سادی و گێل و تێکشکاو نیە، بەڵکو لەپێش هەمو شتێکدا خاوەن ویژدان و خێزانی نمونەیین.

گێلە پیاو ئەو کەسەیە لەنێو ژیانی تایبەتیدا، گۆشەگیر دەبێت و خۆی بۆ خێزان و پێشخستنی پیشەکەی تەرخاندەکات: ئەمەش دوا بەرهەمی بیروباوەری بۆرجوازییە کە دابەزینی دەگاتە ئاستی ئەوەی بەلای بەرژەوەندی تایبەتی خۆیدا دایبشکێنێت. لەراستیدا گێلەپیاو بۆرجوازییەکە پەیوەندی بەچینەکەیەوە پچڕاوە و بوە بە مرۆڤێکی پەرت و بەرهەمی داروخانی چینی بۆرجوازیە. مرۆڤی جەماوەریی کە هیملەر ریزو تاکەکانی رێکدەخست و ئامادەی دەکرد بۆ ئەوەی دزێوترین تاوانی بەکۆمەڵ لەمێژوی مرۆڤایەتیدا

ئەنجام بدات، زیاتر لە گێلەپیاو دەچو تا لە هەرچیوپەرچی. بۆرجوازی لەنێو وێرانەی دونیای خۆیدا تەنها بیر لە ئارەزوەکانی خۆی دەکاتەوەو ئامادەیە بە بچوکترین جوڵەو فشار قوربانی بەهەمو شتێك بدات . بیروباوەر، شەرەف، کەرامەت . بۆیە لەنێوبردنی پیرۆزیو ئەخلاقی تایبەتی ئەو کەسانەی تەنها بیر لە پاراستنی ژیانی خۆیان دەکەنەوە، لە هەمو شتێك ساناترە. نازییەکان لەدوای چەندین ساڵ لەدەسەڵاتو جێبەجێ کردنی میتۆدەکەیان بەشێوەیەکی لەسەرخۆو جێگیر، ڕێکوراست رایانگەیاند: "ئەو کەسەی هێشتا لەئەڵمانیا خۆی بە کەسێکی تایبەت دادەنێت، کەسێکی خەوتوە...."(64)

لەلایەکی دی، پێویستە لەسەرمان بەرامبەر ئەندامانی دەستەبژێر دادخوازبین، ئەوانەی جاربەجار بەهۆی شەیداییانەوە بەرەو بزوتنەوە تۆتالیتارەکان هەڵدەخلیسکان، یا ئەوانەی بە هۆی مەزنیی هێزو توانای فیکریانەوە بەوە تاوانبار دەکران کە سروش بەخشی بزوتنەوە تۆتالیتارەکان بون: چونکە کلۆڵو نائومێدەکانی سەدەی بیستەم، هەرگیز کاریگەرییان لەسەر تۆتالیتاریزم نەبو، ئیدی شتێکیان کردبێت یا نا. بەڵکو تەنها لە سەرەتادا ڕۆڵیان هەبو، ئەو کاتەی بزوتنەوە تۆتالیتارەکان دونیای دەرەوەیان ناچار دەکرد بیروباوەرەکەیان بەهەند وەربگرێت. بەڵام لەدوای ئەوەی بزوتنەوە تۆتالیتارەکان دەسەڵاتیان گرتە دەست، تەنانەت لەپێشئەوەی ڕژێم تاوانی درزێویش ئەنجام بدات، هەمو ئەو گروپە لایەنگرانەی راماڵی. دەستپێشخەری فیکری، ڕۆحیو هونەری بە ئەندازەی دەستپێشخەری هەرچیوپەرچی بۆ تاوانکردن مەترسی لەسەر توتالیاتریزم هەیە، هەروەها هەردوکیان مەترسیان زۆر لەئۆپۆزیسیۆنی سیاسی زیاترە. چەوسانەوەی بەردەوامو سیستماتیکیانەی سەرکردە تازەکانی جەماوەر بەرامبەر هەمو چالاکییەکی فیکری باڵا، لەوە قوڵترە تەنها هەستێکی سروشتییان بێت بەرامبەر ئەو شتانەی لێی تێناگەن. چونکە باڵادەستی گشتگیر بەرامبەر هەر دەستپێشخەرییەکی ئازاد لەهەمو بوارەکانی هەبوندا لێبوردەیی نیە، بۆیە

لەدواجاردا شتێکی سروشتییە بەرامبەر هەر چالاکییەکی پێشبینی نەکراو لێبوردە نەبێت. کاتێک تۆتالیتاریزم بەدەسەلأت دەگات هەمو لێهاتویەکی راستەقینە، چەند هاوسۆزبن لەگەڵیدا، بەو خەڵکە ساوێلکەو گێلانە دەگۆڕێتەوە کە گێلی و نەبونی رۆحی داهێنەرانەیان باشترین گرەنتی وەفادارییانە(65)

پەراوێز

1ـ زۆرجاران ئامارە بەو "ئەفسونی جادوگەرانە" دراوە کە هیتلەر دەیدا بە گوێی گوێگرەکانیدا، دوا شتێك لەم بارەیەوە لەلایەن پەخشکارانی ئەڵمانەوە بڵاوکرابێتەوە، بریتیە لە Hitlers Tischgesprache – Hitler's Table Talks، بۆن، 1951 (وتەکانی سەرخوانی هیتلەر، چاپی ئەمریکا، نیویۆرك، 1953، هێندێکی وەکخۆی دەهێنمەوە، هەروەکو چۆن لە چاپە ئەڵمانییەکەیدا هاتوە). ئەم شەیداییە . ئەم کێشە (الانجذاب) سەیرە بە شێوازێك کە قابیلی بەرپەچدانەوە نیە لە کەسی هیتلەرەوە دزەی دەکرد . جەخت لەسەر: "ئیمان بەخۆبوونی ئەم پیاوە دەمارگیرە" دەکاتەوە (پێشەکی کتێبی جیرارد ریتەر، ل14)، هەروەها داوەرییە یەکلاکەرەوە دەستکردەکانیشی دەربارەی هەمو شتێکی ئەم دونیایەو بیروڕاکانی . ئیدی چ پەیوەندی بەکاریگەری زیانبەخشەکانی جگەرە کێشانەوە بێت یا بە سیاسەتی ناپلیۆنەوە دەکرێ لە ناوکۆی ئەم ئایدۆلۆجیا گشتگیرەدا پلەبەند بکرێ.

شەیدایی دیاردەیەکی کۆمەڵایەتییە، بۆیە سەرچاوەی ئەو شەیداییەی دەوروبەر بۆ هیتلەری هەبو، هەر دەبێ لەرێگەی دەوروبەرە تایبەتەکەیشیەوە لێی تێبگەین. کۆمەڵگە هەمیشە ئارەزوی ئەوەی تیایە بانگەشەی کەسێك قبوڵ بکات، تا ئەو جێگەیەی کە شێتێك خۆی بەدانا دەزانێت، رەنگە بەخت یاوەری بێت، خەڵکیش بڕوای پێبکات. لە کۆمەڵگەی هاوچەرخدا کە توانای جیاکاری لە دەستداوە، ئەم ئارەزووە بەهێزترە، بەجۆرێك ئەگەر کەسێك بیروباوەرێکی هەبێت‌و بتوانێت بە ئاوازێکی پڕ لە قەناعەت پێشکەشی بکات، ئیدی زۆر بەزەحمەت شکۆمەندی خۆی لەدەست دەدا، ئەگەر چی چەندین کەرەت هەڵە کوشندەکانیشی ساغ بوبێتەوە. لەبەر ئەوەی هیتلەر بە باشی لە شێواوی‌و پشێوی بیروباوەرە جوداکانی سەردەمی هاوچەرخ بەئاگا بو، بۆیە ئەوەشی ئاشکرا کردبو کە بە لایەنگیری کردنێکی سەرسەختانە لە یەکێك لە بیروباوەرە جیاوازەکان، دەتوانرێ بە باشترین شێواز رێگە لە دڵەڕاوکێ بەرامبەر بیروباوەرە جیاوازەکان‌و بێهودەیی هەمو شتێك بگیرێت (ل 281). ئەم دەمارگیرییە رەهایە کۆمەڵگە شەیدا دەکات، چونکە لەو زەمەنەی گوزارشت لە خۆی دەکات، کۆمەڵگە لە شێواوی ئەو بیروباوەرانە رزگاری دەبێت کە بەردەوام بەرهەمی دەهێنێت. لە هەمو رویەکەوە ئەم "بەهرە"ی شەیداییە، تەنها

مانایەکی کۆمەڵایەتی هەیە. هەمان لایەنی کۆمەڵایەتی لە "وتەکانی سەر خوانی هیتلەر" زۆر بەروونی بەرچاودەکەوێت، چونکە لێرەدا هیتلەر رۆڵی کۆمەڵگە وازیدەکات، بەوەی تەنها قسە بۆ هاوەڵەکانی ناکات، بەڵکو قسە بۆ فەرماندەکانی هێزی بەرگری دەکات کە زۆربەیان کەمو زۆر بە کۆمەڵگەوە پەیوەست بون. هەڵەیەکی کوشندەیە گەر پێمان وابێت سەرکەوتنەکانی هیتلەر بۆ "توانا سیحرییەکەی" دەگەڕێتەوە، چونکە لەگەڵ ئەو شەیداییەشدا، تەنها دەیتوانی رۆڵی کەسێك وازیبکات کە کەسایەتییەکی بەرجەستەی نێو دانیشتنەکانی هەبێت.

2. لەم بارەیەوە بڕوانە سەرنجەکانی کارلتۆن. ج . ه هایز، سەبارەت "تازەیی تۆتالیتاریزم لە مێژووی شارستانی رۆژئاوا"دا، کۆڕێك دەربارەی دەوڵەتی تۆتالیتاری، 1939، لە کارەکانی کۆمەڵەی فەلسەفەی ئەمریکا، فیلادلفیا، 1940، جلدی 82 (LXXXII).

3. لە واقیعدا ئەمە "یەکەمین شۆڕشی مەزنی مێژووە لە ساتەوەختی دەسەڵات گرتنە دەستدا، سود لە مادە یاساییە رەسمیە باوەکان وەردەگرێ (هانز فرانك)، Recht und verwaltung "ماف و حکومەت"، 1939، ل8

4. باشترین لێکۆڵینەوە دەربارەی هیتلەرو کارنامەکەی، لێکۆڵینەوەی ژیاننامەی هیتلەرە کە ئالان بۆلۆك، پێی هەستاوە، هیتلەر، لێکۆڵینەوەیەك دەربارەی ستەمگەری، لەندەن، 1952 ئەم لێکۆڵینەوەیە وەك نەریتێکی بریتانی نایاب دەربارەی رەوتی سیاسەت، بەشێوەیەکی وەسواسی، وردەکاری لە هەمو سەرچاوەکانی بەردەستی دەکات و تابلۆیەکی کۆگرد (جامع) لەسەر کەشوهەوای سیاسی باوی هاوچەرخ دەکێشێت. لە پێناوی ئەو وردەکاریانەشدا، ئەم چاپە پەردە لەسەر کتێبە نایابەکانی کۆنراد هایدن هەڵدەماڵی، بەتایبەتی Der Fuhrer، یا بەدەسەڵات گەیشتنی هیتلەر، بۆستن، 1944 . هەر چەندە گرنگی بەرهەمەکەی هایدن لەوەدایە کە راڤەیەکی گشتی روداوەکان دەکات. بەڵام بۆ زانینی کارنامەی ستالین، باشتر وایە بڕوانینە "بۆریس سۆڤارین، ستالین، لێکۆڵینەوەیەکی رەخنەگرانە لە بۆلشەفیزم" نیویۆرك 1939، وەك بەرهەمێکی کلاسیکی هێشتا گرنگی خۆی لە دەست نەداوە، ئەمە لە کاتێکدا بەرهەمەکەی ئیسحاق دویچەر، ستالین: ژیاننامەی سیاسی، نیویۆرك و لەندەن، 1949، ئەم بەرهەمە بەهۆی دەوڵەمەندی بەڵگەنامەکانی و تێڕوانینە وردو قوڵەکانی لەسەر ململانێی ناوخۆی حیزبی بۆلشەفیك، ناتوانرێ پشتگوێ بخرێ. بەڵام لەنگی و خەوشی ئەم کتێبە ئەو راڤەکردنەیە کە ستالین وەك کرامۆیل، ناپلیۆن و رۆسپێر، دەناسێنێت.

5. فرانز بۆرکینۆ، دوژمنی تۆتالیتاری، لەندەن، 1940، ل231.

6. لە چاپە ئەڵمانیەکەی کتێبی "پرۆتۆکۆڵەکانی پیرانی زایۆنیزم" وەرگیراوە.
Die Zionistishen Protokolle mit Eimen Vor – Und Nachwort Von Theodor Fritsch , 1924, p.29.

7ـ بێگومـان ئـەم مەسـەلەیە لەسـەر تۆتالیتـاریزم پەیوەسـتە بـە تایبەتمەنـدی هەمـەرەنگی ڕوسیاوە. هەر لە یەکەمین ساتەوەختی دادگاییکردنی ئەندازیارە بیانیەکان لە یـەکێتی سۆڤێت، هاوسـۆزی کۆمۆنیسـتی وەك ئامرازێك بـۆ خۆتاوانبـارکردن بـەکاردەهێنرا: "بەرپرسـانی زینـدان هەمیشە سوربون لەسەر ئەوەی دانبنێم بە خراپەکارییەکدا کە هـەرگیز ئەنجامم نەدابو. کاتێك داواکـەیانم ڕەتـدەکردەوە، پێیان دەوتم هـەروەکو خۆت دەڵێیـت لایـەنگری لە حکومـەتی سۆڤێت دەکەیت، کەواتـە وتـەکانت بـە کـردەوە بسەلمێنە، چونکە حکومـەت پێویـستی بـە دانپیانـانی تـۆ هەیـە" ڕاپـۆرتی ئـەنتوان مـسیلیڤا، لـوغزی ڕوسـیا، 1940، ل153 ترۆتـسکی سـەبارەت بـەم ڕەفتـارە باشـترین ڕاڤـەی تیـوری دەکـات: "ئێمـە تـەنها لەگـەڵ حیزبـدا دەتـوانین لەسـەر هـەق بین، چـونکە مێـژوو هـیچ ڕێگەیـەکی دی بـۆ لەسـەر هـەقبونمان نەهێـشتۆتەوە. ئینگلیزەکـانیش پەندێکیان هەیە، دەڵێت، وڵاتەکەم چ لەسەر هەق بێت یا نا، لەهەمو شتێکی دی لام پەسەندترە، بـەڵام لەمـەڕ کـردەی بڕیـار وەرگـرتنی تـاك، ڕاڤـەکردنێکی مێـژوویی زۆر باشـترمان بـۆ دەسـت نیشانکردنی هەق و ناهەق هەیە، ئەویش ئەوەیە کە حیزبەکەم هەمیشە لەسەر هەقە"

(Souvarine, op. cit, p. 361)

8. نوسەری نازی ئەندریاس پیفینیك، بە ئاشکرا ئـەوە ڕەتدەکاتـەوە کە دەستەی هێرش لـە پێناوی "ئایدیاڵ"دا بجەنگێت یا "ئەزمونێکی ئایدیالی" بیجولێنێت، بەڵکو "ئـەزمونی سـەرەکی بەرهەمی خودی نەبەرد بو"

Gemeinschaft und Staatswissenschaft, dans Zeitschrift fur dir Gesamte staats wissenschaft, Band 96.

لـە ڕێگـەی ئـەو نوسـینە بێشومارانەی کـە بەشـێوەی گوتـاری هـەجو لـە نێوەنـدی سـەرەکی تـەڵقینی ئایـدیۆلۆجیای (Hauptarmt Schulungsant) تایبـەت بـە دەسـتەی پاراسـتن بڵاودەبووە، زۆر بە وریاییەوە پەرێز لە وشەی ئایدیالیزم دەکرا. نازییـەت داوای ئایـدیالیزمی لـە ئەنـدامانی دەسـتەی پاراسـتن نـەدەکرد، بـەڵکو داوایـان لێـدەکرا لـە "هـەمو مەسـەلە ئایدیۆلۆجیاکانـدا، سەرسـەختییەکی لـۆجیکی پیشان بـدەن و درێـژە بـە نەبـەردێکی سیاسـی بێبەزەیانە بدەن. (وڕنـەر بێست، ئەمە پۆلیسی ئەڵمانییە، 1941، ل99) (.Werner Best)
Die Deutsche polizei, 1941,p.99

9. لەم بارەیەوە، ئەڵمانیای دوای جەنگ، گەلێك نمونەی ڕوون و درەوشاوە بەدەستەوە دەدا زۆر سەیر بو کە سەرباری ئەو تەڵقینە ئایـدیۆلۆجیا ڕەگەزپەرستییەی جەماوەرێکی بـەرفراوانی گرتبـووە، کەچـی سـەربازە ڕەشپێستەکانی ئـەمریکا بـەبێ هـیچ ڕۆحێکـی دوژمنکارانە لەلایـەن خەڵکی ئەڵمانیاوە پێشوازی دەکران. هەروەها ئەو واقیعەش مایەی سەرسوڕمان بو کە دەستەی پاراستنی چەکداری ئەڵمانیا "waffen- ss" لـە دوا ڕۆژەکـانی بـەرگری ئـەڵمانیا لـە بەرامبەر هاوپـەیمانان تـا "دوا سـەرباز" شـەڕی نـەکرد، ئـەم یەکـە تایبەتـە نازییـە "لـەدوای قوربانییە مەزنەکانی لە ساڵانی پێشودا کە زیانەکانی زۆر لە زیانەکانی سوپا زیاتر بو، وەك هەر یەکەیەکی

مەدەنی دی، ملکەچی خۆی لەبەرامبەر ئەو بارودۆخە نالەبارو خراپەدا نیشاندا" (کارڵ، ئۆ، پاتێل، Die s.s, dans, Viertelijahreshafte fur Zeitgeschichte, janvier 1954).

10ـ رژێمەکانی ئەوروپای رۆژهەڵات لە بەرژەوەندی مۆسکۆ حوکم دەکەن‌و وەك کارگوزارێکی کۆمۆنیزمی نێونەتەوەیی (کۆمێنترن) کار دەکەن، چونکە بە درێژکراوەی ئەو بزوتنەوە تۆتالیتارییە دەژمێردرێن کە مۆسکۆ سەرکردایەتی دەکات‌و حکومەتێکی ولاتپارێز نین. بەڵام یۆگسلاڤیای تیتۆ تاکە وڵاتێکی ئاوارتەیە کە پەیوەندی لەگەڵ مۆسکۆ پچڕاند، رەنگە درکی بەوە کردبێت کە ئەو ئامرازە تۆتالیتارانەی سروشێکی روسیان هەیە، بە بەهایەکی قورس لەسەر گەلی یۆگسلاڤیا تەواو بێت.

11ـ کەمی دادگاییکردنە سیاسیەکان‌و تا رادەیەکیش بێبایەخیان ناتۆتالیتاریتی دیکتاتۆرییەتی فاشیزم دەسەلمێنێت. لە ساڵە پڕ چالاکییەکانی ئەم رژێمەدا، کە ساڵی 1926 تا 1932 دەگرێتەوە، دادگا تایبەتەکانی نەیاری سیاسی، تەنها حەوت حوکمی لە سێدارەدانی راگەیاندوە، حوکمی لە دە ساڵ زیاتر زیندانی بۆ 257 کەس‌و لە دە ساڵ کەمتر بۆ 1300 کەس دەرکردوەو حوکمی دوورخستنەوەی بۆ ژمارەیەکی زیاتریش دەرکردوە، بە درێژایی ئەو ماوەیەش تەنها 12000 کەس دەستگیرو ئازاد کراون، ئەمجۆرە رێوشوێنە دادوەرییانە لە سایەی حکومەتی تیرۆری نازی یا بۆلشەفیکیدا بەدیناکرێ. بڕوانە ا. کۆهن ـ برامستید، دیکتاتۆرییەت‌و پۆلیسی نهێنی، تەکنیکی چاودێریکردن لە رێگەی ترسەوە، لەندەن، 1945، ل51.

12ـ تیوریستەکانی نازیزم هەمیشە جەختیان لەسەر ئەوە دەکردەوە کە ناتوانرێ "دەوڵەتی مۆڕلی" مۆسۆلینی وەك "دەوڵەتی ئایدیۆلۆجی" هیتلەر بەیەك بزانرێت. (Gotfreld Neese, dans Zeitschrift fur die Gesamte staats wissenschaft – 1938 Band 98 < die verfassangsrechliche Gestaltung der Ein. parte).

گۆبڵز دەربارەی جیاوازی نێوان فاشیزم‌و ناسیونال سۆسیالیزم دەڵێت: "فاشیزم هیچ پەیوەندییەکی بە حیزبی ناسیونال سوسیالیزمەوە نیە. فاشیزم دەریادەیەکی رووکەشییە (سطحي)، ئەمە لە کاتێکدا ناسیونال سوسیالیزم ریشەیی کار دەکات" رۆژمێری گۆبڵز، 1942 ـ 1934، لە نوسینی لویس لۆخنەر، نیویۆرك، 1948، ل71 " دوچە وەك هیتلەر یا ستالین، شۆڕشگێڕ نیە. ئەو زۆر بەمیللەتی ئیتاڵیاوە پەیوەستە. ئەوەش خەسڵەتێکی شۆڕشگێڕی ئینتەرناسیونالی پێنابەخشێت (هەمان سەرچاوە، ل468).

هیملەریش ساڵی 1943 لە کۆنگرەی فەرماندە پایە بڵندەکان، لە وتەیەکیدا گوزارشتی لە هەمان دیدوبۆچۆن دەکرد: "فاشیزم‌و ناسیونال سوسیالیزم بە شێوەیەکی بنەرەتی لە یەکتری جیاوازن لە هیچ روویەکەوە ناتوانرێ ئەو دوو بزوتنەوەیە وەك دوو بزوتنەوەی رۆحی‌و ئایدیۆلۆجی پێکەوە بەراورد بکرێ" بڕوانە کۆهن ـ برامستید، سەرچاوەی پێشو، پاشکۆی ا.

لـه سـەرەتای بیستەكانی سـەدەی بیستەمدا، هیتلـەر دانینـا بـه بـوونی نزیكایـەتی نێـوان بزوتنـەوەی كۆمۆنیسـتیو نازیزمـدا: " لـه بزوتنەوەكەمانـدا، دوو لایـەنی نـاكۆك بەیەكدەگەنـەوە، كۆمۆنیستەكانی باڵی چەپو ئەفسەرو خوێنكارانی باڵی راست. ئەم دوو باڵه له هەمو لایەنەكانی دی چالاكتر بون ... بەڵام كۆمۆنیستەكان ئایدیاڵیستی بزوتنـەوەی سوسیالیستی بون". بڕوانـه هایدن، سەرچاوەی پێشو، ل147. رۆهـم، فەرمانـدەی دەسـتەی هێرش لـه كۆتـایی بیسـتەكاندا، بەبێ دوودڵـی ئـەو بیروباوەره باوه دووباره دەكاتـەوەو دەنوسێت: "زۆر كاروباری هاوبـەش لـه نێوان ئێمەو كۆمۆنیستەكاندا هەیه، ئێمه رێز له راستی قەناعەتو ویستی قوربانیدانیان دەگرین له پێناوی كێشەكەیاندا، ئەمەش، ئێمه لەگەڵ ئەواندا یەكدەخاتەوە"
(Ernest Rohum, Die Geschichte eines Hochverarters, 1933. volkasausgabe, P.273).

جەنگی جهانی دوەم خەریك بو نازییەكان والێبكات دان بەیەكسانی نێوان خۆیان روسەكاندا بنێن. هیتلەر له ئایاری 1943دا له كۆنگرەی ئەفسەرانی رایخو سەركردەی تیمـه گەرۆكەكانـدا، بەمشێوەیه قسەكانی دەستپێكرد، "لـەم جەنگـەی دواییـەدا دەوڵـەتی بۆرجـوازیو شـۆڕشگێڕی روبەروی یەكدەبنەوە. تێكشكانی دەوڵەته بۆرجوازییـەكان بـۆ ئێمـه كارێكـی سـانا بـو، چـونكه لـه تێڕوانینو پەروەردەدا له ئێمه زۆر نزمتر بون. ئەو دەوڵەتانـەی خـاوەن ئایـدیۆلۆجیان لـه دەوڵەتـه بۆرجوازییـەكان توندترو چالاكترن ئێمـه لـه رۆژهەڵاتـدا روبـەروی دوژمنێـك دەبینـەوە كـه بـه ئایدیۆلۆجیا چەكداره، ئەگەر چی ئایدیۆلۆجیایەكی هەڵەو خراپیشه.." (رۆژمێری گۆبلز، ل 355). ئـەم هەڵسـەنگاندنه لەسـەر سـەرنجو تێبینـی ئایـدیۆلۆجیا نـەك سـەربازی، راوەسـتابو. گۆتفرید نیسه له كتێبی حیزبو دەوڵەت، 1936، فۆرمێكی رەسمی دا به ململانێی بزوتنەوه بۆ گەیشتن به دەسەڵات: "بەرەی یەكگرتوی رژێم هەر لەحیزبی میللی ئەڵمانیا (ئەوپەری راست) تا وەكو سوسیال دیموكرتەكان، له خۆی دەگرێت. بەڵام حیزبی كۆمۆنیست دوژمـنی دەرەكـی رژێـم بـو. لـه دوای تێپـەربونی چـەند مـانگی یەكـەم لـه سـاڵی 1933، چارەنوسـی رژێـم لـه جـەنگێكی دەستەویەخەدا له دژی حیزبی كۆمۆنیزم بڕیاری لەسەر دەدرێ"، ل76.

13. زۆرێك لەو نمونانەی لەبەردەسته ئەوه دەردەخەن كه هیتلەر به پێچەوانەی هێنـدێك لـەو خورافاتانەی له دوای جەنگ دروستكرابون، هەرگیز به پەرۆش نەبوه لەدژی بۆلشەفیزم بـەرگری لـه رۆژئـاوا بكـات، بـەڵكو هەمیشـه ئامـاده بـو لـەپێناوی وێرانكردنـی رۆژئـاوا هاوپـەیمانی لەگـەڵ "سـورەكان"دا ببەسـتێت، تەنانـەت لـەو دەمەشـدا كـه ململانێـی تـاڵی لـەدژی روسـیای سـۆڤیتیدا هەبوه. "وتەكانی سەر خوانی هیتلەر" ل113، 95، 108، 385.

14. ئەمرۆ ئێمه ئەوه دەزانین كه چەندین كەرەت ستالین له هێرشی هیتلـەر بـۆ سـەر یـەكێتی سۆڤێت ئاگادار كراوەتـەوە. تەنانـەت كاتێـك مولحـەقی سـەربازی سـۆڤێت لـه بـەرلین سـتالینی لـه

ئانوساتی هێرشی نازی ئاگادار کردەوە، کەچی هەر باوەڕی نەدەکرد هیتلەر پەیمانشکێنی بکات (بڕوانە وتارەکەی خرۆچۆف لەسەر ستالین، ئەو دەقەی ئیدارەی حکومەت دابەشیکرد، نیویۆرک تایمز، 5/ حوزەیران/ 1956).

15. ئەم زانیاریانەی خوارەوە کە سۆڤارین لە لاپەڕە 669ـ ی کتێبەکەیدا دەیگێڕێتەوە زۆر ڕون و ئاشکرایە: "بەپێی ئاماری دەبلیو کریڤیتیسکی کە باشترین سەرچاوەی بڕوا پێکراوی دەزگای پۆلیسی GPU سۆڤێتی لەبەردەست بوە، لە جیاتی 171 ملیۆن دانیشتوان کە بۆ ساڵی 1937 پێشبینی کرابو، تەنها 145 ملیۆن کەس مابونەوە، واتە بەپێی ئەو پێشبینیە نزیکەی 30 ملیۆن کەس لە یەکێتی سۆڤێت کەمی کردبو" لێرەدا پێویستە ئەوەش بە یاد بهێنینەوە کە ئەم روداوە لە دوای لەناوبردنی کۆلاک رویدا کە نزیکەی 8 ملیۆن قوربانی لێکەوتەوە. "کۆمۆنیزم لە بواری کردەوەدا" بڵاونامەی کۆماری ئەمریکا، واشنتن، 1946، ل149

16. دەکرێ زۆرێك لەو نەخشانەی پشت بە بەڵگەنامە ئەسڵییەکان دەبەستن لە کتێبی "ئامێلکەی کینە"ی لیۆن پۆلیاکۆڤ بەدیبکرێ، پاریس، 1951، بەشی 8، هەڵبەتە تەنها ئەوانەی پەیوەندییان بە لەناوبردنی میللەتانی نائەڵمانییەوە هەیە، بە تایبەتی ئەو گەلانەی رەچەڵەکی سلاڤیان هەیە. بەڵام ناتوانرێ خودی میللەتی ئەڵمانیاش لەم چەکە وێرانکەرەی ئەڵمانیا ئاوارتەبکرێ، ئەمەش لەو خشتە تەندروستییەی خودی هیتلەر دایرشتبو، بەجوانی ئاشکرا دەبێت. هیتلەر لەو خشتەیە پێشنیاز دەکات ئەو خێزانانەی نەخۆشی دڵ و سنگیان هەیە لە باقی میللەتی ئەڵمانیا جیابکرێنەوە، ئەوەش وەك رێخۆشکەرێك بۆ ئەوەی لە قۆناغی داهاتودا پاکتاوی جەستەیی بکرێن. ئەم بەرنامەیە و هێندێك پرۆژەی دی دەبوایە لە ئەڵمانیای سەرکەوتویی دوای جەنگ جێبەجێ بکرێ، ئەم پەخشنامەیە وەك راپۆرتێك بۆ سەرکردە ناوچەییەکانی Hess Nassau رەوانە کرابو لە گفتوگۆیەکەوە سەرچاوە دەگرێ کە لە فەرماندەیی گشتی فۆهرەر ئەنجام درابو، سەبارەت بەو کارڕاییانەی پێویست بو "لە پێش ... لە دوای کۆتایی هاتنی سەرکەوتوانەی جەنگ" پشتی پێببەسترێت، بڕوانە هەڵبژاردنی بەڵگەنامەکان، "پیلانگێڕی و دوژمنایەتی نازییەکان"، واشنتن، 1946، جلدی 711،ل175.

ئەم کارەش پێویستی بە دەرکردنی "یاسایەکی سەرتاسەری" هەبو کە بەپێی ئەو یاسایە "دەسەڵاتێکی دەستوری" بە پۆلیس ببەخشێت و دەسەڵاتەکانی ئەوەندە فراوان بکات تا بتوانێت خەڵکی بێگوناه بگرێت و رەوانەی ئۆردوگا زۆرەملێکانیان بکات. (بڕوانە پۆڵ ورنەر، س. س. ستاندار تێنفۆهرەر لە Deutsches Jugendrecht، هفت، 4، 1944).

دەربارەی "سیاسەتی پاسیڤانە بەرامبەر بە گەلان" کە هەمان ئامانجە بەدیهاتوەکانی هەڵمەتی پاکتاوکردنی بۆلشەفیزمی هەیە، دەبێ مرۆڤ هەمیشە ئەوەی لە یادی بێت کە "هەرگیز لە تواناندا نیە ئەم پرۆسەی هەڵبژاردنە رابگیرێت"

Himmler, "Die Schutzstaffel, dans Grundlagen, Aufbau und)
.(Wirtschsftsordnung des National sozialistschen staates, no. 7b

"ململانێی رێبەرو حیزبەکەی جۆرە هەڵبژاردنێك بو کە ئەو ساتەوەختە بەدینەهاتبو رێبەرو پاسەوانە دێرینەکانی دەیانزانی کە هەوڵو کۆششی واقعیانە تازە بەتازە دەستی پێکردوە، هەرچەندە ئەم هەڵبژاردنو ململانێیەش لە 30/ ك2/ 1933 بە ئاشکرا ئەنجام درابو"

Robert ley, Der weg Zur ordeusbrurg, o.D verlag der Deustscher)
.(Arbeitsfront, "Escxemplaire non Commercial

17ـ ئیف. بۆرکینۆ، زۆر بە دروستی حاڵەتەکە بەمشێوەیە وەسفدەکات: "هەر کاتێك کۆمۆنیستەکان هەوڵیان دابێت لە نێو جەماوەری کریکاراندا دەسەڵات پەیدا بکەن، سەرکەوتنێکی ئەوتۆیان بە دەست نەهێناوە. ئنجا پاڵپشتی جەماوەرییان، ئەگەر پاڵپشتییەکی لەو جۆرەیان هەبوبێت، ئەوا زۆر لەوە دوورترە بدرێتە پاڵ چینی پرۆلیتار"
.("Die nene komintern," dans Der Monat, Berlin, 1949, Heft 4)

18. ویلیام ئیبستاین، دەوڵەتی نازی، نیویۆرك، 1943، ل247.

19. بەپێی وتەکانی ماکسیم گۆرکی، بڕوانە سۆڤارین، سەرچاوەی پێشو، ل290.

20. گوتاری هێنریش هیملەر دەربارەی "رێکخستنو دەربەستی دەستەی پارلستنو پۆلیس" لە
(National –Politisher Lehrgang der Wehrmacht von 15 – 23, janvier 1937)
بڵاوبۆتەوەو لە "پیلانگێریو دوژمنایەتی نازی"دا هاتوە، واشتن، 1946 1v، ل616. نوسینگەی بەریوەبەری لیژنەی وڵاتە یەکگرتوەکان لە پێناوی راوەدونانی تاوانبارانی وڵاتە سوێندخۆرەکان. حکومەتی وڵاتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا.

21ـ گۆستاف لۆبۆن، "سایکۆلۆجیای جەماوەر"، 1895، ئاماژە بە بنیاکی جەماوەر دەکات، بڕوانە بەشی دوەم، ل80.

22. دامەزرێنەرانی حیزبی نازی تەنانەت لە پێشنەوەی هیتلەر وەك رێبەری "حیزبی چەپ" دەربکەوێت، جاروبار ئاماژەیان بەم خاڵە کردوە. هەروەها بڕوانە ئەو رودلوەی لە دوای هەڵبژاردنی پارلەمان لە ساڵی 1932 رویدا: "گریگۆر ئیستراسە بە پەژارەوە بە رێبەرەکەی دەڵێت، ناسیونال سوپالیست لە پێش هەڵبژاردن دەیتوانی لەگەڵ گرۆپی نێوەند، زۆرینەی رەها لە ئەنجومەن بەدەست بهێنێت، کەچی ئێستا ئەو توانایە لە دەست چوەو نوێنەرانی هەر دوو حیزبەکە لە نیوە کەمتر پێکدەهێنن ... بەڵام هێشتا دەتوانن بە هاوپەیمانی لەگەڵ کۆمۆنیستەکاندا زۆرینە بەدەست بهێنن ... هیتلەریش وەڵامیدەداتەوە کە هیچ کەسێك ناتوانێت حکومەت لە دژی ئێمە پێکبهێنێت" (هایدن، سەرچاوەی پێشو، ل94و 495).

23ـ کارلتۆن ج. هـ. هـاین، سەرچاوەی پێشو، هیچ ئاستێك لـه نێوان هەرچی‌وپەرچی و جـەماوەر ناهێڵێتەوە، پێیوایە دیکتاتۆرە توتالیتارەکان: "زیاتر لەنێو جەماوەرەوە پێدەگەن تا چینەکان"

24ـ شـیتەڵکارییەکانی تیـورە سـەرەکییەکەی هایـدن دەربـارەی بزوتنـەوەی نـازی هێـشتا لەچاو شیتەڵکارییەکانی دی بە پلەی یەکەم دەژمێردرێت. "لەنێو پاشماوەی چینە لە نێوچوەکاندا، چینێکی روناکبیری نوێ سەرهەڵدەدا کە بێبەزەیترین و بەتواناترین کەس پێشڕەوییان دەکات، ئەوانەی شتێکی ئەوتۆیان نیە لەدەستی بدەن، کەواتە بەهێزترین سوپای دەربەدەرەکان، مەیدانی جەنگ بەماڵ‌وحاڵی خۆیان دەزانن‌و گۆڕەپانی شەڕی ناوخۆش بەنیشتمان. (سەرچاوەی پێشو، ل100).

25ـ رێکەوتنی نهێنی نێوان جەنەراڵ شلایخەر Schleicher و رۆهـم، فەرماندەی یەکەی هێرش، بریتی بو لەوەی کە گشت پێکهاتە نیمچە سەربازییەکان بخرێنە ژێر دەسەلاتی هێزی سوپای رایخەوە، بەمجۆرەش بە ملیۆنـان کەسیان دەخستە ریزەکانی سوپاوە. هەڵبەتە ئـەم هەنگاوەش بە شێوەیەکی حەتمی دەبوە مایەی سەرهەڵدانی دیکتاتۆرییەتی سەربازی. هیتلەر لە حـوزەیرانی سـاڵی 1934دا رۆهـم‌و شـلایخەری پاکتـاوکرد. گفتوگـۆ سـەرەکییەکانی نێـوان نازییـەکان‌و سوپا بـە ئاگـاداری تـەواوی هیتلـەر ئەنجامـدەدرا. هیتلـەر بـە مەبەسـتی فریـودانی نێوەندی سەربازی سەبارەت بەرازە راستەقینەکانی خۆی سودی لە رۆهم‌و سوپاش وەردەگرت. لە نیسانی ساڵی 1932دا رۆهم لـە یـەکێك لـە دادگاییـەکانی هیتلـەردا شایەتی ئـەوەی دابو کە پێگەی سەربازی یەکەکانی هێرش بەتـەواوەتی لەلایـەن سوپای رایخـەوە ناسراوە (سەبارەت بە بەڵگەنامـەکان دەربـارەی پلانـی رۆهـم . شـلایخەر، بڕوانـە "پیلانگێـڕی نـازی" جلـدی پێنجـەم، ل456. هەروەها بڕوانە، هایدن، سەرچاوەی پێشو، ل450). رۆهم بە شانازییەوە قسەی لەسەر گفتوگۆکانی لەگەڵ شلایخەر دەکردو بەپێی قسەکانی خۆی ئەو گفتوگۆیانـە لـە سـاڵی 1931وە دەستی پێکردبو. لەو گفتوگۆیانەدا شلایخەر پەیمانی دابو کە لە حاڵەتی نائاساییدا یەکەکانی هێرش بخاتە ژێر فەرماندەیی سوپای ئەڵمانیاوە.

(Voir Die Memoiren des stabschefs Rohm. Sarrebruck, 1934, p.170)

بەهەر حاڵ خەسڵەتی سەربازی یەکەکانی هێرش کە بۆ رۆهـم دەگەڕێتـەوە، هەمیشە لەلایـەن هیتلەرەوە دژایەتی دەکرا، تەنانەت لەدوای پاکتاوکردنی باڵی رۆهمیش، هـەر وەکخۆی مایـەوە. یەکەکانی هێرش، بە پێچەوانەی دەستەی پاراستنەوە، هەمیشە بانگەشـەی ئـەوەیان دەکرد کە "نوێنەرایەتی ویستی سـەربازی ئـەڵمانیا دەکـەن"، بۆیە پێیـان وابو رایخـی سـێیەم کۆمەڵـیەکی سەربازییەو لەسەر دوو کۆڵەکە راوەستاوە ئەویش: حیزب‌و سوپای رایخ"

Vior Handbuch der s.A, Berlin. 1939, ct "Die Sturmabteilungen".par) bictor Lutze, dans Grundlagen, Aufbau und Wirtschaftsordnung des .(National Sozialitischen staates, no. 7a

26ـ ژیاننامەی رۆهم، بەشێوەیەکی تایبەتی، سەرچاوەیەکی کلاسیکی ئەمجۆرە ئەدەبەیە.

27. هەروەکو دەزانرێ گروپە بچوکە نەیارەکانی رژێمی ستالین دەربارەی گۆڕانی سیاسەتی یەکێتی سۆڤێت، رەخنەکانیان لەسەر ئەم وتەزایەی مارکس بونیات دەناو هەرگیز دەستبەرداریشی نەبون. سەرباری پاکتاوکردنە لەسەریەکەکانی بیروکراسیەتی یەکێتی سۆڤێت کە هاوتای لەنێوبردنی بو وەك چینێك، کەچی هەرگیز ئەو رەخنەگرانەی والێنەکرد واز لە بیروباوەری خۆیان بهێنن و بیروکراسی سۆڤێتی وەك چینێکی سەردەستی کۆمەڵگەی سۆڤێت لەبەرچاو نەگرن. ئەم دەستەواژەیەی راکۆڤسکی کە ساڵی 1930 لە تاراوگە لە سیبیریا نوسراوە، لایەنگری لە هەمان دیدوبۆچون دەکات: "بە بەرچاومانەوە، چینێکی گەورە لە ئیدارییە پایە بڵندو بچوکەکان دروست دەبو، ئەو چینەی لەرێگەی هەڵبژاردنێکی حیساب بۆکراوو دامەزراندنی راستەوخۆ، ناراستەخۆوە، بەردەوام ژمارەیان زیادی دەکرد... بەڵام ئەو توخمەی ئەم چینە تازەیە یەکدەخات، شێوەیەکی تازە بو لە موڵکایەتی تایبەت، واتە دەسەڵاتی دەوڵەت". (لەهەمان کتێبی سۆڤارینەوە وەرگیراوە، ل564). لە راستیدا ئەم شیتەڵکارییە بە تەواوەتی بۆ سەردەمی پێش ستالینیش دەگونجێت. دەربارەی گەشەسەندنی پەیوەندی نێوان حیزب و سۆڤێتەکانیش کە گرنگییەکی یەکلاکەرەوەی سەبارەت بە رەوتی شۆرشی ئۆکتۆبەر هەیە، بڕوانە ئیسحاق دویچەر، پیامبەرێکی چەکدار، تروتسکی 1879. 1921، 1954

28ـ لە ساڵی 1927دا، لە 90٪ ئەندامانی ئەنجومەنی گوندەکان و لە 75٪ سەرۆکی ئەنجومەنەکانیش ئەندامی حیزب نەبون. لیژنەی جێبەجێکاری هەرێمەکان تەنها لە 50٪ یان ئەندامی حیزب بون و لە 50٪ شیان ناحیزبی بون، ئەمە لە کاتێکدا ئەندامانی لیژنەی نێوەندی لە 75٪ یان حیزبی بون. بڕوانە گوتاری "بۆلشەفیزم" لە نوسینی "مۆریس دۆب" لە ئینسکلۆپیدیای زانستی کۆمەڵایەتی.

ا. رۆزنبۆرگ، لە کتێبی " مێژووی بۆلشەفیزم"، لەندەن، 1934، بەشی شەشەم، بەدوورودرێژی ئەوە روندەکاتەوە کە چۆن ئەندامانی حیزب، "بەپێی رێنمایی فەرمانبەرە هەمیشەییەکانی حیزب"، سیستمی سۆڤێتەکانیان لەناوەوە لە نێوبرد.

29. ئەم ژمارانە لە کتێبی ڤیکتۆر کراڤچینکۆ وەرگیراوە: "ئازادیم هەڵبژارد: ژیانی تایبەتی و سیاسی فەرمانبەرانی سۆڤێت"، نیویۆرك، 1946، ل278و303، ئەم کارەش پەیوەندی بە سەرچاوەیەکەوە هەیە کە زۆر گومان لە راستگۆیی دەکرێ. بەڵام لە روسیادا، ئێمە ناچارین پەنا بۆ سەرچاوەی گومانلێکراویش بەرین، واتە پێویستە بە تەواوەتی پشت بە داستانی گەرماوگەرمی رۆژنامەو هەڵسەنگاندن یا راپۆرتی جۆراوجۆر ببەستین. لێرەدا تەنها کارێك کە دەتوانین ئەنجامی بدەین ئەوەیە زانیارییەك بەکاربهێنین رەنگە تارادەیەك ئەگەری راستگۆیی لەوانی دی زیاتر بێت. بەهەر حاڵ هێندێك مێژوونوس بە رووکەش پێیانوایە میتۆدی پێچەوانەی ئەم میتۆدە، واتە بەکارهێنانی ئەو بەڵگەنامانەی لە لایەن حکومەتەوە دەردەچێت،

زامترەو زیاتر قابیلی پشت پێبەستنە، بەڵام ئەم ڕەوشە دروست نیەو هیچ شتێکیش چارەسەر ناکات، چونکە ئەو بەڵگەنامە ڕەسمیانە جگە لە پروپاگەندەیەکی ڕووت شتێکی دی نیە.

30ـ ستالین لە شازدەهەمین کۆنگرەی حیزبی کۆمۆنیستدا، سەرزەنشتی ئەو لادانەی کردوەو بە "ڕەنگدانەوەی" بەرگری جوتیاران و وردە بۆرجوازی ناوەوەی حیزبی دەزانی (بڕوانە لینینیزم، 1933، جلدی 2، بەشی سێیەم). نەیارانی ستالین لە بەرامبەر ئەو هێرشەدا بە تەواوەتی بێتوانا و دەستەوەستان بون، چونکە ئەوانیش، وەك تروتسکی هەر سەرقاڵی ئەوەبون "ململانێی چینایەتی لەپشت ململانێی دەستەگەری حیزبیەوە ئاشکرا بکەن" (سۆڤارین، سەرچاوەی پێشو، ل440).

31. کراڤچینکۆ، سەرچاوەی پێشو، ل187.

32. سۆڤارین، سەرچاوەی پێشو، ل575.

33ـ دروشمی نهێنی دەستەی پاراستن کە هیملەر خۆی دایڕشتبو، بەم وشانە دەستی پێدەکرد: "هیچ ئەرکێك کە بەخاتری خودی ئەرکەکە بوونی نیە"، بڕوانە "گۆنتەر داڵکن" لە کتێبی (Schriften der Hochschule fur politik, 1939).

ئەو وتارە پڕ توانجانەی دەستەی پاراستنی ئەڵمانیا بۆ ناوخۆ بڵاویدەکردەوە، هەمیشە جەختیان دەکردەوە لەسەر "پێداویستی ڕەها بەمەبەستی پەیبردن لە پوچی هەر شتێك کە هەڵگری ئامانجێکی تایبەت بێت".

Voir Der Reichs fuhrer S.S und chef der Deutschen polizei, Reserve a) L'ausage Interne de la police).

34. دەربارەی ئەم کارەش بەڵگەنامەیەکی زۆر لەبەردەستەو کریڤیتسکی لە کتێبی "پۆلیسی نهێنی ستالین"، نیویۆرك، 1939، دەڵێت، ستالین بونیاتنەری ڕاستەوخۆی ئەم کارە بوە.

35ـ هیتلەر لە کتێبی "نەبەردی من" (لەهەر دوو چاپە ئەڵمانییەکەی 1925، 1927) دەڵێت بوونی بەرنامەیەکی کۆن باشترە لەوەی گفتوگۆ دەربارەی چەندو چونی بەرنامەیەکی گونجاو بکرێت (کتێبی دوەم، بەشی پێنجەم). ئەو هەر زۆر زوو ڕایگەیاند: "هەر کاتێك دەسەڵات بگرینەدەست، بەرنامەش خۆیەخۆ ئامادە دەبێت ... دەبێ هەر لەسەرەتاوە، دەستەبەر کردنی هەڵمەتێکی پروپاگەندەی وێنانەکراو لەبەرچاوبگرین. ئەمەش کارێکی سیاسییەو لە ئێستادا هیچ پەیوەندییەکی لەگەڵ مەسەلەکانی دی نیە". (بڕوانە هایدن، سەرچاوەی پێشو، ل203).

36. بەرەنی من سۆڤارین بەهەڵە وێنای ئەوەی کردوە کە لینین لە پێش ستالین دا ڕۆڵی بەرنامەی حیزبی نەهێشتوە: "شتێکی ڕوون و ئاشکرایە کە بۆلشەفیزم، وەك بیروباوەر تەنها لەمێشکی لینیندا بوونی هەبوە، چونکە لەدوای مردنی لینین، هەر بۆلشەفیکێك وازی لێهێنرابێت، زۆر بەخێرایی لە خەتی باڵەکەی خۆی پەرت بوە... لەبەر ئەوەی ئەو خەڵکانە بە میزاجی خۆیان و بەهۆی لێهاتویی لینین خڕبوبونەوە، نەك لەبەر هەبونی فیکرێکی هاوبەش... " (سەرچاوەی پێشو، ل85).

37. بەرنامەی حیزبی نازی کە لەلایەن "گوتفرید فیدەر"ەوە لە (25) مادەدا ئامادەکرابو، زیاتر رۆڵی لە ئەدەبیاتی بزوتنەوە هەبو تا لەناو خودی بزوتنەوە.

38ـ هەڵسەنگاندنی دروشمەکەی هیملەر زۆر زەحمەتە. داڕشتە ئەڵمانییەکەی Meine Ehre Heisst Treue دەلالەت لە شەیدایی و گوێڕایەڵییەکی کوێرانەی ئەوتۆ دەکات کە هەمو جۆرە دیسپلین و وەفادارییەکی رووت تێدەپەڕێنێت. وەرگێڕانی بەڵگەنامە ئەڵمانیەکان لە کتێبی "پیلانگێڕی نازی" سەرچاوەیەکی گەلێك دەوڵەمەند پێکدەهێنێت، وەلێ ئەفسوس بە شێوەیەکی کارەساتبار نایەکسانە، تەنانەت دروشمی نهێنی تایبەت بە دەستەی پاراستنی ئەڵمانی بەمشێوەیە وەرگێڕدراوە: "شەرەفی من دەلالەت لە وەفاداریم دەکات" (جلدی پێنجەم، ل346).

39ـ رەنگە مۆسۆلینی یەکەم کەس بێت وشیارانە بەرنامەی رەسمی رەتکردبێتەوەو پرەنسیپی رێبەری سروشبەخش و کاری لە جێگەی دانابێت. لە پشت ئەو کارەی مۆسۆلینیەوە ئەو بیروباوەرە خۆی متکردوە کە بەدیهاتنی خودی ساتەوەخت، رەگەزی سەرەکی سروش پێکدەهێنێت، ئەو سروشەی بەرنامەی حیزب سەرچاوەکەی وشك دەکات. بۆیە فەلسەفەی فاشیزمی ئیتاڵی زیاتر بە دیدوبۆچونی کردەگەرای actualism جەنتیلە Gentile گوزارشتی لێدەکرێ تا بە "ئەفسانەکانی" سۆرێل. بڕوانە گوتاری "فاشیزم" لە ئینسکلۆپیدیای زانستی کۆمەڵایەتی. بەرنامەی 1921، لەدوای تێپەڕبونی دوو ساڵ بەسەر تەمەنی بزوتنەوە ئنجا ئامادەکرا، ئەم بەرنامەیە بەشێوەیەکی سەرەکی فەلسەفەی نەتەوایەتی لە خۆگرتوە.

40. ئێرنست بایەر، "دەربارەی یەکەی هێرش" بەرلین، 1938، کتێبی "پیلانگێڕی نازی"، جلدی IV، ل784.

41ـ یەکەمین جار لە کتێبی سیاسەتی ئەفلاتون، ل305، کارکردن بەپێی prattein و aechein سیستمی دەست پێکردنی کارکردن و جێبەجێ کردنی . گوزارشتی لێکراوە.

42. Hitlers Tischesprache, p.182.

43. "نەبەردی من"، کتێبی یەکەم، بەشی 11 هەروەها بۆ نمونە بڕوانە
Dieter Schaurz. Angriffe auf die National sozialistische Weltauschaung. Aus den Schwarzen Korp. No. 2. 1936.
بەمشێوەیە وەڵامی ئەو رەخنانە دەداتەوە کە گوایە "ناسیونال سوسیالیستەکان" لەدوای ئەوەی دەسەڵاتیش دەگرنە دەست، دیسانەوە قسە لەسەر "ململانێ" دەکات: "حیزبی ناسیونال سۆسیالیست وەك خاوەن ئایدیۆلۆجیای Weltanschauung، دەستبەرداری ململانێ نابێت پێشئەوەی شێوەی ژیانی هەمو ئەڵمانییەك سیمای بەهای سەرەکی بزوتنەوە وەرنەگرێت ئەم کارەش دەبێ رۆژانە سەرلەنوێ بەدیبێت"

44. بڕوانە پەرچەکرداری هیتلەر لەسەر ئەو رۆژەی جەنگی جهانی یەکەمی تیا هەڵایسا، ئەو پەرچەکردارەی لە کتێبی "نەبەردی من" دا وەسفکراوە، کتێبی یەکەم، بەشی پێنجەم.

45. بڕوانه کۆمەڵە بەڵگەنامەیەك لەسەر " ڕۆژمێری جەنگی جهانی یەکەم" لە نوسینی هانا هاڤکاسبرینگ، ئەڵمانیای نادیار Unknown Germany نیوهاڤن، 1948، ل43، 45، 81. بەهای مەزنی ئەم کۆمەڵە بەڵگەنامەیە لەوەدایە کە بەشداری لە ئاشکراکردنی "نهێنیەکانی" کەشوهەوای مێژووی ئەڵمانیا دەکات. نەبونی لێکۆڵینەوەی لەو جۆرەش دەربارەی فرەنسا، بریتانیاو ئیتاڵیا، کارێکه جیگەی داخ و پەژارەیە.

46. سەرچاوەی پێشو، ل20 . 21

47. ئەم مەسەلەیە بە هەستێکی پڕ لە نامۆبون لە ئاست ژیانی ئاسایی دەستی پێکرد. بۆ نمونە لەم ناوکۆیەدا کتێبی ڕۆدۆڵف بیندینگ بخوێنەرەوە: "پێویستە زیاتر لە ڕیزی مردوو سەرلێشێواوەکان حیسابمان بۆ بکرێ تا وەك ئەو دوورخراوانەی کە ئەگەری گەڕانەوەیان هەیە، چونکە گەورەیی ڕوداوەکە لە کۆمەڵگەمان جیادەکاتەوەو توشی گومراییمان دەکات..." (هەمان سەرچاوە، ل160). تا ئێستاش دەتوانرێ سەیرو سەمەرەترین بانگەشەی دەستەبژێری ئەوەی بەرە، لەم دەقەی هیملەردا بەدیبکرێ، کە تیایە ئەوە ڕاڤەدەکات کە چۆن سەرئەنجام توانیویێتی شیاوترین "شکڵی هەڵبژاردن" بۆ سەرلەنوێ ڕێکخستنەوەی دەستەی پاراستن بدۆزێتەوە: " بەتەنها جەنگ کاریگەرترین شکڵی هەڵبژاردن بەرهەمدەهێنێت، لەبەرئەوەی ململانێیەکە لە پێناوی ژیان و مردن. لەم شکڵەدا، بەهای خوێن لەرێگەی دەستکەوتەکانی جەنگ ڕوندەبێتەوە... لەگەڵ ئەوەشدا، جەنگ بارودۆخێکی ئاوارتەو نائاساییەو دەبێ پێوەری هەڵبژاردنی زەمەنی ئاشتی لەجەنگدا بەدی بکرێ" (هەمان سەرچاوە).

48. بۆ نمونە بڕوانە ئێرنست یۆنگەر، "شالاوی پۆلا"، 1920، هێنری پلار وەریگێڕاوەتە سەر زمانی فرەنسی، پاریس 1970

49. هاڤکاسبرینگ، سەرچاوەی پێشو، ل156، 157

50. هایدن لە هەمان کتێبدا دەڵێت، هیتلەر لە ڕۆژانی یەکەمی حوکمڕانیدا لایەنگیری لە کارەسات دەکردو تا ڕادەیەکی زۆریش ترسی لە ئەگەری ڕابونی ئەڵمانیا هەبو. ئەو شەش کەرەت (لەو دەمەی هاوپەیمانان ناوچەی ڕۆهەر. یان داگیرکردبو) بە گوزارشتی جیاواز دەستەی هێرشی لە کەوتنی ئەڵمانیا ئاگادار کردۆتەوە. "ئەرکی ئێمە زامنکردنی سەرکەوتنی بزوتنەوەکەمانە". ئەم سەرکەوتنەشمان لەسەر شکستی شەڕی ڕۆهەر ڕاوەستاوە. ل167

51. هاڤکاسبرینك، سەرچاوەی پێشو، ل156 . 157

52ـ ئەم هەستە بەدرێژایی جەنگ، هەستێکی باو بو، هەر لە هەمان کاتیشدا ڕۆدۆڵف بیندینگ دەنوسێت :"نابێت ئەم جەنگە بەشەڕی ڕوبەڕوبونەوەی سەربازی بەراورد بکرێ، چونکە لە شەڕی ڕوبەڕوبونەوەدا فەرماندەیەك، فەرماندەیەکی دی دەخات، لەم حاڵەتەدا هەردوکیان دەکەون، تەنها جەنگ لەسەر قاچ ڕادەوەستێت" (هەمان سەرچاوە، ل67).

53. نامەیەکی باکۆنین لە 7/شوبات/ 1870، بڕوانە ماکس نۆماد، پەیامبەرانی شۆڕش، بۆستن، 1939، ل180

54. کتێبی "چارەسەرکردنی مەسەلەی شۆڕش" یا لە نوسینی خودی باکۆنین یا نکایف . ی شاگردی. سەبارەت بە ڕێبازی چارەسەرکردنی ئەم مەسەلانەو وەرگێرانە کاملەکەی بڕوانە نۆماد، سەرچاوەی پێشو، ل227. بە هەر حاڵ " نەزمی رق‌و کینەی تەواو سەبارەت بە هەمو پرەنسیپەکانی شەرەف لە ڕێبازی شۆڕشگێڕێك بەرامبەر بە مرۆڤەکانی دی... لەژێر ناونیشانی نیچیا ئیڤچینا (Nechayevshchina) چوە مێژووی شۆڕشی روسیاوە" (هەمان سەرچاوە، ل224).

55. "ئێرنست سۆلیر" یەکێکە لە تیوریستە پلە یەکەکانی ئیمپریالیزم، پێیوایە سۆفیگەری‌و باڵادەستی هەوڵێکە بۆ رەخنەکردنی ئیمپریالیزم، 1913. هەروەها بڕوانە "کارچێل سپریتسما" ئێمەش ئیمپریالیستین: تێبینی دەربارەی فەلسەفەی ئیمپریالیزم لە نوسینی ئێرنست سۆلیر، نیویۆرك، 1931، ج . مۆنۆد لە گۆڤاری مێژوویی، شوبات/ 1912، لویس ئیستیڤ، سایکۆلۆجیای نوێ دەربارەی ئیمپریالیزم، ئێرنست سولیر، 1913

56. مارکیز دوساد لە ساڵی 1930 بەدواوە، بوە یەکێك لە نوسەرە نێودارەکانی پێشەنگی ئەدەبی فرەنسا. تەنانەت "جان پۆلهان"، لەچاپی نوێی کتێبەکەی ساد "کارەساتی فەزیلەت"، پاریس، 1946، بەمجۆرە سەرنج‌و تێبینییەکانی یاداشتکردوە: "دەپرسم، کاتێك دەبینم زۆرێك لە نوسەرانی ئەم رۆژگارەی ئێمە، وشیارانە لە پێناوی روداوێکی بانوەسفدا پێ لەسەر رەتکردنەوەی گزی‌و گەمەکردنی ئەدەبی دادەگرن... هەوڵدەدەن باڵاکردن (السامی) لە گەندەڵی‌و مەزنی لە تێکدەر هەڵگۆزن... دەپرسم ئەدەبی هاوچەرخی ئێمە، ئەو بەشەی لەلای ئێمە پڕ ژیانە ـ هەڵبەتە زیاتر دوژمنکارانەیە . سەرلەبەری رووی رابردوی وەرنەگێراوە، بەشێوەیەکی زۆر دیاریکراویش بەلای ساد دا ...". هەروەها بڕوانە جۆرج باتای، "نهێنی ساد"، لە گۆڤاری رەخنە Critique، بەرگی III، ژمارە 15 17 . 1947

57. گۆبلز، سەرچاوەی پێشو، ل139

58ـ تیورە هونەرییەکانی بۆهاوس، دەلالەتێکی روون‌و ئاشکرایان لەم بارەیەوە تیا بەدیدەکرێ. هەروەها بڕوانە تێبینییەکانی بەرتۆڵد برێخت، دەربارەی شانۆ Gesammelte werke، لەندەن، 1938.

59ـ ئەم دەستەواژەیەی خوارەوەی رۆهەم، نمونەی هەستێك دەخاتەروو کە نەك هەر خەسڵەتی دەستەبژێر، بەڵکو بە نزیکەیی خەسڵەتی سەرجەم نەوەی گەنجیش بو: "روپامایی‌و پیرۆزکردنی وشك‌و بێناوەرۆك ئاشکراترین خەسڵەتی کۆمەڵگەی ئەمڕۆی ئێمە پێکدەهێنێت... هیچ شتێك لەوەی کە پێی دەوترێ رەوشتی کۆمەڵگە درۆزنانەتر نیە.." ئەو گەنجانەی رێگەی خۆیان لە جهانی سوك‌و ریسواو دوورویی بۆرجوازی نادۆزنەوە، نازانن بە چ جۆرێك جیاوازی

له نێوان ڕاستو هەڵەدا دەست نیشان بکەن" نێربازی ناو ئەو نێوەندانەش، بەلانی کەمەوە بەشێکی وەك نارەزایی لەدژی کۆمەڵگە گوزارشتی لێدەکرا.

(Die Gesschichte eines Hochuerraters, p.267 et 269)

60. ڕۆڵی "فیکرەکان لەسەر جهان . Weltanschauung . لە پێکهێنانی بزوتنەوەی نازیدا، چەندین کەرەت لەلایەن خودی هیتلەرەوە جەختی لەسەر کراوەتەوە. جێگەی خۆیەتی ئەوە وەبیربهێنینەوە کە هیتلەر لە کتێبی "نەبەردی مـن" بانگەشەی ئەوە دەکات لە زەرورەتی دامەزراندنی حیزب لەسەر بنەمای ڕۆڵی فیکرەکان لەسەر جهان، تێگەیشتوە، ئەوەش بۆ سەرکەوتویی حیزبە مارکسیستەکان دەگێڕێتەوە. کتێبی دوەم، بەشی یەکەم، Weltanschauung و حیزب.

61. نیکۆلا بردیاییف، سەرچاوەکانی کۆمۆنیستی ڕوسیا، 1937، ل124. 125

62. بۆ نمونە وێلهێلم کوب، کۆمیسەری بالای نازی لە مینسكو ئەندامی دێرینی حیزبی نازی، سالی 1941، واتە لەسەرەتای کوشتاری بەکۆمەڵ بەمشێوەیە بۆ سەرۆکەکەی خۆی دەنوسێت: "بەدڵنیاییەوە مـن کەسێکی دەستوپێ سپی نیمو دەمەوێت بەشداری لە چارەسەرکردنی مەسەلەی یەهود بکەم، بەلام ئەوانەی بە کولتوری ئێمە پەروەردە بونو نشونمایان کردوە، بەپلەی یەکەم، جیاوازییان لەگەڵ خێڵە دڕندە ناوخۆییەکاندا هەیە. ئایا دەتوانین ئەرکی کوشتنیان بە لیتوانیو لیتونیەکان بسپێرین، ئەوانەی لەلایەن خودی خەڵکی ناوچەکەوە بێزراون؟ ناتوانم چارەسەرێك بۆ ئەم کارە بدۆزمەوە. داواتان لێدەکەم بەخاتری شکۆمەندی ڕایخو حیزبەکەمان، ڕێنمایی وردم بۆ دەربکەن بۆ ئەوەی ئەم مەسەلەیە بە شێوازێکی مرۆڤانەتر چارەسەر بکرێ"

ئەم نامەیە لە کتێبی "مامۆستایانی هیتلەر" لە نوسینی ماکس واینریچ، نیویۆرك، 1946، لە لاپەرەکانی 153و154دا بلاوبۆتەوە. کوب لەم میانەیەدا سەرکەوتو نەبو، لەگەڵ ئەوەشدا دەست پێشخەرییەکەی کۆمیسەری گشتی ڕایخ لە دانیمارکو نازی ناودار "دەبلیو. بیست" بە مەبەستی ڕزگار کردنی گیانی یەهودییەکانی دانیمارك لە هەوڵو کۆششەکەی "کوب" سەرکەوتوتر بو. بڕوانە "پیلانگێڕی نازی"، بەرگی دوەم.

هەروەها ئەڵفێرد ڕۆزنبۆرگ کە زۆرجاران بانگەشەی نەرمی گەلانی سلاڤی دەکرد، وێنای ئەوەی نەدەکرد ڕۆژگارێك بە مانای پاکتاوکردنی ئەو میللەتانە گوزارشتی لێدەکرێ. بۆیە هەر کە بوە بەرپرسی ئیدارەی ئۆکرانیا، داوای لە هیتلەر کرد ڕاستەوخۆ خۆتێوەردان (تەدەخول) بکات، بەلام دوای ئەوەی هیچ ئاکامێکی دەست نەکەوت، لە پایزی سالی 1942دا ڕاپۆرتێکی توندی دەربارەی نالەباری باروبۆخی ئۆکرانیا نوسی. بڕوانە، پیلانگێڕی نازی، III، ل83، IV، ل62.

بێگومـان ئـەم ڕێسایەش هێنـدێك ئاوارتـەیی هەیـە. جەنـەراڵ "ڤۆن چۆلتیتز"، ئـەو پیـاوە ئەڵمانییـەی پاریـسی لـە وێرانـەیی و كاولكـاری ڕزگـار كـرد، هـەر چـەندە زۆربـاش دەیزانـی كـە "چەندین ساڵە نازییەكان شەڕیان دۆڕاندوە"، كەچی هێشتا هەر دەترسا لەوەی بەبیانوی ئەوەی فـەرمانی جێبـەجێ نـەكردوە، پلـەی فەرمانـدەیی لەدەسـت بـدات. ئایـا نازایـەتی ئـەوەی تیـابو بەرامبـەر ئەو فەرمانانـەی داوای لێدەكرد "پـاریس بكاتـە وێرانـە" خۆی ڕابگرێـت، بـەبێ ئـەوەی لەلایەن نازی دێرینو باڵوێزی ئەڵمانیا لە فرەنسا "ئۆتۆ ئەبیتز" پشتیوانی لێنەكرێ؟ ئەو كارەی بەپێی گەواهینامـە تایبەتەكـەی لـە داداگاییكردنی ئـاپتز لـە پـاریس، گومـانی لێـدەكرێ. بڕوانـە نیویۆرك تایمز، 21/ تەموز/ 1949

63. ئینگلیزێك بە ناوی ستیڤن ئێچ. ڕۆبێرتس، لە "ئەو ماڵەی هیتلەر دروستی كرد"، ساڵی 1939، هیملەر بە " پیاوێكی ڕەوشت بەرزو وەك كەسێك كە گرنگی بە ساكارترین شتی ژیـان دەدا" وەسفدەكات كە پۆخڵەواتی هیچ كام لەو نازییانەی تیا نیـە كـە چەشـنی نیمچـە خوداوەنـد ڕەفتار دەكەن... ڕەفتاری ئەم دیكتـاتۆرە پۆلیـسەی ئـەڵمانیا بـەهیچ شـێوەیەك لەگـەڵ ئەركـەكانی نایەتـەوە، ئیدی گەیشتمە ئـەو بـاوەڕەی كـە لـە ئـەڵمانیا كەسـێكی دی نیـە، هێنـدەی ئـەو ئاسایی بێـت" (ل89 . 90). ئـەم وتەیـەش بە شێوەیەكی سـەیر دیدوبۆچونی دایكـی ستالینمان لەسـەر كورەكـەی وەبیردەهێنێتـەوە كـە بـەپێی ڕاگەیانـدنی بۆلشەفیك بـەمجۆرە قسـە لەسـەر كورەكـەی دەكـات: "كـوڕێكی نمونەییە، خۆزگـە هـەمو كـەس لـەو دەچـو!" (سوڤارین، سەرچاوەی پێشو، ل656).

64. تێبینییەكانی ڕۆبێرت لای. بڕوانە كۆهن . برامستید، سەرچاوەی پێشو، ل178.

65. لـەم بارەیـەوە سیاسـەتی بۆلـشەفیكی تـا ئاستی سەرسوڕمان یـەكانگیرەو هێندەش زانراوە كە چیدی پێویـست بـە لێكدانـەوەی دی ناكـات. پیكاسـۆ نمونەیـەكی زۆر بـە ناوبـانگی ئـەم سیاسـەتەیە، پیكاسۆ هەرچـەندە ببـو بـە كۆمۆنیـست، بـەڵام لـە یـەكێتی سـۆڤێتدا كەسـێكی پەسـەند نـەبو. ڕەنگـە وەرچەرخانی لەپڕی "ئەندریە جید"، لەدوای بینینی واقیعی یەكێتی سۆڤێت لەساڵی 1936 (لە كتێبی گەڕانەوە لە یەكێتی سۆڤێت)، بێسودیو بێكەڵكی هونەرمەندە داهێنـەرەكانی، بەلایەنگرەكانیشەوە، بۆ ستالین سـەلماند. بـەڵام تـەنها جیاوازی سیاسـەتی نـازی لەگـەڵ هـەنگاوەكانی بۆلشەفیكدا لـەوەدابو كـە نازییەكان نەگەیشتبونە ئەو ئاستەی بەهرە پلە یەكەكان بكوژن.

جێگـەی خۆیـەتی كارنامـەی ئـەو ڕونـاكبیرە ئەڵمانیانـەی كەمینەیـەكی ناچیزیان پێكـدەهێنا بەدوورودرێـژی لێكۆڵینـەوەی لەسـەر بكـرێ، ئەوانـەی زیـاد لـە هاوكـاری ڕووتو بـە خـاتری بڕوابونیـان بـە نـازیزم، خۆبەخـشانە خزمـەتگوزاری خۆیـان پێـشكەش بـە بزوتنـەوە دەكـرد. (لێكۆڵینـەوەی واینـریچ، سەرچاوەی پێشو، تاكـە لێكۆڵینەوەیـە لـەم بـوارەدا مابێتـەوە، بـەڵام سەرچـاوەیەكی گومڕاكـارو تێكـەڵو پێكەڵـە، لەبـەر ئـەوەی جیـاوازی ناكـات لـە نێـوان ئـەو

ئۆستازانەی بڕوایان بە نازییەت هەبو، لەگەڵ ئەو کەسانەی هەمو کارنامەکانیان تەنها بەخودی ڕژێمەوە تایبەت بو. هەروەها چاوپۆشی لە پێشینەی ئەو لێکۆڵەرانەش دەکات، کە مایەی پرسیار بو، بەمشێوەیە بەهرەمەندە مەزنەکان لە جێگەی توێژە کاڵفامە نازییەکان دادەنێت). لەم بارەیەوە حاڵەتی کارل شمیت carl Schmitt . ی یاسازان پڕ بایەخترین نمونەیە کە تیورە بە تواناکەی دەربارەی کۆتایی دیموکراسیو حکومەتی یاسا تا ئەمرۆش لەبەر پڕ سودی بەوردی دەخوێنرێتەوە. لە نیوەی دەیەی 1930ەوە کارکەنار کراو لە جێگەیدا تیوریستە یاساییو سیاسییە نازییە رەگەزپەرستەکان دانران، وەك هانس فرانك، حاکمی پۆلۆنیا، ڕینهارد هۆهنو گوتفرید نیسە، بەڵام دواهەمین کەسی بێچانس، واڵتر فرانك . ی مێژوونوسو ئەندامی دێرینی حیزبی نازی بو کە قەناعەتێکی تەواوی بەدژە سامییەت هەبو، لە ساڵی 1933 بوە بەڕیوەبەری " پەیمانگەی رایخ بۆ لێکۆڵینەوەی ئەڵمانیا Reichsinstitut fur Geschichte des Neuen Deutschlands و بە "لێکۆڵینەوە دەربارەی وردەکارییەکانی مەسەلەی یەهود forschungsabteilunz Judenfrage ناوبانگی دەرکردبو، نۆ بەرگی دەربارەی مەسەلەی یەهود دەرکردوە (1937 . 1944). ساڵی 1940 فرانك مەیدانو کاریگەری بۆ ئەلفرید رۆزنبۆرگ چۆڵ کرد کە خاوەنی ئەفسانەی سەدەی بیستەمە Der Mytgos des 20 yahrhunerts کە هیچ نیشانەیەکی لێکۆڵینەوەی تیا نیە. لە راستیدا نازییەکان لە فرانك دەترسان تەنها لەبەرئەوەی کەسێکی فێڵباز نەبو.

ئەوەی دەستەبژێرو هەرچیو پەرچی لێی تێنەدەگەیشتن، ئەوەیە کە" ئەستەم بو بەشێوەیەکی راگوزەری باوەش بەم رژێمەدا بکرێ.. لەسەروی هەر جۆرە ئارەزوییەك بە خزمەتکردن، زەرورەتێکی بێبەزەیی هەڵبژاردن هەیە کە هەلومەرجی ئاسایی و نەرمو نیانی ناناسێت"

(Der weg dea SS, issued by the ss Hauptampt- schulungsant, n,d,p.4)

بە وتەیەکی دی، نازییەکان لە پێناوی ئەوەی پاڵێوراوەکانیان هەڵبژێرن، تەنها پشتیان بە بڕیارەکانی خۆیان دەبەستو "نارەزایی" بیروباوەری ئەوانی دییان لەبەرچاونەدەگرت. هەمان شتیش لەسەر شێوازی هەڵبژاردنی پۆلیسی نهێنی بۆلشەفیك راستە. ف. بیكو دەبلیو. گۆدین، لە کتێبی "پاکتاوکردنی روسیو قسەلێدەرهێنان"، 1951، ل160، پێیان وایە ئەندامانی پۆلیسی نهێنی لە ریزەکانی حیزبەوە هەڵدەبژێردران، بێئەوەی هیچ دەرفەتێك لەبەردەم ئەو کەسانەدا هەبێت تا بەخوایشتی خۆیان ئەو پیشەیە قبوڵ بکەن.

بەشی دووەم

بزوتنەوەی تۆتالیتاریزم

1. پروپاگەندەی تۆتالیتاریزم

تـەنها هەرچی وپەرچـی و دەسـتەبژێر بـەهێزی بزوێنـەری momentum تۆتالیتاریزم کێشدەکرێن، بەڵام دەبێ جەماوەر لەرێگەی پروپاگەندەوە بەرەو بزوتنـەوە کێـشبکرێت. ئـەو کاتـەی بزوتنـەوە تۆتالیتارەکـان لـە سـایەی سیـستمێکی دەسـتوریدا کـە ئـازادی رەئـی دەسـتەبەردەکرد هەوڵیانـدەدا دەسـەلات بگرنەدەسـت، نەیانـدەتوانی لـە سـنورێکی تارادەیـەك بەرتەسـکدا نـەبێت، تـیرۆر پیادەبکـەن. بۆیـە لـەو دەمـەی هێـشتا رای گـشتی بەتـەواوەتی لەهـەمو سەرچاوەکانی راگەیانـدن دانـەبڕابو، ئـەو بزوتنەوانـەش وەك تێکـرای حیزبـەکانی دی بەشـدارییان لـە راکێـشانی لایـەنگر دەکـردو بەدیمـەنێکی راستگۆیانە خۆیان نمایش دەکرد.

هەر زوو تێگەیشتن و زۆرجاریش ئەوەمان پشتراستکردۆتەوە کە لە ولاتـە تۆتالیتارەکاندا، تیرۆرو هەڵمەتی پروپاگەندە، وەك دوو رووی دراوێك، پێکەوە پەیوەستن[1]. ئەم دیدەش تەنها بەشێك راستی تیایە. هـەر کاتێك تۆتالیتاریزم دەسـەلاتی رەهـا پەیـدا بکـات، پروپاگەنـدە بـە تـەلقینی بـیروڕا دەگۆڕێتـەوە، توندوتیژیش زیاتر بۆ بەدیهێنانی بیروباوەڕە ئایـدیۆلۆجی و سەلماندنی درۆ کردەییەکانی بەکاردەهێنێ، تا ترساندنی خەڵکی (لەسەرەتای دەسەلات گرتنە دەسـت نـەبێت، بەدەگمـەن توندوتیـژی پیـادە دەکـات، ئـەویش کاتێـك کـە ئۆپۆزیسیۆنی سیاسی لەئارادا بێت). تۆتالیتاریزم تەنها بەوەندەوە ناوەستێت بە بێکاری بڵێت بوونی نیە کە قەناعەتی حەتمی بە بوونی هەیە، بەڵکو لـە هەڵمـەتی پروپاگەنـدەی خۆیـدا مـاف بێکـاری بـەزیادە دەزانێـت و حـوکمی هەڵوەشـانەوەی بەسـەرا دەدا[2] کاتێـك تۆتالیتـاریزم بێکـاری رەتدەکاتـەوە پێیوایـە، ئـازادە لـەوەی ئایـدیۆلۆجیا کۆنەکـەی سۆسـیالیزم، ئەگەرچـی

بەشێوەیەکی چاوەڕواننەکراویش بێت، بەدیبهێنێت: ئەو کەسەی کار نەکات، نانی پێنادرێت. ئەگەر نمونەیەکی دی بهێنینەوە: کاتێك ستالین بریاریدا مێژووی شۆڕشی روسیا بنوسرێتەوە، پروپاگەندەی پشتگیریکردن لە دارشتنەوەی مێژووی نویٚ وایدەخواست، نەك هەر کتێب و دیکۆمێنتە کۆنەکان لەنێوبەرێت، بەڵکو دەخوازرا لەیەك کاتدا نوسەرو خوێنەرانیشی لەنێوببرێن. بۆیە بڵاوبونەوەی مێژووی رەسمی نوێی حیزبی کۆمۆنیست لەساڵی 1938دا، نیشانەی کۆتایی پاکتاوکردنێکی بەرفراوان بو کە بەدروێنەکردنی نەوەیەك لە روناکبیرانی سۆڤێتی دوایی هات. بەهەمان شێوەش ئەڵمانیا، لە وڵاتە داگیراوەکانی رۆژهەڵاتدا، لەپێناوی ئەوەی چاودێرییەکی توندوتۆڵی میللەت بکەن، دەستیان کرد بە هەڵمەتێکی بەرفراوان کە زیاتر سیمای دژایەتی کردنی سامییەتی لەخۆی گرتبو. ئەڵمانەکان نە پێویستیان بەتیرۆر هەبو، نە پەناشیان بۆ برد بۆ ئەوەی پشتگیری لە هەڵمەتەکەیان بکەن. بۆیە کاتێك زۆرینەی روناکبیرانی پۆڵۆنیان لەنێوبرد بەخاتری بەئۆپۆزیسیۆن بونی ئەو روناکبیرانە نەبو، بەڵکو لەوباوەڕەدا بون پۆڵۆنییەکان خەڵکانی بێعەقلن، هەروەها بەمەبەستی ترساندنی دانیشتوانی پۆڵۆنیا نەکەوتنە رفاندنی منالانی چاوشین و قژزەرد، هێندەی مەبەستیان بو پارێزگاری لە "خوێنی ئەڵمانی"[3] بکەن.

ئەو بزوتنەوە تۆتالیتارانەی لەدونیای ناتۆتالیتاردا بونیان هەیە، بەناچاری پەنا بۆ شتێك دەبەن کە ئێمە بە هەڵمەتی پروپاگەندەی ناوزەد دەکەین. بەڵام ئەمجۆرە پروپاگەندانە هەمیشە ئاراستەی دونیای دەرەوەی تۆتالیتار دەکرێتەوە، ئیدی ئەوانەی گوتارەکانیان ئاراستە دەکرێت، چ توێژە ناتۆتالیتارەکانی ناوەوەی وڵات بن، یا وڵاتە ناتۆتالیتارەکانی دەرەوە. ئەو بوارە دەرەکییەی هەڵمەتی پروپاگەندە دەیانگرێتەوە، فرە چەشنە، تەنانەت بزوتنەوەی تۆتالیتار لەدوای ئەوەی دەسەڵاتیش دەگرێتە دەست، بەشێك لە نەتەوە، ئەوانەی بەگۆڕانکاری سیاسییەوە پەیوەندیدارن و وەك پێویست تەڵقینی ئایدیۆلۆجی نەدراون، دەکات بەئامانجی خۆی. لەم بارەیەشەوە،

گوتارەکەی هیتلەر بۆ فەرماندەکانی سوپاکەی لەسەردەمی جەنگدا، باشترین نمونەیە لەسەر ئەمجۆرە پروپاگەندەیە، کە بەدرۆی شاخدار دەناسرێتەوە بۆ ئەوەی پێشەوا سەرنج و پاڵپشتی میوانەکانی بەلای خۆیدا رابکێشێت[4] هەروەها دەشێت بواری دەرەکی تیمێك لەو لایەنگرانەش بگرێتەوە کە هێشتا دوودڵن لەوەی ئامانجە راستەقینەکانی بزوتنەوە هەرس بکەن، لە کۆتاییدا هێندێك جار روودەدا کە خەڵکانی دەوروبەری هیتلەرو ئەندامانی رێکخستنەکانی دەستەبژێری حیزبیش بچنە ریزی بواری دەرەکییەوە: لەم حاڵەتەدا، ئەو کەسانەش پێویستیان بەوجۆرە پروپاگەندەیە هەیە، چونکە بەئەندازەی پێویست نەکەوتونەتە ژێر رکێفی دەسەڵاتی گشتگیرەوە. لە ترسی ئەوەی هەڵمەتی پروپاگەندە درۆگەلێك گەورە نەکاتەوە، پێویستە زۆرێك لەو نمونانە بهێنینەوە کە خودی هیتلەر تا ئاستی رووشکاندن لەدیاریکردنی ئامانجە راستەقینەکانی بزوتنەوەدا راستگۆ بوە. بەڵام جەماوەر بەم حاڵەتانە ئاشنا نابێت، ئەگەر هەر لەسەرەتاوە بۆ ئەمجۆرە یەکگرتنە ئامادەباش نەبێت[5]. بالادەستیی تۆتالیتار هەوڵدەدا بەشێوەیەکی سەرەکی میتۆدی هەڵمەتی پروپاگەندەکانی تەنها بەسیاسەتی دەرەوە سنوردار بکات، یا لقەکانی بزوتنەوە لە دەرەوەی وڵات بەمادەی سیاسی گونجاو سازو ئامادەکات، بۆ ئەوەی سودیان لێوەربگرێت. هەر کاتێك تەڵقینی تۆتالیتار لە ناوەوەی وڵات لەگەڵ شێوەکانی پروپاگەندەی تایبەت بەدەرەوەی وڵات بکەوێتە کێشمەکێش و ناکۆکییەوە، ئیدی پروپاگەندەی دەرەوەش، لەناوەوەی وڵات وەك "مانۆرێکی تاکتیکی کاتی"[6] ئاراستە دەکرێ (ئەم مەسەلەیە لە کاتی جەنگی جهانی دوەم لە روسیا رویدا، هەڵبەتە لە کاتی هاوپەیمانێتی نێوان ستالین و هیتلەر روینەدا، بەڵکو کاتێك رویدا کە جەنگ لەگەڵ هیتلەردا، ستالینی بەرەو بلۆکی وڵاتە دیموکراسییەکان پەلکێش کرد). بەهەر حاڵ جیاوازی نێوان ساناییی بڕوای ئایدیۆلۆجی بۆ خەڵکانی بەئاگاو نێوان هەڵمەتی پروپاگەندە بۆ دونیای دەرەوە، تەنانەت پێشنەوەی بزوتنەوەش

دەسەلات بگرێتە دەست لە ئارادا بوە. پەیوەندی نێوان هەڵمەتی پروپاگەندەو تەڵقین، بەقەوارەی بزوتنەوەو فشاری دەرەکییەوە بەستراوەتەوە. تا بزوتنەوە بچوك بێت، چالاکانەتر هەڵمەتی پروپاگەندە دەکات، بەلام ناتوانین پیادەکردنی فشاری دونیای دەرەوەش بە تەواوەتی پشتگوێ بخەین، تەنانەت ئەگەر دەوڵەتی پەیوەندیدار لەپشتی پەردەی ئاسنینەوە خۆی مەلاس دابێت، دیسانەوە هەر ناتوانێت ئەو فشارە بەهەند وەرنەگرێت، بۆیە تا ئەو فشارە بەهێزتر بێت، فەرمانڕەوا دیکتاتۆرە تۆتالیتارەکانیش هەڵمەتی پروپاگەندەی کارا، مەزنتر دەکەن. خاڵی گەوهەری لەم هەمو شتانەدا لەوێدایە کە پێداویستی هەڵمەتی پروپاگەندە هەمیشە دونیای دەرەوە دەیسەپێنێت، چونکە خودی بزوتنەوە تۆتالیتارەکان پەنا بۆ تەڵقین دەبەن. لە بەرامبەر ئەوەشدا، هەڵمەتی تەڵقین کە زۆرجار هاوڕێی تیرۆرە، لەگەڵ توانای بزوتنەوە تۆتالیتارەکان یا گۆشەگیرکردنی ڕژێمە تۆتالیتارەکان، کە لە کاریگەری دونیای دەرەوە دوریان دەخاتەوە، زیاد دەکات.

ئەگەر هەڵمەتی پروپاگەندە بەشێکی دانەبڕاوی " شەڕێکی دەرونی" بێت، ئەوا تیرۆر شتێکی دییە. ڕژێمە تۆتالیتارەکان لەدوای ئەوەی بە ئامانجە دەرونیەکانیشیان دەگەن، تیرۆر هەر پیادە دەکەن: ترسی راستەقینەی تیرۆر ئەوەیە کە بەتەواوەتی بەسەر هاوڵاتیانی ملکەچدا حوکمفەرما دەبێت. لە هەر شوێنێکدا دەسەڵاتی تیرۆر بگاتە ئاستێکی نمونەیی، هەروەکو ئۆردوگاکانی دەست بەسەراگرتن، هەڵمەتی پروپاگەندەش بەتەواوەتی نامێنێت، تەنانەت لەئەڵمانیای نازیدا بەئاشکرا قەدەغەکرا[7]. بەگوزارشتێکی دی، هەڵمەتی پروپاگەندە گرنگترین ئامراز نیە کە تۆتالیتاریزم لەدژی دونیای نا تۆتالیتار بەکاریدەهێنێت. بەپێچەوانەوە، تیرۆر بەگەوهەری راستەقینەی ئەوجۆرە حکومەتانە دەژمێردرێت. هەروەکو بوونی قانون لەسیستمی دەستوریدا بە ژمارەی ئەو کەسانەوە پەیوەست نیە کە قانون پێشێلدەکەن، بوونی ڕژێمی تۆتالیتاریش پەیوەستی بەهۆکارە خودی، دەرونی یا هۆکارەکانی دییەوە نیە[6]

تیرۆر . terror . وەك تەواوكاری هەڵمەتی پروپاگەندە، لەنازیزمدا رۆڵی گرنگتری وازیدەكرد تا كۆمۆنیزم. نازییەكان پەلاماری كەسایەتییە سیاسییەكانی ئەڵمانیایان نەدا، هەروەكو لە سەرەتادا شەپۆڵی كوشتنی خەڵكە سیاسییەكانی لەبابەت رانتینۆ Ratheneu و ئیرزبرگەر Erzberger ی گرتەوە، بەڵكو لەجیاتی ئەوە، كەوتنە كوشتنی فەرمانبەرە سۆسیالیستە بچوكەكان یا كوشتنی هێندێك ئەندامی كاریگەر لە حیزبە نەیارەكان، بۆ ئەوەی بەهاولاتیانی نیشان بدەن كە شۆرشگێرێتی چ مەترسییەكی هەیە. ئەمجۆرە تیرۆرە بەكۆمەڵە كە تا رادەیەك لە سنوورێكی تەسكدا ئەنجام دەدرا، بەشێوەیەكی سیستماتیكیانە گەورە دەبو، چونكە پۆلیسو دادگاكان بەجیدی شوێنی تاوانە سیاسییەكان نەدەكەوتن كە لەلایەن باڵی راستەوە ئەنجام دەدرا. ئەمجۆرە كردەوانە هەروەكو كادرێكی راگەیاندنی نازی دەڵێت، تیرۆر وەك " هەڵمەتی پروپاگەندەی هێز" كارێكی پر بەها بو: ئەوجۆرە كوشتنە سیاسییە ئەوەی بۆ خەڵكی ئاشكرا كرد، نازییەكان لەدەسەلات بەتواناترنو مرۆڤ ئەندامی رێكخستنێكی نیمچە سەربازی نازی بێت زیاتر هەست بەئەمان دەكات تا سەر بەكۆمارییەكان بێت. سەرنجێكی لەوجۆرە زیاتر پایەدارتر دەكرا، لەبەر ئەوەی نازییەكان سودێكی زۆریان لەو تاوانە سیاسییانە وەردەگرت كە خوویان پێوەگرتبو. نازییەكان بەئاشكرا دانیان بەتاوانەكانی خۆیاندا دەناو هەرگیز "لەسەر زیادەرەوییەكانی خەڵكانی خوارەوەی حیزب" عوزرخواهیان نەدەهێنایەوە. تەنها لایەنگرانی نازی عوزرخواهیان دەهێنایەوە . بۆیە واخۆیان نیشان دەدا كە جیاوازییەكی زۆریان لەگەڵ "چەنەبازانی" حیزبەكانی دی هەیە، بەمشێوەیەش كاریان لەخەڵكی دەكرد.

لێكچونی نێوان ئەمجۆرە تیرۆرو چەتەگەرایە (گانگستریزم . Gangster) هێندە روون و ئاشكرایە، پێویستی بەرونكردنەوە نیە. ئەمەش مانای وانیە وەك هێندێك جار پێمانخۆشە ئەو ئەنجامگیرییە بكەین كە نازیزم هەمان چەتەگەرایە، بەڵكو بەو مانایەی نازیزم بەبێ ئەوەی رێكخستنەكانی چەتە

ئەمریکاییەکانی پێقبول بێت، زۆر شتی لێوەفێربون، هەروەها بەهەمان ئەندازەش وانەی زۆر بەنرخ لە پروپاگەندەو ئامرازی راگەیاندنی بارزگانی ئەمریکا، فێربون.

لەگەڵ ئەوەشدا، لەهەڵمەتی پروپاگەندەی توتالیتاریزمدا ئەوەی لەهەرەشەو تاوانی راستەوخۆ لەدژی تاکەکەس گرنگترە: سەرەتا بەکارهێنانی ئاماژەی ناراستەخۆو بەتوێکڵو هەرەشەئامێز لەدژی ئەو کەسانەی گوێ بەرێنماییەکانی تۆتالیتار نادەن، ئنجا کوشتنی بەکۆمەڵی "بێتاوان"و "تاوانبار"، بەبێ ئەوەی جیاوازی لەنێوانیاندا بکرێت. لەکاتێکدا پروپاگەندەی کۆمۆنیزم بەدواکەوتن لە شەمەندەفەری مێژوو، لەسەردەمو بێهودەیی ژیان بەسەربردن هەرەشەی لەخەڵکی دەکرد، نازییەکانیش هەرەشەی تێکچونی هاوسەنگی ژیانو یاساکانی سروشتو ژیانی هەتاهەتاییان لەخەڵکی دەکرد، بۆ ئەوەی بەشێوازێکی نهێنی ئامێزو حەتمی خوێنیان بەهەدەر بدەن.

پێشتر پروپاگەندەی تۆتالیتاریزم لەدەرخستنی سروشتی سەلماندی"زانستی" لەگەڵ هێندێك هونەری پروپاگەندەی بازرگانی کە ئاراستەی جەماوەر دەکرا، بەراورد کرا ئەگەر راست بێت ئاگادارییەکانی لاپەرەی یەکەمی هەر رۆژنامەیەك نمونەی ئەم "زانستگەرا" یە دەربخات، کە بوار بە هەر بەرهەمهێنێك دەدرێ، لەرێگەی فاکتو ژمارەو "دەستەی لێکۆڵەران"وە، بیسەلمێنێت سابونەکەی " باشترین سابونی دونیایە"[9]، ئەوەش راستە کە رەگەزی توندوتیژی لەزەینی پروپاگەندەچییەکانیشدا هەیە، چونکە لەپشت ئەم دیدەوە جۆرە پشتڕاستکردنەوەیەك هەیە، هەر کچێك ئەم چەشنە سابونە تایبەتە بەکارنەهێنێت، بەدرێژایی تەمەنی پەڵەوزیپکەی پێوەدەبێتو بەکچێتیش دەمێنێتەوە. خەونی شێتانەی مۆنۆپۆڵکردنو خەونی بەرهەمی ئاماژە بۆکراو "تاکە سابونە زیپکە ناهێڵێت"، دەسەڵاتی ئەوەی دەبێت رێگەی شوکردن لەو کچانە بگرێت کە ئەوسابونە بەکارناهێنن. زانست لە هەر دوو حاڵەتی پروپاگەندەی بارزگانیو تۆتالیتاریدا تەنها جێگۆڕکییەکی

ئاشـكرای هێزوتوانایـه. بـەڵام کاتێـك بزوتنـەوە تۆتالیتارەکـان دەسـەڵات دەگرنەدەست، ئیدی بیر لەبەڵگەی زانستی ناکەنەوە. بۆیە نازییەکان دەست بەرداری ئەو زانایانە بون کە ئامادەبون دەستیارییان بکەن، ئەمە لەکاتێکدا بۆلشەفیکەکان بەمەبەستی کاری نازانستی سـودیان لـەناوبانگی زاناکـان وەردەگرت، تەنانەت زاناکانیان ناچارەکرد رۆڵی فاڵچی وازیبکەن.

سـەبارەت بەلێکچونی ریکلامـی بازرگـانیو پروپاگەنـدەی تۆتالیتـار کـە ئاراستەی جەماوەر دەکرێن، نابێت هەنگاوی لەمە زیاتر بنێین. بازرگانەکان بەگشتی مەسـەلەکان لەگـەڵ پەیامبەرانـدا ئـاڵوگۆڕ ناکـەنو هـەوڵیش نـادەن راسـتیو دروسـتی پێـشبینیەکانیان بـسەلمێنن. دیـاردەی زانـسگەرای پروپاگەنـدەی تۆتالیتـاریزم بەشـێوەیەکی تایبـەتی پـێ لەسـەر پەیامبـەرێتی دادەگرێت، ئەوەش جیاوازی لەگەڵ پەیامبەرێتی نەریتی کۆندا هەیە. بە هەر حاڵ سەرچاوەی ئایدیۆلۆجیای سۆسیالیزم چەشنی رەگەزپەرستی، کاتێك هەڵدەقوڵێت کە قسەکەرەکانی دوپاتیدەکەنـەوە ئـەو هێزە نادیارەیـان ئاشـکرا کردوە کـە مـرۆڤ لـەزنجیرەی چارەنوسساز کامەران دەکات. چونکە جەماوەر ئارەزوییـەکی زۆری بـۆ ئـەو "رژێمـە رەهاگەرانـە هەیـە کـە هـەمو روداوێکـی مێـژوویی وابەسـتە بـەو مەسـەلە گـەورە سـەرەتاییانەی پەیوەنـدی بـەزنجیرەی چارەنوسسازەوە هەیە، وابەرجەسـتە دەکـات وەکئـەوەی مـرۆڤ لەسـەر شـانۆی مێژووی رەگـەزی مرۆڤایەتی دەربکـات" (بەپێی وتـەکانی تـۆکڤێڵ). بێگومـان سەرکردە نازییـەکان بروایـان بـە حەقیقـەتی ئـەو بیروبـاوەرە هـەبو کـە پێرەوی لێدەکرا، بۆیە تەنها لەپێناوی پروپاگەندە سودیان لێوەرنەدەگرت، بەڵکو پێیان وابو: "تا زانیاریمـان لەسـەر یاساکانی سروشتو ژیـان زیـاتر بێتو پێرەوی لێبکەین، زیاتر گوێراڵی ویستە بەتوانا باڵاکان دەبین، تا زانیـاری زیـاتر لەسـەر ویستە بەتوانا باڵاکانیش پەیدا بکـەین، سـەرکەوتنەکانمان مـەزنتر دەبـن"[10]

شـتێکی روونو ئاشـکرایە ئـەم دوو رسـتەیەی سـەرەوە، بەدەسـتکارییەکی کەمەوە گوزارشت لـەئیمانی ستالینیش دەکات کە دەڵێت: "تا تێگەیشتنمان

لەسەر یاساکانی مێژوو، ململانێی چینایەتی و پشکنیان زیاتر بێت، زیاتر دەتوانین خۆمان لەگەڵ مادییەتی دیالیکتیکدا بگونجێنین، تا زانیاریشمان لەسەر مادەی دیالیکتیك زیاتر بێت، سەرکەوتنەکانمان مەزنتر دەبێت" بە هەر حاڵ ئەمە باشترین نمونەی چەمکی ستالینە لەسەر "ڕێبەری دروست"[11]

پروپاگەندەی تۆتالیتاریزم، عەلمانیەتی ئایدیۆلۆجی و هونەری پیامبەری بۆ ئاستێك لەچالاکی میتۆدی بێناوەرۆك بەرزکردەوە کە پێشتر نەزانرابو. چونکە لە نەریتی دیماگۆگییەتدا، باشترین شێواز بۆ دورکەوتنەوە لە گفتوگۆ ئەوەیە کە بوترێ تەنها داهاتو ڕاستی ئەو وتانە دەسەلمێنێت، بەمشێوەیەش کارێك دەکات بۆ ئەوەی لە بەڵگەهێنانەوەی کۆتی هەر جۆرە چاودێریکردنێکی حاڵی حازر قورتاری بێت. لەگەڵ ئەوەشدا، ئایدیۆلۆجیای تۆتالیتاریزم ئەم ڕێبازەی دانەهێناوە، هەر ئەوانیش بەکاریان نەهێناوە. لەراستیدا عەلمانیەتی پروپاگەندەی جەماوەری لەسیاسەتی هاوچەرخدا بوە بە چەمکێکی جهانی: وەك نیشانەیەکی گشتیتر لەسەر رامکردنی زەین لەرێگەی زانستەوە راڤە دەکرا، واتە هەمان ئەو بارودۆخەی کە جهانی رۆژئاوای دیاریدەکرد، هەر لەدەسپێکی بیرکارییەوە تا زانستی فیزیك لەسەدەی شازدەهەمدا. بەمشێوەیە، وادەردەکەوێت تۆتالیتاریزم دوا قۆناغی پرۆسەیەك بێت کە تیایە "زانست بتێکە توانایی چارەسەرکردنێکی ئەفسوناوی هەمو ئێشوئازارەکانی هەیەو سروشتی مرۆڤیش دەگۆڕێت"[12] لەراستیدا، هەر لەسەرەتاوە پەیوەندی لەنێوان زانستخوازیو دەرکەوتنی جەماوەر هەیە. بەهەر حاڵ "کۆمەڵگەرا Collectivism"ی جەماوەر هەر زوو لەلایەن ئەو کەسانەوە موبارەك بایی لێکرا کە ئاواتەخوازبون دەرکەوتنی " یاسای سروشتی پەرەسەندنی مێژوو" سیمای کردەوە پێشبینینەکراوو نامۆکانی رەفتاری تاکەکەس لەنێوبەرێت"[13] نمونەی ئەو کەسانەش "ئەنفانتین . Enfantin"ە کە پێی وابو "سەردەمێك دێت "هونەری وروژاندنی جەماوەر" دەگاتە ئاستی کامڵ بون، بەجۆرێك هونەرمەند، شاعیرو مۆسیقاژەن، دەتوانن بەهەمان ئەندازەی

بڕوا بەخۆبوونی هەوڵی بیرکارێك لەشیکردنەوەی مەسەلەیەکی ئەندازەیی یا کیمیاکارێك لەشیتەڵکاری مادەیەکدا، کاریگەرییان هەبێت و لە ئاکامەکەیشی بەهرەمەندبن" بۆیە ئەو کەسانە گەیشتنە ئەو دەرئەنجامە کە پروپاگەندەی هاوچەرخ لەم ساتەوەختەدا لە دایك دەبێت(14)

بەڵام کەموکورتییەکانی پۆزەتیڤیزم . Positvism، پراگماتیزم Pragmatismو رەفتارگەری هەر چەندێك بێت، کاریگەری لەسەر دروستکردنی "مانای گشتی" لەسەدەی نۆزدەهەمدا چەند بوبێت، دیسانەوە بەهیچ شێوەیەك ناتوانرێ بوترێت کە "گەشەکردنی شێرپەنجەی کەرتی سودگەرای . Utilitarianism بوونی مرۆڤ"(15) ، ئاماژەیە بە جەماوەرێك کە بوە بە ئامانجی هەڵمەتی پروپاگەندەی تۆتالیتاریزم و زانستخوازی. قەناعەتی پۆزەتیڤیزم تا ئەو جێگەیەی لەلای "ئۆگۆست کۆنت" پەی پێدەبەین، دەکرێ داهاتو بەرێگەی زانستی پێشبینی رودانی بکرێت، ئەم قەناعەتەیشی لەسەر پایەی بەرژەوەندی interest وەك هێزێکی هەمیشە ئامادە لەمێژوودا خۆی راگرتوە، هەروەها لەسەر ئەو بەڵگەنەویستەش کە دەتوانرێ یاسای بابەتی هێز ئاشکرا بکرێت. کەواتە تیورەی سیاسی روهان . Rohan کە کرۆکی سودگەرای هاوچەرخە، ئیدی چ پۆزەتیڤیزم بێت یا سۆسیالیزم، بەپێی ئەو تیورەیە، "میرەکان فەرمانڕەوایی رەعیەت دەکەن و بەرژەوەندیش حوکمی میر دەکات"، تەنها بەرژەوەندی بابەتی رێسایەکی "بێهەڵەیە" و "بەردەوامی و داروخانی حکومەتەکانیش پەیوەندی بەدەست نیشانکردنی چەوتی یا دروستی بەرژەوەندییەوە هەیە" بەڵام ئەو تیورانە هەر چییەك بێت بە مەبەستی گۆڕینی سروشتی خودی مرۆڤ" گەلاڵە ناکرێت، هەروەکو تۆتالیتاریزم لەدیدو ئامانجەکانیدا بۆی دەچێت. بەڵکو بەپێچەوانەوە، گشت ئەو تیورانە بەشێوەیەکی ئاشکرا یا بە ئاماژە، پێیان وایە هەمیشە سروشتی مرۆڤایەتی وەك خۆی دەمێنێتەوە، مێژووش جگە لە گێڕانەوەی ئەو گۆڕانکارییانەی بەسەر هەلومەرجی بابەتیدا دێت و پەرچەکرداری مرۆڤ بەرامبەر بەو

گۆڕانکارییانە شتێکی دی نیە، بۆیە ئەگەر بە باشی پەی بەو بەرژەوەندییە بریێت، دەتوانێت ئەو هەلومەرجە بگۆڕێت، نەك پەرچەکرداری مرۆڤایەتی بەمانا ڕەهاکەی. بەلام زانستخوازی لەبواری سیاسەتدا، خۆشگوزەرانی مرۆڤ دەکاتە ئامانجی خۆی، ئەمە لەکاتێکدا ئەم چەمکە بەتەواوەتی نامۆیە بە تۆتالیتاریزم[16].

لەبەر ئەوەی " ناوکی سودگەرا" بەئایدیۆلۆجیا وەسفکراوەکانەوە پەیوەست بو، ڕێبازی دژ بەسودگەراش کە ڕژیمی تۆتالیتاریزم پێڕەوی لێدەکرد و بەتەواوەتی بەرامبەر بە بەرژەوەندی جەماوەر کەمتەرخەم بو، مایەی سەرسوڕمان بو. ئەم مەسەلەیە هۆکارێکی "نادیاری" دەهێنایە ناو سیاسەتی هاوچەرخەوە. لەگەڵ ئەوەشدا، پروپاگەندەی تۆتالیتاریزم هەر زوو پێشئەوەی تۆتالیتاریزم دەسەلات بگرێتەدەست، بەشێوەیەکی تەمومژاوی ئاماژەی دەکرد بەوەی جەماوەر تا چەند دەستی لە بەرژەوەندی تایبەتی خۆی هەلگرتوە. بەمشێوەیە هاوپەیمانەکان پێیان وابو کوشتنی شێتەکان لەسەرەتای جەنگدا لەلایەن هیتلەرەوە، دەگەڕایەوە بۆ ڕزگار بوون لەزارە بێسودەکان، لەوەشدا بەتەواوەتی بەهەلەدا چوبون[17]. جەنگ هیتلەری والێنەکرد هەمو بەها ڕەوشتییەکان پێشێل بکات، بەلکو هیتلەر پێیوابو جەنگ دەرفەتێکی زێڕین بۆ کوشتنی بەکۆمەڵ دەرەخسێنێت، بۆ ئەوەی دەست بە بەرنامەی کوشتن بکات، کە وەك خالەکانی دی بەرنامەکەی حیسابی هەزاران سالی ئاینەدەی بۆ کرابو[18]. مێژووی سەرتاسەری ئەوروپا بەدرێژایی چەندین سەدە خەلکی وافێرکردبو، لە ڕێگەی بەدەستهێنانی دەسکەوتەوە دادوەریی لەسەر هەمو کارێکی سیاسی بکات، هەروەها لەرێگەی بەرژەوەندییەوە حوکم بەسەر گشت ڕوداوە سیاسییەکانیشدا بدات: لەناکاو ئەو خەلکانە خۆیان لەبەردەم دیاردەیەکی نادیارو پێشبینینەکراو بینییەوە. زۆرجار، پروپاگەندەی تۆتالیتاریزم بەهۆی سیمای دیماگۆگییەوە، پێشئەوەی دەسەلات بگرێتە دەست، بەماوەیەکی زۆر، بلاویدەکردەوە کە جەماوەر بەدەگمەن لە ژێر کاریگەری غەریزەی مانەوە ڕەفتاری کردوە، بەلام وتەکانیان بەهەند وەرنەدەگیرا. بەهەر حاڵ، پروپاگەندەی تۆتالیتاری

زۆر لەسەر پایەی فریودانی خەڵکی پایەدار نیە، بەڵکو سەرکەوتنی زیاتر دەگەڕێتەوە بۆ ئەو وشیارییەی کە بەرژەوەندی وەك هێزێکی هەمەلایەنە تەنها کاتێك هەستی پێدەکرێت کە ئۆرگانی سیاسی سەقامگیر، هێڵی پەیوەندی پێویست لە نێوان تاكو کۆمەڵ دەستەبەر بکات. ئەو پروپاگەندەیەی لەسەر بەرژەوەندی پەتی خۆی راگرتوە لە لای جەماوەرێك کارا نیە کە ئینتمای بۆ هیچ ئۆرگانێکی کۆمەڵایەتی یا سیاسی نیە، بۆیە تەنها گوزارشت لە ئاژاوەوپشێویەکی تەواوی بەرژەوەندی شەخسی دەکات. توندرەوی ئەندامانی بزوتنەوەی تۆتالیتاری کە لە رووی توندرەوییەوە لەگەڵ بە ئەمەکترین ئەندامی حیزبی ئاسایی شایستەی بەراورد نیە، سەرچاوەکەی دەگەڕێتەوە بۆ نەبوونی بەرژەوەندی تاکەکەس لەکن ئەو جەماوەرەی ئامادەیە قوربانی بەگیانی خۆی بدات. نازییەکان سەلماندیان تەنها بەدروشمێکی وەك "وەڵێ، کارەساتێك دەقەومێت" دەتوانرێ سەرلەبەری میللەتێك رەوانەی جەنگ بکرێت، (ئەو دروشمەی پروپاگەندەی جەنگی 1914 زۆر وریانە هەوڵیدەدا خۆی لێبدزێتەوە)، ئەمەش لە سەردەمێکدا دەبێت کە کوێرەوەری، بێکاری و بەرخوازی نەتەوەیی سەرکوتکراوی تیا نەبێت. هەمان رۆح لە دوا مانگەکانی جەنگدا بەدیارکەوت، کاتێك سەرەتاکانی دۆڕاندنی جەنگ ئاشکرا بو، راگەیاندنی نازی خەڵکە هەراسانەکەی بەمشێوەیە دڵنەوایی دەکرد، پێشەوا: "بەهۆشمەندی خۆی پەیمانی داوە، لەکاتی شکست هێناندا مردنێکی ساناى بەگاز بۆ خەڵکی ئەڵمانیا فەراهەم بکات"[19]

بزوتنەوە تۆتالیتارەکان، سۆسیالیزم و راسیزم لەناوەرۆکی سودگەراییان دادەماڵێت، کە هەمان بەرژەوەندی چینێکی دیاریکراو یا نەتەوەیەك پێکدەهێنێت. شکڵی پێشبینییە پاکەکانی ئەم چەمکانە زۆر لەناوەرۆکەکەیان گرنگتر بو[20] یەکەم سیفەتی سەرکردەی جەماوەری، هەمیشە بێهەڵەیە، بەردەوامیش هەڵە قبوڵ ناکات[21] بۆیە پابەندبونی سەرکردەی تۆتالیتاری بێهەڵە ئەوەندەی لەسەر راڤەکردنی دروستی هێزە باوەڕپێکراوەکانی مێژوو یا سروشت بونیات نراوە، ئەوەندە لەسەر وشیارییەکی نائاسایی بونیات

نـەنراوە، ئـەو هێـزەی ئەسـتەمە شكـستو وێرانكـردن بتوانێـت نادروسـتی بـسەلمێنێت، چـونكە ئـەو هێـزە لەمەودایـەكی دووردا پـشتراستدەكرێتەوە[22] كاتێـك سـەركردەی جـەماوەری دەسـەڵات دەگرێتەدەسـت جگـە لـە غـەمی هێنانـەدی پێـشبینیەكانی كەهـەمو بـەها سـودگەراكانی دی لەخۆیـدەگرێت، غەمێكی دی نیە. نازییەكان لەكۆتایی جەنگدا هەمو توانای رێكخستنەكانیان، ئەوانـەی هێـشتا توانـایی كاركردنیـان مـابو لـە پێنـاو وێرانكردنـی ئـەڵمانیا خستەگەڕ، بـۆ ئـەوەی پێـشبینییەكەیان بێتـەدی كـە دەڵێـت ئـەڵمانیا لـەكاتی شكستهێناندا وێراندەبێت.

كاریگـەریو سـەركەوتنی راگەیانـدنی بێهەڵـەیی دیكتـاتۆرە تۆتالیتارەكـان، مەبەسـتم ئـەو هەڵوێـستەیە كـە دەدرێتـە پاڵیـان وەك راڤـەكارێكی هێـزە پێـشبینیكراوەكان، هانیـدان نیـازە سیاسـییەكانیان لـە قـاڵبی پەیامبەریـدا رابگەیـەنن. لێدوانەكـەی هیتلـەر لـە ئەنجومـەنی نوێنـەران (Reichstag)، لـە شـوباتی سـاڵی 1939دا، نـاودارترین نمونەیـە: "ئـەمڕۆ، دیسانەوە دەمـەوێت دەستپێـشخەری پێـشبینییەك بكـەم، ئەگـەر سـەرمایەدارانی یـەهود بتـوانن جارێكی دی میللـەتان بـەرەو جـەنگێكی جهـانی پـەلكێش بكـەن، ئـەمجارەیان رەگـەزی یـەهودی لـە ئـەوروپا لەنێودەچـێت"[23] ئەگـەر ئـەم وتەیـە بـۆ دەستەواژەیەكی ناتۆتالیتاری وەربگێڕین، بەم مانایەدێت: دەمـەوێت جـەنگێك هەڵایسێنمو هەمو یەهودییـەكانی ئەوروپاش بكوژم. بەهـەمان شێوەش سـاڵی 1930 سـتالین گوتـارێكی لەبـەردەم كۆمیتـەی نێوەنـدی حیزبـی كۆمۆنیـستدا خوێنـدەوە، نـاوەڕۆكی گوتارەكەی بۆنی ئەوەی لێدەهات رێگەی بۆ كوشتنی خـەڵكانی چـەپو راسـتی حیـزب خۆشبكاتو بەخـەڵكانێكی وەسفدەكردن كـە نوێنەرایەتی "چینی رووڵەمەرگ"[24] دەكەن لە كۆمەڵگەدا. ئەم پێناسەیە تەنها گـوڕوتینێكی تایبـەتی بەپاسـاوە ناوبراوەكـەی سـتالین نەبەخـشی، بـەڵكو بەشێوازێكی تۆتالیتاریانەی ئاشكرا پێشبینی لە ناوبردنی ئـەو كەسانەی روو لەمەرگن راگەیاند. لەهـەر دوو حاڵەتەكەشدا یـەك ئامـانج دێتـەدی: لـەنێوبردنی

مرۆڤـەکان بـەپێی پرۆسـەیەکی مێـژوویی ئەنجامـدەدرێ کـە لـەو پرۆسـەیەدا، ئەوەی بەسەر مرۆڤدا دێت، بمانـەوێت و نەمانـەوێت، بەپێی یاسـایەکی نـەگۆڕ، هەر دەبێ رووبدات. کوشتنی قوربانیـەکان بـەدیهاتنی پێشبینیەکانی دونیـای غەیبانیەتـە: جگـە لـەو روداوانـەی پێـشبینکراوە، هـیچ روداوێکـی دی رونادات[25] چ جیاوازییەك هەیە کە "یاساکانی مێژوو" زەنگی نەمان بۆ چینە حوکمـدراوەکان و نوێنـەرەکانیان لێبـدات، یـا "یاسـاکانی سروشـت" ئـەو رەگەزانەی لە هەمو روویەکەوە شایستەی ژیان نین، لەنێوبەرێت . دیموکراسی، یـەهودی، مرۆڤـە نەوییـەکانی ئـەوروپای رۆژهـەلات یـا ئـەو نەخۆشـانەی چارەسـەریان نیـە . هیتلـەریش بەرێکـەوتێکی سـەیر لەسـەر "چینی روو لـە مەرگ"، ئەوانەی دەبێ " بەبێدەنگی لەناوبرین" قسەی کردبو[26]

میتـۆدی پروپاگەنـدەی تۆتالیتـاری کـە بـەپێی پێشبینیەکان چارەنوسـی دوژمنـان و لـەنێوبردنیان دیاریـدەکات، وەك هـەمو میتۆدەکـانی پروپاگەنـدەی تۆتالیتاری لەدوای دەسەلات گرتنەدەست بەتـەواوەتی کارپێیدەکرێ. گفتوگۆ کـردن دەربـارەی پێـشبینیەکانی دیکتـاتۆر بـە ئەندازەیـەك ناسروشـتییە وەکئەوەی گفتوگۆ لەگەڵ پیاوکوژێك بکـەیت لەسـەر ئەوەی قوربانیە تازەکـەی زیندوە یا مردوە، چونکە پیاوکوژەکە هـەر بەکوشتنی قوربانیەکـەی دەتوانێت بەزوویی راستی وتەکانی بسەلمێنێت. بەلام تاکە بەڵگەیەك لـەو هەلومەرجـەدا پشتی پێببەستریت، خێـرا فریاکـەوتنی ئـەو کەسـەیە کـە پێشبینی کوشتنی لێدەکرێ. سـەرکردە جەماوەرییـەکان لـە پێشئەوەی دەسـەلات بگرنەدەسـت و بتـوانن ملـی راسـتی لـەپێناوی بەرژەوەنـدی درۆ هەڵبەسـتراوەکانی خۆیانـدا بـشکێنن، بێـزاری و رقلێبونەوەیـەکی تـەواو بەرامبـەر بـەخودی واقیـع لەپروپاگەنـدەکانیان بەدیاردەکـەوت[27] چـونکە بـەپێی دیدوبۆچـونیان واقیـع بەتەواوەتی پەیوەستە بەدەسەلاتی ئەو کەسەی دەتوانێت دروستی بکـات. ئـەو وتەیـەی دەڵێـت میترۆکـەی مۆسـکۆ تاکـە مـیترۆی جهانـە، تـەنها کاتێـك بـەدرۆ دەکەوێتەوە کە بۆلشەفیکەکان نـەتوانن هـەمو میترۆکـانی دی جهان لەناوبـەرن.

بەگوزارشـتێکی دی، ڕەوشــی پێـشبینییە بێهەڵـەکان لـە هـەمو پروپاگەنـدە تۆتالیتارەکانی دی کاراتر دوا ئامانجی لە داگیرکردنی جهاندا ئاشکرا دەکات، چـونکە سـەرکردەی تۆتالیتـار تـەنها کاتێـك دەتوانێـت گـشت پێـشبینیە درۆزنەکانی بهێنێتەدی کە جهان بەتەواوەتی بخاتە ژێر ڕکێفی خۆیەوە.

زمـانی زانستگەری پەیامبەرانـە بـە ڕاسـتی وەڵامـی پێداویـستیەکانی ئـەو جەماوەرە دەداتەوە کە خاڵی پەیوەندییان بەم دونیایەوە گومکردوە، ئێستاش ئامادەیـە بـچێتە ڕیـزی ئـەو هێـزە جاویـدان و بەتوانایـەوە کـە تـەنها لەڕێگـەی ئـەوەوە مرۆڤـی مەلـەوانکار لـەنێو دوژمـن و شـەپۆلەکاندا بـە کـەناری دڵنیـایی دەگەیـەنێت. نازییـەکان دەیـانوت: "ئێمـە ژیـانی میللـەت و ئیدارەکـەمان بـە باشترین شێواز لەگەڵ یاساکانی جیناسیدا دەگونجێنین"[28]، هـەروەکو چۆن بۆلـشەفیەکانیش دۆسـت و لایـەنگرەکانی خۆیـان دڵنیـادەکردەوە کـە هێـزی ئابوری، بەهای بڕیارێکە لە بڕیارەکانی مێـژوو. بۆیـە بەڵێنی سـەرکەوتنیان بە خـەڵکی دەدا، سـەرکەوتنێك کـە سـەربەخۆیە لەشکـست و نـسکۆیی "کـاتی"ی جێبەجێ کردنی هێندێك پرۆژەی تایبەتی. لە ڕاستیدا جەماوەر بەپێچەوانەی چینەکانەوە سەرکەوتن و پێشکەوتنی ڕەهایان بە سادەترین شێوە دەخواست، چـونکە ئـەو جـەماوەرە بـەخاتری بەرژەوەنـدی تایبـەتی و کۆمـەڵ پێکـەوە نەبەسـترابونەوە کـە بـۆ مانـەوەوە و بـەردەوامی خۆیـان وەك تیمێـك هەسـت بـەزەرورەتی دەکـەن و جـەختی لەسـەر دەکەنـەوە، تەنانـەت ئەگـەر هـەمو بارودۆخـەکان لـەدژی بوەستێتەوە و بەهیچ جۆرێکیش بـەخت یـاوەری نـەبێت. جەماوەر ئەو مەسەلەیەی بۆ گرنگ نەبو کە سەرکەوتنی تیا بەدەستدەهێنێت یـا ئـەو پـرۆژە تایبەتـەی دەشێت سـەرکەوتنی تـەواوی تیـا بەدەسـت بهێنێـت، بەڵکو سەرکەوتن لە هەمو مەسـەلەیەك و پێشکەوتن یـا دەستپێشخەری لـە هـەر پرۆژەیەکدا لەلای گرنگ بو.

پروپاگەنـدەی تۆتالیتـاری، لەتـەکنیکی پروپاگەنـدەی تایبـەت بـە جـەماوەر بەدیاردەکەوێت، بەڵام نە داهێنانی تیا دەکات و نە ناوەرۆکی بۆ دەخوڵقێنێت.

دەســـپێکی ئیمپریـــالیزمو داڕوخـــانی دەوڵـــەتی نەتـــەوەیی و دەرکـــەوتنی هەرچیوپەرچی لەسەر شانۆی سیاسەتی ئەوروپا لە پەنجا ساڵی رابردودا ئەو هونـــەرو بابەتـــە ناوبراوانـــەی بـــۆ پروپاگەنـــدەی تۆتالیتـــاری فەراهـــەمکرد. وتەبێژانی بزوتنەوە تۆتالیتارەکان، چەشنی رێبەرە جەماوەرییەکانی پێشو، بەرامبەر ئەو بابەتانەی پروپاگەندە باوە حیزبیەکان یا رای گشتی فەرامۆشیان دەکرد یا نەیاندەوێرا خۆیـان لەقەرەی بدەن، هەستێکی راستو دروستیان هـەبو. هـەمو شـتە شـاراوەکان بـەبێ ئـەوەی نـاوەرۆکێکی گرنگیـان هـەبێت، مانایەکی زۆریان پەیداکرد. هەرچیوپەرچی لەو باوەڕەدابو راستی هەمان ئـەو شتەیە کە کۆمەڵگەی پێشکەوتو پەردەی بێدەنگی بەسەرا داداوەتەوە یا بە گەندەڵییەکانی پەردەپۆشی کردوە.

ئەگـەر ئـەو کەسـانە بـۆ هەڵبـژاردنی بابـەتێکی پروپاگەنـدەیی بانگهێشت بکـرێن، نـەك هـەر ئاسـتی نهـێنی، بـەڵکو خـودی نهـێنی پێـوەری یەکـەمی هەڵبـژاردنی بابەتەکەیان دەبێت. سەرچاوەی نهێنیەکان گرنگییەکی ئـەوتۆی نیـە: رەنگـە ئارەزویـەکی ئاراسـتەکراو ئـەو نهێنییـە بپارێزێـت کـە لـەرووی سیاسییەوە قابیلی پـەیبردن بێـت، هـەروەکو لەحاڵـەتی هـەواڵگری بریتانیـا یا نوســـینگەی دوەمـــی فرەنـــسا، یـــا پێدوایـــستیەکانی پیلانگێـــڕی تیمـــە شۆڕشـــگێڕەکانی لـە بابـەت گروپـە تیرۆیـستو ئانارچیـستو ئـەوانی دی دەبینرێ، یا بونیاتی ئەو کۆمەڵانەی کە هـەر لە بناغەوە نـاوەرۆکێکی نهێنیـان هـەبوەو دەمێکـە کـاری ئاشـکرا دەکـەنو تـا ئێـستاش سـروتەکانیان بڕێـك لـە نهێنی تیایە (وەك تیمەکانی ماسۆنیزم)، یا ئەو خورافاتە دێرینانەی ئەفسانەی هێندێك گروپی هۆنیوەتەوە (مەسیحیو یەهودییـەکان). بێگومـان نازیـەکان لـە هەڵبـژاردنی ئـەو جـۆرە بابەتانـەدا لـە بۆلـشەفیکەکان لێهـاتوتر بـون، بـەڵام بۆلـشەفیکەکانیش هێـدی هێـدی ئـەم هونـەرە فێربـون . ئەگـەر چـی بەدەگمـەن پشتیان بە نهێنی نەریتە پەسەندکراوەکان دەبەست، بەڵکو نهێنی داهێنەرانەی تایبـەت بـە خۆیـان هـەبو ـ لـە سـاڵی 1930 بـەدواوە، پیلانگێـڕی جهـانی

تەمومــژاوی و نهێنیئــامێز یــەك لــەدوای یــەك لەپروپاگەنــدەی بۆلــشەفیکەکان پەیدابون: سەرەتا پیلانی تروتسکییەکان، ئنجا پیلانی دوو سەد خێزانی و لە کۆتایشدا دەسیسە دزێوەکانی ئیمپریالیزم (واتە جهانی) کە هەواڵگری نهێنی بریتانیا یا ئەمریکا ئەنجامیدەدا[29]

کــارایی ئــەمجۆرە پروپاگەندەیــە یــەکێك لــە خەســڵەتە ســەرەکییەکانی جەماوەری هاوچەرخ ئاشکرا دەکات. جەماوەر بڕوای بە شتی بینراو و واقیعی ئەزمونی کەسی و بڕوای بەگوێ و چاوەکانی نیە، بەڵکو تەنها بڕوای بە زەین هەیە، زەینێك کە هەمو شتێکی گشتگیرو یەکانگیر کاریگەری لەسەر دەبێ. لە راســتیدا فاکتــەکان قەناعــەت بەجــەماوەر ناکــەن، تەنانــەت ئەگــەر فــاکتێکی داهێنەرانــەش بێــت، بــەڵکو یــەکانگیری ئــەو سیــستەمەی بەرووکــەش بەشێکی دانــەبڕاوی پێکــدەهێنێ، قەناعــەتی پێــدەهێنێت. بۆیــە ئــەوەی رەخنــەگران و خــەڵکی لەســەر گرنگــی دوبارەکردنــەوە لــە پروپاگەنــدەی ئاراســتەکراودا کۆدەکاتــەوە، ئەوەیــە کــە پێیــان وایــە جــەماوەر توانــای تێگەیــشتن و وەبیرهێنانەوەی نیە، لەراستیدا دووبارە کردنەوە تەنها لەو رووەوە گرنگە لە زەمەنێکدا بەیەکانگیری دیاردەیەك قەناعەت بەجەماوەر بهێنێت.

جەماوەر بۆ کاراکتەرە کتوپڕو رێکەوتەکانی واقیع ملنادات. ئەگەر مرۆڤ پێی وابێت جــەماوەر پێشوەخت بۆ قبولکردنی هــەمو ئایدیۆلۆجیاکان ئامادەکراوە، لەبەر ئەوەی جەماوەر واقیع وەك نمونەیەکی بێگەردی یاسا لێکدەداتەوە و ئەو رێکەوتانەش بەلاوەدەنێت کە داهێنەری دەسەڵاتێکی باڵاو گەردونی ئەوتۆ بێت هەمو روداوەکانی لێبکەوێتەوە. بۆیە پروپاگەندەی تۆتالیتاری بە خۆدزینەوە لە واقیعەوە بۆ ئەفسانە، لەرێکەوتەوە بەرەو یەکانگیری گەشەدەکات.

بێتوانــایی ســەرەکی پروپاگەنــدەی تۆتالیتــاریزم لەوەدایــە کــە ناتوانێــت حــەزەکانی جــەماوەر لــە بینــینی دونیایــەکی بــە تــەواوەتی یــەکانگیر تێــر بکــات، دونیایــەك قــابیلی تێگەیــشتن و پێــشبینیکردن بێــت، بــەبێ ئــەوەی ململانێیــەکی ترسناك لەگەڵ هەستێکی هاوبەشدا نەکات. بۆ نمونە ئەگەر لە یەکێتی سۆڤیتدا

هەمو " دانپیانانەکانی" ئۆپۆزیسیۆنی سیاسی یەك گوزارەیان هەبێتو دان بە یەك پاڵنەردا بنێن، جەماوەری تینوی یەکانگیر ئەو وەهمە وەك سەلماندنێکی مەزن وەردەگرێت کە گوزارشت لە راستگۆیی دانپیانانەکان دەکات، ئەمە لە کاتێکدا هێزی تەندروست ئاگادارمان دەکاتەوە ئەو یەکانگیرییە هیچ پەیوەندیەکی بە زانستەوە نیەو هەڵبەستراوی دانپیانانەکان دەسەلمێنێ. بە شێوەیەکی خواستراو، وەکئەوەی پروپاگەندەی تۆتالیتاری بیەوێت ئەو وێنەیە دەربخات کە جەماوەر خوازیارە روداوی پەرجوئامێزی سپتواجنت . Septuagint . بەردەوام وەك خۆی دوبارە بکاتەوە، کاتێك حەفتا وەرگێڕی جودا لەیەك، کتێبی پیرۆزی سەردەمی کۆنیان وەکیەك وەرگێڕاوەتە سەر زمانی یۆنانی. هەر چەندە عەقلی تەندروست ئەم وەرگێڕانە تەنها وەك ئەفسانە یا پەرجو قبوڵدەکات، بەڵام سەرباری ئەوەش دەتوانرێ ئەم ئەفسانەیە وەك گەواهییەك لەسەر بەڵگەی ئەمانەتی وشە بە وشەی وەرگێڕانەکە لەبەرچاو بگیرێت.

بە گوزارشتێکی دی، ئەگەر راست بێت جەماوەر بەهۆی دەربەدەریو پڕبوونی بادەی سەبری لەبەرامبەر دیاردەی رێکەوتو دەرەتێگەیشتن ژیان هەمیشە ئارەزوی راکردن لە واقیع دەکات، ئەوا دیسانەوە ئەوەش راستە تینوێتی جەماوەر بۆ ئەفسانە پەیوەندییەکی دیاریکراوی لەگەڵ زەینی مرۆڤایەتیدا هەیە کە بونیادە یەکانگیرییەکەی پەلە لە داڕوخانی هەمو رێکەوتێکی بێخەوشو بێگەرد دەکات. راکردنی جەماوەر لە واقیع شەرمەزارکردنی دونیایەکە کە لەلایەکەوە ناچارە ژیانی تیا بەسەر بەرێت، لەلایەکی دی بوونی لەو دونیایەدا نیە، چونکە رێکەوت تیایە بوە بە یاسایەکی نمونەییو زۆرجار مرۆڤ پێویستی هەیە بەوەی هەلومەرجی بێسەروبەرەییو راگوزەری بەشێوەیەکی نەگۆڕ بۆ یەکانگیرییەکی رێژەیی بگۆڕێت. راپەڕینی جەماوەر لە دژی "واقیعبینی" هەستی هاوبەشو هەمو "ماقووڵییەکی جهانی . ئەگزیستانسیالیستی . (بەگوزارەی بۆرك) دەرئەنجامی بە ئەتۆمیبونو لەدەستدانی پێگەی کۆمەڵایەتی بو. هەروەها لە هەمان کاتیشدا جەماوەر هەمو

بوارەكانی پەیوەندی كۆمەڵایەتی لە دەستدەدا كە مانایەك بە هەستی هاوبەش دەبەخشێت. سەرەئەنجام لە سایەی ئەم داماڵینیە رۆحی و كۆمەڵایەتیەدا جێگەیەك بۆ دیدێكی هەڵسەنگاندن لەسەر پەیوەندی نێوان هەرەمەكی و پێشبینكراو و لە نێوان راگوزەری و زەرورەت نامێنێتەوە. بۆیە پروپاگەندەی تۆتالیتاری تەنها كاتێك دەتوانێت سوكایەتی بە هزری تەندروست بكات كە ئەو هزرە بەها و گرنگی خۆی لەدەست بدات. جەماوەر لە دوڕیانی روبەروبونەوەی گەشەسەندنی ئاژاوە و بەرهەڵستی هەرەمەكی داروخانی تەواودا، یا ملكەچكردن بۆ ئایدیۆلۆجیایەكی یەكانگیری زۆر دڵڕەقانە و بارگاوی بە وەهمێكی سەیروسەمەرە، هەمیشە ئاراستەی دوەم هەڵدەبژێرێت، ئەویش نەك لەبەر ئەوەی جەماوەر كاڵفامە یا لادەرە، بەڵكو راكردنی لە واقیع، لە نێو كارەساتێكی سەرتاپاگیردا، لانی كەمی رێز لە خۆگرتنی بۆ دەستەبەر دەكات.

ئەگەر پروپاگەندەی نازیزم تاسەی جەماوەری بۆ یەكانگیری دەقۆزستەوە، ئەوا میتۆدەكانی بۆلشەفیزمیش هەوڵیان دەدا، كاریگەری هێزی یەكانگیری لەسەر ئەو مرۆڤەی ئینتمای بۆ جەماوەری گۆشەگیر هەیە، روونكردنەوەیەكی تاقیگەیی بكەن. كاتێك سیاسەتی پۆلیسی نهێنی سەرسام بو لەوەی قوربانییەكانی بە تاوانێك قاییل بكات كە نەیانكردبو، زۆرجاریش لە یێكەیەكدا نەبون ئەو تاوانانە ئەنجامبدەن، بۆیە قوربانییەكانیان لە یەكتری جیادەكردەوە و بە جۆرێك لە هەمو فاكتە واقعیەكانیان دادەبڕین كە تەنها لۆجیك و تەبایی ئەو حیكایەتە جیاوازانەی لە دانپیانانەكانیاندا هاتوە، بەسەر مێشكیاندا زاڵبێت. ئەو دەمەی هێڵی یەكلاكەرەوەی نێوان ئەفسانە و واقیع لەگەڵ دزێویی تاوانباركردن و یەكانگیری دەرونی تێكەڵ بەیەكدەبێت، نەك تەنها پێویستی بە توانای بەرگری كەسایەتی مرۆڤەوە هەیە بەرامبەر بەهەڕەشە بەردەوامەكان، بەڵكو ئەو متمانە بەرزەش بە بوونی هاوشێوەكان (كەسوكار یا هاوڕێ و دراوسێ) پێویستە، ئەوانەی هەرگیز باوەڕیان بەو

حیکایەتی تاوانبارکردنە نەبو، بۆ ئەوەی مرۆڤ بتوانێت بەرامبەر ئەزمونی تەسلیمبون بە توانای تاوانێکی ئەبستراکت بەرگری بکات.

بێگومان ئەم نیشانەی شێتیە تەنها لە جهانێکی تۆتالیتاریدا بەشێوەیەکی ساختەیی دەخولقێنرێت. بە هەر حاڵ ئەم کارە بەشێکی دانەبڕاوی دەزگای پروپاگەندەی رژێمە تۆتالیتارەکانەو تا رادەیەکیش لایەنی یاسایی لە دەستدەدا، چونکە ئەم رژێمانە داننان بە گوناە بە مەبەستی سزادان بە پێویست نازانن. لە کاتێکدا "دانپیانان" لە تایبەتمەندییەکانی پروپاگەندەی بۆلشەفیزم بو، لە پروپاگەندەی نازیزمدا وەك خۆهەڵکێشانێکی ورووژێنەری سەیر بەدیاردەکەوت کە لە رێگەی ئیدارەیەکی رابردوییو ئیرتجاعیەوە یاسای تاوانەکانی دادەڕشت. بەڵام یەك ئامانج لە هەر دوو حاڵەتەکەدا هەیە، ئەویش کۆمەڵگە یەکانگیر بێت.

بزوتنەوە تۆتالیتارەکان پێشئەوەی دەسەلات بگرنەدەست سروش بۆ دامەزراندنی جهانێك دەکەن لەگەڵ بیروباوەریاندا یەکانگیر بێت، دونیایەکی خەیاڵیو رەگەز هارمۆنی کە پێداویستیە دەرونیەکانی مرۆڤ لە خودی واقیع باشتر دەستەبەر بکات، چونکە جەماوەری بێرەگوریشە تەنها لەرێگەی خەیاڵێکی پەتیەوە هەست بە ئۆقرەیی دەکاتو لە لێدانە بێکۆتاییەکانی دەپارێزێت کە ژیانی واقیعیو ئەزمونەکانی روبەروی مرۆڤ و ئارەزوەکانی دەکاتەوە. بۆیە هێزی پروپاگەندەی تۆتالیتاری لەو توانا مەزنەیەتی کە پەیوەندی نێوان جەماوەرو جهانی واقیعی لێکدادەبڕێت . ئەوەش پێشئەوەی بزوتنەوە دەسەڵاتی ئەوە پەیدا بکات بەرامبەر بە هەر کەسێك کە بخوازێت بە پنتێك لە واقیعیەت، ئارامی ئەوجهانە ترسناکە وێناکراوە بشێوێنێت، پەردەی ئاسنین داداتەوە. بەڵام تاکە نیشانەیەك کە جهانی واقیعی بە گوێی جەماوەری لێکترازاویدا بدات . جەماوەر لەگەڵ هەر لێدانێکی تازەی بەدبەختی زیاتر فریو دەدرێت . خاڵە لاوازەکانی ئەو جهانەیە. لە رووی لاوازییەوە جهانی واقیعی لێکۆڵینەوەی ئاشکرا دەربارەی مەسەلەکانی ناکاتو ئازایەتی ئەوەی تیانیە

بەرپەرچی واتەواتەکان بداتەوە، ئەگەرچی ئەو واتەواتانە بەشێوازێکی زێدەرۆیانەو شێواوانە بەر خاڵە لاوازەکانی دەکەوێت. کەواتە، ئەم خاڵە هەستیارانە دەرفەتی توخمی راستگۆیی و ئەزمونی واقیعی بە پروپاگەندەی تۆتالیتاری دەبەخشێت بۆ پڕکردنەوەی ئەو بۆشاییانەی واقیع و وەهم لە یەکتری جیادەکەنەوە.

تەنها تیرۆر پشت بە ئەفسانەیەکی پوخت دەبەستێت، بەڵام تەنانەت ئەفسانە ساختەکانی رژێمە تۆتالیتارەکانیش کە بە تیرۆر پشتگیریان لێدەکرێت، هێشتا هەر بەتەواوەتی هەرەمەکی نیە، ئەگەر چی ئەو ئەفسانانە بەگشتی لە ئەفسانەکانی بزوتنەوە درێژوترو بێنابڕوترە. (مرۆڤ پێویستی بە لێهاتویی نیە، بەڵکو پێویستی بە توانا هەیە بۆ ئەوەی بتوانێت فۆرمی نوێی شۆڕشی روسیا بڵاوبکاتەوە، ئەو شۆڕشەی کەسێکی بە ناوی تروتسکییەوە تیا نیە کە فەرماندەی لەشکری سور بوبێت). لەلایەکی دی، بانگهێشتی بزوتنەوە تۆتالیتارەکان زۆر وردترو بەسەلیقەترە، چونکە بەهەمو دیاردەکانی ژیانی کۆمەڵایەتی و سیاسییەوە پابەند دەبێت کە بۆ خەڵکی عەوام نادیارن. لەوەشدا بە باشترین شێوە سەرکەوتو دەبێت، کاتێک دەسەڵاتەکان بە کەشوهەوایەکی نهێنی دەورە دەدرێن. ئەو درۆیانە لە پێش چاوی خەڵکی بەرزترین پلەی "واقعبینی" پەیدا دەکات، چونکە کاروبارێکی راستەقینەی ئەوتۆ چارەسەر دەکات کە لە چاوی خەڵکی شاردراوەتەوە. بەهەر حاڵ، هەواڵی ئاشکرابونی ریسواییەکانی ژیانی کۆمەڵگەی سەرمایەداری و گەندەڵی سیاسەتمەداران و ئەو شتانەی پەیوەندی بە رۆژنامەی وروژێنەرئامێزەوە هەبێت، پروپاگەندەکارانی بزوتنەوە دەیکەن بە چەکێك کە لە چەکی ئاسایی گرنگتر بێت.

کاراترین ئەفسانەی پروپاگەندەی نازییەکان داهێنانی پیلانی جهانی یەهودییەکان بو. لە راستیدا سوربون لەسەر پروپاگەندەی دژ بە سامییەت لە کۆتایی سەدەی نۆزدەهەمەوە رێبازێکی باوی دیماگۆکیەکان بو، لە بیستەکانی

سـەدەی بیستیـشەوە لـە ئـەڵمانیاو نەمـسا بـرەوی پەیـداکرد. تـا حیـزب و دەزگاکـانی رای گـشتی لـە گفتوگـۆکردن دەربـارەی مەسـەلەی یەهودییـەکان دوورەپـەرێز بوایـە، هەرچیوپەرچـی زیـاتر قەناعـەتیان بـەوە دەهێنـا کـە یەهودییـەکان نوێنەرایـەتی راسـتەقینەی هێـزە باوەکـان دەکـەنو مەسـەلەی یەهودیش هێمای پۆخڵیو بێئابروویی سەرلەبەری رژێم بو.

نـاوەرۆکی پروپاگەنـدەی دژە سـامییەت، نـە بەتـەنها مۆنۆپـۆڵی نـازیو نـە شتێکی نویو رەسەنیش بو. بانگەشەکانی هەبونی پیلانێکی جهانی یەهود لە مەسـەلەی درایفۆسـەوە بـرەوی پەیـداکردوەو پـشت بـە پەیوەنـدی هاوبەشـی نێودەوڵەتی گەلی یەهود دەبەستێت کە لە سەرتاسەری جهاندا بڵاوبوبونەوە. گومـانو وێنـاکردنی لـە رادەبـەدەر دەربـارەی دەسـەڵاتی جهـانی یـەهود لـەو درۆیانەی سەرەوە دێرنترە، تەنانەت دەکرێ بۆ کۆتـایی سـەدەی هەژدەهـەمیش بگێردرێتەوە، کاتێك پەیوەندی توندوتۆڵی نێوان بازرگانانی یەهودو دەوڵـەتی نەتەوەیی شێوەیەکی ئاشکرای هەبو. بەڵام ئەوەی یەهود نوێنەرایەتی هێزی شەرەنگێزی بەرجەستە دەکات، بەشێوەیەکی گشتی بۆ پاشماوەی کردەوەی دوژمنکارانـەو یـادەوەری خورافیانـەی سـەدەی ناوەراسـت دەگەرێتـەوە، لـە راستیدا ئەو نوێنەرایەتی کردنـە پەیوەندییـەکی توندو تۆڵی بە رۆڵـی تـازەو تەمومژاوی یەهودەوە هەیە کە لـە کۆمەڵگـەی ئەوروپی وازیدەکرد، ئەو رۆڵـەی لەساتەوەختی رزگاربونیانەوە لە دیلێتی بابل وێنەی نەبوە. بێگومان یەهود لـە قۆناغی دوای جـەنگی جهـانی یەکەمـەوە لـە هـەمو کـاتێکی دی زیاتر هـەنگاوی مەزن دەنێن.

لـە بەرامبـەر ئەوەشـدا، یـەهود پێیوابـو خـاڵی هـەرە گـرنگ لـەو ژاوە ژاوەی دەوروبەریان بریتیە لەوەی رێك لەدیدێکی پێچەوانەوە تەماشای پێگەی راستەقینەو پلەی توانایـان دەکرێ، بۆیـە هـەر کەمکردنەوەیـەك لـە سـەقامگیریو هێزی دەوڵـەتی نەتەوەیی، پێگەی کۆمەڵایەتی یەهودیش لێدانێکی راستەوخۆی بەردەکەوێت. لەبەر ئـەوەی بردنـەوەی نەتـەوە لـە حکومـەت بردنەوەیـەکی سـەرکەوتو نـامێز بـو، بۆیـە

نەیدەهێشت ئامرازی حکومەت لەسەروی چین و حیزبەکانی کۆمەڵگەدا، پاریزگاری لەپێگەی خۆی بکات، بەمشێوەیە هاوپەیمانێتی لەگەڵ توێژێکی دانیشتوانی یەهود کە خۆی لە دەرەوەی ریزەکانی کۆمەڵگەدا دەبینییەوەو لەئاست سیاسەتی حیزبەکانیشدا کەمتەرخەم بو، هیچ سودێکی نەبو. بەلام زیادبوونی گرنگی بۆرجوازی ئیمپریالیزم بە سیاسەتی دەرەوەو کاریگەری راستەوانەی بەسەر میکانیزمی دەوڵەتدا، روبەروی رەتکردنەوەیەکی سەرکێشانەی زۆربەی هەرە زۆری دەوڵەمەندەکانی یەهود بووە، کە لە پێناوی بەرژەوەندی پرۆژە ئەندازەییەکان، دەست لە نەریتی کۆنی بازرگانی بانکی هەڵگرن. هەمو ئەو فاکتەرانە پێکەوە جۆرە سنورێکی بۆ بەرژەوەندی یەهود دانا بەرامبەر بە دەوڵەت، هەروەها کۆتایی بەو دەستکەوتانەش هێنا کە لە جیاوازییە کۆمەلایەتییەکانەوە بەدەستیان دەهێنا، هەروەکو پێشتر باو بو. لە راستیدا یەهودییەکانی ئەوروپا لە دوای جەنگی جهانی یەکەمەوە تێکەڵ بە میللەتانی ئەوروپا بون، هەروەکو چۆن یەهودییەکانی فەرەنسا لە سەرەتای کۆماری سێیەمی فەرەنسادا ئەو کارەیان کرد.

بێگومان وڵاتە پەیوەندیدارەکان ئاگایان لە گۆڕانکاری هەڵویستی یەهود هەبو، بۆیە ساڵی 1917، حکومەتی ئەڵمانیا بەپێی نەریتێکی زۆر کۆن، یەهودییەکانی ئەڵمانیای بەکارهێنا بۆ ئەوەی رێگە لەبەردەم گفتوگۆی ئاشتی لەگەڵ هاوپەیمانان‌دا خۆشبکات. بەلام حکومەتی ئەڵمانیا لە جیاتی ئەوەی رووبکاتە نوێنەرە راستەقینەکانی یەهود، روویکردە کەمایەتییەکی بچوکی زایۆنیزم کە کاریگەرییەکی ناچیزیان لەسەر یەهود هەبو. فەرمانڕەوایانی ئەڵمانیا هێشتا بڕوایان بەم کەمایەتییە مابو، لەبەر ئەوەی جەختیان لەسەر بونی گەلی یەهود وەك نەتەوەیەکی سەربەخۆو جیاواز لە نەتەوەکانی دی ئەوروپا دەکردەوە، لەمڕووەوە دەکرا لەسەر هەمان شێوازە کۆنەکەی جاران، بە مەبەستی خزمەتکردن لەبواری پەیوەندییە نێونەتەوەییەکاندا سودیان لێوەربگیرێت. لەگەڵ ئەوەشدا، ئەو دەستپێشخەرییە بەرامبەر بەیەهود، هەڵەیەکی فەرمانڕەوایانی ئەڵمانیا بو: زایۆنیزمەکان کارێکیان

دەكرد كە پێشتر هیچ بانكدارێكی (مصرفي) یەهودی هەرگیز پێی هەڵنەسابو، بەوەی مەرجی تایبەتیان دادەناو دەیانوت تەنها دەربارەی ئاشتی گفتوگۆ دەكەن، بێئەوەی قسە لەسەر قەرەبو كردنەوە یا لكاندنی خاك بكەن(30). بەمشێوەیە قۆناغی كەمتەرخەمی یەهود لەسەر مەسەلە سیاسییەكان بەسەرچو، بۆیە ئیدی ئەستەم بو زۆرێنەی یەهود بەكاربهێنرێت، لەبەر ئەوەی بەشێك بون لە میللەت، ئەمە لەكاتێكدا كاركردن لەگەڵ كەمایەتی زایۆنیزمدا بێبەر بو، چونكە بیروباوەری سیاسی تایبەت بە خۆیان هەبو.

دامەزراندنی سیستمی كۆماری لە جێی سیستمی پاشایەتی لە ئەوروپای نێوەندا، لێكترازاندنی یەهودییەكانی كامڵتر كرد، هەروەكو چۆن دامەزراندنی كۆماری سێیەم لە فرەنسا لە پەنجا ساڵی رابردودا هەمان كاری ئەنجامدابو. لە راستیدا یەهودییەكان زۆرێك لە كاریگەری خۆیان لەدەستدابو، چونكە سیستمە نوێیەكان لەهەلومەرجێكدا دامەزرابون كە هیچ توانایەك یا بەرژەوەندیەكیان لە پاراستنی یەهودا نەبو. لە كاتی گفتوگۆی ئاشتی ڤرسای، یەهود زیاتر وەك پسپۆر سودیان لێوەرگیرا، تەنانەت خودی دژە سامییەكانیش دواجار ملیاندا كە زۆرینەی جەمبازە بچوكەكانی یەهود، ئەوانەی لە دوای جەنگ هاتبونە ئەوروپا، هیچ پەیوەندییەكیان لەگەڵ بەناو نوێنەرانی نیونەتەوەیی یەهودەوە نەبو(31) (تازە هاتوەكان لە پشت ئەو چالاكیە گزیكارانەی بە روونی لە هاودینەكانی خۆیانی جیادەكردنەوە، بەرامبەر بەو رێسایانەی لە چواردەوریاندا كارپێدەكرا، رێچكەیەكیان گرتەبەر تا رادەیەكی زۆر لە كەمتەرخەمی یەهودییە كۆنەكان دەچو).

لەنێو دەستە جۆراوجۆرەكانی گروپە دژە سامییەكان و لە كەشوهەوایەكی بارگاوی بە دژایەتیكردنی سامییەت، پروپاگەندەی نازییەت رێبازێكی گرتەبەر، بە تەواوەتی لە هەمو گروپە دژ بە سامییەكانی دی جیاوازترو بالاتر بو. لەگەڵ ئەوەشدا هیچ دروشمێكی نازی نوێ یا داهێنەرانە نەبو. تەنانەت

ئەو وێنە ژێرانەیەی هیتلەرییەکانیش لەسەر ململانێی چینایەتی شتێکی تازە نەبو کە بازرگانە چاوچنۆکە یەهودییەکان لەیەك کاتدا هەم کرێکاران دەچەوسێننەوەو هەم هانیان دەدەن دەست بە راپەرین بکەن[32] بەڵام تاکە رەگەزی نوێ لە بانگەوازی حیزبی نازیدا بریتی بو لەوەی داوایان لە ئەندامانی خۆیان دەکرد رەچەڵەکی نا یەهودی بوونیان بسەلمێنن، ئەمە سەرباری بەرنامەی فیدەر[33] Feder کەچی لە دوای ئەوەی دەسەڵاتیان دەگرتەدەست ئەو رێوشوێنانە هەر بە ئاڵۆزیو تەمومژاوی مانەوەو تا کاتی جێبەجێ کردنیان هەرگیز ئاشکرا نەکران. بەهەر حاڵ مەسەلەی یەهودییەکان بەجۆرێك ببو بە کوانوی هەڵمەتی پروپاگەندەی نازییەکان کە چیدی دژایەتیکردنی سامییەت تەنها مەسەلەیەکی پەیوەست بە بیروڕای کەمینەیەکی جیاکار لە زۆرینە نەبو، یا خەمێك بێت لە خەمەکانی سیاسەتی نەتەوەیی[34]، بەڵکو مەسەلەیەکی دەستەویەخەی ژیانی کەسێتی هەر تاکێك بو. ئەگەر کەسێك "رەچەڵەکنامەی" پاكو رێکوپێك نەبوایە، نەیدەتوانی ببێت بە ئەندامی حیزبی نازی، بۆیە تا رەچەڵەکی هەر ئەندامێك لە یەهودبوونەوە دوورتر بوایە لە ریزەکانی نازییەتدا پلەوپایەی بەرزتر دەبووە. بەهەمان شێوەش، بەڵام بە جۆرێکی نەرمتر، بۆلشەفیکەکان سەرکەوتنی حەتمی پرۆلیتارییان بە جۆرێك گۆڕی کە ئەندامەکانیان لە نێو پرۆلیتار زادەکانەوە هەڵدەبژاردو لە بەرامبەر ئەوەشدا پێگەی چینەکانی دییان بە سوكو ریسوا دەزانی[36].

پروپاگەندەی نازی ئەوەندە وشیار بو کە دەیتوانی دژایەتیکردنی سامییەت بە پرەنسیپێکی خۆرسك بگۆڕێتو لە هەمو هەڵبەزودابەزی بیروباوەرێکی رووت رزگاری بکات. لەمجۆرە پروپاگەندەیەدا تەنها وەك قۆناغێکی سەرەتایی و رێگەخۆشکەر پەنا بۆ قاییلکردنی دیماگۆگیەتی جەماوەر دەبرێو هەرگیز لە گوتارو بڵاوکراوەکانیاندا دەربارەی کاریگەری هەمیشەیی زیادەڕەوی نەدەکرا[37] دژە سامییەت بە جەماوەری پەرشوبڵاو و بێپێناسەو ناجیگیرو هیچوپوچ، ئامرازی خۆناسینو ئاوێتەبونی دەستەبەر

کرد، نەك تەنها بەشێك لەو ڕێژەیان بۆ نۆژەنبكاتەوە كە پێشتر لە ڕێگەی كاركردنیانەوە لە كۆمەڵگە بەدەستیان هێنابو، بەڵكو سەقامگیرییەكی درۆزنانەی ئەوتۆش لەلاناخیان بخوڵقێنێت كە شیاوترین كەسیان بۆ ڕێكخستن لێدروستبكات. بزوتنەوەی نازیزم بە هۆی ئەمجۆرە ڕاگەیاندنەوە توانی خۆی وەك درێژكراوەیەكی دەستكردی كۆڕی جەماوەری پێشانبداتو هەستە پوچو بێبەهاكان بە عەقلانییەت بكات، گرنگیو ئەمانەتێكی هیستریا ییش[38] بە تاكە گۆشەگیرەكانی كۆمەڵگەیەكی ئەتۆمی ببەخشێت.

بەهەر حاڵ هەمان پیادەكردنی هۆشمەندانەی ئەو دروشمانەی خەڵكانی دی لەپێش نازیەكان لەدوای ئەزمونكردنی دایانڕشتبو، نازییەكان مەسەلەی دییان پێچارەسەر دەكرد. لەكاتێكدا سەرنجی جەماوەر لەنێوان ناسیونالیزمو سۆسیالیزم دابەش ببو، ئەو گومانەش باڵادەست بو كە ئەو دوو بیروباوەڕە ناكۆكە پنتی بە یەكگەیشتنی نێوان چەپو ڕاست پێكدەهێنن، دروست لەو كاتەشدا حیزبی سۆسیال ناسیونالی كرێكارانی ئەڵمانیا (واتە حیزبی نازی) پێكهاتەی یەكێتی نیشتمانی پێشنیاز دەكرد، ئەمەش ئیدیۆمێكە لەسەر چارەسەری ماناگەری Semantic بۆ خەسڵەتی دوانەیی "ئەڵمانی" و كرێكاری" كە ناسیونالیستی ڕاستڕەوو نێونەتەوەیی چەپڕەوی لەژێر یەك ئاڵادا یەكدەخست. خودی ناوی نازی كە بۆ بزوتنەوە هەڵبژێدرا ناوەرۆكی هەمو حیزبە سیاسیەكانی دی بۆ خۆی بردبو، بەشێوەیەكی ئاماژەیی هەمو حیزبەكانی لە خۆیدا بەرجەستە دەكرد. پێشتر هێندێك حیزب هەوڵیاندا ئەو بیروباوەرە سیاسیانە لەیەكبدەن (دمج) كە بانگەشەی جیاوازیبوونیان دەكرد(سۆسیال ناسیونال . سۆسیالیزمی مەسیحی)، لە هەوڵەكانیشیاندا سەركەوتوبون، بەڵام نازییەكان ئەو لەیەكدانەیان بەجۆرێك ئەنجامدا وەكئەوەی هەمو ململانێ پارلەمانیەكانی نێوان سۆسیالیستو نەتەوەپەرستەكان، واتە لە نێوان ئەوانەی پێش هەمو شتێك خۆیان بە كارگەر ناوزەدە دەكردو ئەوانەی یەكەمجار خۆیان بە ئەڵمانی دەزانی، پەردەیەك بێت هەمو پاشینە ترسناكەكان

له پشتەوەی بشارێتەوە . ئایا ئەندامێکی حیزبی نازی هەمو ئەو شتانەی تیا بەدیناکرێت؟.

ئـەوەی شـایانی ئامـاژە کردنـە، نازییـەکان تەنانـەت لـە سـەرەتای دەسەلاتیشیاندا بێپەروا لە بەکارهێنانی دروشمی وەك دیموکراسی، کۆماری و دیکتاتۆریـەت یـا پاشایەتی دەسڵەمینەوە، چونکە هـەر یـەکێکیان دەلالـەتی لـەجۆرە سیـستمێکی تایبـەتی دەکـرد[39] وەکئـەوەی تـەنها لـەم مەسـەلەیدا بەتـەواوەتی درکیـان بەداهێنـەریی خۆیـان کردبێـت. بۆیـە دەربـارەی فـۆرمی داهـاتویی رژێمـی نـازی هـەمو گفتوگۆیـەك وەلاوەنـرا، وەکئـەوەی چەنەبازییەك بێـت لەسـەر دیاردەیـەکی رووت. دەوڵـەت لـە روانگـەی هیتلـەرەوە جگـە لـە ئامرازێـك بـۆ رزگـارکردنی رەگـەز هیـچی دی نـەبو، ئەمـە لـە کاتێکـدا دەوڵـەت بەپێی پروپاگەندەی بۆلشەفیزم ئامرازێکی ململانێی چینایەتی بو[40]

لەگەڵ ئەوەشـدا، پروپاگەنـدەی نـازی بەشێوەیەکی چەواشـەکارانەو سـەیر وەڵامـی چـییەتی (ماهیـەت) رۆڵـی داهـاتویی نـازیزمی دەدایـەوە: دەبوایـە "پرۆتۆکۆڵـەکانی پیرانـی زایـۆنیزم" وەك نمونەیـەك لـە پێنـاو رێکخـستنی داهـاتوی جـەماوەری ئـەڵمانیا بـەکاربهێنێت بـۆ ئـەوەی بـە "ئیمپراتۆرییـەتی جهـانی" چاوەروانکراو، بگات. تـەنها نازییـەکان سوودیان لـە پرۆتۆکۆڵـەکانی زایۆن وەرنەگرتبو، لەبەر ئەوەی لەپێش جەنگی جهانی یەکەمدا سـەدان هـەزار وێنەی ئەو پرۆتۆکۆلانە لە ئەڵمانیا فرۆشرا بو، هـەروەها بەکارهێنانیشی وەك رێنوێنیکـارێکی سیاسـی (دلیـل سیاسـی) شـتێکی تـازەش نـەبو[41]. بـەلام ئـەو رێنوێنکارە ساختەیە بە شێوەیەکی تایبـەتی بە مەبەستی لێخوێنـدنی یـەهود بـەکاردەهێنرا هەرچی وپەرچـیش لـە مەترسـی دەسـەلاتی یـەهود وشـیار بکرێتـەوە[42]. لـە راسـتیدا نازییـەکان بـە دیـدێکی پروپاگەنـدەیی رووت ئاشکرایان کرد، جەماوەر ترسێکی ناچیزی لە بالادەستی جهانی یەهود هەیەو گرنگییـەکی کـەمیش بەشێوازی بـەدیهێنانی دەدات، بـەڵکو دەنـگ و ناوبـانگی پرۆتۆکۆڵەکان لەسەر پایەی شەیدایی و ستایشکردن و تینوێتی لێوە فێربونیان

خۆی ڕاگرتبو تا لەسەر بێزاریو ڕقلێبونەوەیان. بۆیە باشتروایە خەڵکی تا ئەو جێگەیەی لە توانایەتی خۆی لەگەڵ بەرجەستەترین فۆرمۆلەیدا بگونجێنێت. نمونەشمان لەسەر ئەو حاڵەتە دروشمێکی ناوداره: "هەق هەمان ئەو شتەیە کە بۆ میللەتی ئەڵمانیا باش بێت"، کە وێنەیەکی کتومتی دروشمی پرۆتۆکۆڵەکانە: "هەر شتێك لە بەرژەوەندی میللەتی یەهود بێت، بەپێی ئەخلاق ڕاستو پیرۆزە"[43]

ئەو پرۆتۆکۆلانە لە زۆر ڕووەوە بەڵگەنامەی سەیرو پڕ بایەخن. بەدەر لە میکافیلییە ڕووکەشەکەی، گرنگترینو جەوهەریترین خاسییەتی ئەوەیە، هەمو مەسەلە سیاسییە گرنگەکانی سەردەمەکەی بەشێوازێکی ورێنەکارانەو ناعاقڵانە لەیەکتری نزیکدەکاتەوە. بەمجۆرە پرۆتۆکۆڵەکان وەك پرەنسیپ دژایەتی نەتەوەپەرستی دەکاتو دەوڵەتی نەتەوەیی وەك پەیکەرێکی زۆر زەبەلاح وەسفدەکات، بەلام دوو پێی سیرامیك (فخار)ی هەبێت. بۆیە ئەو پرۆتۆکۆلانە تێزی سەروەریی نەتەوەیی ڕەتدەکەنەوە، هەروەك هیتلەر دەڵێت، بڕوایان بە دامەزراندنی ئیمپراتۆریەتی جهانی هەیە، بەلام لەسەر بنەمای نەتەوەیی[44] پرۆتۆکۆڵەکان بە هەلایسانی شۆڕش لە ولاتێکدا قاییل نابن، بەڵکو ئامانجیان داگیرکردنو کۆنترۆڵکردنی هەمو جهانە. ئەوانە پەیمان بە میللەتی یەهود دەدەن کە تەنها لە ڕێگەی ڕێکخستنەوە دەتوانرێ جهان کۆنترۆڵ بکرێ، بەبێ ئەوەی زۆریی ژمارەی دانیشتوان، بەرفراوانی خاكو توانای دەوڵەت لەبەرچاو بگیرێ. بێگومان بەشێك لە توانای قەناعەتپێکردنی ئەو پرۆتۆکۆلانە لە ڕەگەزە خورافییە کۆنەکانەوە سەرچاوەی گرتبو. ئەو بیروباوەڕە نەگۆڕەی پێیوایە تیمی نێونەتەوەیی لە دێر زەمانەوە تاکو هەنوکە شوێن پێی هەمان ئامانجی شۆڕشگێڕانەی هەڵگرتوە، بیروباوەڕێکی زۆر کۆنە[45]، لە شۆڕشی فەرەنساوە تاکو ئێستا لە ئەدەبیاتی سیاسی نهێنیدا ڕۆڵی هەیە، بەلام تا کۆتایی سەدەی هەژدەهەم بەخەیاڵی هیچ کەسێکدا

نەهاتوە بنوسێت، ئەم "تیمە شۆڕشگێڕە"و "ئەم میللەتە تایبەتە، لەنێو هەمو میللەتانی شارستانیدا" میللەتی یەهودە[46]

لە نێو پرۆتۆکۆڵەکانی زایۆنیزمدا بابەتی پیلانی جهانی لە هەمو شتێکی دی زیاتر جەماوەری بەلای خۆیدا رادەکێشا، چونکە بەتەواوەتی لەگەڵ بارودۆخی دەسەڵاتی نوێدا دەگونجا. (کاتێك هیتلەر دەسەڵاتی گرتەدەست هەر بەزوویی بەڵێنی بەلایەنگرانی خۆیدا کە بزوتنەوەی نازیزم لە "سنوری تەسکی نەتەوەگەرای هاوچەرخ هەنگاوی زیاتر بنێت"[47]، لەراستیدا لەکاتی جەنگدا لە نێو دەزگای هەواڵگری ئەڵمانیا هەوڵدەدرا وشەی "نەتەوە" لە فەرهەنگی ناسیونال سۆسیالیست لابرێت). لەدوایشدا وێنای ئەوەدەکرا تەنها هێزی جهانی بەختی مانەوەی سەربەخۆی هەیەو بە تەنها سیاسەتی جهانی دەتوانێت پەیامی مانەوەی هەبێت. ئایا لە سایەی هەلومەرجێکی لەوجۆرەدا ئەو هۆیەی میللەتە بچوکەکان والێدەکات لە خۆیان بترسن، روونەبۆتەوە؟ لەبەرامبەر ئەوەشدا، پرۆتۆکۆڵەکان دەروازەیەك دەکاتەوە کە هەرگیز پەیوەندی بەهەلومەرجی نەگۆڕی بابەتییەوە نیە، بەڵکو بەتەنها پشت بە دەسەڵاتی رێکخستن دەبەستێت.

بەدەستەواژەیەکی دی، پروپاگەندەی نازی توانی لە "باننەتەوایەتی میللەتی یەهود"[48]ەوە رووی سەروەری جهانی نەتەوەی جێرمەنی ئاشکرا بکات، جەماوەریشی لەوە دڵنیادەکردەوە ئەو "میللەتەی لەپێش میللەتانی دی بە گەمەی یەهود بزانێت و شەڕی بکات، دەتوانێت لەحوکمکردنی جهاندا جێگەی بگرێتەوە"[49] وەهمی پیلانی جهانی یەهود بوە بنەمای ئارەزوی ئەڵمانیا بۆ کۆنترۆلکردنی جهان، ئەو کۆنترۆڵکردنەی هەر دەبێ بێتەدی. هیملەر ئاماژەی بەهەمان شت دەدا کاتێك دەیوت "ئێمە لە هونەری حوکمکردندا قەرزارباری یەهودین"، واتە پرۆتۆکۆڵەکانی زایۆنیزم کە پێشەوا سەرلەبەری ئەزبەر کردوە"[50] بەمشێوەیە پرۆتۆکۆڵەکان بە کردەوە داگیرکردنی جهانی بەرجەستەدەکرد، واتە هەمو مەسەلەکە پەیوەندی بە

سروش یا فروفێڵەوە هەیە، بۆیە کەس ناتوانێت رێگە لە سەرکەوتنی ئەڵمانیا بگرێت بەسەر جهاندا، کاتێك میللەتێکی بچوکی وەك یەهود بەبێ ئەوەی هیچ ئامرازێکی توندوتیژی لەبەردەستدا بێت، بتوانێت فەرمانڕەوایی جهان بکات، یەهود دەبێتە پارویەکی چەور کاتێك رازەکەیان ئاشکرا دەبێت و لەسەر فراوانترین ئاست رێبازەکەیان بەکاردەهێنرێت.

پروپاگەندەی نازیزم هەمو ئەم دیدو بەڵێنانەی لە چەمکێکدا بەناوی Volksgemeinschaft، واتە "خاوەندارێتی . میللەت و کۆمەڵ" کۆکردەوە. ئەم کۆمەڵە تازەیەی لە کەشوهەوای پێش تۆتالیتاریەتی بزوتنەوەی نازی بەشێوەیەکی ئازمایشی بەدیهاتبو، لەسەر بنەمای یەکسانی رەهای نێوان گشت ئەڵمانەکان . هەڵبەتە یەکسانی لە سروشتدا نەك یەکسانی لە مافەکاندا و جیاوازی رەهایان لەگەڵ میللەتانی دی خۆی راگرتبو[51] ئەم چەمکە لەدوای ئەوەی نازییەکان دەسەڵاتیان گرتەدەست بەتەواوەتی گرنگی لەدەستداو لەجیاتی ئەوەش لەلایەکەوە، رقێکی گشتی بەرامبەر بەخودی میللەتی ئەڵمان جێگەی گرتەوە (نازییەکان هەمیشە ئەم رقەیان لە زەینندا هەبو، بەلام پێشنەوەی دەسەڵات بگرنەدەست نەیاندەتوانی بەراشکاوی دەریببڕن)[52]، لەلایەکی دی، ئارەزویەکی زۆری رژێمی نازی بە ئاواڵەکردنی ریزەکانی بۆ (ئاری نەژاد)ی میللەتانی دی، ئەوەش ئایدیایەك بو لەپێشنەوەی دەسەڵات بگرنەدەست رۆڵێکی ناچیزی لە پروپاگەندەی نازیدا هەبو[53] بەهەرحاڵ چەمکی "خاوەندارێتی . میللەت . کۆمەڵ"، واتە Volksgemeinschaft، تەنها بوارێك بو تا لە رێگەی پروپاگەندەوە بگەن بە کۆمەڵگەیەکی ئاری نەژاد کە سەرئەنجام هۆیەك بو بۆ لەدەستدانی هەمو میللەتانی دونیا بە میللەتی ئەڵمانیشەوە.

چەمکی "خاوەندارێتی . میللەت . کۆمەڵ" هەوڵێکی نازییەکان بو بەرامبەر بە بەڵێنی کۆمەڵگەی بێچینی کۆمۆنیستەکان. لەم بوارەدا ئەگەر دەلالەت و گرەنتی ئایدیۆلۆجیا لەبەرچاو نەگرین، بالادەستی پروپاگەندەی نازیزم بەسەر

پروپاگەندەی کۆمۆنیزمدا شتێکی ئاشکراو حەتمی بو. ئەگەرچی هەر یەك لەو دوو ئایدیۆلۆجیایە (نازیزم . کۆمۆنیزم) هەوڵیەدا هەمو جیاوازییەکی کۆمەڵایەتیو ئابوری نەهێڵێت، ئەوا بەدڵنیاییەوە کۆمەڵگەی بێچین خەڵك بۆ ئاستی کارگەری کارخانەکان دادەبەزێنێت، ئەمە لەکاتێکدا چەمکی (خاوەندارێتی . میللەت . کۆمەڵ) بەمەبەستی کۆنترۆڵکردنی جهان پێشنیازی نەخشەیەك دەکات بۆ ئەوەی دەرفەت برەخسێت بۆ هەر ئەڵمانییەك ببێت بە بەڕێوەبەری کارخانە. لەگەڵ ئەوەشدا چەمکی "خاوەندارێتی . میللەت کۆمەڵ" خەسڵەتێکی باشتری هەبو بەوەی جێبەجێکردنی ئەم چەمکە بەداهاتویەکی دوورو هەلومەرجێکی بابەتییەوە پەیوەست نەبو، بەڵکو دەکرا یەکسەر لە دونیای ساختەی بزوتنەوەدا پیادەبکرێ.

ڕێکخستن، نەك قاییلکردنی جەماوەر ئامانجی ڕاستەقینەی پروپاگەندەی تۆتالیتار بو "کەڵەکەبونی دەسەڵات بەبێ خاوەندارێتی ئامرازی توندوتیژی"[54] لەم ڕوانگەیەوە بیۆێنەیی ناوەرۆکی ئایدیۆلۆجیا بە بەربەستێکی بێسود دەژمێردرێت. شتێکی ڕێکەوت نیە کە ئەم دوو بزوتنەوە تۆتالیتارییەی سەردەمی ئێمە، لە ئامرازی فەرمانڕەوایی نوێدا زۆر ترسناكو لەشێوەی ڕێکخستنیشدا زۆر لێهاتو بن، بەڵام مژدەبەخشیی بیروباوەڕێکی نوێ نەبنو ئایدیۆلۆجیایەکیش دانەهێنن لە ئاستی جەماوەری سەردەمەکەیان بەرزتر بێت[55] بەهەر حاڵ، جەماوەر شوێن سەرکەوتنە دیماگۆگییەکان ناکەوێت، بەڵکو واقیعی "ڕێکخستنێکی زیندو"[56] و توانا بینراوەکانی شەیدای دەکات. بێگومان لێهاتویی هیتلەر وەك گوتاربێژێکی جەماوەریی پێگەی لەناو بزوتنەوەی نازیزمدا ڕانەگرتبو، بەڵکو بە پێچەوانەوە، نەیارەکانی هاندەدا وەك دیماگۆگییەکی سادە لە پلەوپایەی کەمبکەنەوە، هەروەها ستالینیش تێگەیشت چۆن شکست بە باشترین گوتاربێژی شۆڕشی روسیادا بهێنێت[57] ئەوەی بە پلەی یەکەم تۆتالیتارەکان لە دیکتاتۆرەکان جیادەکاتەوە ورەی بەرزو سادەیی فیکریانە لە هەڵبژاردنی شیاوترین

ڕەگەزەی ئایدیۆلۆجیا باوەکاندا کە شایانی ئەوە بێت ببێتە بنەمای جهانێکی دی سەرتاپا ساختەو وێناکراو.

ئەفسانەی پرۆتۆکۆلۆکانو بیرۆکەی پیلانی تروتسکی وەکیەك شیاوبون: هەر دووکیان ڕەگەزی بەجێیان تیابو کە دونیای ساختەی تۆتالیتاریزم ناهێڵێت بەبێ سزا تێپەڕن. کاریگەری ئاشکرای یەهودییەکان لەرابردوداو ململانێی دەسەڵات لەنێوان تروتسکیو ستالیندا. هونەری ئەم ئەفسانەیە بە مەبەستی بونیاتنانی جهانێکی ساختە، لەلایەکەوە سودیان لە توخمەکانی واقیعو ئەزمونە باوەڕپێکراوەکان وەردەگرت، لەلایەکی دی، لەوەش زیاتر دەڕۆیشتنو لەپێگەی ئەو واقیعو ئەزمونانەیان بەرزەکردەوەو بەجۆرێك دەیانگشتاند (تعمیم) کە بەتەواوەتی لەچاودێریکردنی هەر تاکێك بە دووربێت. پروپاگەندەی توتالیتاریزم بەهۆی ئەم گشتاندنەوە هەوڵیدەدا جهانێك دامەزرێنێت پێشبڕکێی جهانی راستەقینە بکات کە نالۆجیکیو نایەکانگیریو نارێکی یەکێکە لە گەورەترین کەموکورتییەکانی. لەبەرامبەر ئەوەشدا، یەکانگیریی ئەم جهانە ساختەیەو سەرسەختی ڕێکخستنەکانی پێویستی دەکرد گشتاندنە ناوبراوەکان، تەنانەت لەدوای ئاشکرابونی درۆ شاخدارەکانیشی هەستی مانەوە دەستەبەر بکات. بۆ نمونە درۆگەلێکی وەك دەسەڵاتی یەهود، تەنانەت لەدوای قەتلوعامکردنیشیان بواریان پێنەدرا بەرگری لە خۆیان بکەنو پیلانی جهانی نەگریسانەی تروتسکیەکان لەدوای پاکتاوکردنیان لە روسیای سۆڤێتیو کوشتنی خودی تروتسکی.

پابەندبونی سەرسەختانەی دیکتاتۆرەکان بە درۆ پروپوچە بەرایییەکانیانەوە تەنها بۆ ڕێزی بێپایانو ئەفسانەئامێزی کارە بێبەهاکانیان ناگەڕێتەوە، بەڵانی کەمەوە لە حاڵەتی ستالیندا ناتوانرێت ئەم سەرسەختیە لەرێگەی دەروونناسی درۆزنانەوە راڤەبکرێت کە هەر درۆیەکی سەرکەوتوانەیان درۆیەکی دی کێشدەکات تا سەرئەنجام خۆیان دەبن بە قوربانی دوا درۆیان. هەر کاتێك ئەم دروشمە درۆزنەی پروپاگەندە تێکەڵ بە "ڕێکخستنێکی زیندو"

دەبێت، ئیدی ناتوانرێت خەمساردانە بەبێ روخاندنی سەرلەبەری بونیاد، بەلاوەبنرێت. لە راستیدا پروپاگەندەی تۆتالیتاری گومانی بوونی پیلانێکی جهانی یەهود لە مەسەلەیەکی بابەتیو قابیلی ئەوەبێت گفتوگۆی لەسەر بکرێت، بۆ رەگەزێکی سەرەکی واقیعی نازی گۆڕی. لەوەش گرنگتر نازییەکان بەجۆرێك کاریاندەکرد وەکئەوەی جهان لەژێر دەسەلاتی یەهود بێتو ئێستاش بۆ ئەوەی بەرگری لە خۆی بکات، پێویستی بە دژە پیلانێك هەیە. رەگەزپەرستی لەلای ئەوان بە تەنها تیورەیەك نەبو جێگەی مشتومڕ بێتو بەهایەکی زانستی گومانلێکراوی هەبێت، بەڵکو رۆژانە لە هەرەمییەتی رێکخستنی سیاسیدا دەهاتەدی، تا لەو چوارچێوەیەدا قابیلی چاوپێخشاندنەوەو گفتوگۆکردن نیە، وەك "جیاوازییەکی واقیعی" دەرکەوێت. بەمشێوەیە بۆلشەفیزم دەربارەی ململانێی چینایەتی، نێونەتەوەیی و بەستنەوەی بەرژەوەندی بێقەیدومەرجی کارگەران بە بەرژەوەندی یەکێتی سۆڤێتەوە پێویستی بە بەڵگەهێنانەوە نەبو، چونکە کارکردنی رێکخستنی کۆمێنترن لە هەر بەڵگەهێنانەوە یا ئایدیۆلۆجیایەك بەوەلامتر بو.

ئەو هۆیە سەرەکییەی کە پروپاگەندەی تۆتالیتاری والێدەکات بەسەر پروپاگەندەی حیزبەکانی دی بالادەستتر بێت، ئەوەیە، ناوەرۆکەکەی بەلانی کەمەوە سەبارەت بە ئەندامانی بزوتنەوە مەسەلەیەکی بابەتی ئەوتۆ نییە بیروڕایەکی لەسەر هەبێت، بەڵکو ئەم ناوەرۆکە لە ژیانیاندا چەشنی رێسای بیرکاری هەم واقعییەو هەم هەستپێکراویش نیە. بۆیە تەنها لەسایەی رژێمێکی تۆتالیتاریدا دەتوانرێ سەرلەبەری پێکهاتەی ژیان بەپێی تاکە ئایدیۆلۆجیایەك رێکبخرێت. لە ئەڵمانیای نازیدا جگە لە پێگەی نەژادی شتێکی دی لەئارادا نەبو، هەروەها کارنامەی هەر کەسێك پەیوەندی بە بیچمناسی _ Physiognomy"ئاری" بونیەوە هەبو (هیملەر لەسەر وێنەی فۆتۆگرافی تاکەکانی هەوالگری هەڵدەبژارد)، ئەمە لەکاتێکدا بە پێی دورونزیکی

رەچەڵەکی مرۆڤ لەیەهودی بونیەوە ژەمەخۆراکی کەمو زیادیدەکرد، کەواتە نیشاندانی رەگەزی مرۆڤ وەك چاوخشاندنەوەیەك بو بە بوونی هەمو جهاندا.

خەسڵەتی ئەو پروپاگەندەیەی هەمیشە "توانای رێکخستن زیاددەکات"[58] و یەکسەر وتەکانی دەکات بەکردەوە، سەبارەت بەدەنگی نزمو بێبەڵگە، ئەوەندە روونو ئاشکرایە پێویست بە سەلماندن ناکات. ئەمجۆرە بەڵگانە تەنها لەبەر ئەوەی لەسەر واقعێك پایەدار بو کە بزوتنەوەی تۆتالیتاری پەیمانی گۆڕینی دابو، بەسە بۆ ئەوەی رەتبکرێتەوە. پروپاگەندەی تۆتالیتاری ئەو بەڵگانەی بە دژی خۆیدەزانیو لەبەر هەمان واقیعیش رەتیدەکردنەوە، چونکە بەرگری لەجهانێك دەکرد کە جەماوەری بێچارە نەیدەتوانیو نەدەیشیویست قبوڵیبکات، جهانێك تەنها واقعێکی باشترو بەتواناتر دەیتوانی بێبەهای بکات.

تەنها لە کاتی شکستدا پروپاگەندەی تۆتالیتاری ئاشکرا دەبێت. چونکە کاتێك بزوتنەوە هێزو توانای لەدەستدەدا ئیدی ئەندامەکانی دەمودەست پشتدەکەنە ئەو بیروباوەرەی کە تادیرۆکی ئامادەبون گیانی خۆیانی لەپێناودا بەختبکەن. لەو ساتەوەختەی بزوتنەوە لەبەریەکهەڵدەوەشێتەوەو دادەروخێت، واتە ئەو جهانە ساختەیەی پشتوپەنایان بو، جەماوەریش بۆ پێگە سەرەتایەکەی جارانی دەگەڕێتەوە کە پێگەی خەڵکانی گۆشەگیربو، یا دوبارە رووەکەنە دونیا نائومێدە کۆنەکەیان کە دونیای خەڵکانێکی بێفەڕبو. ئەندامانی بزوتنەوەی تۆتالیتار تا ئەو کاتەی بزوتنەوە مابێت زۆر دەمارگیرن، بەڵام ئامادەنین چەشنی ئیماندارە توندڕەوەکان بەشەهیدی بمرن (هەر چەندە لە کاتی حوکمڕانی بزوتنەوەدا ئامادبون بوکەڵەئاسا گیانی خۆیان لە دەستبدەن)[59] بەڵکو بە پێچەوانەوە لەدوای شکستی بزوتنەوە وەکئەوەی گرەوێکی دۆڕاویان کردبێت زۆر بەهێمنی ریزەکانی بزوتنەوە بەجێدەهێڵنو بەدوای وەهمێکی چاوەڕوانکراوی هیوابەخشدا دەگەڕێن یا چاوەڕوان دەکەن تا ئەفسانە کۆنەکەیان هێزو توانای بزوتنەوەیەکی جەماوەری دی پەیدابکاتەوە.

هاوپەیمانەکان بێهودە هەوڵیاندەدا لەنێو میللەتی ئەڵمانیادا تەنها نازییەك بدۆزنەوە شەیدای نازییەت بێت و بڕوای پێی هەبێت، ئەمە لە حاڵەتێکدا لەسەدا نەوەدی ئەڵمانیەکان سەردەمانێك لایەنگری راستگۆیی نازی بون، بەڵام نابێت ئەم ئەزمونە بە نیشانەی لاوازی مرۆڤ راڤەبکرێت یا ئاماژەی هەڵپەرستی (انتهازی) رووت بێت. بە هەر حاڵ نازیزم وەك ئایدیۆلۆجیا بەجۆرێك گەیشتبوە رادەی کامڵبونی ئیدی ناوەرۆکی وەك زنجیرە بیروباوەرێکی سەربەخۆ توانای بەردەوامی ژیانی نەمابو، ئەگەر گوزارشتێکی راست بێت، بوونی فیکری لە دەستدابو. کەواتە لەنێوچونی واقیعی نازیزم بەنزیکەیی هیچ شتێکی لەدوای خۆی بەجێنەهێشت، هەروەکو چۆن ئیماندارو دەمارگیریشی لەدوای خۆی بەجێنەهێشت.

2. ڕێکخستنی تۆتالیتاری

شێوەی ڕێکخستنی تۆتالیتاری بەپێچەوانەی ناوەڕۆکی ئایدیۆلۆجیاو دروشمی پروپاگەندەکانیەوە بەتەواوەتی بێوێنەو تازە بو[60] ئەو ڕێکخستنە بۆ ئەوە بەرنامەڕێژکراوە تا ئەفسانەکانی پروپاگەندەی بزوتنەوە کە لەسەر ئەفسانەیەکی نێوەندی تەوەرە دەبەستێت . پیلانگێری یەهود، پیلانی تروتسکییەکان، پیلانی دووسەد خێزانی . بۆ واقعێك بگۆڕێت، هەروەها تەنانەت لە سایەی هەلومەرجێکی ناتۆتالیتاریشدا کۆمەڵگەیەك بینابکات کە ئەندامەکانی بەپێی ڕێسای جهانێکی ساختە مامەڵەی لەتەکدا بکەن‌و پەرچەکرداریان هەبێت. بزوتنەوە تۆتالیتارەکان بەپێچەوانەی ئەو حیزب‌و بزوتنەوانەی بەرووکەش لە فاشیزم یا سۆسیالیست، نەتەوەپەرست یا کۆمۆنیست دەچن، ئەوانەی لە ڕادیکالییەتدا دەگەنە ئاستێك بەتیرۆر پشتیوانی لە پروپاگەندەکانیان دەکەن، پروپاگەندەکانی بەجیدی وەردەگرێت، ئەو جیدییەتەی لەرێگەی ڕێکخستنی موریدەکانیەوە گوزارشتی لێدەکات زۆر لە پاکتاوکردنی جەستەیی نەیارەکانی ترسناکترە. ڕێکخستن‌و پروپاگەندە (زیاتر لە تیرۆرو پروپاگەندە) لە دوو دیوی عانەیەك دەچن[61]

تەکنیکی بێوێنەی ڕێکخراوی نوێی بزوتنەوە تۆتالیتارەکان بەرلەوەی دەسەلات بگرنەدەست، ئەفراندنی ڕێکخستنی رووکار Front Organization و جیاکاری نێوان ئەندامانی حیزب‌و لایەنگرەکانی بو. ئەم ئەفراندن‌و داهێنانە بایەخی پلە دوویان هەیە، ئەگەر لەگەڵ هێندێك هێندێك سیفاتی دی تۆتالیتاریزمدا بەراورد بکرێن، بۆ نمونە دامەزراندنی فەرمانبەران لەسەرەوەو قۆرغکردنی تەواوی دامەزراندنەکان لەلایەن تاکەکەسێکەوە. وتەزای "پرەنسیپی سەرکردە" وتەزایەکی ناتۆتالیتاریە، بەڵکو هێندێك سیمای لە دیسپۆتیزم‌و دیکتاتۆریەتی سەربازییەوە خوازراوە کە تا رادەیەکی زۆر بەشداری لە

بەدحاڵی بونی دیاردەی سەرەکی تۆتالیتاریزم و کەمکردنەوەی پلەو پایەی کردوە. ئەگەر ئەو فەرمانبەرانەی لەسەرەوە دادەمەزرێن دەسەلآت و بەرپرسیارێتی راستەقینەیان هەبێت، لەو حاڵەتەدا لەبەرامبەر بونیادێکی هەرەمی ئەوتۆدا دەبین کە لە رێگەی یاساوە دەسەلآت و توانایان پێدەدرێت. بەگشتی هەمان شت لەسەر رێکخستنی سوپا و دیکتاتۆریەتی سەربازیش جێبەجێ دەبێت. ئیدی لێرەوە دەسەلآتی رەها لەسەرەوە بۆ خوارەوە و ملکەچی و گوێڕایەڵی رەهاش لە خوارەوە بۆ سەرەوە بە ئاستی مەترسی ئەو وڵاتەوە پەیوەستە کە لە حاڵەتی جەنگدا دەبێت. هەر لەبەر ئەم هۆیەشە دیکتاتۆرییەتی سەربازی و رژێمی دیسپۆتیزم، تۆتالیتاری نین. زنجیرەی ریکخراوەیی لە سەرکردایەتی هەرەمیدا بەمانای دەسەلآتی سەرکردە بە کۆی ئەو سیستەمەوە پەیوەستە کە خودی خۆی کاری تیا دەکات. بۆیە هەمو هەرەمییەك، هەر جۆرە ئیدارەیەکی ئیستبدادی هەبێت و هەمو زنجیرەیەك لە سەرکردایەتی، ناوەرۆکی بریارەکانی چەند هەرەمەکی یا دیکتاتۆری بێت، کار بۆ سەقامگیری و هاوسەنگی دەکات و دەتوانێت دەسەلآتی گشتگیری سەرکردەی بزوتنەوەی تۆتالیتاری سنوردار بکات[62] لە زمانی نازیدا ئیرادەی نائارام و هەمیشە چالاکی پێشەوا نەك فرمانەکانی دەبێتە "یاسای بالآی" دەوڵەتی تۆتالیتاری، رەنگە ئەو دەستەواژانە دەسەلآتێکی جێگیرو سنورداریش دەستنیشان بکات[63] تەنها لەرێی ئەو پێگەیەی بزوتنەوەی تۆتالیتاری بەهۆی رێکخستنە بێوێنەکەیەوە بەرێبەری دەبەخشێت، پرەنسیپی رێبەر دەتوانێت سیمای تۆتالیتاری وەربگرێت، ئەوەش پشت بەو بایەخە وەزیفییەی دەبەستێت کە دەدرێت بە سەرکردە بەرامبەر بە بزوتنەوەکەی. لەلایەکی دی، پرەنسیپی رێبەر لە حاڵەتی هیتلەرو ستالینیشدا بە هێواشی و هاورێك لەگەڵ بە تۆتالیتاریکردنی پلە بە پلەی بزوتنەوە بەرجەستە دەبو[64].

جۆرێك لەو گومناوییەی لە نامۆیی گشت دیاردەکانی تۆتالیتاریزمەوە سەرچاوە دەگرێت، سەرەتاکانی بونیادی ئەم رێکخستنە نوێیە دادەپۆشێت. ئێمە بە تەواوەتی

نازانین یەکەمجار چ کەسێك بریاریدا هاورێیانی رێباز تێکەل بەرێکخستنەکانی رووکار بکات، هەروەها ئەوەش نازانین یەکەمجار چ کەسێك لە نێو جەماوەری پڕ لەسۆزی ئاڵۆزو تێکەڵو پێکەڵدا ژیاوە . هەمو حیزبەکان لەرۆژی هەڵبژاردندا پشتیان پێدەبەستن، بەڵام دڕدونگیو دودڵیان لەمپەرێکە بۆ ئەوەی بهێنرێنە نێو حیزبەوە . ئەو جەماوەرە بە تەنها هەمبارێکی مرۆیی نەبو تا حیزبەکان دۆستو لایەنگر لە نێوانیاندا پەیدابکەن، بەڵکو هێزێکی سیاسی یەکلاکەرەوەش بو. رێکخستنە سەرەتاییەکانی لایەنگری کۆمۆنیست، لەبابەت دۆستانی یەکێتی سۆڤێت یا کۆمەڵەی فریاکەوتنی سوور، هەر بەزوویی بوون بەرێکخستنی رووکار، بەڵام چالاکی ئەو رێکخستنانە جگە لەناوێك هیچی دی نەبو: کۆمەڵەی لایەنگران بۆ کۆکردنەوەی یارمەتی دارایی یا شتی دی، بۆ نمونە یارمەتی داوەری (قضائي). لەم پێناوەشدا هیتلەر یەکەمین کەس بو رایگەیاند: هەر بزوتنەوەیەك ئەو جەماوەرەی لەرێگەی راگەیاندنەوە بەلای خۆیدا رایدەکێشێت، پێویستە لەسەری بیکات بە دوو بەشەوە، لایەنگرانو ئەندامان. ئەم بۆچونە گرنگیو مانای تایبەتی خۆی هەیە، چونکە هیتلەر ئەم دابەشکردنەی کردە بنەمای فەلسەفەیەکی گشتیتر کە بەپێی ئەم دابەشبەندییە زۆرینەی خەڵکی تەمەڵو ترسنۆکەو تەنها دیدێکی تیوریان هەیە، تەنها کەمینەیەك لە پێناوی بیروباوەرەکانیدا ئامادەگی گیانی تێکۆشانی تیایە[65] دەرئەنجام هیتلەر یەکەم کەس بو سیاسەتێکی هوشیارانەی داهێنا بۆ ئەوەی بەردەوام ریزی لایەنگران فراوان بکرێ لەگەڵ پەرۆشییەکی زۆر بۆ نەبەزاندنی سنوری توندوتۆڵی ژمارەی ئەندامانی حیزب[66] بەهەر حاڵ بیرۆکەی کەمینەی ئەندامان کە بە زۆرینەی لایەنگران دەورەدرابێت لە واقیعی ریکخستنەکانی رووکارەوە نزیکترە . ئەمەش دەستەواژەیەکە بەشێوەیەکی گونجاو گوزارشت لە دوا ئەرکیان دەکات، هەروەها پەیوەندی نێوان لایەنگرانو ئەندامانی خودی بزوتنەوەش دیاریدەکات. رێکخستنەکانی رووکار کە لایەنگران لە خۆی کۆدەکاتەوە بەرامبەر بە بزوتنەوە گرنگیو بایەخی لەئەندامەکانی کەمتر نیە.

ڕێکخستنەکانی رووکـار چـواردەوری ئەندامـەکانی بزوتنـەوە بـەدیوارێك هەڵدەچنن کە لە دونیای ئاسایی‌و دەرەوە جیاندەکاتەوە، هەر لە چوارچێوەی ئەو ڕێکخستنانەشەوە پـردی پەیوەنـدی لەگـەڵ دونیـای دەرەوە دروستدەکەن، چونکە بەبێ ئەو پردە ئەندامانی بزوتنەوە پێشئەوەی دەسـەڵات بگرنەدەست، هەسـت بـە جیاوازییـەکی گـەورە دەکـەن لـە نێـوان بـیروڕای خۆیـان‌و خـەڵکی ئاساییدا، هـەروەها هەسـت بـەجیاوازی نێـوان سـاختەیی جهـانی بزوتنـەوەو واقعییەتی جهانی ئاسایی دەکەن. لێهاتویی ئەم هونـەرە لـەکاتی کێشمەکێشی بزوتنـەوە بـۆ دەسـەڵات گرتنەدەسـت لەوەدایـە ڕێکخستنەکانی رووکـار تـەنها ئەندامـەکانی بزوتنـەوە گۆشـەگیر ناکـات، بـەڵکو جۆرێـك لـە ئاسـایی بـونی رووکەشیان پێدەبەخشێت کە لە تـەڵقینی ئایـدیۆلۆجیا کـاراتر شـۆکی واقعی راسـتەقینەیان لەسـەر کەمدەکاتـەوە. هـەمان جیـاوازی لـە نێـوان تێـڕوانینی ئەندامێك‌و لایەنگرێك، وا لە نازی یا بۆلشەفیك دەکات، دەربارەی راڤەکردنێکی ساختە بۆ دونیای راستەقینە پـێ لەسـەر بیروباوەری خۆی دابگرێت، چـونکە لایـەنگریش هـەمان بیروبـاوەری ئەنـدامێکی هەیـە، هەڵبەتـە بەشـێوەیەکی ئاساییتر، واتە کـەم دەمارگیرترو نـەرمتر. تـا ئـەو جێگەیـەی ئەنـدامێکی حیـزب پێیوابێـت هـەر کەسـێك بزوتنـەوە بـە دوژمـن پێناسـەی نـەکردبێت (یـەهود، سەرمایەدار، هتد)، لە بەرەی ئەودایەو جهانیش جمەی دێت لە هاوپەیمانی نهێنی کە تەنها جیاوازییان لەگەڵ خۆیدا ئەوەیە، هێشتا بە گـوێرەی پێویسـت توانـای رۆح‌و کەسـایەتیان نیـە دەرئـەنجامی لـۆجێکی لـە بیروباوەریـان هەڵگۆزن[67]

لەلایەکی دی، بەشێوەیەکی گشتی خەڵکی سەرەتا بزوتنـەوە تۆتالیتارەکان لەرێگەی ڕێکخستنە رووکارەکانـەوە دەناسـن. بەپێی هـەمو دیـدێك لایـەنگرانی بزوتنـەوە لـە کۆمـەڵگای ناتۆتالیتاریـدا خـەڵکانێکی بێـوەین‌و ئەسـتەمە بـە خـەڵکانی توندڕەو وەسـف بکـرێن، هـەر لەرێگـەی ئەوانیـشەوە درۆ سەیروسـەمەرەکانی بزوتنـەوە قبـوڵ دەکـرێ. هـەروەها ئـەو خەڵکانـە دەتـوانن

نـاوەرۆكی پرۆپاگەنـدەكانیان لـە فـۆڕمی شـیاوترو بـەجێتر بڵاوبكەنـەوە، تـا كەشـوهەوای سـەرتاپای وڵات بەرەگـەزی تۆتالیتـاری ژەهـراوی دەبێـت . تـا بزوتنەوە دەسەڵات پەیدا نـەكات، رەگـەزە تۆتالیتارەكـانیش، زۆر ناسراو نین و زیـاتر بەشێوەی پەرچەكرداری سیاسـی یـا بیروبـاوەری ئاسـایی دەردەكەون. بۆیـە رێكخراوەكـانی رووكـار چـواردەوری بزوتنـەوە تۆتالیتارەكـان بـە تـەمێكی ئاسـایی و ئابرومەندانـە دەگـرن، بـەجۆرێك كـە خەسـڵەتی راسـتەقینەی جهـانی دەرەوەی بزوتنـەوە لـە ئەندامـەكانی بزوتنـەوە دەشـارنەوە، هـەروەها جهـانی دەرەوەش لەسـەر خەسـڵەتی راسـتەقینەی بزوتنـەوە گـومڕا دەكـەن. كەواتـە رێكخستنەكانی رووكـار دوو جـۆر ئـەركیان هەیـە: یەكـەمیان وەك رووكـارێكی بزوتنەوەی تۆتالیتاری بەرامبەر بە جهانی ناتۆتالیتـاری كاردەكەن، دوەم وەك رووكارێكی جهانی ناتۆتالیتاری بەرامبـەر بە هەرەمییەتی نـاوخۆی بزوتنـەوە خۆیان دەبیننەوە.

ئـەو پەیوەندییـەی لـە نـاوخۆی بزوتنـەوە لەسـەر ئاسـتی جۆراجـۆر دوبارەدەبێتـەوە، لـە پەیوەنـدیی نێـوان ئەنـدامان و لایـەنگرانی بزوتنـەوە سەیرترە. هەروەكو چۆن ئەنـدامان لەگەڵ لایەنگراندا پەیوەندییـەكی جودایـان هەیە، بەهەمان شێوە رێكخستنەكانی دەستەبژێر لەگەڵ ئەندامە ئاساییەكاندا پەیوەندییەكی جیاوازیان هەیە. لایـەنگر وەك كەسێكی ئاسـایی ئـەم جهانـە كە بیروبـاوەری هـەر حیزبێكـی دی هەڵـدەگرێت، بیروڕای تۆتالیتـاری هەڵـدەگرێ، بەڵام ئەندامێكی ئاسایی حیزبی نازی یا بۆلشەفیكی لە زۆر رووەوە بە جهـانی دەورووبەرەكەیەوە پەیوەستە: چونكە هێشتا پەیوەنـدی پیشەیی و كۆمەڵایـەتی بەتـەواوەتی ملكەچـی حیزبایـەتی نیـە، ئەگـەر چـی دەشـزانێ . بەپێـچەوانەی لایەنگرێكی ئاساییەوە . كاتێك جۆرە ململانێیەك لە نێوان وەفاداری بۆ حیزب و ژیانی تایبەتی روبدات، ئەوا تای ترازوی یەكەم بەسەر دوەمدا لاسەنگ دەكات. لەلایەكی دی، ئەندامی تیمی تێكوشەران بەشێوەیەكی رەها ئاوێتەی بزوتنـەوە دەبێت، چونكە ئەو ئەندامە پیشەو ژیانێكی تایبـەت بەخۆی نیە كە لە بزوتنەوە

جیاوازو سەربەخۆ بێت. هەروەکو چۆن لایەنگران دیواری ئاسودەیی لە چواردەوری ئەندامان پێکدەهێنن و بۆیان دەبن دونیای دەرەوە، هەر بەوجۆرەش ئەندامانی ئاسایی چواردەوری تیمە تێکۆشەرەکان دەگرن و نوێنەرایەتی جهانی ئاسایی دەرەکیان بۆ دەکەن. لە راستیدا ئەم بونیادە خەسڵەتێکی باش بۆ ئەندامی ئاسایی دەستەبەر دەکات بەوەی شۆکی یەکێك لە بنەما سەرەکییەکانی بیروباوەری تۆتالیتاری لەسەر سوکدەکات . بەپێی ئەو بنەمایە جهان بە دوو ئۆردوگای زەبەلاح دابەشدەبێت کە بزوتنەوە یەکێکیانە، بزوتنەوەش هەوڵدەداو پێویستە شەڕی هەمو جهان بکات . ئەم داوایەش جڵەو بۆ دوژمنایەتی کوێرانەی رژێمە تۆتالیتارەکان شلدەکات. بەهۆی ئەو هەرەمی تێکۆشانەوە کە زۆر بەوردی بۆ تێکۆشەرانی بزوتنەوە پلەبەندی کراوەو هەر پلەیەك سەبارەت بە پلەکەی سەرووی خۆی وێنەیەکی روونتر لەسەر جهانی دەرەوە بەرجەستەدەکات، لەبەر ئەوەی لە پلەکەی سەرووتری تێکۆشەرتر نیە، پەیوەندی رێکخستنیشی لاوازترە، بۆیە شۆکی دوو پارچەیی . dichotomy . تۆتالیتاریزم زۆر ترسناك و لادەرانەو نابابەتیانە دەردەکەوێت. ئەمجۆرە رێکخستنانە رێگەنادەن ئەندامەکانی راستەوخۆ روبەروی جهانی دەرەکی ببنەوە، بۆیە کارێك دەکەن کە دوژمنایەتی جهانی دەرەوەو ئەندامەکانی بزوتنەوە وەك گریمانەیەکی ئایدیۆلۆجیای پەتی بمێنێتەوە. بەهەر حاڵ خۆشاردنەوەی ئەو ئەندامانە لە جهانی ناتۆتالیتاری دەگاتە ئاستێك کە بەردەوام مەترسییە گەورەکانی سیاسەتی تۆتالیتاری بەهەند وەرنەگرن.

بێگومان بزوتنەوە تۆتالیتارەکان، بەشێوەیەکی ریشەیی لە هەمو حیزبە شۆڕشگێڕەکانی پێش خۆیان، روبەڕوی هەلومەرجی باو دەبنەوە. ناتەباییەکی ئاشکرای رادیکالیزم لەگەڵ رێکخراوە جەماوەرییەکان، وایانلێدەکات بتوانن لەگەڵ ئەوجۆرە رادیکالیزمەدا کار بکەن، چونکە رێکخراوەکانیان دەبنە ئەڵتەرناتیڤێکی کاتی ژیانی ئاسایی و ناسیاسی، واتە هەمان ئەو ژیانەی کە تۆتالیتاریزم بەجدی تێدەکۆشێت نابودیان بکات. سەرتاپای دونیای

پەیوەنـدی کۆمەڵایـەتی ناتۆتالیتـاری کـە "شۆڕشـگێڕی پیشەکار . حرفی" یـا دەبێت پەیوەندی لەگەڵدا بپچڕێت یا وەك خۆی قبوڵی بکات، لە ناو بزوتنەوەدا بوونیـان لەشـێوەی تیمـی ناشۆڕشـگێڕتر دەردەکـەوێت. شۆڕشـگێڕەکانی بزوتنـەوە، ئەوانـەی لـە پێنـاوی داگیرکردنـی جهـانو شۆڕشـی نێونەتەوەییـدا دەجەنگن، هەرگیز توشی ئەو شۆکە نابنەوە کە لـە نـاکۆکی نێوان بیروبـاوەڕی "شۆڕشـگێڕانە"و جهـانی "ئاسـایی" دێتـەئاراوە. لـە راسـتیدا ئـەوەی توانـای بزوتنـەوە تۆتالیتارەکـان پێشئەوەی دەسـەڵات بگرنەدەسـت، واتـە لـە قۆنـاغی شۆڕشـگێڕیدا راقـەدەکات، بـەوەی دەتـوانن زۆرێـك لـە خـەڵکی ئاسـایی بـەلای خۆیانـدا رابکێشن، بریتیـە لـەوەی کـە ئەندامـەکانیان لـە بەهەشـتێکی درۆزنانـە ژیـانێکی شایـستەو دروسـت بەسـەردەبەن، ئەندامـەکانی حیـزب بـە جهـانی لایــەنگران دەورەدراونو پێکهاتــەی دەســتەبژێریش بــە جهــانی ئەندامــە ئاساییەکان دەورەدراون.

خەسڵەتێکی دی نمونەی تۆتالیتـاری ئەوەیـە کـە دەتوانێـت بەردەوام خـۆی دووبارەبکاتـەوەو رێکخستنیش لـە حاڵـەتێکی نـەرم بهێڵێتـەوە، ئـەو حاڵەتـەی رێگـەی پێبـدات هەمیشە توێـژی نـوێ بهێنێتـە ریزەکانییـەوەو پلـەی نـوێ لـە خەباتو تێکۆشانیش دیاریبکات. بۆیە دەکرێ هەمو مێژووی حیزبی نـازی بە مێـژووی پێکهاتـەی نـوێی نـاو حیزبـی نـازی کورتبکرێتـەوە. یەکـەی هێـرش (S.A)، سـاڵی 1922 دامـەزرا، یەکـەم پێکهاتـەی نازییـە کـە پێویـستە بـو لـە خودی حیزب شۆڕشگێڕتر بێت[68] لـە سـاڵی 1926دا، دەسـتەی "پاراسـتن . S.S" دامـەزرا، وەك پێکهاتەیـەك کـە دەسـتەبژێری یەکـەی هێرشـی پێـشوی لەخۆدەگرت، لـەدوای سـێ سـاڵ دەسـتەی ئێس ئێس لـە یەکـەی ئێس ئـەی جیابووەو خرایە ژێر فەرماندەیی هیملەرەوە. لەدوای چەند ساڵێك هیملـەریش هەمان گەمەی لە ناو تیمەکانی دەزگـای هەواڵگریـدا دووبـارە کـردەوە. لـە هـەمان چوارچێوەشـدا رێکخستن لـە دوای رێکخـستن دروسـت دەبـو کـە هـەر یەکـەیان لەوەی پێشوتری شۆڕشـگێڕتر بـو: یەکـەمجار تیمـی شـۆك . Shocktroops

ئنجا یەکەی پێشڕەوی مەرگ (یەکەی پاسەوانی ئۆردوگا زۆرەملێکان)، دواتر تێکەڵ کراو دەستەی پاراستنی چەکداری لێدروستکرا، سەرئەنجامیش دەزگای ئاسایش "دەزگای هەواڵگری ئایدیۆلۆجیای حیزبی نازی"و باسکی مەدەنی "دەزگای هەواڵگری لە پێناوی سیاسەتی نێگەتیڤی دانیشتوان"و نوسینگەی تایبەت بە مەسەلەی رەگەزو ئاوەدانکردنەوە کە ئەرکەکانی خسڵەتێکی پۆزەتیڤی هەبو. هەمو ئەو پێکهاتانەی لە دەستەی پاراستنەوە S.S . دروست بون، ئەندامەکانیان جگە لە رێکخستنەکانی پێشەوا، پێگەی مەدەنیان لەدەست نەدابو. ئەندامانی ئێس ئێس هەمان پەیوەندی تایبەتیان لەگەڵ ئەو پێکهاتە تازانە هەبو کە S.A لەگەڵ S.S، ئەندامانی حیزبی نازی لەگەڵ S.A یا ئەندامانی رێکخستنی رووکار لەگەڵ حیزبی نازیدا هەیبو(70) لە راستیدا دەستەی S.S بە تەنها ئەرکی " پاراستنی هەمو جەستەی ئایدیای ناسیونال سۆسیالیستی" لە ئەستۆ نەگرتبو، بەڵکو "پاراستنی ئەندامانی هەمو کادرە تایبەکانی هەواڵگری نهێنیشی پێسپێردرابو، نەبادا لە خودی بزوتنەوە دابڕێن"(71)

ئەم زنجیرە هەرەمییە ناجیگیرەی بەردەوام توێژی نوێ دەچێتە ناوکۆیی رێکخستنەکانییەوەو نێوەندی دەسەڵاتی هەمیشە لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی دی دەگوێزرێتەوە، لەرێگەی رێکخستنە چاودێرە نهێنییەکانی لە بابەت پۆلیسی نهێنی یا دەزگای سیخوری بەجوانی ئەوەیان تیا بەدیەکرێ کە بە مەبەستی چاودێری کردنی چاودێرەکان، هەمیشە پێویستی بە چاودێری تازە دەبێت. بزوتنەوە پێشنەوەی دەسەڵات بگرێتەدەست، لە توانایدا نیە سیخوری تەواو بەسەر هەموانەوە بکات، واتە لەو ساتەوەختەی بزوتنەوە دەسەڵاتی فیعلی نیە، زنجیرەی هەرەمی ناجێگیری لەبابەت پۆلیسی نهێنی، سستی یا نیشانەی نا رادیکاڵییەتی لە هەر پلەوپایەیەك یا گروپێك بەدیبکات، بۆ پێگەیەکی خوارتر دایدەگرێت و توێژێکی رادیکاڵتری نوێ لە جێگەی دادەنێت، ئیدی بەمشێوەیە گروپە کۆنەکە خۆبەخۆ دەچێتەریزی رێکخستنی

رووکارەوەو لـە نێوەنـدی بزوتنـەوە دوور دەخرێتـەوە. بـەمجۆرە پێکهاتـەکانی دەستەبژێری نازی لە پێش هەمو شتێکدا رێکخستنی نـاوخۆی حیزبـە: کاتێك حیزب رادیکالییەتی خۆی لە دەستدا، یەکەی هێرش گەیشتە پلەی بـانحیزب، ئەو رێکخـراوەش لـەلای خۆیـەوەو لەبـەر هـەمان هـۆ پێگـە بالاکـەی بـۆ دەسـتەی پاراستن بەجێهێشت.

زۆرجار لێکۆڵەران لە بەهای سەربازی پێکهاتەکانی دەستەبژێر، بە تایبـەتی یەکەی هێرش‌و دەستەی پاراستن زیادەڕەوی دەکەن، ئەمـە لـە کاتێکدا گرنگـی حیزبایـەتیان پـشتگوێ دەخـەن[72]. بەهـەر حـاڵ هـیچ کـام لـەو رێکخـراوە فاشیـستیانە (کـراس رەشـەکان، هتـد..) بـە مەبەسـتی بەرگرییـەکی پـەتی یـا دوژمنایەتیەکی تایبەت دانەمەزرابون[73]، ئەگەرچی ئـەو رێکخراوانـە بەبیانوی پاسەوانیکردن لە رێبـەرانی حیـزب یـا ئەندامـە ئاساییەکان دامـەزرا بـون. تیمـە نیمـچە سـەربازییەکانی دەسـتبژێری فاشیـستی‌و نازییـەکان، وەك " ئـامرازی ململانێی ئایدیۆلۆجیای بزوتنەوە"[74] دامەزرابون، بە مەبەستی دژایەتیکردنی ئـەو رەوتـە ئاشـتیخوازانەیەی لـەدوای جـەنگی جهـانی یەکـەم لـە ئـەوروپا تەشەنەیان سەندبو. تۆتالیتارەکان لە جیاتی ئەوەی لەشکرێکی مەشقدیدەی باشـیان هـەبێت، پێیـان بـاش بـو سـوپایەکی سـاختە بـۆ "گوزارشـتکردن لـە هەڵوێـستێکی شـەڕەنگیزی"[75] دامـەزرێنن کـە تـا رادەیـەکی زۆر لـە سـوپای لەشکری رەش بچێت، ئەو لەشکرەی ئاشتیخوازەکان بانگەشـەی دامەزراندیـان دەکرد (ئاشتیخوازەکان، درکیـان بەپێگـەی دامـەزراوەی سـوپا نـەدەکرد لـە نـاو قەوارەیـەکی سیاسـیدا، بـەڵکو هـەر پێکهاتەیـەکی سـەربازییان وەك چـەتە پیاوکوژەکـان، شـەرمەزار دەکـرد). هـەر چـەندە تیمـەکانی هێـرش‌و دەسـتەی پاراسـتن رێکخـراوی نمونـەیی بـون لـە پیـادەکردنی توندوتیـژی‌و کوشـتنی هەڕەمەکیـدا، بـەڵام بەئەنـدازەی سـوپای رایخـی رەشBlack Reichswehr مەشقیان نەکردبو، هـەروەها بە هیچ جۆرێك ئامادەیی روبەروبونـەوەی هێـزی سەربازییان تیانەبو. لە ئەڵمانیا، لە دوای جەنگی جهانی یەکەم، پروپاگەنـدەی

سەربازیگەرا لە پەروەردەو پێگەیاندنی سەربازیدا جەماوەرێکی زیاتری هەبو، بەجۆرێك ئەو جلوبەرگە سەربازییەی پێکهاتەی دەستەبژێر دەیپۆشی، ئامارژەیەك نەبو بۆ بەها سەربازییەکەی، هەر چەندە ئەو جلوبەرگانە ئەو سودەیشی هەبو کە مانایەکی رۆشنی لەسەر مایە پوچکردنی رەوشتو پێوەرە مەدەنیەکان هەبو، ویژدانی تاوانبارانی ئاسودەتر دەکرد، هەروەها زیاتر ملکەچی کوێرانەی دەسەڵاتی رەهای دەکردن. سەرباری ئەو کێشە سەربازییەش، گروپێکی حیزبی نازی وەك یەکەی هێرش کە سەرەتا ناسیونالو سەربازیگەرا بو، پێیوانەبو تیمە نیمچە سەربازییەکان پێکهاتەی حیزبی پەتی بێت، بەڵکو بەدرێژکراوەیەکی ناشەرعی گاردی ئیمپراتۆری (Reichwehr) دەزانی، کەچی یەکەم تیم بو بەتەواوەتی پاکتاوکرا. لە راستیدا، رۆهم، فەرماندەی یەکەکانی S.A حەزیدەکرد لە دوای ئەوەی نازییەکان دەسەڵات دەگرنەدەست، یەکەی هێرش تێکەڵ بە سوپای ئەڵمانیا بکرێتو لەو بارەیەشەوە گفتوگۆی لەگەڵ هێندێك لە فەرماندە سەربازییەکان کردبو. بەڵام بەدەستی هیتلەر کوژرا، چونکە هەوڵیدەدا رژێمی نوێ بە دیکتاتۆرییەتی سەربازی بگۆڕێت[76]. هیتلەر چەندین ساڵ پێشئەوەش بە راشکاوی رایگەیاندبو، بزوتنەوەی نازیزم هەرگیز گۆڕانکاری لەو چەشنە ناکات، بۆیە رۆهمی لە فەرماندەی یەکەکانی هێرش لابردو. بەراستی سەرباز بو، کەسێك بو لە ئامادەکردنی بەرنامەی جیدی سەربازیدا پشتگوێ نەدەخرا، چونکە شارەزاییەکی باشی لە ناو حیزبو لە رێکخستنی رایخی رەشدا هەبو. هیملەری لە شوێنی دانا بۆ ئەوەی دەزگای پاراستن رێکبخاتەوە کە هیچ شارەزاییەکی لە بواری سەربازیدا نەبو.

بەدەر لە گرنگی پێکهاتەی دەستەبژێر سەبارەت بە رێکخستنی بزوتنەوە کە ناوکی ئارەزویەکی سەربازی ناجیگیری پێکدەهێنێت، ئەوا خەسڵەتی نیمچە سەربازی ئەو پێکهاتانە پەیوەندی لەگەڵ رێکخستنە پیشەییەکانی حیزب شیدەکاتەوە، وەك رێکخراوی مامۆستایان، پارێزەران، پزیشکان، خویندکاران،

مامۆستایانی زانکۆ، تەکنیکاران و کرێکاران. بەهەر حاڵ ئەو ڕێکخستنانە لە پێش هەمو شتێکدا کۆپییەکی ئەو کۆمەڵە پێشەییە ناتۆتالیتارانە بون کە لەو سەردەمەدا هەبون، لە ڕاستیدا ئەو کۆمەڵانە نیمچە پیشەیی بون، هەروەکو چۆن یەکەکانی هێرش نیمچە سەربازی بون. بەشێوەیەکی زۆر سەرنجراکیش، تا حیزبە کۆمۆنیستە ئەوروپاییەکان دەبون بە بەشێك لە بزوتنەوەی بۆلشەفیکی کە مۆسکۆ ڕێبەرایەتی دەکرد، نازییەکان بە مەبەستی کۆنترۆڵکردنی دەزگا پیشەییەکان، ڕێکخستنە ڕووکارەکانی خۆیان بەشێوەیەکی کاراتر بە کاردەهێنا. لەم بارەیەوە، تاکە جیاوازی نێوان نازی و بۆلشەفیکەکان بریتی بو لەوەی، نازییەکان پێیان وابو پێکهاتەی نیمچە پیشەییەکان بەشێکە لە دەستەبژێری حیزب، کەچی کۆمۆنیستەکان ئەو کەسانەیان دەهێنایە ریزی حیزبەوە کە لە ڕێکخستنەکانی ڕووکاردا کاراو چالاك بون. بزوتنەوە تۆتالیتارەکان، تەنانەت پێشئەوەی دەسەڵاتیش بگرنەدەست، خۆیان وایپیشان بدەن کە هەمو تاکەکانی کۆمەڵگە لە ریزی ڕێکخستنەکانی بزوتنەوە کاردەکەن (ڕێکخستنی هەمو میللەتی ئەڵمانیا لە چوارچێوەی لایەنگرانی بزوتنەوەدا دوا ئامانجی پروپاگەندەی نازیزم بو)[77] نازییەکان لەم گەمە بچوکەدا زۆر شوڵیان لێهەڵکێشاو زنجیرەیەك وەزارەتی ساختەیان لەشێوەی ئیدارەی دەوڵەتێکی سیستماتیك دروستکرد، بەجۆرێك بزوتنەوەی نازی کۆمەڵێك وەزارەتی وەك وەزارەتی کاروباری دەرەوە، وەزارەتی پەروەردە، رۆشنبیری، وەرزش و هی دی هەبو. هیچ یەکێك لەو دەزگایانە بەهای پیشەیی لە بەهای یەکەکانی هێرش زیاتر نەبو کە لاسایی سوپای دەکردەوە، بەڵام هەمو ئەوانە پێکەوە، جهانێکی سەرلەبەری ڕووکەشیان دروستکردبو کە واقعی جهانی ناتۆتالیتاری تیایە بەشێوەیەکی فریودەرانە و تەقلیدی بونیات نرابۆوە.

ئەگەر ئەم هونەری پاساوهێنانەوەیە بەرامبەر بە سەرنگونکردنی ڕاستەوخۆی ڕژێم ناکاراو بێسود بێت، ئەوا سەبارەت بە مینرێژکردنی چالاکی دەزگا باوەکان و

"لێکهەوڵوەشاندنەوەی بارودۆخی هەنوکەیی"[78] زۆر بە بەرو پڕ بەرهەم بو کە بزوتنەوە تۆتالیتارەکان هەمیشە لە نمایشکردنی ئاشکرای هێز پەسەندیان دەکرد. ئەگەر ئەرکی بزوتنەوە تۆتالیتارەکان چەشنی گیانەوەری پولیپ (مدیخ . Polyp گیانەوەرێکی دەریایی بۆشە لە رووەك دەچێت مادەیەکی کلسی دەردەدات لەسەری و لە ناویدا دەژی، کەمالنامە. کەمال جەلال غەریب، ل1317) گشت پێگەکانی دەسەلات بنکۆڵ بکات، پێویستە ئامادەگی تیابێت هەر پێگەیەکی کۆمەڵایەتی یا سیاسی بگرێتەدەست. لەبەر ئەوەی بزوتنەوەی تۆتالیتاری و بانگەشەکانی سەبارەت بەبالادەستی گشتگیر بەسەر کۆمەڵگەدا، تەبا و یەکانگیرە، بۆیە هەر تیمێکی رێکخراوی کۆمەڵگەی ناتۆتالیتاری بە بەرهەڵستکارێکی چارەنوسسازی خۆی دەزانێت و دەبێت لەناوی بەرێت، کەواتە هەمو بزوتنەوە پێویستی بە ئامرازێکی لەناوبردنی ئەوتۆ هەیە لەگەڵ کارەکەیدا بگونجێت. نازییەکان لە دوای ئەوەی دەسەلاتیان گرتەدەست خاتریان بۆ ئەو رێکخراوە ساختانە گێڕایەوە و یەکسەر ئامادەگی خۆیشیان نیشاندا رێکخراوی مامۆستایانی ئەو دەمە لە رێگەی رێکخراوی دی مامۆستایانەوە لەناوبەرن، بەهەمان شێوەش نێوەندی پارێزەرانیان لە رێگەی نێوەندی دییەوە لەناوبرد کە نازییەکان سەرپەرشتیان دەکرد، هتد. نازییەکان نەك هەر توانیان ژیانی سیاسی بگۆڕن، بەڵکو لە شەوو رۆژێکدا هەمو بونیادی کۆمەڵگەی ئەڵمانییان گۆڕی، لەبەر ئەوەی پێشتر ئەڵتەرناتیڤی وردی ئەو بونیادەیان لەناو بزوتنەوە ئامادە کردبو. کاتێك لە دوا قۆناغی جەنگی جهانی دوەمدا هەمو پلەبەندییەکی سەربازییان خستە ژێر دەستی جەنەراڵەکانی دەستەی پاراستنەوە، ئیدی دەستیان لە پێکهاتەی تیمە نیمچە سەربازییەکانیش هەڵگرت. بە هەر حاڵ هونەری ئەم یەکشێوازییە بە جۆرێك وریانە و لە دەرەوەی بەرگری بو کە زۆر بەخێرایی و بەشێوەیەکی ریشەیی بوە مایەی داڕوخانی ئاستی پیشەیی، ئەگەرچی ئاکامی ئەم داڕوخانەش یەکسەر لە بواری تەکنەلۆجیای بالا و تایبەت بەجەنگ لە هەمو بوارەکانی دی زیاتر هەستی پێدەکرا.

هەروەکو چۆن بایەخی پێکهاتەی نیمچە سەربازی بزوتنەوەی تۆتالیتاری لە بەها سەربازییە گومانلێکراوەکەیدا نییە، بەهەمان شێوە نابێت لاسایکردنەوەی رووکەشی سەربازییانەی ئەم پێکهاتەیە فریومان بدات. ئەم پێکهاتانەی دەستەبژێر پێویستە لە هەمو گروپەکانی دی لە جهانی دەرەوە دابڕێن. نازییەکان هەر بەزوویی دركیان کرد بەوەی کە پەیوەندییەکی توندوتۆڵ هەیە لە نێوان رۆحیەتی سەربازگەراو دابڕانێکی تەواو لەگەڵ سەرجەم خەڵکیدا، بۆیە هەرگیز یەکەی هێرش ئەرکیان لە شوێنی لە دایکبونیان پێنەدەدرا، ئەندامانی گروپی هێرش پێشنەوەی بزوتنەوە دەسەلات بگرێتەدەستو دەستەی پاراستنیش لەسەردەمی نازیدا زۆر چالاكو پڕجوڵە بونو بەردەوام جێگۆرکیان پێدەکرا بەجۆرێك کە ئەستەم خوو بە بەشێکی ئەم دونیایەوە بگرنو تیایە سەقامگیربن[80] ئەم گروپانە بەوێنەی چەتەو رێگر رێکخرابونو بۆ تیرۆرکردنی سیستماتێکانە سودیان لێوەردەگیرا[81]. ئەوانە بەئاشکرا قسەیان لەسەر تاوانێك دەکرد کە بەدەستی خۆیان ئەنجامیان دابو، گەورەترین دەسەلاتیش بەرەسمی دانییادەنا، بۆ ئەوەی دەست تێکەڵکردنی ئاشکرایان لەگەڵ نازییەکاندا رێگە نەدا، تەنانەت لە سایەی رژێمێکی ناتۆتالیتاریداو ئەگەر لەلایەن هاورێ کۆنەکانیشیانەوە هەرەشەی کوشتنیان لێنەکرێ، هەروەکو بەراستی ئەو حاڵەتی هەرەشەکردنە لە ئارادابو، ئەندامانی بزوتنەوە ریزی چەتەکان بەجێبهێڵن. لەم ناوکۆیەشدا، ئەرکی پێکهاتەی دەستەبژێر بە تەواوەتی لەگەڵ ئەرکی رێکخستنەکانی رووکار جیاواز بو: لەکاتێکدا رێکخستنەکانی رووکار کەشوهەوایەکی ئابرومەندانەو پڕمتمانەی بە بزوتنەوە دەبەخشی، ئەو پێکهاتە تاوانبارە بە هاودەستی بەرفراوانی لە تاوانی نازییەکاندا، ئەندامەکانی رێنمایی دەکرد جهانی ئاسایی کە تاوان بە لادان لە یاسا دادەنێت، بۆ هەتا هەتایە بەجێبهێڵن، ئەو جهانەی بەرپرسیارە لەو تاوانانەی کە دەستەبژێر ئەنجامیدەدا[82] ئەم بارودۆخە، تەنانەت پێشنەوەی نازیزم دەسەلات بگرێتەدەست، بەکردەوە بەدیهاتبو، واتە کاتێك سەرکردەکان بەرپرسیارێتی هەمو

تاوانەکانیان لە ئەستۆدەگرت و بەراشکاوی جەختیان لەسەر تاوانێك دەکرد کە لە پێناوی بەرژەوەندی بالای بزوتنەوە ئەنجامدرابون.

ئەفراندنی هەلومەرجی شەڕی ناوخۆ لە ئەڵمانیا رێگەی بۆ نازییەکان خۆشکرد، تا لەرێگەی سەرانە وەرگرتن بەدەسەڵات بگەن، ئەمەش تەنها بۆ ئەوە نەبو لە ئاوی لێڵدا ماسی بگرن، چونکە سەبارەت بە بزوتنەوە، توندوتیژی رێکخراو، کاریگەرترین دیواری بەدەوری جهانی ساختەیی دەکێشا و چالاکانە پارێزگاری لێدەکرد. "واقعییەتی" ئەم دیوارەش کاتێك تۆکمەو قایم دەبێت کە ئەندامێکی بزوتنەوە زیاتر لە وازهێنانی بزوتنەوە بترسێت تا لە ئاکامی تێوەگلانی لە کردەوەی نایاسایی و بە ئەندامبونی لە ریزی بزوتنەوە زیاتر هەست بە دڵنیایی دەکات تا لەریزی ئۆپۆزیسیۆن بێت. هەستکردن بە دڵنیایی لە پیادەکردنی توندوتیژی سیستماتیکەوە سەرچاوە دەگرێ کە پیکهاتەی دەستەبژێر لە رێگەیەوە ئەندامانی حیزب لە جهانی دەرەکی دەپارێزێت، ئەم هەستە بۆ یەکپارچەیی جهانی ساختەیی رێکخستنی نازی بە ئەندازەی ترس لە تیرۆر گرنگی هەیە.

لە نێوەندی بزوتنەوەدا، رێبەر هەمیشە وەك مۆتۆرێکی بزوێنەر کار دەکات. رێبەر لە رێگەی بازنەیەك لە دەروێشەکانی دەوروپشتییەوە لە پێکهاتەی دەستەبژێر جیادەکرێتەوە. ئەو دەروێشانە خەرمانەیەکی نهێنیئامێز کە شایستەی "پایەبلندی نادەستەهەستی . نامەلموس"[83] رێبەرە بەچوار دەوریا دەکێشن. پێگەی رێبەر لەنێو بازنەی خەڵکە نزیکەکانی لەسەر چاندنی تۆی دوبەرەکی لەنێو ئەندامەکانی و لێهاتویی لە گۆڕینی بەردەوامی سەرکردەکانی راوەستاوە. بەشێوەیەکی رەوانتر بەردەوام بالاکردنی زیاتر دەگەرێتەوە بۆ لێهاتویی بێوێنەی لە دنەدانی ململانێی دەسەلات لەناو جەستەی حیزبدا تا سیفەتی چۆنایەتی فریودانی خەڵکی یا شایستەیی لە کاری رێکخستندا. رێبەر بەوە لە دیکتاتۆرەکانی دی جیادەکرێتەوە بەتەنها لە رێگەی

توندوتیژییەوە بە دەسەلات نەگەیشتوە. هیتلەر پێویستی بە یەکەی هێرش و دەستەی پاراستن نەبو تا پێگەی خۆی وەك سەرکردەیەك بپارێزێت، بەڵکو بە پێچەوانەوە، رۆهم، سەرکردەی یەکەی هێرش کە وەك وەفادارێکی هیتلەر حیسابی بۆ دەکرا، یەکێك بو لە دوژمنە ناوخۆیەکانی هیتلەر. ستالین لە جەنگدا هێزو توانای لە تروتسکییەوە وەردەگرت، واتە لە کەسێکەوە بەتەنها خاوەنی بەرفراوانترین جەماوەر نەبو، بەڵکو وەك فەرماندەی لەشکری سور گەورەترین هێزی لە یەکێتی سۆڤێت لەبەردەستدا بو[84] بۆیە ستالین لە بواری رێکخستندا کەسێکی بەتواناو لێهاتو نەبو، بەڵکو تروتسکی شایستەترین بیروکراسی شۆڕشی روسیا بو[85] لە بەرامبەر ئەوەشدا هیتلەرو ستالین مامۆستای وردەکارییەکان بون، چونکە لە قۆناغە سەرەتاییەکانی چالاکی سیاسیاندا، مەسەلەی فەرمانبەرانی ئیدارەکەیان خەمی سەرەکیان بو، تەنانەت لە دوای چەند ساڵێك بچوکترین لێپرسراو خۆی بە قەرزاریان دەزانی[86].

بە هەر حاڵ، بە مەبەستی بونیاتنانی بزوتنەوەی تۆتالیتاری و سەقامگیرکردنی پرەنسیپی "ویستی رێبەر قانونی حیزبە" و لەدوای ئەوەی زنجیرەی هەرەمی حیزبی بە کارایی بۆ تاکە ئامانجێك . بە زووترین کات گەیاندنی ئیرادەی رێبەر بۆ پلەکانی خوارەوە . بە باشی پەروەردە دەکرێن، ئیدی ئەو سیفەت و توانا شەخسییەی لە قۆناغە سەرەتاییەکانی چالاکی سیاسیدا مەرجێکی سەرەکی بو، مانا یەکلاکەرەوەکەی خۆیان لەدەست دەدەن. ئەگەر ئەو شتانەی سەرەوە رووبدەن، رێبەریش دەبێتە کەسێك کە قابیلی گۆڕان نەبێت، چونکە بونیاتی ئاڵۆزی بزوتنەوە بەبێ فەرمانی رێبەر هۆی مانەوەی لە دەستدەدا. لێرە بەدواوە، سەرباری پیلانی بەردەوامی دەستوپێوەندە نزیکەکانی رێبەرو ئاڵوگۆڕە بەردەوامەکانی نێو فەرمانبەران و کەڵەکەبونی رق و کینەو بێزاری، کەچی پێگەی رێبەر لەدژی راپەرینی بێسەروبەرەی دەربار هەر پارێزراو دەبێت، ئەویش لەبەر لێهاتویی لە رادەبەدەری رێبەر نیە کە زۆرجار دەورووبەرە نزیکەکەی هەڵیدەسەنگێنێت،

بەبیٚ ئەوەی هیچ وەهمێکیان لەسەر نادروستی قسەکانیان هەبێت، بەڵکو دەوروبەرە راستگۆو ژێرەکەی پێیانوایە هەمو شتێك بەبیٚ رێبەر بەرەو نەمان و فەوتان دەچێت.

ئەرکی بالآی رێبەر لە ئەرکێکی دوانەیی بەرجەستە دەبێت کە هەمو پێکهاتەکانی بزوتنەوەی پێدەناسرێتەوە. لە لایەکەوە دەبیٚ وەك بەرگریکارێکی سیحراوی بزوتنەوە بەرپەرچی دەستدرێژییەکانی جهانی دەرەکی بداتەوە، لەلایەکی دی پێویستە پردێکی راستەوخۆ بێت کە لە رێگەی خۆیەوە بزوتنەوە بە جهانی دەرەکی ببەستێتەوە. لە راستیدا رێبەر بەشێوازێکی جیاوازتر لە سەرکردەی هەمو حیزبە ئاساییەکانی دی نوێنەرایەتی بزوتنەوە دەکات، خودی خۆی بەرپرسیارە لە هەمو چالاکی و کردارو کەموکورتی کادرو ئەندامەکانی بزوتنەوە کە لە کاتی راپەراندنی ئەرکەکانیان ئەنجامی دەدەن. ئەم بەرپرسیارییە گشتییە لەسەر ئاستی رێکخستن گرنگترین سیمای "پرەنسیپی رێبەر" پێکدەهێنێت، بۆیە کادر نەك تەنها لەلایەن رێبەرەوە دادەمەزرێت، بەڵکو بەرجەستەی کەسایەتی رێبەریش دەکات، هەروەها پێویستە گشت بریارەکانیش هەمیشە لەم تاکە سەرچاوەو هەردەم ئامادەیە دەربچێت. ئاوێتەبونی "نوێنەرانی سەرۆك" بەو رێبەرەی دایمەزراندون و مۆنۆپۆڵکردنی هەمو بەرپرسیارییەك کە بزوتنەوە پێی هەڵدەستێت، دوو نیشانەی تری زۆر جیاوازی یەکلاکەرەوە لە نێوان رێبەری تۆتالیتاری و دیکتاتۆر یا ستەمکارێکی ئاسایی پێکدەهێنێت. چونکە ستەمکار هەرگیز ئاوێتەی مامورەکانی نابێت چ جای ئەوەی بەرپرسیارێتی کردەوەکانیان لە ئەستۆ بگرێت[87] ئەو دەستوپێوەندەکانی وەك قۆچی قوربانی بەکاردەهێنێت یا روبەروی رەخنەیان دەکاتەوە بە مەبەستی ئەوەی خۆی لە رق و کینەو هەڵچونی میللەت بەدوور بگرێت، بەلآم هەمیشە مەودایەك لەنێوان خۆی و دەستوپێوەندو هاولآتییەکانی دەهێڵێتەوە. رێبەری تۆتالیتاری بەپێچەوانەوە لەو کەسانە خۆشنابێت کە فەرمانبەرانی رەخنە دەکەن، چونکە ئەوانە هەمیشە

بە ناوی ئەوەوە کار دەکەن. ئەگەر بیەوێت ئەو هەڵانەی دراوەتە پاڵی راستبکاتەوە، دەبێ ئەوانەی هەڵەیان کردوە بە فرمانی خۆی لە نێوببرێن، ئەگەر بێەوێت هەڵەکانی بخاتە ئەستۆی ئەوانی دی، پێویستە بیانکوژێت[88] بەهەر حاڵ لەم چوارچێوەی رێکخستنەدا هەڵە جگە لە گزیو فرۆفێل چی دی نیە: واتە کەسێك هەڵە دەکات، لەراستیدا فێڵبازێکە خۆی وەك بەرجەستەکاری رێبەر نیشاندەدا.

ئەم بەرپرسیارێتیە گشتییەی رێبەر بەرامبەر هەمو کارێکی بزوتنەوەو ئەو ئاوێتەبونە گشتییەی رێبەر لەگەڵ ئەو بەرپرسانەی دایمەزراندون، بەکردەوە ئەو ئەنجامەی لێدەکەوێتەوە کە هیچ ئەندامێکی بزوتنەوە لە بارێکی ئەوتۆدا نیە لە کردەوەکانی خۆی بەرپرسیار بێتو بەڵگەیەك بۆ کردەوەکانی بهێنێتەوە. تا ئەو شوێنەی رێبەر ماف ئاراستەکردنی کردەوەکانی بزوتنەوە مۆنۆپۆڵ بکات، ئیدی ئەو بەرامبەر بەجهانی دەرەوە وادەردەکەوێت کە تاکە کەسێکە دەزانێت چی دەکات، واتە تەنها نوێنەری بزوتنەوەو تەنها کەسێکە دەکرێ بەزمانی ناتۆتالیتاری گفتوگۆی لەگەڵدا بکرێت، بۆیە کاتێك رەخنەدەکرێ یا دەربارەی کارێك گفتوگۆی لەگەڵدا دەکرێ، ناتوانێت بڵێت بۆچی لە من دەپرسیت، لە رێبەر بپرسە. تا رێبەر لە چەقی بزوتنەوە بێت، دەتوانێت بە جۆرێك رەفتار بکات وەکئەوەی لەسەروی بزوتنەوەوە بێت. کەواتە بێبەڵگە نیە کاتێك بیانییەکان مامەڵە لەگەڵ بزوتنەوە یا حکومەتە تۆتالیتارەکاندا دەکەن، هیواو ئومێدیان بەو گفتوگۆیانە بێت کە لەگەڵ رێبەردا ئەنجامی دەدەن. بەڵام نهێنی واقعی رێبەری تۆتالیتاری لە رێکخستنە، ئەو رێکخستنەی رێگەی پێدەدا بەرپرسیارێتی ئەو تاوانانە لە ئەستۆ بگرێ کە پێکهاتەی دەستەبژێری بزوتنەوە پێی هەڵدەستێت، لە هەمان کاتیشدا بانگەشەی ئەوە بکات، لە ساکارترینو ئابرومەندترینو بێتاوانترین لایەنگری بزوتنەوە داوین پاکترو ساکارترە[89]

بزوتنەوە تۆتالیتارەکان بە "کۆمەڵەی نهێنی سەقامگیر لە ڕۆژی ڕوناک"[90]

ناودەبرێن. سەرباری ئەوەی زانیارییەکی ناچیزمان لەسەر بونیادی کۆمەڵە کۆمەڵایەتیە نهێنیەکاندا هەیەو بەرامبەر بە پەیبردن بە مێژویی نزیکیشیان زۆر کەمتەرخەمین، کەچی هەر دەبێت بڵێین ئەگەر بونیادی بزوتنەوە، بە حیزب و گرۆپەکانی دی بەراورد بکرێ، هەر لەسەرەتاوە هێندێك سیمای زەقی کۆمەڵە نهێنیەکانمان[91] بیردەکەوێتەوە. کۆمەڵەی نهێنی زنجیرەی هەرەمیی بە پێی پلەکانی "تەڵقین" ڕێکدەخات و ژیانی ئەندامەکانیشی بەپێی بیروباوەڕێکی نهێنی و ساختە ڕێکدەخات، بەجۆرێك کە شتەکان وەك خۆیان دەرناکەون، هەروەها پشت بە ستراتیجییەکی درۆی یەکانگیر دەبەستێت بە مەبەستی گومڕاکردنی ئەو جەماوەرەی تەڵقین نەدراوە. ئەمە سەرباری ئەوەی گوێڕایەڵییەکی کوێرانە بەسەر ئەندامەکانیاندا دەسەپێنێت، ئەوانەی کە زۆرجار وەفا و ئەمەك بۆ ڕێبەرێکی نەناسراو و نهێنیئامێز یەکیاندەخات. ڕێبەر بە تیمێکی بچوکی تەڵقیندراوەکان دەورە دەدرێت یا پێویستە دەورە بدرێت، ئەوانیش بەتیمێکی نیمچە تەڵقیندراو دەورە دەدرێن، تا وەك ناوچەیەکی بێلایەن لە نێوان ئەندامان و جهانی کافری دوژمن بمێننەوە[92]. بزوتنەوە تۆتالیتارەکان چەشنی کۆمەڵە نهێنیەکان، دونیا دەکەن بە دوو بەشەوە، "برایانی سوێند خواردوو" و جەماوەری گێل و بێسیما "دوژمنانی سوێند خواردوو"[93] ئەم جیاوازییە لەسەر دوژمنایەتێکی ڕەهای جهانی دەوروبەر خۆی ڕاگرتوە، بەتەواوەتی لە ڕەوتی حیزبە ئاساییەکان جیاوازە کە جەماوەر دەکاتە دوو بەشەوە، حیزبی و ناحیزبی. حیزب و کۆمەڵە ئاشکراکان تەنها ئەوانەی ڕاستەوخۆ ڕوبەڕویان دەوستنەوە بە دوژمن ناو زەدەیان دەکات، ئەمە لە کاتێکدا هەمیشە پرەنسیپی کۆمەڵە نهێنیەکان بریتیە لە: "هەر کەسێك لە ریزی کۆمەڵەی نهێنی نەبێت، دەردەکرێت"[94]. ئەم پرەنسیپە نهێنیئامێزە بە رووکەش وادەردەکەوێت بۆ ڕێکخستنەکانی جەماوەر گونجاو نەبێت، لەگەڵ هەمو ئەوەشدا، نازییەکان بەلانی کەمەوە لەرووی دەرونیەوە،

بەرامبەر بەهاوتابونی سروتی تەلقینی کۆمەڵە نهێنییەکانیان پاداشتی ئەندامەکانیان دەدایەوە، لەجیاتی ئەوەی بەتەواوەتی ڕێگە لە یەهود بگرن بچێتە ریزی حیزبەوە، ئەندامەکانیان ناچارەکرد نایەهودی یا خزمایەتی نەکردنی یەهودییەت بسەلمێنن و دەزگایەکی ئاڵۆزیان دروستکرد کە لە ڕێگەیەوە روناکییان دەخستە سەر رەچەڵەکی 80 ملیۆن ئەڵمانی کە بەپێی وتەکانی خۆیان مێژوو پەردەیەکی رەشی بەسەرا داداوەتەوە. هەرچەندە گەڕان بە دوای باوانی هەشتا ملیۆن ئەڵمانی کۆمیدیایەکی پڕ خەرجی بو، بەڵام کاتێك کەسێك لەم ئەزمونە بەسەرکەوتویی دەردەچو، ئیدی هەستیدەکرد لەریزی گروپە هەڵبژاردەکانەو دەبێ دژایەتی ملیۆنان کەسی دی بکات کە ئەو مەرجانەیان تیانیە. هەمان پرەنسیپیش لە مامەڵەی بزوتنەوەی بۆلشەفیك لەگەڵ جهانی دەرەوەدا راستە، چونکە هەڵمەتی پاکتاوکردنە یەك لەدوای یەکەکان خەسڵەتی هەڵبژاردەی بۆ ئەندامانی بزوتنەوە، ئەوانەی لە کۆمەڵگە دەرنەکرابون، پشتراستدەکردەوە.

زەقترین لێکچون لە نێوان کۆمەڵە نهێنیەکان و بزوتنەوە تۆتالیتارەکاندا لەو رۆڵەدابو کە بەسروتەکانیان دەدرا. لەم رووەشەوە، نمایشەکانی گۆڕەپانی سور لە مۆسکۆ لە رێورەسمە پڕشکۆکانی نوڕمبۆرگ کەمبایەخترو جیاوازتر نەبو. لە نێوەندی سروتی نازییەکاندا بەناو "ئاڵای خوێن" دادەنراو لە نێوەندی سروتی بۆلشەفیکەکانیشدا جەستەی مۆمیا کراوی لینین، ئیدی بەمشێوەیە هەر دوولایان رەگەزی زۆر بەهێزی بتپەرستییان دەخستە نێوجەرگەی رێورەسمەکانیانەوە. ئەم دیدوبۆچونە بتپەرستگەرایە بەڵگەیەك نیە لەسەر ئارەزوی نیمچە ئاینیەکان یا لادانێك بێت لە ئاین، هەروەکو هێندێك پێیان خۆشە ئەو قسانە بکەن. ئەم بتانە شێوازێکی رێکخستنەو دەکرێ بە سروتی ئاسایی کۆمەڵە نهێنیەکان تا لە رێگەیەوە ئاشنایەتیان لەگەڵدا پەیدا بکرێ، زۆرجار ئەو کۆمەڵانە لە رێگەی هێمای ترسێنەرەوە ئەندامەکانیان دەتۆقێنن بۆ ئەوەی نهێنی بپارێزن. شتێکی بەڵگەنەویستە کە تاقیکردنەوەی

سروتێکی نهێنیئامێز باشترو تۆکمەتر ئەندامەکان یەکدەخات تا بەشداربونیان لە زانینی خودی نهێنیەکە. چونکە ئاشکرابونی نهێنی بزوتنەوە تۆتالیتارەکان بە زەرورەت هیچ شتێك لە سروشتی ئەو تاقیکردنەوەیە ناگۆڕێت[95]

بەدڵنیاییەوە ئەم لێکچونە شتێکی هەڵکەوت نیەو زۆر بەسادەیی ناتوانرێت بدرێتە پاڵ ئەو واقیعەی کە خودی هیتلەرو ستالین پێشنەوەی بگەن بە پلەی رێبەری بزوتنەوەی تۆتالیتاری، لەریزی کۆمەڵە نهێنیە هاوچەرخەکان کاریان کردوە . هیتلەر لە هەواڵگری نهێنی گاردی ئیمپراتۆری کاریدەکردو ستالینیش لە گروپی پیلانگێری ناو حیزبی بۆلشەفیك کاریدەکرد. ئەم لێکچونە تا رادەیەك دەرهاویشتەیەکی سروشتی پیلانی وەهمی تۆتالیتاریزمە کە بەرووکەش رێکخستنەکانیان بۆ روبەروبونەوەی ئەو کۆمەڵە نهێنییانە دامەزرا بون، واتە بۆ روبەروبونەوەی پیلانگێری کۆمەڵەی نهێنی یەهود یا کۆمەڵەی پیلانگێری تروتسکییەکان. بەلاّم دیارترین شت لە رێکخستنەکانی تۆتالیتاریزمدا بریتی بو لەوەی کە زۆر شێوازی رێکخستنی لە کۆمەڵە نهێنیەکانەوە وەردەگرت، بەبێ ئەوەی ئامانجی راستەقینەی خۆیان بشارنەوە. نازییەکان دەیانویست جهان داگیربکەنو میللەتانی "نامۆ رەگەز" رابگوێزنو ئەوانەشی "بۆماوە . یەکی بایۆلۆجی نزمیان" هەیە لە نێوبەرن، ئەمە لە کاتێکدا بۆلشەفیکەکان هەولی شۆڕشێکی باننەتەوەییان دەدا: کەواتە، ئەم ئامانجانە هەرگیز نهێنیئامێز نەبون، بەڵکو بە پێچەوانەوە هەمیشە بەشێك بون لە هەڵمەتی پروپاگەندەکانیان. بەدەستەواژەیەکی دی، بزوتنەوە تۆتالیتارەکان لاسایی هەمو جومگە سەرەکییەکانی کۆمەڵە نهێنیەکانیان دەکردەوە، بەلاّم هەموویانی لە پاراستنی نهێنی بەتاڵ کردەوە کە تاکە پاساوی کۆمەڵە نهێنیەکان بو.

لەم رووەوە، هەروەکو لە زۆر رووی دییەوە، نازیزمو بۆلشەفیزم لەسەر بنەمای دوو پێودانگی مێژوویی زۆر جیاواز، بەهەمان دەرئەنجامی رێکخستن گەیشتن. لە کاتێکدا نازییەکان بە بیانوی پیلانی هەڵبەستراو دەستیانکرد بە

دروستکردنی کۆمەڵەکانیان و بەشێوەیەکی وشیارانە کەوتنە لاساییکردنەوەی کۆمەڵـەی نهـێنی حــەکیمانی زایــۆنیزم، بۆلــشەفیکەکان کــە لــە حیزبێکــی شۆڕشگێڕەوە هـەڵقوڵابون و ئامـانجی سـەرەکییان دیکتاتۆرییـەتی تـاک حیزبـی بـو، ئـەو قۆناغـەیان تێپەڕانـد کـە حیـزب "بەتـەواوەتی گۆشـەگیرو لەسـەروی هەموانـەوە" بـو، گەیـشتن بـە قۆنـاغێکی دی کـە مەکتـەبی سیاسـی "لەلایـەن هەموانـەوە گۆشــەگیرو لەســەروی هەموانــەوە" بــو[96]. ســەرئەنجام ســتالین دیسپلینی زۆر توندی تۆتالیتـاری لەسـەر شێوازی گروپـی پیلانگێری بەسـەر بونیـادی حیزبـدا سـەپاند کــە تــەنها لــەم قۆناغــەدا هەسـتی بـە پێویـستی ئەفسانەیەکی نێوەنـدی کـرد تـا بـە مـشتێکی ئاسـنین لەسـایەی هەلومـەرجی رێکخستنێکی جەماوەریدا دەست بەسـەر کۆمەڵـەی نهێنیـدا بگرێـت. ئەگەرچـی گەشەکردنی نازییەت لۆجیکی ترو خودێکی یەکانگیرتری هەبو، بەلام مێژووی حیزبــی بۆلــشەفیك بــە باشــترین شــێوە خەســڵەتی تۆتالیتــاری ســاختەیی دەخستەروو. چونکە پیلانە جهانیە وەهمییەکانی دژ بە یـەکێتی سۆڤێت کـە زۆرجار پیلانی بۆلشەفیکەکان بۆ روبەروبونـەوەیان رێکدەخرا، ئایدیۆلۆجیانـە دیاریـنــەدەکرا. ئـــەو پیلانانـــە بـــەردەوام دەگـــۆڕان و بـــەپێی پێداویـــستیە هەنوکەییـەکان رێکدەخرانـەوە . هـەر لـە تروتسکیەکانەوە تـا پیلانـي دوو سـەد خێزانــی و پیلانــە جۆراوجۆرەکــانی ئیمپریــالیزم و پیلانــی "فــرە سیاســیە لێکــدابڕاوەکان" لەگــەڵ ئەوەشــدا، بۆلــشەفیزم لــە هەلومەرجــە هــەرە جیاوازەکانیشدا دەستبەرداری ئەمجۆرە ئەفسانەیە نەدەبو.

ســتالین لــە رێگــەی پاکتــاوکردنی باڵــەکانی نــاو حیــزب و قەدەغــەکردنی دیموکراسیەتی ناوخۆی حیزب و گۆڕینی حیزب و کۆمۆنیستە نەتەوەییەکان بە لقێکی کۆمێنترن بە رێبەرایەتی مۆسکۆ، توانی دیکتاتۆرییـەتی تـاك حیزبی بە رژێمێکـی تۆتالیتـاری بگۆڕێـت و حیزبـە کۆمۆنیـست و شۆڕشـگێڕەکانیش بـۆ بزوتنـەوەی تۆتالیتـاری بگۆڕێـت. لـە بەرامبـەر ئەوەشـدا، کۆمەڵـە نهێنیـەکان بـە شــێوەیەکی گــشتی و دەزگــای پیلانگێــڕی حیزبــە شۆڕشــگێڕەکانیش بــە

شێوەیەکی تایبەتی، هەمیشە بە نەبونی گروپ و سەرکوتکردنی بیروڕای جیاوازو نێوەندێتی ڕەهای سەرکردایەتی جیادەکرێنەوە. سەرجەم ئەو ڕێوشوێنانە مەبەستی سودگەرایان هەبو، ئەویش، ئەندامانی حیزبی شۆڕشگێڕ لە چەوسانەوەو کۆمەڵگەش لە خیانەت دەپارێزێت. گوێڕایەڵی بێقەیدومەرجی هەمو ئەندامان و دەسەڵاتی ڕەهای سەرکردەی حیزب، دەرئەنجامی پێویستییەکی کردەیی حەتمی بو. بەڵام ئەوەی جێگەی داخە پیلانگێڕەکان بە ئارەزوویەکی دەرەپەیبردن، لەو بڕوایەدابون سەرکەوتوترین ڕێباز لەسیاسەتدا بەگشتی ڕێبازی کۆمەڵە پیلانگێڕەکانەو ئەگەر بتوانن بە ڕۆژی روناك جێبەجێی بکەن و بە پشتیوانی ئامرازی توندوتیژی تێکرای میللەت ببێتە پشتیوانیان، ئەوا توانای کەڵەکەبونی دەسەڵات هەمو سنورێك دەبەزێنێت[97]. مرۆڤ دەتوانێت ڕۆڵی باڵی پیلانگێڕی لە حیزبی شۆڕشگێڕیدا، ئەگەر حیزب یەککگرتو، و سەلامەت بێت، بە ڕۆڵی سوپا لەناو جەستەی سیاسیدا بەراورد بکات: لەگەڵ ئەوەی ڕێسای رەفتاری تایبەتی بە تەواوەتی لەگەڵ ڕێسای ڕێبازی جەستەی مەدەنی جیاوازە، بەڵام دەتوانێت لەخزمەتێدا بێت و لەژێر فەرمان و چاودێریدا کار بکات، بۆیە تەنها کاتێك مەترسی سەرهەڵدانی دیکتاتۆرییەتی سەربازی روودەدا کە سوپا نەیەوێت خزمەت بە جەستەی سیاسی بکات، بەڵکو کۆنترۆڵی بکات. هەروەها مەترسی تۆتالیتاریزم کاتێك سەر دەردەهێنێت کە باڵی پیلانگێڕی حیزبی شۆڕشگێڕ لە چاودێری حیزب رزگاری دەبێت و خولیای سەرکردایەتیکردنی دەکەوێتەسەر. لەسەردەمی حوکمی ستالیندا هەمان شت بەسەر حیزبی کۆمۆنیستدا هات، ڕێبازی ستالین تایبەت بو بە مرۆڤێك کە لە دەستەیەکی پیلانگێڕی ناوخۆی حیزبەوە سەری دەرهێنابو، خۆی بە وردەکارییەوە سەرقاڵ دەکردو جەختی لەسەر لایەنی سیاسی کەسێتی دەکردەوەو بەخراپی سودی لە دۆست و یارانی وەردەگرت و پاشان زۆر بێبەزەییانە پاکتاوی دەکردن. بەهەر حاڵ ستالین لە دوای مردنی لینین لە کێشمەکێشی مەسەلەی جێنیشیندا پۆلیسی نهێنی

پشتیوانی لێکرد[98] کە لەو دەمەدا گرنگترین و بەتواناترین گروپی حیزب بو[99] دەبوایە ڕێکخراوی چیکا هاودڵی و هاوسۆزی لەگەڵ نوێنەری گروپی پیلانگێڕی حیزبدا هەبێت، واتە لەگەڵ ئەو کەسەی کە پۆلیسی نهێنی وەك کۆمەڵەی نهێنی دەبینی و دەیتوانی لەیەك کاتدا هەم تایبەتمەندی پێبدات و هەم لەو تایبەتمەندیانەش بێبەشی بکات.

لەگەڵ ئەوەشدا دەست بەسەراگرتنی حیزبە کۆمۆنیستەکان لەلایەن گروپی پیلانگێڕییەوە، یەکەم قۆناغە بۆ ئەوەی بگۆڕێن بە بزوتنەوەی تۆتالیتاری. بەتەنها ئەوەش بەس نەبو پۆلیسی نهێنی و سیخورەکانی لە حیزبە کۆمۆنیستەکانی دەرەوەدا هەمان ڕۆڵ ببینن کە پێکهاتەی دەستەبژێری بزوتنەوەی نازی لە ئەڵمانیا وازیدەکرد، بەڵکو بۆ ئەوەی پاریزگاری لە حوکمی پۆلیسی نهێنی بکرێت، پێویست بو خودی حیزبیش بگۆڕێت. سەرئەنجام پاکتاوکردنی گروپەکان و مایەپۆچکردنی دیموکراسیەت لە ناوخۆی حیزبدا، هاوکات بو لەگەڵ سەربازگیری جەماوەرێکی ناسیاسی و بێلایەندا: حیزبە کۆمۆنیستەکانی دەرەوەش هەر بەزوویی کەوتنە لاساییکردنەوەی ئەو ڕێبازە، لەدوای ئەوەی سیاسەتی بەرەی میللی دەسپێکاری ئەم ڕێبازە بو.

تۆتالیتاریزمی نازی بە ڕێکخستنی جەماوەر دەستپێکرد، ئنجا پێکهاتەی دەستەبژێر هێدی هێدی دەستی بەسەراگرت، ئەمە لە کاتێکدا بۆلشەفیکەکان بە پێکهاتەی دەستەبژێر دەستیان پێکرد، پاشان جەماوەریان لەسەر ئەو فۆرمە ڕێکخست. بەڵام هەر دوو حاڵەتەکە یەك ئەنجامی هەبو. نازییەکان هەر لەسەرەتاوە بە حوکمی نەریت و بریاری پێشوەختی سەربازییان لە دروستکردنی پێکهاتەی دەستەبژێردا، ڕێوشوێنی سوپایان گرتەبەر، ئەمە لەکاتێکدا بۆلشەفیکەکان پۆلیسی نهێنیان راسپارد دەسەڵاتی باڵا پیادە بکات. بەڵام لە دوای چەند ساڵێك ئەو جیاوازییەش لە ئارادا نەما، سەرۆکی دەستەی پاراستن، فەرمانـدەی پۆلیسی لە ئەستۆگرت و ڕێکخستنەکانی دەستەی پاراستن بەهێواشی چوە ژێر باڵی دەزگای گەستاپۆوە و بەرپرسەکانیشیان

جێگەی ئەوانیان گرتەوە، سەرباری ئەوەی کارمەندانی گەستاپۆ لە نازییە باوەڕپێکراوەکان بون[100].

ڕێك بە مەبەستی هەمان نزیکایەتی و لێکچونی نێوان کاری کۆمەڵە نهێنییە پیلانگێڕەکان و کاری پۆلیسی نهێنی کە لە پێناوی بەرەنگاربونەوەی ئەو پیلانگێڕانە ڕێکخرابو، ئەو ڕژێمە تۆتالیتارانەی هەر لە بنەرەتەوە لەسەر ئەفسانەی پیلانی جهانی بونیات نرابون و ئامانجیان فەرمانڕەواییکردنی جهان بو، والێکرد هەمو دەسەڵاتەکان لە دەستی پۆلیسدا چڕبکەنەوە. "کۆمەڵە نهێنیە ئاشکراکان" لە قۆناغی بەر لە دەسەڵات گرتنەدەست، چاکەی دییان پێشکەش بەڕێکخستنی بزوتنەوە تۆتالیتارەکان دەکرد. ناکۆکی و ململانێی ئاشکرای نێوان ڕێکخستنەکانی جەماوەرو کۆمەڵەی سنوردار کە بەتەنها بۆ پاراستنی نهێنی گونجاوە، لە بەرامبەر ئەم واقیعەی خوارەوە گرنگی خۆی لە دەست دەدا: بونیادی کۆمەڵەیەکی نهێنی دەتوانێت دوانەیی ئایدیۆلۆجیای تۆتالیتاری (الثنائیة الایدیولوجیة التۆتالیتاریة)وەرگێڕێتە سەر پرەنسیپێکی ڕێکخراو . دوژمنایەتی کوێرانەی جەماوەر بەرامبەر بە جهانی واقیعی، بەبێ ئەوەی جیاوازییە ناوخۆییەکان و جیاکاری پێکهاتەکانی لەبەرچاو بگرێت. بە دیدو بۆچونی ئەو ڕێکخستنەی بەپێی پرەنسیپێك کار دەکات کە هەر کەسێك لەناو ئێمەدا، نەبێت کەسێکی دەرکراوە، ئەوەی لەگەڵ ئێمەشدا نەبێت، دوژمنی ئێمەیە، جهان گشت هەمەرەنگی و جیاوازی و فرەییەك لەدەست دەدا. ئەم جیاوازی و هەمەرەنگییەش هەمان خەسڵەتی ئەو جهانەیە کە دەبێتە مایەی شڵەژان و دڵەڕاوکێی جەماوەرێك پێگەو ڕووی خۆیان تیا گومکردوە[101]. دابەشبونی دوانەیی نێوان ئێمەو ئەوانی دی، زیاتر سروشبەخشی دڵسۆزی بێگەردی ئەندامانی کۆمەڵە نهێنییەکان بو تا خودی نهێنی کۆمەڵەکان. بە لاساییکردنەوەی بونیادی ڕێکخستنی کۆمەڵەی نهێنی و پوچەڵکردنەوەی ئامانجە لۆجیکەکانی کە پاراستنی نهێنییە، دەتوانرێ پرەنسیپی دوانەیی وەك خۆی پاریزگاری لێبکرێت. ئەوەش گرنگ نەبو کە

ئایدیۆلۆجیایەکی پیلانگێڕی کوانوی ئەو دوولەتبونە بێت، هەر وەکو لە حاڵەتی نازییەکاندا بەدیدەکرا، یا گەشەکردنی مشەخۆری باڵی پیلانگێڕی حیزبێکی شۆڕشگێڕ زەمینە خۆشکەری ئەم کێشەیە بێت، هەروەکو لە حاڵەتی بۆلشەفیکەکاندا بەدیدەکرا. بانگهێشتەکانی ڕێکخستنێکی تۆتالیتاری بریتیە لەوەی کە هەر شتێك لە دەرەوەی بزوتنەوەی بێت، "روو لەمەرگە"، بانگهێشتێکە لە هەلومەرجی مرۆڤکوژانەی فەرمانڕەوایی تۆتالیتاردا بەشێوەیەکی جیدی دێتەدی، تەنانەت بەر لە قۆناغی دەسەڵات گرتنەدەستیش ئاراستەی ئەو جەماوەرە دەکرا کە لە لێکترازان هەڵدەهات و لەرێگەی گومڕاییەوە باوەشی بۆ نیشتمانە ساختەکەی بزوتنەوە دەگرتەوە.

لە راستیدا بزوتنەوە تۆتالیتارەکان چەندین کەڕەت ئەوەیان سەلماندوە کە دەتوانن هەمان وەفاداری بۆ ژیان و مردن لە ناخی ئەندامەکانیاندا بچێنن کە پێشتر خەسڵەتی کۆمەڵە نهێنی و پیلانگێڕەکان بو(102) لەم بارەیەوە، نەبونی هیچ جۆرە بەرگرییەك لە لایەن هێزی پڕ چەکی مەشقدیدەی وەك یەکەی هێرش لەئاست کوشتنی "رۆهم"ی سەرکردە خۆشەویست و سەدان هاورێی نزیکیان، مایەی سەرسوڕمان بو. لەو ساتەوەختەدا خودی رۆهم نەك هیتلەر هێزو توانای سوپای لە پشت بو. بەڵام ئەمرۆ ئەو دیمەنە یەك لەدوای یەکانەی کە تیایە "تاوانبارەکانی" حیزبی کومۆنیست بە ئاشکرا دان بەتاوانەکانیاندا دەنێن، ئەو روداوانەی پەردەپۆش کردوە. ئەو دادگاییانەی لەسەر دانپیانانی ساختە ئەنجامدەدرا، بەشێکی دانەبڕاوی سروتی ئاینێك بو کە لە دیدی ناوخۆدا زۆر گرنگ و لە روانگەی دەرەوەشدا قابیلی پەیپێبردن نەبو. بەڵام لەوە گەڕێن کە قوربانیەکانی ئەوجۆرە دادگاییانە ئەمرۆ بەچ شێوازێك ئامادە دەکرێن، ئەوا پێویستە بوترێت، بوونی ئەم سروتە قەرزاری دانپیانانە تارادەیەك ناساختەییەکەی ساڵی 1936 گاردی بۆلشەفیکی دێرینە. ئەوانەی بە مردن حوکم درابون، تەنانەت لە پێش دادگاییەکانی مۆسکۆشدا، زۆر بە هێمنی حوکمەکەیان قبوڵ دەکرد، ئەم رەفتارە "بەشێوەیەکی تایبەتی لە نێو

ئەندامانی چیکا برەوی هەبو"(103) تا ئەو کاتەی بزوتنەوە بونی هەبێت، شێوەی رێکخستنە تایبەتەکانی، بەلانی کەمەوە پێکهاتەی دەستەبژێری بزوتنەوە، دڵنیا دەکات کە چیتر ناتوانن ژیان لە دەرەوەی داورودەستە دەستکردەکەیان وێنابکەن. ئەوانە تەنانەت ئەگەر حوکمی مردنیشیان بەسەرا بدرێت، دیسانەوە هەستدەکەن لە جهانی تەڵقین نەدراو باشترن. تا ئەو جێگەیەی ئامانجی ئەم رێکخستنە دیاریکراوە فریودانی جهانی دەرەوەو شەڕکردنی بێت، تا سەرئەنجام کۆنترۆڵی بکات، ئەندامەکانی ئامادەن گیان خۆیان بەخت بکەن، بە مەرجێك ئەو گیانبەخت کردنە بەشداری لە گومڕاکردنی جهانی دەرەوە بکات(104)

بە هەر حاڵ گرنگترین بەهای بونیادی کۆمەڵە نهێنیەکان و پێوەرە ئەخلاقییەکان لە رێکخستنی جەماوەردا، نە لە گرەنتی پەیمان و وەفای بێقەیدو مەرجی ئەندامانی کۆمەڵە نهێنیەکانەو نە لە دوژمنایەتیکردنی بێسنوری جهانی دەرەکییە، بەڵکو لە رێگەی درۆو دەلەسەیەکی بەردەوامەوە توانایەکی بێوێنەیان لە دامەزراندن و پاراستنی جهانێکی ساختەدا بەدەست هێناوە. سەرتاپای بونیادی هەرەمی بزوتنەوە تۆتالیتارەکان، هەر لە لایەنگری ساکارەوە تا ئەندامانی حیزب، هەر لە پێکهاتەی دەستەبژێرو بازنە نزیکەکانی چواردەوری رێبەرەوە تا خودی رێبەر، دەتوانرێ هەمویان بە گوزارەی خۆشباوەڕی تێکەڵ بە گاڵتەجاڕی وەسفبکرێن و هەر ئەندامێکیش بەپێی پلەوپایەی لەناو بزوتنەوەدا پێویستە لەسەری چۆن لەگەڵ ئەفسانە نەگۆڕەکانی ئایدیۆلۆجیای بزوتنەوە کارلێك دەکات، هەر بەوشێوەیەش لەگەڵ درۆی رێبەرەکاندا کە هەمیشە دەگۆڕێن کارلێك بکات.

ئاوێزانبونی خۆشباوەڕی پێشئەوەی بگۆڕێت بە دیاردەیەکی رۆژانەی جەماوەر، عەقڵییەتێکی بەرجەستەی هەرچی وپەرچی بو. جەماوەر لە جهانێکی ناجێگیرو دەرەپەیبردن، گەیشتبو بە ئاستێك، لەلایەکەوە باوەڕی بەهەمو شتێك دەکرد، لەلایەکی دی باوەڕی بەهیچ شتێکیش نەبو، هەروەها

پێیوابو هەمو شتێك لە توانادایەو هیچ شتێکیش هەقیقەتی نیە. کەواتە خودی ئاوێزانبونی زۆر دیارو بەرجەستە بو بە حوکمی ئەوەی زەنگی خەمی وەهمێکی لێهەبدا کە پوختەکەی بریتی بو لەوەی خۆشباوەڕی جگە لە لاوازی دەرونی سەرەتایی و ناوریایی شتێکی دی نیەو گاڵتەجاریش خەوشی رۆحێکی بالاو گەشەکردوە. پروپاگەندەی جەماوەری ئەوەی ئاشکرا کرد کە جەماوەر لە هەمو ساتێکدا ئامادەیە بڕوا بە بێماناترین درۆ بکات و رقی لەفریودانی خۆیشی نەهەبوەوە، چونکە پێیوابو هەمو قسەیەك کەم و زۆر درۆیە. رێبەرە جەماوەرییەکان لەسەر پرەنسیپی دەرونناسی پروپاگەندەکانیان بونیات دەنا تا لە هەلومەرجێکی لەوجۆرەدا، بتوانرێ خەڵکی والێبکرێ کە رۆژێك باوەڕ بە سەیرو سەمەرەترین لێدوان بکەن و ئەگەر بۆ رۆژی دواتریش بە بەڵگەی کۆنکریتی نادروستی ئەو لێدوانەیان بۆ روونبێتەوە، پەنا بۆ گاڵتەجاری بەرن، بۆیە لەجیاتی ئەوەی لەو رێبەرانە دووربکەونەوە کە درۆیان لەگەڵ دەکەن، تەنها بەوەندە نارەزایی دەردەبڕن کە زۆر دەمێکە دەزانن ئەو قسانە درۆیەکی رووتەو ستایشی رێبەر دەکەن کە زیرەکییەکی تاکتیکی لەرادەبەدەری هەیە. ئەو پەرچەکردارەی جەماوەر بەرامبەر بە پروپاگەندەی تۆتالیتار گۆڕا بۆ پرەنسیپێکی هەرەمی گرنگی رێکخستنی جەماوەر. بە هەرحاڵ ئاوێزانبونی خۆشباوەڕی و گاڵتەجاری هەمو پلەکانی بزوتنەوەی تۆتالیتاری گرتەوە، بەڵام تا پلە بالاتربوایە گاڵتەجاریش بەسەر خۆشباوەریدا زاڵتر دەبو. بیروباوەڕی سەرەکی هەمو پلەکانی بزوتنەوەی تۆتالیتاری، هەر لەلایەنگرێکەوە تا خودی رێبەر بریتی بو لەوەی سیاسەت گەمەیەکە گزی و فروفێڵ پیادە دەکات و یەکەمین راسپاردەی بزوتنەوەش: "پێشەوا هەمیشە لەسەر هەقە"، ئەو بیروباوەڕەی بۆهێنانەدی ئامانجە سیاسیە جهانییەکان پێویست بو، بە گوزارشتێکی دی، بەمەبەستی ساناگەیشتن بە ئامانج لەجەنگێکی هەڵایساودا، فروفێڵ لە ئاستی جهانیدا بوە رێسای رێبازێکی سەربازی باو[105].

بەڵام ئەو ماشێنەی درۆ ترسناکەکانی بزوتنەوەی تۆتالیتاری دەخولقێنێ و بڵاویاندەکاتەوە، پشت بەخودی پێگەی رێبەر دەبەستێت. رێکخستنی

تۆتالیتاری سەرباری سەلماندنی هەڵمەتی پروپاگەندەکانی کە بەشێوەیەکی زانستی بەپێی یاسا سروشتی و ئابورییەکان پێشبینیدەکرێ، پێگەی ئەو پیاوە بێوێنەیەشی دەخاتەپاڵ کە ئەو زانستەی بۆ خۆی قۆرغکردوەو سیفەتی یەکەمی بریتیە لە: "هەمیشە لەسەر هەقەو بەردەوامیش لەسەر هەق دەبێت"[106] سەبارەت بە هەر ئەندامێکی بزوتنەوەی تۆتالیتاری ئەم زانستە هەرگیز پەیوەندی بە راستییەوە نیە، هەروەکو چۆن هەمیشە لەسەر هەقبونی رێبەر پەیوەندی بە راستگۆیی بابەتیانەی وتەکانی رێبەرەوە نیە، هەروەها واقیعیش ناتوانێت بەرپەرچی راستی وتەکانی رێبەر بداتەوە، بەڵکو بە تەنها سەرکەوتن یا ژێرکەوتنی هەوڵەکانی، پێوەری دروستی و نادروستی وتەکانێتی. رێبەر لە کردەوەکانیدا هەمیشە لەسەر هەقە، لەبەرئەوەی کردەوەکانی بۆ سەدەکانی داهاتو بەرنامەرێژی بۆ کراوە، دوا ئەزمونی کردەوە ئەنجامدراوەکانیشی دەستی ئەزمونی هاوچەرخەکانی پێراناگات[107]

لایەنگرانی بزوتنەوە تاکە گروپ بون کە زۆر بە ئەمانەت و بەشێوەیەکی پیشەیی باوەڕی تەواویان بە وشەکانی رێبەر هەبو، ئەو لایەنگرانەی چواردەوری بزوتنەوە بە کەشوهەوایەکی پڕ لە راستگۆیی و یەکرەنگی دەگرن و هاوکاری رێبەر دەکەن بۆ ئەوەی نیوەی ئەرکەکانی کە بزوتنەوە بکات بەجێگەی متمانە، ئەنجام بدات. ئەندامانی حیزب هەرگیز باوەڕیان بە لێدوانە رەسمیەکان نەدەکردو دەبوایە باوەڕیشی پێنەکەن، چونکە پروپاگەندەی تۆتالیتاری بەردەوام ستایشی زیرەکی لە رادەبەدەری دەکردن کە لە جهانی دەرەوەی جیادەکردنەوە، ئەو جهانەی ئەندامانی حیزب تەنها لە رێگەی خۆشباوەری نائاسایی لایەنگرانەوە دەیناسییەوە. لە راستیدا تەنها لایەنگرانی نازی باوەڕیان بەسوێندە بەناوبانگەکەی هیتلەر دەکرد بەرامبەر بە دادگای باڵای کۆماری ڤایمار بەوەی رێز لە یاسا دەگرێت، بەڵام ئەندامانی بزوتنەوە دەیانزانی هیتلەر درۆ دەکات، کەچی تەنها لەبەر ئەوەی توانی رای گشتی و دەسەڵات فریوبدات باوەڕی زیاتری پەیداکرد. کاتێك هیتلەر لەدوای

چەند ساڵێك هەمان نمایشی بەرامبەر بە گشت جهان دوبارەکردەوە، بەوەی لەلایەکەوە سوێندی دەخوارد جگە لە نیازێکی باش شتێکی دی نیە، لەلایەکی دی بەشێوەیەکی ئاشکرا خۆی بۆ دزێوترین تاوان ئامادە دەکرد، ستایش و شەیدایی ئەندامانی حیزب بۆ پێشەواکەیان هەمو سنورێکی تێپەڕاند. بەهەمان شێوەش تەنها لایەنگران باوەڕیان بە هەڵوەشانەوەی کۆمێنترن هەبو، تەنها لایەنگرانی دەرەوەی حیزب و جەماوەری نارێکخراوی روسی، لەسەردەمی جەنگدا، باوەڕیان بە وتە دیموکراسیخوازەکانی ستالین هەبو. لە بەرامبەر ئەوەشدا بە ئاشکرا ئەندامانی حیزبی بۆلشەفیك ئاگادارکرابونەوە فریوی ئەو جۆرە تاکتیکە نەخۆن و لێهاتویی رێبەر لەفریودانی هاوپەیمانانیدا ستایش بکەن(108).

بەبێ دابەشبونێکی ئۆرگانی رێکخستنی بزوتنەوە بۆ پێکهاتەی دەستەبژێر، واتە ئەندامانی حیزب و لایەنگران، درۆکانی رێبەر کاریگەری نابێت. پلەبەندی گاڵتەجاری کە لە هەرەمێتی درۆ و سوکایەتی پێکردن پێکهاتوە، بە لانی کەمەوە بە ئەندازەی خۆشباوەڕی پێویستە بۆ ئەوەی هەردووکیان نەگۆڕەکان رەتبکەنەوە. لەوەش گرنگتر لە رێکخستنەکانی رووکاردا، لایەنگران سوکایەتی بە جەماوەری تەڵقین نەدراو دەکەن، ئەندامانی حیزب بە چاوێکی سوك تەماشای خۆشباوەڕی و نارادیکالیەتی لایەنگران دەکەن، پێکهاتەکانی دەستەبژێریش لەبەر هەمان هۆ سوکایەتی بە ئەندامانی حیزب دەکەن، لەناو خودی ئەو پێکهاتانەشدا هەر پێکهاتەیەکی نوێ، کۆنە پێکهاتەکە لە خۆی بە نزمتر دەزانێت(109) بەڵام ئەنجامی ئەمجۆرە سیستمە بریتیە لە: خۆشباوەڕی لایەنگران، درۆکانی بزوتنەوە لەلای جهانی دەرەوە ماقوڵ دەکات، ئەمە لەکاتێکدا پلەبەندی گاڵتەجاری ئەندام و پێکهاتەکانی دەستەبژێری بزوتنەوە ئەو مەترسیە بەدوور دەگرێت، رێبەر ناچاربێت لەژێر فشاری قورسی پروپاگەندە، لێدوانەکانی جێبەجێ بکات و رێزو ئابرومەندییەکی درۆزنانە بۆ خۆی بتاشێت. بێئاگایی لە رژێمی تۆتالیتاری

یەکێك لە بەدحاڵییەکانی جهانی دەرەوە بو لەسەر شێوەی مامەڵەکردنی لەگەڵ هەمان رژێمدا، هەر لەم رووەشەوە وێنای ئەوە دەکرا کە خودی درۆ سەیرو سەمەرەکانی رێبەرانی تۆتالیتار ببێتە مایەی ئابروبردنیان و دەتوانرێ رێبەری تۆتالیتار بخرێتە داوی وتەکانی خۆیەوەو سەرباری نیازی سەرەکی، ناچار بکرێت بەوتەکانیەوە دەربەست بکرێت. بەداخەوە رژێمە تۆتالیتارەکان زۆر لەو ئاکامە باوە بەدوورن، چونکە لێهاتویی ئەمجۆرە رژێمانە لەنێوبردنی واقیعێك بو کە بتوانێت دەمامك لەسەر درۆزن لابەرێت تا وایلێبکات دەست لە درۆکانی هەڵگرێت، یا ناچاری بکات درۆکانی جێبەجێ بکات.

لە حاڵەتێکدا ئەندامانی حیزب باوەڕیان بەو لێدوانە تایبەتانە نیە کە بۆ خەڵکی رەشۆکی دەوترێ، کەچی زۆر بە گەرمی باوەر بە دروشمە ئایدیۆلۆجیە کلاسیکیەکان دەکەن، ئەو دروشمانەی کلیلی مێژووی رابردو ودواهاتویی و بزوتنەوە تۆتالیتارەکان لە ئایدیۆلۆجیای سەدەی نۆزدەهەمەوە وەریان گرتبو، لە رێگەی رێکخستنەکانی خۆیانەوە بەواقعێکی بکەریان گۆڕیبو. بەهەر حاڵ، جەماوەر بەشێوەیەکی ئاڵۆزو ئەبستراکت باوەڕ بەم رەگەزە ئایدیۆلۆجیانە دەهێنێت و بە درۆی بابەتی دەگۆڕێن کە مەودایەکی جهانی هەبێت (کۆنترۆڵکردنی جهان لەلایەن یەهودەوە بە تیۆرەی گشتی رەگەزەکان دەگۆڕێن و پیلانی "وۆڵ ستریت جێگەی تیۆرەی گشتی چینەکان دەگرێتەوە) و تێکەڵ بە نەخشەیەکی کردەیی گشتیدا دەکرێن کە تەنها ئەوانەی "روو لەمەرگن" ـ واتە ئەو چینانەی لە دەوڵەتە سەرمایەدارەکاندا روو لەمەرگن یا نەتەوە سواوەو نزمەکان . دەتوانن لەسەر رێگەی بزوتنەوە رابوەستن. بەپێچەوانەی درۆ تاکتیکیەکانی بزوتنەوە کە رۆژانە لەرەگوریشەوە دەگۆڕێن، پێویستە درۆکانی ئایدیۆلۆجیا وەك راستیەکی پیرۆزو دوورە دەست باوەڕی پێبکرێت، چونکە ئەو درۆیانەی سەرەوە بە تەواوەتی لەگەڵ سیستمێکدا یەکانگیرە.کە لەسەر بنەمای بەڵگەی "زانستی" ئامادەکراوە، هەرچەندە پیویستیش ناکات قەناعەت بەو کەسە نەشارەزایانە بهێنێت کە هیچ پەیمانێکیان بەرامبەر بە بزوتنەوە

نیە، بەڵام دەبێت لەرێگەی "سەلماندنەوە" نزمێتی یەهود یا کلۆڵی ئەو خەڵکانەی لە سیستمێکی سەرمایەداریدا دەژین، گیانی زانستدۆستی عەوامانە تا ئەندازەیەك رازی بکات.

پێکهاتەی دەستەبژێر بەوە لە ئەندامانی ئاسایی حیزب جیادەکرێتەوە کە پێویستیان بە بەڵگەو سەلماندنی لەوجۆرە نیەو مەبەستیشیان نیە باوەڕ بە راستی ناوەرۆکی دروشمی ئایدیۆلۆجیاکان بکەن. ئەو دروشمانە بەمەبەستی وەڵامدانەوەی گیانی راستیخوازی لەنێو جەماوەر دروستبون کە پێداگرتنیان لەسەر رونکردنەوەو بەڵگەهێنانەوەی روداوەکان نیشانیدەدات هێشتا زۆرێك خاڵی هاوبەشیان لەگەڵ جهانی ئاساییدا هەیە. پەروەردە کردنی سەرجەم ئەندامانی دەستەبژێر بە مەبەستی لە نێوبردنی وزەی جیاوازییانە لەنێوان راستیو درۆ، واقیعو ئەفسانە. باڵاکردنیان لەوەدایە کە دەتوانن یەکسەر هەمو دیاردەیەکی واقیعی بۆ لێدوان بگۆڕن. بۆ نمونە، پێکهاتەی دەستەبژێر بەپێچەوانەی جەماوەری ئەندامی بزوتنەوە کە پێویستیان بە کەمێك سەلماندنی رەگەز نزمی یەهود هەیە لە پێشنەوەی داوایان لێبکرێت بەبێ دوودڵی هێندێك یەهود بکوژن، بەتەواوەتی دەزانن جەختکردن لەسەر "یەهود لە خەڵکی نزمترە"، بەمانای "پێویستە هەمو یەهود بکوژرێت"، هەروەها پێکهاتەی دەستەبژێر دەزانن کاتێك پێیان دەوترێ تەنها مۆسکۆ "میترۆ"ی هەیە، مانای وایە دەبێت هەمو میترۆکانی جهان وێران بکرێتو توشی سەرسوڕمانێکی زۆریش نابن کاتێك دەزانن لە پاریس ـ یش میترۆ هەیە. ئەو شۆکە ترسناکەی بە رەوینەوەی وەهم روبەروی لەشکری سور بوەوە لە کاتی گەشتە سەرکەوتوەکەی بە ئەوروپادا، تەنها لە رێگەی ئۆردوگای گرتنو دورخستنەوەی زۆرەملێی زۆربەی لەشکری سور دەرماندەکرا. بەڵام رێکخستنەکانی پۆلیس کە هاورێیەتی سوپایان دەکرد، ئامادەکاری زیاتری بۆ روبەروبونەوەی ئەو شۆکە تیابو، ئەوەش بەخاتری ئاگایی زیاترو باشتریان نەبو. لە روسیای سۆڤێتیدا فێرگەی نهێنی نەبو تا فاکتی راستگۆیانە دەربارەی

ژیان لەسەر جهانی دەرەوە بلاوبکاتەوە . بەڵکو زۆر بە سادەیی بۆ ئەو پەروەردە گشتیە دەگەڕێتەوە کە زۆر بەسوکی تەماشای هەمو فاکتو واقعێك دەکات.

عەقلییەتی دەستەبژێر نە دیاردەیەکی بێگەردی جەماوەریەو نە ئاکامێکی پوختی بێرەگو ریشەیی کۆمەلایەتی، نە کارەساتێکی ئابوری یا بێسەروبەرەییەکی سیاسی، بەڵکو نشونماکردنی ئەم عەقلییەتە پێویستی بە ئامادەکاریو پەروەردەیەکی ورد هەیە، تەنانەت بەجۆرێك ئامادەکاری بۆ دەکرێ کە بوە بە مادەی فێرگە تۆتالیتارە بەرزەکان، بۆیە سیستمی مەدەنیەتی (Cordeuburgen) نازی سەبارەت بە دەزگای هەوالگری ئەلمانیاو سەنتەری مەشقکردنی بۆلشەفیك سەبارەت کارگوزارانی کۆمێنترن، ئەم عەقلییەتە لە تەلقینی بیروباوەڕی نەژادیو هونەری شەڕی ناوخۆ بە گرنگتر دەزانێت. بەبیٚ دەستەبژێرو بێتوانایی دەستکردیان لە تێگەیشتنی واقعێکی رووتو جیاکرنەوەی نێوان راستیو درۆ، بزوتنەوەی تۆتالیتار هەرگیز نەیدەتوانی هەنگاو بۆ بەدیهێنانی ئەفسانەکانی بنێت. سیفەتی نێگەتیڤی دەستەبژێری تۆتالیتاری بریتیە لەوەی کە هەرگیز بە ئاراستەیەکدا ناڕوات بیر لە جهانێك بکاتەوە وەکئەوەی هەیەو بە واقیع بەرپەرچی درۆ بداتەوە. لە بەرامبەر ئەوەشدا، وەفاداری بۆ رێبەر، سیفەتێکی پۆزەتیڤی دەستەبژێرە، واتە وەفاداری بۆ کەسێك کە چەشنی تەلیسمێك دوا سەرکەوتنی درۆو ئەفسانە بەسەر هەقیقەتو راستیدا دەستەبەر دەکات.

لە رێکخستنە تۆتالیتارەکاندا ئەو بازنەیەی دەوری رێبەر دەگرێ، بالاترین پلەی هەیە. رەنگە خودی ئەو بازنەیە چەشنی مەکتەبی سیاسی بۆلشەفیك Politburo، دەزگایەکی رەسمی بێت، یا وەك دەوروبەرە نزیکەکەی هیتلەر کە لە دارودەستەیەکی بەردەوام گۆڕاو پێکدەهاتو بە زەرورەت هیچ پۆستێکیان نەبو. سەبارەت بەو پێکهاتانەش دروشمە ئایدیۆلۆجیاکان تەنها بە رێوشوێنیکی رووتی رێکخستنی جەماوەر دەژمێردرێت، بۆیە هەر کاتێك

پێداویستیەکانی هەلومەرجی تازە وابخوازێت ئەو دروشمانە بگۆڕێن، بە مەرجێك پرەنسیپی ڕێکخەری بزوتنەوە ڕێگر نەبێت، بەبێ هیچ دوودڵی و پەشیمانییەك ئەو دروشمانە دەگۆڕێن. لەم بارەیەوە، شایستەیی هیملەر لە ڕێکخستنەوەی ریزەکانی دەستەی پاراستندا S.S ، ڕێبازێکی زۆر ساکاری بۆ "چارەسەری کردەیی مەسەلەی خوێن" دۆزییەوە، واتە هەڵبژاردنی ئەندامانی دەستەبژێر لە ڕێگەی "خوێن پاکییەوە" و ئامادەکردنیان بۆ "ململانێیەکی رەگەزی بێبەزەییانە" لەدژی هەر کەسێك کە نەتوانێت رەچەڵەکی " ئاری"بونی بگێڕێتەوە بۆ پێش ساڵی 1750، یا قەدوباڵای لە 172سم کەمتر بێت (دەزانم ئەو کەسانەی باڵایەکی دیاریکراویان هەیە، دەبێت خوێنیان بە ستاندارتێکی دیاریکراو گەیشتبێت)، یا چاوی شین و قژی زەرد نەبێت[110] گرنگی ئەم رەگەزپەرستییە ئەوەیە، ڕێکخستنی نازیزمی بە نزیکەیی لە هەر جۆرە هاوبەندییەك بە پەروەردەی هەستپێکراو بە زاراوەی "زانستی" رەگەزی، تەنانەت لە دژی یەهودگەراش وەك بیروباوەڕێکی تایبەت بە چییەتی و ڕۆڵی یەهود،رزگاری دەبێت، چونکە تەوژمی دژە سامییەت بە لەناوچونی یەهود هەمو ڕۆڵێك لە دەستدەداو پەیوەستبون بەم بیروباوەرە سەرئەنجام بزوتنەوە بە بنبەست دەگەیەنێت[111] هەرکاتێك دەستەبژێر لەلایەن "لیژنەی رەگەزی"یەوە هەڵبژێرێن و لەژێر سەرپەرشتی "دەستەی یاسادانی هاوسەری" تایبەت دابنرێن، رەگەزپەرستیش لە زانستگەری پروپاگندە دوردەکەوێتەوە و لێی رزگار دەبێت[112] لەبەرامبەر ئەوەشدا، لەلایەکی دی، ئۆردوگای زۆرەملێ لەژێر سەرپەرشتی ئەم "دەستەبژێری رەگەزی"یە، لەپێناوی باشتر رونکردنەوەو سەلماندنی "یاسای بۆ ماوەو رەگەز"[113] دامەزرابو. نازییەکان بە هێزی ئەم "ریکخستنە زیندوە" توانیان خۆیان لە کۆت و بەندی بیروباوەری توندوتۆڵ رزگار بکەن و لەگەڵ نەتەوە سامییەکانی وەك عەرەب، دەرگای دۆستایەتی ئاواڵە بکەن یا هاوپەیمانی لەگەڵ نوێنەرانی مەترسی زەرد، واتە ژاپۆنییەکان ببەستن. بۆیە واقعییەتی کۆمەڵگەی رەگەزی و ئەفراندنی

دەستەبژێری هەڵبـژاردە، بـەپێی دیدوبۆچـونێکی بـاوی رەگـەزی، لـە وردتـرین سەلماندنی زانستی یا نیمچە زانستیدا، بیروباوەری رەگەزییانی باشتر دەپاراست.

ئەوانـەی سیاسـەتی بۆلـشەفیك دیاریدەکـەن لەسـەر هـەمان پایەبـەرزییان بیروبـاوەرە ئاشـکراکانیان دەسـەلمێنن. ئەوانـە بـە هاوپـەیمانی بەسـتن لەگـەڵ چینی سـەرمایەدار، زۆر بـە ئاسـانی دەتـوانن هـەمو ململانییـەکی چینایەتی رابگرن، بەبێ ئەوەی ئەو هەڵوێستەیان بیروبـاوەری کادرەکانیـان لـەقبکات یـا خیانـەت لـە بیروباوەری ململانێـی چینایەتیان بکەن. لەبەر ئەوەی پرەنسیپی جووت ململانێـی چینایەتی بەشـێوازی رێکخستن دەگۆرێـت، هـەروەها لەبـەر ئـەوەی چەقبەسـتن، لـە رێگـەی پۆلیـسی نهـێنی روسـیا یـا سـیخورەکانی کۆمێنترنەوە لە دەرەوەی وڵات، شێوەی دوژمنایەتییەکی سەودانەکەر بەرامبـەر بـە هـەمو جهـان وەردەگرێـت ، ئیـدی سیاسـەتی بۆلـشەفیکیش لـە هـەمو "دادوەرییەکی پێشوەخت" پاکدەبێتەوە.

ئـەوەی بڵنـدترین پایـە لـە هەرەمییـەتی تۆتالیتـاری جیادەکاتـەوە، ئـەو ئازادییە رەهایەیە کە دەدرێت بە رێکخەرانی بزوتنەوە سیاسیەکان بەرامبەر بە نـاوەرۆکی ئایـدیۆلۆجیا تایبەتەکـەیان. ئـەو خەڵکانـە لـە دیـدی رێکخستنەوە تەماشـای هـەمو شـتێك و هـەمو جهـان دەکـەن، تەنانـەت خـودی رێبـەریش بەتەلیـسمێکی سروشـبەخش و هەمیـشە لەسـەر هـەق نـابینن، بـەڵکو بەدەرئـەنجامێکی سروشـتی ئـەمجۆرە رێکخـستنەی دەزانـن، بۆیـە رێبـەر وەك ئەرك، نەك وەك کەسێتی پێویستە و هەر لەم روانگەیەشەوە بوونی بۆ بزوتنـەوە پێویـستە. بەپێـچەوانەی هـەمو فـەرمانرەوا سـتەمکارەکانی دی کـە زۆرجـار دارودەستەیەك فەرمانرەوایی دەکات، خودی فەرمانرەوای ستەمکاریش رۆڵێکی نمایشی وازیدەکات، رێبەرە تۆتالیتارەکان ئازادن لەوەی هەر کارێکیان پێباش بێـت ئـەنجامی بـدەن و دەتـوانن پـشت بـە دڵـسۆزی خەڵکـە نزیکەکـەی چواردەوریان ببەسـتن، تەنانـەت ئەگـەر حـوکمی کوشـتنی ئـەو کەسانەشـی دەرکردبێت.

بەڵام گرنگترین هۆی تەکنیکی ئەو دڵسۆزییە خودکوژیە ئەوەیە کە ئەرکی جێنشینی رێبەر بەپێی یاسای میراتی یا یاساکانی دی رێکناخرێت. لەم حاڵەتەدا، شۆڕشێکی سەرکەوتوی ناو کۆشک بە ئەندازەی شکستێکی سەربازی، شوێنەواری کارەساتبار بەسەر سەرلەبەری بزوتنەوەدا بەجێدەهێڵێت. هەروەها لە سروشتی خودی بزوتنەوەیە هەر کە رێبەر دەسەڵات دەگرێتەدەستو دەست بەراپەڕاندنی ئەرکەکانی دەکات، زۆر بەخێرایی رێکخستن بە رەهایی ئاوێتەی رێبەر دەبێت، بەجۆرێك کە داننان بە هەر هەڵەیەکدا یا گۆڕینی شتێکی نەگۆڕو جێگیر، دەبێتە مایەی پوچەڵکردنەوەی ئەفسونی ئەو پاکییەی چوار دەوری رێبەری گرتوە، ئەوانەشی بە بزوتنەوەوە پەیوەستن دوچاری بەڵاو کارەسات دەبن. ئەو بنەمایەی بونیادی رێکخستنی تۆتالیتاری لەسەر بونیات دەنرێت، وتەکانی رێبەر نیە، بەڵکو بێهەڵەیی کردەوەکانێتی. بەبێ ئەو پاکییەو لە گەرمەی هەر گفتوگۆیەکدا کە ببێتە مایەی ئەوەی هەڵەی رێبەری لێبکەوێتەوە، ئیدی سەرلەبەری جهانی ساختەی تۆتالیتاریزم لەبەریەکهەڵدەوەشێتەوەو بابەتی جهانی واقیعی دەیهاڕێت. واتە هەمان ئەو جهانەی کە بزوتنەوە لەرێگەی رێنوێنی دەستی بێگەردی رێبەرەوە دەتوانێت لێی دوور بکەوێتەوە.

لەگەڵ ئەوەشدا، سەبارەت بەدڵسۆزی ئەوانەی باوەڕیان بە دروشمی ئایدیۆلۆجیاو بێهەڵەیی رێبەر نیە، بەڵگەی تەکنیکی قوڵتر هەیە. بیروباوەڕی تۆکمەو راستگۆیی بە توانای رەهای مرۆڤ ، ئەو مرۆڤانە پێکەوە دەبەستێتەوە. گاڵتەجاری رەوشتییانو بڕواو ئیمانیان بەوەی هەمو شتێك رێگە پێدراوە، پشت بەو بیروباوەرەیان دەبەستێت کە هەمو شتێك لە تواناداریە. راستە ئەو خەڵکە کەمەی ناو بزوتنەوەی تۆتالیتاری بە ئاسانی دوای درۆیەك ناکەون کە خۆیان هۆنیویانەتەوە یا تەبەنیان کردوە، هەرچەندە لەوانەیە بڕوایان بە زەرورەت، رەگەزپەرستی، ئابوریو پیلانگێڕی یەهود یا وۆڵ ستریت نەبێت، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا خودی ئەو کەسانە فریوی ئەو ئایدیا لەخۆبایییو

لوتبەرزانەیان دەخۆن کە دەتوانرێ هەمو شتێك ئەنجامبدرێو دەکەونە داوی ئەو بیروباوەرە فیرعەونیەشەوە کە شتەکان تەنها لەمپەرێکی کاتییەو بەدڵنیاییەوە رێکخراوێکی باشتر دەتوانێت رایانماڵێت. زۆرجار ئەو خەڵکانە پێیانوایە دەسەڵاتی رێکخستن دەتوانێت دەسەڵاتی واقیع لە نێوبەرێت، هەروەکو چۆن کۆمەڵێك چەتەی رێکخراو لەرێگەی توندوتیژییەوە دەتوانن سامانی دەوڵەمەندێك بەتالان بەرن کە بەباشی نەپارێزرێت. هەروەها بەردەوام لە بایەخی توانای سەرەکی کۆمەڵە جیگیرەکان کەمدەکەنەوە، ئەمە لە کاتێکدا زیادەڕەوی لە هەڵسەنگاندنی هێزی بزوێنەری بزوتنەوە دەکەن. بۆیە تا ئەو جێگەیەی باوەڕیان بە هەبونێکی بابەتیانەی پیلانێکی جهانی نەبێ کە لەدژیان ئەنجامبدرێت، لەوەش تێنەدەگەیشتن کە ئەو پیلانەی دەیهۆننەوە، رەنگە سەرئەنجام هەمو جهان لەدژیان یەکبگرێتەوە.

لەگەڵ ئەوەشدا، بە هەر شێوازێك وەهمی دەستەبژێر دەربارەی دەسەڵاتی رەهای مرۆڤ، ئەو دەسەڵاتەی لەسەر رێکخستن بونیات نراوە، شکست بهێنێت، ئاکامی کردەیی ئەو وەهمە لە ناو بزوتنەوەدا وادەخوازێت، لە حاڵێکدا دەورووبەرە نزیکەکەی رێبەر جیاوازی بیروڕایان لەگەڵدا هەبێت، هەرگیز متمانە بە بیروڕا تایبەتەکەی خۆیان نکەن، چونکە ئەو کەسانە راستگۆیانە پێیانوایە جیاوازییەکەیان لەرووی واقعییەوە هیچ بایەخێکی نیەو تەنانەت شێتانەترین شێوازیش ئەگەر بە باشی رێکبخرێت چانسی سەرکەوتنی هەیە. دڵسۆزی ئەو کەسانە بە هەڵەنەکردنی رێبەر لە بیروباوەڕیانەوە سەرچاوەی نەگرتوە، بەڵکو پێیانوایە ئەوەی ئامرازەکانی توندوتیژی لەبەر دەست بێت، دەتوانێت لەرێگەی میتۆدێکی باڵا لەرێکخستنی تۆتالیتاریدا، ببێت بە کەسێکی پاکی بێهەڵە. ئەم وەهمە کاتێك گەورە دەبێت کە رژێمە تۆتالیتارەکان دەسەڵاتی سەلماندنو رونکردنەوەی رێژەیی سەرکەوتنو ژێرکەوتنی هەبێتو بتوانێت نیشانی بدات کە زیانێکی مادی لە گەوهەردا بە قازانجی رێکخستن بگۆڕێت. خراپی ئیدارەی پیشەسازی لە یەکێتی سۆڤیتدا، پارچەپارچەبونی چینی کارگەرانی لێکەوتەوە،

بەدرەفتاریش بەرامبەر بە دانیشتوانی مەدەنی ئەورووپای رۆژهەڵات کاتێك لەلایەن نازیەوە داگیرکرا، ئەگەر چی بوە مایەی "کەمبونەوەی خەفەتبارانەی هێزی کار"، بەڵام "ئەگەر بەپێی بەرژەوەندی نەوەکانی داهاتو بیری لێبکەینەوە، جێگەی داخ نەبو"[114]. شکست یا سەرکەوتن لە هەلومەرجی تۆتالیتاریدا، تا رادەیەکی زۆر، مەسەلەیەکە پەیوەستیی بەرای گشتی دیسپلینکراوی ترساوەوە هەیە. بە هەر حاڵ لە جهانێکی سەرتاپا ساختەدا، نابێت شکستەکان تۆمار بکرێن، یا قبوڵ بکرێن، یا یادبکرێنەوە. لە پێناوی ئەوەی راستی بابەتی درێژە بەبوونی خۆی بدات، پێویستی بە بوونی جهانی ناتۆتالیتاری هەیە.

پەراوێزەکان:

1ـ بۆ نموونە بڕوانە، ئی کۆهین . برامستید، دیکتاتۆری و پۆلیسی سیاسی: تەکنیکی کۆنترۆڵکردن لە ڕێگەی ترسەوە، لەندەن، 1954، ل164 ئەو کتێبەی سەرەوە ئەوە ڕوندەکاتەوە کە "تیرۆر بەبێ پروپاگەندە، زیاتر کاریگەری دەرونناسی لە دەستدەدا، هەروەکو چۆن ڕاگەیاندنیش بەبێ تیرۆر ناتوانێت چالاکی خۆی بەتەواوەتی ئەنجام بدات" ل157 ئەوەی لەم گوزارەیەو گوزارە دوورو زنجیرە لێکچوەکانی فەرامۆشدەکرێ، ئەو واقیعەیە کە نەك تەنها پروپاگەندەی سیاسی، بەڵکو سەرلەبەری پروپاگەندەی جەماوەری هاوچەرخیش، توخمو ڕەگەزی هەڕەشەی تیا بەدیدەکرێ. لەلایەکی دی، ئەو مەسەلەیەی کە تیرۆر بەبێ پروپاگەندەش دەتوانێت بەتەواوەتی کاریگەرو چالاك بێت، تەنها لە دۆخی تیرۆری سیاسی باوی حکومەتە دیسپۆتیزمەکاندا ڕاستی تیایە. کاتێك تیرۆر هەر بەوەندە وازناهێنێت مل بەدەرەوە کەچ بکات، بەڵکو هەوڵدەدا مل بەناوەوەش کەچ بکات، کاتێك ڕژێم لە دەسەڵات زیاتری دەوێت، ئیدی تیرۆر پێویستی بە پروپاگەندە دەبێت. هەر لەمڕووە تیوریستی نازی "ئۆجین هادامۆفسکی لە کتێبی "پروپاگەندەو دەسەڵاتی نەتەوەیی" propaganda und National Macht، 1939، دەڵێت: "پروپاگەندەو توندوتیژی هەرگیز ناکۆك نین، بەکارهێنانی توندوتیژی دەشێت بەشێك لە پروپاگەندە پێکبهێنێت"، ل22.

2ـ لەو ماوەیەدا بەرەسمی ئەوە ڕاگەیەنرا کە "بێکاری" لە یەکێتی سۆڤێتدا بەتەواوەتی لەناوبراوە. ئاکامی ئەو لێدوانەش لەناوبردنی هەمو مافێکی بێکاری بو. (ئەنتوان سیلیگا، لوغزی ڕوسی، لەندەن، 1940، ل109).

3. "ئۆپراسیۆنی کۆکردنەوە" کە لە 16/شوبات/ 1942 لەسەر فەرمانی هیملەر دەربارەی "خەڵکی ئەڵمانی بە ڕەگەز پۆڵۆنی" دەرچوەو تیایە هانی ئەو خەڵکانە دەدا تا بەبێ هیچ دڵەڕاوکێیەك کورەکانیان بۆ ئەو خێزانانە بنێرن کە ئامادەییان تیایە پێشوازییان لێبکەن، ئەویش تەنها لەڕووی خۆشەویستیان بەو خوێنە پاکەی لە دەمارەکانیان دەسوڕێت"، (دیکۆمێنتی نۆرمبۆرگ، ر 135، لەلایەن سەنتەری بەڵگەنامەی یەهود لە پاریس کۆپی کراوە). لە حوزەیرانی 1944، سوپای نۆ ـ ی ئەڵمانیا 40 . 50 هەزار منداڵی ڕفاندوەو ڕەوانەی

ئەڵمانیای کردوە. راپۆرتێك لەسەر ئەم مەسەلەیە لەلایەن کەسێکەوە بەناوی براندبۆرگ رەوانەی فەرماندەیی گشتی سوپای ئەڵمانیا لە بەرلین کراوەو باس لە پلانێکی لەو جۆرەش بۆ ئۆکرانیا دەکات (بەڵگەنامەی ژمارە 31، لیۆن پۆلیاکۆڤ لە کتێبی breviaire de la haine، ل317 بلاوبکردۆتەوە). خودی هیملەر چەندین کەرەت ئاماژەی بەم پلانە کردوە، (بروانە پیلانگێڕیو دەستدرێژی نازی، ئەنجومەنی ئەمریکا بۆ راوەدونانی سوێندخۆرەکان، لە بلاونامەکانی حکومەتی ئەمریکا، واشنتن، 1946، بەرگی سێیەم)، ل640، چەپکێك لە وتەکانی هیملەری لە کراکۆڤیا لە ئاباری /1942 لە خۆگرتوە، هەروەها بروانە کورتەیەك لە گوتاری هیملەر لە Bad Schachen، سانی 1943، لە کتێبی کۆهن . برامستید، سەرچاوەی پێشو، ل244. ئەم بەڵگەنامانە ئەوەمان بۆ رووندەکەنەوە کە چۆن ئەو منالانە لە رێگەی گەواهینامەی پزیشکییەوە هەڵدەبژێردران، کە یەکەیەکی پزیشکی لە مینسك لە 10/تەموز/ 1942 ئامادەی کردبو: "ئازمایشی رەگەزی ناتالی هارپ، لەدایك بوی 15/تەموز/ 1922، ئەوەی دەرخستوە کە کچێکە نشونمایەکی سروشتی هەیە، لەنمونەی باڵتیکی رۆژهەڵاتە، سیمای ئەوروپای باکوری هەیە". ئازمایشی ئەرنۆڵد کۆرنیز، لەدایك بوی 19/ ئازار/ 1930، کۆرێکی نشونما سروشتیەو لە نمونەی رۆژهەڵاتەو سیمای باکوری هەیە" ن. ئۆف هەر دوو بەڵگەنامەکەی واژو کردوە، بەڵگەنامەکان لە ئەرشیفی پەیمانگەی تایبەتی یالدیش پارێزراوە، نیویۆرك، No.occ E 3a 17 —. سەبارەت بە لەناوبردنی روناکبیرانی پۆلۆنیاش کە بە بڕوای هیتلەر دەبێ "بەبێ هیچ دوو دڵییەك پاکتاوبکرێن"، بروانە پۆلیاکۆڤ، سەرچاوەی پێشو، ل321، بەڵگەنامەی ژمارە 2.472.

4. بروانە " وتەکانی سەر خوانی هیتلەر"، لە هاوینی 1941، ئەو هێشتا هەر قسەی لەسەر "دەرکردنی دوا یەهود لە ئەوروپا"، ل113و جێگیرکردنیان لە سیبیریا، ئەفریقیاو ماداکاسکار (مەدەغشقەر) دەکرد، کەچی لە واقیعداو لەپێشئەوەی پەلاماری روسیا بداتو رەنگە سانی 1941 یش بڕیاری "دوا چارەسەری" دەرکردبێت، بەوەی لە پایزی 1941 کورەی گاز دروست بکرێ (بروانە پیلانگێڕیو دەستدرێژی نازی، جلدی دوەم، ل265). خودی هیملەر لە بەهاری 1941، بە باشی لەوە ئاگادار بو کە " دەبێ یەهود لە پێش تەواوبونی جەنگ، تا دواکەسیان لەناوبرێن، ئەوەش حەزو بڕیاری دەرە رەتکەرەوەی پێشەوا بو" (بەڵگەنامەی کیرستین، نێوەندی بەڵگەنامەی یەهود).

5. لەم بارەیەوە راپۆرتێکی پڕبایەخ دەربارەی گفتوگۆیەك هەیە، کە لە بەرواری 16/ تەموز/ 1940 لەسەرکردایەتی گشتی فوهرەرو بەئامادەبونی رۆزنبۆرگو لامریزو کاتێل، ئەنجامدراوە. هیتلەر لە وتارەکەیدا جەخت لەسەر ئەم پرەنسیپە سەرەکیانە" دەکاتەوە: " لێرە بەدواوە کاری سەرەکیمان ئەوەیە بە ئاشکرا بەرامبەر بەجهان قسە لەسەر دوا ئامانجەکانمان نەکەین... کەواتە لەم کاتەدا نابێت ئەوەش ئاشکرا بێت کە ئەو بڕیارانەی پەیوەستە بە پاراستنی ئاشتیو نەزمی

ناوچە داگیرکراوەکانەوە بەرەو دواچارەسەر دەچێت. لەگەڵ ئەوەشدا، هەمو ڕێوشوێنە پێویستەکان. لەسێدارەدان و ڕاگواستنی دانیشتوان . دەتوانرێ و دەبێت ئەنجام بدرێت" لەدوای ئەم گفتوگۆیەشەوە، وتوێژێکی دی دێت، ئاماژە بە وتەکانی هیتلەر نادات و هیتلەر بەشداری تیا نەکردوە. وادەردەکەوێت هیتلەر زانیارییەکی تەواوی لەسەر ئەو وتوێژانە نەبێت (بەڵگەنامەی L 221، نێوەندی بەڵگەنامەی یەهود).

6ـ دەربارەی ئەو قەناعەتەی ستالین کە هیتلەر پەلاماری روسیا نادات، بڕوانە ئیسحاق دویچەر، ستالین: بیوگرافیای سیاسی، نیویۆرک و لەندەن، 1949، ل454، بە تایبەتی تێبینی لاپەرە 458: "سەرۆکی لیژنەی پلاندانان و جێگری سەرەك وەزیران، ن. ڤۆزنزنسکی، ساڵی 1948، ئەوەی ئاشکرا کرد کە پلانی ئابوری بۆ نۆ مانگی یەکەمی ساڵی 1941، لەسەر پایەی ئاشتی ئامادەکرابو، بەڵام ئەو پلانە نوێیەی لەگەڵ جەنگدا دەگونجا، تەنها لە دوای هەڵایسانی جەنگ دارێژرا". ئەمرۆ، ڕاستی رەئی دویچەر، لەرێگەی ڕاپۆرتەکەی خرۆچۆف دەربارەی پەرچەکرداری ستالین بەرامبەر بە هێرشی ئەڵمانیا، بەتەواوەتی دەسەلمێنرێت. بڕوانە "گوتارەکەی خرۆچۆف دەربارەی ستالین" لە کۆنگرەی بیستەمی حیزبدا، نیویۆرك تایمز، 5/ حوزەیران/ 1956

7ـ پەروەردە (لەئۆردوگا زۆرەملێکان) دا، تەنها لەسەر رەفتارو هەڵسوکەوتە و لەسەر هیچ جۆرە پەروەردەیەکی ئایدیۆلۆجیا نیە، چونکە زۆرینەی زیندانیەکان گیانی کوێلە ئاسایان هەیە"، (هێنریش هیملەر، پیلانگێری نازی، جلدی چوارەم، ل616).

8ـ بەرهەمەکەی ئۆجین هادامۆڤسکی لەسەر لێکۆڵینەوەی هەڵمەتی پروپاگەندەی تۆتالیتار، پڕبایەخترین بەرهەمە. چونکە نوسەر بێئەوەی ناوی هیتلەر بهێنێت، چارەسەرێکی هیتلەرانەی پرۆپاگەندەو رێکخستن دەکات، بەوەی بەراڵەیەکی روون و ئاشکراو زیرەکانە لایەنگری لە تیزی نازی دەکات. نەبەردی من، کتێبی دوەم، بەشی یازدەهەم. هەروەها بڕوانە
F. A. six, die politische propaganda der´N. S. D. A. pim) kampf die Macht. 1936, p.21).

9. شیکردنەوەی هیتلەری بۆ "پروپاگەندەی تایبەت بە جەنگ" (نەبەردی من، کتێبی یەکەم، بەشی یازدەهەم)، جەخت لەسەر لایەنی بازرگانی پروپاگەندە دەکاتەوە، بۆ نمونە سود لە ریکلامی سابون وەردەگرێت. بە هەر حاڵ زۆرجار ئەم شیکردنەوەیە زلکراوەتەوە و زیادەرەوی لە هەڵسەنگاندنی کراوە، ئەمە لە کاتێکدا بیروڕا پۆزەتیڤەکانی دواتری دەربارەی "پروپاگەندەو رێکخستن" پشتگوێ خراوە.

10ـ بڕوانە ئاهەنگی یادکردنەوە گرنگەکەی مارتین بۆرمان، دەربارەی "پەیوەندی نێوان ناسیونال سۆسیالیزم و مەسیحییەت"، پیلانگێری نازی، جلدی شەشەم، ل 1036 چەندین

فۆرمو دارِشتەی هاوبەش لە بڵاوکراوەکانی دەستەی پاراستن دەربارەی تەلقینی ئایدیۆلۆجیا بۆ تازە دەرچوانی بەدیدەکەین. "یاسا سروشتیەکانی ئیرادەیەکی نەگۆڕ، هیچ شتێك کاریگەری لەسەر نابێت، کەواتە پێویستە دان بەو یاسانەدا بنرێت"
"s.s: Mann und Blutsfrage", schriftenreihe fur die)
.(Weltanschauliche schulung der Ordnungspolizei, 1920

هەمو ئەو شتانە وێنەیەکی کۆپیکراوی هێندێك گوزارەی کتێبی (ئەبەردی مـن)ی هیتلـەرە، یەکێك لـەو گوزارانـەش ئـەم دەستەواژەیەی خوارەوەیـە: "ئەگـەر مرۆڤ بیـەوێت لـەدژی لـۆجیکی ئاسنینی سروشت بجەنگێت، ئەوا ململانێی ئەو پرەنسیپە بنەرەتیانە دەکات کە بوونی خۆی وەك مرۆڤ، قەرزباریانە"

11. ج. ستالین، لینینزم، 1933، بەرگی دوەم، بەشی سێیەم.

12ـ ئـەریك فـۆجیلین، "بنـەماکانی زانـستگەرا"، لـە گۆڤـاری لێکۆڵینـەوەی کۆمەڵایـەتی (Social Research)، 1948

13. بڕوانە ف. ا. ڤ هایك "شۆڕشی چەواشەی زانستی"، گۆڤاری Economica، جلدی هەشتەم، شوبات، ئایار. تەموز. 1941، ل13

14ـ هـەمان سەرچاوە، ل137 – The quotation is from the seint simonist magazine, producteur, 1, 399.

15. ڤۆجیلین، سەرچاوەی پێشو.

16ـ ویلیـام ئەبینـستاین، کـە لـە کتـێبی "دەوڵـەتی نـازی" نیویـۆرك، 1943، چارەسـەری "ئابوری جەنگی بەردەوام"ی دەوڵەتی نازی دەکات، رەنگە تاکە رەخنەگر بێت لـەوە تێگەیشتوە کە "لێکۆڵینەوەی ناکۆتا... دەربارەی سروشتی سۆسیالیزم یا سەرمایەداری ئابوری ئەڵمانیا لە سایەی رژێمی نازیدا، تا ئەوپەری رادە بێپایەو رووکەشییە (سطحية)، چونکە ئەو لێکۆڵینەوانە ئەو واقیعە پشتگوێ دەخەن کە سەرمایەداریو سۆسیالیزم دوو توێژن بە ئابوری خۆشگوزەرانی رۆژئاواوە پەیوەستن" (ل239).

17. گەواهینامەکەی کارڵ براندت، یەکێك لەو پزیشکانەی کە هیتلەر بۆ جێبەجێ کردنی بەرنامەی کوشـتنی میهرەبـان رایـسپاردبو، لـەم ناوکۆیـەدا گرنگییـەکی زۆری هەیـە. (دادگـاییکردنی پزیـشکی حکومـەتی ئـەمریکا لـە دژی کـارڵ براندتو ئـەوانی دی. دادخـوزای "المرافعە" 14/ ئایـار/ 1947). براندت زۆر بە توندی دژایەتی ئەو گومانەی دەکرد کە پێیوابو ئەو پرۆژەیە بۆ لە ناوبردنی زارە بێسودو بێکەڵکەکان بوە، بۆیە پێی لەسەر ئەوە دادەگرت ئەو ئەندامانەی پەنایان بۆ پاساوی لەوجۆرە دەبرد، زۆر بە تونـدی سـزا دەدران. ئـەو لـەو بڕوایـەدابو، ئـەو رێوشـوێنانەی سـەرەوە لـە "سـەرنجی ئـەخلاقی"یـەوە

سەرچاوەیان دەگرت. هەمان شتیش لەسەر راگواستن راستە. بە هەر حاڵ زۆرێك لە دۆسیەی ئەو جەنەراڵە ئەڵمانیانەی پڕە لە سەرنج و تێبینی، گلەیی لەوە دەکەن کە راگواستنی ملیۆنان یەهودیو پۆڵۆنی بەبێ لەبەرچاوگرتنی هیچ "پێویستییەکی سەربازیو ئابوری" ئەنجام دەدرا. بڕوانە پۆڵیاکۆڤ، سەرچاوەی پێشو، ل321، هەروەها بڕوانە ئەو بەڵگەنامانەی لەم کتێبەشدا هاتوە.

18. ئەو فەرمانە یەکلاکەرەوەی جڵەوی بۆ هەمو کوشتنە بە کۆمەڵەکانی دی شل دەکرد، لە 1/ ئەیلول/ 1939 . ئەو رۆژەی شەڕی تیا هەڵایسا . لەلایەن خودی هیتلەرەوە واژو کراوە. ئەم فەرمانە بەتەنها شێتەکانی نەدەگرتەوە (بەپێچەوانەی هەمو گومانە نادروستەکانەوە)، بەڵکو هەمو ئەوانەشی دەگرتەوە کە دەردی بێدەرمانیان گرتبو، بەڵام شێتەکان لەسەروی لیستەکەوە بون.

19. بڕوانە فریدریش پیرسیڤال:

Reck- Malleczewen, Tageclrich eines verzweifelten,)
(Stuttgart, 1947, p. 190

20ـ هیتلەر بالآیی بزوتنەوە ئایدیۆلۆجیاکانی بەسەر حیزبە سیاسیەکاندا لەسەر ئەو بنەمایە دامەزراندبو کە ئایدیۆلۆجیاکان (Weltanschauungen) هەمیشە "پاکێتی خۆیان رادەگەیەنن" (نەبەردی من، کتێبی دوەم، بەشی پێنجەم، ئایدیۆلۆجیاکان و رێکخستن). لاپەرە یەکەمەکانی رێبەری رەسمی جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە کە گشت ئەو مەسەلە ئایدیۆلۆجیانەی پێشتر بە ناواقیعی و دەرەتێگەیشتن ناو زەدە دەکران "ئەمرۆ ئەوەندە روون و سانایە هەمو هاورێیەك دەتوانێت لێی تێبگات و لە چارەسەرکردنی مەسەلەکانی سەرەوە، هاوکارییان بکات".

21 یەکەم "سوێندی ئەندام لەحیزبدا" کە لە .Organsiationbuch der N. S D. A. P. تۆمار کراوە، بەمجۆرەیە: "هەمیشە فۆهرەر لەسەر هەقە"، چاپی 1936، ل8. بەڵام ئەم سوێندە لەسەرچاوەکانی دی .Deinstvorschrift fur die p.o der N. S. D A. p. 1932, p.38 بەمشێوەیە هاتوە: "هیتلەر هەرگیز لە بریارەکانی پاشگەزنابێتەوە!" جیاوازییان لە رستەبەندیان دەردەکەوێت. "بانگەشەی بێهەڵەیی ستالین و تروتسکی بەوەی هەرگیز کەسیان هەڵەی نەکردوە، جیاوازی یەکلاکەرەوەی نێوان ئەو دوو کەسەو لینین دەردەخات. بڕوانە بۆریس سۆڤارین، ستالین: لێکۆڵینەوەیەکی رەخنەیی لەسەر بۆلشەفیزم، نیۆیۆرك، 1939، ل583.

22 شتێکی ئاشکرایە کە دیالیتیکی هیگلی ئامرازێکی نایاب دەستەبەر دەکات بۆ ئەوەی مرۆڤ هەمیشە لەسەر هەق بێت، چونکە لەم دیالیکتیکەدا، هەمو شکستێك وەك سەرەتای سەرکەوتنێك گوزارشتی لێدەکرێ. درەوشاوەترین نمونەش لەسەر ئەمجۆرە سەفسەتەیە لەدوای 1933 هاتەگۆرێ، کاتێك حیزبی کۆمۆنیستی ئەڵمانیا بۆ ماوەی دوو ساڵ ملینەدا بەوەی کە سەرکەوتنی هیتلەر شکستێکی گەورەی حیزبی کۆمۆنیستی ئەڵمانیا بو.

23. رۆژمێری گۆبلز، 1942 . 1943، لویس لۆخنەر بلاویکردۆتەوە، نیویۆرک، 1948، ل148

24. ستالین، سەرچاوەی پێشو.

25ـ کاتێک پرۆسەی لەناوبردنی یەهود لە لوتکەدا بو، هیتلەر لە ئەیلولی 1942 لە وتەیەکیدا، زۆر بەراشکاوی ئاماژەیدا بە وتارەکەی 30/ کانونی دوەمی/ 1939 (لە نامێلکەیەکدا بلاوبۆتەوە بە ناونیشانی Der Fuhrer vor deun ersten Reichtag Grossdeut schlands, 1939)، هەروەها لەو وتەیەیدا ئاماژەی بەدانیشتنەکەی 1/ ئەیلول/ 1939، ئەنجومەنی نوێنەرانی رایخیش داوە کە تیایە وتویەتی: "ئەگەر یەهود جەنگی جهانییەکی دی بۆ لەناوبردنی میللەتانی ئاری نەژاد هەڵایسێنن، ئیدی ئەمجارە نەک ئارییەکان، بەڵکو خودی خۆیان (دەبن بە قوربانی . ئەم بەشەی رستەکە لەنێو چەپڵەرێزانی ئامادەبوان بە تەواوەتی نەدەبیسترا).

(voie der fuhrer zun kriegsuinterhilfswerk, sebriften N. S. V,no, 14,p. 33).

26. گوتاری 30/ کانونی دوەم/ 1939، ل19، سەرچاوەی پێشو.

27. کونراد هایدن، لە "فۆهرەر: گەیشتنی هیتلەر بەدەسەڵات"، بۆستن، 1944، جەختدەکاتەوە لەسەر "نارەوایی ئاشکرای هیتلەر"و "ناواقیعیبونێکی دیار لە هەمو لێدوانەکانی"و "کەمتەرخەمی بەرامبەر ئەو واقیعەی گرنگییەکی ئەوتۆی پێنادات"، (ل368و374). لەبەرامبەر ئەوەشدا، خرۆچۆف، بەدەستەواژەیەک کە زۆر لەو وتانەی سەرەوە دەچێت، "بێزکردنەوەی ستالین لە تێروانینی راستیەکانی ژیان و دانپیانیان"و "کەمتەرخەمی بەرامبەر بارودۆخی هەمو کاروبارە واقیعییەکان" وەسفدەکات. هەمان سەرچاوە. بە هەرحاڵ رەنێ ستالین دەربارەی گرنگی واقیع بە باشترین شێوە لە پیاچونەوەی دەوریی مێژوی روسیا دەردەکەوێت.

28. رێبەری لاوانی هیتلەر.

29ـ جێگەی خۆیەتی مرۆڤ یادی ئەوە بکاتەوە کە بۆلشەفیکەکان لەسایەی حکومەتی ستالیندا پیلانیان لەسەر پیلان کەڵەکە دەکرد، بەجۆرێک کە ئاشکرا کردنی پیلانێکی نوێ بەهیچ جۆرێک بەمانای رەتکردنەوەو بێبایەخکردنی پیلانی پێشو نەبو. ساڵی 1930 پیلانی تروتسکی دەستی پێکرد، پاشان لەسەردەمی بەرەی میللی پیلانی سێ سەد خێزانی خرایەپاڵ و لەدوای ساڵی 1935 یشەوە، لەماوەی هاوپەیمانی نێوان ستالین و هیتلەردا، ئیمپریالیزمی بریتانی بوە پیلانێکی واقیعی، بە کۆتایی هاتنی جەنگی جهانی دوەمیش، هەواڵگری نهێنی ئەمریکا بوە بابەتی پیلانگێری، بەلام دوا پیلان، پیلانی کۆزمۆپۆلیتی بو (واتە بە جهانی بونی هاولاتیانی یەهود) کە لێکچونێکی ئاشکراو تەکاندەری لەگەڵ راگەیاندنی نازیزمدا هەبو.

30. بڕوانە گەشتی ژیانی "شایم وایزمان"، دادگایی و هەڵە، نیویۆرک، 1949، ل185

31. بڕوانە، ئۆتۆ بۆنهارد .Judische Geld – und weltherrschaft? 1926, p.157

32. هیتلەر ساڵی 1922 بۆ یەکەمینجار ئەم وێنەیەی بەکارهێنا: "لەلایەکەوە، موسا کۆهن، کۆمپانیاکەی هاندەدا داواکاری کرێکارەکان ڕەتبکاتەوە، لەلایەکی دی، ئیسحاقی برای کریکارەکانی کارخانەی بۆ ڕاپەڕین بانگهێشت دەکرد" (گوتەکانی هیتلەر، 1922 . 1939، خانەی باینز، لەندەن، 1942، ل29).

شایانی وەبیرهێنانەوەیە کە کۆی گوتارەکانی هیتلەر هەرگیز لە ئەڵمانیا چاپ نەکرا، بۆیە دەبێ بە ناچارییەوە پەنا بۆ چاپە ئینگلیزییەکەی ببرێت. ئەمەش کارێکی ڕاگوزەری نەبو، هەروەکو فیلیپ بۆهڵز کە بیلۆگرافیایەکی لەم بارەیەوە ئامادە کردوە، ئەو گومانەی هەبو.

Die Reden des Fuhrers nach der Machtubernahme, 1940.

تەنها وتارە گشتییەکانی تایبەت بەجەنگ وشە بە وشەی لە ڕۆژنامەی " پاریزگای میللی" volkischer Beobachter بڵاودەکرایەوە. بەڵام سەبارەت بە وتارەکانی بەرامبەر بە دیپلۆماتەکانی فۆهرەرو یەکە حیزبییەکان دی، لە ڕۆژنامەی ناوبراودا تەنها ئاماژەی پێدەدرا. ئەمجۆرە وتارانە هەرگیز بۆ بڵاوکردنەوەو چاپکردن نەبو.

33. بەرنامە بیستو پێنج خاڵەکەی "فیدیر" لە کۆمەڵێك ڕێوشوێنی تەقلیدی پێکهاتبو کە خواستو داخوازی هەمو تیمە دژە سامییەکان بو: دەرکردنی یەهودە هاونیشتمانییەکانو وەك خەڵکی بیانی مامەڵەیان لەتەکدا بکرێ. لەلای نازییەکان ڕەوانبێژی دژە سامییەت لە خودی بەرنامەکەیان پڕ بایەختر بو.

واڵدمار گۆریان، "دژایەتی کردنی سامییەت لە ئەڵمانیای هاوچەرخدا"، لە "لێکۆڵینەوە دەربارەی دژە سامییەت"، لە بڵاوکردنەوەی "کۆپیل س. پێنسۆن، نیویۆرك، 1946، ل243، لەپرسی دژە سامییەتدا، جەخت لەسەر بزری نوێ بونەوە دەکات: "هیچ کام لەو خواستانە ڕەسەنایەتی تایبەت بەخۆیان نەبو، بەڵکو ئەو خواستانە لە هەمو نێوەندەکانی دژە سامییەت، خۆبەخۆ لە ئارادا بون. ئەوەی شایانی سەرنج ڕاکێشانە، ئەوەیە کە نازییەکان خواستە ئەنتی سامیزمەکانیان بە شێوەیەکی فریودەرانەو بەرەوانبێژییەکی لێهاتوانە پێشکەش دەکرد"

34ـ لە چوارچێوەی بزوتنەوەی نازیدا، خودی نمونەکەی ڕۆهم، نمونەی دژە سامییەتی نەتەوەگەرایە کە لەم بارەیەوە دەنوسێت: "لێرەدا ڕەئی من لە ڕەئی هاوڵاتییەکی ئاسایی جیاواز دەبێت، نابێت لە هەمو کارێکدا یەهود سەرەکۆنە بکرێ! بەڵکو پێویستە ئێمە سەرزەنشت بکرێین کە ڕێگەدەدەین یەهود حوکمڕانیمان بکات"

(Ernst Rohm. Die Geschichte eines Hochverrater. 1933. volksausgabe. P. 284)

35. پاڵیورانی دەستەی پاراستن دەبوایە ڕەچەڵەکیان تا ساڵی 1750 ڕوون بکەنەوە، بەڵام ئەوانەی بۆ نێوەندە باڵاکانی حیزب دەپاڵیوران دەبوایە وەڵامی ئەم سێ پرسیارە بدەنەوە:

1. چیت بۆ حیزب کردوە؟

2. ئایا لەرووی جەستەو هزرو ئەخلاقەوە، بەتەواوەتی ساغو سەلامەتی؟
3. ئایا رەچەڵەکتان بێخەوش‌و بێگەردە؟ بڕوانە رێبەری لاوانی هیتلەر.

ئەوەی لێرەدا مایەی سەرنج راکێشانە ئەوەیە، لە رژێمی بۆلشەفیکیشدا ئەندامانی پۆلیس‌و دەستەبژێری بۆلشەفیك NKVD رەچەڵەکنامەیان لێداوادەکرا.

36. حەزو ئارەزوەکانی توتالیتاری میککارتیزم لە ولاتە یەکگرتوەکاندا تەنها لە راوەدونانی کۆمۆنیستەکان دەرنەدەکەوت، بەڵکو زیاتر لەناچارکردنی هاولاتیان دەردەکەوت بۆ ئەوەی ناکۆمۆنیست بونی خۆیان بسەلمێنن.

37. ئابێت لە هەڵسەنگاندنی کاریگەری راگەیاندندا زیادەرەوی بکرێ... هاورێ لەگەڵ زیادبونی دەسەلاتی رێکخستندا کاریگەری راگەیاندنیش کەمدەبێتەوە (هادامۆڤسکی، سەرچاوەی پێشو، ل64). "رۆژنامەکان ناتوانن بەرامبەر بە هێزی سەرکوتکەرانەی رێکخراوێکی زیندوو خۆیان رابگرن" (هەمان سەرچاوەی پێشو، ل65). ئەو دەسەلاتەی بە تەنها پروپاگەندە هەڵیدەسەنگێنێت، دەسەلاتێکی ناپایەدارە، بۆیە ئەگەر توندوتیژی رێکخستن پشتگیری لەو پروپاگەندەیە نەکات، هەر بەزوویی لەناودەچێت (سەرچاوەی پێشو، ل21).

38. کۆبونەوەی جەماوەری باشترین‌و بەهێزترین شکڵی پروپاگەندەیە، "لەبەر ئەوەی هەر تاکێك هەست بە زۆرترین دڵنیایی دەکات‌و لە یەکێتی جەماوەریشدا زیاتر هەست بەهێزو توانای خۆی دەکات. (هەمان سەرچاوەی پێشو، ل47). "لە رێگەی رێکخستن‌و پەروەردەی سیستماتیك‌و دیسپلینەوە، جۆش‌و خرۆشی ئەو کۆبونەوانە دەبێتە پرەنسیپ‌و رێبازێکی رۆحی" (سەرچاوەی پێشو، ل21 . 22).

39. هیتلەر لە بۆنە دەگمەنەکاندا بایەخی بەم مەسەلەیە دەداو بەشێوەیەکی گشتیش جەختی لەسەر دەکردەوە: "بە هەر حاڵ من وەك دیکتاتۆر یا پاشایەك، سەرۆکی دەوڵەتێك نیم، بەڵکو من رێبەری میللەتی ئەڵمانیام"
(voir Ausgewahlte Reden des Fuhrers. 1939, p. 114).

هانس فرانك . یش لەسەر هەمان شێواز دەدوێت: "رژێمی رایخی ناسیونال سۆسیالیست رژێمێکی دیکتاتۆری یا لەوەش خراپتر رژێمێکی هەرەمەکی نیە، بەڵکو رایخی ناسیونال سۆسیالیست پشت بە دڵسۆزی بەرابەری نێوان رێبەرو میللەت دەبەستێت" (لە کتێبی "ماف‌و حوکم" وەرگیراوە، میونیخ، 1939، ل 15).

40. هیتلەر زۆرجار ئەوەی دوبارە کردۆتەوە: "دەوڵەت تەنها ئامرازێکە بۆ گەیشتن بە ئامانج، ئامانجیش پاراستنی رەگەزە" (ریدن، 1939،ل 15). هەروەها پێی دادەگرت لەسەر ئەوەی کە بزوتنەوەکەی لەسەر ئایدیای دەوڵەت دانەمەزراوە، بەڵکو لەسەر راپرسییەکی میللی

هاوبەش"ی (Voltsgemeinschaft) دامەزراوە (بڕوانە ریدن، 1933، ل 125، گوتارەکەی هیتلەر بەرامبەر بە نەوەی نوێی رابەرە سیاسییەکان Fuhrer Nachurwuchs، 1937، وەك پاشکۆی وتەکانی سەرخوانی هیتلەر بڵاوکراوەتەوە، ل466). هەمان گوزارشت بە دەربڕینێکی جیاواز، ناوکی نێوەندی لێکۆڵینەوە دولایەنەکەی ستالین لەسەر "تیورەی دەوڵەت" پێکدەهێنێت: "ئێمە لایەنگری لە لەناوبردنی دەوڵەت دەکەین، بەڵام لە هەمان کاتیشدا پاڵپشتی لە بەهێزکردنی دیکتاتۆرییەتی پرۆلیتاریاش دەکەین کە بەهێزترین و بەتوانانرین دەوڵەتە تا ئەمرۆ هەبوبێت. مەزنترین گەشەسەندنی دەسەڵاتی دەوڵەت بۆ هاتنەدی لەناوبردنی دەوڵەت: بریتیە لە فۆرمی مارکسیزم" (هەمان سەرچاوەی پێشو).

41. ئەسکەندەر ستاین، رۆدۆڵف هیتلەر، "ئەو قوتابیەی زایۆن دەردەکات" Schuler der "weisen von Zion"، کارلسباد، 1936، یەکەم کەس بوە ئاسنامەی بیروباوەری ئایدیۆلۆجیای نازی و بیروباوەری پیرانی زایۆن لە ڕێگەی بەراورکردنی زمانناسییەوە، شیکردۆتەوە (واتە پەنابردن بۆ زانستی فیقهی زمانی هاوچەرخ کە بایەخ بە لێکۆڵینەوەی وشەو چاوگ و داتاشین و فۆنۆتیکی وشە دەدا)، هەروەها بڕوانە ر. م. بلانك، ئەدۆڵف هیتلەرو پرۆتۆکۆڵەکانی پیرانی زایۆن، 1938

تیودۆر فریتش، کە لە دوای جەنگ بە باتریارکی دژە سامییەتی ئەڵمانیا دەژمێردرێت، یەکەم کەسە خۆی بە قەرزارباری بیروباوەری پرۆتۆکۆڵەکان دەزانێت. تیودۆر لە پێشەکی چاپی پرۆتۆکۆڵەکانی ساڵی 1924دا دەنوسێت: "پێویستە سیاسەتمەدارو دیپلۆماتەکانی ئایندەی ئێمە، تەنانەت ئەلفبای حکومەتیش لە مامۆستایانی رۆژهەڵاتەوە فێربن، بۆ ئەم مەبەستەش، پرۆتۆکۆڵەکانی زایۆن، باشترین قوتابخانەی ئامادەیی فەراهەمدەکات"

42ـ دەربارەی مێژووی پرۆتۆکۆڵەکان بڕوانە جۆن. س. کۆرتیس "هەڵسەنگاندنی پرۆتۆکۆڵەکانی زایۆن"، 1942 دروستی و ساختەیی ئەو پرۆتۆکۆلانە سەبارەت بە پلانی هەڵمەتی پروپاگەندە شتێکی لاوەکی و بێبایەخ بو. نوسەری روسی س. ا. نیلۆس، کاتێك چاپی دوەمی چاپە روسییەکەی لە ساڵی 1905 بڵاوکردەوە، بەتەواوەتی لە ساختەیی ئەو پرۆتۆکۆلانە بەئاگا بو، ئەم تێبینیە دروستانەی تۆمار کردوە: "بەڵام ئەگەر شەرعییەتی ئەو پرۆتۆکۆلانە لە ڕێگەی بەڵگەنامە یا شاهیدی متمانەپێکراو، بسەلمێنرێ، ئەگەر ئاشکرا کردنی ئەو کەسانەی لەسەروی ئەو پیلانە جهانیەن، لەتوانادا بێت ئەو کاتە "چەرسانەوەی نهێنی" تێکدەشکێنرێ.."، لە کتێبی کۆرتیسەوە وەرگیراوە، سەرچاوەی پێشو.

هیتلەر پێویستی بە نیلۆس نەبو تا پەنا بۆ هەمان قۆڵبڕین و تەڵەکەبازی بەرێت: باشترین بەڵگەش بۆ دروستی پرۆتۆکۆڵەکان، ئەوەیە کە ساختەییان سەلمێنراوە. ئەو بەڵگەیەك دەخاتە سەر ماقوڵییتەکەی و

دەڵێت: "ئەوەی زۆرێك لە یەهودییەكان نائاگایانە ئەنجامی دەدەن، لێرەدا بەوپەڕی ئاگاییەوە گوزارشت لە خۆی دەكات، ئەم خاڵەش گرنگە" (نەبەردی من، كتێبی یەكەم، بەشی یازدەهەم).

43. Fritsch, op. eit, " (Der juden) oberster Grundsatz lautet : Alles, was den volke juda nutzt, ist moralisch und ist heilig".

44. ئیمپڕاتۆرە جهانیەكان لەسەر پایەی نەتەوەییەوە دەست پێدەكەن، بەڵام هەر بەزوویی سنوری نەتەوەیی دەبەزێنن (ریدن).

45ـ هێنری رۆلین، لە كتێبی " خەونی سەردەمەكەمان"، پاریس، 1939، پێیوایە فرەیی جەماوەری پرۆتۆكۆڵەكان لە دوای فرەیی جەماوەری كتێبی پیرۆزەوە لەنگەر دەگرێت (ل40). هەروەها پێ لەسەر ئەوەش دادەگرێت كە لێكچون لەنێوان پرۆتۆكۆڵەكان و كتێبی ئاگاداركردنەوەكان "پێشبینی كردنی نهێنیەكان" monita secreta هەیە، یەكەمجار لە ساڵی 1612 بڵاوبۆتەوەو تا ساڵی 1939یش لەسەر جادەكانی پاریس كڕیاری هەبوە. ئەو ئاگاداركردنەوانە بانگەشەی بوونی پیلانێكی یەسوعی دەكرد، پیلانێك: "رێگەی بە هەمو كارێكی شەرمنگێزو دزێو دەدا... ئەو كارەش هەڵمەتێكی راستەقینە بو لە دژی دەسەڵاتی ئەودەمە" (ل32).

46. هەمو ئەو ئەدەبیاتە لە رێگەی "Malet" لە " ئەو لێكۆڵینەوە سیاسی و مێژوویانەی بوونی گروپێكی شۆڕشگێر دەسەلمێنێت"، 1817، زۆر بە جوانی خراوەتە روو. هەروەها وتەی زۆرێك لە نوسەرەكانی پێش خۆی بە نمونە دەهێنێتەوە. بە بۆچونی ئەو هەمو پاڵەوانەكانی شۆڕشی فرەنسا، مانوكانی Mannequin ئاژانسی نهێنی agence secrete بون، واتە ئاژانسی فراماسۆنی (ماسۆنی). بەڵام فراماسۆنییەت بەتەنها ناوێكی هاوچەرخی "تیمە شۆڕشگێڕەكانە"، ئەو تیمانەی لە هەمو سەردەمێكدا بوونیان هەبوەو سیاسەتیشیان هەمیشە پەلاماردان و مانەوەیان بوە لە پشتی پەردەوە، بە مەبەستی جوڵاندنی ئەو لەیبوكانەی پێویستە لەسەر شانۆی رووداوەكان بەدیاربكەون..." ئەو نوسینەكانی بەم دەستەواژانە دەست پێدەكات: "رەنگە زەحمەت بێت خەڵكی بڕوا بكەن بەوەی پلانێك لەسەردەمی دێرینەوە دارێژراوە و تاكو ئێستاش بەهەمان وردەكارییەوە بەدواداچونی بۆ دەكرێ... زۆرینەی دامەزرێنەرانی شۆڕشی فرەنسا، ئەڵمانی، ئیتاڵی، ئینگلیزو هی دی بون، تا فرەنسی. ئەم داروودەستەیەی شۆڕش، میللەتێكی تایبەت پێكدەهێنن كە لە تاریكی و لەنێو میللەتە پێشكەوتوەكانەوە گەشەیان كردوەو ئامانجیشیان ئەوەیە هەمو میللەتانی دونیا بخەنە ژێر ركێفی خۆیانەوە"

لە پێناوی گفتوگۆیەكی تێروتەسەلی ئەم ئەدەبە بڕوانە ئی. لۆسوێر، ماسۆنیەتی سەدەی هەژدەهەم، كتێبخانەی مێژوویەكی شۆڕشگێر، 1946 ئەفسانەی ئەم پیلانگێرییە دەتوانرێ لە ئەدەبیاتی ناماقوڵ و گەورەی دژە ماسۆنیەتی فرەنسا بەدیبكرێ كە زۆر لە هەلومەرجی دژە سامییەت ئاوارتە نیە. مرۆڤ دەتوانێت كورتەیەك لەو تیوریانەی شۆڕشی فرەنسا بە بەرهەمی

پیلانی نهێنی دەزانێت لەم بەرهەمەدا بدۆزێتەوە، ج. بۆرد، ماسۆنییەت لە سەرەتای دەست پێکردنییەوە تاکو 1815، (1908).

47- ریدن، بروانە پوختەی کۆبونەوەکەی لیژنەی دەستەی پاراستن، بۆ لێکۆڵینەوەی مەسەلەی هێزی کار (فەرماندەیی گشتی دەستەی پاراستن، بەرلین، 12/ کانونی دوەم/ 1934)، لەم دانیشتنەدا پێشنیازکرا وشەی "نەتەوە" کە مانای لیبرالی هەیە، بەهۆی نەگونجانی لەگەڵ میللەتانی جیرمانی، لابرێت. (بەڵگەنامەی 75. p.s، پیلانگێڕیو دەستدرێژی نازی، بەرگی پێنجەم، ل515).

48. گوتەکانی هیتلەر، چاپی باینز، ل6.

49- گۆبلز، سەرچاوەی پێشو، ل377. ئەو وتەیەی دەخزێنرایە هەمو پروپاگەندەی دژە یەهودی نازییەکانەوە، لەم رستەیەی هیتلەرەوە سەرچاوە دەگرێ: "یەهود، سەرسەختترین نەیاری رەگەزی ئارییە" (نەبەردی من، کتێبی یەکەم، بەشی یازدەهەم).

50. دۆسیەی کێرستن، سەنتەری دوکیومێنتی یەهود.

51. ئەو وتە سەرەتاییەی هیتلەر (ریدن)، "ئەو مافەی بە میللەتی ئەڵمانیای بەرەوا دەبینم، هەرگیز بە میللەتانی دی رەوا نابینم"، کرابو بە بیروباوەری رەسمی: رێسای ناسیونال سۆسیالیست دەربارەی ژیان بریتی بو لە لێکنەچونی مرۆڤەکان" رێبەری لاوانی هیتلەر، ل5.

52- بۆ نمونە، هیتلەر لە ساڵی 1923دا دەڵێت: "میللەتی ئەڵمانیا، سێیەکی قارەمان، سێیەکی ترسنۆکو دوا سێیەکیشی خائینە" (گوتەکانی هیتلەر، باینز، ل76).

نازییەکان لەدوای ئەوەی دەسەڵاتیان گرتەدەست، بەئاشکرا باسیان لەم رەوتە دەکرد. بۆ نمونە گۆبلز لە ساڵی 1934، بەمشێوەیە دەدوێت:" کێ مافی ئەوەی هەیە رەخنەمان لێبگرێت؟ ئەندامانی حیزب؟ نەخێر، باقی خەڵکی ئەڵمانیا؟ دەبێ ئەوانە بەختەوەربن کە تاکو ئێستا بە زیندویێتی ماونەتەوە. کارێکی ساوێلکەو کاڵفامانایە گەر رێگە بدەین ئەو کەسانە رەخنەمان لێبگرن کە بەرەحمەتی ئێمە بەزیندویێتی ماونەتەوە" کۆهن . برامستید، سەرچاوەی پێشو، ل178 . 179. هیتلەر لەکاتی جەنگدا رایگەیاند: "من موگناتیزمو بەنیو میللەتی ئەڵمانیا دەکشێمو پۆڵای ناخیان کێشدەکەم. من چەندین کەرەت ئەوەم دوبارەکردۆتەوە کە هەمو ئەڵمانیەکی خاوەن بەها لە ئۆردوگاکەی مندا خربۆتەوە، ئەوانەی لەم ئۆردوگایەشدا نەبن، خەڵکانێکی پروپوچن". ئیدی هەر لەو دەمەوە هیتلەر بۆی روون بووە کە چی بەسەر ئەو خەڵکە بێبەهایانە بهێنێت.

voir der grossdeutsche Freiheitskampf. Reden Hitlers von)
.(1.9.1939 -10.3.1940. p. 174

هیملەریش هەمان هەست دەردەبرێت کاتێك دەڵێت: "هیتلەر بەدەستەواژەی ئەڵمانیا بیرناکاتەوە، بەڵکو بەدەستەواژەی جیرمانی بیردەکاتەوە". (دۆسیەی کێرستن، بروانە سەرچاوەی

سەرەوە). بەڵام لە ڕێگەی (وتەکانی سەر خوانی هیتلەر، ل315) لەوە تێدەگەین کە هیتلەر لەو ساتانەدا گاڵتەی بە "بانگەشە زەقەکانی جیرمەنی" دەکردو بە دەستەواژەی "ئاری" بیری لە مەسەلەکان دەکردەوە.

53. هیملەر لە گوتارێکیدا بەرامبەر بە ئەفسەرانی هەواڵگری نهێنی ئەڵمانیا لە خازکۆ لە نیسانی 1943دا دەڵێت: "هەوڵدەدم دەستەکانی دەستەی پاراستنی جێرمەنی لەسەرجەم وڵاتاندا دروست بکەم..." (پیلانگێری نازی، جلدی چوارەم، ل572). خودی هیتلەر ماوەیەکی زۆر پێشئەوەی دەسەڵات بگرێتەدەست، ڕێنمایی ئەم سیاسەتە نانەتەوەییەی خستۆتەروو (ریدن): "بەدڵنیاییەوە نوێنەرانی میللەتانی دی لەم چینە سەروەرە تازەیە، قبوڵ دەکەین، ئەوانەی بە بەشداربونیان لەم جەنگەی ئێمەدا، شایستەیی ئەوەیان پێشان داوە.

54. هادامۆفسکی، سەرچاوەی پێشو.

55. هایدن. سەرچاوەی پێشو، ل139: پروپاگەندە، "هونەری بڵاوکردنەوەی ڕەئیەك نیە لەنێو جەماوەردا، بەڵکو لە واقیعدا هونەری خواستنی ڕەئیەکی دیاریکراوە لە جەماوەر"

56. هادامۆفسکی. سەرچاوەی پێشو، لێرەو لەوێ، ئەم چەمکە لە هیتلەرەوە وەرگیراوە، نەبەردی من (کتێبی دوەم، بەشی یەکەم)، "ڕێکخستنێکی زیندو" لەگەڵ "میکانیزمێکی مردوی" حیزبێکی بیروکراسی جیاوازی هەیە.

57ـ هەڵەیەکی گەورەیە گەر مرۆ ڕێبەرانی تۆتالیتار بەپێی گروپی "سەرکردەی شکۆمەند"ی ماکس ویبەر، لێکبداتەوە. بڕوانە هانس گیرت، حیزبی نازی، لە "گۆڤاری کۆمەڵناسی ئەمریکا"، 1940، جلدی 6. (یەکێك لە کەموکورتیە گەورەکانی ژیاننامەی هیتلەر، لە نوسینی هایدن، لە هەمان بەد حاڵی بونەوە، سەرچاوە دەگرێ). گێرت، هیتلەر وەك سەرکردەیەکی شکۆمەندو ساحیری حیزبێکی بیروکراسی وەسفدەکات. بە بڕوای ئەو، سەرباری "ناکۆکی ئاشکرای نێوان وتەو کرداری نازییەکان، هەمان واقیعییەت دەبێتە مایەی ئەوەی کە هیچ شتێك نەتوانێت ڕێکخستنەکەیان لەقبکات، مادامەکی بناغەیەکی تۆکمەی هەیە" ئەم ناکۆکییەش زیاتر تایبەتمەندی ستالین بو بەوەی " هەمیشە هەوڵیدەدا بەپێچەوانەی وتەکانی خۆی ڕەفتار بکاتو بەپێچەوانەشەوە، شتێك بڵێت کە کاری پێنەکات" (سوڤارین. سەرچاوەی پێشو، ل 431).

بۆ ڕونکردنەوەی زیاتری ئەو هەڵەیە، بڕوانە ئەلفرید ڤۆن مارت، "دەربارەی سۆسیۆلۆجیای هاوچەرخ"

Alfred von Martin. "Zur soziologie der Gegenwart", dans "Zeitsehrrift fur kulturgeschichte, Band 27, et Arinold koettgen, " Die Gesettzmassigkeit der verwaltungin Fuhrerstaat", dans Reichsverwaltungsblatt, 1936.

هەردوکیان دەوڵەتی نازی وەك دەوڵەتێکی بیروکراسی شکۆمەند تەماشا دەکەن.

58ـ هادامۆڤسکی، سەرچاوەی پێشو، ل21، سەبارەت بە ئامانجی تۆتالیتاریا، شتێکی هەڵەیە ئایدیۆلۆجیا لە ڕێگەی پەروەردەو قایبلکردن، بڵاوبکرێتەوە. بە بڕوای ڕۆبێرت لی، ئایدیۆلۆجیا نە فێردەکرێو نە تەلقین دەدرێ، بەڵکو پیادە دەکرێو جێبەجێ دەکرێ.
(voir Der weg Zur ordeusburg).

59. ر. هۆهن، تیوریستێکی بەرجەستەی نازییە، بەمشێوەیە گوزارشت لە نەبونی بیروباوەر یا تەنانەت کۆی ئامانج و بیروباوەرەکانی بزوتنەوە دەکات: "لە ڕوانگەی کۆمەڵێکی میللیەوە، هەمو کۆمەڵێك لەسەر بەهای هاوبەش بونیات نرابێت، وێرانکارە"
(Reichsgemeinschaft und Volksgemeinschaft, Hambourg 1935, p.83).

60ـ هیتلەر لە چوار چێوەی گفتوگۆکانی دەربارەی پەیوەندی نێوان ئایدیۆلۆجیا و ڕێکخستن، وەك واقعێك ئەوەی پێقبوڵ بو نازییەکان "ئایدیای نەژادی" لە گروپ و حیزبەکانی دی وەربگرن، بەڵام بە جۆرێك هەڵسوکەوتیان دەکرد وەکئەوەی نوێنەرایەتی ڕاستەقینەی ئەو ئایدیایە بکەن، چونکە نازییەکان یەکەم کەس بون لەسەر بنەمای ئایدیای نەژادی ڕێکخراوێکی جەنگاوەریان دروستکردو لەپێناوی ئامانجی پراکتیکیشدا فۆرمۆڵە بەندیان کرد (سەرچاوەی پێشو، کتێبی دوەم، بەشی پێنجەم).

61ـ بڕوانە هیتلەر "پڕوپاگەندەو ڕێکخستن"، سەرچاوەی پێشو، کتێبی دوەم، بەشی یازدەهەم.

62. فەرمانی سەرسەختانەی هیملەر کە ئاراستەی بێرجەری کردوە بەوەی بڕیار بە "دەستەواژەی یەهود" دەرنەکرێت، حاڵەتێکە دەلالەت لەسەر ئەم میتۆدە دەکات، چونکە "بەودەربەستە گیلانەیە، تەنها دەست و پای خۆمان کۆت دەکەین". (بەڵگەنامەی نۆرمبۆرگ، ژمارە 626، نامەیەك بۆ بێرجەر، 28/ تەموز/ 1942، وێنەیەك و سەنتەری بەڵگەنامەی یەهود).

63. فۆرمی "ویستی فۆهرەر یاسای باڵایە" لە گشت پێرەوە ناوخۆ ڕەسمیەکاندا بەدیدەکرێ کە حیزب و دەستەی پاراستن بەڕیوەدەبەن، لەم بارەیەوە ئۆتۆ گوایلەر، باشترین سەرچاوەیە، (Recht (seinrichtungen und Rechtsaufgaben der Bewegung. 1939.

64ـ هایدن، سەرچاوەی پێشو، ل292، بەمشێوەیەی خوارەوە جیاوازی نێوان چاپی یەکەم و چاپەکانی دی نەبەردی مـن دەخاتەڕوو: لە چاپی یەکەمدا پێشنیاز دەکرێ لە پێشدا کادرەکانی حیزب هەڵبژێردرێن، پاشان "دەسەڵات و توانای بێسنوریان" پێبدرێت. بەڵام لە چاپەکانی دواتردا دەبێ بەرپرسە حیزبیەکان لە سەرەوە و ڕاستەوخۆ لەلایەن بەرپرسی پایە بەرزترەوە دابنرێن. بەهەر حاڵ، پرەنسیپی دامەزراندن لەسەرەوە بۆ بەردەوامی و سەقامگیری ڕژێمە تۆتالیتارەکان زۆر لە پرەنسیپی "دەسەڵاتی بێسنوری" بەرپرسی هەڵبژێردراو، گرنگترە.

دەسەڵاتی نوێنەرانی سەرۆك بەكردەوە زۆر سنوردارترە گەر لەگەڵ دەسەڵاتی رەهای رێبەر بەراورد بكرێ.

ستالینیش كە خۆی هەڵبژاردەی دەزگای پیلانگێری حیزبی بۆلشەفیك بو، هەرگیز لەم مەسەلەیەدا گرفتێكی بەدینەدەكرد. چونكە سەبارەت بە ستالین دامەزراندنی ناوخۆی ماشینی حیزب، مەسەلەی كەڵەكەبونی دەسەڵاتی كەسێتی بو. (لەگەڵ ئەوەشدا، لەسەرەتای ساڵانی سییەكاندا، لەدوای ئەوەی بە تەواوەتی نمونەی هیتلەری تاوتوێی كرد، ئنجا رێگەیدا ناوی "رێبەر"ی لێنرێ).

لێرەدا پێویستە دان بەوەدا بنرێت كە ستالین دەیتوانی بەپشت بەستن بە تیورەی لینینزم، ئەمجۆرە میتۆدە دابرێژێت كە بە پێی ئەو تیورەیە: "مێژووی هەمو وڵاتانی دونیا ئەوە دەردەخات، ئەگەر چینی كرێكاران، بە تەنها پشت بە هێزی تایبەتی خۆی ببەستێت، هەر دەتوانێت گەشە بەوشیاری سەندیكایی بدات"، بەڵام سەركردەكانی بەزەرورەت لە دەرەوەی چینی كرێكارانەوە دێن (بڕوانە دەبێ چ بكرێ؟ یەكەمجار لە ساڵی 1902بە چاپ گەیەنرا، كۆی بەرهەمەكان، بەرگی چوارەم، كتێبی دوەم). لە راستیدا لێنین پێیوابو حیزبی كۆمۆنیست پێشكەوتوترین توێژی چینی كرێكارەو لە هەمان كاتیشدا بە "نوێڵی رێكخستنی سیاسی" دەزانیو دەبێ سەركردایەتی جەماوەری پرۆلیتاریا بكات، واتە رێكخستنێكی دەرەكیو باڵاتر لە چینی كرێكار، (بڕوانە ف.هـ. چامپرلاین، شۆڕشی روسیا، 1917ـ 1921، 1935، بەرگی دوەم، ل360). لەگەڵ ئەوەشدا، لەلای لینین یاسایی دیموكراسی ناوخۆی حیزب جێگەی پرسیار نەبو، هەرچەندە ئارەزوی ئەوەی هەبو دیموكراسییەت تەنها چوار چێوەی چینی كرێكاران قەتیس بكات.

65. هیتلەر، سەرچاوەی پێشو، كتێبی دوەم، بەشی یازدەهەم.

66. هەمان سەرچاوە. نازییەكان لەدوای ئەوەی دەسەڵاتیان گرتەدەست ئەم پرەنسیپەش بەوپەڕی وردەكارییەوە جێبەجێ كرا. لە كۆی حەوت ملیۆن ئەندامی لاوانی هیتلەر تەنها پەنجا هەزار كەسیان لە حیزب بە ئەندام وەرگیران. "تەنانەت تاكە حیزبیش نابێت تا ئەو ئاستە گەشە بكات كە هەمو دانیشتوان بكات بە ئەندامی خۆی. گشتگیری حیزب تەنها بەهۆی كاریگەری ئایدیۆلۆجیاوە لەسەر یەك بەیەكی تاكەكانی میللەتەوە دەبێت، نەك لەرێگەی بە ئەندامبونی تاك بە تاكی میللەت"

Voir Gottfried Nesse. "Die Verfassungrechtliche Gestatlung der)
Einpartie", dans Zeitschrift fur die gesante Staatsurissenschaft 1938, Band,
.(p.678

67. بڕوانە جیاكارییەكەی هیتلەر لە نێوان "رادیكاڵەكان"، ئەوانەی بە تەنها شایانی ئەوە بون بەئەندامی حیزب وەرگیرێنو سەدان هەزار لایەنگر، ئەوانەی لەوە ترسنۆكتربون قوربانی پێویست بدەن سەرچاوەی پێشو.

68. بڕوانە هیتلەر، ئەو بەشەی دەربارەی یەکەی هێرشە، سەرچاوەی پێشو، کتێبی دوەم بەشی نۆیەم.

69ـ تیمەکانی شۆك . shock troops کە لە وەرگێڕانی Verfugunstruppe هاتوە، واتە یەکەی تایبەتی دەستەی پاراستن، لە بنەرەتدا بەو مەبەستە رێکخرابون بۆ ئەوە؛ وەك هێزێکی تایبەت لەژێر دەسەلاتی هیتلەردا بێت.

The Gestapo, oxford pamphlets on world Attairs, No. 36, 1940.

70. باشترین سەرچاوە بۆ زانیاری زیاتر لەسەر رێکخستنی دەستەی پاراستن و مێژووی ئە دەزگایە، کتێبەکەی خودی هیملەرە بەناونیشانی (Wesen und Aufgabe der S.S und der polizei", dans Sammelhefte ausgeuahlter vatrage und Reden, 1939).

لەسەرو بەندی جەنگدا، ئەو کاتەی دەستەی پاراستنی چەکدار بە هۆی زەرەرو زیانە بێشومارەکانی لە بەرەکانی شەڕدا، ناچار بو بە سەرباز شوێنیان پڕبکاتەوە، ئیدی ئەم دەزگایە لە چوارچێوەی دەستەی پاراستندا خەسڵەتی دەستەبژێری لە دەستدا، تا ئەو رادەیەی دەستەی پاراستنی گشتی، واتە یەک تایبەتە سیاسییەکانی فۆرەر جارێکی دی بوە ناوکی نێومندیو دەستەبژێری بزوتنەوە.

بەڵگەنامەی گەلێك بەنرخ کە بەراشکاوی دوا قۆناغی دەستەی پاراستن روندەکاتەوە، دەتوانرێ لە ئەرشیفی کتێبخانەی هۆڤەر، لەدۆسیەی هیملەر، فۆڵدەری 278 پەیدا بکرێ. ئەم بەڵگەنامانە ئەو نیشاندەدەن کە چۆن دەستەی پاراستن، ئاگایانە لاسایی شێوەو رێسای تیمە بیانیەکانی دەکردەوە لەنێو کرێکارانی بیانیو لەنێو دانیشتوانی ناوخۆدا هێزی سەربازیی هەڵدەبژارد. سەربازگیری دەستەی پاراستن لەنێو ئەڵمانییەکاندا لە دیسامبەری 1942 بە فەرمانی هیتلەر (هەرگیز بڵاونەکرایەوە) دەستی پێکرد، بە پێی ئەو فەرمانە "گروپی ژمارە 1925 دەدرایە دەستەی پارستنی چەکدار"، (نامەیەکی هیملەر بۆ بۆرمان). سەربازگیریو ئەندامگیری بەرووکەش خۆبەخش بو. بەمەبەستی زانیاری ورد دروست لەماناى ئەم خۆبەخشییە، بگەرێرەوە بۆ راپۆرتی ئەو ئەفسەرانە لەم کارە بەرپرسیار بون. لە ناوکۆیەدا راپۆرتێك بە بەرواری 21/ تەموز/ 1943 لەبەردەستەو باس لەوە دەکات کە چۆن پۆلیس بە مەبەستی گرتنی ئەو کرێکارە فرەنسایانەی کە بۆ خزمەتی سەربازی لە ریزەکانی دەستەی پاراستن بانگهێشت کرابون، گەمارۆی سالۆنێك دەدا، کەچی زۆرێك لەو کرێکارانە لە دوای خوێندنەوەی سرود؛ مارسیز، هەوڵیان دەدا لە پەنجەرەکانەوە خۆیان فرێبدەنە خوارەوە. هەر چەندە ئەندامگیری لاوانی ئەڵمانیش زۆر لەوە باشتر نەبو. ئەگەر چی ئەو لاوانە لەژێر گوشارێکی مەزندا بون و پێیان دەوتر "بەدڵنیاییەوە ئێوە ناتانەوێت پەیوەندی بە کۆمەڵێك چەتەی جل خۆڵەمیشیو پیسی سوپاوە بکەن" کەچی لەگەڵ ئەوەشدا، لە کۆی 220 لاوی هیتلەری کە بۆ بەئەندامبون لە دەستەی پاراستن لەبەرچاو گیرابون، تەنها 18 کەسیان پەیوەندی بەدەستەی پاراستنەوە کردو باقییەکەیان پێیان باش بـ

پەیوەندی بە سوپاوە بکەن (بەپێی ئەو راپۆرتەی هۆسلەر، فەرماندەی سەربازگێری دەستەی پاراستنی چەکدار لەرۆژئاوای ئەڵمانیا پێشکەشی کردبو). رەنگە بێشوماری زەرەروزیانی هێزەکانی دەستەی پاراستن لەچاو زیانەکانی سوپا کاریگەری لەسەر بریاری ئەو کەسانە هەبوبێت.

Voir Karl o. paetel, "Die S.S" dans viertlahreshefte fur)
(Zeitgeshiehte, janvier 1945

بۆ ئەوەی لەوە تێبگەین کە ئەم هۆکارەش ئەوەندە یەکلاکەرەوە نەبو، بگەڕێرەوە بۆ ئەم راپۆرتە: لە کانونی دوەم/ 1940دا، هیتلەر فەرمانی دەرکردبو بەوەی پێویستە پیاوانی یەکەی هێرش پەیوەندی بە هێزی دەستەی پاراستنەوە بکەن، دەرئەنجامی ئەو بریارەش بەپێی راپۆرتێکی بەردەست لەسەر کۆنیگسبۆرگ بە مشێوەیە بو: لە کۆی 1807 کەس کە بۆ خزمەتی پۆلیسی بانگهێشت کرابون، 1094 کەسیان ئامادەنەبونو بەپیر بانگەوازەکەوە نەچون، بەڵام لەوانەی ئامادەش بون 630 کەسیان شیاوی ئەو کارە نەبونو تەنها 82 کەس توانایان هەبو لە ریزەکانی دەستەی پاراستن خزمەت بکەن.

71. ورنەر بێست، سەرچاوەی پێشو، ل99.

72- لەگەڵ ئەوەشدا، هیتلەر پێی لەسەر ئەوە دادەگرت کە ناوی یەکەی هێرش sturmbeteilung بەڵگەیە لەسەر ئەوەی "بەشێکە لە بزوتنەوە"، هەروەکو چۆن پێکهاتەکانی دی بەشێکن لە بزوتنەوە وەك دەزگای پروپاگەندە، رۆژنامە، پەیمانگە زانستیەکانو هتد. لەلایەکی دی، هەوڵی دەدا ئەو وەهمەش لەسەر بەهای سەربازی رێکخراوێکی نیمچە سەربازی برەوێنێتەوەو خوازیاری ئەوەش بو پەروەردەی یەکەی هێرش بەپێی پرەنسیپی حیزب بێت، نەك لەسەر پرەنسیپی سوپا. سەرچاوەی پێشو.

73- دامەزراندنی یەکەی هێرش بەرەسمی لە پێناوی پاراستنی کۆبونەوەکانی نازی بو، ئەمە لەکاتێکدا بەشێوەیەکی سەرەکی ئەرکی دەستەی پاراستن، پاراستنی سەرکردە نازییەکان بو.

74. هیتلەر، سەرچاوەی پێشو.

75. ئێرنست بایەر، Die S.A، بەرلین، 1938

76- ژیاننامەی "رۆهم" بەرونی ئەوە نیشاندەدا کە قەناعەتی سیاسی خۆی لەگەڵ بیروباوەری نازییەکان جیاوازو ناتەبابوە. هەمیشە لایەنگری لە "دەوڵەتی سەربازی" soldatenstaat دەکردو بەردەوامیش سەربازی بەسەر سیاسەتمەداردا پەسەند دەکرد des solaten vordens politiker (سەرچاوەی پێشو، ل349). ئەم برگەیەی خوارەوە بەڵگەیەکی رونو ئاشکرایە لەسەر رێبازی ناتۆتالیتارانەی هیملەر، یا راستترە بڵێن، ناتوانایی پەیبردنێتی بە تۆتالیتاریزمو داوا "گشتگیرەکانی": " من نازانم بۆچی نابێت ئەم سێ مەسەلەیەی خوارەوە پێکەوە تەباو گونجاوبن: دڵسۆزیو وەفادارییم بۆ شانشینی میراتگری

خانەدانی ویتلسباخ و میراتگری تاجی باڤاریا، سوپاس و ستایشم بۆ بەها گشتییەکانی جەنگی جهانی (مەبەستم لۆداندۆرفە) کە تائێستاش بەرجەستەی ویژدانی میللەتی ئەڵمانیا دەکات و هاورێیەتیم لەگەڵ بانگەوازدەرو ئالاهەڵگری ململانێ سیاسیەکان، ئۆدلۆف هیتلەر" (ل348).

ئەو هەڵوێستەی بۆ دواجار سەری خودی هیملەری خوارد، ئەوەبو لەدوای ئەوەی نازی دەسەڵاتی گرتەدەست، خەونی بە دامەزراندنی یەك دیکتاتۆرییەتی ڤاشی هاوشێوەی نمونەی ئیتاڵیا دەبینی کە تیایە پێویستە حیزبی نازی "کۆت و بەندی حیزب" بپچڕێنێت و "هەر خۆیشی ببێت بە دەوڵەت"، ئەمەش ڕێك ئەو شتەبو کە هیتلەر هەوڵیدەدا بەهەر نرخێك بوە خۆی لێ بەدورر بگرێت. بڕوانە ئێرنست ڕۆهم، warum S.A لە گوتارێکیدا بەرامبەر بە دەستەی دیپلۆماتیك، لە دیسامبری 1933، بەرلین.

لەچوار چێوەی حیزبیشدا پیلانگێری نێوان یەکەی هێرش و پاسەوانانی رایخ لەدژی دەسەڵاتی دستەی پاراستن و پۆلیس هەرگیز لەبەین نەبرا. هانز فرانك، فەرمانڕەوای گشتی پۆلۆنیا، لەساڵی 1942، واتە هەشت ساڵ لە دوای کوشتنی ڕۆهم و جەنەراڵ شلایخەر، بەوە تاوانبار کرا کە ویستویەتی "لەدوای جەنگ.. بەدەستیاری هێزی سوپا و یەکەی هێرش، گەورەترین شەڕ لە پێناوی دادوەری لەدژی دەستەی پاراستن دەست پێبکات" (پیلانگێڕی نازی، جلدی شەشەم، ل745).

77. هیتلەر لە نەبەردی من، کتێبی دوەم، بەشی یازدەهەم، دەڵێت: دەبێ پروپاگەندە کار بکات بۆ ئەوەی بیروباوەڕێك بەسەر سەرجەم دانیشتواندا بسەپێنێت، ئەمە لەکاتێکدا پێویستە ڕێکخستن ڕێژەیەکی کەم لە تێکۆشەرترین ئەندام لە خۆی بگرێت، هەروەها بڕوانە ج. نیسە، سەرچاوەی پێشو.

78. هیتلەر، هەمان سەرچاوەی پێشو.

79. هادامۆڤسکی، سەرچاوەی پێشو، ل28.

80. یەکەکانی پێشەنگی مەرگ دەستەی پاراستن، پێڕەویان لەم ڕێسایانەی خوارەوە دەکرد:

1. نابێت هیچ دەستەیەك لە شوێنی لەدایك بونی ئەرکەکانی ئەنجام بدات.

2. دەبێ هەر یەکەیەك لەدوای سێ هەفتە لە خزمەتکردن، شوێنی کارەکەی بگۆڕێت.

3. پێویستە لەسەر ئەندامان بەتەنها بەسەر شەقامەکاندا هاتوچۆ نەکەن، هەروەها نابێت نیشانەی پێشمەرگایەتیکەیشیان نمایش بکەن. بڕوانە گوتاری نهێنی هیملەر بەرامبەر بەفەرماندەی گشتی سوپای ئەڵمانیا، 1938 (لە ڕاستیدا ئەم وتەیە لەساڵی 1937 خوێندراوەتەوە، بڕوانە پیلانگێڕی نازی، جلدی چوارەم، ل616، تەنها هەڵبژاردەی لێیاداشتکراوە). لیژنەی ئەدەبی دژە سامی ئەمریکا بڵاویکردۆتەوە.

81. Heinrich Himmler, Die Schutztaffel als antibolschewistische Kanspforganisation: Aus dem Schwarzen Korps, No.3, 1936.

هیملەر بە ئاشکرا دەڵێت: "من دەزانم لە ئەڵمانیا خەڵکانێك هەیە، تەنها بە بینینی کراسی رەش نەخۆش دەکەون. ئێمە لەوە تێدەگەین‌و پێشبینی ئەوەش دەکەین کە هەمو خەڵك ئێمەی خۆشنەوێت..."

82 . هیملەر لە ئاخاوتنەکانی بۆ دەستەی پاراستن، هەمیشە جەختی لەسەر تاوانە ئەنجامدراوەکان دەکردەوەو ئاماژەی بە گرنگیشیان دەدا. بۆ نمونە سەبارەت بە پاکتاوکردنی یەهود دەیوت: "لێرەدا دەمەوێت زۆر بەڕاشکاوی دەربارەی مەسەلەیەکی زۆر مەترسیدار قسەتان بۆ بکەم. لەنێوان خۆماندا دەتوانین بەئازادییەکی رەها لەسەر ئەم مەسەلەیە بدوێین، بەڵام نابێت هەرگیز لەبەرامبەر خەڵکیدا قسەیان لەسەر بکەین". سەبارەت بە پاکتاوکردنی دەستەبژێری روناکبیرانی پۆڵۆنیش دەڵێت: "پێویستە لێرەدا گوێبیستی ئەم مەسەلەیە بین، بەڵام دەبێت یەکسەر لە یادی بکەین" (پیلانگێری نازی، جلدی پێنجەم، ل553 تا 558).

گۆبلزیش لە هەمان کتێبدا لەلاپەرە 266 لەسەر هەمان حاڵەت قسە دەکات: " سەبارەت بە مەسەلەی یەهود هەڵوێستێکمان گرتۆتەبەر کە دەبوایە بیگرینەبەر... ئەزمون ئەوەی فێرکردوین، بزوتنەوەو میللەت کاتێك پردەکانی دوای خۆیان روخاندوە، زیاتر بەپەرۆشەوە شەڕیان کردوە تا ئەوەی رێگەیەکیان بۆ پاشەکشێ هەبێت"

83 . سۆڤارین، سەرچاوەی پێشو، ل648، ئەو رەوشەی هەر دوو بزوتنەوە تۆتالیتارەکە گرتبویانەبەر بۆ ئەوەی ژیانی هەر دوو رێبەرەکەیان بەنهێنی بپارێزن، ناکۆك بو، لەگەڵ بەهای راگەیاندنی سەرجەم وڵاتە دیموکراسیەکان، ئەو وڵاتانەی ژیاننامەی تایبەتی سەرکردەکانیان بڵاودەکردەوە، ئیدی چ پاشا، سەرۆك کۆمار یا سەرەك وەزیران بێت. ئەمە لە کاتێکدا شێوازەکانی تۆتالیتاری رێگەنادەن تەماهی لەگەڵ ئەو قەناعەتەدا بکرێ: هەر کەسێك چەند پلەوپایەشی بەرز بێت، تەنها مرۆڤێکەو هیچی دی.

سۆڤارین لە هەمان کتێبدا بە دروشمی جۆراوجۆر ستالین وەسفدەکات: "ستالین، خانەخوێی نهێنی ئامێزی کرملینە"، "ستالین، کەسایەتییەکی دەرەهەستە"، "ستالین، ئەبوهۆلی کۆمۆنیستە"، "ستالین، لوغزە"، "ستالین، نهێنییەکی سەرمۆرە"، هتد...

84 . ئەگەر تروتسکی بریاری بدایە کودەتای سەربازی بکات، رەنگە توانای ئەوەی هەبوایە شکست بە دەستەی سێ کەسی، ستالین، کامنیف‌و زینۆڤیف بهێنێت. بەڵام بەبێ بچوکترین هەوڵ‌و کۆشش نوسینگەکەی خۆی بەجێهێشت، بێئەوەی پەنا بۆ سوپایەك بەرێت کە خۆی دروستی کردبوو ماوەی حەوت ساڵیش فەرماندەی بو. (ئیسحاق دویچەر، هەمان سەرچاوە، ل297).

85 . لەسەردەمی تروتسکیدا کۆمیساری جەنگ "دەزگایەکی نمونەیی" بو، بۆیە لە هەر شوێنێك پشێوییەك رویدایە، تروتسکی بانگهێشت دەکرا. (سۆڤارین سەرچاوەی پێشو، ل288).

86 . ئەو واتەواتەی لەسەر مردنی ستالین لەسەر زمان بو، بێخەوشی ئەم میتۆدە بەدرۆدەخاتەوە. رەنگە ستالین لەپێش مردنی کە بەدڵنیاییەوە پیلانی بۆ پاکتاوکردنێکی گشتی دی دادەرشت، بەدەست یەکێك لەچواردەورە نزیکەکەی کوژرابێت. چونکە ئیدی کەس هەستی بەسەلامەتی گیانی خۆی نەدەکرد، بەڵام سەرباری سەلماندنە ناراستەوخۆکانیش، کەچی ئەستەم بو کارێکی لەمجۆرە پشتراست بکرێتەوە.

87 . هیتلەر بەرپرسیارێتی کوشتنی پۆتمپا . ێ لە ئەستۆ گرت کە ساڵی 1932 لە رێگەی بکوژانی دەستەی پاراستنەوە ئەنجام درابو. ئەمە لەکاتێکدا ئەگەرێکی بەهێز هەیە، خۆی هیچ رۆڵێکی لەو روداوەدا نەبوبێت. ئەوەی لێرەدا گرنگە سەقامگیربونی پرەنسیپی ئاوێتەبونە، یا بەزمانی نازی "دڵسۆزیو وەفاداری نێوان رێبەرو میللەتە" کە رایخ پشتی پێدەبەست (هانس فرانك، هەمان سەرچاوەی پێشو).

88 . یەکێك لە خەسڵەتە سەرەکییەکانی ستالین.. ئەوەبو کە تاوانو کردەوە دزێوو هەڵە سیاسییەکانی... دەخستە ئەستۆی ئەو کەسانەی پیلانی سوککردنو ماڵ وێرانکردنی لە دژیان دادەرشت". (سۆڤارین، سەرچاوەی پێشو، ل655). شتێکی ئاشکرایە کە رێبەری تۆتالیتاری دەتوانێت بەوپەری ئازادییەوە هەڵەکانی بخاتە ئەستۆی ئەو کەسەی هەڵیدەبژێرێت، مادامەکی ئەو کردەوانەی دەستیارانی سەرۆك ئەنجامی دەدەن لەسروشتی خۆیەوە سەرچاوە دەگرێ، بەجۆرێك، دەکرێ هەمو کەسێك رۆڵی فێڵبازانە وازی بکات.

89 . خودی هیتلەر . نەك هیملەر یا بۆرمان یا گۆبلز . بە کردەوە کارپایی (اجرات) ریشەییو رادیکاڵی دەردەکردو تێزە داهێنەرەکانی هیتلەریش هەمیشە لە پێشنیازی خەڵکە نزیکەکەی دەوروبەری رادیکاڵانەترو پەرگیرتر بو. تەنانەت خودی هیملەر توشی شاگەشکە بو کاتێك جێبەجێ کردنی "دواچارەسەری" مەسەلەی یەهود خرایە ئەستۆی، ئەمرۆ هەمو ئەو شتانە بە گەلێك بەڵگەنامە پشتگیری لێدەکرێ. هەروەها چیدی ناتوانرێ باوەڕ بە خوشنودی ئەو داستانانە بکەین کە دەڵێت ستالین لە هاورێ چەپرەوەکانی ناو حیزبی بۆلشەفیك میانڕەوتر بوە. کەواتە، جێگەی خۆیەتی مرۆ ئەوەی یادبکەوێتەوە کە سەرکردە تۆتالیتارەکان بێپەروا هەوڵدەدەن وەك کەسانێکی میانڕەو لەبەرامبەر دیدی دونیای دەرەوە بەدیاربکەونو رۆڵی واقیعیشیان . واتە بە هەر نرخێك بوە بزوتنەوە بەرەو پێشەوە بەرنو سود لە هەمو شێوازێك وەربگرن بۆ ئەوەی جوڵەی بزوتنەوە خێراتر بکەن . زۆر بەوردی بشارنەوە. بۆ نمونە بڕوانە یادی ئەمیراڵ "ئەریك رایدا" دەربارەی "پەیوەندیم لەگەڵ ئەدلۆف هیتلەرو حیزب"دا لە کتێبی پیلانگێڕی نازی، جلدی هەشتەم، ل707. "هەر کاتێك زانیارییەك یا واتەواتێك دەربارەی رێوشوێنی ریشەیی حیزب یا گەستاپۆ، درزەی دەکرد، لە رێگەی هەڵسوکەوتی هیتلەرەوە ئەو دەرئەنجامە هەڵدەگۆزرا کە رێوشوێنێکی لەوجۆرە بە فەرمانی هیتلەر دەرنەچوە... لەدوای

ماوەیەکی زۆر، هێدی هێدی گەیشتمە ئەو دەرئەنجامەی کە خودی فوهرەر هەمیشە حەزی بەچارەسەری ریشەیی کردوە، بێئەوەی ئەو ئارەزووەی ئاشکرا بکات"

ستالین پێشئەوەی بەدەسەلات بگات، لە ململانێی ناوخۆی حیزبدا، هەمیشە هەولیدەدا وەك "کەسێکی میانرەو" دەربکەوێت (بروانە دویچەر، هەمان سەرچاوەی پێشو، ل295). هەر چەندە ستالین کەسێکی سازشکار نەبو، بەلام هەرگیز وازی لەو رۆڵەی خۆی نەهێنا، بۆ نمونە کاتێك لە سالی 1936 رۆژنامەنوسێکی بیانی لەسەر ئامانجی شۆرشی جهانی پرسیاری لێکرد، بەمشێوەیە وەلامی دایەوە: "هەرگیز ئێمە پلانو نیازێکی لەو جۆرەمان نیە... ئەم دیدە جۆرێك لە بەدحالی بونی تیایە... بەدحالی بونێکی پێکەنیناوی یا لەوەش خراپتر تراجیدیایەکی پێکەنیناوی" (دویچەر، سەرچاوەی پێشو، ل422).

90- بروانە ئەسکەندەر کوێرە Koyre، "ئەرکی سیاسی درۆ هاوچەرخەکان"، گۆڤاری "تیانوسی یەهودی هاوچەرخ"، حوزەیران، 1945

هیتلەر لە کتێبی (ئەبەردی مەن)، کتێبی دوەم،بەشی نۆیەم، وەك نمونەگەلێك لەبەردەم بزوتنەوە تۆتالیتارەکاندا، بەدورودرێژی گفتوگۆ لەسەر چاکەو خراپەی کۆمەڵە نهێنیەکان دەکات. هەر زۆر بەزوویی تێروانینەکانی بەهەمان هەڵهێنجانی کوێری گەیاند، واتە پشت بەستن بە پرەنسیپی کۆمەڵە نهێنییەکان بەبێ رەچاوکردنی خەسڵەتی نهێنی بوونیانو جێبەجێ کردنی ئەو پرەنسیپانەش "بەرۆژی نیوەرۆ" نازییەکان لەپێشئەوەی دەسەلات بگرنەدەست بچوکترین نهێنیان نەبو. تەنها لەسەردەمی جەنگداو کاتێك رژێمی نازی بە تەواوەتی تۆتالیتاریزە بو، رێبەری حیزب لەهەمو لایەکەوە بەهەرەمییەتی سەربازی دەورەدرا کە بۆ ئیدارەدانی کاروباری جەنگ پێوەی وابەستەبو، ئیدی بەراشکاوی فەرمانی بۆ پێکهاتەکانی دەستەبژێری بزوتنەوە دەرکرد کە هەر کارێك پەیوەندی بە "دواچارەسەر"ەوە هەبێت، واتە ریشەکێش کردنو لەناوبردنی بەکۆمەڵ، دەبێ بەتەواوەتی بە نهێنی بمێنێتەوە. هەر لەو ساتەوە هیتلەر وەك سەردەستەی پیلانگێران رەفتاری دەکرد، بێئەوەی بەشێوەیەکی ئاشکرا خۆی لە راگەیاندنی ئەو واقیعە بدزێتەوە. هیتلەر لە مایس/ 1939، لەمیانەی گفتوگۆیەکیدا لەگەڵ فەرماندەی گشتی، بریاری لەسەر ئەم رێسایانەی خوارەوەدا، رێسایەك کە مرۆڤ پێیوایە لە ئەلفبای کۆمەڵە نهێنیەکانەوە کۆپی کراوە:

1. ، ئەو کەسەی پێویست نیە بزانێت، نابێت ئاگادار بکرێتەوە.
2. نابێت کەس لە ئاستی خۆی زیاتر بزانێت.
3. دەبێت هەمو کەسێك لەئانوساتی خۆیدا ئاگادار بکرێتەوە.

Heins Holdack, was wirklieh geschah, 1949, p. 378.

91. ئەم شیتەڵکارییە زۆر نزیکە لە شیکردنەوەکەی جۆرج سیمڵ "سۆسیۆلۆجیای نهێنیو کۆمەڵە نهێنیەکان، لە گۆڤاری سۆسیۆلۆجیای ئەمریکا، جڵدی چوارەم، کانونی دوەم/ 1906، بەشی پێنجەم لە کتێبی سۆسیۆلۆجیا، لایپزیگ، 1908،و کۆرت هـ. وۆڵف هەڵبژاردەیەکی بەناونیشانی "سۆسیۆلۆجیا لەلای جۆرج سیمڵ، 1950، لێوەرگێراوە.

92. لەبەر ئەوەی پلە نزمەکانی کۆمەڵگەی نهێنی، رۆڵی نێوەنجی لە سەنتەری کۆمەڵگەی ناوبراو وازیدەکەن، بۆیە پلە نزمەکانی چواردەوری پلە نێوەندییەکان، گوشارێکی لەسەرخۆی ئەوتۆ دروستدەکەن کە دەسەڵاتی لە دابینکردنی ئاسایشدا لەهەر جۆرە گاردێکی جیگیر لە ناوەوەو لە دەرەوە زیاترە. (هەمان سەرچاوە، ل89).

93ــ دەستەواژەی "برا سوێندخۆرەکان"، "هاوڕێ سوێندخۆرەکان"و "کۆمەڵە سوێندخۆرەکان"و هتد، لە ئەدەبیاتی نازیدا تا ئاستی بێزاربون، دوبارە دەبونەوە، ئەوەش بە هۆی ئەو کێشەی لەسەر رۆمانسییەتی لاوان پیادەی دەکرد، ئەو کێشەی لەنێو بزوتنەوەی لاوانی ئەڵمانیا برەوی هەبو. هیملەر بە شێوازێکی زۆر وردبینانەتر ئەو دەستەواژانەی بەکارهێناو کردی بە چەقی "بریاری نێوەندی" دەستەی پاراستن. "بەمشێوەیە بەپێی یاساگەلێکی نەگۆڕ کە سیستمی ناسیونال سۆسیالیستی وایکینگەکانی لەسەر دامەزراوەو وەك کۆمەڵە سوێندخۆرەکان لە پاراستنی نهێنیدا کە بە مانای دژایەتی کردنی رەهای ئەوانی دی دێت، بەیەك ریز بەرەو دوارۆژ هەنگاو دەنێین. (بڕوانە دالکوێن، سەرچاوەی پێشو). "ئەو دەمەی 1 تا 5ر1 ملیار مرۆڤ لەدژی ئێمەی میللەتی جێرمانی، ریز دەبەستن "، بڕوانە وتەکەی هیملەر لە کۆبونەوەی ئەفسەرانی دەستەی پاراستن لە پۆزن، 4/ تشرینی یەکەم/ 1943، پیلانگێری نازی، جڵدی پێنجەم، ل558.

94. سیمڵ، سەرچاوەی پێشو، ل490. ئەم پرەنسیپە وەك زۆرێك پرەنسیپی دی لەدوای ئەوەی مانای "پرۆتۆکۆڵەکانی پیرانی زایۆن" خوێندنەوەیەکی وردی بۆ کرا، لەلایەن نازییەکانیشەوە پیشتی پێبەسترا. بۆیە هەر لەم ناوکۆیەدا هیتلەر لە ساڵی 1922 رایگەیاند: "برادەرانی راست" هەرگیز لەوە تێنەگەیشتون کە زەروری نیە مرۆڤ دوژمنی یەهود بێت تا رۆژێك لە رۆژان بەرەو تابوت پەلکێش بکرێ بەڵکو تەنها یەهودی نەبوون بەسە بۆ ئەوەی تابوت دابین بکات (گوتارەکانی هیتلەر، ل12). لەو دەمەدا، هیچ کەسێك نەیدەتوانی مانای واقیعی ئەم فۆرمە تایبەتەی ئەو پروپاگەندەیە بەمجۆرە بخەملێنێت: رۆژێك دێت پێویست ناکات ئەو کەسەی بەرەو تابوت پەلکێش دەکرێ، دوژمنی ئێمە بێت، بەڵکە بەتەنها یەهودی بوون بەسە یا لەدواجاردا، تەنها ئەوەندە بەسە کە سەر بەمیللەتێکی دی بێت، بۆ ئەوەی لەلایەن لیژنەی تەندروستییەوە وەك رەگەزی ناشایستە بەژیان بە قەڵەم بدرێ. بەڵام هیملەر بەراستی لەو باوەڕەدا بو کە هەمو رێکخستنەکانی دەستەی پاراستن لەسەر ئەم پرەنسیپە دروست بوە:

"پێویسته بەشەرەف و بەدڵسۆزی و گیانی هاوڕێیەتییەوە کار لەگەڵ هاوخوێنەکانی خۆماندا بکەین و دوژمنایەتی ئەوانی دی بکەین" (سەرچاوەی پێشو).

95. بڕوانە سیمل، سەرچاوەی پێشو، ل480. 481.

96. سۆڤارین، سەرچاوەی پێشو، ل319، سەرلەنوێ دارشتەکەی بۆخارین دادەڕێژێتەوە.

97ـ بڕوانە سۆڤارین، سەرچاوەی پێشو، ل113، ستالین هەمیشە ئەو کەسانەی بەدڵ بو کە لە "لێدانێک"دا سەرکەوتو دەبون، چونکە پێیوابو سیاسەتیش وەك "لێدان" پێویستی بەهرەو لێهاتویی هەیە.

98. لەسییەکانی سەدەی بیستەمدا، لەکاتی ململانێ و کێشمەکێشی ناوخۆی حیزب، "هاوکارانی پۆلیسی نهێنی سۆڤێت، بێئەوەی کەسیان ئاوارتە بکرێ، بەدوژمنی سەرسەختی راست و لایەنگری ستالین دەژمێردران. کەواتە، لەودەمەدا، هەمو دەزگاکانی پۆلیسی نهێنی پشت و پەنای ستالین بون"، (سیلیگا، سەرچاوەی پێشو، ل48). سۆڤارین لەهەمان کتێب و لەلاپەڕەی 289دا دەڵێت؛ ستالین بەردەوام بو لەسەر ئەو چالاکییە پۆلیسیانەی لە کاتی جەنگی ناوخۆوە دەستی پێکردبو"، هەروەها نوێنەرایەتی مەکتەبی سیاسیشی دەکرد لەناو پۆلیسی نهێنیدا.

99. راستەوخۆ لەدوای کۆتایی هاتنی شەڕی ناوخۆ، پراڤدا بڵاویکردەوە کە فۆرمۆلەی " هەمو دەسەڵات بۆ سۆڤێتەکان" گۆڕاوە بە فۆرمۆلەی "هەمو دەسەڵات بۆ چیکا، واتە پۆلیس" دەسەڵاتی سوپاش بە کۆتایی هاتنی کردەوە دوژمنکارەکان کەمبووە... بەڵام پۆلیس بەلقە جۆراوجۆرەکانیەوە مایەوە کە بەسادەکردنی چالاکییەکانی، کارەکانی تۆکمە دەکرد". سۆڤارین، سەرچاوەی پێشو، ل251.

100ـ گۆرینگ سالی 1933 گەستاپۆی دامەزراند، لەسالی 1934یشدا هیملەری فەرماندەی دەستەی پاراستن، کرا بە سەرۆکی گەستاپۆ، ئەویش دەستوبرد کەوتە دانانی پیاوانی دەستەی پاراستن لە شوێنی کارمەندانی گەستاپۆ، بەجۆرێك لە کۆتایی ساڵەکانی جەنگدا لە 75٪ کارمەندانی گەستاپۆ لە پیاوانی دەستەی پاراستن بون. دەبێ ئەوەش بزانرێت کە کارمەندانی دەستەی پاراستن هەروەکو چۆن هیملەر رێکیخستبون، تەنانەت لەپێشئەوەی بزوتنەوەش دەسەڵات بگرێتە دەست، بە مەبەستی سیخوری کردن بەسەر ئەندامانی حیزبەوە پەروەردە کرابون. (هایدن، سەرچاوەی پێشو، ل308)، بۆ زانینی گەستاپۆ، بڕوانە جیڵز، سەرچاوەی پێشو، پیلانگێڕی نازی، جلدی دوەم، بەشی دوازدەهەم.

101. رەنگە یەکێك لە هەڵە ئایدیۆلۆجیا یەکلاکەرەوەکانی ڕۆزنبۆرگ کە بوە مایەی ئەوەی نزیکایەتی لەگەڵ هیتلەرو دەسەڵاتی لە نێو بزوتنەوە لەدەست بدات و خەڵکانی لەبابەت هیملەرو بۆرمان و تەنانەت سترایشەر . یش جێگەی بگرنەوە، ئەوە بو لە کتێبی "ئەفسانەی سەدەی بیستەم" دا جگە لە یەهود، جۆرێك لە فرە رەگەزی پێقبوڵ بو. چونکە بەو کارەی ئەو

پرەنسیپەی پێشێل کردبو کە پێیوایە، ئەوەی لەنێو "میللەتی جێرمانی" نەبێت، دەرکراوی "هەمو قەوارەیەکی مرۆڤایەتیشە"؛ بروانە تێبینی ژمارە 87.

102ـ سیمل، سەرچاوەی پێشو، ل492، ئەو کۆمەڵە نهێنیە تاوانبارانە دەژمێرێت کە ئەندامەکانی خۆبەخشانە، سەرۆکێك بۆ خۆیان دەست نیشاندەکەن، پاشان بەبێ هیچ نارەزایی و رەخنەیەك ملکەچی دەبن.

103ـ سیلیگا، سەرچاوەی پێشو، ل96ـ 97، وەسفی ئەوە دەکات کە چۆن لەدەیەی بیستەکانی سەدەی بیستەمدا، تەنانەت زیندانیە ئاساییەکانی لیژنەی میللی کاروباری ناوخۆ، "بێئەوەی وشەیەکی نارەزایی دەربڕن یا هاوارێك بکەن لەدژی ئەو حکومەتەی لەسێدارەی دەدان"، بەرەو شوێنی مردن پەلکێش دەکران. ل183

104. سیلیگا دەیگێڕێتەوە، ئەندامانی حیزبی بۆلشەفیك، ئەوانەی حوکمی مردنیان بەسەرا درابو "پێیان وابو ئەگەر لە سێدارەدانیان سەرلەبەری دیکتاتۆری بیرۆکراسی رزگار دەکات، ئەگەر لە سێدارەدانیان جوتیارە راپەریوەکان هێور دەکاتەوە (یا راستترە بڵێین فریویان دەدا)، ئەوا گیان بەختکردنیان بەفیڕۆ ناڕوات" (هەمان سەرچاوەی پێشو، ل 96. 97).

105ـ دیدوبۆچونی گۆبلز دەربارەی رۆڵی دیپلۆماتیك لەم بارەیەوە زۆر دیارو جیاکارە، "گومانی تیانیە کە بێئاگاکردنی دیپلۆماتەکان لە روداوی پشت پەردەوە، دەبێتە مایەی ئەوەی بە باشترین شێوە کارەکانی سەرشانیان ئەنجام بدەن... بەجێهێنانی رۆڵی هێورکردنەوەو ئاشتکردنەوە لەلایەن دیپلۆماتەکانەوە، قانعترین بەڵگەیە لەسەر راستگۆیی سیاسیان. (هەمان سەرچاوە، ل87).

106. لێوانێکی رادیۆیی رۆدۆلف هیس، ساڵی 1934، پیلانگێری نازی، جلدی یەکەم، ل193

107ـ ورنەر بیست لە سەرچاوەی پێشودا، مشێوەیە قسە لەسەر کارەکە دەکات: "ئایا ئیدارەی حکومەت رێسای عادیلانە دادەنێت یا نا... ئیدی ئەم کارە مەسەلەی هەق تێدەپەڕێنێت و دەبێتە مەسەلەیەکی چارەنوسساز. چونکە پێشێلکاری واقیعەکان.. بەدڵنیاییەوە مێژوو سزای دەدا تا دادگای نێو دەوڵەتی سزای لەسەر بدات، چارەنوسی ئەو کەسانەش کە یاسای ژیانیان پێشێلکردوە، بەدبەختی سەرنگونی و وێرانی دەبێت "

108. بروانە کراڤچینکۆ، سەرچاوەی پێشو، ل422. "کاتێك حیزب بە ئاشکرا بانگەشەی سیاسەتێکی دیاریکراو دەکات و بە پەنهانیش لەدژی ئەو سیاسەتە کار دەکات، هیچ کۆمۆنیستێکی تەڵقیندراو هەرگیز هەست ناکات حیزب درۆ دەکات"

109ـ "ناسیونال سوسیالیست رقی لە هاوڵاتیانی ئەڵمانی دەبێتەوە، ئەندامی یەکەی هێرش رقی لەناسیونال سۆسیالیستێکی ئاسایی دەبێتەوەو دەستەی پاراستن رقی لەیەکەی هێرش دەبێتەوە" (هایدن، سەرچاوەی پێشو، ل308).

110ـ سەرەتا هیملەر پاڵێوراوەکانی لەسەر وێنەی فۆتۆگراف هەڵدەبژارد. پاشان دەبوایە پاڵێوراوەکە لەبەردەم لیژنەیەکی رەگەزی ئامادەبێت بۆ ئەوەی رووی رەگەزی قبوڵ یا رەتبکاتەوە. بڕوانە هیملەر دەربارەی "رێکخستن و ئەرکی دەستەی پاراستن و پۆلیس"، پیلانگێڕی نازی، جلدی پێنجەم، ل616.

111. هیملەر بە باشی لەوە بەئاگابو کە یەکێك لە گرنگترین و پایەدارترین دەسکەوتەکانی، گۆڕینی مەسەلەی رەگەزی بو لە "چەمکێکی نێگەتیڤەوە کە لەسەر دژایەتیکردنی سامیزم بونیات نرابو" بۆ "ئەرکی رێکخستن بە مەبەستی پاڵپشتی کردنی دەستەی پاراستن" لەپێناوی ئەوەی هێزی پۆلیس بۆ ئەرکی تایبەت بەکاربهێنێت.

Der Reichsfuhrer S.S und chef der Dentschen, polizei

بەمشێوەیە بۆ یەکەمجار مەسەلەی رەگەز پێگەی نێوەندی وەرگرت، یا راستترە بڵێین بو بەخودی نێوەند، بەجۆرێك ئەو چەمکە نێڤەتیڤەی تێپەڕاند کە خۆی لەرق لێبونەوەیەکی سروشتی بەرامبەر بەیەهود دەنواند. بەمجۆرەش ئایدیای فۆهرەر تێکەڵ بە خوێنێکی گەرمی ژیان بو"

Der megder S.S Der Reichsfuhrer S.S. S.S Hauptant – Schulungsamt.، بۆ بڵاوکردنەوە نیە، ل25.

112ـ کاتێك هیملەر لەساڵی 1929 بوە فەرماندەی دەستەی پاراستن، پرەنسیپی هەڵبژاردنی رەگەزی و یاسای هاوسەرێتی گەڵاڵە کردو ئەوەشی خستەپاڵ: "ئەندامانی دەستەی پاراستن بە باشی دەزانن کە ئەم سیستەمە گرنگییەکی مەزنی هەیە. گاڵتەجاری و قەشمەری کردن و بەدحاڵی بون، پێمانەوە نانوسێت، چونکە دوارۆژ بۆ ئێمەیە"

Quoted from d'Alquen. Op. cit.

هیملەر لەدوای چواردە ساڵ لە وتەیەکیدا لە خارکۆف (پیلانگێڕی نازی، جلدی چوارەم، ل572)، وەبیر ئەفسەرانی دەستەی پاراستنی دەهێنێتەوەو پێیان دەڵێت: "ئێمە یەکەم کەس بوین مەسەلەی خوێنمان بەکردەوە چارەسەر کرد، هەڵبەتە مەبەستی ئێمە لە مەسەلەی خوێن دژایەتی کردنی یەهود نیە. دژایەتیکردنی یەهود رێك لەفلیقانەوەی ئەسپێ دەچێت. مەسەلەی خۆپاککردنەوە لە ئەسپێ، مەسەلەیەکی ئایدیۆلۆجیا نیە، بەڵکو مەسەلەی پاك و خاوێنیە... بەڵام سەبارەت بە ئێمە، مەسەلەی خوێن بەهای تایبەتی خۆمان وەبیردەهێنێتەوە، ئەو بناغە واقیعییەمان وەبیردەهێنێتەوە کە میللەتی ئەڵمانیا یەکدەخات.

113. هیملەر، سەرچاوەی پێشو، پیلانگێڕی نازی، جلدی چوارەم، ل 616.

114. وتەکەی هیملەر لە پۆزن، پیلانگێڕی نازی، جلدی چوارەم، ل558.

بەشی سێیەم

تۆتالیتاریزم لە دەسەڵاتدا

هەر کاتێك بزوتنەوەیەك لە وڵاتێكدا دەسەڵات بگرێتەدەست، ئیدی ئەو بزوتنەوەیە چ رێكخستنێكی نێونەتەوەیی هەبێت، یا لە ئامانجی ئایدیۆلۆجیدا جهانیو لە تێڕوانینی سیاسیدا گەردونی بێت، پێگەكەی بەرەو ناكۆكییەكی ئاشكرای دەبات. بزوتنەوەی سۆسیالیستی دەیتوانی خۆی لە قەیرانێكی لەو جۆرە بەدوور بگرێت، مادامەكی مەسەلەی نیشتمانی . واتە ئەو مەسەلە ستراتیجییەی شۆڕشێك دەیسەپێنێت . لەلایەن ماركسو ئەنگلسەوە بەشێوەیەكی سەرسوڕهێنەر فەرامۆش كرابو، لەلایەكی دی، كاتێك بزوتنەوە روبەروی مەسەلەی حوكمڕانی بوەوە كە جەنگی جهانی یەكەم دەسەڵاتی نێونەتەوەیی دوەمی بەسەر لقە نەتەوەییەكانیدا نەهێشتبو، هەروەها باڵاكردنی هەستی نەتەوایەتی بەسەر هاوكاری نێونەتەوەییدا وەك واقعێكی نەگۆڕ پێقبوڵ بو. بە گوزارشێكی دی، كاتێك بزوتنەوە سۆسیالیستەكان دەرفەتی ئەوەیان بۆ رەخسا لە وڵاتەكەی خۆیان دەسەڵات بگرنەدەست، ئیدی بەحیزبی نەتەوەیی گۆڕدران.

ئەم گۆڕانە هەرگیز بزوتنەوەی تۆتالیتاری بۆلشەفیزمو نازیزمی نەگرتەوە. چونكە كاتێك ئەو دوو بزوتنەوەیە دەسەڵاتیان گرتەدەست، ئەومەترسییەی هەڕەشەی لێیان دەكرد لەم دوو شتەدا خۆی دەنواند: لەلایەكەوە ئەوەندەی دەزگای دەوڵەتیان گرتەدەست، خەریك بو فۆرمی حكومەتێكی چەقبەستویان وەردەگرت(1)، لەلایەكی دی، ئەگەری ئەوەش هەبو كە ئازادی جوڵەی ئەو دوو بزوتنەوەیە لە سنوری ئەو دوو وڵاتەی دەسەڵاتیان تیا گرتۆتەدەست، سنوردار بكرێت. ئەو دوو مەترسییە بۆ بزوتنەوەیەكی تۆتالیتاری یەكسانە بە مردن: گۆڕان بەرەو رەهاگەری رەنگە سنورێك بۆئەنگیزەو هاندانی ناوەوەی بزوتنەوە دابنێت، ئەمە لە كاتێكدا گۆڕان بە ئاراستەی ناسیونالیزم رەنگە بەربەستێك

لەبەردەم پەلهاویشتنی بزوتنەوە بەرەو دەرەوە دروستبکات کە بزوتنەوەی تۆتالیتاری بەبێ ئەو پەلهاویشتنە ناتوانێت درێژە بە بەردەوامی ژیانی خۆی بدات. ئەگەر تەماشای فۆرمی حوکمڕانی بکەین کە لەم دوو بزوتنەوەیە سەرهەڵدەدا، یا راستتر، خۆبەخۆ لە بانگەشەکانی بالادەستی کاملّو لە سیستمی جهانی یەکگرتوی ئەو بزوتنەوانە سەرچاوەدەگرێ، دروشمەکەی تروتسکی "شۆڕشی بەردەوام" گونجاوترین دروشمە کە بەرجەستەی ئەو بانگەشانە بکات، هەرچەندە تیورەکەی تروتسکی تەنها پێشبینییەکی سۆسیالیستی بو لە شێوەی زنجیرەیەك شۆڕشی یەك لەدوای یەك، هەر لە شۆڕشی بۆرجوازی لەدژی دەرەبەگایەتییەوە تا شۆڕشی پرۆلیتاریا لەدژی بۆرجوازییەت، لە ئاسۆی دوارۆژێکی دووردا؛ دەرفەتی گۆڕان دەرەخسێنێ، پرۆسەیەك دەبێت لە ولاتێکەوە بۆ ولاتێکی دی گەشەبکات تا سەرتاسەری جهان دەگرێتەوە[2] خودی دروشمەکەی تروتسکی، بەدەر لەناوەرۆکەی تیۆرییەکەی و لەگەڵ گشت گرەنتیە نیمچە ئانارچیستەکانی، بە مانای "بەردەوامی شۆڕشەکان" دێت، لە واقیعدا جگە لە ناوێك شتێکی دی نەبو، کەچی لینین زیاتر دارشتەی زاراوەکەی بەدڵ بو تا ئەوەی ناوەرۆکە تیورەکەی پەسەندبکات. لە راستیدا شۆڕشەکانی یەکێتی سۆڤێت، لە سایەی رژێمی ستالیندا، لەدوای ساڵی 1934، بە تایبەتی لە سایەی هەڵمەتەکانی پاکتاوکردندا شێوەی دەزگایەکی هەمیشەیی وەرگرتبو[3] ئیدی لێرە بەدواوە، ستالین لە هەمو بۆنەیەکدا، پەلامارەکانی بۆ سەر دروشمە نیوە لەیادچوەکانی تروتسکی خەستتر دەکردەوە، چونکە خودی ستالین بڕیاریدابو سود لە هەمان تەکنیك وەربگرێت[4] لە ئەڵمانیای نازیشدا بەئاشکرا ئارەزویەکی لەو چەشنە هەستی پێدەکرا، هەرچەندە نازییەکان بە هەمان رادە دەرفەتی پێویستیان بۆ پیادەکردنی ئەمجۆرە شۆڕشە لەبەردەستدا نەبو. ئەوەی لێرەدا مایەی سەرنجراکێشانە، شۆڕشی بەردەوام لە ئەڵمانیا لەگەڵ پاکتاوکردنی باڵی حیزبی نازی دەستپێکرد کە ئازایەتی نواند "قۆناغی دوای شۆڕش"[5] بە

ئاشكرا رابگەیەنێت، ئەمە لە كاتێكدا "پێشەواو گاردە دێرینەكەی بە تەواوەتی دەیانزانی هەنوكە نەبەردی راستەقینە هەڵایساوە"[6] لێرە بەدواوە لەجیاتی چەمكی شۆڕشی بۆلشەفیكی، چەمكی "هەڵبـژاردنی نـەژادی بێبەزەییانـە" بەدیدەكەین كـە بـە ریشەتركردنی پێوەری هەڵبـژاردنی نـەژادی بـەدوادادێت، واتە لەناوبردنی ئەو نەژاد نزمانـەی ئـەو پێوەرانـەیان بەسـەرا پیادەنابێت[7] ئـەوەی شـایانی ئامـاژە بـۆ كردنـە هـەر یـەك لـە سـتالین و هیتلـەر بـەڵێنی سـەقامگیركردنی بارودۆخەكـەیان دەدا، لـە پێنـاوی ئـەوەی نیـازی خۆیـان دەربارەی ئەفراندنی حاڵەتێكی شلۆق و ناجیگیری بەردەوام بشارنەوە.

بەرامبـەر بـە زەحمـەتی و دژوارییـەكانی پێكـەوە هـەڵكردنی دەوڵـەت و بزوتنـەوە، بەرامبـەر بە بانگەشـەی تۆتالیتـاری لەگـەڵ دەسـەڵاتی سنوردار لـە وڵاتێكی سنور دیاریكراودا، لە روبەروبونەوەی ئەندامێتی رووكەشی لە بۆتـەی نەتەوەكانـدا كـە هـەر نەتەوەیـەك رێـزی سـەروەری ئـەوی دی و تێـڕوانینی لـە فـەرمانڕوایی كردنـی جهانـدا بگرێـت، جگـە لـەم فۆرمۆڵـە بێناوەرۆكـە رێگـە چارەسەرێكی دی باشتر نەبو. پێویستە رێبەری تۆتالیتاری ئەركێكی دوانەیی ئەنجامبدات كە لە یەكەم تێروانیندا تا رادەی پوچی ناكۆكئامێز دەردەكەوێت، چونكە لە لایەكەوە، دەبێ واقعێكی هەستپێكراو و ئـەركێكی جیاكار لە ژیانی رۆژانە بە جهانی ساختەیی بزوتنەوە ببەخشێت، لەلایەكی دی، پێویستە رێگە لە ئەفراندنی هەرجۆرە سـەقامگیرییەكی نوێ لـەم جهانـە نوێیە بگرێت. لەبەر ئەوەی كاركردن بۆ سـەقامگیركردنی یاسـا و دەزگاكـانی، بەدڵنیاییـەوە خـودی بزوتنەوە و هیوای داگیركردنی سەرتاپای جهان بەرەو لەناوچون دەبات. بۆیـە پێویستە لەسەر رێبەری تۆتالیتاری بە هـەر بەهایـەك بوە رێگـە نـەدات ئاسـایی بونـەوەی بارودۆخەكـە بكاتـە ئاسـتێك شـێوە ژیـانێكی نـوێ جـێگیر بێـت شێوەیەكی نوێ كە بە تێپەربونی كات سیمای ناڕەوایەتی خۆی لە دەستدەداو لەنێو تێكرای شێوە جیاوازو ناكۆكەكانی ژیانی نەتەوەكانی سەر رووی زەمین شوێنێك بۆ خۆی پەیدا بكات. لەو ساتەوەختەی دەزگا شۆڕشگێڕەكان دەبێتە

یــەکێك لــە شــێوەکانی ژیــانی نەتــەوەیی (لــەو ســاتەوەختەی هیتلــەر دووپاتیدەکردەوە کە نازیزم "کالآیەکی هاوردە نیە" و ستالینیش دامەزراندنی سۆســیالیزمی لــە تاکــە وڵاتێکــدا پــشتڕاستدەکردەوە، لــە راســتیدا ئــەم جەختکردنەوەو پشتڕاستکردنەوەیە زیاد لە هەوڵێك بو بە مەبەستی فریودانی جهـانی ناتۆتالیتـاری)، تۆتالیتـاریزمیش سـیمای "گـشتگیری" لەدەسـتدەدا.

ئەمەش یاسای پەیوەندی نێوان نەتەوەکان راڤەدەکات، بەپێی ئەو یاسایە هەر نەتەوەیـەك سـەرزەمین‌و میللـەت‌و نـەریتی مێـژویی تایبـەت بەخۆی هەیـەو لـە نەتـەوەکانی دی نزیـك دەخاتـەوە . ئەم فرەییـە . پلورالیزم . لە رێگـەی هێـزی بوونیـەوە، لێکۆڵینـەوەو مـشتومڕ دەربـارەی بایـەخ‌و متمانـەی رەهـای هـەر فۆرمێکی تایبەت لە حوکمڕانی بەکردەوە رەتدەکاتەوە.

ناکۆکی تۆتالیتاریزم لەسەر کورسی دەسەڵات، لەو پانتاییە پراکتیکەی جوڵـەی تیادەکـات لەوەدایـە کـە خاوەنـدارێتی هـەمو ئامرازەکـانی دەسـەڵات‌و توندوتیژی لە وڵاتێکدا، خەسڵەتێکی رەهای نیە. سوکایەتی کردنی بزوتنـەوە بە واقیع‌و لایـەنگیری سەرسـەختانەی لە یاسـای جهـانێکی سـاختە، دوو ئەرکە زۆر بـە زەحمـەت دەتـوانرێ تـا سـەر پاریزگـاری لێبکرێـت، چـونکە جەوهـەری هەنوکـەن، هـەروەکو چـۆن جەوهـەری دوێنـێش بـون. لەبەرئـەوەی دەسـەڵات لـە حکومەتی تۆتالیتاریدا بەمانای روبەروی واقیع دێت، بۆیـە دەبـی تۆتالیتـاریزم لە دەسەڵاتدا ئەم روبەروبونەوەیە بۆ رەنگاربونەوەیەکی بـەردەوام بەرزبکاتـەوە. بەڵام پروپاگەندەو رێکخستن هەرگیز بەس نیە بۆ ئەوەی بانگەشەی ئەوە بکرێ کە مەحاڵ لە توانادایە، باوەرنـەکردەنی حەقیقەتـەو لـۆجیکێکی سەرشـێتانەش بەسەر جهاندا باڵادەستە. کۆڵەکەی سەرەکی دەرونی لە ئەفسانەی تۆتالیتاریدا کە گرنگییـەگی زۆری هەیـە . بێزاری زۆر لـە بـارودۆخی بـاو، واتـە هـەمان ئـەو شتەی کە جەماوەر وەك تاکـە جهـانی مومکین رەتیدەکاتـەوە . چیدی لـە ئارادا نیـە. هـەر جـۆرە زانیارییـەکی ناچـیز، بـەڵام واقیعـی کـە لـە درزی پەردەیـەکی ئاسنینەوە دزە دەکات، پەردەیـەك هـەر لـە بنەرەتـەوە بـۆ ئـەوە دروسـتکراوە تـا

بەربەستێکی بە هێز لەبەردەم لێشاوی واقعێکی هەڕەشەکەر پێکبهێنێت، کە زۆرجار لە کەنارێکی دییەوە دێت، واتە کەناری جهانی ناتۆتالیتاری، هەڕەشەیەك لەدژی بالادەستی تۆتالیتاریزم پێکدەهێنێت زۆر لە مەترسی پروپاگەندەی چەواشە توندترو بە بەلاترە.

هەوڵو کۆشش لە پێناوی بالادەستی گشتگیر بەسەر هەمو میللەتانی سەر زەمینو رامالینی هەمو واقیعێکی ناتۆتالیتاری پێشبڕکێکار، لە ناخی رژێمی تۆتالیتاریدا خۆی متکردوە، بۆیە ئەگەر ئەو رژێمانە فەرمانڕەوایی جهان نەکەن بە دوائامانجیان، ئەگەرێکی زۆر بەهێز هەیە، ئەوەی بەدەستیان هێناوە لە دەستی بدەن. بە هەر حاڵ تەنها لەلایەن دەسەلاتی رژێمی تۆتالیتارییەوە کە دەستی بەسەر جهاندا بگرتبێت، دەتوانرێ تاکی گۆشەگیر بەتەواوەتیو بەرەهایی دەستەمۆ بکرێت. لەم رووەوە هەوڵی بزوتنەوەی تۆتالیتاری بۆ گەیشتن بە دەسەلات لە ولاتێکدا دەبێ بەپلەی یەکەم، سەرکردایەتییەکی گشتی (یا لقەکانی لە ولاتانی پاشکۆی بزوتنەوە) بەرەسمی دامەزرێنێت یا بەرەسمی دانییابنرێت، بەدەستهێنانی جۆرە تاقیگەیەك بۆ ئەوەی بزوتنەوە بتوانێت لەسەر واقیعو لەدژی واقیع درێژە بە تاقیکردنەوەکانی بداتو خەڵکی بەپێی دوا ئامانجخوازی بزوتنەوە رێکبخات کە تاكو میللەت لەبەرچاو ناگرێت، هەرچەندە لەم زەمەندا هەلومەرجی بەدیهاتنی تۆتالیتاریزم بەگوێرەی پێویست کامڵ نیە، بەلام بە رادەیەك لەبارە کە دەرئەنجامێکی هەندەکی گرنگ بەدەست بهێنرێ. دەسەلاتی تۆتالیتاری بۆ ئەوەی لە دەست بەسەراگرتنی جهانو لە ئاراستەکردنی لقەکانی دەرەوەی بزوتنەوە سەرکەوتو بێت، دەبێ ئیدارە بۆ گەیشتن بە ئامانجە دوور مەوداکانی بەکاربهێنێت: بۆ ئەمەش پۆلیسی نهێنی دادەمەزرێنێت تا هەوڵە ناوخۆکانی پێ جێبەجێ بکات کە بە بەردەوامیو بەدڵنیایی واقیع بە ئەفسانە بگۆڕێتو پارێزگاری لێبکات، سەرئەنجام ئۆردوگای زۆرەملێ وەك تاقیگەیەك بۆ تاقیکردنەوەی پراکتیکی بالادەستی گشتگیر دادەمەزرێنێت.

1. دەوڵەتی تۆتالیتاری

مێژوو فێرمان دەکات کە گەیشتن بە دەسەڵاتو بەرپرسیارێتی، سروشتی حیزبە شۆڕشگێرەکان بە قووڵی دەگۆڕێت. ئەزمونو عەقلی دروست گرەنتیەکە خەڵکی والێدەکات پێشبینی ئەوە بکەن کە تۆتالیتاریزم لە دەسەڵاتدا هێدی هێدی پەرۆشی شۆڕشگێری لە دەست دەداو لە خەسڵەتە تۆباوییە سەرەتاییەکانی دوور دەکەوێتەوە: کاری ڕۆژانەی حکومەتو پیادەکردنی دەسەڵاتی واقیعی، بانگەشەکانی پێش بەدەسەڵات گەیشتن بزوتنەوە رووتوش دەکاتو جهانی ئەفسانەی ڕێکخستنەکانیان هێدی هێدی لەنێودەبات. سەرئەنجام بەحوکمی سروشتی کارەکان ئیدی چ گشتی بێت یا تایبەتی وادەخوازێت پێداویستیو ئامانجە رادیکاڵەکان بە هەلومەرجی بابەتی پارسەنگ بدرێتەوە، ئەمە لە کاتێکدا، واقیعیەت بە مانای وشە بایەخێکی ناچیزی لەلایەن کۆمەڵگەی ئەتۆمییەوە پێدەدرێت، ئەو کۆمەڵگەیەی ئارەزوی ئەفسانەی تیایە باڵادەستە.

شتێکی ئاشکرایە کە زۆرێك لە هەڵەی جهانی ناتۆتالیتاری لەبواری پەیوەندی دیپلۆماسی لەگەڵ حکومەتە تۆتالیتارەکاندا (دیارترین جۆری ئەم هەڵانە متمانەی جهانی ناتۆتالیتاری بو بە پەیماننامەی میونیخ لەگەڵ هیتلەرو رێکەوتننامەی یاڵتا لەگەڵ ستالین بو)، لە ئەزمونو عەقلێکی دروستەوە سەرچاوە دەگرێ کە لەناکاو پەیوەندی بە واقیعەوە لەدەستدا. بە پێچەوانەی ئومێدی هێندێك کەس، ئەو دەستبەرداربونە بەرامبەر دەوڵەتە تۆتالیتارەکان سەرکەوتنی بەدەست نەهێناو گەشەکردنی دەسەڵاتی نێودەوڵەتیشیان کۆمەکی بەو دەوڵەتە تۆتالیتارانە نەکرد بچنە بۆتەی نیونەتەوەییەوەو وازیان لەو سکاڵا درۆزنانەیەش نەهێنا کە پێیوایە سەرتاسەری جهان لەدژیان یەکریزی بەستوە. لە راستیدا ئەو نەرمی نواندنە نەك تەنها ئەو دەوڵەتانەی پاشگەز نەکردەوە، بەڵکو سەرکەوتنە دیپلۆماسیەکان ئارەزوی پەنابردن بۆ

ئامرازی توندوتیژی لەلای ئەو دەوڵەتانە دوو هێندەتر کردو بوە مایەی زیاتر دژایەتیکردنی ئەو هێزانەش کە خوازریار بون سازشیان لەگەڵدا بکەن.

نائومێدی سیاسەتمەدارو دیپلۆماتەکان سەردەمانێك پێش نائومێدی چاودێرە خێرخوازو لایەنگرانی حکومەتە شۆڕشگێڕە نوێیەکان کەوتبو. چونکە ئەوانە هەوڵیاندەدا دەزگای نوێو سیستمی یاسایەکی نوێ دامەزرێنن کە بە حوکمی ناوەڕۆکە شۆڕشگێڕەکەی دەبووە مایەی جۆرە سەقامگیرییەكو بەوجۆرەش دەیتوانی جڵەوی بزوتنەوە تۆتالیتارەکان بگرێت، بەلانیکەمەوە لەو وڵاتانەی دەسەڵاتیان تیا گرتۆتە دەست. بەڵام لەجیاتی ئەوە ئاستی توندوتیژی ڕووداوەکان لە یەکێتی سۆڤێتو ئەڵمانیای نازی، بەپێچەوانەوەی بوونی ئۆپۆزیسیۆنی سیاسی ناوخۆوە بەرز دەبوەوە، بەجۆرێك نەیاریی کردنی سیاسی وەك بەهانەی پیادەکردنی تیرۆر بەدیارنەدەکەت (هەروەکو ڕەخنەگرە لیبراڵەکان خوویان بەسەلماندییەوە گرتبو)، بەڵکو دوا بەربەست بو لەبەردەم ئەوەی تیرۆر بەچڵەپۆپە بگات[8]

شێوازی ڕژێمە تۆتالیتارەکان لە چارەسەرکردنی مەسەلە یاساییەکاندا، زیاتر بوە مایەی دڵراوکێ. لە ڕاستیدا نازییەکان لە ساڵانی یەکەمی دەسەڵاتیاندا، لێشاوێك یاساو فەرمانیان دەرکرد، بەڵام هەرگیز بیریان لەوە نەکردەوە بەرەسمی دەزگای "ڤایمار" هەڵوەشێننەوە. بەڵکو هێندێك لە ئیدارەیان وەك خۆی هێشتەوە، ئەمەش هێندێك چاودێری ناوخۆو بیانی ئومێدەوار کرد کە سنورێك بۆ چالاکی حیزب دابنرێتو پێشبینی خێرای ئاساییکردنەوەی سیستمی نوێش بکەن. بەڵام دەرکردنی یاسای نۆرمبۆرگ سنورێکی بۆ ئەم گۆڕانکارییە دانا و دەرکەوت کە خودی نازییەکان هەرگیز بە مەسەلەی ئاساییبونەوە پەیوەست نەبون، بەلانیکەمەوە لەسەر ئاستی یاساکانی خۆشیاندا. نازییەکان بەجۆرێك بایەخیان بە: "هەنگاونانی جێگیرو نەگۆڕی بەردەوام بەرەو ئامانجی نوێ" دەدا کە "ئامانجی پۆلیسی نهێنی دەوڵەتو بواری کارکردنی" یا ئامانجی هەر دەزگایەکی دی دەوڵەتو حیزب کە خۆیان

دایانەمزراندبو، "بەهیچ شێوەیەك لە شێوەكان نەدەچوە چوارچێوەی ئەو یاساو بڕیارانەی كە لەپێناوی ئەم ئامانجە نوێیانەدا دارێژرابون"[9] تەنانەت ئەگەر مرۆڤ لەسەر ئاستی كردەوەش تەماشای بكات، دۆخێكی بێسەروبەرەیی لەم واقیعەدا بەدیدەكات كە "ژمارەیەك لە یاسا رەچاوكراوەكان رێگەی ئاشكرابون ناگرنەبەر"[10]. بەڵام لەسەر ئاستی تیۆری، ئەم نایاساییە لەگەڵ ئەو وتەیەی هیتلەر یەكدەگرێتەوە: "دەبێ دەوڵەتی تۆتالیتاری هەمو جیاوازییەك لە نێوان یاساو رێسای ئەخلاقی پشتگوێبخات"[11]، گریمان لەرووی پرەنسیپەوە یاسای رەچاوكراو هاوشێوەی رەوشتە گشتییەكانە، ئەو رەوشتەی هەمیشە لە ویژدانی كۆوە دەردەچێت، ئیدی پێویست ناكات لەرێگەی بڕیاری یاساییەوە ئاشكرا بكرێت. لە یەكێتی سۆڤێتدا ئیدارە مەدەنییەكانی پێش شۆڕش لە روداوەكانی شۆڕشدا لە نێوچون، بۆیە لە قۆناغی گۆڕانكاری شۆڕشگێڕانەدا هیچ گرنگییەكی بە مەسەلەی یاسایی نەدەدا، تەنانەت تا ئەو رادەیەی لە ساڵی 1936دا لە دەركردنی یاسایەكی زۆر بەرفراوان و گشتگیرو سەرتاپا نوێ، كەمتەرخەمی نەدەكرد (ئەوەش سەرپۆشێك بو لە رستەو پرەنسیپی لیبراڵی كە لە پشتی ژیانی سیاسەتی واقیعەوە دەخرایە بەر گیوتین ـ مقصلة . guillotine)[12]، ئەم كارەش روداوێك لە روسیاو لەدەرەوەی روسیا پشتیوانییەكی گەرمی لێكراو بە دوا قۆناغی شۆڕشگێڕی دانرا. لەگەڵ ئەوەشدا، دەركردنی ئەو یاسا نوێیانە نیشانەی دەستپێكردنی پاكتاوكردنێكی مەزن بو كە لە ماوەی نزیكەی دوو ساڵدا توانی ئیدارەی ئەو دەمە لە رەگوریشەوە هەڵكەنێت و شوێنەواری هەمو ژیانێكی ئاسایی بسڕێتەوەو ئەو گەشەكردنە ئابورییەی وڵاتیش لە ماوەی چوار ساڵی دوای لە نێوبردنی كوڵاك (یا جوتیاران و دەرەبەگە روسەكان، ئەوانەی روبەروی ریفۆرمی كۆمۆنیستی لە بواری كشتوكاڵداو داماڵینی موڵكایەتی بونەوە) و سەقامگیركردنی كاری بە كۆمەڵی زۆرەملێی گوندنیشینەكان بەدیهاتبو، لە ناوبەرێت[13]. لەو ساتەوەختەوە، یاسای ساڵی 1936 هەمان رۆڵی دەبینی كە یاسای ڤایمار لە سایەی نازییەتدا دەیبینی:

ئەم یاسایە لەگەڵ ئەوەی هیچ حیسابێکی کردەیی بۆ نەدەکرا، کەچی ڕژێم هەرگیز هەڵینەوەشاندەوە. ئەمە لە کاتێکدا تاکە جیاوازی نێوان ئەم دوو ڕژێمە بریتی بو لەوەی، ستالین هەنگاوێکی درێوتری نا: جگە لە ڤیشینسکی Vishinsky هەمو ئەو کەسانەی وەك خائین لە سێدارەدا کە ئەو یاسایەیان داڕشتبو.

بەدڵنیاییەوە ئەوەی چاودێری دەوڵەتێکی تۆتالیتار توشی سەرسوڕمان دەکات، تاك بونیادیی نیە. بەڵکو بەپێچەوانەوە، هەمو لێکۆڵەرە جیدییەکان ئەم بابەتە بەلانیکەمەوە دەربارەی هاوژیانی (یا ڕوبەڕوبونەوەی) دوو سەرچاوەی دەسەڵاتی حیزب و دەوڵەت، هاودەنگییان هەیە. ئەمە لە کاتێکدا زۆرێك لە لێکۆڵیاران جەختیان لەسەر سیمای "بێشکڵی" حکومەتی تۆتالیتاری دەکردەوە[14]. تۆماس مازاریك Thomas Masaryk یەکەم کەس بو سەرنجی ئەوەیدا کە: "ڕژێمی بۆلشەفیك بەتەواوەتی ڕژێمی تیا بزر نەبو"[15]، هەروەها ئەوەش بە تەواوەتی دروستە: "تەنانەت ئەگەر پسپۆڕێك لە ڕایخی سێیەمدا هەوڵبدات حیزب و دەوڵەت لەیەك جیابکاتەوە، ئەو کارەی بەرەو شێتی دەیبات"[16] زۆرجار دەوترێ پەیوەندی نێوان دوو سەرچاوەی دەسەڵات، دەوڵەت و حیزب، لە هەمان پەیوەندی نێوان دەسەڵاتی واقیعی و ڕووکەش پێکدێت، بەجۆرێك دەزگای حکومەت بەگشتی وەك ڕووکارێك وەسفدەکرێ کە دەسەڵاتی واقیعی حیزب دەشارێتەوەو پارێزگاری لێدەکات[17]

لە سەردەمی ڕایخی سێیەمدا دەزگای ئیداری لە هەمو ئاستەکانی بواری خزمەتگوزاریدا توشی دوالیزم (ئیزدواجییەت) هاتیبو. نازییەکان بۆ ئەوەی باڵادەستی تەواو بەسەر دەزگای دەوڵەتدا مسۆگەر بکەن، زۆر بە وردی هەوڵیان دەدا بۆ هەر ئەرکێك لە ئیدارەی دەوڵەت لە پاڵ فەرمانبەرە ڕەسمییەکەی دەوڵەت، ئەندامێکی حیزبیشی بۆ دابنێن و بۆ هەر دەزگایەکی دەوڵەت، ئۆرگانێکی حیزبی بۆ داتاشن[18] دابەشکردنی ئەڵمانیا بەپێی یاسای ڤایمار بۆ هەرێم و کەرت، دابەشکردنە نازییەکەیشی خرایە پاڵ کە لەسەر یەکەی شوێن دامەزرابو، زیاتر لە ناوچەشەوە . Gaue ـ نزیك بو: ئەگەر

سنوری ئەم دوو دابەشکردنە پێکەوە بەراورد بکرێن، ئنجا بۆمان دەردەکەوێت کە جیاوازی زۆریان هەیە، بەجۆرێك هەر ناوچەیەك لەم دابەشکردنە تەنانەت لە رووی جوگرافیشەوە، یەکەی ئیداری زۆر جیاوازتری لە دابەشکردنە ئیدارییەکەی ڤایمار تیا بەدیدەکرێت[19] لە سالّی 1933 ەوە، کاتێك کەسایەتیە ناودارەکانی حیزبی نازی وەزارەتە رەسمییەکانی دەولّەتیان پێرسپێردرا، دیسانەوە دەستبەرداری ئەو دوالیزمە وەزیفییە نەبون، بۆ نمونە کاتێك (فریك) بوە وەزیری ناوخۆ، ئۆگۆرتنریش (Guerthner) بوە وەزیری داد. ئەندامە دێرینو باوەرپێکراوەکانی حیزب ئەو رۆژەی دەست بە چالاکی ناحیزبیو رەسمی دەکەن، دەسەلات لە دەستدەدەنو چەشنی فەرمانبەرانی دی رەسمی دەولّەت هیچ جۆرە دەسەلاتێکیان نامێنێت. بۆیە ئەو دوو وەزیرەش کەوتنە ژێر دەسەلاتی هیملەرەوە کە فەرماندەی پۆلیسی نهێنی بو، ئەمە لە کاتێکدا دەبوایە خودی هیملەر لەژێر دەسەلاتی وەزیری ناوخۆ بێت[20] هەمو دەزانین لە دەرەوەی ئەلّمانیا چی بەسەر وەزارەتخانە کۆنەکەی ئەلّمانیا هات. نازییەکان دەستیان لە پێکهاتەی خزمەتگوزاری پێشوی وەزارەتی دەرەوە نەداو هەرگیز هەلّیاننەوەشاندەوە، سەرباری پالّپشتی نوسینگەی کاروباری دەرەوەی حیزب کە رۆزنبۆرگ سەرۆکایەتی دەکرد، ئەو نوسینگەیەی پێشئەوەی دەسەلات بگرنە دەست دایانمەزراندبو[21]. ئەم دەزگایە تایبەت بو بە پالّپشتیکردنی پەیوەندی لەگەلّ رێکخراوە فاشیستەکانی ئەوروپای رۆژهەلاتو بالّکان، بۆیە نازییەکان رێکخراوێکی دییان دامەزراند کە پێشبڕکێی دەزگای وەزارەتی کاروباری دەرەوەیان پێدەکرد: نوسینگەی "رێبینترۆپ" لە ولاتانی رۆژئاوا دەستێکی بالای بەسەر کاروباری دەرەوەدا هەبو، تەنانەت لە دوای گواستنەوەی سەرۆکەکەیو دامەزراندنی وەك بالّویز لە ئینگلترا، واتە سەرباری تێکەلّبونی لە دەزگای رەسمی وەزارەتی کاروباری دەرەوە، کەچی لەسەر کارەکەی پێشوی هەر بەردەوام بو. سەرئەنجام، کاروباری دەرەوە، سەرباری ئەو دەزگایانە،

نوسینگەی هەواڵگری ئەڵمانیاشی بۆ زیادکرا کە ئەرکی "گفتوگۆی لەگەڵ گروپە ئەڵمانی رەگەزەکانی دانیمارك و نەرویج و بەلجیکا و هۆڵەندای"[22] پێسپێردرا. ئەم نمونە کۆنکریتیانە لەسەر دوانەیی دەزگاکان لەلای نازییەکان مەسەلەی پرەنسیپ بو، نەك ئامرازێکی رووت لە پێناوی دۆزینەوەی کار بۆ ئەندامەکانی حیزب.

لە راستیدا هەمان دابەشبون لە نێوان حکومەتی واقیعی و حکومەتی رووکەش لە روسیای سۆڤێتیشدا هەبو، ئەگەر چی لەسەر بنەمایەکی زۆر جیاوازتر بو[23]. حکومەتی رووکەش هەر لەسەرەتاوە گوزارشتی لەدەسەلاتی کۆنگرەی سۆڤێتەکانی هەمو روسیا دەکرد کە لە کاتی شەڕی ناوخۆدا دەسەلات و توانای بۆحیزبی بۆلشەفیکی بە جێهێشت. کەواتە، ئەم رێڕەوە کاتێك کەوتە سەر رێچکەی خۆی کە لەشکری سور سەربەخۆی وەرگرت و لە پاشکۆیەتی کۆنگرەی سۆڤێتەکان قورتاری بو، هەروەها کاتێك پۆلیسی نهێنی وەك ئۆرگانێکی حیزب نەك وەك ئۆرگانێکی وابەستە بە کۆنگرەی سۆڤێتەکانەوە چاوی پیاخشێنرایەوە[24]، سەرئەنجام لە ساڵی 1923دا، واتە ئەو ساڵەی ستالین ئەرکی سکرتێری گشتی پێسپێردرا، ئەو رێڕەوەش بە دوا رێچکەی خۆی گەیشت[25] دوا بەدوای ئەوەش سۆڤێتەکان بون بە حکومەتی سێبەر، ئیدی شانەکانی ئەندامانی حیزبی بۆلشەفیك وەك نوێنەرانی دەسەلاتی راستەقینە کە لەلایەن کۆمیتەی نیوەندی لە مۆسکۆ دادەمەزران و لە بەرامبەر هەمان کۆمیتەشدا بەرپرسیار بون، کەوتنە کارو چالاکی کردن. بەلام خاڵی سەرەکی لەم دوا گۆڕانکارییەدا، حیزب ئەنجومەنی سۆڤێتەکانی داگیر نەکرد، بەڵکو ئەم فاکتە بو: "هەڵوەشاندنەوەی سۆڤێتەکان هیچ دژوارییەکی بۆ بۆلشەفیکەکان دروست نەدەکرد، بۆیە ئەنجومەنەکانیان هەڵنەوەشانەوە، بەڵکو وەك دەزگایەکی جوانکاری و هێمای دەسەلاتیان بۆ جهانی دەرەوە سودییان لێیوەردەگرت"[26]

بەهەر حاڵ هاوژیانی نێوان حکومەتی رووکەش‌و حکومەتی راستەقینە ئاکامی خودی شۆڕش بو کە لەپێش دامەزراندنی دیکتاتۆرییەتی ستالینیشدا بوونی هەبو. نازییەکان دەزگا ئیدارییەکانیان وەك خۆی هێشتەوەو تەنها دەسەلاتیان لێسەندنەوە، بەلام ستالین حکومەتە شەبەنگییەکەی سەرلەنوێ زیندوکردەوە، چونکە ئەم حکومەتە لە سەرەتای سییەکانی سەدەی بیستەمدا هەمو ئەرکەکانی خۆی لەدەستدابو، لەروسیاش نیمچە بیرچونەوەیەك بیرچوبووە. کەواتە لەسەر دەستی ستالین دەزگا سۆڤێتیەکان گۆڕا بە هێمای بوون (رمز الوجود)، هەروەکو چۆن هێمای بێدەسەلاتی سۆڤێتەکانیش بو. هیچ یەکێك لە بڕگەکانی ئەو یاسایە بایەخێکی کردەیی بۆ ژیان‌و یاسادانانی روسیا نەبو. لەبەر ئەوەی حکومەت بە تەواوەتی هەمو جیاکارییەکی لەدەستدابو کە بەشێوەیەکی ئاسایی نەریت (تقلید) پێیدەبەخشی، جیاکارییەك بۆ حکومەتی رووکەش زۆر پێویست بو، بۆیە ئەم حکومەتە بە لانیکەمەوە بە رووکەش پێویستی بە خەرمانەیەك یاسای نوسراوی پیرۆز هەبو. وریایی تۆتالیتاری بەرامبەر بە یاساو رەوایەتی (سەرباری گۆڕانکارییە مەزنەکان هەمیشە گوزارشت لە ئارەزویەکی نەگۆڕی نەزمەدەکات)[27]، چ لە یاسای نوسراوی سۆڤێت‌و چ لە یاسای "ڤایمار"دا کە هەرگیز هەڵنەوەشێنرانەوە، زەمینەیەکی نەگۆڕی بێسەروبەرەیی‌و بەرەنگاربونەوەیەکی بەردەوام بەرامبەر بە جهانی ناتۆتالیتاری‌و پێوەرەکانی تیا بەدیدەکرێت، ئەو جهانەی بوار بە تۆتالیتاریزم دەدا هەمیشە کەموکورتی‌و دەبەنگییەکانی ئاشکرا بکات[28].

دوانەیی دەزگای ئیداری‌و دابەشبونی دەسەلات‌و هاوژیانی نێوان دەسەلاتی واقیعی‌و دەسەلاتی رووکەش، جۆرە شڵەژانێك دەخوڵقێنێت، بەلام سیمای " بێفۆرمی" بونیادی خودی تۆتالیاریزم راڤەناکات. لەم بارەیەوە، نابێت ئەوەمان لە بیربچێتەوە کە تەنها بینا بونیادی هەیە، ئەمە لە کاتێکدا بزوتنەوە . ئەگەر ئەم دەستەواژەیە بە هەمان ئەو مانایەی کە نازییەکان

مەبەستیان بو، بە جیدی وەربگیرێت . تەنها یەك ئاراستەی هەیە: ئەمەش وادەكات هەمو جۆرە بونیادێكی حكومی یا یاسایی وەك بەربەستێك نەهێڵێت بزوتنەوە بە خێراییەكی بەردەوام هەنگاو بۆ لایەنێكی دیاریكراو بنێت. بزوتنەوە تۆتالیتارەكان پێشئەوەی دەسەڵات بگرنەدەست نوێنەرایەتی جەماوەرێكیان دەكرد كە هەمو بونیادێكی رەتدەكردەوە: جەماوەرێك ئەو سنورە یاسایی و جوگرافییە رادەماڵی كە پێشتر حكومەت زۆر بەتوندیو بە پەرۆشەوە دیاریكردبو. ئەگەر لەسەر بنەمای زانیاریو تێگەیشتنمان دادوەری لەسەر بونیادی دەوڵەتو حكومەت بكەین، ئەوا ئەو بزوتنەوانە هەوڵ دەدەن هەمو جۆرە بونیادێك وێرانبكەن، مادامەكی لە چوارچێوەی بونیادی دەوڵەتدا خۆیان لەسەر زەمینێكی دیاریكراوی سنوردار دەبیننەوە. بۆیە لە پێناوی ئەوەی ئیرادەی وێرانكردنێكی لەو جۆرە بێتەدی، بەتەنها دوانەیەكی پوخت لە هەمو دەزگاكانی نێوان حیزبو دەزگاكانی دەوڵەتدا بەس نیە. چونكە ئەو دوانەییەی پەیوەندی نێوان رووكاری دەوڵەتو ناوكی حیزب پێكدەهێنێت، رەنگە سەرئەنجام بونیادێكی دیاریكراوی لێهەڵهێنجرێت، ئەو بونیادەی پەیوەندی نێوان حیزبو دەوڵەت خۆبەخۆ دەسەڵاتێكی دادوەری تیا پەیدا دەكاتو دەسەڵاتیان دیاریدەكاتو لە سنورێكی جێگیریشدا رایاندەگرێت(29)

لە راستیدا دوانەیی (دوالیزم) لە دەزگا ئیدارییەكاندا كە وەك ئەنجامی دیاردەی مەسەلەی دەوڵەتی حیزب لە گشت دیكتاتۆرە تاك حیزبیەكاندا بە دیاردەكەوێت، ئاشكراترین نیشانەی دیاردەیەكی ئاڵۆزترە، بۆیە باشتروایە دەستەواژەی "فرە دەزگایی" بۆ بەكاربهێنرێت تا ناوی دوالیزمی لێبنرێت. نازییەكان تەنها بە دامەزراندنی ناوچە Gaue لە زۆربەی كەرتە كۆنەكان وازیان نەهێنا، بەڵكو دابەشكردنی جوگراڤ دییان زیادكرد كە هاوشانی رێكخستنە جیاوازەكانی حیزب بو: بۆ نمونە یەكەی دابەشكردنی وڵات لەسەر پێوەری "یەكەی هێرش نە لەگەڵ دابەشكردنی ناوچەكان یەكیدەگرتەوە، نە لەگەڵ دابەشكردنەكەی دەستەی پاراستنیش دەگونجا، هەروەها هیچ كام لەو

دابەشـــبەندییە جوگرافیایـــەش لەگـــەڵ دابەشـــکردنی ناوچـــەیی ڕێکخـــراوی گەنجانی هیتلەر نەدەگونجا[30] ئەم پەشێوییە حوگرافیایە دەبێ ئەو فاکتەشی بخرێتـە پـاڵ کـە پەیوەنـدی نێـوان دەسـەڵاتی واقیعـی و دەسـەڵاتی ڕووکەشـی لەسەرتاسـەری ئـەو یەکانـە بەشـێوەیەکی گـۆڕاو دوبـارە دەبـووە. لەسـەردەمی رایخـی سـێیەمدا هاوڵاتیـان نـەك تـەنها لـە سـایەی دەسـەڵاتێکی هاوزەمـانی پێشبڕکێکار . زۆرجـار ململانێکـار . لەبابەت ئیـدارە، حیزب،یەکـەی هێـرش، دەستەی پاراسـتن، ژیانیـان دەگوزەرانـد، بەڵکو هـەرگیز نەیانـدەتوانی لـەوەش دڵنیابن چ دەزگایەکیان سەرچاوەی بەرزترین دەسەڵاتە، هەروەها هـەرگیز ئەم کارەشیان بە ئاشکرا پێنەدەوترا. بۆیە هاوڵاتیان بۆ ئەوەی لـە سـاتە وەختێکـی دیاریکراودا بزانن گوێڕایەڵی کام دەزگابن و کامیـان فـەرامۆش بکـەن، پشتیان بەهەستی شەشەم دەبەست.

لەلایەکی دی، باری ئەو کەسانەی دەبوایە فەرمانگەلێك جێبـەجێ بکـەن کـە ڕێبەر بۆ بەرژەوەنـدی بزوتنـەوە بە پێویستی دەزانـی، لـە بـاری خـەڵکی باشتر نـەبو جێبـەجێ کردنـی ئـەوجۆرە فرمانانـە بـە پێـچەوانەی ڕێوشـوێنی حکومەتـەوە، تـەنها بـە پێکهاتـە حیزبیـەکان دەسـپێردرا. زۆرجار ئـەو بڕیارانـە "بەدەستی ئەنقەست ئاڵۆز دەکران، بەحوکمی ئەوەی بڕیاردەر بە پەرۆشەوە بە هیـوا بـو بڕیـاروەرگر لـە مەبەسـت و نیـازی بڕیـاردەر تێبگـات و لەسـەر ئـەو بنەمایـەش ڕەفتـار بکـات"[31]، چـونکە پێکهاتـەی دەسـتەبژێر ناچـار نـەبو بڕیارەکانی پێشەوا موو بە موو جێبەجێ بکات (بە هـەر حاڵ، پێویست بـو هـەمو ڕێکخـستنەکان بـەو بڕیارانـەوە پابەنـدبن)، بـەڵکو هەمیـشە هەوڵیـدەدا "ویستی ڕێبـەر جێبـەجێ بکرێ"[32] لەبەرئەوەی بەپێی کۆمـەڵێك لـە یاسـای کـارڕایی (اجرائـی) دەکـرا بەرامبـەر ئەنجومـەنی دادوەری حیـزب، فـەرمانی "پەرگیری" بەسـەر ئـەو بڕیارانـەدا بـدرێت، بۆیـە هـەرگیز هیچکام لـەو بڕیارانـە لەیـەك نەدەچـون. بـەڵام لەبـەر ئـەوەی پێکهاتـەی دەسـتەبژێر تـەڵقینی تایبـەت

بەمجۆرە ئەرکانە درابو، بە باشی تێدەگەیشتن کە هێندێك "ئامارژە مانایەکی زیاتر لە ناوەرۆکە سەرزارەکییەکەی هەڵدەگرێ"[33]

بە گوزارشتێکی تەکنیکی، بزوتنەوە لە چوار چێوەی دەزگای تۆتالیتاریدا، جوڵەی لەو واقیعەوە وەردەگرێت کە رێبەر نێوەندی دەسەڵاتی کردەیی بەردەوام لە رێکخراوێکەوە بۆ رێکخراوێکی دی دەگۆڕێت، بەبێ ئەوەی ئەو رێکخراوەی دەسەڵاتی لێسەنراوەتەوە هەڵوەشێنێتەوە، تەنانەت ئەو کەسانەش ئاگادار ناکاتەوە کە دەسەڵاتی لێسەندۆنەتەوە. لە قۆناغی یەکەمی رژێمی نازیدا، رێك لەدوای سوتانی ئەنجومەنی ئیمپراتۆری Reichstag، یەکەی هێرش بە کردەوە دەسەڵاتی واقیعی پیادە دەکرد، ئەمە لە کاتێکدا حیزب تەنها رووکارێك بو، ئنجا دەسەڵات لە یەکەی هێرشەوە بۆ دەستەی پاراستن گوێزرایەوە، لەویشەوە بۆ دەزگای ئاسایش[34] ئەوەی لێرەدا گرنگ بێت ئەوەیە، هیچ ئۆرگانێك ماف بانگهێشتی بەرجەستەکردنی ئیرادەی رێبەری لێنەسەنرایەوە[35] بەڵام نەك تەنها ویستی رێبەر ئەوەندە دەمدەمی و ناجێگیری بو کە هەوەسبازی ستەمکارە رۆژهەڵاتیەکان لە بەرامبەریدا بە نمونەیەکی درەوشاوەی سەقامیگری دەژمێردرێت، بەڵکو گۆڕانکارییە یەك لەدوای یەکەکانی نێوان دەسەڵاتی واقیعی نهێنی و دەسەڵاتی رووکەش، پێگەی دەسەڵاتی واقیعی کردە رازو نهێنییەکی ئەوتۆ کە ئەندامانی داروەدەستەی حوکمران نەتوانن لە هەرەمییەتی دەسەڵاتی نهێنیدا بەتەواوەتی پەی بە پێگەی خۆیان بەرن. بۆ نمونە ئەلفرد رۆزنبۆرگ، سەرباری پێشینەیەکی دوورودرێژی لە ناو حیزبداو ئەو دەسەڵاتە سەیرەی بەرووکەش هەیبو، هەروەها سەرباری ئەو فرەئەرکانەی لە هەرەمێتی حیزبدا پێیدرابو، کەچی هێشتا قسەی لەسەر زەرورەتی زنجیرەیەك دەوڵەت لە ئەورووپای رۆژهەڵات دەکرد، وەك دیوارێکی ئەمنی بەرامبەر بە مۆسکۆ، ئەمەش لە ساتەوەختێکدا بو کە دەسەڵاتدارانی واقیعی بڕیاریان دابو لەسەر ئەوەی، نابێت لە دوای شکستی یەکێتی سۆڤێت بونیادی دەوڵەت دروست بکرێت،

بەوشێوەش دانیشتوانی سەرزەمینە داگیرکراوەکان لە ئەورووپای رۆژهەلات بە تەواوەتی بێدەوڵەت دەبن و لە دوایشدا دەکرێ قەلاچۆ بکرێن[36] بە گوزارشتێکی دی، تا ئەو جێیەی زانیاری لەسەر سەرچاوەی بڕیارەکان و سەقامگیرییەکی تا رادەیەك بەردەوام لە زنجیرەی هەرەمێتی دەسەلاتدا، رەنگە رەگەزێکی سەقامگیر گەلاڵە بکات کە فەرمانڕەوایانی تۆتالیتاری هەر لە بنەرەتەوە ئەو رەگەزیان لەدەستداوە، نازییەکانی والێکرد دەسەلاتی واقیعی، هەر کاتێك لەپشتی پەردەوە بێتە دەرەوە، رەتبکەنەوەو دەزگایەکی نوێ دروستبکەن و دەزگا کۆنەکەش بکرێتە حکومەتێکی شەبەنگ. ئەو گەمەیەش بەرووکەش هەرگیز کۆتایی نایەت. گرنگترین جیاوازی هونەری لە نێوان رژێمی سۆڤێتی و ناسیونال سۆسیالیستی ئەڵمانی بریتی بو لەوەی، ستالین هەر کاتێك بیویستایە نێوەندی دەسەلات لە دەزگایەکەوە بۆ دەزگایەکی دی ناو بزوتنەوە بگوێزێتەوە، دەویست دەزگا و کارمەندەکانیشی پاکتاو بکات، ئەمە لە کاتێکدا هیتلەر بەتەواوەتی بە پێچەوانەوە هەڵسوکەوتی دەکرد، هەرچەندە بە چاوێکی سوك تەماشای ئەو خەڵکانەی دەکرد کە "ناتوان لەسێبەری خۆیان هەنگاوی زیاتر بنێن"[37]، ئەوا دیسانەوە بە پەرۆش بو، لە ئەرکی دی، سود لەو سێبەرانە وەربگرێت.

فرەیی دەزگاکان سودێکی زۆری بۆ کواستنەوەی بەردەوامی دەسەلاتەکان هەبو. لەگەڵ ئەوەشدا تا رژێمی تۆتالیتاری زیاتر لە دەسەلات بمێنێتەوە، ژمارەی ئەو دەزگا و نێوەندانەی پەیوەستە بە بوونی بزوتنەوە زیاتر دەبێت، چونکە هیچ دەزگایەك لەو دەزگایانە هەرگیز هەڵنەدەوەشایەوە، هەرچەندە دەسەلاتیشی لێدەسەنرایەوە. رژێمی نازی رێبازی ئەم فرە دەزگاییەی بە جۆرێك دیاریکردبو کە هەمو کۆمەڵەو کۆمپانیا و دەزگاکان هاوئاهەنگییەکیان لە نێواندا هەبێت. بەلام ئەوەی لە ناوکۆی ئەم چارەسەرە نیشتمانییە دورر مەودایە شایانی ئاماژەیە، هاوئاهەنگی نێوان ئەو دەزگایانەی باسیان لێوەکراوە هەرگیز بە مانای یەکخستنیان نەبو لە دەزگا حیزبییە

پەیوەندیدارەکان یا ئەو ڕێکخراوانەی دی کە پێشتر هەبون. تەنانەت کاتێك ڕژێمی نازی بەرەو دواساتەکانی تەمەنی دەچو، لە جیاتی ڕێکخراوێك، دوو ڕێکخراوی خوێنکارانی سۆسیال ناسیونال، ژنان، مامۆستایانی زانکۆ، پاریزگاران و پزیشکان لە تەنیشت یەکەوە کاریاندەکرد[38] بەهیچ شێوەیەك نابێت بە دڵنیاییەوە بوترێت، ڕێکخراوی حیزبی لە هەمو دۆخێکدا لە هاوبیچمەکەی خۆی بەهێزترو بەتواناترە[39] بۆیە هیچ کەسێك نەیدەتوانی بەدڵنیاییەوە پێشبینی ئەوە بکات چ ئۆرگانێکی حیزبی لە زنجیرەی هەرەمی ناو حیزبدا بالآ دەکات[40].

ڕێکخستنی دژە سامییەتی زانستی Scientific anti-Semitism نمونەیەکی کاملی بەم بێشکلییە بەرنامەرێژکراوە بەخشی. ساڵی 1933 پەیمانگەیەك بۆ لێکۆڵینەوە لەسەر مەسەلەی یەهود لە میونیخ دامەزرا. Institut Zur Erforschung der Juden Frage. لەبەر ئەوەی سەرپەرشتیارانی پەیمانگەکە پێیان وابو مەسەلەی یەهود گرنگییەکی یەکلاکەرەوەی بۆ سەرتاپای مێژووی ئەڵمانیا هەیە، بۆیە زۆری نەخایاند لق و پۆپێکی زۆری لێکەوتەوە تا بوە پەیمانگەیەکی تایبەت بە لێکۆڵینەوەی مێژووی هاوچەرخ دەربارەی ئەڵمانیا. ئەم پەیمانگەیە لە لایەن والتر فرانك بەڕێوەدەبرا، بۆیە زانکۆ تەقلیدییەکانی بە نێوەندی زانیاری رووکەش، بە مانایەکی دی بە زانیاری رووکار گۆڕی. لە ساڵی 1940دا پەیمانگەیەکی دی بۆ لێکۆڵینەوەی مەسەلەی یەهود لە فرانکفۆرت دامەزراو ئەلفرید ڕۆزنبۆرگ کرا بە بەڕێوەبەری پەیمانگەکە، لەبەر ئەوەی ئەلفرید پێگەیەکی بەرزتری لە حیزبی نازیدا هەبو، بۆیە ناوبانگێکی زۆری لە بەڕیوەبردنی ئەم پەیمانگەیە دەرکرد. سەرئەنجام پەیمانگەی میونیخ بوە سێبەری پەیمانگە تازە دامەزراوەکەی فرانکفۆرت. پەیمانگەی فرانکفۆرت هەمو گەنجینەو هەڵبژاردە بە تالآنکراوەکانی ئەورووپای لەلای خۆی هێشتەوە، تا کتێبخانەیەکی تەواوی دەربارەی یەهود بەدەستهێنا. لەگەڵ ئەوەشدا، کاتێك ئەو هەڵبژاردانە لە دوای چەند ساڵێك گەیشتنە ئەڵمانیا، پارچە بە نرخەکانی ڕەوانەی فرانکفۆرت و پەیمانگەی لێکۆڵینەوەی ڕۆزنبۆرگ

نەکرا، بەڵکو رەوانەی بەرلین کرا، رەوانەی هیملەرو بەشی گەستاپۆی تایبەت بە پاکتاوکردنی یەهود (نەك لێکۆڵینەوەی)، لەو دەمەدا ئایخمان ئەو بەشەی بەڕیوەبرد. هیچ یەکێك لەو پەیمانگایانە هەڵنەوەشایەوەو تا ساڵی 1944 بارودۆخەکەش بەوشێوەیە مایەوە: لەپشت رووکاری (الواجهه) ئەو بەشانەی مێژوو لە زانکۆکاندا، دەسەڵاتی واقیعی پەیمانگەی میونیخ هەبو، لەپشت ئەویشەوە پەیمانگەی رۆزنبۆرگ لە فرانکفۆرت خۆی حەشاردابو، لەپشت ئەو سێ رووکارەشەوە نێوەندی دەسەڵاتی راستەقینە، واتە بەشی گەستاپۆی تایبەت بە مەسەلەی یەهود خۆی مەڵاسدابو Reichssicher Heits Hauptamt.

بەڵام رووکاری حکومەتی سۆڤێتی سەرباری یاسا سەرەکییەکەی کە تایبەت لە پێناوی چاودێرە بیانییەکان دامەزرابو، لە ئیدارەی دەوڵەتی نازی کە لە کۆماری ڤایمار بە میراتی بۆی مابووە، بێرەنگ‌و ناجیگیرتر بو. رژێمی سۆڤێتی بە پێچەوانەی رژێمی نازییەوە لە قۆناغی یەکەمی هاوئاهەنگیدا خاوەنی دەزگاگەلێکی سەرەکی نەبو، بەڵکو بۆ ئەوەی نێوەندی دەسەڵاتی کۆن بەرەو پەراوێز بەرێت، بە بەردەوامی دەزگای زیاتری دروستدەکرد. بۆیە دەزگا بیرۆکراسیەکان کە بەپێی ئەمجۆرە میتۆدە بەردەوام هەڵدەئاوسا، تەنها لە رێگەی پاکتاوکردنە یەك لەدوای یەکەکانەوە چارەسەر دەکرا. لەگەڵ ئەوەشدا، دەکرێ بارودۆخی ئەڵمانیا بە روسیای هاوبیچمی بەراورد بکرێ، چونکە دەتوانین لە روسیا سێ رێکخستنی بە تەواوەتی جودا لە یەکتری بناسینەوە: دەزگای سۆڤێتی یا دەوڵەت، دەزگای حیزب‌و دەزگای میللی بۆ کاروباری ناوخۆ N.K.V.D (دەزگای پۆلیسی نهێنی)، هەر یەکێك لەو سێ دەزگایە بەشی ئابوری، سیاسی، پەروەردەیی، کولتوری‌و سەربازی‌و هتد، تایبەت بە خۆی هەبو(41).

لەراستیدا ناکۆکی نێوان دەسەڵاتی رووکەشی بیروکراسی حیزب‌و دەسەڵاتی واقیعی پۆلیسی نهێنی لە دوانەیی سەرەکی نێوان حیزب‌و دەوڵەتی ئەڵمانیای نازی دەچو. فرەیی ئیداری بە شێوەیەکی حەتمی تەنها لە دەزگای پۆلیسی نهێنی خۆی دەردەخات. لەم دەزگا ئاڵۆزەدا تۆڕێکی چەند لقی هەیە

کە هەر بەشێکی چاودێری‌و سیخوری بەسەر ئەوی دی دەکات. لە یەکێتی سۆڤێتدا دەزگایەك نیە هۆبەیەکی تایبەتی بە پۆلیسی نهێنی نەبێ بۆ ئەوەی سیخوری بەسەر ئەندامانی حیزب‌و ئەندامە ئاساییەکانی دی دەزگاکەوە نەکات. بەکەناری ئەم هۆبەیەوە، لقێکی پۆلیسی حیزبی هەیە چاودێری هەمو کەسێك دەکات بە سیخورەکانی پۆلیسی نهێنیشەوە، ئەندامانی ئەم لقە لەلای لقەکانی دی پۆلیسی نهێنی نەناسراون. دەبێ یەکێتی سەندیکاکانیش بخەینە پاڵ ئەو دوو رێکخستنە سیخورییە کە ئەرکیان چاودێریکردنی کارگەران بو تا لەو پشکەی بۆیان دیاریکراوبو کەمتر بەرهەمنەهێنن. هۆبەی تایبەت، لە "کۆمیسیۆنی میللی بۆ کاروباری ناوخۆ" لە هەمو هۆبەو لقەکانی دی دەزگاکە گرنگترو بەدەسەلاتتر بو، چونکە بریتی بو لە کۆمیسیۆنی میللی بۆ کاروباری ناوخۆ، لەناو کۆمیسیۆنی میللی بۆ کاروباری ناوخۆ، واتە پۆلیسی نهێنی لەناو خودی پۆلیسی نهێنی(42) هەمو راپۆرتەکانی ئەو دەزگا پۆلیسیە پێشبڕکێکارانە رەوانەی کۆمیتەی ناوەندی‌و مەکتەبی سیاسی دەکرێ لە مۆسکۆ، بۆیە شتێکی سروشتیە لەویدا بەرپرسیاران بریار بدەن چ راپۆرتێك هەڵبژێرن‌و چ هۆبەیەك دەبێ درێژە بەکاری پۆلیسی خۆی بدات. هەڵبەتە هیچ هاولاتیەکی ئاسایی‌و هیچ دەزگایەکی پۆلیس نازانێت کۆمیتەی ناوەندی چ بریارێك دەردەکات، رەنگە ئەمرۆ بریار لە بەرژەوەندی هۆبەی تایبەت لە "کۆمیسیۆنی میللی بۆ کاروباری ناوخۆ" بدرێت، سبەینێ لە بەرژەوەندی تۆری سیخورەکانی حیزب‌و دوو سبەی بە لیژنەی نیوەندی یا هەر بەشێکی هەرێم. بەلام لەنێو ئەو بەشانەدا هیچ جۆرە هەرەمییەك لە تواناو لە دەسەلاتدا نیە تا بە شێوەیەکی یاسایی رەگوریشە داکوتێ. سەرئەنجام تاکە راستی رەها ئەوەیە کە یەکێك لەو بەشانە هەڵدەبژێردرێت بۆ ئەوەی "ویستی رێبەر" بەرجەستە بکات.

تاکە رێسای باوەرپێکراو لە دەوڵەتی تۆتالیتاریدا ئەوەیە، تاوەکو دەزگای دەوڵەت ئاشکراتر بێت، دەسەلاتی کەمتر دەبێتەوە، تا دەزگاکەش نادیارترو

نهێنیتر بێت، دەسەڵاتو توانای زیاتر گەورەتر دەبێت. بەپێی ئەو ڕێسایەی سەرەوە، ئەنجومەنی سۆڤێتەکان بە گوێرەی یاسا بەرزترین دەسەڵاتی دەوڵەت بو، کەچی لە حیزبی بۆلشەفیك دەسەڵاتی کەمتر بو، حیزبی بۆلشەفیکیش کاتێك ئەندامانی بە ئاشکرا وەردەگرتو وەك چینی حوکمران بەرەسمی ناسرا، دەسەڵاتی لە پۆلیسی نهێنی کەمتر بو. کاتێك دەسەڵاتی واقیعی دەکەوێتەگەڕ نهێنیش دەست پێدەکات. لەم ڕوەوە، هەر دوو دەوڵەتی نازیو بۆلشەفیك زۆر لەیەکدەچون، تەنها ناکۆکیی سەرەکییان ئەوەیە، دەزگای پۆلیسی نهێنی لە ئەڵمانیای نازیدا لە ژێر ڕکێفی هیملەر بو، هەمو بریارەکانیش لەخۆیەوە دەردەچون، ئەمە لە کاتێکدا چالاکیی پۆلیسی نهێنی لە ڕوسیا هیچ جۆرە هاوبەندیو پەیوەندییەك لە نیوانیاندا نەبو.

ئەگەر تەنها وەك ئامرازێکی دەسەڵات تەماشای دەوڵەتی تۆتالیتار بکەین، مەسەلەی چالاکی ئیداریو وزەی پیشەسازیو بەرهەمی ئابوری لەبەرچاونەگرین، بۆمان دەردەکەوێت کە سیمای بێفۆرمی ئەو دەوڵەتە ئامرازێکی نمونەییە بۆ ئەوەی پرەنسیپی ڕێبەر بەدیبهێنێت. لە ڕاستیدا کێبەرکێی بەردەوامی نێوان دەزگاکان، ئەوانەی بەتەنها ئەرکەکانیان تێهەڵکێش نابێت، بەڵکو ئەرکەکانیشیان لەیەکدەچێت[43]، هیچ دەرفەتێك لەبەردەم ئۆپۆزیسیۆن یا تێکدەران ناهێڵێتەوە بۆ ئەوەی ئامانجیان بێتەدی. گواستنەوەی خێرای نێوەندی دەسەڵات لە دەزگایەکەوە بۆ دەزگایەکی دی، هەمو کێشەیەك چارەسەردەکات، بە بێئەوەی بوار بۆ کەسێك بهێڵێتەوە لەو گۆڕانکارییە تێبگات یا هەستبکات ئۆپۆزیسیۆنێك لەبەرامبەریدا هەیە. یەکێك لە جیاکارییەکانی دی ڕژێمی تۆتالیتار بریتییە لە: ئەو دەزگایەی ئاگاداری ڕوداوەکان نییە، هیچ شتێکیش دەربارەی کەوتنی نازانێت، ئەگەر ئەوەش ڕوویدات ئەوا ڕژێم ئەو دەزگایە هەڵناوەشێنێتەوە (هەروەکو لە حاڵەتی ڕژێمی نازیدا)، یا لەدوای ماوەیەکی دوورودرێژ پاکتاوی دەکات، بێئەوەی هیچ پەیوەندییەکی دیار بە هۆکارە ڕاستەقینەکەوە هەبێت. تا ئەو جێگەیەی جگە

له چەند کەسێکی نزیك، هیچ کەسێکی دی شارەزایی لەسەر پەیوەندی نێوان دەسەلاتەکان نیە، ئەم کارە زۆر بەئاسانی دەتوانرێت ئەنجامبدرێت. بەلام جهانی ناتۆتالیتاری تەنها کاتێك ئاگاییەکی ناچیز لەسەر ئەم بارودۆخە پەیدا دەکات، دیپلۆماتێکی گەورەی رژێم ئەوە بدرکێنێت کە سکرتێرێکی نەناسراوی بالیۆزخانە لە هەرەمی حیزبایەتیدا سەرۆکی راستەوخۆی بوە. زۆرجار لە رێگەی ئاوردانەوە لە رابردو دەتوانین ئەو هۆیانە دەستنیشان بکەین کە بۆچی لەناکاو دەسەلات لەدەستدەدا یا بۆچی هەر لە بنەرەتەوە ئەمجۆرە کارانە روودەدەن. بۆ نمونە ئەمرۆ زۆر بە ئاسانی لەوە تێدەگەین کە بۆچی لە کاتی هەلایسانی جەنگی جهانی دوەمدا، خەلکانی لە بابەت ئالفێرد رۆزنبۆرگ یا هانز فرانك پلەو پایەی حکومییان پێدراو سەرئەنجامیش لە نێوەندی دەسەلاتی واقیعی، واتە لە بازنە نزیکەکەی دەوری هیتلەر دوور خرانەوە(44) لەو دەمەدا ئەوەی گرنگ بێت، ئەو کەسانە نەیاندەزانی و تەنانەت هەستیشیان پێنەدەکرد کە پلەوپایەی وەك فەرمانداری گشتی پۆلۆنیا یا وەزیری رایخی هەمو سەرزەمینە داگیرکراوەکانی رۆژهەلات، بەمانای ئەوە نیە لە حیزبی نازیدا بەچلەپۆپەی پلەوپایەی خۆیان گەیشتون، بەلکو کۆتایی سەردەم و هەول و تواناکانیان بو.

پرەنسیپی رێبەر چ لە دەولەتی تۆتالیتاریداو چ لە ناو بزوتنەوەدا زنجیرەی هەرەمی دروستناکات، چونکە لە دەولەتی تۆتالیتاریدا بەپێچەوانەی رژێمە ستەمگەرەکانەوە، دەسەلات لە سەروی هەرەمی هێزو لە رێگەی ئاستە نێوەنجییەکانەوە بۆ ناو جەستەی سیاسی شۆڕنابێتەوە. بەلام بەلگەی راستەقینەی ئەم مەسەلەیە ئەوەیە کە بەبێ دەسەلات، هیچ هەرەمییەك نیە، سەرباری زۆرێك لە بەدحالیبونیش دەربارەی "کەسایەتی دەسەلاتگەر" پێویستە بوترێ، پرەنسیپی دەسەلات لە هەمو رووە گرنگەکانیەوە لەگەل پرەنسیپی بالادەستی تۆتالیتاریدا ناکۆکی راستەوخۆی هەیە. ئەگەر لەسەرچاوە ئەسلەکەوە، واتە لەدەسەلاتی رۆمانیاوە، تەماشای دەسەلات بکەین و بزانین چ فۆرمێکی وەرگرتوە، دەبینین هەمیشە

بەمانای سنوردارکردنی ئازادی بوە، نەك لەناوبردنی ئازادی. ئەمە لە کاتێکدا بالادەستی تۆتالیتاری نەك هەر دەیەوێت ئازادی لەناوبەرێت، بەڵکو دەیەوێت هەمو دیاردەیەکی هەرەمەکی مرۆڤیش لەناوبەرێت و هەرگیز بە بەرتەسکردنەوەی سنوری ئازادی داناسەکێت، هەروەکو چۆن رژێمە ستەمگەرەکان ئازادی سنوردار دەکەن. لەرووی هونەریشەوە، ئەوەی رژێمی تۆتالیتاری جیادەکاتەوە نەبونی هەرجۆرە دەسەلات یا هەرەمی زنجیرەییە کە شێوەی حوکم دەستنیشان دەکات، ئەمەش بە شێوەیەکی تایبەتی لە نەبونی ئاستی نێوەنجی بەرپرس لە نێوان پێشەواو دەستوپێوەندەکانی بەدیاردەکەوێت کە پشکی دیاریکراو لە دەسەلات و فەرمانبەرییان پێببەخشێت. ویستی (ارادە) پێشەوا دەتوانێت لەهەمو سات و زەمانێکدا بەرجەستە بێت و خۆیشی ملکەچی هیچ پلەبەندییەك نابێت، تەنانەت ئەگەر ئەو پلەبەندییەش خۆی دایبنابێت. کەواتە راست نیە گەر پێمانوابێت بزوتنەوەی تۆتالیتاری لەدوای ئەوەی دەسەلات دەگرێتەدەست، ژمارەیەك میرنشین دادەمەزرێنێت و لە هەر میرنشینێکیشدا میرێکی بچوك بەلاساییکردنەوەی رێبەری مەزن، ئازادانەو بەئارەزوی دڵی خۆی رەفتاردەکات[45]. بۆیە جەختکردنەوەی نازییەکان لەسەر "حیزب، رژێمی پێشەواکانە"[46]، درۆیەکی رووت بو. هەروەکو چۆن بێشوماری دامودەزگاکان و ئەو تەمومژەی دەوری سەرچاوەی دەسەلاتی دەگرت، لەو وێناکردنەوە (تصور) سەرچاوەی دەگرت کە هەمو هاولاتیەك هەستدەکات راستەوخۆ روبەروی ویستی رێبەر دەبێتەوەو رێبەر بەدڵی خۆی ئەندامێك هەڵدەبژێرێت و بۆ جێبەجێکردنی بڕیارەکانی رایدەسپێرێت، ئەم دوو کارەش ملیۆن و نیوێك وردە پێشەوای حوکمی رایخی سێیەم[47] ی والێدەکرد بەتەواوەتی واتێبگەن کە دەسەلاتیان راستەوخۆ لەلایەن هیتلەرەوە دەردەچێت، بێئەوەی ئاستە نێوەنجییەکانی زنجیرەی هەرەمی رۆڵی نێوەنجی لەم کارەدا وازیبکەن[48] پاشکۆیەتی راستەوخۆ بەرێبەرەوە واقعێك بو، ئەمە لەحالێکدا زنجیرەی هەرەمی، سەرباری گرنگی کۆمەلایەتی، بەجۆرە گزی و ساختەکارییەکی دەوڵەتی دەسەلاتگەر دەژمێردرێت.

بێگومـان قـۆرغکردنی رەهـای دەسـەڵات لـە دەسـتی رێبـەری تۆتالیتاریـدا، بەشێوەیەکی حەتمیو ئاشکرا لە پەیوەندی نێوان رێبەرو فەرماندەی پۆلیسدا دەردەکەوێت، چونکە فەرماندەی پۆلیس لە وڵاتێکی تۆتالیتاریدا بە تواناترین پێگـەی رەسمـی هەیـە. لەگـەڵ ئەوەشـدا سـەرباری ئـەو دەسـەڵاتە بەرفراوانـە مـادیو رێکخـستنەی ژێردەسـتی، وەك فەرمانـدەی پـۆلیسو لێپرسـراوی پێکهاتـەی دەسـتەبژێر، هێـشتا ئەسـتەمە بتوانێـت دەسـەڵات بگرێتەدەسـتو فـەرمانڕەوایی وڵات بکـات. بۆیـە هیملـەر لـە پـێش ئـەوەی هیتلـەر تـەواوەتی بکەوێت، هەرگیز لە خەیاڵدانی نەبو چاو بەو سەرکردایەتیە باڵایە بخشێنێتەوە کـە هیتلـەر دانیپیـانبو[49]، بـەهیچ شـێوەیەك لـە شـێوەکانیش خـۆی وەك جێنیشینی هیتلەر پێشنیاز نەکرد. لەم بارەیەوە، هەوڵی "بیریا" بۆ ئەوەی لە دوای مردنـی ستالین دەسەڵات بگرێتەدەست، گرنگییـەکی لەبەرچاوی هەیە. ئەگەرچی ستالین هەرگیز رێگەی نـەدابو هـیچ یـەکێك لـە فەرمانـدەکانی پـۆلیس هـەمان پێگـەی هیملـەری لـەدوا سـاڵەکانی حـوکمرانی رژێمـی نازیـدا هـەبێت، کەچـی لەگـەڵ ئەوەشـدا بیریـا تـوانی چـەندین تـیم لـەدوای مردنـی سـتالین کۆبکاتـەوە کـە توانـای ئـەوەی هـەبێت روبـەروی حیـزب ببێتـەوە. بیریـا لـەو باوەڕەدابو ئەوەندەی هێز بەسە تا سەرتاسەری مۆسکۆو گشت دەروازەکـانی کرملین کونترۆڵ بکات. لە راستیدا جگە لە لە لەشکری سور هیچ دەزگایـەکی دی سۆڤێت نەیـدەتوانی رێگـەی ئـەوەی لێبگرێـت کـە دەسـەڵات بگرێتەدەسـت، بەڵام روبەروبونەوەی لەشکرو پۆلیسی نهێنی ئەگەر شەڕێکی ناوخۆی ئەوتۆی لێدەکرا کە ئەستەم بو پێشبینی پێشهاتەکانی بکرێتو بزانرێت چارەنوسی ئەو شەڕە بەکوێ دەگـات. بـەڵام ئـەوەی گرنگ بـو "بیریـا" چـەند رۆژێك بـەر لـە مردنـی سـتالین بەویـستی خـۆی وازی لـە هـەوڵو ئامانجـەکانی هێنـا: شـتێکی حاشاهەڵنەگرە دەبوایە بیریا بەباشی بزانێت کە بەو کارەی ژیانی خۆی دەخاتە مەترسییەوە، چونکە لەو چەند رۆژەدا ئازایەتی ئەوەی نواندبو هێزی پۆلیسی نهێنی لەدژی حیزب بەکاربهێنێت[50]

هەڵبەتە نەبونی دەسەڵاتێکی رەها رێگر نەبو لەبەردەم فەرماندەی پۆلیسی رژێمێکی تۆتالیتار بۆ ئەوەی دەزگایەکی مەزنی پۆلیس بە پێی پرەنسیپی دەسەڵاتی تۆتالیتاری رێکبخات. هەر لەم روەوە، شێوازەکەی هیملەر بۆ رێکخستنەوەی پۆلیسی نهێنی ئەڵمانیا لە دوای دامەزراندنی بە فەرماندەی پۆلیسی نهێنی کە فرە دەزگایی خستە ناو دەزگایەکی نێوەندییەوە، شایانی سەرنج و تێبینیە، چونکە هیملەر دەستی بۆ کارێك برد کە ئەو کاتە بە پێی دیدی پسپۆرەکانی بواری کاروباری دەسەڵات لە قۆناغی پێش رژێمی تۆتالیتاریدا، نانێوەندییان بە ترسناك دەزانی، لەبەر ئەوەی دەسەڵاتی بەرەو لاوازی دەبرد. بە هەر حاڵ، سەرەتا هیملەر دەزگای ئاسایشی خستە ناو دەزگای گەستاپۆوە کە تیمێك بو لە پۆلیسی نهێنی و بە تایبەتیش بۆ ئەوە دامەزرابو تا پەیکەری پۆلیسی ناوخۆ لە ناو حیزبدا دروستبکات. ئەمە لە کاتێکدا دەزگای سەرەکی گەستاپۆو دەزگای ئاسایش نێوەندەکەیان لەبەرلین بو، لقە ناوچەییەکانی هەر یەکێك لەو دوو دەزگا نهێنیە زەبەلاحەش پاریزگاری لە ناسنامەی تایبەتی خۆیدەکردو راپۆرتەکانیشیان راستەوخۆ رەوانەی نوسینگەی تایبەتی هیملەر دەکرد لە بەرلین(51) لەکاتی جەنگدا هیملەر دوو دەزگای هەواڵگری دی دامەزراند: یەکێکیان لە پشکێنەران دامەزرابو کە چاودێری دەزگای ئاسایش و پۆلیس و هاوئاهەنگی نێوانیانی پێسپێردرابو، ئەم دەزگایە سەر بە دەسەڵاتی پۆلیسی نهێنی بو. دەزگای دوەم، نوسینگەی هەواڵگری سەربازی بو، بەشێوەیەکی سەربەخۆ لە هێزی رایخ و سوپاکەی کاریدەکرد، تا سەرئەنجام توانی دەزگایەکی دژە زانیاری هێزی سوپای تایبەت بەخۆی دروست بکات(52)

نەبونی شۆرش لە کۆشکدا، ئیدی چ شۆرشی سەرکەوتو یا ناسەرکەتو، بە یەکێك لە خەسڵەتە هەرە دیارەکانی دیکتاتۆرییەتی تۆتالیتاریزم دەژمێردرێت. (جگە لە کەسێك، هیچ نازییەکی ناڕازی لە حوکمی هیتلەر بەشداری لە پیلانی ساڵی تەموزی 1944دا نەکرد). ئەمە لە حاڵێکدا بەرووکەش وادەردەکەوێت

پرەنسیپی ڕێبەر ببێتە مایەی گۆڕانکاری خوێناوی لە نێو دەسەڵاتداراندا، بێئەوەی گۆڕانکارییەکە گۆڕینی ڕژێمی لێبکەوێتەوە. ئەم گۆڕانکارییە یەکێکە لە نیشانەکانی شکڵی حوکمڕانی تۆتالیتارییەت کە پەیوەندییەکی ناچیزی بە چلێسی و شەهوەتی دەسەڵات یا پەیوەندی بە ئارەزوی دامەزراندنی میکانیزمی دروستکردنی دەسەڵاتەوە نیە، هەروەها ئاشنایەتیشی بە گەمەی دەسەڵاتەوە نیە کە دوا قۆناغی فەرمانڕەوایی ئیمپریالیزمی پێدەناسرێتەوە. لە ڕووی تەکنیکییەوە، یەکێك لە گرنگترین نیشانە بەرزەکانی حکومەتی تۆتالیتار، سەرباری دیاردەکانی، ئەوەیە کە حکومەتی داروەدەستە یا حکومەتی تاقمێك چەتە نیە[53] دیکتاتۆرییەتی هیتلەر چەشنی دیکتاتۆرییەتی ستالین ئەو واقیعە لەبەرچاو دەگرێت کە گۆشەگیرکردنی خەڵکانی ئەتۆمی بە تەنها بنکەیەکی جەماوەری بۆ حوکمڕانی تۆتالیتاری فەراهەم ناکات، بەڵکو ئەو گۆشەگیرییە تا لوتکەی گشت بونیادی تۆتالیتاریش درێژ دەبێتەوە. لە ڕاستیدا ستالین ئەو کەسانەی لە نێودەبرد کە لاف و گەزافی ئینتمابونیان بۆ تاقمی دەسەڵاتدار لێدەدا، سەبارەت بە مەکتەبی سیاسیش پەنای بۆ گەمەی داگرتن و بەرزکردنەوەی پلەوپایەیان دەبرد، کاتێك دەیبینی داروەدەستەکەی خەریکە بەتوندی لە پێگەی خۆیان ڕەگ دادەکوتن. ئەمە لە کاتێکدا هیتلەر چارەسەری ناڕیشەتری بەکاردەهێنا لە پێناوی ئەوەی دەستەو تاقمگەری لە ئەڵمانیای نازی لەنێوبەرێت و خوێناویترین پاکتاوکردنیش داروەدەستەکەی ڕۆهمی گرتەوە، لەبەر ئەوەی داروەدەستەکەی لە ڕێگەی کاری سێکسی هاورەگەزەکانی خۆیانەوە بە توندی وابەستەی یەکتری بون. هیتلەر پێکهاتەی ئەوانی دی دەهێشتەوە، تەنها گۆڕانکاری لە دەسەڵات و توانایان دەکرد و بە شێوەیەکی بەردەوام بازنەی دۆستە نزیکەکانی نوێدەکردەوە بۆ ئەوەی ڕێگە لەدەستەگەری دەسەڵاتداران بگرێت، تا بە تەواوەتی هەمو هاوکارییەك لەنێو ئەو کەسانە نەهێڵێت کە لە دەسەڵاتدا هاوڕێی بون. لە ڕاستیدا بەدگومانی ترسناك کە خەسڵەتی سەرەکی هیتلەر و ستالین بو ڕێگەی

پێنەدەدان حوکمی داروەدەستەیەکی تۆکمەو تاپادەیەك بەردەوام بکەن. هەر چۆنێك بێت، گرنگ ئەوەیە پەیوەندییەکی دەرونی لە نێوان فەرمانڕەوایاندا نەبێت. بۆیە دەبینین ئەوانەی لەحاڵەتێکی یەکساندا لە ناو هەرەمی سیاسیدا لەدایکدەبون، ئەوانەی لە پەیوەندی نێوان سەردەستو ژێردەستدا پێدەگەیشتن و تەنانەت ئەوانەش کە چەتە گومانلێکراوەکان دەسەڵاتی یاسایی پێدەدان، هیچ جۆرە پەیوەندییەکیان لەنێواندا نەبو. لە روسیای سۆڤێتدا هەمو کەسێك دەزانێت، بەڕێوەبەرێکی گشتی دەزگایەکی پیشەسازی یا وەزیری کاروباری دەرەوە، دەکرێ لە شەوو رۆژێکدا بۆ نزمترین ئاستی کۆمەڵایەتی یا سیاسی دابەزێنرێت و کەسێکی نەناسراو لەجێگەی دابنرێت. لەلایەکی دی ، دەست تیکەڵکردن لە تاوانی چەتەگەری کە لە سەرەتای دیکتاتۆرییەتی نازیدا رۆڵێکی گەورەی وازیدەکرد، هێزی یەکانگیری خۆی لە حکومەتێکی تۆتالیتاری لەدەستدەدا، چونکە تۆتالیتاریزم هەمو توانای خۆی بەکاردەهێنێت بۆ ئەوەی دەست تێکەڵکردن لە تاواندا بۆ ناخی هەمو دانیشتوان بڵاوبکاتەوەو رێکخراوێك دروستبکات کە لە ژێر باڵادەستی خۆیدا هەمو تاکەکانی میللەت ئالودەی گوناه بکات(54)

نەبونی داروەدەستەیەکی حاکم مەسەلەی جێنشینی دیکتاتۆری تۆتالیتاری کردە مەسەلەیەکی دژوارو پڕ دەردەسەری. لەراستیدا هەمان مەسەلەش هەمو دەستدرێژیکارانی ئەم پلەوپایەی دوچاری بەڵاو کارەسات کرد. سەیر ئەوەیە هیچ یەکێك لەو دیکتاتۆرە تۆتالیتارانە پەنای بۆ شێوازە کۆنەکە نەبرد: بنەماڵەی فەرمانڕەوا دەستنیشان بکات و یەکێك لە نەوەکانی بۆ فەرمانڕەوایی دیاریبکات. هیتلەر ئەوەندە جێنشینی دامەزراندبو کە بەشێوەیەکی ئۆتۆماتیکی شکستی دەهێنا، ستالینیش سودی لە میتۆدێکی جیاواز وەردەگرت، بەپێی ئەو میتۆدە پلەی جینشین یەکێك لە گرنگترین و مەترسیترین نێوەندی شکۆمەندی بو لە یەکێتی سۆڤێتدا. لە بارودۆخی تۆتالیتاریدا، شارەزایی پەیداکردن لە هەمو هێڵە بەیەکاچوەکانی بزوتنەوە،

هاوشـان و هاوتـای بـەرزترین دەسـەلات بـو، بۆیـە هـەمو جێنـشینێکی دەستنیشانکراو دەگەیشتە ئاستێك کە پەی بەراستی رووداوەکان ببات، ئیدی لـەدوای ماوەیـەك خۆبـەخۆ لادەبـرا. دامەزرانـدنی جێنـشینێکی یاسـایی و ئارادەیەك هەمیشەیی، بەدڵنیاییەوە داروەدەستەیەکی دەوێت کە ئەندامەکانی لەگـەڵ رێبـەردا زانیاریـان لەسـەر سـەرەتاکانی هـەمو دەزگاکانـدا هـەبێت و بەکردەوە تاوتۆیی کێشەکان بکەن، ئەمەش هەمان ئەو شتەیە کە رێبەر بە هەر نرخێك بێت خـۆیی لـێ دوور دەخاتـەوە. لـەم بارەیـەوە، هیتلـەر بـە شـێوازە تایبەتەکـەی هەڵوێستی خـۆی لەسـەر ئـەم مەسـەلەیە بـۆ فەرمانـدە بـەرزەکانی سـوپا روونـدەکاتـەوە و وایانلێـدەکات لـە گەرمـەی شـەڕدا گفتوگـۆ لەسـەر چارەسـەرکردنی مەسـەلەی جێنـشینی بکـەن، لـەم بارەیـەوە دەڵێـت: "ئنجـا، پێویـستە لەسـەرم بەوپـەری لێبوردەییـەوە، خـۆم وەك کەسـێك وەسـفبکەم کـە قـابیلی گـۆڕان نیـە... چارەنوسـی رایخ تـەنها بـە منـەوە بەنـدە"[55] پێویـست ناکـات بگەڕێینـەوە تـا گاڵتـەجاری لـە وشـەی لێبـوردەیی بەدیبکـەین، چـونکە رێبەری تۆتالیتاری لە ململانێی راشکاوی لەگەڵ هەریـەکێك لەدەسـتدرێژیکارە کۆنـەکانی دەسـەلاتدا، هـەر لـە زۆردارەوە تـا سـتەمکار، بەراسـتی پێیوایـە مەسـەلەی جینـشین زۆر گـرنگ نیـە، ئـەم کـارەش پێویـستی بـە شایـستەیی و ئامادەکارییەکی تایبەت نیە، سەرئەنجام وڵات ملکەچی هەر کەسێك دەبێت کە رێبەر لە کاتی سەرەمەرگدا دەسنیشانی دەکات، هـیچ پێشبڕکێکارێکی تینـوی دەسەلاتیش، ناوێرێت ململانێی رەوایەتی جینشینە هەڵبژاردەکەی بکات[56]

میتۆدی تۆتالیتاری لەرووی تەکنیکی حوکمەوە، زۆر ساکارو کاریگـەر بـو. ئەو میتۆدانە بە تـەنها قۆرغکردنی رەهـای دەسـەلات دەستەبەر ناکات، بەڵکو متمانەیـەکی بێوینـەش پەیـدا دەکـات کـە پێویـستە هـەمو بڕیارەکـان هەمیـشە جێبەجێ بکرێ. فرەیی هێڵی پەیوەنـدی و بـەدحاڵیبون لـە زنجیرەی هەرەمیـدا، سەربەخۆی تەواوی دیکتاتۆر لە بەرامبەر داروەدەستەکەی دەستەبەر دەکات و روداني کودەتای سیاسـی غـافڵگیرو سـەیریش لـەتوانا دەکـات کـە تۆتالیتـاریزم

ناوبانگی تیا پەیداکردوە. بەڵام جەستەی سیاسی وڵات، بەهۆی بێشکڵییەوە لە هەمو شۆکێك بەدوور دەبێت.

ئەو هۆیانەی پێشتر هەمو دەزگاکانی حوکمی ناکارا دەکرد، بەهەمان ئەندازەی کاراکردنی میتۆدی حوکمی تۆتالیتاری، سادەوساکار بون. فرەیی دەزگاکان هەمو جۆرە شایستەیی وهەستکردن بە بەرپرسیارێتی لەناودەبات. فرەیی دەزگاکان بە تەنها هەڵاوسانێکی مەزن و بێبەروبوم نیە کە توشی ئیدارە دەبێت، بەڵکو بەربەستێکیشە لەرووی بەرهەمهێناندا، چونکە فەرمانە ناکۆکەکان دەبێتە هۆی دواخستنی کاری واقیعی تا دەگاتە ئەوەی رێبەر لەرێگەی بڕیارە تایبەتەکانییەوە لەمەسەلەکە جیادەکاتەوە. دەمارگیری کادرانی دەستەبژێر، بۆ رێبازی بزوتنەوە جەوهەرێکی پێویستە، چونکە هەمو بایەخپێدانێکی راستەقینە بە مەسەلە تایبەتەکان لەنێودەبات و ئامادەکارییەکی دەرونی بەرهەمدەهێنێت کە هەر کارێك وەك ئامرازێك بۆ ئامانجێکی بەتەواوەتی جیاواز روندەکاتەوە[57] ئەم حاڵەتە دەرونیە بە تەنها دەستکردی دەستەبژێر نیە، بەڵکو هێدی هێدی هەمو هاوڵاتیان دەگرێتەوە، ئەوانەی وردو درشتی ژیان و مردنیان بە بڕیارە سیاسییەکانەوە پەیوەستە . واتە بەو هۆکارو هاندەرە نهێنیانەی بە رووکەش هیچ پەیوەندییەکیان بە کردەوە ئەنجامدراوەکانەوە نیە. بەهەر حاڵ کاری لابردنی بەردەوام لە دەسەڵات و داگرتن و بەرزکردنەوە، کاری جیدی گروپ بە ئەستەم دەکات و رێگە لە تەواوکردنی ئەزمونی هەمو کارێکی پێویست دەگرێت. لەرووی ئابوریشەوە، کاری زۆرەملێی ئۆردوگاکانی سۆڤێت، هێندە بە قورسی تەواو دەبو کە روسیا باجێکی قورسی ئەو کردەوەییەی دەدا. لە کاتێکدا روسیا بەدەست کەمیی پسپۆرانی تەکنیکییەوە دەیناڵاند، ئۆردوگاکانی کاری زۆرەملێ لە "ئەندازیارانی زۆر لێهاتو جمەی دەهات، ئەوانەی لەپێناوی ئەوەی کارێکی نزمی لە بابەت بۆری دانان و چاککردنەوەی کاتژمێری ئاگادارکەرەوەو کارەبا و تەلەفونەوە لە نێوخۆیاندا پێشبڕکێیان دەکرد"[58]. هەڵبەتە لە

روانگەیەکی سودگەرای رووتەوە پێویست بو روسیا هەڵمەتی پاکتاوکردن لە سالآنی سییەکان ئەنجام نەدات، چونکە ئەو رابونە ئابورییەی راگرت کە خەڵکی چاوەڕوانیان لێیدەکرد، یا پێویست نەبو ئەفسەرانی فەرماندەیی گشتی لەشکری سور بکوژرێن کە کوشتنیان بوە مایەی بەزینی سوپای روسیە لە بەرامبەر فینلەندە.

بارودۆخی ئەڵمانیا لەرووی هەستیارییەوە لە روسیا جیاوازتر بو. سەرەتا نازییەکان جۆرە ئارەزوییەکیان نیشاندا بۆ ئەوەی پاریزگاری لە توانا تەکنیکیو ئیدارییەکان بکەنو رێگەیاندا بە کەرتی تایبەت سودوقازانج لە کارەکانیان وەربگرنو بەبیٚ ئەوەی لەگەڵ دەستێوەردانە کراوەکان دەوڵەتدا روبەروببنەوە، بالادەستییان بەسەر ئابوریدا هەبێت. کاتێك جەنگ هەلایسا هێشتا ئەڵمانیا بە تۆتالیتاری نەکرابو: ئەگەر مرۆۆ خۆ ئامادەکردن بۆ جەنگ وەك ئامانجێکی لۆجیکی قبوڵ بکات، دەبیٚ دان بەوەشدا بنێت کە ئابوری ئەڵمانیا تا سالی 1942 بەشێوەیەك لە شێوەکان لۆجیکی تیابوە[59] بەهەر حاڵ خۆ ئامادەکردن بۆ جەنگ، سەرباری مەزنی تێچونی، خۆی لەخۆیدا لەدژی سودگەرا نیە، چونکە لەگەڵ مەزنی تێچونی، بەدڵنیاییەوە "ئەگەر ولاتانی دی داگیربکریٚو دەست بەسەر دارایی و سەروەتو سامانی میللەتانی دی بگیرێت، تێچویەکی کەمتری دەبێت، لەجیاتی ئەوەی لە ولاتانی دی بکرێت یا لە کارگە ناوخۆییەکاندا بەرهەمبهێنریٚ"[60] یاسای وەبەرهێنانو بەرهەمهێنانی ئابوریو یاسای هاوسەنگی نێوان سودو پرەنسیپی سودوەرگرتن لەسەرچاوە، پراکتیکی نابێتو کاری پێناکرێت، ئەگەر مەبەست ئەوە بێت بە سەرچاوەی تالانکراوی ولاتانی بیانی بۆشایی ئابوری داتەپیوی ناوخۆ پڕبکرێتەوە. ئەم مەسەلەیەش بە تەواوەتی راستی تیایە کە دروشمی "تۆپ یا کەرە . مدفع أو زبدە" بە واقیعی بەمانای دابینکردنی "کەرە بو لە رێگەی تۆپەوە"[61]، میللەتی ئەڵمانیا سەرەتا پاڵپشتی لەم دروشمە کرد، بەلام دواتر پەی بەماناکەی برد. تەنانەت دەکریٚ پێدابگیرێت لەسەر ئەوەی کە

یاسای بالادەستی تۆتالیتاری تەنها لەساڵی 1942 کاری پێکراو پێگەی پێشەنگی پێبەخشرا.

کاتێك جەنگ هەڵایسا رژێمی نازی مامەڵەیەکی ریشەیی لەگەڵ ئابوریدا دەست پێکرد: مرۆڤ دەتوانێت بە گریمانەیی گەلاڵەی ئەوە بکات لە نێو ئەو هۆیانەی هیتلەری والێکرد جەنگ هەڵایسێنێت، ئەوەیە رەنگە جەنگ توانایەك لە خێراکردنی پرۆسەی ئابوریدا بخوڵقێنێت کە لە سەردەمی ئاشتیدا وێنای ناکرێت[62] ئەوەی لەو پرۆسەیەی سەرەوە مایەی سەرسوڕمانە، رەوتی توندڕەوی بزوتنەوە، تەنانەت بە شکستە گەورەکەی ستالینگرادیش چارەسەر نەکرا، بەڵکو مەترسی دۆڕاندنی جەنگ، وەك داینەمۆی زیاتر لەبەرچاونەگرتنی سەرنج و تێبینی سودگەرا (نفعیە) و هەوڵ و کۆششی هەمەلایەنە بەمەبەستی هێنانەدی ئامانجەکانی ئایدیۆلۆجیای نەژادپەرستی تۆتالیتاری، لە رێگەی رێکخستنێکی گشتگیرو بێبەزەییانەوە لەکارابو، ئیدی گرنگ نەبو ئەم ئامانجانە لە زەمەنێکی کورتخایاندا بێتەدی[63] لەدوای شکستی ستالینگراد، پێکهاتەی دەستەبژێر کە بەتەواوەتی لە میللەت جودابو، بەشێوەیەکی بەرچاو گەشەیدەکردو ئەو بڕیارەی هەڵوەشانەوە کە رێگەی نەدەدا سەربازەکان بچنە ریزی حیزبەوەو فەرماندە سەربازییەکانیش بون بە پاشکۆی فەرماندەکانی دەستەی پاراستن (S.S). کردەوەی تاوانئامێز کە پێشتر لەلایەن دەستەی پاراستنەوە قۆخکرابو، بەسەربازانی سوپاش سپێردرا، ئیدی ئەوانیش دەیانتوانی تاوانی بە کۆمەڵ ئەنجامبدەن[64] هیچ سەرنج و تێبینییەکی سەربازی، ئابوری و سیاسی نەیدەتوانی بەربەستێك لەبەردەم هاتنەدی بەرنامەی پڕخەزینەو بارگرانی قەلاچۆکردن و دورخستنەوەی بە کۆمەڵ دروستبکات.

دوا ساڵەکانی رژێمی نازیمان باسکردو شێوازی " پیلانی پێنج ساڵەی نازییەکان" یشمان چارەسەر کرد کە چۆن کاتی پێویستیان لەبەردەمدا نەبو تا

بە باشترین شێوە جێبەجێیان بکەن، وەلێ ئامانجی لە نێوبردنی هەر دوو میللەتی پۆڵۆنیاو ئۆکرانیاو سەدوحەفتا ملیۆن روسی (هەروەکو لە پلانەکەدا هاتوە)و هێرش و پەلاماری هەواڵگری لە هەمو ئەوروپای رۆژئاوادا (بۆ نمونە هۆڵەنداو هەرێمی ئەلزاس و لۆرین)، لەپاڵ ئەو ئەڵمانیا ناشایستانەی بەپێی بەرنامەی تەندورستی رایش یا بەپێی پرۆژەی " ئەو یاسایەی بۆ بیانیەکان کاری پێدەکرا" روبەروی لەنێوبردن دەبونەوە، بەپێویستی دەزانین بەراورد بکرێ بە بەرنامەی پێنج ساڵەی بۆلشەفیکەکانەوە (ساڵی 1929)، واتە کاتێك دیکتاتۆرییەتی روسیا بە تەواوەتی روخساری خۆی وەرگرت. لەلایەکەوە، دروشمی دروستی نەژادی بەرزدەکردەوە، لەلایەکی دی، دەربارەی ئابوری بانگەشەی پڕ هەراوهوریای دەکرد کە هەر هەمویی پێشەکی "بەرنامەیەکی سەرشێتانەی سەخت و ئاوەژو کردنەوەی گشت رێساکانی لۆجیك و یاساکانی ئابوری" [65]بو.

بێگومان دیکتاتۆری تۆتالیتاری بە شێوەیەکی وشیارانە رێگەی شێتی ناگرێتەبەر. راشکاوانەتر بڵێین، سەرسوڕمانی ئێمە بەرامبەر بە سیمای سەرشێتانەی بونیادی دەوڵەتی تۆتالیتاری لەو بیرۆکە نادروستەوە سەرچاوەدەگرێ کە پێمانوایە لەگەڵ دەوڵەتێکی ئاسایی لە بابەت دەوڵەتی بیرۆکراسی . حوکمی ستەمگەری و دیکتاتۆری سەروکارمان هەیە. لە راستیدا هەر کە فەرمانڕەوایانی تۆتالیتاری لە وڵاتێکدا دەسەڵات دەگرنەدەست، بەدڵنیاییەوە رایدەگەیەنن کە وڵاتەکەیان بوە بە نێوەندی بزوتنەوەیەکی کاتی و قۆناغێك لە قۆناغەکانی داگیرکردنی جهان دەستی پێکردوە، شکست و پیرۆزی بەپێی سەدەو هەزاران ساڵ هەڵدەسەنگێنن و بانگەشەی ئەوەش دەکەن کە بەرژەوەندییە جهانییەکانیان هەمیشە لەسەرووی بەرژەوەندییە ناوچەییەکانە، ئەوا دیسانەوە ئێمە ئەم کێشەیە پشتگوێدەخەین[66] ئەو دروشمە بەناوبانگەی دەڵێت "هەق هەمان ئەو شتەیە کە بۆ میللەتی ئەڵمانیا باش بێت"، تەنها بۆ مەبەستی پروپاگەندەی جەماوەری بەکاردەهێنرا. ئەمە لە کاتێکدا بەنازییەکان

دەوترا "هەق هەمان ئەو شتەیە کە بۆ بزوتنەوە باش بێت"[67]، بۆیە ئەم دوو دروشمە هەرگیز بە یەك نەدەگەیشتن. نازییەکان لەو باوەڕەدا نەبون ئەڵمانییەکان ڕەگەزێکی سەروەرن و دەبێ جهان پێیانەوە پەیوەست بێت، بەڵکو پێیانوابو دەبێ ئەڵمانەکانیش وەك میللەتانی دی لەلایەن ڕەگەزی سەروەرەوە سەرپەرشتی بکرێن، ئەو ڕەگەزەی هێشتا لە قۆناغی لە دایك بونە[68]. کەواتە، دەستەی پاراستن S.S نەك ئەڵمانەکان، سەرقافڵەی ڕەگەزی سەروەر بو[69] بۆیە بەپێی وتەکانی هیملەر " ئیمپراتۆرییەتی جهانی ئەڵمانیا" یا بەپێی وتەکانی هیتلەر "ئیمپراتۆرییەتی جهانی ئاری" لە دوا ڕۆژێکی نزیکدا بەدینەدەکرا[70]. بزوتنەوە زۆری بەلاوە گرنگ بو ئەوەی بۆ ڕونبێتەوە کە بە لە ناوبردنی ڕەگەزەکانی دی باشتر دەتوانرێ ڕەگەزێکی بالاتر دروستبکرێ تا لە جەنگێکی ئامانج دیاریکراودا سەرکەوتو بێت. ئەوەی بەشێوەیەکی ناشیرین لە "نمایشێکی مەزنی شێتانە" بۆ چاودێرێکی بیانی دەردەکەوێت، جگە لە پایە بڵندی ڕەهای بزوتنەوە بەسەر دەوڵەت و نەتەوەو خەڵکی، تەنانەت دەسەڵاتدارانی فەرمانڕەوای تۆتالیتاریش، شتێکی دی نیە. ئیدی جێگەی خۆیەتی ئەم پرسیارە بکەین: بۆچی ئەم ڕژێمە زیرەکەی حکومەتی تۆتالیتاری نێوەندێتی ڕەهاو دەسەلاتی بالا دەخاتە ژێردەستی تاکە کەسێکەوە کە لە رابردودا هەرگیز تاقینەکراوەتەوە؟ چونکە هیچ ستەمگەرێکی ئاسایی ئاستی شێتی نەگەیشتۆتە ئەو رادەیەی هەمو بەرژەوەندییە سنوردارو ناوچەییەکان . ئیدی چ بەرژەوەندی ئابوری بێت یا نیشتمانی یا مرۆڤایەتی یا سەربازی. بکاتە قوربانی بەرژەوەندی واقعێکی بە تەواوەتی ساختەو وێناکراوی ئەوتۆ کە کەس پەی بە دوارۆژێکی دوری نابات.

تا ئەو جێگەیەی تۆتالیتاریزم لە دەسەلاتدا دڵسۆزی پرەنسیپی بنەرەتی بزوتنەوە بێت، چیدی زەقی لێکچونی نێوان ڕێکخستنی بزوتنەوەو شێوازی ڕێکخستنی " دەوڵەتی تۆتالیتاری"، نابێتە مایەی سەرسوڕمان. جیاوازی نێوان ئەندامانی حیزب و لایەنگرانی لە ڕێکخستنی ڕووکاردا، بێئەوەی

لەبەرچاو بزربن، هەمو دانیشتوان، وەکئەوەی لە شێوەی لایەنگرانی بزوتنـەوە ریکخـرابن بـە "هاوئـاوازی" ئامـادە دەکـات. مـەزنیی هەڵاوسـانی ژمـارەی لایەنگران، لەرێگەی قەتیسکردنی دەسەڵاتی حیزب لە یەك "چینی" جیاکاری چەند ملیۆن کەسیو دروسـتکردنی پێکهاتـەی دەستەبژێری بانحیزبی چەند هەزار کەسی، هاوسەنگ دەبێتەوە. فرەیی دەزگاو دوانـەیی ئەرك‌و یەکانگیری پەیوەندی لایەنگرانی حیزب لەگەڵ بارودۆخی نوێدا، زۆر بە سادەیی مانای وایە بونیادی تایبەتی بزوتنەوە، ئەو بونیادە زیاد شۆڕشگێرەی شەکلی پیازی هەیـە، بـەجۆرێك هـەر بـەرگێگ پێکهاتـەی ئـەوی دی دادەپۆشـێت، هێـشتا بڕواپێکراوو پارێزراوە. لەم ناوکۆیەشدا دەزگای دەوڵەت دەبێتە رێکخستنی رووکاری لایەنگرە بیروکراتـەکانی بزوتنـەوە کە رۆڵیـان لـە کاروبـاری نـاوخۆدا، بڵاوکردنـەوەو فراوانکردنـی متمانەیە لە نێو جەماوەری هاوئاوازدا، ئەوانەی تـەنها هاوکـاری لەگەڵ دەسـەڵاتداراندا دەکـەن، بـەڵام لـە کاروبـاری دەرەوەدا، رۆڵیـان خـۆی لـە فریـودانی جهانی ناتۆتالیتـاری دەنوێنێت. ئەمـە لـە کاتێکدا رێبـەر بە حـوکمی دەبڵ سیفەتی، وەك سـەرۆکی دەوڵـەت‌و رێبـەری بزوتنـەوە، لەلایەکەوە، لوتکەی بێبەزەییانەی شۆڕشگێڕ، لەلایەکی دی، حاڵـەتی دروسـتی متمانەبەخش، لە کەسایەتی خۆی کۆدەکاتەوە.

یـەکێك لـە گـرنگترین جیـاوازی نێـوان بزوتنـەوەی تۆتالیتـاری‌و دەوڵـەتی تۆتالیتاری ئەوەیە کە دیکتاتۆری تۆتالیتاری دەتوانێت‌و دەبێ هونـەری درۆی تۆتالیتـاری بەشـێوازێکی گونجـاوترو کاریگـەرترو بـەرفراوانتر لـە رێبــەری بزوتنـەوە بـەکاربهێنێ. بەشـێکی ئـەم کێـشەیە، دەرئـەنجامێکی خۆبـەخۆی پەنـەمانی ژمـارەی هاوڕێیـانی بزوتنـەوە بـو، بـەڵام ئـەوەی ئـەو درۆیانـە شیاودەکات بریتیـە لـە: گوتـەکانی فـەرمانڕەوای دەوڵـەت بـە هـەمان بێشەرمی وتـەکانی سـەرکردەی حیزبێکـی دیمـاگۆگی پاشـگەزبونەوەی تیـا نیـە. لەبـەر هـەمان مەبەسـتیش هیتلـەر پـەنای بـۆ ناسـیونالیزم بـرد، ئەمـە لـە حالێکـدا پێشنەوەی بە دەسـەڵات بگات چەندین کەڕەت شـەرمەزاری کردوە. هیتلـەر بە

پێڕەوی کردنی لە توندەرەوی نەتەوەگەراو بانگەشەکردنی ئەوەی حیزبی ناسیونال سۆسیالیزم " کالآیەکی هاوردە" نیە، ترسی ئەڵمانی و نائەڵمانی دەرەواندەوەو سروشی بە بەدیهاتنی بەرخوازییەکانی نازیزمیش دەبەخشی، ئەو بەرخوازییانەی بەهاتنەدی داخوازییە نەریتییەکانی سیاسەتی دەرەوەی میللخوازی ئەڵمانیا دێتەدی . گێڕانەوەی ئەو سەرزەمینانەی لە پەیماننامەی ڤێرسای لە ئەڵمانیا زەوتکرابو، وەرگرتنەوەی نەمساو یەکخستنەوەی ئەو ناوچانەی لەسەرزەمینەکانی بۆهیما بەزمانی ئەڵمانی دەدوێن. بەهەمان شێوەش ستالین بایەخێکی زۆری بەرای گشتی روسی و جهانی ناروسی دەدا کاتێك تیورەی " سۆسیالیزمی لە ولآتێکدا" داهێنا و بیرۆکەی شۆڕشی جهانی خستە ئەستۆی ترۆتسکی[71]

درۆکردنی سیستماتیك بەرامبەر بە گشت جهان، تەنها لە سایەی هەلومەرجی دەسەلآتی تۆتالیتاریدا بێناکام ئەنجامدەدرێ، واتە لە سایەی هەلومەرجێکدا کە ساختەیی سیمای واقیعی رۆژانە، هەڵمەتی پروپاگەندە بێسودو بێکەڵك دەکات. بزوتنەوە تۆتالیتارەکان پێشئەوەی دەسەلآت بگرنەدەست هەرگیز نەیاندەتوانی بەم ئەندازەیە ئامانجە راستەقینەکانیان بشارنەوە . دواتر ئەو ئامانجانە بەجۆرێك دارێژرا تا ببێتە سروشبەخشی رێکخراوە جەماوەرییەکانی بزوتنەوە. بەلآم کاتێك لە توانادا دەبێت یەهود وەك مێشولە (Bug) بە گازی ژەهراوی لەناوببرێت، ئیدی پێویست ناکات ئەو بیرۆکەیە بلآوبکرێتەوە کە دەڵێت یەهود لە مێشولە دەچێت[72]. هەروەها کاتێك بتوانرێت مێژوی شۆڕشی روسیا بەبێ ناوهێنانی تروتسکی بە میللەت بوترێتەوە، ئیدی هەڵمەتی پروپاگەندە لە دژی تروتسکی مانای خۆی لەدەستدەدا. بەلآم بەکارهێنانی ئەو میتۆدانەی رێگە بۆ گەیشتن بە ئامانجی ئایدیۆلۆجی خۆشدەکەن، بەتەنها لە کەسانێك پێشبینی دەکرێ کە "دیدێکی ئایدیۆلۆجی توندڕەویان" هەیە . جیاوازی نیە توندڕەوی بیروباوەر لە فێرگەکانی کۆمێنترنەوە بەدەست هاتبێت یا لە نێوەندی تایبەتی تەڵقینی نازی

ـ تەنانـەت ئەگـەر رای گـشتیش زانیـاری لەسـەر ئـەو ئامانجانـە هـەبێت. لـە هەلومەرجێکی لەوجۆرەدا لایەنگرانی سادە هەرگیز لە روداوەکان تێناگەن[73] ئەم کێشەیەش بە هەمان ناکۆکی دەگات کە "کۆمەڵەی نهێنی لە رۆژی روناك" لە دوای ئـەوەی لـە کۆمـەڵی نێودەوڵـەتی دەبێت بە ئەنـدامێکی تـەواو، سیما و میتۆدی لە هەر ساتێکی دی نهێنیئامێزتر دەبێت. بۆیە کارێکی زۆر لۆجیکانە بو، هیتلەر پێشئەوەی دەسەڵات بگرێتەدەست هەمو هەوڵێکی بۆ رێکخستنی حیـزب و تەنانـەت پێکهاتـەی دەسـتەبژێریش لەسـەر بنـەمای نهێنیئـامێز، رەتـدەکردەوە. بـەڵام ئـەوەی لێـرەدا مایـەی سەرسـوڕمانە، هیتلـەر لـە ساڵی 1933 و لـەدوای ئـەوەی دەسـەڵاتی گرتەدەسـت، بەتـەواوەتی بەپـەرۆش بـو رێکخـراوی دەسـتەی پاراسـتن بـە کۆمەڵەیـەکی نهـێنی بگۆرێـت[74] بەهـەمان شێوەش حیزبە کۆمۆنیستەکانی ژێر رکێفی دەسەڵاتی مۆسکۆ، لەهەنگاوێکی دژ بە ئەوانەی پێش خۆیان، ئارەزویەکی سەیریان بۆ بارودۆخێکی نهێنیئامێز پێشاندەدا، تەنانەت لەو شوێنانەشدا کە توانای تـەواوی بە یاسایی بوونیان لەبەردەمدا ئاواڵەبێت. بۆیە تا دەسەڵاتی تۆتالیتاری ئاشکراتر بێت، ئامانجە راسـتەقینەکانی نهێنـیتر دەبێـت. ئەگـەر مـرۆڤ بخوازێـت لـە دوا ئامانجـەکانی رژێمـی هیتلـەر لـە ئـەڵمانیا تێبگـات، پێویـستە زیـاتر بـڕوا بـە گوتـارە پروپاگەندەییـەکان و کتـێبی "تێکۆشـانی مـن" بهێنێـت تـا بڕواکـردن بـە ئاخاوتنـەکانی وەك راوێـژکاری رایخـی سـێیەم، بـە هـەمان شـێوەش نابێـت دەربارەی "سۆسیالیزم لە تاکە وڵاتێکدا" بڕوا بە وتەکانی ستالین بهێنین کە بە مەبەسـتی دەسـەڵات گرتنەدەسـت لـە دوای مردنـی لیـنین داهێنـرا، بـەڵکو دوژمنایـەتی کردنـی وڵاتـە دیموکراسـیەکان جیـدیتر وەربگیرێـت. دیکتـاتۆرە تۆتالیتارەکـان سـەلماندیان وشـیارانە لـە مەترسـی ئاسـایی کردنـەوەی بارودۆخەکە تێدەگەن، واتە هەمان ئەو مەترسییەی لە پیادەکردنی سیاسـەتی ناسـیونالیزم یـا لـە دامەزرانـدنی سۆسـیالیزم لـە تاکـە وڵاتێکـدا دێتـەئاراوە. لـەمڕووەوە دیکتاتۆرەکـان هەوڵـدەدەن بـە هێشتنەوەی نـاکۆکی قـووڵی نێـوان

گوتــە ئارامبەخــشەكانيان و واقيعــی رژێمەكــەيان ئــەو مەترســييەی ســەرەوە تێپــەڕێنن و ميتۆدێــك جێبــەجێ بكــەن كــە بــەردەوام بەپێــچەوانەی وتــەكانيان كاربكــەن[76] ئــەو هونــەری هاوســەنگييەی لــە كــاری ئاســايی و ديپلۆماســی ڕۆژانــەدا، پێويــستی بــە لێهاتويی وســەليقەی بــەرزتر هەيــە، ســتالين بــە جۆرێــك بەكاريدەهێنا كە ميانڕەوی لە سياسەتی دەرەوە يا لە هێڵی سياسی كۆمێنترن، هەميشە هاوكات بوە لەگەڵ هەڵمەتی پاكتاوكردنی ريشەيی لە ناو ريزەكانی حيزبی روسيادا. بێگومان كارێكی ڕێكەوت نەبو كە سياسەتی بەرەی گەل و دارشتنی ياسای سەرەكی ليبراڵانەی سۆڤێتی، لەگەڵ دادگاييە نمايشييەكانی مۆسكۆ هازەمان بو.

لە ئەدەبياتی بۆلشەفيزم و نازيزمدا بەڵگەی كۆنكريتی هەيە كە حكومەتە تۆتاليتارەكان حەزدەكەن هەمو گۆی زەمين داگيربكەن و كۆنترۆڵی گشت وڵاتانی جهان بكەن. لەگەڵ ئەوەشدا ئەو بەرنامە ئايديۆلۆجيانەی لە بزوتنەوەكانی پێش تۆتاليتاريەت بە ميرات مابونەوە (سەبارەت بە نازييەكان، حيزبە باننەتەوەييەكان، ئــەنتی ســاميزم و خەونــەكانی ئيمپراتۆرييــەتی بانئــەڵمانی، ســەبارەت بــە بۆلشەفيكەكانيش، چەمكی نێونەتەوەيی سۆسياليزمی شۆڕشگێڕ) يەكلاكەرەوە نــەبون. بــەڵام ئــەوەی يەكلاكــەرەوە بــو، رژێمــە تۆتاليتارەكــان بــە شــێوەيەكی سەركێشانە سياسەتی دەرەوە لەسەر ئەو گريمانەيە دەگرنەبەر كە سەرئەنجام بەدوا ئامانجی خۆيان دەگەن، مەبەست داگيركردنی هەمو جهان بو. هەرچەندە گەيشتن بەو ئامانجانە دورر مەودا بێت و خواستە ئايدياكانيان لەگەڵ پێويستيە هەنوكەييەكان ناتەبا بێت، ديسانەوە هەر دەستبەرداری ئامانجەكانيان نابن. كەواتە، هيچ وڵاتێك بۆ ئەوان بێگانە نەبو، بەڵكو بەپێچەوانەوە هەمو وڵاتێكيان بە هێزی دانەبڕوای خۆيان دەزانی. گەيشتنی بزوتنەوە بە دەسەڵات و ئەو واقيعەی كە جهانی وێناكراوی بزوتنەوە لە وڵاتێكدا بوە بە واقعێكی هەستپێكراو، جۆرە پەيوەندييەك بەرهەمدەهێنێت، يەكسانە بە بارودۆخی حيزبێكی تۆتاليتاری لە ســايەی فــەرمانڕەوايی حكومــەتێكی ناتۆتاليتــاری: واقعێكــی ئەفــسانەيی

هەستپێکراوی تۆتالیتاری لە وڵاتێکدا دەتوانرێ بە پشتیوانی دەسەڵاتی دەوڵەتێك کە لەلایەن کۆمەڵی نیودەوڵەتیەوە بەرەسمی ناسرابێت، هەناردە (تصدیر) بکرێت، هەر بەو شێوازەی کە بێزاری لە پارلەمان لە بەرژەوەندی پارلەمانێکی ناتۆتالیتاری هاوردە (استیراد) دەکرێت. لەم بارەیەوە، ئەو چارەسەرەی لە پێش جەنگ بۆ مەسەلەی یەهود پێشنیازکرا، چارەسەرێکی تایبەتی بازرگانی هەناردە بو کە ئەڵمانیای نازی لەو بوارەدا زۆر لێهاتو بو: راگواستنی یەهود بەشێکی گرنگی لە نازیزم بۆ وڵاتانی دی هەناردەکرد، ناچارکردنی یەهود بە جێهێشتنی وڵات بەبێ پارەو پاسپۆرت، ئەفسانەی یەهودی سەرگەردانی بەرجەستەکرد، بۆیە نازییەکان بەڕاگواستنی یەهود، وڵاتانی دی هاندەدا دوژمنایەتی بکەن، بەوەش بیانویەکیان دەدۆزییەوە بۆ ئەوەی دەست لە سیاسەتی ناوخۆی میللەتانی دی وەربدەن[77].

ساڵی 1940 خەڵکی لەو واقیعە تێگەیشتن کە نازییەکان تاچ ئاستێك ئەفسانەی پیلانگێڕییان بەجیدی وەرگرتوە، ئەو ئەفسانەیەی پێیوابو ئەوان فەرمانڕەوایی ئایندەی جهان دەکەن، واتە کاتێك دەستیان بە جێبەجێ کردنی سیاسەتی راگواستنی دانیشتوانی ئەوروپای رۆژهەڵات کرد، کەمبونەوەی هێزی کارو ئاکامە خراپە سەربازییەکانیان لەبەرچاونەگرت، یاسای سزادانی تایبەت بەرایخی سێیەمو ئیدارەیەکی ئیرتجاعیان، هاوردە کرد[78]، سەرباری پێویستیو هەبونی توانای واقعی بۆ ئەوەی دڵنەوایی خەڵکی ئەوروپای داگیرکراو بکرێ. باشترین شێواز بۆ ئەوەی خەڵکی دان بە بانگەشەکانی نازیزمدا بنێت لە فەرمانڕەوایی کردنی جهاندا، هەر وشەیەك یا هەر کارێك لەدژی رایخی سێیەم، بێنەوەی هەلومەرجو شوێنو پلەوپایەی کەسەکە لەبەرچاو بگیرێت، بە خیانەتی مەزن دەژمێردرێتو توندترین سزای لەسەر دەدرێت. بۆیە یاسای نازی بەزەبری هێز هەمو جهانی دەخستە ژێر حوکمی دادوەری خۆیەوە، بە جۆرێك سوپای داگیرکار تەنها ئامرازێکی داگیرکردنی

ولاتان نەبو کە یاسایەکی نوێی داگیرکارانی لەگەڵ خۆی هەڵگرتبێت، بەڵکو وەك ئۆرگانێکی جێبەجێکار چاودێری لە یاسایەك دەکرد کە لەسەر هەمو کەسێك پێویست بو جێبەجێی بکات.

لەبەر ئەوەی یاسای نازی لە سنوری ئەڵمانیا زیاتر پەلیدەهاویشتو سزای نا ئەڵمانییەکانی دیاریدەکرد، بۆیە بەتەنها ئامرازێکی سەرکوتکردن نەبو. رژێمە تۆتالیتارەکان لە گرەنتیە لۆجیکییەکان کە داگیرکردنی جهان پێویستی پێی هەیە، بێباك بون، تەنانەت ئەگەر ئەو گرەنتیانە ئاراستەیەکی پێچەوانەش بگرنەبەرو لەبەرژەوەندی میللەتەکەی خۆشیان نەبێت. لەرووی لۆجیکییەوە شتێکی بەڵگەنەویستە پلانی داگیرکردنی جهان پێویستی بە سڕینەوەی جیاوازی نێوان ولاتی داگیرکەرو سەرزەمینە داگیرکراوەکان هەیە، هەروەها دەبێ جیاوازی نێوان سیاسەتی دەرەوەو ناوەوەش نەهێڵێت کە هەمو دەزگاو پەیوەندییە نێو نەتەوەییە ناتۆتالیتارەکانی لەسەر بونیات نراوە. لەبەر ئەوەی داگیرکەری تۆتالیتاری لە هەمو شوێنێك وەکئەوەی لەسەر خاکی خۆی بێت، زۆر دڵرەقانە رەفتار دەکات، بۆیە هەمو لە حاڵەتێکدا پێویستە بەدڵرەقی داگیرکەرێکی بێگانە مامەڵەش لەگەڵ میللەتەکەی خۆی بکات[79] ئەو حاڵەش بە تەواوەتی دروستە کە بزوتنەوەی تۆتالیتاری کاتێك دەسەلات دەگرێتە دەست چەشنی داگیرکەرێکی بیانی کە ولاتێك داگیردەکات، رەفتار دەکاتو بۆ بەرژەوەندی شتێك یا کەسێکی دی، نەك بۆ بەرژەوەندی ولات حوکمرانی دەکات. بەهەر حاڵ نازییەکان لەئەڵمانیا وەك داگیرکەرێکی بیانی لەدژی بەرژەوەندی میللی رەفتاریان دەکردو هەوڵیاندەدا شکستەکانیان بە دوا کارەساتێکی قوولی ئەوتۆ بگۆڕن کە هەمو میللەتی ئەڵمانیا بگرێتەوە، لەو هەوڵەشیاندا کەمێك سەرکەوتنیان بەدەست هێنا. بۆیە نیازیان هەبو لە کاتی سەرکەوتنی تەواودا سیاسەتی پاکتاوکردنی "ئەڵمانییە رەگەز ناشایستەکان"[80] پیادە بکەن.

لەدوای جەنگ تەرزێکی لەوجۆرەش سروشبەخشی سیاسەتی دەرەوەی سۆڤێت بو. بەهای شەڕەنگێزی ئەم سیاسەتە زۆر بە گرانی لەسەر خەڵکی سۆڤێت کەوت. ئەم سیاستە بوە مایەی ئەوەی قەرزێکی گەورەی ئەمریکا لە دوای جەنگ رەتبکاتەوە، قەرزێك دەرفەتی ئەوەی بۆ روسیا دەرەخساند ناوچە وێرانکراوەکانی پێ بینابکاتەوەو ولآت بەشێوەیەکی لۆجیکیو بەرهەمهێن بە پیشەسازی بکات. دامەزراندنی حکومەتی کۆمۆنیستی لە ولآتانی باڵکانو داگیرکردنی سەرزەمینێکی بەرفراوان لە ئەوروپای رۆژهەلآت، نەك هەر هیچ سودێکی هەست پێکراوی نەبو، بەڵکو بەپێچەوانەوە گوشارێکی گەورەی لەسەر سەرچاوەکانی روسیا دروستکرد. بەلآم ئەم سیاسەتە خزمەتی بەرژەوەندی بزوتنەوەی بۆلشەفیکی دەکرد، چونکە نزیکەی نیوەی دانیشتوانی جهانی لەژێر دەستدا بو. دیکتاتۆری تۆتالیتاری چەشنی داگیرکەرێکی بیانی دەروانێتە سەرچاوە سروشتیو پیشەسازییەکانی هەر ولآتێك بە ولآتەکەی خۆیشییەوە، وەکئەوەی سەرچاوەی تالآنییەکی بەردەوامو ئامرازێك بێت بۆ ئامادەکاری قۆناغی داهاتو لە بەرفراوانکردنی دەستدرێژییەکانیدا. تا ئەو جێگەیەی ئەم سیاسەتی ئابورییە تالآنگەرە سیستماتیکە بۆ بەرژەوەندی بزوتنەوە کار بکات، نەك لە بەرژەوەندی میللەت، هیچ میللەتو ولآتێکی سودمەند لەو هێزە (لەپیادەکردنی ئەو سیاسەتە) ناتوانێت سنورێك بۆ تێربونی ئەم پرۆسە تالآنگەرایە دیاریبکات. دیکتاتۆری تۆتالیتاری چەشنی داگیرکارێکی بیانی نازانرێ لە کوێوە هاتوەو بەری تالآنییەکەیشی سودی کەسی تیانیە. هەروەها تالآنییەکەی بۆ پاڵپشتی ئابوری ولآتەکەی دابەش ناکرێت، بەڵکو لەسەر بنەمای مانۆرێکی تاکتێکی کاتی بەکاردەهێنرێت. رژێمە تۆتالیتارەکان لە چارەسەرکردنی مەسەلە ئابورییەکاندا هەمان خەسڵەتیان هەیە کە کوللە لەسەر کێڵگەی کشتوکاڵی هەیەتی. ئەو واقیعەی کە دیکتاتۆری تۆتالیتاری وەك داگیرکەرێکی بیانی فەرمانڕەوایی ولآتەکەی دەکات، کاروباری ولآتەکەی خراپتر دەکات، چونکە

دڵرەقی بەرامبەر وڵاتەکەی خۆی لە حکومەتێکی ستەمگەری بیانی کاراتر دەکات. لەم بارەیەوە، ئەو شەڕەی ستالین لەدژی ئۆکرانیا لە سییەکانی سەدەی بیستەم هەڵیگیرساند، لەرووی زیانی مرۆیی و مادییەوە لە داگیرکردنی روسیا لەلایەن ئەڵمانیاوە، دڕندانەترو خوێناویتر بو[81] بۆیە تۆتالیتاریزم لە وڵاتەکانی ژێر دەسەڵاتیدا، حکومەتی دەستنیشان کراوی خۆی لە حوکمڕانی راستەوخۆ بە باشتر دەزانێت، سەرباری ئەو مەترسیانەی لەمجۆرە رژێمانەش دەکەوێتەوە.

گرفتی رژێمە تۆتالیتارەکان بەشێوەیەکی زۆر دڵرەقانە یاری بە دەسەڵاتی سیاسییەوە ناکەن، بەڵکو لە پشت سیاسەتی گشتی و سیاسەتی پراکتیکیان، چەمکێکی نوێی بێوێنە لە دەسەڵات خۆی مەڵاس داوە. بێباکییەکی زۆر بەرامبەر بە ئاکامی راستەوخۆ، نەك بێبەزەیی، بێزاری لە ئەنگیزەی سودگەرا، لەجیاتی هەوڵدان بۆ بەدواداکەوتنی بەرژەوەندی تاکەکەسی، بێ رەگوریشەیی و فەرامۆشکردنی بەرژەوەندییە نەتەوایەتییەکان، لەجیاتی بایەخدان بە نەتەوەگەرایی، ئایدیالیزم، واتە ئیمانێکی پتەوو نەگۆڕ بە جهانی ئایدیۆلۆجیایەکی ساختە، نەك چڵێسی دەسەڵات، هەمو ئەوانە پێکەوە هۆکارێکی نوێ و شڵۆقیان لە سیاسەتی نێودەوڵەتی هێنایەئاراوە کە دوژمنایەتییەکی رووت و پەتی هەرگیز نەیدەتوانی کارێکی لەوجۆرە ئەنجامبدات.

دەسەڵات لە روانگەی تۆتالیتاریزمەوە، بەتایبەتی لەتوانای رێکخستندا خۆی حەشارداوە. رێك وەکئەوەی ستالین هەمو دەزگایەکی بە سەربەخۆ لە ئەرکە واقعیەکەی، وەك "زنجیرەیەك پەیوەندی نێوان حیزب و جەماوەر" دەبینی[82] ستالین باوەرێکی تەواوی هەبو بەوەی بەنرخترین گەنجینەی یەکێتی سۆڤێت لە سامانی سروشتی یا لە وزە بەرهەمهێنە مەزنەکەی نیە کە توانا مرۆییە مەزنەکەی دەستەبەری دەکرد، بەڵکو لە کادرە حیزبییەکانە[83] (واتە پۆلیسی نهێنی). هەر لەسەر هەمان شێواز، هیتلەریش لە ساڵی

1929دا پێیوابو "مەزنترین دەرکەوتە"ی بزوتنەوە لەوەدایە، ئەگەر لە دەرەوە تەماشای "شەست هەزار لە پیاوەکانی" " بکرێ، لەیەك کەس دەچن، ئەو کەسە هاوبیچمانە بە تەنها لەفیکردا لەیەکناچن، بەڵکو لە روخساریشدا لەیەکدەچن، لە چاوی پڕ لە پێکەنینیانو هەستی پڕ دەمارگیریان بڕوانن، ئنجا بۆتان دەردەکەوێت چۆن سەد هەزار کەسی بزوتنەوە، دەبن بەتاکە نمونەیەك"[84] پەیوەندی دەسەلات لەگەڵ دارایی مادیو سامانو گەنجینەو سەرچاوە دەوڵەمەندەکان، لە جۆرێك میکانیزمی نامادی دەتوێتەوە، لەم میکانیزمەدا هەمو جوڵەیەك دەسەلات بەرهەمدەهێنێت، هەروەکو چۆن لێکخشاندن یا تەوژمی ڤۆڵتاج کارەبا بەرهەمدەهێنێت. دابەشکردنی وڵاتان بە وڵاتی دەوڵەمەندو هەژار لەلایەن حکومەتە تۆتالیتارەکانەوە، زیاتر فێڵێکی دیماگۆگیانە بو، چونکە ئەوانەی ئەم جیاکاریو دابەشکردنەیان دەکرد، لەو باوەڕەدابون دەسەلاتی دارایی مادی نەك تەنها هیچ بەهاونرخێکی نیە، بەڵکو لە گەشەکردنی دەسەلاتی رێکخستنیش کەمدەکاتەوە. لەلای ستالین گەشەسەندنو گەورەکردنی بەردەوامی هێزی پۆلیسو چەند هێندەکردنی ژمارەیان زۆر لە نەوتی باکۆ، خەڵوزو ئاسنی ئۆڕاڵو دانەوێڵەی ئۆکرانیاو گەنجینەی بە هێزی سیبریا گرنگتر بو . بە کورتی لە گەشەکردنی ماتەوزەی روسیا گرنگتر بو . هەمان حاڵەتیش هیتلەری والێکرد هەمو ئەڵمانیا بکات بە قوربانی دەستەی پاراستن: کاتێك هەمو شارەکانی ئەڵمانیا وێران دەبونو توانای پیشەسازی وڵات نابود دەبو، هیتلەر هەستی بەشکست نەدەکرد، بەڵکو تەنها کاتێك هەواڵی ئەوەی پێگەیشت کە چیدی لە توانادا نیە پشت بەدەستەی پاراستن ببەسترێت، هەستی بەشکست کرد[85] کەسێك باوەڕی بە سوڵتانی رەهای رێکخستن هەبێت بەسەر هۆکارە مادییەکاندا، ئیدی سەربازی بێت یا ئابوری، کەسێك مەودای سەرکەوتنەکانی بە پێی سەدەکان بخەمڵێنێت، لەلای ئەو شکست بەمانای کارەساتێکی سەربازیو هەڕەشەی برسێتی لە دانیشتوانەکەی نەبو، بەڵکو بەمانای لەناوبردنی پێکهاتەی دەستەبژێر بو کە

دەبوایە پیلانی داگیرکردنی جهان نەوە لەدوای نەوە بەدوا کاروان بگەیەنێت، ئەمە ئەگەر دوایی هەبێت.

سیمای بێشکڵی دەوڵەتی تۆتالیتاری، لەبەرچاونەگرتنی بەرژەوەندی مادی، رزگاربوونی لە هاندانی بەرژەوەندیو رەفتاری دژە سودگەرای، لە هەر هۆکارێکی دی زیاتر لە پێشبینی نەکردنی سیاسەتی هاوچەرخدا رۆڵیان هەبو. لە بەرامبەر ئەوەشدا، جهانی ناتۆتالیتاری لە عەقڵیەتێك تێنەدەگەیشت کاری ناحیسابی ئەوتۆ بکات کە مرۆڤ و سەرچاوەی مادی لەبەرچاونەگرێت، عەقڵیەتێك بە تەواوەتی بەرامبەر بەرژەوەندی نەتەوەییو خۆشگوزەرانی میللەتەکەی کەمتەرخەم بێت، بەراشکاوی خۆی لە حوکمێکی دوو رووی سەرسوڕهێنەر پیشان بدات: ئەوانەی بە باشی لە چالاکی تۆقێنەری رێکخستنو پۆلیس تێدەگەن، زیادەڕۆیی لە خەمڵاندنی هێزی مادی دەوڵەتی تۆتالیتاری دەکەن، لە لایەکی دی، ئەوانەی لە بێتوانایی و بێفەڕی ئابوری تۆتالیتاری تێدەگەن، توانای دەسەڵاتی دەوڵەتی تۆتالیتاری بەهەند وەرناگرن کە دەتوانێت لەسایەی دژایەتیکردنی هەمو هۆکارە مادییەکان، بەرهەمبهێنرێ.

2. پۆلیسی نهێنی

هەتا ئەم ساتە وەختە، تەنها لەگەڵ دوو فۆرمی سەرەکی لە باڵادەستی تۆتالیتاری ئاشنایەتیمان هەیە، دیکتاتۆری ناسیونال ـ سۆسیالیزم لەدوای ساڵی 1938 و دیکتاتۆرییەتی بۆلشەفیزم لە ساڵی 1930 بەدواوە. ئەم دوو فۆرمەی باڵادەستی بەشێوەیەکی بنەرەتی لە هەمو رژێمە دیکتاتۆرەکانی دی، ئیدی ستەمگەر بێت یا زۆردار، جیاواز بون. ئەگەر چی ئەم دوو فۆرمە لە گۆڕانی بەردەوامی دیکتاتۆری حیزبیەوە پەیدابون، بەلام گەوهەری خەسڵەتە تۆتالیتارەکانیان شتێکی تازەیەو ناتوانرێ بدرێتە پاڵ رژێمە تاك حیزبییەکان. ئامانجی رژێمە تاك حیزبییەکان بە تەنها دەسەلات بگرتنەدەست نیە، بەڵکو بە دامەزراندنی ئەندامانی حیزب لە هەمو نێوەندەکانی دەوڵەت، هەوڵدەدەن دەوڵەت و حیزب بە تەواوەتی تێکەڵ بکەن، بەجۆرێك لەدوای ئەوەی حیزب دەسەلات دەگرێتەدەست، دەبێتە دەزگایەك تەنها پروپاگەندە بۆ بەرژەوەندی دەوڵەت دەکات. بەلام شێوازی فەرمانڕەوایی کردنی تاك حیزبی تەنها بە مانا نێگەتیفەکەی گشتگیرە: واتە حیزبی فەرمانڕەوا هیچ لێبوردەیەکی بەرامبەر بە هیچ حیزبێکی دی و ئۆپۆزیسیۆن نیەو مل بۆ ئازادی بیروباوەری سیاسی نادات. کاتێك دیکتاتۆرییەتی تاك حیزب دەسەلات دەگرێتە دەست، پەیوەندی هێزی نێوان دەوڵەت و حیزب پێشتر چۆن بوە وەك خۆی دەهێڵێتەوە و بواریش بەدەوڵەت و سوپا دەدا دەسەلاتی پێشویان پیادە بکەن. بەلام "شۆڕش"ی ئەم رژێمە لە ساتەوەختی سەرکەوتنییەوە گشت نێوەندە حکومییەکان بە ئەندامانی حیزب دەبەخشێت. لە هەمو ئەو حاڵەتانەشدا دەسەلاتی حیزب جەخت لەسەر قۆرغکردنێك دەکات کە لە لایەن دەوڵەتەوە دابینـدەکرێ، ئیدی حیزب نێوەندێکی سەربەخۆی دەسەلاتی نامێنێت.

شۆڕشـی بزوتنـەوە تۆتالیتارەکـان لـەدوای ئـەوەی بەدەسـەڵات دەگـەن، چییەتی (ماهیە) بەشێوەیەکی ریشەیی دەگۆڕێت. بزوتنەوە تۆتالیتارەکان هەر لە سەرەتای حوکمرانییانەوە هەوڵدەدەن دەستکاری جیاوازی سەرەکی نێوان دەوڵـەت و حیـزب نەکـەن و رێگـە نـەدەن دەزگا شۆڕشـگێڕەکانی حیـزب لـەناو دەوڵەتدا بتوێتـەوە[86] مەسـەلەی گرتنەدەسـتی دەزگای دەوڵـەت بەبێ تێکەڵ بون لەگەڵیدا، بەو شێوەیە چارەسەر دەکرێ کە تەنها ئەو ئەندامانەی حیـزب بایەخی پلە دوویان بۆ بزوتنەوە هەیە، رێگەیان پێدەدرێ لە زنجیرەی هـەرەمی دەوڵەتدا پێگەیان هەبێت. لەبەرامبەر ئەوەشدا، هەمو دەسـەڵاتە واقعییـەکان لـە دەزگـا تایبەتـەکانی بزوتنـەوەو لـەدەرەوەی دەزگـا دەوڵـەتی و سـەربازییەکان وەگـەڕدەخرێن. لـەناو بزوتنـەوە کـە نێوەنـدێکی چالاک و سـەرەکی وڵاتـە، هـەمو بڕیارە یەکلاکـەرەوەکانی تیـا دەدرێـت. تەنانـەت زۆرجـار ئیدارە رەسمییـەکانی وڵاتیش نازانن چ شتێك لە ئارادایە. هێندێك لەو ئەندامە حیزبییانـەی سـەودای بوون بە وەزیریان هەیە، زۆرجار بە بەهای لەدەستدانی دەسەڵات لە بزوتنەوەو دۆڕاندنی متمانەی رێبەر، بەو ئارەزووە "بۆرجوازییانەیان" دەگەن.

تۆتالیتاریزم لە دەسەڵاتدا وەك رووکارێك سود لـە دەوڵـەت وەردەگرێت کە لە جهانی ناتۆتالیتاریدا نوێنەرایـەتی وڵات دەکات. بۆیـە دەوڵـەتی تۆتالیتـاری میراتگرێکـی لـۆجیکی بزوتنـەوەی تۆتالیتارییـەو رێکخـستن و بونیـادی حکومەتەکەیـشی لـە بزوتنـەوە دەخوازێـت (استعارە). هـەر لـەم ناوکۆیەشـدا، سەرکردە تۆتالیتارەکـان بـەو شێوەیە مامەڵە لەگەڵ حکومەتـە ناتۆتالیتارەکـان دەکەن، هەروەکو چۆن پێشئەوەی بەدەسـەڵات بگەن مامەڵەیان لەگەڵ حیزبە پارلەمانییـەکان یـا باڵـەکانی نـاو حیـزب کـردوە. هـەروەها لـەدوای ئـەوەی بـە دەسـەڵاتیش دەگـەن، لەسـەر شـانۆیەکی فـراوانتری نێودەوڵـەتی روبـەڕوی مەسـەلەیەکی دوانـەیی دەبنـەوە: جهـانی سـاختەی بزوتنـەوە (یـا وڵاتـی تۆتالیتـاری) لـە کاریگـەری واقعـی جهـانی دەرەوە دەپارێزن، بـەوەی رووپـەکی ئاسایی و عەقڵێکی دروست پێشکەش بە جهانی ناتۆتالیتاری دەکەن.

لەسەروی دەوڵەت و لەپشت رووکاری دەسەڵاتی رووکەش و چەواشەیی فرەیی دەزگا و لەدوتویی ئەو گۆڕانکارییانەی لەدەسەڵات روودەداو ئەو پشێوییەی لە ناکارییەوە سەرهەڵدەدا، کوانوی دەسەڵاتی وڵات، مەبەست لە دەزگای پۆلیسی نهێنییە لە هەموویان کاراترو بە تواناتر کار دەکات[87] جەختکردن لەسەر پۆلیس وەك تاکە دەزگای دەسەڵات و هەمیشە لەبەرچاو و پشتگوێ خستنی بە ئەنقەستی ئەو توانا مەزنەی سوپا بەرووکەش پێکیدەهێنێت . بە دوو فاکتەری رژێمە تۆتالیتارەکان دەژمێردرێت . دەتوانن بە شێوەیەکی هەندەکی (جزئـي) ئارەزوی تۆتالیتاری لە فەرمانڕەوایی کردنی جهان راڤەبکات و جیاوازی نێوان دەوڵەتی بیانی و نیشتمان، جیاوازی نێوان کاروباری دەرەوە و ناوەوە هوشیارانە نەهێڵێت. هێزی سوپا کە بۆ بەرەنگاربونەوەی دەستدرێژیکاری بیانی پەروەردە کرابو، ئامرازێکی گومانلێکراوی شەڕی ناوخۆو بارودۆخەکەی بو، چونکە لە هەلومەرجی تۆتالیتاریشدا بۆ سوپا زەحمەت بو بە چاوی داگیرکەرێکی بیانی لە میللەت بڕوانێت[88] لێرەدا خاڵی هەرە گرنگتر ئەوەیە لە رژێمێکی تۆتالیتاریدا، بەهای هێزی سەربازی، تەنانەت لەکاتی جەنگیشدا گومانی لێدەکرێ. لەبەرئەوەی رێبەری تۆتالیتاری سیاسەتی لەسەر گریمانەی حوکم کردنی جهان ئاراستە دەکات، بۆیە بە هەمان ئەندازەی دڵڕەقی هەڵگەڕاوەکان، مامەڵە لەگەڵ قوربانیەکانیشی دەکات، واتە ئەوانەی بە خیانەتی مەزن تاوانبار دەکرێن: ئیدی هەر لەم روەوە پێی باش بو لەرێگەی پۆلیسەوە، نەك هێزی سوپا، حوکمی سەرزەمینە داگیرکراوەکانیش بکات.

بزوتنەوەی تۆتالیتاری تەنانەت پێشئەوەی بەدەسەڵات بگات، خاوەنی پۆلیسی نهێنی و دەزگای سیخوری بو، کە پەل و پۆپی لە زۆرێك لە وڵاتانی جهاندا هەبو. بەڵام لەدوای ئەوەی بزوتنەوە دەسەڵاتی گرتەدەست، سیخورەکانی لە دەزگای هەواڵگری سەربازی پارەو دەسەڵاتی زیاتریان پێدرا،

زۆربەشیان سەرۆکی باڵوێزخانە نهێنی و کۆنسوڵگەرەکانی دەرەوە بون[89] ئەرکی سەرەکی سیخورەکان دروستکردنی ستونی پێنجەم (طابور الخامس)، ڕێنمایی کردنی لقەکانی دەرەوەی بزوتنەوە، کارکردنە سەر سیاسەتی ناوخۆی وڵاتە پەیوەندیدارەکان بو، بەشێوەیەکی گشتی مەبەست لەو ئەرکانە سازکردنی بارودۆخێك بو تا ئەو کاتەی ڕێبەر . لە دوای کودەتایەك بەسەر حکومەتدا یا لە حاڵەتی سەرکەوتنی سەربازیدا . وادەزانیٚ لە ماڵی خۆیەتی و هەست بەنامۆیی ناکات. بە وتەیەکی دی، لقە نێودەوڵەتییەکانی پۆلیسی نهێنی بە جۆرێك لە ناوچەی گواستنەوە بزوتنەوە دەژمێردرێت کە ڕێگە نەدات سیاسەتی رووکەشیی دەرەوەی تۆتالیتار بە سیاسەتی فیعلی ناوخۆی بزوتنەوەی تۆتالیتاری بگۆڕێت.

لەگەڵ ئەوەشدا، ئەو ئەرکانەی پۆلیسی نهێنی بەدییان دەهێنێت بۆ ئەوەی ڕێگە خۆشبکات تۆباویەتی تۆتالیتاری بەسەر جهاندا باڵادەست بێت، لە ئاست ئەو ئەرکانەی پێویستە بۆ هاتنەدی هەنوکەیی ئەفسانەی تۆتالیتاری لە تاکە وڵاتێکدا، گرنگییەکی لاوەکی هەیە. بە هەر حاڵ ڕۆڵی گەورەی پۆلیسی نهێنی لە سیاسەتی ناوخۆی وڵاتە تۆتالیتارەکاندا وێنەیەکی نادروستی لە یادەوەری زۆرێك دروستکردبو، ئەمەش لەو وێنا نادروستەوە سەرچاوەی گرتبو کە هەستێکی هاوبەش دەربارەی تۆتالیتاریزم دایرشتبو. لە راستیدا هەمو حکومەتە دیسپۆتیزمەکان پشت بە دەزگای هەواڵگری نهێنی دەبەستن، چونکە زیاتر بەرامبەر بە میللەتەکەی خۆیان هەست بە مەترسی دەکەن تا میللەتە بیانییەکان. بەڵام ئەم لێکچونەی نێوان تۆتالیتارییەت و حکومەتی دیسپۆتیزم تەنها بۆ قۆناغە سەرەتاییەکانی سەردەمی تۆتالیتاریزم راستە، واتە کاتێك ئۆپۆزیسیۆنی سیاسی بوونی هەیە. تۆتالیتاریزم ئەم وێنا نادروستە چەشنی وێنا نادروستەکانی دی جهانی ناتۆتالیتاری بە خراپی سودی لێوەردەگریٚ، لەوانەشە ئەو وێنا نادروستە بەلایەوە ناپەسەند بێت،

کەچی دیسانەوە هەوڵدەدا بەهێزی بکات. هیملەر لە ساڵی 1937 لە وتەیەکیدا بۆ فەرماندەیی گشتی، لەچوارچێوەی شیکردنەوەی هەڵناوسانی هێزی پۆلیس لەسەر گریمانەی بوونی "شانۆی ئۆپراسیۆنی چوارەم لەحاڵەتی هەڵگیرسانی جەنگدا لە ناوخۆی ئەڵمانیا"[90]، رۆڵی ستەمکارێکی ئاسایی وازیدەکرد. لە هەمان کاتیشدا ستالین توانی گاردی بۆلشەفیکی کۆن بەوە قاییل بکات کە پێویستی بەدانپیانانیان هەیە، لەبەر ئەوەی مەترسی جەنگ لەهەمو لایەکەوە یەخەی بە یەکێتی سۆڤیێت گرتبو، بۆیە دەبو وڵات لە هەلومەرجێکی پڕمەترسی لەوجۆرەدا، تەنانەت ئەگەر لەژێر فەرمانڕەوایی کەسێکی ستەمکاریشدا بێت، بەیەکگرتوویی بمێنێتەوە. بەڵام سیمای زەقی ئەم دوو لێدوانە ئەوەیە لە کاتێکدا وتراون کە ئۆپۆزیسیۆنی سیاسی لە هەر دوو وڵاتەکەدا بە تەواوەتی لەنێو برابو: دەزگای هەواڵگری نهێنی لە کاتێکدا گەشەیدەکرد کە بەکردەوە هیچ جۆرە ئۆپۆزیسۆنێك لە ئارادا نەمابو تا سیخوری بەسەرەوە بکات. کاتێك جەنگ هەڵایسا هیملەر لە ئەڵمانیا تەنها لە ئیدارەدانی ئۆردوگای گرتنی بە کۆمەڵ و چاودێری کردنی کاری زۆرەملێی بیانییەکان سودی لە دەستەی پاراستن وەردەگرت. بەشی هەرە زۆری دەستەی پاراستن بە مەبەستی "ئەرکی تایبەت" ـ بەشێوەیەکی گشتی کوشتنی بە کۆمەڵ . لە بەرەی رۆژهەڵات خزمەتیان دەکرد و پشتگیرییان لە سیاسەتێك دەکرد کە زۆرجار پێچەوانەی هەرەمی نازییەت بو، ئیدی چ سەربازی بێت یا مەدەنی. پێکهاتەی دەستەی پاراستنی ئەڵمانیا، چەشنی پۆلیسی نهێنی یەکێتی سۆڤێت ، کاتێك تیمەکانی سوپا هێمنی بەسەر ناوچە داگیرکراوەکاندا دەسەپاند، هەمو جۆرە بەرگرییەکی سەربازی لەبەریەکهەڵدەشاندەوە، ئنجا دەگەیشتنە ئەو ناوچانە، بۆیە بە تەنها روبەروی ئۆپۆزیسۆنی سیاسی دەبونەوە.

لەگەڵ ئەوەشدا، ئەو رۆڵەی پۆلیسی نهێنی و پێکهاتەی دەستەبژێر لە یەکەم قۆناغی رژێمی تۆتالیتاریدا وازیدەکرد، هاوشێوەی ئەو رۆڵە بو کە لە

سایەی شێوەکانی دی دیکتاتۆرییەت، وازیدەکرد. بەلاّم دلّرەقی لە رادەبەدەری شێوازەکەیان تەنها لە مێژووی ولاّتانی رۆژئاوای هاوچەرخدا وێنەی نەبینرێ. قۆناغی یەکەمی کاری پۆلیس دەرکردنی دوژمنی نهێنی لە حەشارگەکانیان و راوەدونانی دوژمنە کۆنەکان بو، ئەمەش هاورێ بو لەگەلّ رێکخستنی گشت دانیشتوان لە رێکخراوەکانی رووکارداو بەگەڕخستنەوەو ئامادەکردنەوەی ئەندامە کۆنەکانی حیزب بە مەبەستی سیخوڕیکردنی خۆبەخش، بەجۆرێك چاودێریکردنی کارپیشەی لایەنگرانی گومانلێکراو، پێویستی بەخەلّکانی مەشقدیدەی پۆلیس نەکات. لەم قۆناغەدا، بۆ ئەو کەسانەی "بیروباوەری ترسناك"یان لە مێشکدا بێت، دراوسێیەك لە کارمەندێکی پۆلیس مەترسی زیاتری هەیە. قۆناغی یەکەم بە لەناوبردنی دوژمنە وەسفکراوەکان و پاکتاوکردنی هەمو بەرگرییەکی سیستماتیکی ئاشکراو نهێنی کۆتایی دێت. دەتوانین ئەم قۆناغە بە نزیکەیی لە ئەلّمانیا بە سالّی 1935 و بۆ یەکێتی سۆڤێتیش بە سالّی 1930 دیاریبکەین.

تیرۆر تەنها کاتێك دەبێتە جەوهەری راستەقینەی رژێمە تۆتالیتارەکان کە لەناوبردنی دوژمنە واقیعەکان کۆتایی هاتبێت و راوکردنی "دوژمنە بابەتیەکان" دەست پێبکات. بە بیانوی بونیاتنانی سۆسیالیزم لە تاکە ولاّتێکدا یا بەکارهێنانی سەرزەمینێك وەك تاقیگەیەك بۆ ئەوەی تاقیکردنەوەی شۆڕشگێری تیا ئەنجام بدرێ یا بۆ هێنانەدی "ئابوری کۆمەلّ" Volksgemeinschaft ، داوای دوەمی تۆتالیتاریزم، واتە بالاّدەستی گشتگیر لە رێگەی روداوەکانەوە دەخرێتە بواری جێبەجێ کردنەوە. ئەگەرچی لەرووی تیورییەوە بەدیهاتنی بالاّدەستی گشتگیری رژێمە تۆتالیتارەکان تەنها لەدوای فەرمانڕەواییکردن بەسەر جهاندا لە تواناد‌ا دەبێت، بەلاّم رژێمە تۆتالیتارەکان سەلماندیان ئەم بەشەی تۆباویەتی تۆتالیتار، مادامەکی لەرووی زەمەنەوە لەدەرەوەی شکست و سەرکەوتنە، رەنگە تا ئاستی کەمالّ بێتەدی. بەمشێوەیە هیتلەر لە نێو شکان و پاشەکشێی سەربازیدا بەقەلاّچۆکردنی یەهودو

دامەزراندنی کارگەی مردن شادمان بو. دوا ئاکامەکانی جەنگ هەرچییەك بێت، دیسانەوە دەبێت بڵێین، بەبێ جەنگ "سوتاندنی پرد" و هاتنەدی هێندێك لە ئامانجەکانی بزوتنەوەی تۆتالیتاری لە تواناد نەبو[91]

پێکهاتەی دەستەبژێری حیزبی نازیو "کادرەکانی" بزوتنەوەی بۆلشەفیکی زیاتر بە مەبەستی بالادەستی گشتگیر کاریان دەکرد تا پاریزگاری لە رژێمی دەسەلاتدار بکەن. هەروەکو چۆن بانگەشەی تۆتالیتاری لە فەرمانڕەوایی کردن بەسەر جهاندا تەنها بەرووکەش لە سروشتی فراوانخوازی ئیمپریالیزم دەچێت، بانگەشەی بالادەستی گشتگیری تۆتالیتاریزمیش تەنها بەرووکەش لەلای لێکۆڵیارانی دیسپۆتیزم ناسراوە. ئەگەر جیاوازی سەرەکی نێوان فراوانخوازی تۆتالیتاریو فراوانخوازی ئیمپریالی لەوەدابێت کە فراوانخوازی تۆتالیتاری بەهیچ جیاوازییەکی نێوان نیشتمانو ولاتی بێگانە قاییل نابێت، ئەوا جیاوازی سەرەکی نێوان پۆلیسی نهێنی رژێمی ستەمکارو پۆلیسی نهێنی تۆتالیتاری لەوەدایە کە پۆلیسی تۆتالیتار بەدوای بیروباوەری نهێنیدا ناگەڕێتو رەوشە کۆنەکەی پۆلیسی نهێنیش، واتە شێوازی بزواندن[92] . Provocation . بەکارناهێنێت.

لەبەر ئەوەی پۆلیسی نهێنی تۆتالیتاریزم لەدوای سەقامگیربونی ئاشتی لە ولات دەست بەکار دەبێت، بۆیە زۆرجار بوونی سەبارەت بە چاودێرانی بیانی بێکەڵك دەردەکەوێت . یا بەپێچەوانەوە غافگیریان دەکات تا بەو شێوەیە بیربکەنەوە کە هێشتا بەرگری نهێنی لە ولاتدا بوونی هەیە[93] بەلام بێکەڵکی دەزگا نهێنیەکان شتێکی تازە نیە. بۆیە هەمیشە خەمی ئەوەیان هەبو، تەنانەت لەدوای کۆتایی هاتنی ئەو ئەرکە سەرەکییەی دەزگا نهێنییەکەیان لە پێناویدا دامەزراوە، سودمەندی خۆیان بسەلمێنن، تا لەو رێگەیەوە پاریزگاری لە پێگەی خۆیان بکەن. بەلام ئەو میتۆدانەی بۆ ئەم ئامانجە پشتی پێدەبەسترێت، لێکۆڵینەوەی مێژووی شۆڕشەکانی کردە پرۆژەیەکی دژوار. بۆ نمونە لە سایەی فەرمانڕەوایی لویس ناپلیۆندا هیچ چالاکییەکی دژ بە حکومەت نەبو،

خودی پۆلیسی نهێنی لە پشتەوە نەبێت[94] بەهەمان شێوەش، لێکۆڵەران پێیانوایە رۆڵی هەواڵگری نهێنی لەناو سەرجەم حیزبە شۆڕشگێڕەکانی روسیای تزاریدا، ئەو گومانە پشتڕاست دەکاتەوە کە بەبێ چالاکی بزواندنو "سروشبەخشی" ئەو دەزگایە، بزوتنەوەی شۆڕشگێڕی روسیا تا ئەو رادەیە سەرکەوتنی بەدەست نەدەهێنا[95] بە واتایەکی دی، پۆلیسی نهێنی بەهەمان ئەندازەی بزواندن (استفزاز) کە توانیبوی چەندین کەرەت رێکخراوە شۆڕشگێڕەکان لێکبترازێنێت، بەشداریو هاوکاری لە بەردەوامبونی نەریتی رێکخراوە شۆڕشگێڕەکانیش بکات.

رەنگە رۆڵی ئاڵۆزی بزواندن یەکێك لەو هۆیانە بێت، رێبەرە تۆتالیتارەکانی والێکرد، بەکارینەهێنن. چونکە بەکارهێنانی بزواندن لەسەر پایەی ئەو گریمانەیە زەرورەت پەیدا دەکات کە بە تەنها گومان بۆ گرتنو سزادانی تاوانبار بەس نیە. هیچ سەرکردەیەکی تۆتالیتاری هەرگیز بیری لە هەڵوێستێکی لەوجۆرە نەدەکردەوە کە بەناچاری پەنا بۆ بزواندن بەرێتو لە داوێکی تۆکمەو مەحکەمدا دوژمنێکی وێناکراو دەستگیربکات. ئەوەی لەو تێبینیە تەکنیکییەی سەرەوە گرنگتر بێت، تۆتالیتاریزم پێشئەوەی دەسەڵات بگرێتەدەست، بەجۆرێك دوژمنانی ئایدیۆلۆجی خۆی دیاریکردبو کە چیدی پێویستی نەدەکرد لە رێگەی زانیاری پۆلیسەوە توێژە "گومانلێکراوەکان" دەست نیشان بکات. هەر لەم رووەوە دەبینین یەهود لە ئەڵمانیای نازیو پاشماوەی چینە فەرمانڕەوا کۆنەکان لە روسیا، بەهۆی ئەنجامدانی کاری دوژمنکارانەوە لە خانەی گومانلێکراوەکان نەبون، بەڵکو بەپێی ئایدیۆلۆجیای ئەو دوو رژێمە تۆتالیتارییە وەك دوژمنی "بابەتی" پێناسە دەکران. بەڵام جیاوازی گەورەی نێوان پۆلیسی نهێنی رژێمی دیسپۆتیزمو پۆلیسی نهێنی تۆتالیتاری لە دیاریکردنی وتەزای "گومانلێکراو"و "دوژمنی بابەتی" دەستنیشان دەکرێ. چونکە "دوژمنی بابەتی" بەپێی هێڵی سیاسی حکومەت، نەك لەسەر ئارەزوی خستنی حکومەت، دەستنیشان دەکرێ. بۆیە

تۆتالیتارییەت پێیوایە نابێت هیچ کەسێك لەرێگەی بزواندنەوە ترسناکی بیروباوەری ببزوێنرێ، یا رابردوە خراپەکەی گومانی حکومەت بجوڵێنێت، بەڵکو کەسێکە ئارەزوەکانی ژیانی، چەشنی "ماكو نیشانەکانی نەخۆشی" ترسناکە[97] فەرمانڕەوای تۆتالیتار بەکردەوە وەك کەسێك رەفتار دەکات کە ئەوەندە سەرکێشانە جنێو بە کەسێکی دی دەدا تا هەمو کەسێك بە دوژمنی بزانێت، ئنجا بە بیانوی بەرگری لەخۆکردن، بیکوژێت، رەنگە کەمێك چانسی ئەوەشی هەبێت کە بڕوای پێبکرێت. بێگومان ئەم رەوشە قەدەرێکی ناشیرینە، بەڵام لەدواجاردا ئەم واقیعە دێتەدی . رەنگە هەر کەسێك دەرفەتی ئەوەی بۆ برەخسێت بەوردی چاودێری کاروبارەکان بکات، تێبگات چۆن هێندێك کەسی خۆویست بە سانایی پێشبڕکێکارەکانیان فت دەکەن.

سەبارەت بە رژێمە تۆتالیتارەکان، هێنانی چەمکی "دوژمنی بابەتی" بۆ ناو زمانی تۆتالیتاریزم، لەدیاریکردنی ئەو ئایدیۆلۆجیایەی توێژە نەیارەکانی پێوەسفدەکرا، یەکلاکەرەوەتر بو. ئەگەر بە تەنها مەسەلەی رق و بێزاری بەرامبەر یەهودو بۆرجوازی لەئارادابێت، دەبێت رژێمە تۆتالیتارەکان لەدوای ئەنجامدانی تاوانێکی بەرفراوان لەدژی ئەو دوو دەستەیە، بۆ رێسای ژیان و حکومەتێکی سروشتی بگەرێتەوە. بەڵام تا ئەو شوێنەی ئێمە ئاگادارین، مەسەلەکە بە پێچەوانەوە بو. توێژی دوژمنانی بابەتی لە سنوری یەکەمین دوژمنانی ئایدیۆلۆجیای بزوتنەوە دوورتر دەڕوات، چونکە دوژمنانی نوێی بابەتی بەپێی هەلومەرجە گۆڕاوەکان ئاشکرا دەکرێن: نازییەکان پێشئەوەی قەلاچۆکردنی یەهود تەواو بکەن، رێوشوێنی پێویستیان بۆ پاکتاوکردنی میللەتی پۆلۆنیا دەگرتەبەر، هەر لەهەمان کاتدا هیتلەر پلانی بۆ کوشتنی هێندێك توێژی ئەڵمانی دادەڕشت[98] لەهەمان ناوکۆشدا بۆلشەفیکەکان لە دوای لە ناوبردنی ئەو کەسانەی سەر بەچینی فەرمانڕەوایانی پێشو بون، کەوتنە تیرۆرکردنی کۆلاکەکان (لە سەرەتای سییەکانی سەدەی بیستەمدا)، ئنجا پاکتاوکردنی ئەو روسانەی بە

ڕەگەز پۆڵۆنی بون (لە نێوان ساڵەکانی 1936 تا 1938)، لە گەرمەی جەنگدا کەوتنە لەناوبردنی تەتەرو ئەڵمانەکانی دانیشتوی ڤۆڵگا، لەدوای جەنگیش زیندانەکانی جەنگ و یەکە داگیرکەرەکانی لەشکری سور، لەدوای دامەزراندنی دەوڵەتی ئیسرائیلیش یەهودەکان بون بە ئامانجی تیرۆرو پاکتاوکردن. تا ئەو جێگەیەی هەڵبژاردنی دوژمنان بۆ رای گشتی بڵاودەکرایەوەو بە مەبەستی پروپاگەندەی بزوتنەوە لە دەرەوەی وڵات سودی لێوەردەگیرا، ئەوجۆرە هەڵبژاردنە بە تەواوەتی هەرەمەکی نەبو، بەڵکو دەبوایە وەك دوژمنێکی چاوەروانکراو لەبەرچاو بگیرێت. هەڵبژاردنی توێژێکی تایبەت پەیوەندی بە هێندێك پێداویستی پروپاگەندەی بزوتنەوە هەبو . بۆ نمونە دەرکەوتنی لەپڕو بێپێشینەی دژە سامییەت لە حکومەتی یەکێتی سۆڤێتدا، پەیوەندی بەو نیازەوە هەبو تا هاوسۆزی وڵاتانی بلۆکی ئەوروپا سەبارەت بە سۆڤێت بەدەست بهێنرێ. دادگا نمایشییەکان دەچنە ریزی هەمان پلەبەندییەوە کە تیایە تاوانبارەکان ناچار دەکران وەك دوژمنی "بابەتی" دان بە گوناهەکانی خۆیاندا بنێن و هەر بەو شێوەیەش دەناسێنران. ئەوەش باشترین نواندن بو، چونکە ئەو کەسانەی بۆ ئەم کارە دەهێنرانە سەر شانۆ، دەبوایە ئەوەندە تەڵقینی تۆتالیتارانەیان پێبدرێ تا بتوانن بەشێوەیەکی "زاتی" لە ئازاری "بابەتی" تێبگەن و "بەخاتری حیزب" دان بە گوناهەکانی خۆیاندا بنێن[99] چەمکی "دوژمنی بابەتی" کە شوناسی بە پێی هەلومەرجی دەگۆڕێت . بەجۆرێك توێژێك پاکتاو دەکرێت، دەمودەست دەوڵەتی تۆتالیتاری شەڕ لەدژی توێژێکی دی رادەگەیەنێت . پەیوەستی بەو بارودۆخە باوە هەیە کە لەلایەن فەرمانڕەوایانی تۆتالیتاریزمەوە بەردەوام دوبارەدەبێتەوە: لەبەر ئەوەی رژێمی ئەو فەرمانڕەوایانە، حکومەت بە مانا تەقلیدییەکەی نیە، بەڵکو بزوتنەوە لە ناوکۆی پێشکەوتنیدا روبەروی بەربەستگەلێك دەبێتەوە، پێویستە لەبەردەم خۆیدا لایبەرێت. ئەگەر لەچوارچێوەی رژێمی تۆتالیتاریدا بتوانرێت لە هەرجۆرە بیرکردنەوەیەکی یاسایی، وتەیەك بهێنێتە ئاراوە، پێویستە چەمکی "دوژمنی بابەتی" وەك ئایدیایەکی نێوەندی لەبەرچاو بگرێت.

گـۆڕینی گومـانلێکراو بـۆ دوژمـنی بابـەتی لـە دەوڵـەتی تۆتالیتاریـدا پەیوەندییـەکی پتـەوی بە گۆڕانکـاری پێگـەی پۆلیسەوە هەیـە. بە هـەر حاڵ دەزگـای نهـێنی کـە بەراسـتی وەك دەوڵـەت لـەناو دەوڵـەت دەخوێنرێتـەوە، گوزارشتێکە نەك تەنها لە رژێمە دیسپۆتیزمەکان، بەڵکو دەربارەی حکومەتە دەستوری، یا نیمچە دەستورییەکانیش راستی تیایە. هـەر کـەرتێك زانیـاری نهـێنی بەدەسـت بهێنێـت، هەمیـشە توانـای یەکلاکـەرەوەی بەسـەر هـەمو کەرتـەکانی دی دەبێـت، زۆرجـار ئـەوەش هەڕەشـەیەکی ئاشـکرا لەسـەر ئەندامـەکانی دی حکومـەت دروسـتدەکات[100] بەپێـچەوانەوە، پۆلیـسی تۆتالیتـاری بە تـەواوەتی سـەر بە ئیـدارەی رێبـەرەو رێبـەر تـەنها کەسێکە کە دەتوانێـت بـەفیعلی دوژمـنی ئاینـدە دەستنیـشان بکـات، یـا هـەروەکو ستالین، کادرەکـانی پۆلیـسی نهێنیـشی بـۆ پاکتـاوکردن دیـاری دەکـرد. لـەو کاتـەوە دەوڵەتی تۆتالیتاری رێگەی نەدا پۆلیسی نهێنی سود لە بزواندن (الاستفزاز) وەربگرێـت، لـەو ئامرازانـەش بێبـەش کران کـە دەرفـەتی پێدەدان سـەربەخۆیی خۆیان بەرامبەر بە حکومەت بپارێزن و بە مەبەستی پاراستنی وەزیفەکەیان بە توندی بەدەسەڵاتە باڵاکانەوە وابەستەبون. پۆلیس لە وڵاتە تۆتالیتارەکانـدا، چەشـنی سـوپای وڵاتـە ناتۆتالیتارەکـان، سیاسـتە رەچـاوکراوەکانی رژێـم جێبەجی دەکات و هەمو ئەو جیاکاری و خەسڵەتانەشی لەدەستدا کە لە رژێمە بیروکراتە دیسپۆتیزمەکاندا بە دەستی هێنابو[101]

ئـەرکی پۆلیـسی تۆتالیتـاری ئاشـکراکردنی تـاوان نیـە، بـەڵکو دەبـێ هـەر کاتێك حکومـەت بڕیاریـدا توێـژێك لـە دانیشتوان دەستگیر بکـات، ئامـادە بێـت خزمەت بکات. خەسڵەتی پۆلیسی نهێنی لەرووی سیاسییەوە ئەوەیـە کـە تاکە دەزگایـە بەشـداری لـە نهێنییـەکانی دەسـەڵاتی بـاڵا دەکـات و لـەوەش تێـدەکات لەسـەر کـام هێڵـی سیاسـی پێـدابگرێت. ئـەم مەسـەلەیە تـەنها پەیوەسـتی بـە کاروبـاری هێڵـی سیاسـی بـاڵاوە نیـە، بـۆ نمونـە پاکتـاوکردنی چـینێك یـا کەمینەیـەك (لـە سـییەکانی سـەدەی بیـستەمدا تـەنها کادرەکـانی چ.پ.ئـۆ

Gepeou زانیاریـان لەسـەر ئامانجـە راسـتەقینەکانی حکومـەتی سـۆڤێت هـەبو، هـەروەها لـە سـەرەتای سـاڵی 1940 ەوە تـەنها کادرەکـانی هـەواڵگری نهـێنی ئەڵمانیا دەیانزانی، پێویستە یەهود لەناوببرێت)، بەڵکو لە سایەی تۆتالیتاریدا گشت ئەو کاروبارانەی پەیوەستی بە ژیانەوە هەیە، هەمان رێچکە دەگرێتەبەر. بەتـەنها کارمەنـدانی پۆلیسی نهێنی لەوە تێدەگەیشتن کە مۆسکۆ چ گەرەکە، کاتێك فەرمانی بۆ دەزگایەکی پیشەسازی دەردەکرد بەرهـەمهێنانی لولـە چـەند بەرامبـەر بکـەن، بـۆ نمونـە رەنگـە مۆسـکۆ بـە مەبەسـتی مـاڵ وێرانکردنـی بەڕێوەبـەری کارخانـە فـەرمانی زیـاد کردنـی لولـە دەربکـات، یـا بـە مەبەسـتی پاکتاوکردنی هەمو ئیدارە، یا هەڵوەشانەوەی هەمو پرۆژەکە، یا لەسەر ئاستی نیشتماندا بەسەرتاسەری هەمو کارخانەکانی وڵاتدا بچێتەوە، بەجۆرێك رێگەی ئەوەی پێبدات هەڵمەتێکی پاکتاوکردنی نوێ دەست پێبکاتەوە.

یـەکێك لـە هۆیـەکانی دوانـەیی دەزگا هـەواڵگرە نهێنیـەکان کە وادەخوازێـت کارمەندەکانی یەکتری نەناسن، ئەوەیە، باڵادەستی گشتگیر پێویستی بەوپەری نەرمی هەیەو دەبێ بەتەواوەتی دەستکراوە بێت: بەپێی ئەو نمونـەی سـەرەوە، لەوانەیە خودی مۆسکۆ لە کاتی دەرکردنی فەرمانی زیادکردنی بەرهـەمهێنانی لولەدا، نەزانێت چ نیـازێکی لـە دەرکردنـی ئـەو فەرمانـە هەیـە، ئایـا لـە راسـتیدا لولـەی زیـاتری دەوێـت . کـە هەمیـشە پێویـستی پێـی هەیـە . یـا دەیـەوێت هەڵمەتێکی پاکتاوکردن دەست پێبکات. بەڵام فرەیی دەزگا نهێنیەکان گـۆڕینی بڕیارەکە تـا دواسـات مومکین دەکـات، بـەجۆرێك یـەکێك لـە دەزگاکـان بیر لـەوە دەکاتەوە خەڵاتی لینین پێشکەش بە بەریوەبەری کارگە بکات، ئەمە لە کاتێکدا یەکێکی دی خۆی بۆ دەستگیرکردنی ئامادەکات. دەرئەنجام پۆلیسی تۆتالیتار دەتوانێت لەیەك کاتدا کاری ناکۆکو دژ بەیەك ئەنجام بدات و لـە هەوڵەکانیشی سەرکەوتو بێت.

پۆلیسی نهێنی لـە سـایەی رژێمـە تۆتالیتارەکـان و رژێمـەکانی دی، هێنـدێك زانیاری گرنگ قۆرغدەکات. بەڵام جۆری ئەو زانیاریانەی بە تەنها لەژێر دەستی

پۆلیسی نهێنیـه، گۆڕانکـاری گرنگـی بەسـەرا دێـت: پۆلیـسی نهـێنی ڕژێمـی تۆتالیتاری کاری بەسەر ئەوەوە نیە چ شتێك بە مێشکی قوربانیەکانی ئایندەی دەگـوزەرێ (زۆرجـار تەنانـەت ناشـزانێت قوربانیـەکانی چ جـۆرە کەسـێکن و ڕوبـەڕوی چ چارەنوسـێك دەبنـەوە)، کەچـی لەگـەڵ ئەوەشـدا گەنجینـەداری مـەزنترین نهـێنی دەوڵەتـە. ئـەم بارودۆخـە، لەلایەکـەوە، پلەوپایـەی پۆلیـسی نهـێنی خۆبـەخۆ زۆر بـەرز دەکاتـەوە، لەلایـەکی دی، دەسـەڵاتی ڕاسـتەقینەی بەشـێوەیەکی دیـار کەمدەکاتـەوە. تەنانـەت دەزگاکـانی هـەواڵگری لـە هـیچ بوارێکـدا لەرێبـەر بـەئاگاترو شـارەزاتر نـین. ئەگـەر بمانـەوێت بەدەسـتەواژەی دەسەڵات ئەوە وەسفبکەین، دەڵێین: ئەو دەزگایانە بۆ بنکی جێبەجێکاری کارە مەزنەکان دابەزیون.

لـەڕووی تیۆرییـەوە، گـۆڕینی تـاوانی مـومکین بـۆ هەڵـەی گومـانلێکراو، لـە گۆڕینی گومانلێکراو بۆ دوژمنی بابەتی گرنگترە. کاتێك گومانلێکراو دەستگیر دەکرێ و بـەخاتری ئەوەیـە ئامادەیی تیایە تاوانێك ئەنجام بدات کە کەموزۆر لەگەڵ کەسایەتی (یا کەسایەتی گومانلێکراو)[102] دەگونجێت، چونکە فۆرمی تۆتالیتاری بۆ تاوانی مومکین لەسەر بنەمای پێشبینی لۆجیکی گۆڕانی بابەتی بونیـات نـراوە. لـەم بوارەشـدا، دادگاییـەکانی مۆسـکۆ کـە گـاردی بۆلـشەفیك و سەرانی لەشکری سوور تیا تاوانباردەکران، بە نمونەیـەکی تەقلیـدی سزادانی تاوانی لەتوانا (مومکین) دەژمێردرێت. بەڵام لەپشت ئەو تومەتە سەیروسەمەرە دروستکراوانەشـــەوە، زۆر بەســـانایی دەتـــوانرێ ئـــەم حیـــسابە لۆجیکییـــە ڕوونبکرێتەوە: ڕەنگە گۆڕانکاری لە یەکێتی سۆڤێتدا قەیرانی لێدروست بێت، ڕەنگـــە ئـــەو قەیرانـــەش کۆدەتایـــەکی لـــەدژی دیکتاتۆرییـــەتی ســـتالینی لێبکەوێتەوە، ڕوداوێکـی لـەوجۆرە دەبێتـە مایـەی لاوازکردنـی هێـزی سـەربازی وڵات و بارودۆخێـك لەگـەڵ خۆیـدا دەهێنێتـە ئـاراوە کـە حکومـەتی نـوێی ناچاردەکات ئاگربەستێك یا هاوپەیمانییەك لەگەڵ هیتلـەردا مۆر بکات. هـەر لەسەر ئەو بنەمایەش ستالین ڕایگەیاند پیلانێك بە مەبەستی سەرنگونکردنی

حکومەتو دەست تێکەڵاوکردنێك بۆ هاوپەیمانێتی لەگەڵ هیتلەر لە ئارادایە[103] لەبەرامبەر ئەم توانا "بابەتیانە"شدا، تەنها هۆکاری زەینی هەبو، هۆکاری زەینی وەك دڵسۆزی تاوانباران، ماندویی و بێتواناییان لە تێگەیشتنی روداوەکانو قەناعەتی تەواویان بەوەی بەبێ ستالین هەمو شتێك لەدەست دەچێتو راستگۆیی بێزارییان بەرامبەر بە فاشیزم . واتە زۆرێك لەو فاکتە تەواوبوانەی . متممە . بەشێوەیەکی سروشتی تاوانی لۆجێکی مومکین کەمدەکاتەوە. کەواتە گریمانەی نێوەندی تۆتالیتاریزم . هەمو شتێك لە تواناداینە . دەبێتە مایەی لابردنی هەر بەربەستێك کە رەنگە رێگە لەهێنانەدی بەرژەوەندییە ترسناكو پروپوچەکانی بگرێت: هەر تاوانێك فەرمانڕوا وێنای بکات، ئیدی بێئەوەی گوێ بدرێتە رودانی یا رونەدانی تاوانەکە، دەبێ سزا بدرێت. لەم حاڵەتەدا، تاوانی لەتوانا، چەشنی دوژمنی بابەتی هیچ پەیوەندییەکی بە لێهاتویی و شایستەیی پۆلیسەوە نیە، چونکە پۆلیس نە دەتوانێت تاوان ئاشکرا بکات، نە دەتوانێت تاوان دابهێنێت، نەدەشتوانێت هانی رودانی بدات. ئیدی لێرەوە هەمو دەزگا نهێنیەکان بە تەواوەتی ملکەچی دەسەڵاتی سیاسی دەبن. سەربەخۆیی پێشوییان، وەك دەوڵەت لەناو دەوڵەت، لەدەستدەدەن.

پۆلیسی نهێنی تۆتالیتار تەنها لێکچونێکی نزیکی لەگەڵ دەزگای هەواڵگری نهێنی دەوڵەتە ناتوتالیارەکاندا هەیە. پۆلیسی نهێنی هەر لەسەردەمی فۆشیە . وە (Fouche، 1820 ـ 1759، سیاسەتمەداری فەرەنسی و ئەندامی ئەو رێکەوتننامەیە بو کە پیلانی سەرنگونکردنی رۆبسپیری رێکخستو لەسەردەمی ناپلیۆنیشدا وەزارەتی ناوخۆی پێسپێردرابو)، هەمیشە بەشێوەیەکی تەقلیدی سودی لە قوربانییەکانی خۆی وەرگرتوەو لەپاڵ بودجەی رەسمی دەوڵەتیشەوە لەرێگەی دەست تێکەڵ کردنی لە چالاکییە نایاساییەکانی لە بابەت قومارو سۆزانیەت (دعارە)[104]، داهاتێکی بۆ خۆی پەیدا دەکرد، ئەمە لە کاتێکدا دەبوایە رێگە لە درێژەپێدانی

ئەمجۆرە چالاكیانە بگرێت. ئەو شێوازە نایاساییە بۆ خۆمایەدانی (التمویل الذاتي)، هەر لە وەرگرتنی بەرتیلو شیرینی دۆستانەوە تا سەرانەی رووت، بە هۆکارێکی سەرەکی سەربەخۆیی هەوالگری نهێنی بەرامبەر بە دەسەلاتە گشتییەکان دەژمێردرێتو پێگەیانی وەك دەولەت لەناو دەولەتدا تۆکمەتر دەکرد. ئەوەی مایەی ئافتوشی (فضول) مرۆڤە، مایەدانی چالاکی پۆلیس لە رێگەی بەرتیل یا سەرانەوەرگرتن لە خودی قوربانیەکانی پۆلیس بەرامبەر هەمو گۆڕانکارییەکان وەك خۆی مایەوە. لەروسیای سۆڤێتیدا، دەرامەتی پۆلیسی نهێنی بە تەواوەتی ملکەچی وەربەرهێنانی کاری زۆرەملێ بو، واشدەردەکەوت کە کاری زۆرەملێ جگە لە مایەدانی دەزگا زەبەلاحەکەی پۆلیسی نهێنی هیچ سودو مەبەستێکی دی نەبو[105] سەرەتا هیملەر خەزێنەی دەستەی پاراستن، کە لە کادرەکانی پۆلیسی نهێنی نازی پێکهاتبون، لەرێگەی مالو مولکە دەست بەسەرگیراوەکانی یەهودەوە دابیندەکرد، پاشان رێکەوتنێکی لەگەل داریە Darre، وەزیری کشتوکال بەست، بەپێی ئەو رێككەوتننامەیە داریە بە ملیۆن مارکی لە رێگەی کڕینی بەروبومی کشتوکالی لەدەرەوەی ولات دەست دەکەوت، بەوەی بە نرخێکی زۆر هەرزان لەدەرەوەی ولات دەیکڕیو بە نرخێکی زۆر بەرزیش لە ئەلمانیا دەیفرۆشتەوە[106]

سەرچاوەی ئەم دەرامەتە رێکوپێکە لە کاتی جەنگدا خەریك بو بەرەو نەمان دەچو. "ئەلبێرت سپێر"، جێگری "تودت" لەدوای سالی 1942، گەورەترین سەرکارو وەگەڕخەری هێزی کاری ئەلمانیا بو، سالی 1942 پێشنیازێکی لەو بابەتەی پێشکەش بە هیملەر کرد، ئەگەر هیملەر رازی بێت لەسەر ئەوەی دەستەی پاراستن چاوپۆشی لە هێزی کاری کرێکارانی ولاتە داگیرکراوەکان بکات کە زۆرجار کارێکی ناچیزیان ئەنجامدەداو ئەو خەلکانە ببخاتە بەردەستی سپێر، ئەوا ئەویش لە بەرامبەر سود وەرگرتن لە هێزی کاری ئەو

کرێکارانە، دەرسەدێك لە قازانجی کاری ئەو کەسانە بە هیملەرو دەستەی پاراستن دەدا[107] هیملەر لە کاتی قەیرانە داراییەکاندا، سەرباری ئەو سەرچاوەی داهاتە کە تا رادەیەك سیستماتیکی بو، ئامرازە کۆنەکەی دەزگای پۆلیسی نهێنیشی بۆ وەرگرتنی سەرانە بەکاردەهێنا: بە هەرحاڵ دەستەی پاراستن لە خەڵکانی خۆی "هاوبەندی دۆستانی دەستەی پاراستنی ئەڵمانی" دروستکرد، مەبەست لە دروستکردنی ئەو هاوبەندییەش ئەوەبو تا لەرێگەی بارپودان (التبرع)، دارایی پێویست بۆ پێداویستییەکانی نوێنەرە ناوچەییەکانی دەستەی پاراستنی ئەڵمانیا پاشەکەوت بکرێت[108] ئەوەی شایانی ئاماژە بێت پۆلیسی نهێنی نازی لە پرۆسەی مایەدانیە جۆراوجۆرەکاندا، تەنها لە دوا ساتەکانی جەنگدا، زیندانییەکانی بەکاردەهێنا، ئەویش کاتێك کە هیملەر دەسەڵاتی رەهای بەسەر بەکارهێنانی وزەی مرۆیی، لە ئۆردوگا زۆرەملێیەکاندا نەما، چونکە کارکردن لە ئۆروگاکاندا جگە لە دوو هێندە کردنی زەحمەتو ئەشکەنجەدانی زیندانییە کلۆڵەکان، ئامانجێکی لۆجیکی نەبو[109]

لەگەڵ ئەوەشدا، ئەم سەرپێچییە دارایییەی پۆلیسی نهێنی تۆتالیتاری تاکە پاشماوەی تەقلیدی پۆلیسی نهێنی ناتۆتالیتاری نیە. ئەوەش ئەوەندە گرنگ نیە . چونکە بێزاری رژێمە تۆتالیتارەکان بەرامبەر بە مەسەلە ئابوریو داراییەکان ئەم سەرپێچییانەی لە تواناکردوە، بەجۆرێك ئەو شێوازانەی لە هەلومەرجی سروشتیدا بە نایاسایی لە قەڵەمدەدرێو پۆلیسی نهێنی لە بەشە ئیدارییە لێهاتوەکانی دی جیادەکاتەوە، بەو مانایە نیە کە ئێمە ئاشنایەتیمان لەگەڵ بەشێکی سەربەخۆدا هەیەو لەلایەن هیچ دەسەڵاتێکی دییەوە چاودێری ناکرێتو لە کەشوهەوایەکی بێسەروبەرەییو بێئابرو پڕئاژاوەدا دەژێتو چالاکی دەنوێنێت. بەپێچەوانەوە، پێگەی پۆلیسی نهێنی تۆتالیتاری تۆکمەو پتەوو هەواڵگریش بەتەواوەتی لەگەڵ ئیدارەی وڵاتدا لێکدرابو. رێکخراوی پۆلیسی نهێنی نەك هەر ئەو سنورە نابەزێنێ کە یاسا بۆی دیاریکردوە، بەڵکو

یاساش بەرجەستە دەکات، بۆیە ڕێزو ستایشکردنی گومان هەڵناگرێ. ئیدی ئەم ڕێکخراوە بە داهێنانی خۆی کوشتن ڕێکناخات، تاوان لەدژی دەوڵەت و کۆمەڵگە دنەنادات و دژایەتییەکی سەرسەختانەی هەمو جۆرە گەندەڵی و سەرانەو قازانجە داراییە قەدەغەکراوەکانیش دەکات. ئامۆژگارییەکەی هیملەر لە گەرمەی جەنگدا بۆ پیاوانی دەستەی پاراستن کە ئاوازێکی هەرەشەئامێزی زۆر واقیعانەی هەبو "مافێکی ڕەوشتی خۆمانە گەلی یەهود لەسەر ڕووی زەمین بسڕینەوە کە دەیانەوێت لەنێومان بەرن، بەڵام بەهیچ شێوەیەك ئەو مافەمان نیە وەزعی خۆمانیان پێ چاك بکەین، تەنانەت ئەگەر ئەو شتەی وەریدەگرین پاڵتۆیەکی خوری، کاتژمێرێك یا جگەرەکیش بێت"[110] خاڵێکی وروژاند لەمێژوی پۆلیسی نهێنیدا بێوێنە بو. ئەگەر پۆلیسی نهێنی هێشتا بە دوای "بیروباوەری وێرانکەر"دا دەگەرێت، پێویستی بەوە نیە خەڵکە گومانلێکراوەکە لە وێرانکاری بیروباوەرکەیان تێبگەن. بەحیزبی کردنی هەمو ژیانی هونەری و فیکری پێویستی بە نوێکردنەوەو پیاچونەوەی پێوەرەکان هەیە، ئەم پیاچونەوەیەش بە شێوەیەکی سروشتی پەیوەستە بە کوشتنی بەردەوامی ئەو روناکبیرانەی "بیروباوەری تێکدەرانە"یان هەیە، ئەوانەی تا دوێنێ بە ڕەسانەیەتی و ڕاستگۆیی وەسفدەکران. هەروەکو دەزانین ئەو ڕۆڵە پۆلیسییەی لە ڕژێمی تۆتالیتاریدا بە پۆلیسی نهێنی دەدرێت بە هەمو مانایەکی وشە کارێکی بێبەرو زیاد بوە، بەپێچەوانەی ئەوەشەوە کە هێندێك جار وێنادەکرێت، نابێت ئەمە بەو دەرئەنجامەمان بگەیەنێت، ڕۆڵە ئابورییەکەی جێگەی ئەرکە کۆنەکەی گرتۆتەوە. ڕۆڵی ئابوری پۆلیسی نهێنی لە ڕژێمی تۆتالیتاریدا تەنانەت لە کارە نەریتییەکەی پۆلیس گومان زیاتر هەڵدەگرێت. ئەگەر چی شتێکی ڕاست و دروستە کە کۆمیسیۆنی میللی بۆ کاروباری ناوخۆ (پۆلیسی نهێنی)، بەشێوەیەکی دەوری دەرسەدێك لە دانیشتوانی سۆڤێت وەردەگرت و ڕەوانەی ئۆردوگا گەلێکی دەکرد کە بەناوی فریودەرانەی "ئۆردوگای زۆرەملێ"[111] ناسرابون، ئەگەرچی دەشێت ئەم

شێوازەی رژێمی سۆڤێتی مەبەستی چارەسەرکردنی بێکاری بێت، بەڵام هەمو کەسێك دەزانێت داهاتی ئەو ئۆردوگایانە لە داهاتی کاری ئاسایی ناو یەکێتی سۆڤێت زۆر نزمتر بو، بەجۆرێك کە بەزەحمەت بەشی دابینکردنی تێچوی دەزگای پۆلیسی دەکرد.

بەڵام رۆڵی پۆلیسی نهێنی سیاسی نە جێگەی گومانەو نە بێکەڵکیشە، بەڵکو لە نێو سەرجەم دەزگاکانی دەسەڵات لە رژێمی تۆتالیتاریدا بە"رێکخراوترین و کاراترین"[112] کەرتی حکومەت دەژمێردرێت. لە راستیدا دەزگای پۆلیس راستەقینەترین ئۆرگانی جێبەجێکاری حکومەت پێکدەهێنێت و هەر لەرێگەی ئەم دەزگایەشەوە هەمو فرمانەکان کاپرایی دەکرێت. لەبەرامبەر ئەوەشدا فەرمانڕەوای تۆتالیتار لە رێگەی تۆڕێك لە کارمەندانی نهێنی هێڵێکی پەیوەندی راستەوخۆی جێبەجێکار دروستدەکات کە پێچەوانەی بونیادی پیازئاسای زنجیرەی هەرەمی رووکار، بەتەواوەتی لە هەمو دەزگاکانی دی جیاوازو دابڕاوە[113] واتە کارمەندانی پۆلیسی نهێنی تاکە چینە بە تەواوەتی حوکمی دەوڵەتی تۆتالیتاری دەکات، بۆیە پێوەرو بەهاکانی کاریگەری لەسەر سەرتاپای شانەکانی کۆمەڵگەی تۆتالیتارییەوە دەبێت.

لەم روانگەیەشەوە، نابێت هێندە بەلامانەوە سەیر بێت کاتێك دەبینین هێندێك خەسڵەتی تایبەتی پۆلیسی نهێنی تایبەت، زیاتر سیفاتی گشتی کۆمەڵگەی تۆتالیتاریە تا تایبەتمەندی پۆلیسی نهێنی تۆتالیتاری بێت. لەجهانی تۆتالیتاریدا توێژی گومانلێکراو سەرلەبەری دانیشتوان دەگرێتەوە: هەر ئایدیایەك لە زنجیرە چالاکیەکانی مرۆڤدا لەو چوارچێوە رەسمییەی بەردەوام لە گۆڕاندایە، لابدات، گومانی لێدەکرێ. مرۆڤی گومانلێکراو بەپێی ئەو پێناسەیەی بۆی کراوە، کەسێکە توانای بیرکردنەوەی هەیە، بەجۆرێك کە رەفتارێکی نمونەییش مرۆڤ لە گومانلێکردن دوورناخاتەوە، چونکە ئەو وزە مرۆڤانەیەی وا لە مرۆڤدەکات بیربکاتەوە، هەر ئەوەش دەبێتە مایەی ئەوەی

بیروباوەری بگۆڕێت. لەبەرامبەر ئەوەشدا، تا ئەو جێگەیەی ئەستەم بێت فەرمانڕەوا بتوانێت بەتەواوەتی ناو دڵی مرۆڤی حوکمدراو ئاشکرا بکات . لەم ناوکۆیەشدا ئەشکەنجەدان هەوڵێکی کلۆڵانەیەو بەدرێژایی مێژوو نائومێد بوە لە بەدەستهێنانی ئەوەی کە دەستی پێناگات . ئەگەر بەشداربون لە بەهاکان لە ئارادا نەبێت و رەفتاری پێشبینی کراویش کە لەسەر بەرژەوەندی تاکەکەس بونیات نرابێت، وەك واقعێکی کۆمەڵایەتی بوونی نەبێت (لەواقعێکی دەرونی رووت جیاواز بێت)، ئیدی گومان هەر دەمێنێتەوەو هەرگیز ناڕەوێتەوە. لەم روەوە، لە وڵاتانی تۆتالیتاریدا، گومان بەرامبەر بە هەمو بوارەکانی پەیوەندی کۆمەڵایەتی دزە دەکات و سەرتاسەری وڵات دەگرێتەوەو تەنانەت بواری تایبەتی پۆلیسی نهێنیش تێدەپەرێنێت.

لە رژێمە تۆتالیتارەکاندا شێوازی دنەدان کە سەردەمانێك پەیوەست بو بە پۆلیسی نهێنی ناتۆتالیتارییەوە ، بوە شێوازی رەفتاری مرۆڤ بەرامبەر بە دراوسێکەی، شێوازێك مرۆڤ پێی خۆش بوایە یا نا ناچار دەکرا پەیرەوی بکات. کەواتە هەمو کەسێك بە شێوەیەك لە شێوەکان "کارمەندی دنەدەری" ئەوی دییە، چونکە تەنانەت ئاڵوگۆڕێکی دۆستانەی "بیروباوەری وێرانکەر" (یا ئەوەی وەك بیروباوەری وێرانکار دەناسرێت)، رەنگە سەرنجی بەرپرسیاران بەلای خۆیدا راکێشێت. بێگومان هاوکاری خەڵکی لە پێناوی خەبەردان لە ئۆپۆزیسیۆنە سیاسییەکان و نمایشکردنی خزمەتی خۆبەخشانە، کارێکی تازە نەبو، بەڵام لە سایەی دەوڵەتی تۆتالیتاریدا هێندە رێکخراوو بەنەزم بو، کاری پۆلیسی نهێنی بێسود کردبو، لە رژێمێکی سیخوری هەمەلایەن و هەمەڕەنگدا، هەمو کەسێك سیخورێکی نهێنییەو هەمو کەسێکیش هەستدەکات چاودێری دەکرێت، لەهەلومەرجێکی لەوجۆرە هەمو پیشەیەك زۆر مەترسیدارو سەرەخۆرەیەو باڵاکردن و کەوتنیش سەرسامکەرە، هەمو وشەیەك ناحاڵیبونێك دروستدەکات و خوێندنەوەی دی بۆ دەکرێت.

سـەيرترين نمونـەی بـەربلاوی شـێوازو پێوەرەكـانی پۆلیـسی نهـێنی لـە كۆمەڵگـەی تۆتالیتاریـدا، دەتـوانرێ لـە كاروبـاری پەیوەسـت بـە بـارودۆخی پیشەیی بەدیبكرێ. زۆرجـار سیخوری دوولایەنە (دەبڵ سـیخوری) لـە رژێمـە تۆتالیتارەكانـدا خزمـەتی مەسـەلەیەكی دەكـرد كـە دەبوایـە بەهـەمان ئەنـدازەی دەسـەڵاتداران و تەنانـەت لـەوان زیـاتریش، دژایـەتی و ململانێـی بكردایـە. سیخوری دوو لایەنە زۆربەی كـات سەوداسـەری دوو بەرخـواز بـو: لەلایەكـەوە دەیویست لـەریزی حیزبـە شۆڕشـگێڕەكاندا بەرزبێتـەوە و لەلایـەكی دی پلـەی بـەرزتر لـە دەزگـا ئیدارییەكانـدا بەدەسـت بهێنێـت. بـۆ ئـەوەی لـە هـەر دوو ئاستەكەدا باڵا بكات، تەنها پێویستە هێندێك ئامرازی تایبەت بەكاربهێنێت كە لە كۆمەڵگەیـەكی دروسـتدا ئـەو ئامرازانـە پەیوەنـدی بەخـەیاڵ خـاوی و نهێنی كارمەنـدێكی پایەنزمـەوە هەیـە و پێشكەوتنی پەیوەسـتە بەدیدوبۆچـونی ئـەو كەسـانەی لـە خـۆی پلەوپایـەیان بـەرزترە: ئـەو لـە رێگـەی پەیوەندییـەكانی بەپۆلیسی نهێنییەوە دەتوانێت پێشبڕكێكاران و بەرپرسە حیزبیەكانی لەبەردەم خۆی لابەرێت و لەرێگەی پەیوەندی و تێكەڵبونی بە حیزبە شۆڕشـگێڕەكانەوە، بەلانیكەمەوە چانسی ئەوەی دەبێت لە دەزگـای پۆلیس لە بـەڵای سـەرۆكەكەی رزگاری بێت[114].

ئەگـەر هەلومـەرجی پیـشەیی لـە كۆمەڵگـەی یـەكێتی سـۆڤێتی ئێـستادا تاوتوێ بكەین، لێكچونێكی زۆر زەق لەگەڵ ئەو نمونەیەی لەسەرەوە وەسـفمان كـردوە، بەدیدەكـەین. بـە تـەنها پایـە بڵنـدەكان لـە پلەوپایەیانـدا قـەرزاربارى هەڵمەتی پاكتاوكردن نین كە پایە بڵندەكانی پێش خۆیـانی بەركـەنار كـردوە، بەڵكو هەمو جۆرە باڵاكردنێك، لە هـەمو قۆناغـەكانی ژیانـدا لەسـەر ئـەو شێوازە بەرێوەدەچـێت. بەنزیكـەیی هـەر دە سـاڵ كـەرەتێك هەڵمـەتێكی پاكتـاوكردنی سەرتاسەری مەزن، وەزیفە بۆ نـەوەی نوێی تـازە دەرچـو كـە تینـوی كاركردنـە، دەدۆزێتـەوە. ئالێرەدا خـودی حكومـەت هەلومـەرجی پێـشكەوتنێك دەهێنێتـە ئاراوە كە پێشتر سیخوری نهێنی هەوڵی خۆڵقاندنی دەدا.

ئـەمجۆرە جێگـۆڕکێ توندوتیـژەو ڕێکخـراوە لـە هـەمو دەزگـا ئیدارییـە زەبەلاحەکاندا، ئەگەرچی ڕێگە لە گەشەپێدانی توانا و لێهاتویی دەگرێت، بەڵام خەسـڵەت و چـاکەی خۆیـشی هەیـە، لەوانـە: گـەنجێتی ڕێـژەیی فەرمانبـەران زامندەکات، ڕێگە لە سەقامگیربونی بارودۆخێك دەگرێت کە بەلانیکەمەوە، لە کـاتی ئاشـتیدا مەترسـییەکی گـەورە لەسـەر فـەرمانڕەوایانی تۆتالیتـار دروستدەکات، بەلابردنی بالاکردن و شایستەیی، ڕێگە لە نشونمای دڵسۆزییەك دەگرێـت کـە شـێوەیەکی ئاسـایی کارمەنـدی گـەنج بـە بەکارمەنـدی بەتەمـەن دەبەسـتێتەوە، ئـەو دڵـسۆزییەی لـە ئیدارەیـەکی ئاسـاییدا، پێـشکەوتنی کارمەندی گەنج لەسەر نیازپاکی و بیروباوەری کارمەندی بە تەمەن ڕاوەستاوە، هـەروەها ئـەمجۆرە گـۆڕان و جێگۆڕکێیـە یـەکجارەکی بـۆ هەتاهەتایـە مەترسـی بێکـاری لـە نێودەبـات و بـۆ هـەر کەسـێکیش کارێـك دەسـتەبەر دەکـات لەگـەڵ توانـای پەروەردەییـدا بگونجێـت. لـە سـاڵی 1939، لـەدوای کۆتـایی هـاتنی هەڵمەتی پاکتاوکردنە مەزنەکەی یەکێتی سۆڤێت، ستالین خاترجەمانە ئەوەی تۆمـار کـرد کـە "حیـزب دەتوانێـت جێگـەی زیـاد لـە پێـنج سـەد هەزارگـەنجی بۆلـشەفیك لـە نێوەنـدە ئیدارییـەکانی دەوڵـەت و حیـزب بکاتـەوە"[(115)] ئـەو سـوکایەتییەی مـرۆڤ هەسـتی پێـدەکات بـەوەی بـە ناهـەق لەڕێگـەی لابردنـی مرۆڤێکی پێش خۆی، پلەوپایەی ئەوی دەستکەوتوە، هەمان شوێنەواری ئەو بەدرەوشتییەی هەبو کە لەنێوبردنی کاروپیشەی یەهود لە ئەڵمانیا کەوتەوە: ئەمـەش ئـەو کەسـانەی پیـشەیەکیان دەسـکەوتوە والیـدەکات وشـیارانە هاودەستی تاوانەکانی حکومەت بکەن، ئیدی چ ئەو کارەیان پێخۆش بێت یا نـا، سـەرئەنجام ئـەم پرۆسـەیەش تـاکێکی سەرشـۆڕو ڕیـسوا ئـەوتۆ بەرهەمدەهێنێت کە تەنها بۆ ئەوەی پارێزگاری لە کارەکەی بکات زۆر دڕندانە بـەرگری لـە ڕژێـم دەکـات. بـە وتەیـەکی دی، ئـەم ڕژێمـە بـە هـەمو مانایـەك، ئاکامێکی لۆجیکی پرەنسیپی ڕێبـەرە و بە باشترین شێوە دڵسۆزی بۆ ڕێبـەر دەستەبەر دەکات. لەڕاستیدا ژیانی نەوەی نوێ پەیوەستە بە هێڵی سیاسی

رێبـەرەوە، ئـەو كەسـەی بەتـەنها دەتوانێـت دەسـت بـە هەڵمـەتی پاكتـاوكردنی خوڵقێنـەری وەزیفـە بكـات. ئـەم پرۆسـەیە ناسـنامەی بەرژەوەنـدی گـشتیو تایبــەتی بەدیــدەهێنێت، ئەوانــەی بــەرگری لــە یــەكێتی ســۆڤێت دەكــەن شـانازییەكی زۆری پێوەدەكـەن (بـەڵام لـە فـۆرمی نازیـدا، لـەناوبردنی جـوغزی ژیانی تایبەتی بو)، تا ئەو جێگەیەی هەر تاكێك، ئیدی پلەوپایەی چەند گرنگ بێت، تـەواوی هـەبونی بە قـەرزاری بەرژەوەنـدی سیاسی رژێم دەزانێـت، بۆیـە كاتێك ئەو یەكبونەی بەرژەوەندی تاكەكەسو رژێم دادەروخێت، پاكتاوەكەی دواتر دەیخاتەوە دەرەوەی بازنە، ئیدی رژێم دەگاتە ئەو قەناعەتەی لە جهانی زیندوەكاندا جێگەی نابێتەوە. بەشێوەیەك كە زۆر جیاواز نەبو، كارمەندی دوو لایەنەی ناتۆتالیتاریش هەم لەگەڵ دەزگا ئەمنیو هەم لەگەڵ كێشەی شۆڕشدا ئاوێتـە ببـو (چـونكە نـەبونی نـەریتێكی شۆڕشـگێڕانە دەبێتـە مایـەی ئـەوەی پیشەكەی لە دەست بدات). لەم مەیدانەشدا بە تەنها پیشكەوتنێكی درەوشاوە بـەمردنێكی بێناونیـشان كۆتـایی دەهـات، چـونكە ئەسـتەم بـو بتوانێـت بـۆ هەتاهەتایــە ئــەم گەمــە دوولایەنەیــە بكــات. حكومــەتی تۆتالیتــار قــوڵترین گۆڕانكاری لە بواری دەروونناسی كۆمەڵایەتی ئەنجامدا، كاتێك بۆ هەر پیشەیەك جـۆرە مـەرجێكی دیـاریكرد كـە پێـشتر تـەنها لەگـەڵ خـەڵكانی پۆخڵـەواتی كۆمەڵگە دەگونجا. سایكۆلۆجیای كارمەندی دوو لایەنە كە ژیانی چەند ساڵێك لە خۆشگوزەرانیو پڕشكۆو بڵندپایە بە بەهای كورتی ژیـانی دەسـەنێت، بوە فەلسەفەیەكی نەستەقی كەسێتی نەوەی دوای شۆڕش لە روسیاو لەئەڵمانیاش لـەدوای جـەنگی جهـانی دوەم بـە پلەیـەك خـاوتر بـو، ئەگەرچـی مەترسـییەكی زۆریشی هەبو.

پۆلیسی نهێنی رژێمی تۆتالیتاری لە كۆمەڵگەیەكدا خراپەكاریو گەندەڵی بڵاودەكردەوە كە پێوەرو رەوشـی ژیـانی سـەردەمانێك لەلایـەن پۆلیـسی نهێنی ناتۆتالیتارییـەوە قۆرخكرابـو. تـەنها لـە قۆنـاغی یەكـەمی رژێمـی تۆتالیتاریـدا، كاتێك ململانێ لەسەر دەسەڵات لـە ئارایە، قوربانییـەكانی پۆلیـسی نهێنی لـەو

کەسانە بون کە گومانی ئۆپۆزیسیۆن بونیان لێدەکرا. بەڵام دواتر رژێم قۆناغی تۆتالیتاری بە راوەدونانی دوژمنی بابەتی دەستپێدەکات، دوژمنێك لەوانەیە (لەحاڵەتی نازییەکاندا) یەهودی یا پۆلۆنی بێت یا ئەوانەی بانگەشەی دژە شۆرشیان بۆ دەکرا، " لە یەکێتی سۆڤێتدا تاوان بەجۆرێك دەخرایە پاڵ تاوانبار، تەنانەت بێئەوەی رەفتاری تاوانبارەکە هاندەری ئەوجۆرە تاوانەش بێت": رەنگە دوژمنانی شۆرش لەو خەڵکانە بێت کە پێشتر دوکانێك یا خانوکیان هەبوبێت یا "باوكو دایك یا باپیرە گەورەیان پارچە زەوییەك یا شتێکی لەوبابەتەی هەبوبێت"[116]، یا لەریزی هێزە داگیرکەرەکانی لەشکری سوور کاریان کردبێت یا رەنگە روسی بەرەچەڵەك پۆلۆنی بێت. فەرمانرەوایانی تۆتالیتاری تەنها کاتێك دەستبەرداری هەر دوو چەمکی دوژمنی بابەتیو تاوانی مومکینی لۆجیکی دەبن کە تۆتالیتاریزم بە کامڵترینو دوا قۆناغی خۆی بگاتو قوربانییەکانی پۆلیسی نهێنی رژێمیش، بەرێکەوتو تەنانەت بێئاراستەکردن تاوانو تەنها بەراگەیاندنی ناشایستەییان بە ژیان، هەڵبژێردرێن. بەهەر حاڵ ئەم توێژە نوێیەی "ناشایستەکان" لە حاڵەتی نازییەکاندا لەو کەسانە پێکهاتبون کە نەخۆشی دەرونییان هەبو یا نەخۆشی دڵو سنگیان لەگەڵدا بو، لەحاڵەتی یەکێتی سۆڤێتیشدا لەوجۆرە خەڵکانە بون کە رێژەیەکی دەرسەدیان لە دانیشتوان پێکدەهێناو دەبوایە دور بخرێنەوە، رێژەیەك لە ناوچەیەکەوە بۆ ناوچەیەکی دی جیاواز بوو بەپێی بریاری پایە بڵندەکان پێویست بو لە شوێنی خۆیان ریشەکێش بکرێن.

بێگومان ئەم هەرەمەکییە بەردەوامە، دەتوانێت زۆر کاریگەرترو چالاکانەتر لە هەر رژێمێکی ستەمگەرانەی دی ئازادی مرۆڤ زەوتبکات. لە رژێمی تۆتالیتاریدا ئازادی بیروڕا بۆ ئەو کەسانەی ئازایەتی ئەوەیان تیایە گیانی خۆیان بخەنە مەترسییەوە، بە تەواوەتی لەنێو ناچێت. بەڵام بەکردەوە ئەمجۆرە ئازادییە بە نزیکەیی بەهای خۆی لەدەست دەدا، چونکە هەر کەسێك بە ویستی خۆی نەیاری بکات، هەمان سزا دەدرێت کە هەر تاکێکی دی، بە هەر

شێوازێك بێت، تامی دەچێژێت. بۆیە لەم رژێمەدا ئازادی بە تەنها بۆ ئەوپەڕی رادە کورت نەکراوەتەوەو نەگەیشتۆتە ئەو ئاستەی زامنی ئەو رەگەزانەش بکات کە قابیلی وێرانکردن نین، مەبەست لە توانای خۆکوژییە، بەڵکو ئەمجۆرە ئازادییە سیمای جیاکاری خۆی لەدەستدەدا، چونکە ئاکامی ئەمجۆرە کردەوەیە بەهەمان ئەندازەی ئەو کەسانەی ئازادی پیادە دەکەن، ئازار بە خەڵکانی بێتاوانیش دەگەیەنێت. ئەگەر هیتلەر دەرفەتی ئەوەی بۆ برەخسایە خەونی دانانی یاسایەکی گشتی تەندروستی لە ئەڵمانیا بهێنێتەدی، ئیدی کەسێك نەخۆشی سینگی هەبوایە، هەمان چارەنوسی کۆمۆنیستێکی سەرەتای سالآنی یەکەمی رژێمی نازی دەبو، یا چارەنوسی یەهودییەك لەدوا ساڵەکانی رژێمدا. بەهەمان شێوەش، ئۆپۆزیسیۆن لە رژێمی سۆڤێتیدا، دوچاری هەمان ئەو چارەنوسە دەبوەوە کە ملیۆنان خەڵکی سۆڤێت بە مەبەستی دەستەبەرکردنی پشکی دیاریکراو رەوانەی ئۆردوگای کاری زۆرەملێ دەکران. ئەو بە نەیاربونی خۆی تەنها زەحمەتی هەڵبژاردنی هەرەمەکییانەی لە کۆڵ پۆلیس دەکردەوە. لەم ناوکۆیەشدا بێتاوان‌و تاوانبار بەیەك ئەندازە ناشایستە بون.

لە راستیدا گۆڕینی چەمکی تاوان‌و تاوانبار شێوە نوێ‌و ترسناکەکانی پۆلیسی نهێنی تۆتالیتاری دەستنیشان دەکات. لە کاتێکدا تاوانباران بە تەنها سزا دەدرێن، ئەوا ناشایستەکان لەسەر رووی زەمین دەسڕێنەوە، تەنها یادەوەرییەکانیان وەك شوێنەوارێك لەکن دۆست‌و ناسیاوەکانیان بەجێی دەهێڵن، بۆیە یەکێك لە دژوارترین ئەرکی پۆلیسی نهێنی ئەوەیە کارێك بکات ئەو شوێنەوارەش لە نێوبەرێت کە ئەو خەڵکانە لەدوای خۆیان بەجێی دەهێڵن.

بەپێی راپۆرتی "ئۆخرانا" پۆلیسی نهێنی لەسەردەمی تزاردا (پێش G.P.U)، پۆلبەندییەکی نوێی داهێنا: بەپێی ئەو پۆلبەندییە، گومانلێکراو ناوی لە ناوەراستی کارتێکی گەورە دەنوسراو بازنەیەکی سور بەدەوری ناوەکەیدا دەکێشراو ناوی هاورێ سیاسییەکانیشی لە بازنەیەکی سوری بچوکتر دەنوسرا، بەلآم ناوی ناسیاوە ناسیاسییەکانی بە بازنەی سەوز

ئاماژەیان پێدەدرا، لە بازنەی قاوەیشدا ناوی ئەو کەسانە دیاریدەکرا کە پەیوەندییان بە هاورێی گومانلێکراوەکەوە هەبو، ئەوانەی تەنانەت خودی تاوانبارەکەش نەیدەناسین و هەڵسوکەوتی لەتەکیاندا نەبو. پەیوەندی نێوان هاورێ سیاسی و ناسیاسی گومانلێکراوەکان، لەلایەکەوە، پەیوەندی نێوان هاورێی هاورێکانی لەلایەکی دی، بە هێڵکاری نێوان ئەم بازنانە دەیاریدەکران[117] بەرووکەش سنوری ئەم شێوازە لە ئەندازەی کارتەکە تێپەڕینەدەکرد، بەڵام تەنها کارتی گومانلێکراوێک، لەرووی تیورییەوە قەوارەیەکی مەزنی هەبو، پەیوەندی نێوان هەمو دانیشتوانی ڕووندەکردەوە، ئەمەش ڕێک هەمان ئامانجی پۆلیسی نهێنی تۆتالیتاری بو. پۆلیسی نهێنی تۆتالیتار وازی لەو خەونە دێرینەی پۆلیس هێنا کە دەزگایەکی درۆپێو (کاشف الاکاذیب) ئەوتۆ بێت توانای هاتنەدی هەبێت: ئەو ئیدی هەوڵینەدەدا ئەوە ئاشکرا بکات کە فلانی چ جۆرە کەسێکە یا بیر لەچ شتێك دەکاتەوە. (ڕەنگە دەزگای درۆپێو باشترین نمونەی ئەو دڵڕەقییە بێت کە ئەو خەونە لەسەر بیرو زەینی هەر پۆلیسێك پیادەی دەکات، بەڵام بەدڵنیاییەوە ئەم دەزگا ئاڵۆزە جگە لە خوێنساردی یا بەجۆشهاتنی قوربانیەکانی پۆلیس ناتوانێت شتێکی دی بپێوێت. لەراستیدا بەڵگەو پاساوی لاواز کە ئەم دەزگایە بەڕێوەدەبات، بە تەنها دەگەڕێتەوە بۆ ئەو ئارەزوە نالۆجیکیەی خوێندنەوەی فیکری مرۆڤ تاڕادەیەك لە توانا دەکات). بێگومان ئەو خەونەی دێرینە زۆر ترسناك بوو زۆر دەمێکە پۆلیس بۆ ئەشکەنجەدان و دزێوترین جۆری دڵڕەقی هاندەدا، تەنها کارێکی هەبو، ئەویش ئەستەمبوونی بو. بەڵام خەونی پۆلیسی تۆتالیتاری هاوچەرخ و تەکنیکە هاوچەرخەکەی، لەگەڵ خەونە دێرینەکەی پۆلیس بەشێوەیەك ترسناك و تۆقێنەر بو کە شایانی بەراورد نیە. ئەمڕۆ پۆلیسی تۆتالیتار خەونی ئەوەی هەیە کە تەنها نیگایەك بە نەخشە مەزنەکەی سەر دیواری نوسینگە بەسە بۆ ئەوەی لە هەر ساتێکدا بیەوێت پەیوەندی دوورونزیکی یەکبەیەکی تاکەکانی کۆمەڵگەی بۆ ڕونبێتەوە. لەڕووی تیوریشەوە،

وادەرەكـەوێت ئـەم خەونـە بەدینەیـەت، ئەگـەر چـی جێبـەجێ كردنـی تـەكنیكی روبـەروی هێنـدێك زەحمـەتی راسـتەقینە دەبێتـەوە. ئەگـەر ئـەم نەخـشەیە بـونێكی واقعی پەیدا بكات، ئیدی خودی یادەوەریش نابێتە بەربەستێك لەبەردەم بەدیهاتنی بـەرخوازی بالادەسـتی تۆتالیتـاریزم بەسـەر جهانـدا، چـونكە نەخـشەیەكی لـەوجۆرە دەتوانێـت مرۆڤـەكان لەسـەر رووی زەمـین بـسڕێتەوە بێئـەوەی هـیچ شـوێنەوارێك لەدوای خۆیان بەجێبهێڵن، وەكئەوەی هەرگیز بونیان نەبوبێت.

ئەگەر مرۆڤ بتوانێت باوەڕ بە وتـەی كارمەنـدە گیراوەكـانی N.K.V.D بكات، دەبێ بڵێـت، پۆلیـسی نهـێنی سـۆڤێتی، بەشـێوەیەك كـە مایـەی نیگـەرانیـە، لـە بـەدیهاتنی ئایدیای حوكمی تۆتالیتاری نزیك بۆتەوە. پۆلیسی نهێنی سۆڤێتی دۆسیەی نهێنی لەسـەر تاكـەكانی سەرتاسـەری ئـەو وڵاتـە پـانوپۆڕە هـەبو كـە هـەمو جـۆرە پەیوەندییـەكی نێـوان ئـەو كەسـەو كەسـوكارو ناسـیاوە راگوزەرەكـانیو هـاوڕێ راستەقینەو پەیوەندییە خێزانییەكانی تیا تۆمار كرابو، بۆیە تاوانبارەكان، تەنانـەت پێشئەوەی دەسـتگیر بكرێن بە تاوانبـاری بابـەتی وەسـفكرابونو تـەنها بـە مەبەسـتی ئاشـكراكردنی هـەمان پەیوەنـدی زاریـان وەردەگـیرا. سـەرئەنجام، دەربارەی بـەهرەی یادەوەریش كە زۆر مەترسی لەسەر بالادەستی تۆتالیتـاری هەیە، چاودێرانی بیـانی پێیانوایـە: "ئەگـەر راسـت بێـت (فیـل) هـەرگیز شـتی بیر ناچێتەوە، ئـەوا روسـەكان پێـچەوانەی (فیـل)ن دەروونناسـەكانی سـۆڤێت هەوڵـدەدەن لـە بیرچـونەوە بەتەواوەتی لەتوانا بكەنو بهێننەدی"[118]

بۆ ئەوەی بزانرێ سڕینەوەی تەواوەتی قوربانییەكان تا چ رادەیەك لـەلای دەزگـای بالادەسـتی تۆتالیتـاری گرنگـە، باشـترە ئامـاژە بـەو نمونانـە بكـرێ كـە رژێمـی تۆتالیتـاری لەبـەر هـەر هۆیـەك بێـت روبـەروی یـادەوەری ئـەو كەسـانە دەبێتـەوە كـە هێشتا لە ژیاندا ماون. لە كـاتی جەنگدا یـەكێك لـە فەرماندەكانی دەزگـای هـەواڵگری نهـێنی ئـەڵمانیا هەڵەیـەكی كوشـندەی كـرد بـەوەی ژنێكـی فەرەنـسی لـەوە ئاگـادار كردەوە كە مێردەكەی لە یەكێك لە ئۆردوگاكانی گرتنی ئـەڵمانیا گیـانی لەدەسـتداوە،

ئەم بێئاگاییەش لێشاوێك فەرمان و ڕێنمایی بۆ فەرماندەی ئۆردوگاكان لێكەوتەوەو وشیاری دەكردنەوە كە چیدی نابێت لە هیچ هەلومەرجێكدا ڕێگە بدەن زانیاری بۆ دونیای دەرەوە دزە بكات[119] تا ئەو جێیەی پەیوەندی بەو بێوەژنە فرەنسییەوە هەبێت، مێردەكەی لە ساتەوەختی دەستگیركردنییەوە لە ژیاندا نەمابو، یا ڕاستتره بڵێین بیری لەوەش نەدەكردەوە كە پێشتر هەر ژیا بێت. بەهەمان شێوەش، ئەفسەرانی پۆلیسی سۆڤێتی، ئەوانەی لە ڕۆژی لە دایكبونیانەوە خوویان بەم ڕژێمەوە گرتبو، بەرامبەر بە خەڵكانی پۆڵۆنیای داگیركراو، ئەوانەی بێهودە بەدوای چارەنوسی دۆست و كەسوكارە گیراوەكانیان دەگەڕان، جگە لەوەی مۆڕەیان لەو خەڵكە دەكرد، شتێكی دییان لەدەست نەدەهات[120]

لە وڵاتە تۆتالیتارەكاندا، هەمو شوێنێكی دەستگیركردن كەپۆلیسی نهێنی بەڕیوەی دەبات، دەبێتە قەڵایەكی لە بیرچونەوەو هەر كەسێكیش بەرێكەوت ڕێی تێبكەوێت هیچ نیشانەیەك لە دوای خۆی بەجێناهێڵێت كە دەلالەت لە بوونی بكات، تەنانەت ئەگەر ئەو نیشانەیە جەستە یا گۆڕێكیش بێت. لە ڕوانگەی ئەو داهێنانە تازەیەی دەیەوێت لە شەڕەنگێزی مرۆڤ ڕزگاری بێت، شێوازە كۆنەكەی كوشتن، ئیدی سیاسی بێت یا تاوان، بەدڵنیاییەوە دەبێتە شێوازێكی ناكارا، چونكە تاوانبار بەلانیكەمەوە تەرمێك لەدوای خۆی بەجێدەهێڵێت، تەنانەت ئەگەر بشتوانێت هەمو شوێنەواری تاوانەكەی بسڕێتەوە، ئەوا دیسانەوە ناتوانێت ناسنامەی قوربانییەكە لە یادەوەری جهانێكی زیندوو بسڕێتەوە. بەپێچەوانەوە پۆلیسی نهێنی بەجۆرێك پەرجوئاسایانە كار دەكات وەكئەوەی قوربانییەكەی هەرگیز بوونی نەبوبێت.

پەیوەندی نێوان پۆلیسی نهێنی و كۆمەڵە نهێنییەكان پەیوەندییەكی ئاشكرا بو. هەر كاتێك پۆلیسی نهێنی بیویستایە پێگەی خۆی قایم و پتەو بكات، هەمیشە گۆڕانی هەڕەشەی لەڕووی بوونی كۆمەڵە نهێنییەكان ڕادەوەشاند. پۆلیسی نهێنی تۆتالیتاری یەكەمین پۆلیسە لە مێژوودا نە پێویستی بەپاساوە لەكاركەوتوەكانی گشت ستەمگەرەكانی مێژووەو نە

بەکاریـشیان دێنێـت. بەهـەر حـاڵ سـیمای گومنـاوی قوربانییـەکانی پۆلیـسی نهـێنی کـە بـە هـەمو مانایـەکی وشـە دوژمـنی رژێـم نـەبون، ئەوانـەی لـەلای بکوژەکانیـشیان ناسـنامەیەکی ناسـراویان نـەبو تـا بـە بڕیـارێکی هەڕەمـەکی حکومەت لە جهانی زیندوەکان بسڕێنەوەو یادەوەرییان لـە جهـانی مردوەکانـدا لەنێوببرێت، نـەك هـەر لەسـەرووی هـەمو نهێنییەکانـەوە بـو، بەڵکو لەسـەرووی توندترین بێدەنگیو تەنانەت لەسەرووی ژیانی ئەو سیستماتیکە دوانەییشەوە بو کە کۆمەڵە نهێنییەکان بەسەر ئەندامەکانی خۆیاندا دەیانسەپاند.

بزوتنـەوە تۆتالیتارەکـان لـەکاتی ململانێـی گەیشتن بـە دەسـەلات، بێئـەوەی دەستبەرداری کاری ئاشکرابن پێرەویان لە هێندێك دیاردەی کۆمەڵە نهێنیەکان دەکرد، ، تەنها لە دوای ئەوەی دەسەلاتیان گرتەدەست کۆمەڵگەیـەکی نهێنیـان دروستکرد. کۆمەڵگـەی نهـێنی رژێمـە تۆتالیتارەکـان، جگـە لـەخودی پۆلیـسی نهێنی شتێکی دی نەبو، چونکە تاکە نهێنی کە لە وڵاتێکی تۆتالیتاریدا زۆر بە شاراوەیی دەمێنێتەوە، بریتیە لەو زانیاریانەی پەیوەندی بە چالاکی پۆلیسو هەلومەرجی ئۆردەگاکانی گرتنی بە بەکۆمەڵەوە هەیە[121] هەر چەندە زۆربـەی دانیـشتوان، بـە تایبـەتی ئەنـدامانی حیـزب، هـەمو هێڵـە گـشتییەکانی بارودۆخەکـەیان دەزانـی . ئۆردوگـای گـرتنی بـە کۆمـەڵ بـوونی هەیـە، خـەڵکی وندەبێتو خەڵکانی بێتاوان دەگیرێن. بەڵام لە وڵاتی تۆتالیتاریدا هەمو کەسێك دەزانێـت، تەنانـەت قـسەکردن لەسـەر ئـەو "نهێنیانـە"ش خۆبـەخۆ تـاوانێکی مەزنە. لەبەر ئـەوەی ناسینی هـەر یـەکێك لەسـەر جەختکردنـەوەو تێگەیشتنی هاوشێوەو هاوەڵـەکانی راوەسـتاوە، ئیـدی ئـەو زانیاریانـەی هـەموان بەشـداری تیادەکەن، هەر کەسێك لەلای خۆیەوە پاریزگـاری لێدەکاتو هـەرگیز بـۆ کـەس نایـدرکێنێت، سـیمای واقیعـی لەدەسـتدەداو بـە مۆتەیـەکی رووت دەگـۆڕێـت. تەنها ئەوانەی زانیـاری زۆر نهێنیـان لەسـەر توێـژە تـازە ناشایـستەکانو لەسـەر رەوشی پراکتیکی کادرەکانی پۆلیسی نهێنی هەیە، دەتـوانن دەربـارەی ئـەوەی بـەکردەوە واقیعـی هـەمو کەسـێك دیاریـدەکات، پێکـەوە قـسەبکەن. تـەنها ئـەو

کەسانە دەتوانن باوەڕ بەو شتانە بکەن کە دەزانن راستیەکی هەیە. ئەوەش نهێنیەکەیانەو بەمەبەستی پاراستنی ئەو نهێنیەش لە ڕێکخستنی نهێنیدا ڕێکدەخرێن. ئەوانە هەر بە ئەندام لەو ڕێکخستنە نهێنییەدا دەمێننەوە، تەنانەت ئەگەر خودی ئەو ڕێکخستنە دەستگیریان بکاتو ناچار بە دانپیانیان بکاتو سەرئەنجام پاکتاوی جەستەیشیان بکات. ئەوانە تا ئەو کاتەی پاریزگاری لە نهێنیەکانیان بکەن لە ریزی دەستەبژێردا دەمێننەوە، بۆیە پێڕەوی لە رێسایەکی نەگۆڕ دەکەن کە بەپێی ئەو رێسایە تەنانەت لە زیندان یا ئۆردوگای گرتنی بە کۆمەڵیشدا هەرگیز ناپاکی لە ڕێکخستنەکەیان ناکەنو نهێنییەکانی ئاشکرا ناکەن[122].

پێشتر ئەوەمان باسکرد کە یەکێك لەو گومراییانەی روبەروی عەقلی دروستی جهانی ناتۆتالیتاری دەبێتەوە، ئەوەیە کە تۆتالیتاریزم ناعەقڵانی ئامرازە تایبەتەکانی پیلانگێڕی بەکاردەهێنێت. لەو دەمەی بزوتنەوە تۆتالیتارەکان خەباتیان بۆ دەسەڵات دەکردو بەرووکەش لەلایەن پۆلیسی نهێنییەوە روبەڕوی راوەدونان دەبونەوە، بەمەبەستی سەرنگونکردنی حکومەت زۆر بە کەمی سودیان لەئامرازە پیلانگێرە ئامێزەکان وەردەگرت، بەڵام ئەوەی لێرەدا مایەی سەرسوڕمانە، تۆتالیتاریزم لەدوای ئەوەی دەسەڵات دەگرێتەدەستو لەلایەن زۆرینەی حکوتەکانی دونیاوە بەرەسمی دەناسرێتو قۆناغی شۆرشگێڕێتی بەسەلامەتی تێدەپەرێنێت، پۆلیسێکی تەواو پێوانەیی وەك ناوکی حکومەتو دەسەڵاتەکەی دروستدەکات. بۆیە وادەردەکەوێت ئەم ناساندنە رەسمییەی رژێمی تۆتالیتاری، تەنانەت لە کارایی شەرمنانەی پۆلیسی رژێمی ناتۆتالیتاریش، هەڕەشەی گەورەتر لەسەر ناوەرۆکی پیلانگێری بزوتنەوەی تۆتالیتاری دروستبکات، چونکە ئەم ناساندنە، مەترسی داتەپینو لێکترازاندنی ناوەکی لەسەر رژێمی تۆتالیتاری دروستدەکات.

لەراستیدا رێبەرانی تۆتالیتاری تا چەند قەناعەتی رەهایان بەوە هەبێ کە پێویستە شێلگیرانە بەردەوام بن لەسەر ئەفسانەی تۆتالیتاریو پرەنسیپی ئەو جهانە ساختەیەی لە کاتی جەنگدا بە مەبەستی دەسەڵات گرتنەدەست

گەڵاڵەدەکرا، هێدی هێدی ماناو پرەنسیپە تەواوەکانی ئەو جهانە ساختەشیان ئاشکرا دەکرد. چونکە ئیمانی رێبەرانی تۆتالیتار بەتوانای هەمە لایەنەی مرۆڤ و باوەڕی تەواویان بەوەی کە دەتوانرێ هەمو کارێك لەرێگەی رێکخستنەوە ئەنجام بدرێ، بەرەو تاقیکردنەوەیەکی دەبردن کە رەنگە خەیاڵی مرۆڤ بتوانێت هێڵە سەرەتاییەکانی دیاریبکات، بێئەوەی چالاکی مرۆڤ بتوانێت بەدیبهێنێت. ئاشکرابونی نادیارە دزێوەکان لە قەڵەمڕەوی کاروباری لەتوانا (مومکین) سروش لە دەربەستبونی (التزام) زانستگەرای ئایدلۆجیایەکەوە وەردەگرێ کە تا ئێستا دەرکەوتوە ئەم زانستخوازییە زیاتر لە گومڕاترین تیورەی بانزانستیو بانفەلسەفی سەرچاوە دەگرێ، تا ئەوەی پشت بە لۆجیكو دانپیانانی واقیع ببەستێت. ئەوانە کۆمەڵگەیەکی نهێنی دادەمەزرێنن کە چیدی لە رۆژی روناکدا کارناکات. کۆمەڵگەی نهێنی پۆلیسی نهێنی یا سەربازانی سیاسی یا تێکۆشەرانی مەشقدیدەی ئایدیۆلۆجیا، بە مەبەستی ئەوە دروستدەبن تا لەرێگەی ئەوانەوە توێژینەوەی ئەزمونیو ناشیرینی تۆتالیتاری دەربارەی سنوری توانای کار، بەرەو ئەزمونی پراکتێکی ببرێت.

لەلایەکی دی، پیلانگێڕی تۆتالیتاری لەدژی جهانی ناتۆتالیتاریو بانگەشەی بالادەستی بەسەر جهاندا، لە سایەی هەلومەرجی حوکمێکی تۆتالیتاریدا، هەروەکو چۆن لە بزوتنەوە تۆتالیتارەکاندا پێشنیازدەکرا، بە ئاشکراو کراوەیی دەمێنێتەوە. فەرمانڕەوای تۆتالیتاری چەمکی پیلانگێڕی بەسەر دانیشتوانی "لایەنگرە" سەربازەکانی لەسەر ئەو گریمانەیە پراکتیزە دەکات کە پیلانێك لەلایەن هەمو جهانەوە لەدژی وڵاتەکەیان لە ئارادایە. بنەمای پیلان لەدژی پیلان، بەشێوەیەك گەورە دەبێت کە هەمو هاوڵاتییەکی ئەڵمانی لەدەرەوەی وڵات پابەند دەکات وەك کارمەندێکی پۆلیسی نهێنی خاوەن ویژدان راپۆرت بۆ ناوەوەی وڵات بنێرێتو بەشێوەیەکیش تەماشای بیانی بکات وەکئەوەی سیخوری وڵاتەکەی خۆی بێت[123] دروستکردنی

پەردەی ئاسنین بۆ جیاکردنەوەی دانیشتوانی وڵاتە تۆتالیتارەکان لە وڵاتانی دی جهان، تەنها بەمەبەستی جێبەجێ کردنی ئەو بنەمایانەی سەرەوەیە، نەك لەمپەرێك بێت بۆ ڕێگەگرتن لە بڵاوبونەوەی نهێنی دیاریکراو، ئیدی چ نهێنی سەربازی بێت یا نهێنی دی. نهێنی راستەقینەی رژێمە تۆتالیتارەکان، واتە هەمان ئەو ئۆردوگا گرتنە بە کۆمەڵانەی بە تاقیگەی ئەزمونی باڵادەستی گشتگیر دەژمێردرێن، هێندە لە چاوی خەڵکی وڵاتو هەمو جهان دەشاردرێنەوە کە چیدی شاردنەوەیان پێویستی بە پەردەی ئاسنین نیە.

زۆرجار ئاسایی بوونی جهانی ئاسایی بە سەرکەوتوترین و کاریگەرترین پاراستن لە دژی ئاشکراکردنی تاوانی بە کۆمەڵی تۆتالیتاریزم دەژمێردرێت. "مرۆڤی ئاسایی تێناگات هەمو شتێك لە توانادایە"[124]، بەرامبەر تاوانە درێوەکانیش، باوەڕ بە چاو و گوێ خۆی ناکات، ڕێك وەك ئەو جەماوەرەی باوەڕ بە بینین و بیستنی جهانێکی ئاسایی ئەوتۆ ناکات کە جێگەی خۆی تیا نابێتەوە[125] بەڵام ئەوەی رژێمە تۆتالیتارەکان والێدەکات نەتوانن تا ئەو رادەیە لە هێنانەدی جهانێکی ساختەو ئاوەژودا تاوبدەن، ئەوەیە کە جهانی دەرەوە، جهانی ناتۆتالیتاری کە بەگشتی بەشێکی گەورەی جهانی تۆتالیتاریش دەگرێتەوە، وەك خودی واقیع تەماشای ئارەزوەکانی دەکات و واقیعییەتی شێتێکی واقعی پێقبوڵ نیە، هەروەکو چۆن جەماوەریش جهانێکی ئاسایی پێقبول نیە. باوەڕنەکردنی عەقلی دروست بە تاوانە ناشیرین و درێوەکانی رژێمی تۆتالیتاری لەلایەن خودی فەرمانڕەوایانی تۆتالیتاریشەوە گەشەی پێدەدرێ. ئەوانە رێگەنادەن هیچ ئامارێکی باوەڕپێکراو، هیچ واقعێك و هیچ ژمارەیەکی چاودێریکراو بڵاوبێتەوە، بە جۆرێك تەنها هەواڵی زەینی چاودێری نەکراو و ناباوەڕپێکراو، دەربارەی شوێنی زیندوە مردوەکان، بوونی هەیە.

بەخاتری ئەم سیاسەتە، تەنها بەشێك لە ئەنجامی ئەزمونی تۆتالیتاری دەناسرێتەوە. ئەگەر چی لەسەر ئۆردوگای گرتنی بە کۆمەڵ هێندێك بەڵگەنامەمان لەبەردەستە بۆ ئەوەی بتوانین جەخت لەسەر ئەوە بکەینەوە کە

بالادەستی گشتگیر لە توانایە (مومکینە)و شایانی ئەوەیە دەرفەتی ئەوەمان پێبدات، نیگایەك بە قولایی مومکینی رژێمی تۆتالیتاریدا بکەین، بەلام هێشتا ناتوانین شارەزایی لەسەر ئاستی گۆڕینی کەسایەتی مرۆڤ لەمجۆرە رژێمەدا پەیدا بکەین. ئێمە هێشتا زانیارییەکی رێژەیی و ناچیزمان لەسەر ژمارەی ئەو خەڵکە ئاساییەی چواردەورمان هەیە کە ئامادەییان تیایە شێوەی ژیانی تۆتالیتاری قبوڵ بکەن. بەواتایەکی دی، بەرامبەر زامنکردنی ئەو خەونانەی تایبەتە بە پیشەکانیانەوە، قوربانی بە زۆربەی تەمەنی ژیانیان دەدەن. بۆیە زۆر بە سانایی مرۆڤ بۆی روندەبێتەوە تا چ ئاستێك راگەیاندنی تۆتالیتاری، تەنانەت هێندێك لە دەزگا تۆتالیتارەکانیشی بەدەم پێداویستییەکانی جەماوەری تازەی دەربەدەرەوە دەچێت، بەلام ئەستەمە بزانین ژمارەی ئەو خەڵکانەی روبەروی هەڕەشەی بەردەوامی بێکاری دەبنەوە، بەسنگ فراوانییەوە "سیاسەتی دانیشتوان" قبوڵ دەکەن، ئەو سیاسەتەی وادەخوازێت ئەو خەڵکانەی لە ژمارەی پێویست زیاترن، بەشێوەیەکی سیستماتیکانە لەنێوببرێن. هەروەها هێشتا ژمارەی ئەو خەڵکانەش نازانین، لەپاشئەوەی تێدەکەن کە چیدی ناتوانن بەرگەی قورسی باری ژیانی هاوچەرخ بگرن بەخوایشتی خۆیان لەگەڵ رژێمێکدا دەگونجێن کە بۆ لەناوبردنی هەڕەمەکی و بەرپرسیارییەت دوودڵی ناکات.

بەگوزارشتێکی دی، ئەگەر چی ئێمە شێوەی چالاکی و رۆڵی تایبەتی پۆلیسی نهێنی تۆتالیتاری دەزانین، بەلام هێشتا نازانین "نهێنی" ئەم کۆمەڵە نهێنییە، تا چ ئاستێك پەیوەندی بە حەزو پیلانگێری نهێنی جەماوەری سەردەمی ئێمەوە هەیەو لەتەکیدا دەگونجێت.

3 . باڵادەستیی گشتگیر

ئۆردوگاکانی کاری زۆرەملیّ و مەرگی رژێمە تۆتالیتارەکان وەك تاقیگەیەك، ئەو بیروباوەرە تۆتالیتارییە دەسەلمێنێت کە پێیوایە هەمو شتێك لە توانایە. لە راستیدا هەمو ئەزمونەکانی دی بە بەراورد لەگەڵ ئەم ئەزمونەدا پلەی دوەمیان هەیە . لەوانەش ئەزمونە نەگریسەکانی رایخی سێیەم لە بواری پزیشکیدا دەگرێتەوە کە وردەکارییەکانی لە دادگاییکردنی پزیشکانی رژێم خرایەروو . ئەگەرچی دەکرا لەم تاقیگەیانەدا هەمو شتێك تاقیبکرێتەوە.

باڵادەستی گشتگیر هەوڵدەدا مرۆڤەکان بە جۆرێك رێکبخات کە فرەیی و جیاوازی ناکۆتایان لە نێوبەرێت، وەکئەوەی هەمو مرۆڤایەتی تاکە کەسێك بێت: ئەمەش تەنها کاتێك لە تواناد دەبێت کە یەکبەیەکی مرۆڤەکان بەرامبەر هێندێك چالاکی دیاریکراو، پەرچەکرداری دیاریکراو و نەگۆڕ نیشانبدەن. بەمشێوەیە هەر کۆمەڵێك لەم کۆمەڵە پەرچەکردارانە دەرفەتی ئەوەی دەبێت بۆ کۆمەڵێکی دی بگۆڕێت. زەحمەتی هاتنەدی ئەم باڵادەستیە بریتیە لە دروستکردنی شتێك کە بونی نیە، واتە دروستکردنی جۆرە مرۆڤێك لەگەڵ ئاژەڵەکانی دی هاوجۆر بێت و تەنها یەك "ئازادی" هەبێت، ئەویش "پاریزگاریکردنە لەجۆری خۆی"[126]

باڵادەستیی تۆتالیتاری هەوڵدەدا لەیەك کاتدا بەدوو رێگە بەم ئامانجەی بگات: یەکەم، لە رێگەی ئامادەکردنی ئایدیۆلۆجیانەی دەستەبژێر، دوەم، لە رێگەی تیرۆری رەها لە ئۆردوگاکاندا. لە راستیدا ئەو دڕندایەتیەی پێکهاتەی دەستەبژێر دەینوێنێت، پراکتیزەکردنی تەلقینی ئایدیۆلۆجییانەو پێویستە بە جۆرێك ئەزمونی پراکتیکی بژمێردرێت بۆ ئەوەی شایستەیی خۆی بسەلمێنێت، ئەمە لە کاتێکدا پێویستە دیمەنی ترسناکی ئۆردوگاکان وەك سەلماندنی "تیورەی" ئایدیۆلۆجیای تۆتالیتاری وەربگیرێت.

ئۆردوگاکـان تـەنها بـۆ لـەنێوبردن و سـوکایەتی کـردن بـە مـرۆڤ دروسـت نـەکرابون، بەڵکو کاریـشیان ئـەوەبو لـە سـایەی هەلومەرجێکدا کە بەرووکـەش لەرووی زانیستیەوە لە ژێر چاودیریدابو، هەرەمـەکی وەکئـەوەی گوزارشـت لـە هەڵسوکەوتی مرۆڤدەکات، لـە نـاخی مرۆڤدا لەنێوبـەرن و کەسـایەتی مـرۆڤیش بەشتێکی رووت بگۆڕن و بیکەنە شتێك لـە ئاژەڵیش نەچێت، چونکە هـەروەکو دەزانین سەگەکەی پاڤلۆڤ ، بە جۆرێك پـەروەردەکرابو تـەنها بـە بیـستنی زەنـگ خـواردنی دەخـوارد، ئـەویش نـەك لەبەرئـەوەی برسـی بـو، بـەڵکو واپـەروەردە کرابو، بۆیە ئەو سەگە، ئاژەڵێك بو کە چییەتی گۆڕابو، سەگێکی ئاسایی نەبو.

بەڵام لە هەلومەرجێکی ئاساییدا هەرگیز ئـەم چارەنوسـە نایەتـەدی، چـونکە تا ئەو کاتەی هەرەمەکی نەك تەنها بە ئازادی مرۆڤ ، بەڵکو بەخودی ژیان، واتـە تـەنها هەسـتکردن بەمانـەوە، پەیوەسـت بێـت، ناتوانرێـت بـە تـەواوەتی لـەنێو ببرێت. ئەم ئەزمونە تەنها لە ئۆردوگاکاندا لـە توانادا دەبێـت. ئۆردوگاکـان بـە تـەنها "ئـەو کۆمەڵگـە تۆتالیتارییـە نیـە کـە تـا هەنوکـە بـەدیهاتبێت، بـەڵکو بـە گـشتی بـە نمونـەی کۆمەڵگەیـەکی نمونـەیی باڵادەسـتی گـشتگیریش دەژمێردرێـت (David Rousset , la societe la plus Totalitaire encore Realisee). هـەروەکو چـۆن سـەقامگیری رژێمـی تۆتالیتـاری پەیوەسـتە بـە گۆشـەگیرکردنی جیهـانی سـاختەی بزوتنەوە بە جیهانی دەرەوە، ئەوا ئەزمونی باڵادەستی گشتگیریش لە ئۆردوگاکانـدا پەیوەستە بەداخستنی دەرگای ئەو ئۆردوگایانە بـەرووی جیهـانی ئـەوانی دی، واتـە جیهـانی زینـدوەکان و تەنانـەت جیهـانی دەرەوەی ئـەو وڵاتـەش کـە خـودی تۆتالیتـار تیایـە باڵادەسـتە. لـە راسـتیدا هـەمان گۆشـەگیری دەبێتـە مایـەی ئـەوەی هـەمو ئـەو هەواڵانــەی لــە ئۆردوگاکانــەوە دزەدەکــەن بــە نــاواقیعی دەرکــەون و جێگــەی بڕواپێکـردن نـەبێت. بـە هـەر حـاڵ یـەکێك لـە بەربەسـتە مەزنـەکان لەسـەر رێگـەی تێگەیشتنی راسـتەقینەی باڵادەسـتی تۆتالیتـاری کـە بـەردەوامی و کـەوتنی لەسـەر بوونی ئەو ئۆردوگایانە بەندە، لە هەمان گۆشـەگیرییەوە سەرچاوە دەگـرێ، چـونکە

بـەدوور دەزانـرێ ئـەو ئۆردوگایانـە، دەزگـای راسـتەقینەو ئەسـڵی دەسـەڵاتی رێکخستنی تۆتالیتاری بن.

ئـەو کەسـانەی لـە ئۆردوگـا زووڕەملێکـان رزگـار بـون، سەرگوزشـتەی جۆراوجۆر لەسـەریان هەیـە(127) ئـەو سـەربووردانەی متمانـەی زیاتریـان هەیـە، نوسـەرەکانیان هەوڵـدەدەن کـەمتر گوزارشـت لـە شـتگەلێك بکـەن کـە درك و ئەزمونی مرۆڤ رەتیبکاتەوە، مەبەستمان لەو ئێشوئازارەیە مرۆڤ بە "ئاژەڵێکی دەستەمۆ" دەگۆڕێت(128) هیچ یەکێك لەو سەربوردانە نە تورەبونی بەرامبەر بـە تـاوان و نـە هاوسـۆزی بەرامبـەر بـە قوربـانی تیابەدیـدەکرا، ئـەو دوو هەڵوێستەی بە شێوەیەکی ئاسایی مرۆڤ بۆ خزمەتی دادخوازی هاندەدا. بەڵکو بە پێچەوانەوە، هەر کەسێك قسەیەکی لەسەر ئۆردوگاکان بکردایە یا شتێکی لەسـەریان بنوسـیایە، بەچـاوی گومانـەوە تەماشـایدەکرا، تەنانـەت خـودی قـسەکەر لـەدوای گەڕانـەوەی بـۆ جهـانی زینـدوەکان، زۆرجـار دەربـارەی راستگۆیی نیازی خۆی دەکەوتە گومانەوەو لەخۆی دەپرسی نەوەکو مۆتەیەك جێگەی واقیعی گرتبێتەوە(129)

گومانی خەڵکی بەرامبەر بەخۆیان و واقیعی ئەزمونەکەیان، خاڵێك ئاشکرا دەکـات کـە هەمیشە نازییـەکان درکیـان پێـدەکرد: ئەوانـەی بڕیـار دەدەن تـاوان ئـەنجام بـدەن، لـەوە تێدەگـەن کـە باشـترە بـەجۆرێك لەسـەر بـەرفراوانترین و تونـدترین ئاسـت تـاوان بکـەن، مایـەی بـاوەڕپێکردن نـەبێت. ئـەم کـارەش نـەك تـەنها هـەمو جـۆرە سـزادانێك کـە لەلایـەن سیـستمی یاسـاییەوە دەردەچـێت، نـەگونجاو و بێمانـا دەکـات، بـەڵکو مـەزنیی رەهەنـدی تاوانـەکان و سـەلماندنی بێتـاوانی پیـاوکوژان لـە رێگـەی درۆکردنـەوە ئاسـانتر دەکـات و بڕواکـردن بـە راستی گوتـەی قوربانییـەکانیش زەحمـەتتر دەکـات. نازییـەکان بـە پێویـستیان نەدەزانی ئەم دوزێنەوەیە بپارێزن. هیتلـەر بە ملیۆن دانە لە کتێبەکەی خۆی لـەناو خەڵکیـدا بڵاوکـردەوە کـە تیایـە هـاتبو پێویـستە لـەپێناوی سـەرکەوتندا

درۆی گەورە بکرێت. لەگەڵ ئەوەی خەڵکی ئەو وتانەی هیتلەرو بڵاونامە چەند بارەبوەکانی ناوی دەربارەی ئەوەی پێویستە یەهود وەك مێشولە بەگازی ژەهراوی لەناوببرێن، بەجیدی وەردەگرت، بەڵام دیسانەوە سەبارەت بە واقیعی کوشتنی بە کۆمەڵی یەهود لە کورەی گازدا، دوودڵو ڕاڕابو.

وەسوەسەیەکی بەهێز لە بوونماندا هەیە بۆ ئەوەی لەسەر ئەو شتانەی بە شێوەیەکی جەوهەری جێگەی بڕواپێکردن نیە، بە شیکردنەوەی لۆجیکی لیبرالیزم رازی بین. ئەوجۆرە لیبرالیزمەی بەچریکەی عەقلی دروست فریوماندەدا، لە زەینی هەر یەکێکماندا خۆی متکردوە. ڕێگەی گەیشتن بە تۆتالیتاریزم بە گەلێك قۆناغی نێوەنجیدا تێدەپەرێت کە دەتوانین زۆر لێکچونو پێشینەی جۆراوجۆر لەنێوان خۆیو قۆناغی تۆتالیتاری گشتگیردا بەدیبکەین. بێگومان تیرۆری خوێناویو ترسناك لە یەکەم قۆناغی باڵادەستی تۆتالیتاریدا، بۆ هێنانەدی یەك چارەنوس تەرخاندەکرێ، ئەویش شکست بە نەیار بهێنرێتو هەمو ئۆپۆزیسیۆنێك لە دوارۆژدا بە ئەستەمبکرێ، بەڵام تیرۆری گشتگیر لەدوای بەسەرچونی قۆناغی یەکەم دەستپێدەکات، ڕێك ئەو کاتەی ڕژێم ترسی لە هەڕەشەی ئۆپۆزیسیۆن نامێنێت. لەم ناوکۆیەدا، زۆرجار ئاماژەمان بەوە کردوە کە خودی ئامرازەکان دەگۆڕێ بە ئامانج، بەڵام لەدواجار، لەسایەی ناکۆکیو جیاوازیدا، تەنها ئەوەمان پێقبوڵە کە گوزارەی "ئامانج پاکانەی ئامراز دەکات" چیدی کارێکی شیاوو گونجاو نیە، چونکە تیرۆر "ئامانجی" خۆی لەدەستدەدا بەوەی چیدی ئامرازی خەڵك ترساندن نیە. بەپێی ئەو ڕاڤەکردنە وادەردەکەوێت کە شۆڕش ، لەبابەت شۆڕشی فرەنسی، دەیەوێت ڕۆڵە تایبەتەکانی خۆی قووتبدات. لە ڕاستیدا تیرۆر لەدوای تێپەربونی ماوەیەکی زۆر بەسەر قووتدانی هەر کەسێك، چی بەناوی کوڕی شۆڕش یا بەهەر بیانویەکی دی . بەباڵەکانی حیزبی روسیا، نێوەندی بریارو دەسەڵاتی حیزب یا سوپا یا بیروکراسی . دیسانەوە هەر بەردەوام دەبێت. زۆرێك لەو شتانەی ئەمرۆ لە تایبەتمەندی حکومەتی تۆتالیتاریە، لە مێژودا

پێشینەیەکیان هەیە. لە مێژودا هەمیشە جەنگی دەستدرێژیکارانەو دوژمنکارانە هەبوە، لەدوای سەرکەوتنیش کوشتنی بە کۆمەڵی دانیشتوانی نەیاری شکستخواردو، هەمیشە برەوی هەبوە، تا رۆمەکان بە داهێنانی چەمکی لێبوردنی دۆڕاو Parcere Subjectis ئەوەیان کەمێك سوککرد، بەڵام لەناوبردنی دانیشتوانی رەسەن لەگەڵ کۆڵۆنیالیزمی ئەمریکا، ئوستورالیاو ئەفریقیا هاوکات بو. کۆیلایەتی یەکێك لە کۆنترین دەزگاکانی مرۆڤایەتیەو هەمو ئیمپراتۆرە دێرینەکان لەسەر پایەی کاری ئەو کۆیلانە دامەزراوە کە بینا گشتییەکانیان دروستدەکرد، تەنانەت ئۆردوگا زۆرەملێکانیش داهێنانی بزوتنەوەی تۆتالیتاری نەبو. ئەو ئۆردوگایانە یەکەمینجار لە جەنگی بوێر و سەرەتای سەدەی بیستەم بەدیارکەوتن (جەنگی بوێر، 1899 Boer War 1902، جەنگێگ کە ئینگلیزەکان لەدژی بوێرەکان یا سپی پێستە کۆڵۆنیانیشینەکانی ئەفریقیای باشور هەڵیانگیرسان)، لەدوای ئەوەش بەماوەیەك دەسەڵاتداران بەمەبەستی گلدانەوەی "رەگەزە ناشایستەکان" لە ئەفریقیای باشورو هیندستان پیادەیان دەکرد، ئیدی لێرەوە بۆ یەکەمینجار چەمکی "دەستبەسەراگرتنی خۆپارێزی" بەدیدەکەین کە دواتر رایخی سێیەم پشتیپێدەبەست. لەراستیدا ئەم ئۆردوگایانە لە زۆر رووەوە لەگەڵ ئۆردوگا تایبەتەکانی گرتنی بە کۆمەڵی سەرەتای سەردەمی تۆتالیتاریدا لەیەکدەچن، چونکە ئەمەی دوایی بۆ گلدانەوەی ئەو "گومانلێکراوانە" بەکاردەهێنرا کە نادەتوانرا تاوانەکانیان بسەلمێنرێ و لەرێگەی گرتنەبەری رێورەسمی دادخوازی ئاساییەوە حوکمیان بەسەرا بدرێت. هەمو ئەو شتانە بەروونی ئامرازی بالادەستی تۆتالیتاری بەرجەستە دەکات و رەگەزگەلێکە فەرمانڕەوایانی تۆتالیتار سودی لێوەردەگرن و لەسەر رێسای پرەنسیپی هیچگەرای (نهلیزم) "هەمو شتێك رێگەپێدراوە" گەشەپێدەدەن. تەنانەت ئەو پرەنسیپەش کە تۆتالیتاریەت لە رابردوەوە بە میراتی بۆی مابوەوە، وەك دەسکەوتێکی خۆی لێیدەروانی. بەڵام فۆرمی تازەی بالادەستی تۆتالیتار

کاتێـك بونیـادی راسـتەقینە تۆتالیتارییـەت پەیـدا دەکـات، تەنانـەت لـەم پرەنسیپەشدا کە هێشتا پەیوەندی بە پاڵنەری سودگەرایانەی فەرمانڕەوایان و بەرژەوەنـدی کەسـایەتییانەوە هەیـە، هـەنگاوی زیـاتر دەنێـت و پێدەخاتـە بوارێکـەوە هێـشتا لـەلای ئێمـە نـەزانراوە: مەبەسـتمان ئـەو بوارەیـە کـە تیایـە "هەمو شتێك لە توانایە" بەوردی خەسڵەتی ئەم بوارە ئەوەیە کە ناتوانرێت بە هیچ هاندانێکی سودگەرا، بەرژەوەندی کەسێتی سنوردار بکرێت.

ئەوەی بەر عەقڵی دروست دەکەوێت، پرەنسیپی هیچگەرای "هـەمو شـتێك رێگەپێدراو" نیە کە لە سەدەی نوزدەهەمدا ئامادەگی هەبو، بە تایبـەتی لـە چـەمکی عـەقلی دروسـتی سـودگەرا. بـەڵام ئـەوەی عـەقلی دروسـت و خـەڵکی ئاسایی رەتیدەکەنەوە، بریتیـە لـە "هـەمو شـتێك لـەتوانادا" بێـت[130] لێـرەدا ئێمـە هەوڵـدەدەین لـەو فاکتـە دیاریکراوانـەی ئـەزمون یـا یـادەوەری هەنوکـەیی تێبگـەین کـە لـە سـنوری توانـای تێگەیـشتنمان بـەدەرە. لـەم ناوکۆیـەدا هەوڵـدەدەین شـتێك لەخانـەی تاوانـدا پۆلبەنـدی بکـەین کـە تـاکو ئێـستا هـیچ بابەتێکی تـاوان نـەیتوانیوە هـاورێکی شتێکی لـەوجۆرە بێت. چەمکی کوشتن لەبەرامبـەر بەرهـەمهێنانی جەسـتەی بـە کۆمـەڵ بەکـەڵکی چـی دێـت؟ لێـرەدا هەوڵـدەدەین لـە هەڵـسوکەوتی زیندانیـەکانی ئۆردوگـای گـرتنی بـە کۆمـەڵ و سـایکۆلۆجیای ئەنـدامانی دەسـتەی پاراسـتنی ئـەڵمانیا تێبگـەین، ئەمـە لەکاتێکدا پێویستە ئەو خاڵەش لەبەرچاوبگرین کە دەتوانرێ دەرون، بەبێ لە ناوبردنی جەستەش لەناوببرێت. لە واقیعدا وادەردەکەوێت دەرون، کاراکتـەر و تاکگـەرایی لـە هەلومـەرجی تایبەتیـدا، تـەنها بـە حـوکمی خێرایـی و خـاوی لێکترازان دەربکەون[131] بەهەرحاڵ، ئەمەش دەبێتە مایەی دەرکەوتنی مرۆڤی بێرۆح، واتـە مرۆڤگـەلێك کـە چیدی لـەرووی دەرونناسیەوە قابیلی تێگەیشتن نیە و گەڕانەوەشیان، ئیدی چ گەڕانەوەیەکی سایکۆلۆجی بێـت یـا هـەر شـکڵێك بێـت لـە شـکڵەکانی گەڕانـەوە، تـا رادەیـەکی زۆر لـە زیندوکردنـەوەی لازاروس دەچێت (لازاروس . عـارز . پیاوێکـە لـە بیت عـەینا، لـە گوندەکـەی مـرێم، قاچـی

مەسیحی هەتوان کردوە، لەدوای مردنیشی مەسیح بە خوێنی مەسیحیبونی خۆی زیندوی کردۆتەوە، ئینجیلی یۆحنا 1/11/10 . 26). هەر جەختکردنێکی عەقڵی دروست، ئیدی چ دەرونناسی بێت یا کۆمەڵناسی، تەنها هانی ئەو کەسانە دەدا کەپێیان وایە"هەمیشە بیرکردنەوە لە نەگریسی" لە "مایەپوچی" تاکەکەسەوە سەرچاوە دەگرێ(132)

ئەگەر راست بێت ئۆردوگاکانی گرتنی بە کۆمەڵ گرنگترین دەزگای رژێمی تۆتالیتارە، کەواتە راکردن لە "هەمیشە بیرکردنەوە لە نەگریسی" بۆ تێگەیشتن لە جەوهەری تۆتالیتاری کارێکی مەحاڵە. بەڵام یادەوەرییە راستیەکانی ئەو ئۆردوگایانە ناتوانێت هەمان کار ئەنجامبدات کە راپۆرتێکی بڵاونەکراوەی شاهیدێك دەتوانێت ئەنجامی بدات. بەهەر حاڵ ئارەزوی دورکەوتنەوە لە ئەزمون لە هەر دوو حاڵەتەکەتدا بەدیدەکرێت. نوسەرانی ئەم دوو جۆرە راپۆرتە بەتەواوەتی تێدەگەن، ئیدی چ بە سەلیقەی خۆیان بێت یا بە لۆجیك، بۆشایەکی ترسناك جهانی مردوە زیندوەکان لە جهانی راستەقینەی زیندوەکان جیادەکاتەوەو دەشزانن جگە لە زنجیرەیەك یادەوەریو روداو، ناتوانن شتێکی دی بخەنەروو، دیسانەوە ئەوەش لەلای بیسەرەکانیان جێگەی بڕوا پێکردن نیە. تەنها خەیاڵی لێوان لێو لە ترسی ئەوانەی بەوجۆرە راپۆرتە دەورژان، وەلێ بەکردەوە ترس رەگی لەجەستەیان دانەکوتابو، ئەوانەی لە تیرۆری دڕندانەو نائومێدانە ئازاد بون . ئەو تیرۆرەی بێبەزەییانە هەمو ئەو کەسانەی پێشێلدەکرد کە پەرچەکرداریان بەرامبەر درزێوی واقیعی هەنوکەیی نەبو- دەتوانێت بەوردی بیر لەو ترسە بکاتەوە. ئەمجۆرە بیرکردنەوانە تەنها لە پێناوی پەیبردن بە زەمینەی سیاسیو ئامادەسازی سەودای سیاسی سودمەند دەبێت. بەهەر حاڵ، بیرکردنەوە لە ترس بە تەنها ناتوانێت هیچ جۆرە گۆڕانێك لە کەسایەتی مرۆڤ دروستبکات، هەروەکو چۆن ئەزمونی واقیعی ترسیش گۆڕانکاری بنەرەتی لە کەسایەتی مرۆڤ ناخولقێنێت. گۆڕینی مرۆڤ بە کۆمەڵێك پەرچەکردار، چەشنی نەخۆشییەکی دەرونی، بەتەواوەتی لە

هەمو شتێکی جیادەکاتەوە کە کەسایەتی و خەسڵەتی پێکدەهێنێت. بەڵام هەر کاتێك چەشنی لازاروس لە جهانی مردوەکان هەڵدەستێتەوە، ئیدی کەسایەتی یا خەسڵەتی، پێش زیندوبونەوەی چۆن بو، وەکخۆی بەبێگۆڕانکاری دەمێنێتەوە.

راستە هەروەکو چۆن ترس یا هەمیشە بیرکردنەوە لەترس ناتوانێت خەسڵەتی مرۆڤ بگۆڕێت و مرۆڤەکان خراپتر یا باشتر بکات، بەهەمان شێوەش ناتوانێت کۆڵەکەی کۆمەڵگەیەکی سیاسی یا حیزبی فەراهەم بکات. بۆیە کارێکی نامۆ نیە ئەو هەوڵ و کۆششانەی تێگەیشتنێکیان بۆ دامەزراندنی توێژێکی دەستەبژێری ئەوروپی، لەسەر پایەی ئەزمون و ئاگایی هاوبەشی ئەوروپی لەبواری ئۆردوگاکانی گرتنی بە کۆمەڵدا هەیە، بێئاکام و نەزۆك بون، هەروەکو چۆن هەوڵەکانی دوای جەنگی جهانی، دەربارەی هەڵگۆزینی دەرس و پەند لە ئەزمونی نەوەی نێونەتەوەیی بەرەی جەنگ، بەئاکام نەگەیشتن و شکستیان هێنا. لە هەر دوو حاڵەتەکەدا ئەوە دەردەکەوێت کە ئەزمونی ترس، ناتوانێت شتێکی زیاتر لە پروپوچی هیچگەرا بەرهەم بهێنێت[133] بەڵام لە دوای جەنگ ئاکامە سیاسیەکان، چەشنی ئاشتیخوازی، نەك لە ئەزمونی جەنگ، بەڵکو لە ترسی جەنگ سەرچاوەیان دەگرت. زانینی بونیادی جەنگە هاوچەرخەکان کە بزوێنەری ترسە، لە جیاتی ئاشتیخوازی روتی دوور لە واقیع، دەتوانێت بەو ئەنجامە بگات کە تاکە پێوەر بۆ ئەوەی حوکم لەسەر پێویستی جەنگێك بدرێ: جەنگ لە دژی هەلومەرجێك دەکرێ کە چیدی مرۆڤەکان لە سایەی ئەو هەلومەرجەدا ناتوانن ژیان بەسەربەرن . ئەزمونەکانی ئێمە لەسەر دۆزەخی ئێشوئازاری ئۆردوگاکانی گرتنی بە کۆمەڵی تۆتالیتار، لە توانابونی هەلومەرجێکی لەوجۆرەمان بەجۆرێك بۆ روونەکاتەوە کە بوارێك بۆ گومان ناهێڵێتەوە[134] ترس لە ئۆردوگاکانی گرتنی بە کۆمەڵ و ئەو دیدوبۆچونانەی لێوەی هەڵدەقوڵێت سەبارەت بە سروشتی باڵادەستی گشتگیر، جیاوازییە بێکەڵکەکانی نێوان چەپ و راست پوچەڵدەکاتەوە،

گرنگترین پێوەری سیاسیش بۆ هەڵسەنگاندنی رووداوەکانی سەردەمی ئێمە، گەلاڵە دەکات کە رێگەی ئەودیوو لەسەروی ئەوجۆرە جیاوازانە دەگرێتەبەر، واتە: ئایا ئەو رووداوانە هاوکاری بالادەستی تۆتالیتاری دەکەن یا نا؟

بەهەر حاڵ خەیاڵی لێوان لێو لەترس، ئەو جیاکارییە مەزنەشی هەیە کە دەتوانێت زۆرێك لەو راڤەکردنە دیالیکتیکیو سیاسییە ئاڵۆزانەی لەسەر خورافەی چاکە لە خراپە دەکەوێتەوە پایەدارە، دەکاتە بڵقی سەر ئاو. ئەمجۆرە سێرکی دیالیکتیکە کاتێك کەمێك پەسەند دەکرێ، مرۆڤ بتوانێت درزێوترین بەلا بەسەر مرۆڤێکی دی بهێنێت، ئەویش کوشتنی بو. بەلام ئەمرۆ بە رەهایی دەزانین کوشتن بە ئاساییترین شەڕەنگیزیی دەژمێردرێت. پیاوکوژێك کە مرۆڤێك دەکوژێت . لەهەمو حاڵەتێکدا دەبێ بمرێت . هێشتا لەو مەیدانی مردنو ژیانەی لەلای هەموومان ئاشنایە، هەنگاو دەنێت. چ بکوژو چ کوژراو جۆرە پەیوەندییەکی زەروریان پێکەوە هەیە کە دیالیکتیك خۆی لەسەر راگرتوە، تەنانەت ئەگەر هەردوکیان پەیوەندییەکی وشیارانەشیان لەنێواندا نەبێت. جەلاد جەستەی کوژراوێك لەدوای خۆی بەجێدەهێڵێتو هەرگیز بانگەشەی ئەوەش ناکات قوربانییەکەی بوونی نەبوبێت، تەنانەت ئەگەر شوێنەواری تاوانەکەیشی لەناوبەرێت، ئەو شوێنەوارەیە کە پەیوەندی بە ناسنامەی خۆیەوە هەیە، نەك بە یادەوەریو غەموخەفەتی ئەو کەسانەی دۆستایەتیان لەگەڵ قوربانیەکەیدا هەبوە. بکوژ ژیانی تاکێك لەناو دەبات، بەلام ناتوانێت واقیعییەتی بوونی لەناوبەرێت.

نازییەکان بەو وردەکارییەی پێیدەناسرانەوە، گشت چالاکی ئۆردوگاکانی گرتنی بە کۆمەڵیان لەژێر ناونیشانی "لەپشت پەردەی تاریکی شەودا . Nacht und Nebel" تۆمار دەکرد. توندیو ریشەیی کارڕاییەك کە ئەوجۆرە بەلایە بەسەر خەڵکیدا دەهێنێت، وەکئەوەی هەرگیز بوونیان نەبوبێت، بەمانای وردی وشە لەسەر رووی زەمین بیانسڕنەوە، زۆرجار لەیەکەم سەرنجدا زۆر بە ئاشکرا دەرناکەوێت، چونکە رژێمی تۆتالیتاری ئەڵمانیو روسی یەکرەنگ نینو

لەیەکناچن، بەڵکو لە کۆمەڵێك توێژی جیاواز پێکهاتون کە رێوشوێنی زۆر جۆراوجۆریان لەسەر پیادە دەکرێ. لە حاڵەتی ئەڵمانیادا، ئەو توێژە جیاوازانە، بێئەوەی هیچ پەیوەندییەکیان لە نێواندا هەبێت، پێکەوە لە ئۆردوگایەکدا ژیان دەگوزەرێنن، تەنانەت زۆرجار جوداکردنەوەی نێوان ئەم توێژانە لە جیاکرنەوەیان لەگەڵ جهانی دەرەوەدا، وردترو توندتر چاودێری دەکرێت. ئەڵمانیایەکان بەخاتری رەچاوکردنی هێندێك پێگەی رەگەزی، لەگەڵ میللەتانی ئەسکەندەناڤی بەشێوەیەکی جیاواز لە میللەتانی دی مامەڵەیان دەکرد، هەرچەندە دژایەتییەکی ئاشکرای ئەڵمانیاشیان دەکرد. بەڵام میللەتانی دی بە توێژی جیاوازی دی دابەش کرابون، سەرەتا ئەوانەی یەهود ئاسا بەرنامەی لەناوبردنیان لە کارنامەدا بڕیاری لەسەر درابو، دوەم ئەوانەی وەك پۆڵۆنی، روسی و ئۆکرانییەکان لەناوبردنیان بۆ ئایندەیەکی نزیك دواخرابو، سەرئەنجام، ئەوانەشی لەبابەت فرەنسی و بەلجیکییەکان بون، هێشتا بەرنامەی لەناوبردنیان لە گەڵاڵەنامەی گشتگیری "دوا چارەسەر"ی نازی پیشبینەکرابو. لە بەرامبەر ئەوەشدا، پێویستە لەروسیا سێ شێوازی تا رادەیەك سەربەخۆ لەیەکتری جیابکەینەوە. گروپی یەکەم، ئەوانەی لە ئۆردوگاکاندا بە کاری زۆرەملێی راستەقینە حوکمدرابون، سەربەخۆییەکی رێژەیی و سزایەکی دیاریکراویان هەبو. گروپی دوەم، ئەوانەی لە ئۆردوگاکانی گرتنی بەکۆمەڵدا زۆر بێبەزەییانە سود لە وزەی مرۆییان وەردەگیراو رێژەی مردن لە نێوانیاندا گەلێك بەرزبو: تەنها کارکردن ئامانجی ئەو ئۆردوگایانە بو. دوا گروپ، ئۆردوگای مردن کە زیندانیەکان تیایە بەشێوەیەکی سیستماتێك و بە بەردەوامی لەرێگەی برسیکردن و پشتگوێ خستنەوە گیانیان لەدەستدەدا.

دزێوی و ناشیرینی راستەقینەی ئۆردوگاکانی کاری زۆرەملێ و مردن لەوەدایە کە زیندانییەکان لەمردوەکان زیاتر لە جهانی دەرەوە دادەبڕێن، تەنانەت ئەگەر بە رێکەوتیش لێیان رزگار بێت، ئەوا دیسانەوە تیرۆر پەردەی لە بیرکردن و فەرامۆشیان بەسەرا دادەداتەوە. لێرەدا کوشتن وەك کوشتنی

مێشێك كارێكی ناشەخسیە. ڕەنگە مردن لە ئاكامی ئەشكەنجەدان یا لەرێگەی برسـیكردنی سیـستماتیكییەوە بێـت، هـەروەكو چـۆن ئـەو مردنـەی لـە پاكتـاوكردنی زیـادبونی وزەی مرۆیـی ئۆردوگاكـان دەكەوێتـەوە. ڕەنگـە بەتـەواوەتی پێچەوانەكەیشی ڕوبدات، بەوەی زیندانی ئۆردوگاكان لـەدوای ئـەوەی ژمارەیـەكی زۆریـان لـە ئاكـامی برسـی كردنـەوە گیـان لەدەسـتدەدەن، ڕوبەڕوی كەمی زیندانی ببنەوە، ئیدی فەرمان دەردەچێت بە هەر نرخێك بوە ژمارەی مردن كەمبكرێتەوە[135] داڤید ڕۆسێل، گوزەراندنی ڕۆژانی ژیانی لە ئۆردوگای گرتنی بە كۆمەڵی نازیدا بە "ڕۆژانی مردنمان" ناوزەدەكات، بە هەر حاڵ هەمو شتێك لە واقیعدا ڕودەدا وەكئەوەی توانایەك هەبێت بەردەوامی بە پرۆسەی مردن ببەخشێت و حاڵەتێك بسەپێنێت كە ژیان و مردن وەكیەك هەمو مانایەكی خۆیان لە دەست بدەن.

دەركەوتنی شەڕەنگیزی ڕیشەیی كە پێشتر لەلای ئێمە نادیارو نەزانراو بو، سنورێك دیاریدەكات بۆ ئەو بیرۆكەیەی پێیوایە، بەها گۆڕانكاری بەسەرا دێت یا جێگۆڕكێی پێدەكرێت. لێرەدا نە پێوەری سیاسی و مێژوویی و نە پێوەری ئـەخلاقی لـە ئـارادا نیـە، بـەڵكو زیـاتر مەسـەلەیەك لـە سیاسـەتی هاوچـەرخدا گونجێنراوە كە پێشتر، بەمانای ئاساییەكەی، لە سیاسـەتدا هـەرگیز لە ئارادا نەبوە، ئەو مەسـەلەیەش: یا هەمو شتێك یا هیچ شتێك. هـەمو شـتێك، واتـە ژمارەیـەكی بێـشوماری ئـەو توێـژو گروپانـەی دەیانـەوێت ژیـان پێكـەوە بگـوزەرێنن، هـیچ شـتێك، بـە مانـای هـەروەكو چـۆن بـەكارهێنانی بـۆمبی هایـدرۆجینی ڕەگـەزی مرۆڤایـەتی لـەنێودەبات، سـەركەوتنی شـێوازی ئۆردوگـاش بەشـێوەیەكی دی هـەمان چارەنوسـی بێبەزەییانـە بەسـەر مرۆڤـدا دەهێنێت.

ناتوانرێ هیچ شتێك بە ژیانی ناو ئۆردوگاكانەوە بەراورد بكرێت. بەڵام دزێوی و ناشیرینییەكانی ئەو ئۆردوگایانە هەرگیز بە خەیاڵدا نایەت، لەبەر ئەوەی لەودیوی ژیان و مردندا جێگەی خۆی كردۆتەوە. هەروەها ناشتوانرێت

بە تەواوەتی گوزارشت لەو دزێویانە بکرێت، چونکە ئەوانەی لەو ئۆردوگایانە رزگاریان بوەو بۆ جهانی زیندوەکان گەڕاونەتەوە، تەنانەت لە تواناداا نیە خۆشیان بڕوا بە ئەزمونی رابردویان بکەن. وەکئەوەی داستانی ئەستێرەیەکی دی بگێڕێتەوە، چونکە لە جهانی زیندوەکاندا هیچ کەسێك زانیاری لەسەر ژیان‌و مردنی زیندانیەکان نیە، وەکئەوەی هەرگیز لەدایك نەبوبن. بۆیە هەمو بەراوردێك جۆرێك لە بەدحاڵیبوون‌و لادانی سەرنج لە تێگەیشتنی شتە سەرەکییەکانی ناو ئەو ئۆردوگایانە بەرهەمدەهێنێت. حکومدانی زیندانیەکان بە کاری تاقەتپروکێن‌و قورس یا کاری زۆرەملێ لە ئۆردوگا قێزەونەکاندا، دورخستنەوە یا کۆیلایەتی، لە یەکەم سەرنجدا رەگەزی بەراوردێکی بە نرخی لەگەڵ ژیانی ناو ئۆردوگاکانی کارومردن تیا بەدیدەکرێ، بەڵام لە توێژینەوەیەکی وردتردا پەی بە هیچ شوێنێك نابات.

سزادانی زیندانی بە کاری قورس، هەروەکو چۆن لەرووی قورسی کارەوە سنورداره، لەرووی زەمەنیشەوە سنورێکی هەیە. ئەو کەسەی بە کاری قورس زیندانی دەکرێ، هێندێك ماف لەسەر جەستەی خۆی هەیەو ناخرێتە ژێر ئەشکەنجەو باڵادەستی رەهاوە. کەسی دورخراوە تەنها لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی دی دەگوێزرێتەوە، ئەو شوێنەیشی بۆی دەگوێزرێتەوە شوێنێکی ئاوەدانەو مرۆڤی تیایەو بە تەواوەتی لە جهانی مرۆڤ دوور ناخرێتەوە. کۆیلایەتی بە درێژایی مێژوو دەزگایەك بوە لە چوار چێوەی سیستمێکی کۆمەڵایەتیدا، کۆیلەکانیش وەك زیندانی ئۆردوگاکانی گرتنی بە کۆمەڵ لە دیدو چاودێری هاورەگەزەکانی خۆیان بەدوور نەبون، وەك ئامرازێکی کار بەهای کەسێتی خۆیان هەبوەو وەك مەسەلەیەکی داراییش نرخێکی دیاریکراویان هەبوە. زیندانی ئۆردوگاکان هیچ بەهایەکیان نیە، مادامەکی هەمو کاتێك دەتوانرێ جێگەکەیان پڕبکرێتەوە، هەروەها کەس نازانێت بەچ کەسێکەوە پەیوەستن، چونکە هەرگیز نابینرێن. لە روانگەی کۆمەڵگەیەکی ئاساییەوە کەسێکی بە تەواوەتی زیادەیە، ئەگەر چی لە رۆژانی کەمبونەوەی

هێزی کاردا سودییان لێوەردەگیرێت، هەروەکو چۆن لە ئەڵمانیاو روسیای تۆتالیتاریشدا لەکاتی جەنگدا سود لە هەبونیان وەردەگیرا.

ئۆردوگاکانی گرتنی بە کۆمەڵ، وەك دەزگایەك، تەنها بە مەبەستی بەرهەمهێنان لە کاری مرۆڤەکان دانەمەزرابون، بەڵکو وەزیفەی ئەو ئۆردوگایانە مایەدانی (تمویل) دەزگا تایبەتەکەی بو: کەواتە لەڕووی ئابورییەوە ئەو ئۆردوگایانە، بە پلەی یەکەم بەخاتری خۆیان بوونی هەبو. هەر کارێك لەو ئۆردوگایانە ئەنجامدەدرا، دەتوانرا لە هەلومەرجێکی دی، بەشێوەیەکی باشترو هەرزانتر ئەنجامبدرێ[136]. ئەگەر لەمروەوە روسیا بە نمونە وەربگرین کە ئۆردوگاکانی دەست بەسەراگرتن وەك ئۆردوگاگەلێك بۆ پیادەکردنی کاری قورسی وەسفکراوە، بۆمان ڕووندەبێتەوە کاری قورس مەبەستی سەرەکی ئەو ئۆردوگایانە نەبوە، هەر چەندە بیرۆکراسیەتی روسیا هەڵسوڕێنەرانی ئەو ئۆردوگایانەی لەژێر هەمان ناودا پاداشت دەکرد. لە راستیدا کاری قورس هەلومەرجێکی سروشتی ژیانی هەمو کرێکارانی روسیا بو، چونکە ئەوانە بە هیچ جۆرێك نەیاندەتوانی شوێنی کارکردنیان بە ئازادی هەڵبژێرن و حەزیان لە هەر کارێك بێت، بەخواستی خۆیان هەڵیبژێرن. بەڵام سیمای ئەو درندایەتییەی قابیلی بڕواپێکردن نیە، بە توندی بە ئاستی بێسودی ئابوریانەوە بەستراوەتەوە. لەم ناوکۆیەدا، نازییەکان ئەم بێسودییەیان بە ئاستی دژە سودگەرای ئاشکرا گەیاند، بەجۆرێك لە گەرمەی شەڕداو سەرباری کەمبونەوەی لە ڕادەبەدەری کەرەستەی بیناو ئامرازی گواستنەوە، مەزنترین و پرتێچوترین پڕۆژەی قەلاچۆکردنیان دامەزراندو راگواستنی ملیۆنان کەسیان بۆ ئەو شوێنانە ڕێکدەخست[137]. لەدیدی جهانی سودگەرای ناتۆتالیتارەوە، ناکۆکی نێوان ئەم شێوازە لە هەڵسوکەوت کردن و پێداویستییە سەربازییەکاندا ئەوەندە روون و ئاشکرایە کە هەمو ئەو کارانە تەنها بە شێتی پەتی راڤە دەکرێ.

ئەو کەشوهەوا ناواقیعی و ناتەندروستەی لە بزری ئامانجێکی ئاشکرا لەدایك دەبێت، پەردەیەکی ئاسنینی راستەقینەی ئەوتۆ دروستدەکات کە هەمو

جۆره ئۆردوگایەکی دەست بەسەراگرتن لە دیدی جهان دەشارێتەوە. ئەگەر مرۆڤ لە دەرەوە تەماشای ئۆردوگاو روداوەکانی بکات، تەنها لە رێگەی خەیالی ژیانی دوای مردنەوە Post Mortem دەتوانێت وەسفیان بکات، واتە لە رێگەی ژیانێك خەمەکانی دونیای لە دەست دابێت. لەم بارەیەوە دەتوانین لە رۆژئاوا سیّ جۆر لە ئۆردوگای گرتنی بە کۆمەڵ جیابکەینەوە کە بگونجێت لەگەڵ سیّ چەمکی سەرەکی ژیان لە دوای مردن: هادیس یا مەملەکەتی مردنە داخراوەکان، بەرزەك و دۆزەخ. هادیس بەو ئۆردوگایانە دەوترێت کە تا رادەیەك شێوازی ساناو نەرمی تیا پیادە دەکرێت، تەنانەت سەردەمانێك لە ولاتە ناتۆتالیتارەکانیشدا برەوی هەبو، لەو ئۆردوگایانە رەگەزە ناشایستە جۆراوجۆرەکان (پەناهەندەکان، دەربەدەرەکان، ناکۆمەلایەتێکان و بێکاران) جیادەکرێنەوە، ئەم ئۆردوگایانە خەڵکانێکی بێفەڕو هیچ لەبارانەبوی لە خۆی دەگرت، ئەو خەڵکانەی لە جەنگدا بە سەلامەتی گیانیان دەرکردبو. بەلام ئۆردوگاکانی کاری زۆرەملێی یەکێتی سۆڤێت نمونەی بەرزەکە، لەو ئۆردوگایانە پشتگوێ خستن و فەرامۆشکردنی سەلامەتی و خۆشگوزەرانی زیندانیەکان لەگەڵ کاری زۆرەملێی بێسەروبەر تێکەڵ دەبیّ. نمونەی دۆزەخ، بە مانای تەواوی وشە، لەو ئۆردوگایانە بەرجەستە دەبێت کە نازییەکان گەیاندیانە دوا ئاست، لێرەدا بە مەبەستی پیادەکردنی مەزنترین ئەشکەنجە، سەرلەبەری ژیانی زیندانیەکان، زۆر بەوردی و بە مەنهەجی رێکدەخریّ.

ئەو سیّ جۆرەی سەرەوە خاڵێکی هاوبەشیان هەیە: مرۆڤە دەست بەسەرگیراوەکان بەشێوەیەك لەو ئۆردوگایانە مامەڵەیان لەتەکدا دەکرا وەکئەوەی هەرگیز بوونیان نەبوبێت، کەس بەلایەوە گرنگ نەبو چییان بەسەردێت و یەکسەر مۆری مردنیشیان لێدەدرا، وەلیّ رۆحێکی ئەهریمەنی پێشنەوەی بۆ ژیانی هەتا هەتاییان بەرێت، لە سنوری نێوان ژیان و مردندا گەمەی پێیان دەکرد.

دواجـار، نـەك تـەلی دڕكـاو-، بـەڵكو هەسـتی نـاواقیعی ئەوانـەی لـەو ئۆردوگایانـە ژیـان دەگـوزەرێنن، دەبێتـە دینـەمۆی ئـەوجۆرە دڵڕەقییـەو مایـەی ئـەوەی پرۆسـەی لـەناوبردنی مرۆڤـەكان وەك كارێكی زۆر ئاسـایی بێتەبەرچاو. بۆیـە ئـەو كردەوانـەی لـەو ئۆردوگایانـە ئەنجامـدەدران، تـەنها لـە خەیاڵێكی لادەرو شەڕەنگیزانەدا دەبنە كارێكی گونجاو. گرفتی سەرەكی لـە تێگەیشتنی روداوی ناو ئۆردوگاكانی تۆتالیتار بریتیە لەو تاوانانـەی چەشنی خەیاڵەكانی سـەرەوە لـە دونیـای وەهـم پێگـەیان گرتـوە، وەهمێك لەگـەڵ هـەمو ئەوانەشـدا، لـە دونیایـەكی هەسـتپێكراوی واقیعیـدا، دەسـتكەوتی مـادی بەدەستهێناوە، واقیعییەتی ئەم جهانە بەرووكەش ساختەیە لەگەڵ ئەوەی لە دیـدی دراوە هەسـتپێكراوەكانەوە كـەموكورتیان نیـە، بـەڵام یـەكانگیری و بەرپرسیارێتی لەدەست داوە، بەبێ ئەوەش، واقیعێكمـان لە بارستەی داتایەك بـۆ دەمێنێتـەوە كـە قـابیلی تێگەیـشتن نیـە. دەرئـەنجامی ئـەم بارودۆخـە ساختەیەش لـە واقیعدا جێگەیـەك ئامـادە دەكـات بـۆ ئـەوەی مرۆڤەكان تیایـە ئەشكەنجەبدرێن و بكوژرێن، ئەمە لـە حاڵێكدا ئەشكەنجەدەرو ئەشكەنجەدراو، بە تایبەتی خەڵكی دەرەوەی ئەم جێگەیە، تاكە وێنایەكیان لەسەر روداوەكانی ئەو شوێنە هەیە: شتێك رویداوە جگە لە وازییـەكی بێبەزەییانـە یـا وڕێنەیـەكی ناماقوڵ هیچی دی نیە[138].

ئـەو فیلمانـەی هاوپـەیمانان لـەدوای كۆتـایی هـاتنی جـەنگی جهـانی لـە ئەڵمانیاو شوێنەكانی دی نمایشیان دەكرد، بە ئاشكرا ئەوە دەردەخەن كە نـاتوانرێ كەشـوهەوای شـێتانەو ناواقیعانـە بـە لێكۆڵینـەوەی پـەتی وەسـف بكرێت. لەلای بینەری بێلایەن، ئەو وێنانەی ئەم فیلمە دیكۆمێنتیانە لە واقیعی ئـەو ئۆردوگایانـەوە گرتبویـان، بـە ئەنـدازەی وێنـەی یەكسـەری دانیـشتنێكی نهێنیئامێزی نوسینەوەی نوشتەو جادویـەك، قایلكـەر بون[139] بە هـەر حاڵ هەسـتی هاوبـەش بـەم پاسـاوە بەجێیانـە پەرچـەكردار بەرامبـەر درنـدییـەكانی بۆخنواڵد واشویتز نیشاندەدا: "ئـەو خەڵكانـە چ جـۆرە تاوانێكیـان كـردوە تـا

بەمشێوەیە سزا بدرێن!"، ئەمە لە کاتێکدا خەڵکی لە ئەڵمانیاو نەمسا، لەوپەری وەیشومەی برسێتی و زۆری ژمارەی دانیشتوان و نەفرەتی قوڵ، دەیانوت: "جێگەی داخە کە چیدی یەهود بەگاز ناکوژرێت"، بۆیە راگەیاندنی پشت بەستو بە بەڵگەنامەی ناکاراو ناکاریگەری هاوپەیمانان لە هەمو شوێنکدا روبەروی شان هەڵتەکاندنی خەڵکی دەبووەوە.

لەلایەکەوە، راگەیاندنی راستەقینە ناتوانێت مرۆڤی ئاسایی بە واقیعیبوونی ئەو تاوانانە قایل بکات، چونکە ئەو تاوانانە هێندە ترسناکن کە بۆ ئەوجۆرە مرۆڤانە قابیلی باوەڕپێکردن نین. لەلایەکی دی، کاریگەری ئەو راگەیاندنە زۆر ترسناکە لەسەر ئەو کەسانەی لە رێگەی خەیاڵی تایبەتی خۆیانەوە دەزانن چ کارێکیان بۆ دەکرێ، ئیدی بە تەواوەتی ئامادەیی ئەوەشیان تیایە بڕوا بە واقیعیک بکەن کە بەچاوی خۆیان بینیویانە. لەناکاو ئەو کۆمەڵە خەڵکە بۆیان ئاشکرا دەبێت، ئەو شتانەی خەیاڵی مرۆڤ هەزاران ساڵە لە مەڵبەندی دەسەڵاتی خۆی دوریخستونەتەوە، رێك لە هەمان شوێن و لەسەر هەمان خاك دەتوانرێ رێکبخرێ و دارێژرێتەوەو دۆزەخ و بەرزەك، تەنانەت تا رادەیەکیش وێنەی جاویدانەیان، بە نوێترین ئامرازی لەناوبردن و میتۆدی چارەسەری دەرون، فەراهەم دەکرێن. لە روانگەی ئەو کەسانەوە (ژمارەی ئەو خەڵکەش لە شارە گەورەکاندا زۆر لەوە زیاترە کە پێمان خۆشە وێنای بکەین) دۆزەخی تۆتالیتار تەنها ئەو واقیعییەتە دەسەلمێنێت کە توانای مرۆڤ زۆر لەوە زیاترە کە تا هەنوکە ئازایەتی وێناکردنیان بۆی هەبوە، مرۆڤ دەتوانێت هەوەسی دۆزەخیانەی بهێنێتەدی، بێئەوەی ئاسمان داڕوخێت یا زەوی شەقبەرێت.

ئەو لێکچونەی چەندین کەرەت لە حیکایەتە جۆراوجۆرەکانی جهانی مردوەکان دوبارەدەبێتەوە، وادەردەکەوێت نائومێدانە هەوڵدەدا شتێك بڵێت لەگەڵ گوتاری مرۆڤدا نەگونجێت. رەنگە هیچ شتێك ئەوەندەی لەدەستدانی ئیمان بە رۆژی حیساب نەتوانێت بە باشی جەماوەری هاوچەرخ لە جەماوەری

سەدەکانی پێشو جیابکاتەوە: خراپترین شت ترسیان لەدەستداو باشترین شتیش لەدەستدانی هیواو ئومێد بو. بۆیە ئەو جەماوەرەی نەتوانێت وەك رۆژانی رابردو بێهیواو بێترس بژێت، بەرەو رووی هەر پرۆژەیەك کێش دەکرێت کە بەڵێنی بە هەشتێکی دەستکردی مرۆڤی پێیە، ئەو بەهەشتەی زۆرجار تامەزرۆیی بوە، لەگەڵ ئەو دۆزەخەش کە زۆرجار ترسی لێی هەبوە. رێك هەروەکو چۆن هێندێك دیاردەی زانراوی کۆمەڵگەی بێچینی مارکس لێکچونی سەیرو نامۆی لەگەڵ کۆمەڵگەی سەردەمی پیامبەراندا هەیە، واقیعی ئۆردوگاکانی گرتنی بە کۆمەڵیش لە هەمو شتێکی دی زیاتر لەگەڵ وێنەکانی سەدەکانی ناوەراست هاوشێوەو لەیەکدەچن.

تەنها شتێك لەم وێنانەدا ناتوانرێت دابهێنرێتەوە، ئەوەیە کە چەمکی نەریتی، دۆزەخ لەلای مرۆڤ شیاو دەکات، واتە هەمان دادوەری رۆژی حیسابو ئەو بیرۆکەیەی پێیوایە پێوەرێك لە دادوەری رەها لەگەڵ توانای میهرەبانی بێکۆتا تێکەڵ بوە. سەبارەت بە مرۆڤ هیچ تاوانو گوناهێك هاوتای ئەشکەنجەدانی هەتاهەتایی دۆزەخ نیە. لێرەدا عەقڵی دروست قەڵەمی ناڕەوایی بەسەر ئەو تاوانانەدا دەهێنێتو دەپرسێت: "ئەو مرۆڤانە چ جۆرە تاوانێکیان کردوە تا بەمشێوازە نامرۆیانەیە ئازار بچێژن؟"، ئەمەش بێگوناهی رەهای قوربانییەکان دەردەخات: "هیچ مرۆڤێك شایستەی ئەمجۆرە سزا بێبەزەییانە نیە" سەرئەنجام دزێوی بەرێکەوت هەڵبژاردنی قوربانی ئۆردوگاکان لە بارودۆخێکی پڕترسدا، دەخرێتە ژێر پرسیارەوە: بۆچی دەبێ ئەمجۆرە سزایە لەسەر ئەو کەسەی لەبەردەستە، پیادەبکرێت، ئیدی چ ئەو کەسە شایستەی ئەو سزایە بێت یا بە هیچ جۆرێك شایستەی ئەو سزایە نەبێت؟

ئەو پرۆسەیەی مرۆڤ بۆ ئەمجۆرە سەرئەنجامانە ئامادە دەکاتو ئەو شێوازانەی پشتی پێدەبەسترێت بۆ ئەوەی مرۆڤ لەگەڵ ئەوجۆرە حاڵەتە بگونجێنیت، ئاشکراو لۆجیکی دەردەکەوێت، ئەگەر لەگەڵ دوا سەرئەنجامی سەرشێتانەی رژێمی تۆتالیتار، واتە کۆمەڵگەی ئۆردوگا، بەراورد بکرێت.

پێشئەوەی بەرهەمهێنانی تەرمی بە کۆمەڵی واقیعی لە توانادا بێت، کۆمەڵگە خولێکی ئامادەکاری بۆ خولقاندنی تەرمی زیندوەکان بەرێخستبو، خولێك کە لە روانگەی مێژویی و سیاسییەوە پاساوی خۆی هەیە. هێزی هاندەرو لەوەش گرنگتر بێدەنگی رەزامەندئامێزی جەماوەر لەبەرامبەر ئەو هەلومەرجە بێوێنەیە، بەرهەمی روداوگەلێکی قۆناغی لێکترازان و پوکانەوەی سیاسی بو کە تیایە بەشێوەیەکی کتوپرو پێشبینینەکراو هەزاران مرۆڤ لەماڵ و نیشتمانی خۆیان دەردەکرێن و دەبن بە خەڵکانێکی یاساشکێن و ناشایستە، ئەمە لەکاتێکدا بە ملیۆنان مرۆڤی دی لەڕووی ئابورییەوە دەبن بە مرۆڤی زیادەو بێکار، لەرووی کۆمەڵایەتیشەوە بارگرانی بون. ئەم بارودۆخە تەنها لە کاتێکدا رودەدا کە ماڤ مرۆڤ بایەخی نەریتی خۆی لەدەستدەدا، مافێك لەدیدی فەلسەفییەوە هەرگیز دەست نیشاننەکراوەونەچۆتە بواری پراکتیکییەوە، بەڵکو تەنها دارێژراوە، هەروەها لە رووی سیاسیشەوە هەرگیز زامننەکراوە، بەڵکو تەنها راگەیەنراوە.

کوشتنی کەسایەتی یاسایی لە مرۆڤدا، یەکەم هەنگاوی سەرەکی بالادەستی گشتگیرە. بۆ ئەم مەبەستەش، دەسەلاتداران چەندین کۆمەڵە خەڵك لە دەرەوەی سایەی یاسای وڵات دادەنێن و جهانی ناتۆتالیتاریش ناچار دەکەن دان بەوەدا بنێن کە ئەو خەڵکانە لەدەرەوەی یاسان، چونکە رەگەزنامەیان لێسندراوەتەوە، ئنجا ئۆردوگاکانی گرتنی بە کۆمەڵ دەخرێنە دەرەوەی چوارچێوەی سیستمی سزادانی ئاساییەوە کە هەر تاوانێکی دیاریکراو، سزایەکی دەستنیشانکراوی هەیە. هەر لەسەر هەمان شێوەش تاوانباران، لەبەر هۆی دی، رەگەزی سەرەکی کۆمەڵگەی ئۆردوگایی پێکدەهێنن، بە گشتی تەنها بەمەبەستی تەواوکردنی سزاکانیان رەوانەی ئۆردوکاگان دەکرێن. بالادەستی گشتگیر لە هەمو هەلومەرجێکدا هەوڵدەدا ئەو توێژانەی لە ئۆردوگا خڕیاندەکاتەوە (یەهود، نەخۆشەکان و نوێنەرانی چینەکانی روو لەمردن) لەو کەسانەبن کە هەمو ئامادەییەکیان بۆ ئەنجامدانی تاوانی ئاسایی و نائاسایی

لەدەست دابێت. ئەمەش بە گوزارەی پروپاگەندەی تۆتالیتاری مانای ئەوە دەگەیەنێت، "گرتنی خۆپارێزی" بەمەبەستی ئەوەی رێگە لە ئەنجامدانی تاوان بگرێت، پێویستە وەك "هەنگاوێكی پێشوەختی پۆلیسی"[141] لەبەرچاو بگیرێت. تاكە ئاوارتەی ئەم رێسایەش لە روسیا رویدا، پەیوەست بو بە كەمبونەوەی كارەستباری زیندانیەكان و خەونی بەدینەهاتوی رژێم لەوەی سەرلەبەری سیستمی سزایی ولآت بەسیستمێكی ئۆردوگایی بگۆڕێت[142].

زیندانی كردنی تاوانباران لەو ئۆردوگایانەدا، بۆ هەڵمەتی رونكردنەوەی پروپاكەندەی بزوتنەوە پێویستە كە بانگەشەی ئەوە دەكات، ئۆردوگاكان بۆ بەرگرتن لە رەگەزی ناكۆمەلآیەتی دامەزراون[143] تاوانباران بە هەمو مانایەكی وشە پەیوەستییان بەو ئۆردوگایانەوە نیە، لەبەرئەوەی ئەگەر كوشتنی كەسایەتی یاسایی لە مرۆڤدا ئامانج بێت، ئیدی ئەم رەفتارە دەربارەی ئەو كەسانەی بە تەواوەتی بێگوناهن زۆر ساناترە تا ئەوانەی بەهۆی تاوانێكەوە بە گوناهكار دەژمێردرێن. ئەگەر تاوانباران توێژێكی نەگۆڕ لە گیراوەكان پێكبهێنن، دەبێ وەك دەستدرێژی دەوڵەتی تۆتالیتاری بۆ سەر بریارە پێشوەختەكانی كۆمەڵگە تەماشا بكرێ، بەمشیوەیە بە باشی ئامادەكاری بۆ دەكرێ تا بوونی ئەو ئۆردوگایانە بە سانایی قبوڵ بكەن. لەلایەكی دی، بەمەبەستی ئەوەی سیستمی ئۆردوگاكان دوچاری كەموكورتی نەبێتەوەو تا ئەو دەمەی سیستمی سزادان لە ولآتدا بوونی هەبێت، باشتر وایە تاوانباران تەنها بۆ تەواوكرنی حوكمەكەیان رەوانەی ئۆردوگاكان بكرێن. نابێت لە سایەی هیچ هەلومەرجێكدا ئۆردوگاكانی گرتنی بە كۆمەڵ جێگەی سزای تاوانی زۆر دیاریكراو بێت.

تێكەڵ كردنی تاوانباران بە توێژەكانی دی، ئەو جیاكارییەشی هەیە كە خەڵكە بێتاوانەكە لەگەڵ ئەوەی یا دەخەنە ئۆردوگاكانەوە ئەو هەستەیان لەلا دروست دەبێت كە بۆ نزمترین ئاستی كۆمەلآیەتی دادەبەزن. بێگومان ماڤ خۆیانە ئیرەیی بە خوێڕیترین دز یا تاوانبارترین كەس بەرن، هەرچەندە

نزمترین ئاستیش بەسەرەتایەکی باش دەژمێردرێت. لێرە بەدواوە، بوونی ئەو تاوانبارانە لەم ئۆردوگایانەدا، ئامرازێکی کارای شاردنەوە پێکدەهێنێت: ئەم شتانە تەنها بەسەر تاوانباراندا دێت و ئەو تاوانبارانە شایستەی ئەوەن خراپترین بەلاشیان بەسەرا بێت.

تاوانباران، ئۆرۆستۆکراسی ئۆردوگاکانیان پێکدەهێنا. (لە ئەلمانیای سەردەمی جەنگدا، کۆمۆنیستەکان ڕێبەرایەتی ئەو ئۆرۆستۆکراتەیان گرتەدەست، چونکە لە سایەی بەڕێوەبەرایەتی ئەنارچیستانەی تاوانباراندا، ناتوانرێت نزمترین ئاستی بەرهەمی کاری عەقڵانی بەدەست بهێنرێت. ئەم کارەش بە تەواوەتی لە ئەنجامی گۆڕینی کاتیی ئۆردوگای گرتنی بە کۆمەڵ بۆ ئۆردوگای کاری زۆرەملێ ڕوویدابو، دیاردەیەکی بارودۆخی ئاسایی و پایەداری ئۆردوگاکانی نیشان نەدەدا)[144] ئەوەی تاوانباران والێدەکات ئیدارەی ئۆردوگاکانی گرتنی بە کۆمەڵ بگرنەدەست، تەنها هاوبیچمی خەڵکانی چاودێریکارو ڕەگەزە تاوانبارەکان نەبو، لە یەکێتی سۆڤێتدا چاودێریکارانی ئۆردوگا لە پێکهاتەی دەستەی پاراستنی ئەڵمانیا نەدەچون، واتە دەستەبژێری تایبەت کە بۆ ئەنجامدانی تاوان پەروەردە کرابون[145]، بەڵکو گرتنەدەستی ئیدارە لەلایەن ئەو کەسانەوە زیاتر لەو ڕاستییەوە سەرچاوە دەگرێ کە تاوانباران بە مەبەستی جێبەجێ کردنی کارێکی دیاریکراو ڕەوانەی ئۆردوگاکان دەکرێن. ئەوانە بەلانیکەمەوە لەناخی خۆیانەوە دەزانن بۆچی لە ئۆردوگاکانن، هەر لەمڕووەشەوە پاریزگاری لە باقی کەسایەتی یاسایی خۆیان دەکەن. بەڵام ئەم کێشەیە بۆ زیندانییە سیاسییەکان تەنها لەڕووی زەینییەوە ڕاستی تیایە، چونکە کردەوەکانیان، هەڵبەتە وەك کردەوەو کاری سیاسی، نەك وەك بیروباوەڕی ڕووت یا گومانی ئاڵۆزو نادیاری ئەوانی دی یا ئەندامێتی ڕاگوزەریان لە گروپێکی سیاسی هەڵوەشاوەو ئەفرۆزکراو، بەشێوەیەکی گشتی لە نەزمێکی یاسایی وڵاتەوە دەرنەچوەو لەڕووی یاسادانانیشەوە دیاریکراو نیە[146] لەپاڵ تێکەڵەی گیراوە سیاسی و تاوانبارەکان کە

ئۆردوگاکانی ئەڵمانیاو روسیا بەو کەسانە دەستیان بەکارەکانیان کرد، رەگەزی سێیەمیشی بۆ زیادکرا کە زۆر بەخێرایی بون بە زۆرینەی ئۆردوگاکان. ئەو توێژەی زۆرینەی ئۆردوگاکانیان پێکدەهێنا، لەوجۆرە کەسانە بون چ لە دیدی خۆیانو چ لەدیدی جەلادەکانیانەوە کارێکی ئەوتۆیان ئەنجامنەدابو پەیوەندییەکی بەجێی بەدەستگیرکردنەکەیانەوە هەبێت. لە ئەڵمانیا لە ساڵی 1938 بەدواوە، یەهود نوێنەری رەگەزی سێیەم بون، لە روسیاش هەر گروپێك دەسەڵات بەدڵی نەبوایە، تەنانەت بێئەوەی هیچ کارێکیش بکەن، نوێنەرایەتی رەگەزی ناوبراویان دەکرد. لەراستیدا ئەم گروپە کە بەمانای وشە بێگوناهبون بابەتی نمونەیی ئازمایشکردنی سڕینەوەو لەناوبردنی کەسایەتی یاسایی بون. کەواتە ئەو خەڵکانە لەرووی چەندایەتی چۆنایەتییەوە گرنگترین توێژی ئۆردوگاکانی گرتنی بە کۆمەڵیان پێکدەهێنا. ئەم پرەنسیپە بە تەواوەتی لەژورەکانی گازدا بەدیدەهات، چونکە لانیکەم بە هۆی مەزنی ئەو ژوورانەوە ناتوانرێ وێنای ئەوە بکرێت کە بۆ لەناوبردنی گروپێکی دیاریکراو دروستکراون، بەڵکو دەتوانرێ بوترێت ئەو ژوورانە بۆ لەناوبردنی هەمو خەڵکی ئامادەکرا بون.

لەم شێوازە بیرکردنەوەیەدا، ئەم پەیڤینەی خوارەوە پێگەی تاکی قوربانی دەهێنێتەگۆ: "دەتوانم بپرسم بۆچی ژوری گاز هەیە؟" - وەڵامەکەی زۆر سادەیە: "لەبەر ئەوەی هەر لەسەرەتاوە ئێوە بێهودە لەدایکبون"[147]، ئەم گروپی سێیەمە کە هیچ گوناهێکیان نەبو، لە ئۆردوگاکاندا دوچاری دزێوترین چارەنوس دەبونەوە. ناتوانرێ تاوانباران و سیاسییەکان لەگەڵ ئەم گروپەدا یەکسان بکرێ، چونکە ئەندامانی ئەم گروپە لە هەمو مافێکی پارێزگاری لەخۆکردن بێبەشبون، بۆیە بەوە جیادەکرانەوە بەرامبەر بەهەر کارێك روبەروی رەفتاری هەرەمەکیانە دەبونەوە. دوائامانج کە بەشێوەیەکی هەندەکی لە یەکێتی سۆڤێتدا هاتەدیو لەدوا قۆناغی تیرۆری نازیدا بە رۆشنی بەدیارکەوت، سەرئەنجام هەمو زیندانی ئۆردوگاکان لەم گروپە بێگوناهە پێکدەهاتن.

هەرچەندە زیندانیانی ئۆردوگاکان بە شێوەیەکی هەڕەمەکی ڕەوانەی ئۆردوگاکان دەکران، بەڵام کاتێك پێیان دەخستە ئۆردوگاکانەوە یەکسەر بەسەر گروپی دیاریکراوی بێمانا دەبەشدەکران، کەچی لەڕوانگەی ڕێکخراوەییەوە کارێکی پڕ سود بو. ئەو گروپانە لە ئۆردوگاکانی ئەڵمانیادا بریتی بون لە تاوانبار، سیاسی، ڕەگەزی ناکۆمەڵایەتی، کەمتەرخەمکارە ئاینیەکان و یەهودو هەر یەکەشیان بەنیشانەیەکی تایبەت جیادەکرانەوە. کاتێك فرەنسیەکان لەدوای کۆتایی هاتنی شەڕی ناوخۆی ئسپانیا، ئۆردوگایان بۆ دورخراوە ئسپانیەکان دروستکرد، بە باشترین شێوە پرەنسیپی تۆتالیتاریان لە تێکەڵکردنی خەڵکانی سیاسی و تاوانباران و بێتاواندا ڕەچاودەکرد، سەرباری ئەوەی لەو کارەدا بێئەزمون بون، بەڵام لە داهێنانی گروپی بێماناداا زۆر لێهاتو بون(148) هەر لەسەرەتاوە ئەم گروپ بەندییە بەو مەبەستە بو ڕێگەنەدرێ هیچ جۆرە هاوسۆزییەك لەنێوان زیندانییەکاندا دروست بێت، بەکردەوەش سودمەندی خۆی سەلماند، چونکە لە ڕاستیدا هیچ زیندانییەك نەیدەزانی گروپەکەی لە گروپەکەی دی خراپترە یا باشترە. لە ئەڵمانیا ئەو گروپبەندییەی بە ڕووکەش لەڕووی ڕێکخستنەوە بە وردی بونیات نرابو، وەلێ هەمیشە جێگۆڕکێی پێدەکرا، نەیتوانی ڕێگە لە گەشەسەندنی هەستی هاوسۆزی نێوان یەهود بگرێت، چونکە یەهود لە هەمو هەلومەرجێکدا نزمترین گروپیان پێکدەهێنا. بەڵام لە هەموی ناشیرینتر خودی زیندانییەکان ئاوێتەی ئەو گروپانە ببون، وەکئەوەی ئەو گروپانە دوا پاشماوەی کەسایەتی یاساییان بەرجەستە بکات. بۆیە جێگەی سەر سوڕمان نیە ئەگەر کۆمۆنیستێکی ئەڵمانی لە ساڵی 1933دا ڕەوانەی ئۆردوگا کرابێت، لەدوای دەرچونی بیروباوەڕێکی کۆمۆنیستانەتری دەبێت تا کاتی گرتنەکەی، یەهودییەك، یەهودیتر دەبێت، هەروەها لە فرەنساش، ژنی سەربازی تیمێکی بیانی ئەو ڕۆژەی مێردەکەی لە ئۆردوگا دەردەچێت، بڕواو متمانەی بە ڕۆڵ و بەهای ئەو تیمە بیانییە زیاتر دەبێت. وادەردەکەوێت هەمو شتێك ڕوودەدا

وەکئـــەوەی ئــەو گروپانـــە دوا پــەیمانی چارەنوســێکی پێــشبینیکراو بێــت و سەرەکیترین ناسنامەی یاساییان بەرجەستە بکات.

.لقبەنـدی گیراوەکـان بـە گروپـی جۆراوجـۆر تـەنها کارپاییـەکی تـەکتیکی و رێکخراوەیی بو، ئەمە لەکاتێکدا هەڵبژاردنی هەرەمەکی قوربانییەکانی ئۆردوگا پرەنسیپی جەوهەری ئەو دەزگایانە دەردەخات. ئەگەر ئەو ئۆردوگایانە تەنها پەیوەستی بە نەیارانی سیاسیەوە هەبوایە، ئەوا لـە ساڵانی یەکەمی رژێمـە تۆتالیتارەکانـدا زیـاتر خـۆی رانـەدەگرت. ئەوەنـدە بەسـە چـاوێك بـە ژمـارەی گیراوەکانی ئۆردوگای "بۆخنواڵد"، لەدوای ساڵی 1936ەوە بخشێنینەوە، بۆ ئەوەی تێبگەین بوونی خەڵکانی بێتاوان لە پێناو مانەوەو بەردەوامبونی ئەو ئۆردوگایانـــە چـــەند پێویـــست بـــوە، "ئەگـــەر گەســـتاپۆ لـــە ئۆپراســـیۆنی دەستگیرکردنەکانیدا تـەنها پێـوەری نـەیاری سیاسـییان لەبەرچـاو بگرتایـە، ئۆردوگاکان ئاسەواریشی نەدەمایەوە"[149] ئۆردوگای "بۆخنواڵد" لە کۆتایی 1937دا، ئەگـەر هەڵـسوراوانی پـۆگرومی Pogrom نۆڤەمبـەر بیـست هـەزار زیندانی تازەی بۆ رەوانە نەکردایە، لەبەریەکهەڵدەشایەوە، لەبەرئەوەی نزیکەی هەزار زیندانی تیا مابووە[150] زۆربەی خەڵکی بێتاوانی ئۆردوکاگانی ئەڵمانیا لـە دوای 1938وە لـە یـەهود پێکهـاتبون، ئەمـە لەکاتێکـدا زۆرینـەی زینـدانی ئۆردوگاکانی روسیا بە شێوەیەکی هەرەمـەکی لـە دانیـشتوان هەڵدەبژێردران و ئەوەش هیچ پەیوەندییـەکی بە کارو چالاکیانەوە نەبو، تەنها ئەوە نەبێت لە سـۆزو بەرەکـەتی دەسـەڵاتدارانی رژێـم بێبــەری کرابـون[151] لـە ئـەڵمانیا دروسـتکردنی یەکـەم ئۆردوگـای گـرتنی بـە کۆمـەڵ لەسـەر فـۆرم و شـێوازی تۆتالیتـاری کـە زۆرینـەی زیندانیـەکانی خـەڵکی بێتـاوان بێـت تـا 1938 بـە تەواوەتی سەقامگیر نەبو، ئەمە لە حاڵەتێکدا پێشینەی ئەوجۆرە ئۆردوگایانە لە روسیا بۆ سـەرەتای سییەکانی سـەدەی بیستەم دەگەرێتـەوەو هـەتا ساڵی 1930یـش زۆربـەی زینـدانی ئۆردوگاکـانی گـرتنی بـە کۆمـەڵی روسـیا لـە تاوانبـاران، نـەیارانی شـۆرش و سیاسـییەکان (ئـەم گوزارەیـە ئەنـدامانی باڵـە

نەیارەکانی حیزب دەگرێتەوە) پێکهاتبون. لەو ساتە بەدواوە زۆرێك لە خەڵکانی بێتاوان خزێنرانە ئۆردوگاکانەوە، بەجۆرێك کە چیدی پۆلبەندی کردنیان زۆر زەحمەت بو، ئەو کەسانەی پەیوەندییەکی ناچیزیان بە وڵاتێکی بیانییەوە هەبو، روسە نەژاد پۆلۆنییەکان (بە تایبەتی لە نێوان ساڵانی 1936 و 1938)، ئەو جوتیارانەی بە هۆی ئابوری یا بەبێ هیچ هۆیەکی دی، گوندەکانیان خاپور کرابو، نەتەوە کۆچپێکراوەکان، سەربازەکانی سوپای سور کە خزمەتیان تەواو کردبو، ئەوانەی سەر بەو تیپانە بون کە ماوەیەکی زۆر لە دەرەوەی وڵات وەك هێزێکی داگیرکار مابونەوە، یا ئەو زیندانیانەی لە ئەڵمانیا گیرابون و هتد. بەڵام بونی نەیاری سیاسی بۆ رژێمێکی ئۆردوگایی تەنها بیانویەك بو، تەنانەت ئەگەر لە سایەی درێوترین تیرۆریشدا سەرجەمی دانیشتوان بە شێوەیەکی خۆبەخشانە ملکەچی بکەن و واز لە مافە سیاسییەکانیان بهێنن، ئەوا دیسانەوە ناتوانرێت بوترێت کە رژێمی ئۆردوگایی بە ئامانجی خۆی گەیشتوە. ئامانجی ئەم شێوازە هەڕەمەکییە، لەناوبردنی مافە مەدەنییەکانی سەرجەم دانیشتوان بو، بە جۆرێك کە سەرجەم دانیشتوانی وڵات تەنانەت لەسەر خاکی خۆشیان وەك خەڵکی بێنەتەوە و بێسەروسامان لە هەمو مافێکی یاسایی بێبەشدەکرێن. لەناوبردنی مافەکانی مرۆڤ و کوشتنی کەسایەتی یاسایی، دوو مەرجی سەرەکی باڵادەستی رەهایە بەسەر مرۆڤدا. بەڵام ئەم حاڵەتە تەنها بەسەر ئەو توێژە تایبەتانەی باسمان لێکردن جێبەجێ نابێت، وەك تاوانباران، نەیارە سیاسییەکان یا یەهود یا دوەکی، ئەوانەی رژێمی تۆتالیتاری یەکەم ئەزمونی لەسەریان تاقیکردۆتەوە، بەڵکو بەسەر یەکبەیەکی ئەو مرۆڤانەدا جێبەجێ دەبێت کە لە سایەی رژێمی تۆتالیتاریدا ژیان دەگوزەرێنن. بۆیە رێکەوتنی ئازاد، هێندەی ئازادی ئۆپۆزیسیۆن بەربەست لەبەردەم رژێمی تۆتالیتاری دروستدەکات[152] بێگومان گرتنی خەڵکانی بێتاوان بەشێوەیەکی هەڕەمەکی رێکەوتنی ئازاد لەناودەبات، هەروەکو چۆن ئەشکەنجەدانیش. بەپێچەوانەی مردنەوە. توانای ئۆپۆزیسۆن بون لە مرۆڤدا لەنێو دەبات.

لەبەرامبەر ئەوەشدا، هەر کۆت وبەندێك، خەسڵەتی ستەمگەری هەر چییەك بێت، بەرامبەر بە چەوسانەوەی هەرەمەکی هێندێك بیروباوەری سیاسی یا ئاینی و هێندێك رەفتاری کۆمەڵایەتی، ئیدی چ فیکری بێت یا ئیرۆتیکی و هێندێك تاوانی تازە داهێنراو، واتە دانانی هەر کۆتێك بۆ چەوسانەوەی هەرەمەکی، بوونی ئەو ئۆردوگایانە بێکەڵك دەکات، چونکە هیچ رەفتارو بۆچونێك ناتوانێت بۆ ماوەیەکی دوورودرێژ لە ئاست هەڕەشە دڕێوەکانی حکومەتێکی ستەمگەر خۆی رابگرێت. بەتایبەتی ئەم کۆت وبەندە دەشێت ئاسانکاری لەدانانی شێوازی یاسای نوێ بکات، ئەگەر کەمێکیش دەرفەتی سەقامگیربونی بۆ برەخسێت، دەتوانێت کەسایەتییەکی یاسایی نوێ لە مرۆڤدا بچێنێت کە خودی ئەم کارەش بەربەست لەبەردەم تۆتالیتاری گشتگیردا دروستدەکات. لەم پێناوەشدا، بانگەشەی "بەرژەوەندی نەتەوە Volksnutzenی نازیزم کە بەردەوام لە گۆڕاندایە (ئەوەی ئەمڕۆ سودی هەیە، رەنگە سبەینێ پڕ زیان بێت)و هێڵی هەمیشە گۆڕاوی حیزب لە یەکێتی سۆڤێتدا، بە گەڕانەوەیان بۆ دواوە، رۆژانە خەڵکی تازە رەوانەی ئۆردوگاکان دەکەن، باشترین زامن بۆ مانەوەی ئەو ئۆردوگایانەو پێشێلکردنی گشت مافەکانی مرۆڤ فەراهەمدەکەن.

بەڵام هەنگاوی یەکلاکەرەوەی دوەم لە ئامادەکردنی تەرمی زیندوەکان، بریتیە لە کوشتنی کەسایەتی ئەخلاقی لە مرۆڤدا. ئەمەش بە شێوەیەکی گشتی شایەتی ئەستەم دەکات کە لە مێژوی مروڤایەتیدا وێنەی نیە: "لێرەدا چەند کەس هێشتا پێیانوایە نارەزایی بەلانیکەمەوە گرنگییەکی مێژوویی هەیە؟ خوڵقاندنی گومان شاکاری راستەقینەو دەستکەوتێکی گەورەی دەستەی پاراستنە کە هەمو جۆرە هاوکارییەکی مرۆییان لەنێوبرد. ئالێرەدا شەو پەردە بەسەر ئایندە دادەداتەوە. کاتێك هیچ شاهیدێك نامێنێتەوە، ئیدی شایەتیش ئەستەم دەبێت. کاتێك مرۆڤ دەریدەخات کە چیدی لەتوانادا نیە رێگە لەمردن بگیرێت، واتە دەیەوێت مانایەك بە مردن ببەخشێت، بەمانای

ئەنجامـدانی کارێـك کـە مـردنیش ناتوانێـت بـەری پێبگرێـت. جوڵەیـەکی سەرکەوتو ئامێز پێویستی بە دەلالـەتێکی کۆمەڵایـەتی هەیـە. لەحاڵێکدا ئێمـە لێرەدا بەسەدان هەزار کەسمان لە گۆشەگیرییەکی رەهـادا ژیـان بەسـەر دەبـەین. هەر لەبەر هەمان سۆنگەش لە بەرامبەر هەر پێشهاتێکدا ملکەچ دەکەین"[153]

ئۆردوگاکانی تایبەت بە نەیارانی سیاسی و کوشتنیان بە تـەنها بەشێك لـە بیرچونەوەیەکی سیستماتێك پێکدەهێنێت کە بەتـەنها مۆری بێدەنگی بەسـەر زمان و قەڵەمی بیروڕای گشتیدا ناهێنێت، بەڵکو تەنانـەت کەسوکارو دۆستـانی قوربانییەکـەش دەگرێتـەوە. بۆیـە غـەم و خەفـەت و یادکردنـەوەی قوربانییـەکان قەدەغەدەکرێ. لە یەکێتی سۆڤێتدا ئەگەر پیاوێك دەستگیر بکرایە، دەمودەست ژنەکەی داوای جیابونـەوەی لێدەکرد تا گیانی منالـەکانی رزگار بکات، بـەلام ئەگەر مێردەکەی کەمێك چانس لەمردن رزگاری بکات، ئەوا دیسانەوە ژنەکەی رەتیدەکاتـەوە پەیوەنـدی لەگـەڵ دروسـت بکاتـەوە، رەتکردنـەوەیـەك زیـاتر لەبێزاری و گاڵتەجارییەوە سەرچاوە دەگرت[154] تا ئێستاش جهانی رۆژئاوا لە تاریکترین رۆژگاریدا ئەو مافە بە دوژمنە کوژراوەکەی دەدا وەك مـرۆڤ (تـەنها وەك مرۆڤ) یاد بکرێتەوە. ئاچێل Achilles لـە ئامادەبونی رێورەسمی ناشتنی هیکتـۆردا Hector کەمتەرخـەمی نەنوانـد، تەنانـەت سـتەمگەرترین حکومـەت یـادی دوژمنـە کوژراوەکـەی پـیرۆز رادەگرێـت، رۆمـەکان رێگـەیان بـە مەسـیحییەکان دەدا نـاوی شـەهیدەکانیان هـەڵکۆڵن و شـەهادەتنامەکانیان بنوسـن، کڵێسـەش یـادی هیراکیـسە زینـدوەکانی لـە یـادەوەری مرۆڤـدا بـەرز رادەگـرت. هـەمو ئـەو کوژراوانـە لـە مێـژودا بـە زینـدوێتی مانـەوەو هـەرگیز ناتوانرێت یادگارییان لە زەینی مێژودا بسرێتەوە. ئەگەر ئۆردوگاکانی گـرتنی بـە کۆمـەڵ مـردن بکەنـە ناسـنامەیەکی نادیـارو بێناوونیـشان (بـەجۆرێك کـە زینـدوبون یـا مردنـی زیندانیەکـە ئەسـتەم بێـت)، ئـەوا مـردن وەك دوا خـاڵی کۆتـایی ژیـان، هـەمو مانایـەکی لێدەسەنرێتەوە. بەواتایـەکی دی، ئۆردوگاکـان مردنی تاك ناهێڵن، بەوەش دەیسەلمێنن کە هیچ شتێك بە کەسە مردوەکەوە

پەیوەست نیەو قوربانیەکەش ئینتمای بەکەسەوە نیە. کەواتە مردنی قوربانییەکە ئەوە دەسەلمێنێت، هەرگیز بوونی نەبوە[155]

ئەم هێرش و پەلامارە بە کەسایەتی ئەخلاقی قوربانی، ڕەنگە هێشتا لەگەڵ ئەو بانگەوازە ویژدانییەی مرۆڤ ڕوبەرو بێتەوە کە پێی باشترە وەك قوربانییەك بمرێت تا لە ڕێگەی خزمەتکردن لە دەزگایەکی بیروکراسیی بکوژی ژیان درێژە بە ژیانی خۆی بدات. کاتێك تیرۆری تۆتالیتاری ترسناکترین سەرکەوتنی بەدەستهێنا بەوەی توانی ڕێگەی دەربازبون لە کەسایەتی ئەخلاقی تاك بگرێت و بڕیارە ویژدانیەکانی تاك بە تەواوەتی گوماناوی و ئاڵۆزو نادیار بخاتەروو. لەلایەکەوە، کاتێك مرۆڤ ڕوبەرو دەبینێ خیانەت و فریودانی دۆست و ژن و منداڵەکانی، ئەوانەی بە تەواوەتی لێیان بەرپرسیارە، ڕەوانەی مردن دەکات، لەلایەکی دی، ئەگەر بەهۆی کارێکی خۆکوژییەوە خۆی لەو ئەرکەی بدزێتەوە، دیسانەوە دەبێتە مایەی مردنی خێزانەکەی، لە هەلومەرجێکی لەوجۆرەدا دەتوانێت چ بڕیارێك بدات؟ لەو هەلومەرجەی سەرەوە هەڵبژاردن لە نێوان چاکەو خراپە نیە، بەڵکو هەڵبژاردنی نێوان کوشتن و کوشتنێکە. چ کەسێك دەتوانێت ئەو بەدحاڵی بونە ئەخلاقیە مەزنەی دایکێکی یۆنانی تێیکەوتبو، چارەسەر بکات، کاتێك نازییەکان سەرپشکیان کرد یەکێك لە سێ کوڕەکەی بۆ کوشتن هەڵبژێرێت؟[156]

تۆتالیتاریزم لە ڕێگەی خوڵقاندنی هەلومەرجێك کە لە سایەیدا ویژدان کارایی خۆی لەدەست دەداو ئەنجامدانی کاری چاکە لە تواناداا نابێت، توانای دەست تێکەڵکردنی وشیارانەو سیستماتیکانە لەگەڵ تاوانەکانی ڕژێمی تۆتالیتاردا، هەمو کەسێك دەگرێتەوە، بەقوربانییەکانیشەوە، ئیدی بەمشێوەیە دەست تێکەڵکردن سیمای گشتگیری وەردەگرێت. لەم ناوکۆیەدا دەستەی پاراستن بە سپاردنی گەورەترین بەرپرسیارێتی ئیدارەی ئۆردوگاکان بە زیندانی ئۆردوگاکان بێئەوەی تاوانەکانیان لەبەرچاوبگرێت . تاوانبار، سیاسی، یەهود گیرۆدەی تاوانێکی کردبون، دەربازبونیان ئەستەم بو: یا

دەبوایە هاورێکانیان بەکوشت بدەن، یا بەشداری لە کوشتنی خەڵکانی دی بکەن، ئەوانەی لەلای ئەمان خەڵکانێکی نامۆ بون. لە هەمو حاڵەتێکدا ناچار دەکران رۆڵی پیاوکوژ وازی بکەن. لێرەدا خاڵی سەرەکی ئەوە نیە نەفرەت و رقی زیندانیەکانی ئۆردوگا لەسەر تاوانبارە ئەسڵییەکان لابرێت (هاوکارانی S.S لە خودی پیاوانی دەستەی پاراستن نەفرەت لێکراوتر بون)، بەڵکو لەم هەلومەرجەدا پێویستە هێڵی جیاکەرەوەی نێوان چەوسێنەرو چەوساوە، جەلادو قوربانی، هەمیشە بەڵێڵی و ئاڵۆزی بمێنێتەوە[157]

لەدوای کوشتنی کەسایەتی ئەخلاقی لە مرۆڤدا، تاکە بەربەستێك کە ناهێڵێت مرۆڤ بۆ تەرمی زیندو بگۆڕێت: جیاوازی نێوان تاکەکان و ناسنامەی تاکگەرای مرۆڤە. رەنگە مرۆڤ لە سایەی فۆرمێکی نەزۆك و لەرێگەی رەواقیزمێکی تۆکمەوە، بتوانێت پارێزگاری لەم تاکگەرایە بکات، بەدڵنیاییەوە زۆرێك لەو مرۆڤانەی لە ژێر سایەی فەرمانڕەوای تۆتالیتاردا ژیان دەگوزەرێنن، پێیانوایە گۆشەگیری رەهای ئەم کەسایەتیە بێمانا و بێئاگایە، باشترین پەناگەی ژیانی رۆژانەیانە. بێگومان زەحمەترین شت وێرانکردنی ئەم بەشەیە لە کەسایەتی مرۆڤدا (ئەوەی بەم زەحمەتییەش وێرانبکرێت، بە ئاسانی بونیات دەنرێتەوە)[158]، چونکە هەر لەبنەرەتەوە پەیوەستە بە چییەتی و هێزێکەوە کە ناتوانرێت بخرێتە ژێر چاودێری ئیرادەوە.

ئامرازی جۆراوجۆر بۆ روبەرونەوەی ئەم کارەکتەرە بێوێنەیە لە کەسایەتی مرۆڤدا بەکاردەهێنرێت، بەلام لێرەدا هەوڵنادەین پێرستێکی بۆ دابنێین. سەرەتا، گواستنەوەی گیراوەکان بۆ ئۆردوگاکانی گرتنی بە کۆمەڵ لە سایەی هەلومەرجێکی ترسناکدا ئەنجامدەدرێ: هەزاران مرۆڤی رووت و قوت و پاخاوس و تێکچڕاو لە کامیۆنی تایبەت بە گواستنەوەی ئاژەڵ بەدرێژایی چەندین رۆژ هەر بەپێوە لەم شەمەندەفەرەوە بۆ ئەوی دی دەگوێزرێنەوە، تا بۆ دواجار دەگەن بە ئۆردوگا، شۆکی یەکەم ساتی دوای گەیشتن بە ئۆردوگا کە بە باشی ئامادەکاری بۆ کراوە، بریتیە لە سەرتاشین و پۆشینی جلوبەرگی

پیس و کۆنە، تا دەگاتە ئەشکەنجەدانی دەرە باوەرپێکردن، ئەشکەنجەدانێك بە جۆرێك ئامادەکاری بۆ کرابو کە جەستە دانەوەشێنێت. ئەو رەوشانە هەمیشە یەك ئامانجیان هەیە، ئەویش بە توانایەکی لەرادەبەدەر لە ئازاردان، مامەڵە لەگەڵ جەستەی مرۆڤدا دەکرێ، تا بەشێوەیەکی بێبەزەییانە کەسایەتی مرۆڤانەی تیا بکوژرێت، وەکئەوەی هێندێك نەخۆشی دەرونی بە ئەسڵ ئۆرگانی لەناوببرێت.

لێرەدا شێتییەکی رەگداکوتاو لە سەرتاسەری ئەم رەوتە بە تەواوەتی ئاشکرا دەبێت. بێگومان ئەشکەنجەدان سیمایەکی سەرەکی دەزگاکانی پۆلیس و دادگای تۆتالیتاری پێکدەهێنێت و بە مەبەستی ئەوەی خەڵکی بهێننەگۆ رۆژانە پەنای بۆ دەبرێت. ئەمشێوە ئەشکەنجەدانە، بە ئەندازەی بەشداریکردن لە هێنانەدی ئامانجێکی دیاریکراو و لۆجیکی، هێندێك سنوریشی هەیە: یا زیندانی لە کاتێکی دیاریکراودا قسەدەکات، یا دەکوژرێت. ئەمجۆرە ئەشکەنجەدانە بە رووکەش عەقڵانیە، لە یەکەمین ئۆردوگای گرتنی بە کۆمەڵ و کونجی زیندانەکانی گەستاپۆدا، جۆرێکی دی لە ئەشکەنجەدانی ناعەقڵانی و سادی بۆ زیاد کرا، ئەو ئەشکەنجەدانەی پێشتر بە دەستی پیاوانی یەکەی هێرش ئەنجامدەدرا، ئامانجێکی دیاریکراو و رێکخراوی نەبو، بەڵکو زیاتر پەیوەستی بە داهێنانی هێندێك رەگەزی نائاساییەوە هەبو. رێژەی مردنی ئەم ئەشکەنجەدانە بەرادەیەك بەرز بو کە ساڵی 1933، تەنها چەند کەسێکی کەم لە ئۆردوگاکانی گرتنی بە کۆمەڵ توانیان گیان بەسەلامەتی دەربکەن. ئەمجۆرە ئەشکەنجەدانە، ئەشکەنجەدانی دەزگایەك نیە کە خاوەن دیدێکی سیاسی بێت، بەڵکو جیاکارییەکی رژێم بو بە مەبەستی خەڵاتکردنی پیاوە تاوانبار و نائاساییەکانی، ئەوانەی هەستیان دەکرد بەرامبەر بەو خزمەتەی بە رژێمیان کردوە و دەیکەن، خەڵاتدەکرێن. لە پشت درندایەتی و ئاژەڵێتی یەکەی هێرش، بێزارییەکی قووڵ بەرامبەر بەو کەسانە رەگی داکوتابو کە لەرووی کۆمەڵایەتی یا جەستەیی و عەقڵی لەخۆیان

باشتربون، واتە پیاوانی یەکەی هێرش کە ئێستا دەسەلاتیان هەیەو ئەو کەسانەش کەوتونەتە ژێر دەسەلاتیانەوە، دەیانتوانی دلڕەقترین و دڕندانەترین خەونیان لەسەر پیادە بکەن. ئەو هەستەی هەرگیز لە ئۆردوگاکان دانەمرکابۆوە، تا ئێستاش وەك شوێنەوارێکی هەستپێکراو لە هەستی مرۆڤدا رامانده‌چەلەکێنێت[159]

بەهەرحاڵ، ترسی راستەقینە کاتێك دەستی پێکرد کە دەستەی پاراستن ئیدارەی ئۆردوگاکانی گرتەدەست. دڕندایەتی هەرەمەکی پێشو جێگەی خۆی بۆ وێرانکردنی سیستماتیك‌و خوێنساردانەی جەستەی مرۆڤ چۆڵکرد کە ئامانجی لەنێوبردنی شکۆمەندیی مرۆڤایەتی بو. ئێستا مردن بۆ کاتێکی نادیاریکراو دوادەخرێت‌و لە مردنی خێراش پارێز دەکرێ. ئیدی ئۆردوگاکان سەیرانگەی ئاژەڵی بە بیچم مرۆڤ نەبون، واتە بۆ ئەو مرۆڤانەی لە راستیدا دەبوایە لە دەزگاو زیندانی تایبەت بە دەرون نەخۆشەکان پاریزگاریان لێبکرێ، بەڵکو مەسەلەکە بەپێچەوانەوە بو: ئۆردوگاکان بە "مەیدانی مەشقکردن"ی مرۆڤی بە تەواوەتی ئاسایی گۆڕابون، ئەوانەی دەبوایە بۆ بەئەندامبونی دەستەی پاراستن پەروەردە بکرێن[160]

کوشتنی تاکگەرایی‌و کارەکتەری بێهاوتا کە ویست، سروشت‌و چارەنوسی سەرجەم مرۆڤایەتی پێدەناسرێتەوەو لەپەیوەندییە مرۆڤایەتییەکانیشدا مەسەلەیەکی هێندە بەڵگەنەویستە، تەنانەت دوانەیەکی بە تەواوەتی لێکچوش بەرامبەر بەیەکتری هەست بەشوناسی جیاواز دەکەن. کوشتنی ئەم تاکگەراو بێهاوتاییە جۆرە ترسێك دەخولقێنێت کە هەرجۆرە دەستدرێژیکردنەسەر حورمەتی کەسایەتی یاسایی، سیاسی‌و ئەخلاقی مرۆڤ دەخاتە ژێر سێبەری خۆیەوە. هەر هەمان ترسیش بوار بەو گشتاندنە (تعمیم) هیچگەرایە دەدا کە پێیوایە مرۆڤ بەشێوەیەکی جەوهەری لە ئاژەڵ دەچێت[161] لەراستیدا ئەزمونی ئۆردوگا زۆرەملێکان بەراشکاوی ئەوە نیشاندەدا کە دەتوانرێ مرۆڤ بۆ جۆرێك لە ئاژەڵ بگۆڕێت‌و "سروشتی" مرۆڤ تا ئەو کاتە "مرۆڤانە"یە

توانای ئەوەی پێببەخشرێت بەپلەی نایاب ببێت بە شتێکی ناسروشتی ، واتە بوون بەمرۆڤ.

لە دوای وێرانکردنی کەسایەتی ئەخلاقیو لەناوبردنی کەسایەتی یاسایی لە مرۆڤدا، لەناوبردنی تاکگەرایی شتێکی هێندە زەحمەت نیە. لەم بارەیەوە دەتوانرێ بەهێندێك یاسای دەرونناسی جەماوەری ئەو هۆیانە راڤەبکرێ کە بە ملیۆنان مرۆڤ بەبێ هیچ بەرگرییەك رەوانەی ژورەکانی گاز دەکات، ئەمە لە کاتێکدا ئەو یاسایانە تەنها دەتوانێت وێرانکردنی تاك راڤەبکات. ئەوەی گرنگتر بێت زۆر بە کەمی دەبینرێ یەکێك لەو کەسانەی بە مردن حوکمدرابون، بیری لەوە کردبێتەوە یەکێك لە جەلادەکانی لەگەڵ خۆی بەرەو ژورەکانی گاز بەرێتو زۆر بەدەگمەنتریش لەو ئۆردوگایانە راپەڕینی جیدی کراوە، تەنانەت لە کاتی رزگاربونیشدا تەنها کوشتنی هەرەمەکیو لابەلاو لەدژی خەڵکانی دەستەی پاراستن ئەنجامدەدرا. وێرانکردنی تاکگەرا لە ئاست وێرانکردنی هەرەمەکیو توانای مرۆڤە تا بە کۆمەكو دەسپێکی توانا تایبەتەکانی خۆی، کارێکی نوێ دەست پێبکات، ئەو کارەی کە ناتوانرێت بەپێی پەرچەکرداری دەورووبەرو لەسەر روداوەکان راڤەبکرێ(162) لەم قوناغەشدا، مرۆڤ جگە لە بوکەڵەیەك بە روخساری مرۆڤانە شتێکی دی نامێنێتەوەو هەمویان چەشنی سەگەکەی پابلۆڤ رەفتار دەکەن، تەنانەت کاتێك بەرەو مردنیش دەچن بە شێوازێکی پێشبینکراو کارلێك دەکەنو جگە لە پەرچەکرداری پێشبینیکراو شتێکی دی پێشان نادەن. ئەمەش سەرکەوتنی راستەقینەی رژێمی تۆتالیتارییە: "سەرکەوتنی دەستەی پاراستن پێویستی بەوەیە کەسی قوربانی بێنارەزایی دەربرین یا رەتکردنەوە یا کەمترخەمی بەرەو مردن بڕوات، واتە واز لە ناسنامەی خۆی بهێنێت. ئەم مەسەلەیەش بێ بەرامبەر نایەتەدی. دەستەی پاراستن لە خۆڕا یا تەنها بە مەبەستی چێژ وەرگرتن لە ئازار، خوازیاری بۆڕدانی قوربانییەکانی نیە. دەستەی پاراستن دەزانێت ئەو رژێمەی قوربانیەکەی وێراندەکات لە پێشئەوەی بە تابوت بگات، سەرکەوتورین رژێمە

بۆ ئەوەی حوکمڕانی وڵات بکاتو خەڵکەکەی لە دۆخی کۆیلایەتیو ملکەچی تەواودا بهێڵێتەوە. هیچ نمایشگەیەك ترسناکتر نیە لەو نمایشەی مرۆڤەکان بە ڕێپێوان، چەشنی لاشەی زیندوو بەرەو مردن هەنگاو بنێنن. تەنانەت ئەگەر کەسێك ئەو ڕێپێوانە ببینێت لەبەرخۆیەوە دەڵێت: "سەرکارەکانی ئەوانە چ دەسەڵاتو توانایەکیان هەیە کە ئەو خەڵکەیان بەو دەردە خراپە بردوە؟"، ئنجا بە ناکامیو هەناسەساردی ڕوویان لێوەردەگێڕێو یەکسەر دەستەمۆش دەبێت[163]

ئەگەر بەرخوازییەکانی تۆتالیتاریزم بەهەند وەربگرینو نەکەوینە ژێر گومڕایی ئەو عەقڵە دروستەی پێیوایە بەرخوازییەکانی سەرەوە خەیاڵیەو قابیلی بەدیهاتن نیە، بەو دەرئەنجامە دەگەین کە کۆمەڵگەی مردوەکان لە ئۆردوگاکانی تۆتالیتاردا، فۆرمی کۆمەڵگەیەکە دەتوانرێ بالادەستی بەسەر مرۆڤدا تیا بەدیبهێنرێ. ئەوانەی خولیای بالادەستی گشتگیریان لە مێشکدا هەیە، دەبێ هەمو جۆرە هەرەمەکییەك لەنێوبەرن کە بوونی تاکگەرایی پوخت لە مرۆڤدا دەردەخاتو تایبەتمەندترین پاشماوەی تاکگەراییەش لە نێوبەرن، بێئەوەی بەلایەوە گرنگ بێت کە ئەو پاشماوانە لایەنی ناسیاسی هەیەو هیچ زەرەرو زیانێکی بۆ ڕژێم نیە. سەگی پافلۆڤ، واتە ئەو مرۆڤەی بۆ نزمترین ئاستی پەرچەکرداری سروشتی دابەزیوەو بوە بە کۆمەڵێك پەرچەکرداری ئەوتۆ کە هەمیشە دەتوانرێ لەگەڵ کۆمەڵێك پەرچەکرداری دی ئاڵوگۆڕی پێبکرێت، بێئەوەی چوارچێوەی هەڵسوکەوتی بە هیچ جۆرێك گۆڕانکاری بەسەرا بێت، ئەوەش وێنەی "هاوڵاتیەکی" نمونەیی دەوڵەتی تۆتالیتارییەو لەتواناشدا نیە هاوڵاتیەکی لەوجۆرە لەدەرەوەی ئۆردوگاکان پەروەردە بکرێ، ئەگەر ئەوەش ڕوویدات، ئەوا بەشێوەیەکی ناتەواو دەبێت.

ئەو ئۆردوگایانە بە ڕووکەش بێسودو بێکەڵکن، کەچی لە واقیعدا بۆ پاراستنی ڕژێم لە هەمو دەزگاکانی دی سەرەکیترن. چونکە شتێکی بەڵگەنەویستە، بەبێ ئۆردوگای گرتنی بە کۆمەڵو بەبێ ئەو ترسە لە

رادەبـەدەرەی ئۆردوگاکـان لـە دەرونـدا دەیـوروژێنێن و بـەبێ ئـەو مەشـقە دیاریکراوانەی لە بواری بالادەستی تۆتالیتاریدا دەستەبەری دەکەن، لە هیچ شوێنێکی دی ناتوانرێ رەهەندی ئەم بالادەستیە ئەزمون بکرێ و ئەستەمە دەولـەتی تۆتالیتـاریش بتوانێت لـە نێو لایەنگرانیـدا سروش بە توندرەوی ببەخشێ و سەرلەبەری میللەتێك بپارێزێت کە لە حالەتی بێپەروایی کاملدا بێت. بەبێ ئەو ئۆردوگایانـە، چ سەردەسـت و چ ژێردەسـت، هـەر بـەزوویی دەخلیسکێنە نـاو "رۆتـینی بۆرجـوازی کۆنـەوە"، ئیـدی ئەوانـە لـە دوای "توندرەوی" لاوێتیان، ملکەچی باری قورسی ژیانی رۆژانەو یاسا مرۆییەکانی دەبن. بەکورتی، دەبێ ئەوانە رێچکەیەك بگرنەبەر کە هەمو چاودێران، ئەوانەی خوویـان بـە عـەقلی دروسـتەوە گرتـەوە، بتـوانن بـە باشـی پێشبینی بکـەن. سەفسەتەی کارەساتباری هەمو ئەو پێشبینانەی لە جهانێکدا کە هێشتا لە ئەماندایە چاوی بەر روناکی هەلدێت، بریتیە لە، سروشتی مرۆڤ لە هەمو ئانوساتێکدا یـەك شـتەو ناگۆرێت، مێـژووش جگـە لـە دەرخستنی هـەمان سروشت شتێکی دی نیە، لەمەشدا ئەوە هەلدەگۆزرێ کە ئایدیای بالادەستی گشتگیر نـەك تـەنها نـامرۆیی، بەلکو واقعبینانـەش نیە. لەگەل ئەوەشدا، ئێمە ئەو وانەیە فێربوین کە توانای مرۆڤ ئەوەندە مەزنە، دەتوانێت هەمان ئەو شتە بێت کە خۆی دەیەوێت ببێت.

لە سروشتی رژێمە تۆتالیتارەکانە، بانگەشە بۆ دەسەلاتی بێسنور بکـەن. بۆیـە دەسـەلاتێکی لـەوجۆرە تـەنها کاتێـك دەتـوانرێ دابـین بکـرێ کـە هـەمو خەلکی، بەبێ ئاوارتە کردن بە شێوەیەکی رەها، لە هەمو بوارەکانی ژیانیاندا، بکەونـە ژێـر دەسـەلاتێکی گشتگیرەوەو ملکەچـی بکـەن. لـە بـواری کاروبـاری دەرەوەشدا، پێویستە سـەرزەمینە بێلایەنـەکان، یـەك لـەدوای یـەك، بکەونـە ژێـر رکێفی رژێمە تۆتالیتارەکانەوە، لە بواری ناوخۆشـدا، گروپـە مرۆییـە تازەکـان دەبێ لە ئۆردوگاکانی گرتنی بە کۆمەلدا کە رۆژانە ژمارەیـان زیـاد دەکـات، ملکەچ بکرێن، یا لە کاتی پێویستدا پاکتاوبکرێن بۆ ئەوەی خەلکانی تازە

جێگەیان بگرنەوە. ئیدی مەسەلەی ئۆپۆزیسۆن، لەدەرەوەو ناوەوە گرنگیو بایەخی نامێنێت. لە سایەی ئەو واقیعەی سەرەوە، هەر جۆرە بێلایەنییەك، تەنانەت دۆستایەتیش، کاتێك دەبێتە ئایدیاییەکی هەرەمەکی، لە روانگەی بالادەستی تۆتالیتارەوە بە هەمان قەوارەی دوژمنایەتی ئاشکرا ترسناك دەبێت، چونکە هەرەمەکی بەمانای رەهاو بەمۆرکی پێشبینینەکراوی، بە گەورەترین بەربەست دەژمێردرێت لە رێگەی پیادەکردنی بالادەستی گشتگیر بەسەر مرۆڤدا. ئەو کۆمۆنیستانەی لە ولاتە ناتۆتالیتارەکانەوە بۆ مۆسکۆ رایانکرد یا لەلایەن خودی مۆسکۆوە بانگهێشت کرابون، بە تالترینو بەسوێترین ئەزمونی خۆیان تێگەیشتن کە بوونیان بۆ یەکێتی سۆڤێت بە مەترسی دادەنرێت. کۆمۆنستە ئیماندارەکان کە ئەمرۆ بە تاکە کۆمۆنیستی واقیعی جهان دەژمێردرێن، لە دیدی رژێمی روسیاوە هەم مایەی گاڵتەجاریو هەم مایەی هەرەشەبون، هەروەکو چۆن دەستەوتاقمە نازییەکەی "رۆهم" بۆ نازییە هیتلەرییەکان مایەی مەترسی بون.

ئەوەی لە بارودۆخی تۆتالیتاریدا هەمو جۆرە بیروباوەرێك پێکەنیناویو ترسناك دەکات، ئەو واقیعەیە کە رژێمە تۆتالیتارەکان بەوە شانازی دەکەن کە چیدی پێویستیان بەو بیروباوەڕانەو هیچ جۆرە هاوکاریو کۆمەکێکی مرۆیی نیە. ئەو مرۆڤانەی بتوانن بە ئەندازەی پەرچەکرداری ئاژەڵی، کارو ئەرکەکانیان ئەنجام بدەن، سەبارەت بە رژێمە تۆتالیتارەکان خەڵکانێکی زیادو بێکەڵکن. تۆتالیتاریزم هەوڵنادات فەرمانڕەوایی ستەمگەری بەسەر مرۆڤەکاندا پیادەبکات، بەڵکو بۆ هێنانەدی رژێمێك تێدەکۆشێت کە مرۆڤ بەپێویست نازانێت. دەسەلاتی گشتگیر تەنها لە جهانی مەرجدارو ئەو قەرەقۆزانەی نزمترین ئاستی هەرەمەکیان تیا نیە، دەتوانرێ بەدیبێتو بوونی بپارێزێت. بەلام لەبەر ئەوەی مرۆڤ زۆرێك سەرچاوەی هەیە، بۆیە تەنها کاتێك دەتوانرێ بالادەستی گشتگیری لەسەر پیادە بکرێ کە لەشێوەی مرۆڤێکی ئاژەڵیدا چییەتی خۆی بگۆرێت.

لەمڕووە، کەسایەتی مرۆڤ بۆ ڕژێمی تۆتالیتاری بە هەڕەشە دەژمێردرێت، تەنانەت خودی ڕێسای ناڕەواترین یاساش لەمپەرێکە لەبەردەم بالادەستی گشتگیردا، بەلام تاکگەرایی کە لەراستیدا هەمەرەنگی دەخاتە نێوان مرۆڤەکانەوە، هەلوێستێکە ئەمجۆرە ڕژێمە لێبوردەیی لە بەرامبەریدا نیە. مادامەکی ڕژێمە تۆتالیتارەکان ناتوانن هەمو مرۆڤەکان بە شێوەیەکی یەکسان بکەن بە مرۆڤی بێکەلك و زیاد . تەنها لە ئۆردوگاکانی گرتنی بە کۆمەلدا ئەو شتە دێتەدی . ئامانجی بالادەستی گشتگیر نایەتەدی. دەولەتە تۆتالیتارەکان لە ڕێگەی هەلبـژاردنی هەڕەمەکیانەی گروپە جۆراوجۆرەکان بە مەبەستی ڕەوانە کردنیان بۆ ئۆردوگاکانی گرتنی بە کۆمەل و پاکتاوکردنی یەك لەدوای یەك و سیستماتیکانە لە دەزگاکانی حوکم و کوشتنی بە کۆمەلدا، بەردەوام هەول دەدەن بێکەلکی و زیادی مرۆڤ بەدیبهێنن، هەرچەندە هەرگیز سەرکەوتنی تەواوەتیش بەدەست ناهێنن. ئەگەر عەقلی دروست بە نائومێدی لەمەر ملکەچی جەماوەر نارەزایی لەسەر بێکەلکی ئەم دەزگا زەبەلاحە تیرۆریستە دەربڕێت، ئەوا فەرمانڕوا تۆتالیتارەکان، ئەگەر بتوانن ڕاستی بلێن، لە وەلامدا دەلێن ئەو دەزگایەی لەلای تۆ زیادو بێکەلکە چونکە هەولدەدا مرۆڤەکان زیادو بێکەلك بکات، ئەمە لە کاتێکدا ڕژێمی تۆتالیتار مرۆڤ وەك مرۆڤ بە زیاد دەزانێت.

هەول و کۆششی ڕژێمە تۆتالیتارەکان بۆ ئەوەی مرۆڤ زیادو بێکەلك بکات، تارادەیەکی زۆر ڕەنگدانەوەی بێفەڕی جەماوەری هاوچەرخی سەر خاکێکە کە جمەی لە دانیشتوان دێت. بۆیە جهانی مردوەکان کە مرۆڤ لە ڕێگەی شێوازی ژیانەوە وانەی زیادبونی پێدەوترێتەوە، وانەی سزادان پەیوەندی بەتاوانەوە نیە، چەوسانەوە بەبێ قازانج پیادە دەکرێ و کارکردن هیچ بەرهەمێکی نیە، ئەو جهانەی لە کارخانەیەك دەچێت، ڕۆژانە بێهەستی و پروپوچی بەرهەم دەهێنێت. لەگەل ئەوەشدا، لەچوارچێوەی ئایدیۆلۆجیای تۆتالیتاریدا، هیچ شتێك ئەوەندەی ئەو کوشتنە بە رووکەش بێبەلگەیە، بەجێ و لۆجیکی نیە،

چونكە ئەگەر زیندانیەكان لە كرمێك زیاتر نەبن، كەواتە شتێكی لۆجیكیە بە گازی ژەهراوی لەنێوببرێن، ئەگەر خەڵكانێكی بودەڵەش بن، بۆچی رێگە بدەین پەتای گەندەڵیان لەنێو دانیشتواندا بڵاوبێتەوە، ئەگەر پێشمان وابێت "خودێكی كۆیلانەیان" هەیە (هیملەر)، كەواتە بۆچی كاتی خۆمان بۆ دوبارە پەروەردەكردنیانەوە بەفیرۆ بدەین. لە روانگەی ئایدیۆلۆجیای تۆتالیتارەوە، تاكە گرفتی ئەو ئۆردوگایانە بە نزیكەی بریتیە لەوەی كە زۆر ماقوڵانە كار دەكەن و ئایدیای تۆتالیتاری لەم ئۆردوگایانە زیاد لە پێویست بە یەكانگیری پیادە دەكرێ.

هەر چەندە رژێمە تۆتالیتارەكان بە شێوەیەكی یەكلاكەرەوەو گاڵتەجاڕانە جهان لەو تاكە شتەش پوچەڵدەكەنەوە كە مانایەكی بۆ عەقڵی دروستو هەڵسەنگاندنە سودگەراكانی هەیە، لە هەمان كاتیشدا جۆرێك لە بانمانای supersense بەسەرا دەسەپێنێت كە ئایدیۆلۆجیای تۆتالیتار هەمیشە دیدو جهانبینیەكانی لەسەر بونیات دەنێت، كاتێك بانگەشەی دۆزینەوەی كلیلی مێژوو یا چارەسەری لوغزە گەردونیەكانی دەكات. لەسەروی هەر بانبێهەستییەكی كۆمەڵگەی تۆتالیتاریدا، بانمانای گاڵتەجاری خۆڕافەیەكی ئایدیۆلۆجیاش هەیە. ئایدیۆلۆجیاكان تەنها كاتێك بێزیانو بێدەردەسەرن، كەس بە هەندیان وەرنەگرێت، بەڵام كاتێك ئەو داوا ئایدیۆلۆجیانە بەهەند وەربگیرێن، ئیدی بە نێوەندی ئەو سیستمە لۆجیكییە دەگۆڕێت كە چەشنی سیستمی زەینی پارانۆیی Paranoia. (جۆرە نەخۆشییەكی دەرونیە كە نەخۆش لەچوار چێوەی سیستمێكی لۆجێكیدا، بەڵام لۆجیكێكی نەخۆشو دورر لەواقعیەت پێیوایە راوەدودەنرێ بۆ ئەوەی لەنێوببرێت، چونكە لەو باوەرەدایە بەخاتری توانای لە رادەبەدەری، بوونی مەترسی هەیە)، مەسەلە زەینییە جۆراو جۆرەكان یەك لەدوا یەك بەشوێن هەمان مەسەلەی بەڵگەنەویستی سەپێنراوی یەكەمدا دێن. بەڵام شێتی ئەمجۆرە رژێمە بە تەنها لە بەڵگەنەویستی سەپێنراوی یەكەمدا نیە، بەڵكو لە لۆجێكی بونیادەكەیدا

خۆی متکردوه. لۆجێکی سەیروسەمەرەی ئیسما . Ismes و ئیمانی سادەو ساکاریان بە بەهای رزگارکەری کوێرانەی بیروباوەرێك کە هیچ بایەخێك بۆ هۆکارە دەرەکیو گۆڕاوەکان دانانێت، یەکەمین تۆوی نەفرەتی تۆتالیتاری لە واقیعو فاکتەکاندا دەچێنێت.

لەبەر ئەوەی عەقلی دروست ئارەزوی بیرکردنەوەی سودگەرای هەیە، بۆیە بە ئەندازەی ئەو جهانە بێمانایەی رژێمە تۆتالیتارەکان دروستی دەکەن، بەرامبەر ئەم بێمانا ئایدیۆلۆجییەش دەستەوەستان دەبێت. بێزاری ئایدیۆلۆجیا بەرامبەر بە واقیع لە وێنای بەخۆنازینی سەروەری مرۆڤ بەسەر جهاندا سەرچاوە دەگرێو هەر هەمان بێزاری لە واقیع بوار بۆ گۆڕینی جهان خۆشدەکاتو مرۆڤیش بەرەو بالاکردن دەبات. ئەوەی بێزاریی تۆتالیتاریزم لە واقیع لە خۆنازین دادەماڵێت (لەهەمان کاتیشدا، بەشێوەیەکی ریشەیی لە تیورەو هەڵوێستی شۆڕشگێڕی جیادەکاتەوە)، بریتیە لەو بانمانایەی کە هێزو تواناو لۆجیكو یەکانگیری بە بێزاری لە واقیع دەبەخشێت. ئەوەی بەم بانگەشە بۆلشەفیکییە، واتە رژێمی ئێستای روسیا لە هەر رژێمێکی دی جهان باشترە، لایەنی تۆتالیتاری راستەقینەی پێدەبەخشێت، ئەو واقیعەیە کە فەرمانڕەوای تۆتالیتار لەو بانگەشەیەی سەرەوە، ئەم دەرئەنجامە هەڵدەگۆزێت: بەبێ رژێمی کۆمۆنیستی سۆڤێت خەڵکی هەرگیز ناتوانێت کاری سەرسوڕهێنەری وەك میترۆ دروست بکەن، هەر لەم مەسەلەیەشەوە دیسانەوە ئەم دەرئەنجامە بە دەست دەهێنرێت کە هەر کەسێك زانیاری لەسەر میترۆی پاریس هەبێت، کەسێکی گومانلێکراوە، چونکە لەوانەیە خەڵکی دەربارەی ئەو مەسەلەیە بخاتە گومانەوە کە تەنها لە رێگەی بۆلشەفیکەوە دەتوانرێ شتی باش دروست بکرێ، سەرئەنجام، ئەو مەسەلەیەی سەرەوە بەم دوا دەرئەنجامە دەگات، بۆ ئەوەی بۆلشەفیکێك دڵسۆزو بە ئەمەك بۆ رژێمەکەی بمێنێتەوە، دەبێ میترۆی پاریس لەناوببرێت. لە دوای ئەوەش جگە لە یەکانگیری لۆجیکی شتێکی دی گرنگ نیە.

بێگومان لەگەڵ ئەم بونیادە تازەیەی کە لەسەر هێزی بانمانا دامەزراوەو لۆجیک دەیبزوێنێت، بە کۆتایی سەردەمی بۆرجوازی خاوەن بەرژەوەندیو دەسەڵاتو کۆتایی کۆلۆنیالیستو پەرەسەندن دەگەین. بەهەر حاڵ شەڕەنگێزی تۆتالیتاری لە چلێسی هێزو قازانجی رەها سەرچاوە ناگریو ئەگەر نەسرەوتانەش بەدوای پانتاییەکی تازەدا بگەڕێت، نە بەمانای پەرەسەندنو نە بەمانای قازانجێکی رەهایە، بەڵکو تەنها بە هۆی ئایدیۆلۆجیایەکی رووتە، واتە بە مەبەستی جهانێکی یەکانگیرو سەلماندنی راستیو دروستی بانمانایە.

پێویستە لەسەر تۆتالیتاریزم بە ناوی هەمان بانماناو بە ناوی یەکانگیری کامڵەوە، هەمو جۆرە ئاسەوارێك لەنێوبەرێت کە خەڵکی بەشکۆمەندیو کەرامەتی مرۆڤی دەخوێنێتەوە. چونکە رێزگرتن لە کەرامەتی مرۆڤ بریتیە لە دانپیانانی مرۆڤو میللەتانی دی، وەك خەڵکانێك کە ئامادەییو کردەوەیان هەیەو وەك بونیاتنەری جهان یا بەشداری لە دامەزراندنی جهانێکی هاوبەش بکەن. هەر ئایدیۆلۆجیایەك هەوڵبدات هەمو روداوە مێژووییەکانی رابردو راڤەبکاتو رەوتی هەمو روداوەکانی ئایندەش رێکبخات، ناتوانێت پێشبینیە قبوڵنەکراوەکانی ئەو واقیعە قبوڵ بکات کە مرۆڤ بە بونەوەرێکی داهێنەر دەزانێت، هەروەها ناتوانێت ئەو واقیعەش قبوڵبکات کە مرۆڤ دەتوانێ شتی نوێی ئەوتۆ دابهێنێت، هەرگیز پێشبینی نەکرابێت.

کەواتە ئامانجی ئایدیۆلۆجیای تۆتالیتاری نە جهانی دەرەکی دەگۆڕێت، نە گۆڕانکاری شۆڕشگێڕانەش لە کۆمەڵگەدا دەکات، بەڵکو سروشتی مرۆڤ دەگۆڕێت. ئۆردوگاکانی گرتنی بە کۆمەڵ وەك تاقیگەیك، گۆڕینی سروشتی مرۆڤی تیا تاقیدەکرێتەوە، بۆیە دزێویو ناشیرینی ئەو ئۆردوگایانەش بە تەنها زیندانیەکانو ئەو کەسانەی بەپێی پێوەرێکی "زانستی" ورد تاقیکردنەوەکان ئەنجامدەدەن، ناگرێتەوە، بەڵکو ئەو دزێوییانە ئاراستەی هەمو مرۆڤ دەکرێت. ئەو ئێشوئازارەی لە هەژماردن نایەتو تەنانەت ژمارەی

قوربانییەکانیشی، ناوەڕۆك و ئەسڵی مەسەلەکە نیە، بەڵکو سروشتی مرۆڤ بەمانای ڕەهای وشە لەمەحەکدایە. هەر چەندە وادەردەکەوێت ئەم تاقیکردنەوانە نەتوانن مرۆڤ بگۆڕن، بەڵکو دەتوانن وێرانی بکەن، ئەویش لەڕێگەی ئەفراندنی کۆمەڵگەیەك کە بنەمای هیچگەرایانەو دڕندانەی "مرۆڤ گورگی مرۆڤە . Homo Homini Lupus تیا بەدیبێت، بەڵام دەبێ سنوری زەرورەتی تاقیکردنەوەیەك لەبەرچاو بگرین کە مەبەستی بە دەست هێنانی ئەنجامە گشتییەکانی پێویستی بە کۆنترۆڵکردنی جهان هەیە.

تا ئەمڕۆش وادەردەکەوێت ئەو بیروباوەرە تۆتالیتارییەی پێیوایە هەمو شتێك لەتوانادایە، تەنها یەك شتی سەلماندوە، ئەویش: دەتوانرێت هەمو شتێك وێرانبکرێت. لەگەڵ ئەوەشدا، ڕژێمە تۆتالیتارەکان لە هەوڵ و کۆششە بەردەوامەکانیان بۆ ئەوەی بیسەلمێنن هەمو شتێك لە توانادایە، بێئەوەی بەخۆیان بزانن جۆرە تاوانێك ئاشکرا دەکەن، نە دەتوانرێت سزاکەی دیاریبکرێت، نە لێشیدەبورێت. چونکە کاتێك ئەستەم، لەتوانا (مومکین) دەکرێت، ئیدی خودی ئەستەم دەبێ بە شەڕێکی ڕەها و دەرە سزادان و لێبوردن، شەڕێك ناشیرینترین هاندەری بەرژەوەندی کەسی و گرێی هەست بە گوناهکردن و چڵێسی دەسەڵات و ترس، ناتوانێت لێی تێبگات و شیتەڵی بکات، شەڕێك نە تورەیی دەتوانێت تۆڵەی لێبکاتەوەو نە خۆشەویستی بەرگەی دەگرێت و نە هاورێیەتیش لێیدەبورێت. هەروەکو چۆن قوربانی کارگەکانی مردن یا زیندانی ناو ئۆردوگاکان لە دیدی جەلادەکانیانەوە بە "مرۆڤ " حیسان نەدەکران، ئەمجۆرە تاوانبارە تازانەش ئەو سنورە دەبەزێنن کە هاوکاری مرۆییانە لە ناوکۆیی تاوانەکەدا بێتەدی.

لەخودی نەریتی فەلسەفەی ئێمەدا دیدێك هەیە وێنای بوونی "شەڕێکی ڕیشەیی . شر جذری" لەمجۆرەی پێناکرێت، ئەم دیدە هەم دەربارەی لاهوتی مەسیح ڕاستە کە ئەسڵێکی ئاسمانی بە خودی شەیتان دەبەخشێت، هەم

لەربارەی "کانت"یش تاکە فەیلەسوفە کە بە گوزارەی خۆی گومانی لە شەڕێکی لەوجۆرە هەبوە، بەڵام هەر زوو لە ڕێگەی چەمکی " ویستێکی لادەرانە. الارادە المنحرفە "وە سیمای عەقلانیەتی پێبەخشیوە کە دەکرێ لە ڕێگەی ئەنگیزەی ڕوونو ئاشکراوە شیتەڵ بکرێ. لەراستیدا شتێك نیە پشتی پێببەستین بۆ ئەوەی لە دیاردەیەك تێبگەین کە واقیعبونی بوارێك بۆ ئەوە ناهێڵێتەوە پرسیاری لەسەر بکەینو هەمو ئەو پێوەرانەش تێکدەشکێنێت کە تا هەنوکە شارەزاییمان لەسەری هەیە. لەم میانەشدا تەنها شتێك قابیلی تێگەیشتن بێت ئەوەیە، دەتوانین بڵێین شەڕی ڕیشەیی پەیوەندییەکی پتەوی بە ڕژێمێکەوە هەیە کە هەمو خەڵك بە بێکەڵكو زیاد دەزانێت. لەم بارەیەوە خودی دامەزرێنەرانی ئەم ڕژێمەش قەناعەتیان بە بێکەڵکی خۆیان هەیە، هەروەکو چۆن قەناعەتیان بە زیادبوونی ئەوانی دی هەیە، جەلادو بکوژە تۆتالیتارەکانیش لەو ڕووەوە ترسناکن کە هیچ بایەخێك بە زیندوبون یا مردنیان نادەنو لە خۆشیان ناپرسن، ئایا زەمانێك زیندوو بون یا وەکئەوەی هەرگیز لەدایك نەبوبن. ئەمرۆ لەگەڵ زۆربونی ژمارەی دانیشتوانو گەورەبونی ئیدارەکانو زیادبونی لە رادەبەدەری جەماوەر، گەر دیسانەوە بە پێی گروپی سودگەرا بیر لەدونیا بکەینەوە، ئەوا مەترسی کارگەی دروستکردنی تەرمو قەلای فەرامۆشی هێشتا لە ئارادایە. بە هەر حاڵ ڕوداوە سیاسی، کۆمەلایەتیو ئابورییەکان زۆرجار دەستێکی نادیاریان لەگەڵ ئەو میکانیزمە تۆتالیتارییە هەیە کە بۆ بێکەڵك کردنو بە زیادکردنی خەڵکی دامەزراوە. ئەم وەسوەسە شاراوەیە بە جوانی لە دروستی عەقڵی سودگەرای جەماوەردا بەدیدەکرێ کە لە هێندێك وڵاتدا ئەوەندە بەرەو نائومێدی پەلکێش کراون کە چیدی ترسیان لە مردن نەماوە. نازیو بۆلشەفیکەکان بڕوای تەواویان بە سەرکەوتنی هەوڵەکانی خۆیان هەبو، چونکە پێیان وابو پێشنیازکردنی پرۆژەکانی لەناوبردن کە بۆ چارەسەری خێرای مەسەلەی چڕی دانیشتوانو چارەسەری ئەو جەماوەرە مرۆییەی لەڕووی کۆمەلایەتییەوە بێبڕەگو ڕیشەیەو

لـەرووی ئابوریــشیەوە بێکەڵکــە، بــە هــەمان ئــەو ئەندازەیــەی رقو کینــە دەوروژێنێـت، کـێش‌و چاکەشــیان هەیــە. لــە هــەر ئانوســاتێکدا نەهێـشتنی کوێرەوەری ئـابوری، سیاسـی‌و کۆمەڵایـەتی بـە شێوەیەکی مرۆڤانـە لـە توانـادا نـەبێت، ئیـدی رێگـە چـارەی تۆتالیتـاری دەتوانێـت بەشێوەی هـەوڵی گـەورە، تەنانەت لەدوای کەوتنی رژێمی تۆتالیتاریشەوە هەر بەردەوام بێت.

پەراوێزەکان:

1. نازییەکان زۆر بە باشی دەیانزانی کە دەسەڵات گرتنەدەست، بەزەرورەت دەبێتە مایەی دامەزراندنی حکومەتێکی ڕەها. لەگەڵ ئەوەشدا حیزبی ناسیونال سوسیالیست نابێتە سەرەنێزەی ململانێی دژە لیبرالیزم بۆ ئەوەی گیرۆدەی حکومەتێکی ڕەها بێت و بەومشێوەیەش تا ناکۆتا بەردەوام بێت"

Werner Best. Die deustusche polizei, p.20

بە هەر حاڵ ئەم وریاکردنەوەیە، یەکێکە لەو وریاکردنەوە بێشومارانەی لەدژی ئەو بۆچونەی بانگەشەی دەوڵەتێکی ڕەهای دەکرد، ئاڕاستە دەکرا.

2ـ تیورەکەی تروتسکی کە یەکەمینجار لە ساڵی 1905دا دەرکەوت، لەگەڵ ستراتیجی شۆڕشگێڕی هەمو لینینستەکانی دی جیاوازی نەبو. ئەو لینینیستانە پێیان وابو "خودی روسیا یەکەمین مەڵبەندو یەکەمین قەڵای شۆڕشی جهانیە: بۆیە دەبێ بەرژەوەندی روسیا سەر بە ستراتیجی شۆڕشگێری جهانی بێت. بەڵام ئەمرۆ سنوری روسیا و سۆسیالیزمی سەرکەوتو، بوەبە یەك سنور. (ئیسحاق دویچەر، بیوگرافیای سیاسی، نیویۆرك و لەندەن، 1949، ل243).

3ـ ساڵی 1934 بە هۆی پێگەی یاسایی تازەی حیزب کە لە کۆنگرەی حەڤدەی حیزب ڕاگەیەنرا، بایەخێکی گەورەی هەیە: لەو یاسا تازەیە ئامارژە درابو بە "پێویستە هەڵمەتی پاکتاوکردنی دەوری.. لەپێناو پاککردنەوەی حیزبدا ئەنجام بدرێ" (لە ا. ئۆڤتۆرخانۆڤ . موە وەرگیراوە، "ناکۆکی کۆمەڵایەتی و ململانێی ناوخۆی حیزب"، گۆڤاری پەیمانگەی لێکۆڵینەوە دەربارەی یەکێتی سۆڤێت"، میونیخ، 1956). بەڵام پاکتاوکردنە ناوخۆکانی ساڵانی یەکەمی شۆڕشی روسیا، هیچ روخسارێکی هاوبەشی نەبو لەگەڵ پاکتاوکردنە تۆتالیتارەکانی دوایی کە سیمای ناسەقامگیرییەکی بەردەوامی پێوەدیار بو. یەکەمین پاکتاوکردنی شۆڕشگێڕانە لەژێر چاودێری لیژنە چاودێرە خۆجێیەکان و دادگا ئاواڵەکاندا بەڕیوەدەچو، ئەندامە حیزبی و ناحیزبیەکانیش بۆیان هەبو بەشداری بکەن. ئەو لیژنانە وەك دەزگایەکی چاودێری دیموکراسی لەدژی گەندەڵی ئیداری ناوخۆی حیزب دامەزرابون و "دەبوایە وەك ئەڵتەرناتیڤی هەڵبژاردنێکی واقعی کاربکەن" (دویچەر، سەرچاوەی پێشو، ل233 . 234). دەتوانرێ لێکۆڵینەوەی دانسقەی مێژوویی دەربارەی هەڵمەتەکانی پاکتاوکردن لە دوا وتاری ئەڤتۆرفانۆف بەدیبکەین

که تیایه ئەو قسەڵۆکانە بەدرۆ دەخاتەوە کە کوشتنی کیرۆڤ ئاماژەی دەسپێکی سیاسەتێکی نوێ بێت. چونکە لە پێش کوشتنی کیرۆڤ هەڵمەتی پاکتاوکردنی گشتی دەستی پێکردبو، بۆیە کوشتنی ئەو تەنها "پاساوێکی گونجاو بو بۆ توندکردنەوەی" ئەو پاکتاوکردنە. ئەگەر مرۆڤ لە هەلومەرجی "ئاڵۆزو نهێنی ئامێزی" کوشتنی کیرۆڤ وردبێتەوە، گومانی ئەوەی لەلا پەیدا دەبێت کە "پاساوی گونجاو" دەستکردی خودی ستالین بێتو هەر خۆیشی ئامادەکاری بۆ کردبێت. بڕوانە وتەکانی خرۆچۆف لەسەر ستالین، نیویۆرک تایمز، 5/ حوزەیران/ 1956

4- دویچەر، سەرچاوەی پێشو، ل282، یەکەمین پەلامار لەدژی "شۆڕشی بەردەوام" کە داهێنانێکی تروتسکی بو، لەگەڵ دژە وتەزای ستالین لە هێنانەدی "سۆسیالیزم لەتاکە وڵاتێکدا"، بەمانۆڕێکی سیاسی وەسفدەکات. ساڵی 1924، "چارەنوسی ستالین لەسەر بێبایەخ کردنی تروتسکی بەندبو. کاتێك دەستەی سێ نەفەری فەرمانڕەوا بە رابردوی تروتسکی دەچونەوە، کەوتن بەسەر تیورەی "شۆڕشی بەردەوام"دا کە ساڵی 1905 دایڕشتبو... ستالین لە دوتوێی گەڕان بەدوای ئەم مەسەلەیەدا گەیشتە فۆرمۆڵەی "سۆسیالیزم لە تاکە وڵاتێك"دا.

5- پاکتاوکردنی داروودەستەی رۆهم لە حوزەیرانی 1934، لەدوای ماوەیەکی کورت لەئارامیو سەقامگیری رویدا. رۆدۆڵف دایلز، فەرماندەی پۆلیسی سیاسی لە بەرلین دەڵێت: یەکەی هێرش لە سەرەتای ئەو ساڵەوە دەستی لە گرتنی ناقانونی "شۆڕشگێڕی" هەڵگرتوە، تەنانەت گیراوە کۆنەکانیش لێکۆڵینەوەی تازەیان لە تەکدا دەکرێ. (پیلانگێڕی نازی، حکومەتی ئەمریکا، واشنتن، 1946، جلدی پێنجەم، ل205). لە نیسانی 1934، ویلهلم فریك، وەزیری ناوخۆی رایخ، ئەندامی دێرینی حیزبی نازی، بە حوکمی "ئارامی بارودۆخی میللی" فەرمانێکی دەرکردوە کە پیادەکردنی "گرتنی خۆپارێزی" سنورداربکرێ.
Voir das Archles. Avril 1934, p. 31.

بە هەر حاڵ ئەو فەرمانە بە هیچ شێوەیەك بڵاونەکرایەوە (پیلانگێڕی نازی، جلدی حەوتەم، ل1099، بەرگی دوەم، ل259). پۆلیسی سیاسی ناوچەی پرۆس راپۆرتێکی تایبەتی لەسەر دەستدرێژییەکانی یەکەی هێرش ئاراستەی هیتلەر کردوە کە تیایە پێشنیاز دەکات هێندێك لە رێبەرانی یەکەی هێرش، ئەوانەی لە راپۆرتەکەدا ناویان هاتوە، لێپێچینەوەیان لەگەڵ بکرێ.

هیتلەر بێئەوەی پەنا بۆ رێوشوێنی شەرعی بەرێت، بە کوشتنی رێبەرانی یەکەی هێرشو کەنارگیر کردنی ئەو ئەفسەرە پۆلیسانەی روبەروی یەکەکانی هێرش بونەتەوە، مەسەلەکەی چارەسەر کرد (بڕوانە گۆشەگیر کردنی رۆدۆڵف دایلز لەسەر بنەمای سوێند خواردن، سەرچاوەی پێشو، جلدی پێنجەم، ل224). هیتلەر بەمشێوەیەو بە تەواوەتی خۆی لەبەرامبەر هەمو جۆرە شەرعییەتێكو ئارامی بارودۆخەکە دەپاراست. لەنێو زۆرێك لەو یاسادانەرانەی بە گەرمی خزمەتی ئایدیای ناسیونال سۆسیالیزم . یان کردبو تەنها ژمارەیەکی کەم درکیان بەوە

کردبو کە شتێك لە مەترسیدایە. تیودۆر ماونز کە لێکۆڵینەوەکەی (Gestalt und Recht der polizei) "ساڵی 1943 لە هامبۆرگ دەرچوە" لەلایەن نوسەرە نزیکەکانی هیتلەر، وەك پۆل ورنەر پشتگیری لێدەکرا، پەیوەندی بەو گروپە یاسادانەرانەوە هەبو.

6. رۆبەرت لی، Der ueg zur ordensburg، مێژووی نیە، بە نزیکەیی ساڵی 1936 ە، چاپێکی تایبەتە بۆ "دیپلۆماتەکانی پێشەوا" بۆ فرۆشتن نیە.

7. Heinrich Himmler, "Die Schuctzstaffel" in Grundlagen aufbour und wirstsch aftsor dnung des nazionalistischen staates, Nr 7b.

زۆرجار لێکۆڵەران ئەم ریشەیی ئەگۆڕە لە پرەنسیپی هەڵبژاردنی رەگەزی، لە هەمو قۆناغەکانی سیاسەتی نازیدا بەدیدەکەن. سەرەتا دەبێ یەهودی تەواو لەنێوبرێن، ئنجا نیوە یەهودو چارەکە یەهود، یا سەرەتا ئەوانەی بە تەواوەتی شێتن دەبێ لەنابرێن، ئنجا ئەو کەسانەی نەخۆشی بێدەرمانیان هەیە، سەرئەنجامیش ئەو خێزانانەی نەخۆشێکی بێدەرمانیان هەیە. پرەنسیپی "هەڵبژاردنی رەگەزی" کە هەرگیز کۆتایی نەدەهات، دەستەی پاراستنیشی دەگرتەوە. پێشەوا لە 19/ ئایار/ 1943 فەرمانیدا ئەو کەسانەی پەیوەندی خێزانیو هاوسەرێتیو دۆستایەتییان لەگەڵ خەڵکانی بیانی هەیە، پێویستە لە حیزبو دەوڵەتو سوپاو ئابوری بەرکەنار بکرێن. ئەم فەرمانە 1200 لە رێبەرانی دەستەی پاراستنیشی دەگرتەوە (بروانە نوسینگەی ئەرشیفی هۆڤەر، دۆسیەی هیملەر، فۆڵدەری 330).

8 . هەمو کەسێك دەزانێت لە روسیا هاورێ لەگەڵ سەقامگیربونی ئاشتی لە وڵاتدا "سەرکوتکردنی سۆسیالیستو ئانارچیستەکان" یش توندترو گەورەتر دەبو. (ئەنتۆن سیلیگا، لوغزی روسیا، لەندەن، 1940، ل244). دوریچەر لە لاپەرە 218ی هەمان سەرچاوەی پێشو، پێیوایە ئەوەی بوە مایەی نەهێشتنی "گیانی ئازادیخوازانەی رۆژانی سەرکەوتنی شۆرش"، دەشێت لە گۆرانی هەڵوێستی جوتیاراندا بەدیبکرێ: چونکە "هەرچی زیاتر دڵنیاتر دەبون لەوەی کە دەسەڵاتی گەورە مۆڵکدارەکانو جەنەراڵە سپییەکان تێکدەشکێت" شیلگیرانەتر لە بۆلشەفیکەکان هەڵدەگەرانەوە، بەڵام بەرامبەر بە فراوانبونی مەودای تیرۆر لە دوای ساڵی 1930ەوە، لاوازی ئەم بەڵگەیە روتر دەبێتەوە. لەلایەکی دی، ئەو رونکردنەوەیەی سەرەوە، ئەو واقیعە لەبەرچاو ناگرێت کە تیرۆر لە سییەکان، نەك لە بیستەکانی سەدەی بیستەمدا پەیدابو، واتە کاتێك ئۆپۆزیسیۆنی چینی جوتیاران هیچ هۆکارێکی یەکلاکەرەوەی لەسەر بارودۆخەکە نەمابو. هەروەها خرۆچۆفیش لە هەمان کتێبدا ئاماژە بەوە دەکات کە رێوشوێنی سەرکوتکردنی توند لەدژی ئۆپۆزیسیۆنی سیاسی لە کاتی شەری تروتسکیو بۆخارین بەکارنەهێنرا، بەڵکو سەرکوتکردنی نەیاران لەدوای ماوەیەکی زۆر لە شکستی ئەو دوانەوە دەستی پێکرد.

تیرۆر لە سایەی حوکمی نازیدا تەنها لە ساتەوەختی جەنگدا گەیشتە چڵەپۆپە، واتە ئەو کاتەی کە میللەتی ئەڵمانیا بەکردەوە یەکگرتو بو. بەڵام پێشینەی تیرۆر بۆ ساڵی 1936

دەگەڕێتەوە، واتە کاتێك هەمو جۆرە بەرگرییەکی کاراو ڕێکخراو لەناوخۆی وڵاتدا لەنێوبرا بو، دروست ئەو کاتەی کە هیملەر پێشنیازی فراوانکردنی ئۆردوگای گرتنی بە کۆمەڵی کرد. وتارەکەی هیملەر لە ساڵی 1943، لەبەردەم فەرماندەکانی دەستەی پاراستن لە خارکۆف، ڕۆشنترین بەڵگەیە لەسەر ئەم ڕۆحە سەرکوتگەرەی ڕژێمی توتالیتاری‌و بزری هەمو جۆرە بەرگرییەك: " ئێمە تەنها یەك ئەرکمان هەیە... ئەویش نەبەردی بێبەزەییانەی ڕەگەزییە... هەرگیز دەستبەرداری ئەو چەکە نایاب‌و ڕەوشتە بەرزە ترسناکەش نابین کە لەشەڕی خارکۆفدا بەدەستمان هێناوە، بەڵکو پێویستە ڕۆژانە مانای تازەی پێببەخشین" (پیلانگێڕی نازی، جلدی چوارەم، ل 572).

9. بەمەبەستی دەرخستنی دیدوبۆچۆنی ڕووکەش‌و ڕاگوزەری یەکێك لە دیارترین پسپۆری یاسای سەرەکی نازی بەناوی تیودۆر ماونز، دەتوانرێ لەوە تێبگەین کە تا چەند نازییەکان لە یاساو بڕیارەکانی خۆیاندا کە ساڵانە لەلایەن و. هۆك بەناونیشانی zelrung des kabrinets Hitler بڵاودەبووە، بێئاگاو بێخەبەر بون. ئەو پێیوایە سەرباری نەبونی سیستمی یاسایەکی نوێی گشتگیر، کەچی "ریفۆڕمێکی سەرتاسەری" ڕویدابو.

Voir Ernest R. Huber, "Die Deutsche polizei", inzeitschrift fur die gesamte staatwissenschaft, Band 101, 1940/1, p. 273 S.

10ـ ماونز، سەرچاوەی پێشو، ل49، بەڕەئی من ماونز، تاکە نوسەری نازییە کە ئەم واقیعەی تۆمار کردوەو جەختیشی لەسەر کردۆتەوە. تەنها لە ڕێگەی خوێندنەوەی هەر پێنج جلدەکەی (Verfugungen, Anordnungen, Bekanntgaben) کە لە کاتی جەنگدا بەپێی ڕێنماییەکانی مارتین بۆرمان، لەلایەن راویژکارەکانی حیزبەوە کۆکرایەوەو بە چاپگەیەنرا، دەتوانرێ دیدو تێڕوانینێك لەسەر ئەو ئیدارە نهێنییە پەیدابکەین کە بەکردەوە حوکمی ئەڵمانیای نازی دەکرد. ئەو جلدانە بە گوێرەی پێشەکێیەکەی، "تەنها بە کەڵکی پێڕەوی ناوخۆی حیزب دەهات‌و دەبوایە زۆر بەنهێنی بمێنێتەوە". چوار جلدیان زۆر دانسقەیە، بەرهەمەکەی هۆك Hoche، لەسەر کۆی یاساکانی کابینەی هیتلەر، لەبەرامبەر ئەو چوار جلدە هیچ قوڵییەکیان تیانیە، ئێستا لە کتێبخانەی هۆڤەر دەست دەکەوێت.

11. ئەو "ئاگادارکردنەوە"یەی پێشەوا لەساڵی 1933 ئاڕاستەی یاسادانەرە نازییەکانی کردوە، هانس فرانك ئاماژەی پێکردوە

Nationalsozialistische lisissche leitsatze fur ein ein neues deutsches) strafrecht, zweiter Teil, 1936, p. 8

12. دویچەر، هەمان کتێب، ل381، لە پێش ئەو مێژووەشەوە، هەر لە 1918 تا 1924، هەوڵ‌و کۆشش بۆ یاسادانان هەبوە. بەڵام ریفۆڕمی دەستوری ساڵی 1944، کە بەپێی ئەو

دەستورە هێندێك لە كۆمارەكانی سۆڤێت لە دەرەوە نوێنەری تایبەتی خۆیان، لەناوەوەش سوپای تایبەت بەخۆیان هەبو، لەواقیعدا جۆرە مانۆڕێكی یەكێتی سۆڤێت بو تا لە نەتەوە یەكگرتوەكان دەنگی زیاتری هەبێت.

13ـ بڕوانە دویچەر، سەرچاوەی پێشو، ل375. بە وردبونەوە لە وتارەكەی ستالین دەربارەی دەستوری بنەرەتی (راپۆرتەكەی ستالین لە كۆنگرەی نائاسایی هەشتەمی حیزب لە 25/ تشرینی دوەم /1936) ئەوە روندەبێتەوە كە ئەم دەستورە بۆ ئەوە ئامادە نەكرابو تا ببێتە دەستورێكی یەكلاكەرەوە، چونكە ستالین بەراشكاوی جەختدەكاتەوە لەسەر: "لەم ساتە مێژووییەی ئێستادا، ئەمە هێڵە سەرەكییەكانی دەستوری ئێمەیە. هەر لەمروەشەوە، ئەم پرۆژە نوێیەی دەستور، بەشێكە لەو رێگە دورودرێژەی تا هەنوكە پەیمانكردوەو كۆی ئەو دەستكەوتانەشە كەتا ئێستا بەدەستمان هێناوە" بەگوزارشتێكی دی، دەستوری بنەرەتی نوێ دەگەڕێتەو بۆ ئەو ساتەوەختەی لەدایكبونی تیا راگەیەنرا، بۆیە تەنها بەهایەكی مێژوویی هەبو. بۆ ئەوەی بسەلمێنرێ كە ئەو دیدوبۆچونەی سەرەوە، راڤەكردنێكی هەڕەمەكیانە نیە، بگەڕێرەوە بۆ وتارەكەی مۆلۆتۆف. ئەو لەم دەستەواژەیەی خوارەوە، پوختەی وتەكەی ستالین وەردەگرێت و چییەتی هەمو مەسەلەكەش پشتراستدەكاتەوە: "ئێمە لە سەرەتاییترین قۆناغی كۆمۆنیزمین، تەنانەت ئەو قۆناغەی كۆمۆنیستیش، واتە سۆسیالیزم، هێشتا كامڵ نەبوە، بەڵكو تەنها چوارچێوەكەی دروست بوە"

Voir Die Verfassung des sosialistischen staates der Arberter und Bauern. Editions pronethee, Strasbourg. 1937, p. 42 et 84.

14ـ "بەپێچەوانەی ئیتالیاوە، ژیانی دەستوری ئەڵمانیای نازی بە بێشەكڵییەكی تەواو دەناسرێتەوە، (فرانز نیومان، Behemoth، 1942، ل251).

15ـ لە بۆریس سۆڤارین وەرگیراوە، ستالین: "رزگاربونی بۆلشەفیكی شلۆق"، نیویۆرك، 1939، ل695.

16. ستیڤن. هـ. رۆبەرتس "ئەو خانوەی هیتلەر دروستی كردبو"، لەندەن، 1939

17. دادوەر رۆبەرت هـ. جاكسۆن لە دادگای نۆرمبۆرگ بە راشكاوی لە گوتاریكیدا، پەیكەری سیاسی ئەڵمانیای نازی، بەپێكەوە ژیانی "دو حكومەتی واقیعی و روكەش" وەسفكرد. نازییەكان بۆ ماوەیەك شێوەكانی كۆماری ئەڵمانیان پاراست، ئەو شێوانەش، حكومەتی ئاشكراو رووكەشیان پێكدەهێنا، بەڵام دەسەڵاتی واقیعی لەسەرووی قانونەوە بو، واتە بەدەست دەستەی رێبەرانی حیزبی نازییەوە بو" (پیلانگێری نازی، جلدی یەكەم، ل125). هەروەها بڕوانە ئەو جیاوازییەی رۆبەرتس لە هەمان كتێبدا لەنێوان حیزب و دەوڵەتێكی مەجازیدا دیاریدەكات: "هیتلەر ئارەزویەكی ئاشكرای بۆ زیادكردنی دوالیزم لە ئەركدا هەبو".

لێکۆڵەرانی ئەڵمانیای نازی لەسەر ئەو خاڵە هاودەنگ بوون کە دەوڵەتی نازی بە تەنها دەسەڵاتێکی رووکەشی هەبو. لەم بوارەشدا ئێرنست فرانگڵ، تاکە ئاوارتەیە کە لە "دەوڵەتی دوالیزم"، لەندەن، 1941، بانگەشەی ئەوە دەکات: "دەوڵەتێکی ئاسایی‌و دەوڵەتێکی نایاب"، وەك "دوو رەگەزی پێشبڕکێکارو تەواوکاری رایخی ئەڵمانیا" لەبەریەککەوتنێکی بەردەوامدا پێکەوە دەژین. بەپێی وتەکانی فرانکڵ نازییەکان بە مەبەستی پاراستنی رژێمی سەرمایەداری‌و موڵکایەتی تایبەت پارێزگاریان لە دەوڵەتی ئاسایی دەکردو دەسەڵاتی بەسەر هەمو مەسەلە ئابورییەکاندا دەشکا، ئەمە لەکاتێکدا حیزب، دەوڵەتێکی نایابی دروستکردو دەسەڵاتی بەسەر تەواوی کاروبارە سیاسیەکاندا هەبو.

18. کاتێك نازییەکان نەیانتوانی کادری خۆیان لەنێوەندی دەسەڵاتی دەوڵەتدا دابنێن، ئیدی ناسیونال سۆسیالیستەکان لە نیو رێکخستنی تایبەتی حیزب "دەزگایەکی تارمایی"یان دروستکرد کە پەیوەندی راستەوخۆی بەخۆیانەوە هەبو، بەمشێوەیە توانیان دەوڵەتی دوەم لە تەنیشت دەوڵەتەوە پێکبهێنن"

19. ئۆ. جی. جایلز، گەستاپۆ، "وتاری رەخنەیی لە زانکۆی ئۆکسفۆرد دەربارەی کاروباری جهانی"، ژمارە 36، 1940، بەیەکاچونی (تداخل) بەردەوامی نێوان دەزگا حیزبی‌و فەرمانگە دەوڵەتەکان وەسفدەکات.

20. لەم ناوکۆیەدا یاداشتە نارەسمییەکەی وەزیری ناوخۆی نازی، فریك، گرنگی‌و بایەخی خۆی هەیە. فریك لە یاداشتەکەیدا رق‌و بێزاری دەردەبرێت لەسەر ئەوەی هیملەر، سەرۆکی دەستەی پاراستن دەسەڵاتی لەو زیاترە. بڕوانە، پیلانگێڕی نازی، جلدی سێیەم، ل547. هەر لەم بوارەشدا، تێبینی‌و سەرنجەکانی رۆزنبۆرگ، دەربارەی گفتوگۆکەی ساڵی 1942 لەگەڵ هیتلەر بایەخێکی زۆری هەیە: رۆزنبۆرگ لە پێش جەنگ هیچ پۆستێکی رەسمی نەبو، بەڵکو یەکێك بو لە دۆستە نزیکەکانی هیتلەر، بەڵام هەر کەبوە وەزیری رایخ لە ناوچە داگیرکراوەکانی ئەورروپای رۆژهەڵاتدا، بەردەوام روبەروی "دەستێوەردانە راستەوخۆکانی بەرپرسە حیزبیەکان دەبووە، بە تایبەتی پیاوە بەتواناکانی دەستەی پاراستن، لەبەر ئەوەی سەرۆکی دەزگایەکی رووکەشی دەوڵەت بو، هیچ حیسابێکیان بۆ نەدەکرد. بڕوانە هەمان سەرچاوەی پێشو، جلدی چوارەم، ل65. هەمان شتیش لەگەڵ هانس فرانك، فەرمانداری گشتی پۆلۆنیا رویدا. تەنها لە دوو حاڵەتدا باڵاکردن بۆ پلەوپایەی وەزاری کەمبونەوەی دەسەڵات‌و توانای لێنەکەوتەوە، ئەو دوو حاڵەتەش گۆبلز ـ ی وەزیری راگەیاندن‌و هیملەر ـ ی وەزیری ناوخۆ بو. سەبارەت بە هیملەر یاداشتێکمان لەبەردەستە کە زیاتر نوسینکەی بۆ ساڵی 1934 دەگەرێتەوە، ئەو شێوازە ساکارو سیستماتێکە روندەکاتەوە کە نازییەکان لەریزبەندی پەیوەندی نێوان حیزب‌و دەوڵەت، مامەڵەیان لەتەکدا دەکرد. ئەم یاداشتە بەرووکەش وادەردەکەوێت کە راستەوخۆ لە

دەوروبەرەکەی هیتلەرەوە دەرچوبێت و لەمیانەی نامە تایبەتەکانی "یەهود لە سایەی رایخ دا . Reichadjudantur" نێـوان هیتلـەرو گەسـتاپۆ ئاشـکرا بـوە، ئـەم وریاکردنەوەیـەی تیـا بەدیدەکرێ: نابێت هیملەر بکرێتە سکرتێری گشتی دەوڵەت لە وەزارەتی ناوخۆدا، چونکە لەم حاڵەتەدا ناتوانێت ببێت بە "سەرکردەیەکی سیاسی"و سەرئەنجام لە حیزبدا دەبێت بە کەسێکی نامۆ" لێرەدا پرەنسیپی یاسایەك بەدیدەکەین کە پەیوەندی نێوان حیزب و دەوڵەت رێکدەخات: "نابێـت کارمەنـدێکی پایەبڵنـدی حیـزب Reichsleiter، کارمەنـدێکی پایـە بڵنـدی دەوڵـەت Reichminister حوکمی بکات"

(یاداشـتەکە بێبـەرواو بێـواژوە بەناونیـشانی Die geheime staatpolizei، لـە بەڵگەنامەکانی کتێبخانەی هۆڤەر پەیدا دەکرێ، بەڵگەنامەی پ. ویدمان).

21ـ بروانە " کورتە راپۆرتێك دەربارەی چالاکی نوسینگەی رۆزنبۆرگ بۆ کاروباری تایبەتی دەرەوەی حیزب لە ساڵی 1933 تا 1943" هەمان سەرچاوە، جلدی سێیەم، ل27.

22ـ ئـەم ئیدارەیـە بـە فـەرمانی رێبـەر لـە 12/ تـەموز/ 1942، دامـەزرا. بروانـە Verfugungen, Anordnungen, Bakntgaben سەرچاوەی پێشو. ژمارە ا، 42/54.

23ـ "لەپشت حکومەتی رووکەش، حکومەتێکی واقیعی هەبو"، هەروەکو ڤیکتۆر کراڤچینکۆ لـە "دەزگـای پۆلیسی نهێنی" بەدیـدەکات، ("مـن ئـازادیم هەڵبـژارد: ژیاننامـەی ئەفـسەرێکی سۆڤێتی"، نیویۆرك، 1946، بەشی سێیەم، ل111).

24ـ بروانـە ئارسـەر رۆزنبـۆرگ، "مێژووی بۆلشەفیك"، لەنـدەن، 1934، بەشـی یازدەهـەم، "لەراستیدا دوو دەزگای سیاسی لە روسیا بە شێوەیەکی هاورێك پێکەوە کاردەکەن (حکومـەتی لەیبوکی سۆڤێتەکان و حکومەتێکی واقیعی حیزبی بۆلشەفیك)"

25ـ دویـچەر، سەرچـاوەی پێـشو، ل255ـ 256، راپۆرتەکـەی سـتالین لـە دوازدەهـەمین کۆنگرەی حیزبدا، دەربارەی نوسینگەی سکرتاریەتی حیزب، لە یەکەم ساڵی دەست بەکاربونی وەك سکرتێری گشتی، بەمشێوەیە کورتدەکاتەوە: "لەساڵی پێشودا لە 27٪ حاکمی هەرێمەکان ئەندامی حیزب بون. بەڵام ئەمرۆ لە 53٪ یان کۆمۆنیستن. رێژەی کۆمۆنیستەکانی ئیدارەی هەرەوەزی لە 5٪ بۆ 50٪ بەرزبۆتەوە، لە ریزەکانی سوپاشدا رێژەیان لە 16٪ بۆ 24٪ زیادی کردوە" سەبارەت بە هـەمو دەزگاکانی دی هـەمان دیاردە بەدیـدەکرا کـە ستالین وەك "هەڵقەی پەیوەندی نێوان حیزب و میللەت" دەیبینی.

26ـ ئارسەر رۆزنبۆرگ، سەرچاوەی پێشو.

27ـ ماونز، سەرچاوەی پێشو، ل12

28ـ یاسـازان و ئەفسەری راوێژکاری پێشەوا، ر.هـۆهن R. Hoehn بەم وشـانەی خـوارەوە گوزارشـت لـەم بیرۆکەیـە دەکـات: "شـتێکی دی هەیـە کـە پێویـستە بیـانی و ئەڵمانیـەکان خـووی

پێوەبگرن، ئەویش ئەرکی پۆلیسی نهێنیە... ئەم ئەرکەش خرابووە ئەستۆی کۆمەڵە کەسێکی سەر بە بزوتنەوە، ئەوانەی دەبێ هەمیشە ریشەیان لە بزوتنەوەدا هەبێت. لەراستیدا دەستەواژەی پۆلیسی دەوڵەت گوزارشت لەم واقیعە ناکات، بۆیە نابێت لێرەدا ئەوەندە پێی لەسەر دابگیرێت." (Grundgragen der deutschen politizei). راپۆرتێك دەربارەی دانیشتنەکەی دەستور بۆ کۆمیتەی یاسای پۆلیسی تایبەت بە ئەکادیمی دادگای ئەڵمانیا. 11/ تشرینی یەکەم/ 1936، هامبۆرگ، 1937، لەگەڵ بەشداربونی فرانك، هیملەرو هۆهن).

Report on the constitutive session of the committee on police law of the Academy for german law.

29ـ بۆ نمونە، هانز فرانك، ساڵی 1939 لە کتێبی ماف و حوکم و ساڵی 1941 لە دەقێکی دی بەناوی تەکنیکی دەوڵەت هەوڵیداوە بەرپرسیارییەت زۆر بەجودایی سنور بەند بکات و رێگە لە "ئانارچیستی دەسەڵات" بگرێت. هانز لە کتێبی دووەمدا پێیوایە "گرەنتی ئاسایی"، لە "تایبەتمەندی حکومەتی لیبراڵ نیە"، هەروەها پێویستە ئیدارەش هەروەکو جاران لەژێر فەرمانڕەوایی یاساکانی رایخ بمێنێتەوە، یاسایەك کە لە بەرنامەی حیزبی ناسیونال سۆسیالیستەوە سروش و رێنمایی وەردەگرێت. لەبەر ئەوەی هیتلەر دەیویست بە هەر نرخێك بوە رێگە لە هەر سیستمێکی یاسایی نوێ بگرێت، بۆیە هەرگیز بەرنامەی حیزبی بەرەسمی نەناساند. هیتلەر بەچاوی سوکەوە تەماشای ئەو ئەندامانەی دەکرد کە گوێیان لەو جۆرە پێشنیازانە دەگرت و پێیوابو ئەوانە بۆ "هەتا هەتایە بە رابردوە پەیوەستن" و لەو جۆرە خەڵکانەن کە "ناتوانن لە سێبەری خۆیان هەنگاوی زیاتر بنێن" (فیلیکس کیرستین، Topenkopfund True، هامبۆرگ).

30ـ "ئەم 32 کەرتە Gaue هەرگیز لەگەڵ مەڵبەندە سەربازی یا ئیدارییەکان نەدەگونجان، هەروەها لەگەڵ 21 لقەکەی یەکەی هێرش و 10 ناوچەکەی دەستەی پاراستن و 23 بازنەکەی لاوانی هیتلەریش نەدەگونجان.. ئەوی مایەی سەرنج ئەوەیە کە بەڵگەیەك بۆ ئەو جیاوازی و بەیەکاچونە نیە" رۆبەرتیس، سەرچاوەی پێشو، ل98.

31ـ بەڵگەنامەی نۆرمبۆرگ (p.s.3063)، سەنتەری دیکۆمێنتی یەهود لە پاریس. ئەم بەڵگەنامەیە، راپۆرتێکی دادگای باڵای حیزبە دەربارەی "روداو و رێورەسمی دادگای باڵای حیزب کە پەیوەست بو بە خۆپیشاندانەکانی دژە یەهود لە 9/ تشرینی دوەم/ 1938" لەسەر رۆشنایی ئەو بەدواداچون و لێکۆڵینەوانەی پۆلیس و نوسینگەی وەزارەتی داد ئەنجامیان دابو، دادگای باڵا گەیشتە ئەو ئەنجامەی: "رێنماییە سەرزارەکیەکانی دەزگای راگەیاندنی رایخ، پێویستە رێبەرانی حیزب بەمشێوەیە لێی تێبگەن: حیزب نایەوێت لەبەرامبەر خەڵکانی دەرەوەی بزوتنەوە وەك دینەمۆی خۆپیشاندانەکان دەربکەوێت، بەڵام لە واقیعدا رێکخستن و رێبەرایەتی کردنی خۆپیشاندانەکان دەکەوێتە ئەستۆی حیزب... پشکنینی نوێی کادرە

فەرماندەییەکان ئەوەی دەرخستوە... نازییەکی چالاكو مەشقدیدە لە پێشئەوەی بزوتنەوە دەسەڵات بگرێتە دەست، بەو شێوەیە راهاتبو کە ئەو کارنامانەی حیزب نایەوێت وەك رێکخەر رۆڵی تیا دەربکەوێت، زۆر بەراشکاوی‌و بە وردەکارییەوە دەرناچێت. کەواتە راهاتبو لەسەر ئەوەی رەنگە بڕیارێك مانایەکی زیاتری لە ناوەرۆکە سەرزارەکییەکەی هەبێت، هەروەها ئەم مەسەلەیە سەبارەت بە بڕیار بەدەستەکانیش کەم‌و زۆر هەر جۆرە بو، بڕیار بەدەست دەبێ لە پێناوی بەرژەوەندی حیزب هەمو شتێك لەبڕیارەکەی نەدرکێنێت‌و تەنها بەشێوەیەکی نادیار ئاماژە بە مەبەستی فەرمانەکەی بدات. بۆ نمونە بەپێی ئەو رێنماییانە تەنها گرونسپانی یەهود بە کوشتنی فۆم راس، هاورێی حیزب تاوانبار ناکرێت، بەڵکو دەبێ هەمو یەهود تاوانبار بکرێت، پێویستە هەمو خەڵکی دەمانچە هەڵگرن... لێرە بەدواوە دەبێ هەمو ئەندامێك بزانێت چ کارێك ئەنجام دەدا، ئەم فەرمانە لەلای زۆرێك لەسەرکردەکانی خوارەوەی حیزب بەو مانایە بو کە پێویستە لە بەهای خوێنی ئەو هاورێ حیزبییەی سەرەوە، خوێنی هەمو یەهود برێژرێت. کۆتایی ئەو راپۆرتە زۆر سەرنجڕاکێشە کە تیایە دادگای باڵای حیزب بەئاشکرا ئەم رەوشە ئاوارتە دەکات: "ئەوەش مەسەلەیەکی دیە کە لە پێناوی بەرژەوەندی رێبازەکە، رژێم پێی وابێت، ئەو فەرمانە نابێت دوبارەبێتەوە کە دیدی نادیارو ئاڵۆزی تیایە‌و بەئومێدی ئەوە دەردەکرێت تا خودی وەرگر لە نیازی بڕیاردەرەکەی تێبگات‌و بەپێی ئەوەش رەفتار بکات. لێرەدا ئەو خەڵکانەی بەپێی وەسفی هیتلەر "ناتوانن لەسێبەری خۆیان هەنگاوی زیاتر بنێن"و لەسەر رێوشوێنی یاسایی پێدادەگرن، لەوە تێناگەن کە ئەمە فەرمان نیە، بەڵکو ویستی پێشەوایە‌و لە یاسا مەزنترو باڵاترە. ئیدی لێرەدا جیاوازی نێوان زەینی پێکهاتەی دەستەبژێرو پێکهاتەی کارگوزارانی حیزب، زۆر روون‌و ئاشکرا بەدیاردەکەوێت.

32. بیست لە هەمان کتێبدا، بەمشێوازە مەسەلەکە بەیاندەکات: "تا ئەو شوێنەی پۆلیس ویستی رێبەر جێبەجێ دەکات، کارەکانی لە چوار چێوەی قانوندا جێبەجێ دەکات، بەڵام ئەگەر ئیرادەی رێبەر پێشێل بکرێ، ئەوا خودی دەزگای پۆلیس لەو پێشێل کردنە بەرپرسیار نیە، بەڵکو ئەندامێکی پۆلیس بەرپرسیارێتی ئەو پێشێا کردنە، هەڵدەگرێ.

33. بڕوانە تێبینی ژمارە 31.

34. ساڵی 1933، لەدوای گرگرتنی ئەنجومەنی نوێنەرانی رایخ، "دەسەڵاتی سەرکردەکانی یەکەی هێرش، لە دەسەڵاتی نوێنەری هەرێمەکان (Gauleiter) گەورەتر بو، تەنانەت رەتیان دەکردەوە گوێڕایەڵی لە گورینگ بکەن. بڕوانە لە کارخستنی رۆدۆڵف دایلز، دانپیانانی سوێند خۆرەکان، لە کتێبی "پیلانگێری نازی"، بەشی پێنجەم، ل224، دیلز لەسەردەمی گۆرینگدا فەرماندەی پۆلیسی سیاسی بو.

35. فەرماندەکانی یەکەی هێرش لە داگرتنی پلەو پایەو دەسەڵاتیان لە زنجیرەی هەرەمی نازیدا زۆر تورەو بێزار بوون و ئەندامەکانیان بە ئاتومێدی هەوڵیاندەدا رووکەش بپارێزن. لە گۆڤارەکانی S. A. Mann و Das Arelui و گۆڤارەکانی دی، گەلێك ئاماژە دەبینرێ کە چۆن هێندێك کەرەت بەپێچ و پەنا و هێندێك کەرەتی دی بە ئاشکرا بەشێوازێکی عەبەسی پێشبڕکێیان لەگەڵ دەستەی پاراستن دەکرد. لەوانەش گرنگتر، کاتێك یەکەی هێرش لە ساڵی 1936، هەمو دەسەڵاتێکی لە دەست دابو، هیتلەر بەمشێوەیە دڵنەوایی دەکردن: "هەمو شتێکی ئێوە لەمنەوەیە، هەمو شتێکی منیش لە ئێوەوەیە" بڕوانە ئێرنست بایەر، Die. S. A، بەرلین، 1938، لە کتێبی پیلانگێری نازی وەرگیراوە، جلدی چوارەم، ل782.

36. زۆرنبۆرگ لە گوتارەکەی حوزەیرانی 1941، دەڵێت: "بە بڕوای من ئەرکی سیاسیمان وادەخوازێت... ئەم میللەتانە لە نمونەی دیاریکراوی جەستەی سیاسیدا رێکبخەین... لە بەرامبەر مۆسکۆ رایانبگرین" لەگەڵ یاداشتە بێبەروارەکەی ئیدارەی ناوچە داگیرکراوەکانی ئەوروپای رۆژهەڵات، بەراورد بکە کە تیایە هاتوە: "لەدوای شکست و لێکترازانی یەکێتی سۆڤێت، هیچ پێکهاتەیەکی سیاسی لەناوچەی رۆژهەڵات نامێنێتەوە... لەدوایشدا نابێت بە هاوڵاتیبونی دانیشتوانەکەیان قابیل بن"

Trial of the Major war criminals, Nurenburg, 1947 XXVI, p. 616 et 604 repectivement.

(دادگاییکردنی تاوانبارانی جەنگی مەزن، نۆرمبۆرگ، 1947، بەشی 26، 604 تا 616).

37. "وتەکانی سەرخوانی هیتلەر"، بۆن، 1951، ل213. بە گشتی هیتلەر مەبەستی لەو گەورە فەرمانبەرە نازیانە بو کە بەرامبەر بە ئاسودەیی کوشتنی ئەو کەسانەی بە "خڵتەی مرۆڤایەتی" وەسفدەکران، دەسڵەمینەوە" (Gesox) (بڕوانە ل248 و لاپەڕە جیاوازەکانی دی).

38. بۆ زانینی زیاتر لەسەر فرەیی رێکخراوە حیزبیە بەناوبەکاچوەکان، بڕوانە Rang – und organisationliste der N. S. D. A. P stuttgart, 1947, et Nazi conspiracy, 1, 178

ئەم کتێبەی دوایی چوار توێژی گەورە دیاریدەکات:

1. Gliedderungen der N. S. D. A. P لە پێشنەوەی نازییەکان دەسەڵات بگرنە دەست بوونی هەبوە.

2. Angeschlossene verbabde der N. S. D. A. P ئەو کۆمەڵانە دەگرێتەوە کە پێکەوە هاوکاریان دەکرد.

3. Betreute organisationen der N. S. D. A. P

4. Weitere nationalsozialistische organisationen

مرۆڤ لەو هەمو توێژانە بە نزیکەیی رێکخراوە جۆراوجۆرەکانی خوێنکاران، ژنان، مامۆستایان و کرێکاران بەدیدەکات.

39. هیتلەر ڕێکخستنی دیوئاسای کاروباری گشتی کە لە پێشدا "ئۆدت" سەرۆکایەتی دەکردو پاشان بە ئەلبێر سپێر سپێردرا، لە دەرەوەی هەمو هەرەمییەکی حیزبو لقەکانیەوە، دروست کردبو. ئەم ڕێکخستنە دەکرا لەدژی دەسەڵاتی حیزب یا ڕێکخستنەکانی حیزب بەکار بهێنرێ. شایانی باسە، سپێر لە کۆنگرەی ساڵی 1942دا، ئەوەندە ئازایەتی نواندبو کە نەک هەر دیدو سەرنجی خۆی بەرامبەر بە هیتلەر دەبڕێت بەوەی ئەستەمە سیستمی بەرهەمهێنان لە سایەی فەرماندەیی هیملەردا ڕێکبخرێ، بەڵکو داوایشی کرد بو ئیدارەی کاروباری ئۆردوگا زۆرەملێکانی بەخۆی بسپێردرێت. بڕوانە پیلانگێری نازی، جلدی یەکەم، ل916 . 917.

40. بۆ نمونە کۆمەڵەیەکی بێبەهاو گومناوی وەك "N. S. K. K" (ئەنجومەنی ئۆتۆمبێل سازانی نازی کە ساڵی 1930 دامەزرا)، لەناکاو ساڵی 1933 بالای کردو گەیشتە ئاشتی پێکهاتەی دەستەبژێری حیزبو بوە یەکەیەکی سەربەخۆی حیزبو هەمان جیاکاری (امتیاز) دەستەی پاراستنو یەکەی هێرشی پێدرا، ئەم بالاکردنە لە زنجیرەی هەرەمی حیزبیدا هیچ بەرهەمێکی گرنگی نەبو، بەڵکو تەنها چاودێرێکی تازە بۆ دەستەی پاراستنو یەکەی هێرش داتاشرا.

41. ف. بێکو، و. گۆدین، هەڵمەتی پاکتاوکردنی ڕوسیاو قسەلێدەرهێنان، 1951، ل153

42. هەمان سەرچاوە، ل159، بە پێی ڕاپۆرتەکانی دی، گەلێك نمونەی جیاواز لەسەر زۆری بێسەروبەرەیی دەزگاکانی پۆلیسی سۆڤێت هەیە، بە تایبەتی کۆمەڵە ناوچەیی و خۆجێیەکانی ڕێکخستنی لیژنەی میللی بۆ کاروباری ناوخۆ کە هەر یەکەیان سەربەخۆ لەوی دی کاریدەکردو لە تۆڕە ناوچەیی و خۆجێیەکاندا لایەنگرو کارمەندی تایبەتی بەخۆیان هەبو. بۆیە شتێکی سروشتیە زانیاریمان لەسەر بارودۆخی ڕوسیا، بە تایبەتی ئەوەی پەیوەندی بە وردەکاری ڕێکخستنەوە هەبێت، بە بەراورد لەگەڵ ئەڵمانیای نازیدا، کەمتر بێت.

43ـ بەپێی گەواهینامەی یەکێك لە کارمەندە کۆنەکانی هیملەر (پیلانگێری نازی، جلدی شەشەم، ل461)، "یەکێك لە تایبەتمەندییە بە ڕاییەکانی هیملەر ئەوە بو کە لەیەککاتدا دوو کەسی بۆ ئەرکێك ڕادەسپارد"

44. هانز فرانك لە نامەیەکی ئاراستەکراودا کە لەسەرەوە باسی لێوەکراوە (بڕوانە تێبینی ژمارە 29)، ئەوەی ڕونکردۆتەوە کە تا چ ئاستێك دەیەوێت باری بزوتنەوە جێگیر بکات. سکاڵا جۆراوجۆرەکانیشی وەك فەرمانداری گشتی پۆلۆنیا، بەڵگەیە لەسەر تێنەگەیشتنی ئارەزووە ناسودگەراکانی سیاسەتی نازی. ئەو تێناگەیشت بۆچی لەجیاتی لەناوبردنی میللەتە ژێر دەستەکان، سود لە بوونیان وەرنەگیرێت. هەمان شتیش لەسەر ڕۆزنبۆرگ پیادە دەبێت کە بەگوێرەی دیدوبۆچونی هیتلەر نەدەکرا پشت بە مەسەلە ڕەگەزەییەکان ببەسترێت، چونکە ئەو دەیەویست دەوڵەتی بلۆك لە ناوچە داگیرکراوەکاندا دامەزرێنێتو دواجاریش لەو تێناگەیشت کە ئامانجی سیاسی هیتلەر لەناوبردنی دانیشتوانی ئەو ناوچانە بو.

45ـ چەمکی "ئیماراتی بچوك" كە "هەرەمی دەسەڵاتی لە دەرەوەی چواچێوەی یاسا پێکدەهێناو هیتلەریش لە لوتکەی ئەو هەرەمە بێت"، بیروکەی رۆبێرت هـ. جاکسۆن بو، بڕوانە بەشی دوازدەهەمی کتێبی پیلانگێری نازی. هیتلەر بۆ ئەوەی بەر لەدامەزراندنی دەوڵەتێکی دەسەڵاتگەری لەو جۆرە بگرێت، ساڵی 1934 ئەم فەرمانەی دەرکرد: "شێوەی ئاخاوتنی Mein Fuhrer، تەنها تایبەتە بە فوهرەر، بۆیە لێرەدا هەمو سەرکردەکانی N. S. D. A. P. ئاگادار دەکەمەوە کە ڕێگەیان پێنادرێت چ بەزارەکی یا بەنوسراو سود لەم شێوە ئاخاوتنە وەربگرن و تەنها بەهاوریی حیزب یەکتری بانگ بکەن"

Voir verfugunen, Anordnungen, Bekamtgaben, op. cit, decret du 20 aout. 1934

46. بڕوانە کتێبی organizations buch der N. S. D. A. P

47. بڕوانە خشتەی 14، جلدی سێیەم، "پیلانگێری نازی"

48. هەمو شێوەکانی سوێندخواردن لە حیزب و پێکهاتەکانی دەستەبژێر بەناوی خودی هیتلەرەوە ئەنجام دەدرا.

49. لەم بارەیەوە هیملەر لە پایزی 1944، یەکەمین هەنگاوی نا، کاتێك بە لێهاتویی خۆی فەرمانیدا کورەکانی گاز هەڵوەشێنێتەوەو کوشتنی بە کۆمەڵ رابگرێت. هیملەر ئەو کارەی بۆ ئەوە کرد تا گفتوگۆی ئاشتی لەگەڵ حکومەتە رۆژئاواییەکان دەست پێبکات. ئەوەی گرنگ بێت، ئەوەیە خودی هیتلەر بەروکەش زانیاری لەسەر ئەو ئامادەکارییانە نەبو، کەسیش ئازایەتی ئەوەی نەبوە پێی بڵێت: یەکێك لە گرنگترین ئامانجەکانی جەنگ وازی لێهێنراوە. بڕوانە لیۆن پۆڵیاکۆڤ، نامیلکەی کینە، 1951، ل232.

50ـ بە مەبەستی رووداوەکانی دوای مردنی ستالین، بڕوانە هاریسۆن ئی. سالیزبیری، ئەمریکییەك لە روسیا، نیویۆرك، 1955

51ـ بڕوانە شیتەڵکارییە نایابەکەی بونیادی پۆلیسی نازی لە کتێبی پیلانگێری نازی، بەشی دوەم، ل250، بەتایبەتیش ل256.

52. سەرچاوەی پێشو، ل252.

53. فرانز نیومان، سەرچاوەی پێشو، ل251 دەپرسێت: "مایەی گومانە ئەڵمانیای نازی بە دەوڵەت دابنرێ، بەڵکو ئەم حکومەتە زیاتر لە کۆمەڵێك چەتە دەچێت کە سەرکردەکانیان هەمیشە ناچارن سەرباری ناکۆکی و ناتەبایی نێوانیان، پێکەوە رێکبکەون" بەرهەمەکانی کۆنراد هایدن دەربارەی ئەڵمانیای نازی باشترین نمونەیە لەسەر ئەو حکومەتەی چەتە پیادەی دەکات. دەربارەی داروودەستە نزیکەکەی هیتلەریش نامەکانی بۆرمان کەلەلایەن تریڤۆر رۆپێر بڵاوکراوەتەوە، لەم بارەیەوە زۆر روون و ئاشکرایە. لەدادگاییکردنی پزیشکاندا (The united states Vs, karl Brandt et al, audiennce 13,mai 1947) ڤیکتۆر براك، گەواهی لەسەر

ئەوە دەدا، ساڵی 1933 بۆرمان بەبێ هیچ گومانێك بەفەرمانی هیتلەر گروپێکی رێکخست لەسەروی دەوڵەت و حیزبەوە چالاکی دەکرد.

54. ئەوەش بەراورد بکە بە گفتوگۆکەی نوسەر لەسەر مەسەلەی گوناهی ئەڵمانیا: "گوناهی سیستماتیك" گۆڤاری "یەهودی هارتخوب Jewish Frontier." کانونی دوەم / 1945

55ـ گوتارەکەی هیتلەر لە 23/ تشرینی دوەم/ 1939 لە "دادگاییکردنی تاوانبارە مەزنەکانی جەنگ" وەرگیراوە، جلدی 26، ل332، واقعییەتی هیستیریانەی ئەو وتەیەی سەرەوە لە گوتەکەی هیملەر لە کۆنگرەی شارەوانیەکانی پۆزن لە ئازاری / 1944، بەجوانی روندەبێتەوە (دەکرێ وێنەیەکی لە بەڵگەنامەکانی کتێبخانەی هۆڤەر، دۆسیەی هیملەر، فۆڵدەری 332). لە گوتارەکەیدا دەڵێت: "ئێمە دەتوانین چ بەهایەك بە مێژوو ببەخشین؟ بەهای میللەتی خۆمان... دوەم شت کە دەمەوێت بیڵێم و هەمیشە وتومە ئەوەیە، گەورەترین بەها لە میللەتەکەشمان مەزنتر بێت، بێهاوتایی رێبەرمان، ئەدلۆف هیتلەرە... بۆ یەکەمین جار لەدوای دوو هەزار ساڵ وەك رێبەرێکی مەزن بۆ رەگەزی جیرمەنی رەوانە کراوە..."

56. دەربارەی ئەم مەسەلەیە بڕوانە لێدوانەکانی هیتلەر لە "وتەکانی سەرخوانی هیتلەر"، ل253و222: پێویستە فۆهرەری نوێ لەلایەن "ئەنجومەنی پیرانەوە" هەڵبژێردرێت، بەڵام بەگوێرەی پرەنسیپی رێنما لە هەڵبژاردنی فۆهرەردا، دەبێ ئەو کەسایەتیانەی بەشداری لە هەڵبژاردن دەکەن، بەدرێژایی رێورەسمی هەڵبژاردن هیچ گفتوگۆیەك لەنێوان خۆیاندا نەکەن. دەبێ لە ماوەی سێ کاتژمێردا حیزب و گەورە فەرمانبەران سوێندی وەفاداری بۆ پێشەوای تازە بخۆن. "هیتلەر هیچ بەرچاوڕوونییەکی دەربارەی ئەو واقیعە نەبو کە هەڵبژاردنێکی لەوجۆرەی سەرۆکی باڵای دەوڵەت، نابێتە مایەی پەیدابونی فۆهرەرێکی بەرجەستە کە شایانی سەرکردایەتی کردنی رایخ بێت"

57. یەکێك لە پرەنسیپە سەرەکیەکانی دەستەی پاراستن کە خودی هیملەر دایرشتبو بریتی بو لە: "هیچ ئەرکێك وەك خودی ئەرك بوونی نیە"

Voir Gunter d' Alguen, Die S.S. Geschichte, Aufgabe und organisation der schutzsffeln der N. S. D. A.P, 1939, in Schriften der Hochschule tur politik.

58ـ بڕوانە داڤید ج. دالێن و بۆریس ئای. نیکۆلایڤسکی، "کاری زۆرەملێ لە روسیا"، 1947، پێیانوایە لەکاتی جەنگدا، ئەو دەمەی بە هۆی سەربازگیرییەوە هێزی کار کەمی کردبو، رێژەی مردنیش لە ئۆردوگاکانی کارکردندا ساڵانە دەگەیشتە لە 40٪. بە شێوەیەکی گشتی بە پێی خەملاندنەکان بەرهەمی کرێکارێکی ئۆردوگا نیوەی بەرهەمی کرێکارێکی ئازاد بو.

59ـ تۆماس ریڤی لە کتێبی "غەنیمەتی ئەوروپا"، ساڵی 1941، ئەوە دەخەملێنێت کە ئەڵمانیا لە ساڵی یەکەمی جەنگدا دەیتوانی خەرجی ئامادەکاری جەنگ لە 1933 تا 1939 دابین بکات.

60. ویلیام ئینستاین، دەوڵەتی نازی، ل257.

61. سەرچاوەی پێشو، ل270.

62. ئەو واقیعەی ئەم گریمانەیە پشت راستدەکاتەوە ئەوەیە کە بڕیاری کوشتنی نەخۆشە بێدەرمانەکان لە رۆژی هەڵایسانی جەنگدا دەرچوە، بەڵام لێدوانەکانی هیتلەر لەسەردەمی جەنگدا، ئەوانەی گۆبڵز لە یادەوەرییەکانی یاداشتی کردوە، مەسەلەکە رۆشنتر دەکاتەوە (رۆژمێری گۆبڵز، لە چاپکراوەکانی لویس. پ. لۆخنز، 1948): "جەنگ دەرفەتی چارەسەرکردنی زنجیرە مەسەلەیەکی بۆ رەخساندین کە هەرگیز لەسەردەمی ئاساییدا لە توانادا نەبو"، سەرئەنجام جەنگ هەر چۆنێك وەسوڕی، "بەدڵنیاییەوە تەنها یەهود دەدۆڕێت" (ل314).

63. فەرماندەیی هێزی سوپا چەندین کەرەت هەوڵیدابو ئەوە بۆ ئۆرگانە جۆرلوجۆرەکانی حیزب رونبکاتەوە کە دەرکردنی فەرمانی جەنگ بەبێ لەبەرچاوگرتنی پێداویستیە سەربازی، مەدەنی یا ئابورییەکان چ مەترسییەك لە دووتوێدا هەڵدەگرێت (بۆ نمونە بڕوانە پۆلیاکۆف، سەرچاوەی پێشو، ل321)، بەڵام تەنانەت زۆرێك لە فەرمانبەرە بڵند پایەکانی نازیش، سەبارەت بەو بارودۆخەی روبەروی دەبونەوە، بەزەحمەت درکیان بە مەترسی پشتگوێ خستنی هۆکارە بابەتی، ئابوری‌و سەربازییەکان دەکرد. زۆرجار بە بێهودە ئاگادار کرابونەوە لەوەی "دەبێ سەرنج‌و تێبینییە ئابورییەکان دوور بێت لە چارەسەرکردنی مەسەلەی یەهود (پیلانگێڕی نازی، جلدی شەشەم، ل402)، تەنانەت کاتێك روبەروی ئەو کارەش دەکرانەوە، ئەوا سکاڵایان دەکرد لەوەی: بەرنامەی نۆژەن کردنەوەیەکی مەزن لە پۆڵۆنیا "راناگیرێت ئەگەر ئەو هەزاران یەهودەی کاری تیادەکەن پەلکێشی ئۆردوگاکان نەکرێن. ئێستاش بڕیار دراوە یەهود لە پرۆژەی چەکسازی دوربخرێتەوە. بۆیە هیوادارم بە زووترین کات ئەم فەرمانە هەڵبوەشێتەوە، ئەگینا بارودۆخەکە بەرەو خراپتر دەروات". ئەم هیواو ئاواتەی هانس فرانك، فەرمانداری گشتی پۆڵۆنیا، چەشنی هیواو ئاواتەکانی دواتری سەبارەت بە پیادەکردنی سیاسەتێکی نەرمتر بەرامبەر بە پۆڵۆنی‌و ئۆکرانیەکان، زۆر بێبەر بو. سکاڵاکانی زۆر پڕبایەخ بون (بڕوانە رۆژمێری ئەو لە پیلانگێڕی نازی، جلدی چوارەم، ل902)، چونکە لەسیمای ئەنتی سودگەرا کە سیاسەتی نازی لەسەردەمی جەنگدا پێدەناسرایەوە، زۆر تۆقیبو. زۆر دەترسم کاتێك جەنگ دەبەینەوە، پۆڵۆنی‌و ئۆکرانی‌و هەمو دەوروبەرەکەیان کەوڵ بکەین"

64. سەرەتا بە تەنها یەکە تایبەتەکانی دەستەی پاراستن. پێکهاتەی یەکەی پێشمەرگ. لە ئۆردوگا زۆرەملێکان کاریان دەکرد. پاشان دەستەی پاراستنی چەکدار جێگەی گرتەوە. لەساڵی 1944 یشەوە، هێزی چەکداری سوپا، لەدوای ئەوەی بەدەستەی پاراستنی چەکدارەوە لکێنرا، لە ئۆردوگاکاندا دەست بەکاربو (بڕوانە کارکەنار کردنی ئەفسەرە دێرینەکانی دەستەی پاراستن لە ئۆردوگای نوینگام، پیلانگێڕی نازی، جلدی حەوتەم، ل211). لەم ناوکۆیەدا یاداشتنامەی ئۆردوگای "ئۆدنانسن" بەناونیشانی "رۆژ لەدوای رۆژ" دەردەکەوێت، لەندەن، 1949، کە تیایە هاتوە چۆن لە ئۆردوگاکانی

گرتنی بە کۆمەڵدا، هەست بە ئامادەگی کارای هێزەکانی سوپا دەکرێ. جێگەی داخ و پەژارەیە ئەم یادداشتە ئەوە روندەکاتەوە کە تیمەکانی سوپا بە ئەندازەی دەستەی پاراستن درندەو دڵرەق بوە.

65. دویچەر، سەرچاوەی پێشو، ل326. ئەمە گوتەی لێبوردەترین ژیاننامەنوسی ناروسی ستالینە، بۆیە کێش و بایەخی تایبەتی خۆی هەیە.

66ـ نازییەکان بە شێوەیەکی تایبەتی پێیان خۆشبو، کارەکانیان بە هەزاران ساڵ هەڵسەنگێنن. وتەکانی هیملەر جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە کە پیاوانی دەستەی پاراستن تەنها "خۆیان بەو مەسەلە ئایدیۆلۆجیانەوە سەرقاڵ دەکەن کە بایەخیان بەدەیان و سەدان ساڵ دەنرخێندرێت" و "خزمەتی کێشەیەك دەکەن، هەر دوو هەزار ساڵ جارێك سەرهەڵدەدا"، بۆیە لەسەرتاسەری تەڵقیننامەکانی دەستەی پاراستندا جیاوازییەکان زۆر بەکەمی دوبارە دەبنەوە.

Hauptamt J Schulungsamt, wesen und Aufogabe der S. S md der polized, p. 160.

لەم ناوکۆیەدا، باشترین سەرچاوە سەبارەت بە فۆرمی بۆلشەفیك، بەرنامەی نێونەتەوەیی کۆمۆنیست بو، ئەو بەرنامەیەی ستالین ساڵی 1928 لە کۆنگرەی حیزب لە مۆسکۆ، دایڕشتبو. ئەوەی لێرەدا مایەی سەرنج و بایەخە بریتیە لەوەی کە یەکێتی سۆڤێت بۆ ئاستی "بنکەو پێگەی بزوتنەوەی جهانی و سەنتەری شۆڕشگێری بالا دەکات و دەبێتە گرنگترین فاکتەر لە مێژووی جهاندا" "پرۆلیتاری جهانی بۆ یەکەمین جار لە مێژوودا لە یەکێتی سۆڤێت دەبێتە خاوەنی نیشتمان"، (و. هـ. چامپرلاین "چاپێکی شین لەقەڵای جهانێکی فەتحکراودا"، 1946، Blue print for world conguest و بەرنامەی نێونەتەوەیی سێیەمیش وەك دەقە ئەسڵەکەی یادکراوەتەوە).

67. ئەم گۆڕانکارییە لە هێمای رەسمیدا دەتوانرێ لە Organisationbuch der N. S. D. A. P، پەیدا بکرێ، ل7.

68. بڕوانە هایدن، سەرچاوەی پێشو، ل722. هیتلەر لە 22/ تشرینی دوەم/ 1937، لە وتاریکیدا بەرامبەر بە رێبەرە سیاسیەکانی ئایندەی نازی لە ئۆردنسبۆرگ سۆنتۆفن، دەڵێت: "نە خێڵی بچوکی گاڵتەجارو نە وڵاتی بچوك، نە دەوڵەت یا رژێمە ستەمگەرەکان... بەڵکو تەنها نەژاد دەتوانێت جهان داگیر بکات. لەگەڵ ئەوەشدا، ئێمە . بەلانیکەمەوە بەمانای وشیارانەی وشە . هێشتا زۆرمان ماوە بۆ ئەوەی بە رەگەز بگەین". (بڕوانە وتەکانی سەرخوانی هیتلەر، ل445). هاورێ لەگەڵ ئەم فۆرمە قەشەنگەی کە بە هیچ شێوەیەك دەستەواژەیەکی راگوزەری نیە، فەرمانی 9/ تەموز/ 1941 بەدیدەکەین، ئەو فەرمانەی هیتلەر بەکارهێنانی چەمکی "رەگەزی ئەڵمانی" لە ئایندەدا قەدەغە کرد، لەبەر ئەوەی ئەم چەمکە دەبێتە مایەی "قوربانیدان بە بیرۆکەی رەگەز لە بەرژەوەندی پرەنسیپی میللی و لەناوبردنی هەمو هەلومەرجێك کە پێشتر چەمکی سیاسەتی رەگەزو نەتەوەی لەسەر بونیات نرابو"

Verfugungen, Anordnungen, Bekanntgaben.

شتێکی روون و ئاشکرایە کە چەمکی رەگەزی ئەڵمانی بەربەستێك لە رێگەی "هەڵبژاردنی رەگەزی" و لەناوبردنی رەگەزی ناشایستە، دروستدەکات و جێبەجێ کردنیان بۆ ئاینده دوا دەخات.

69. هیملەر لەبەر هەمان سۆنگە "هەر زۆر بەخێرایی لە وڵاتە جۆربەجۆرەکاندا دەستیکرد بە رێکخستنی دەستەی پاراستنی جێرمەنی" و بە کارمەندەکانی دەستەی پاراستنی دەوت: "چاوەڕوانی ئەوەتان لێناکەین ببنە ئەڵمانیەکی خۆپەرست، بەڵکو چاوەڕوانی ئەوەتان لێدەکەین ئامانجی نەتەوایەتیتان سەر بە رەگەزو مێژوویی رایخی جیرمەنی بێت" (هایدن، سەرچاوەی پێشو). ئەرکی داهاتوی ئەم رێکخستنە جێرمانییە وادەخوازێت لە رێگەی "فرەیی زاوزێوە"، "بناغەیەکی رەگەزی" ئەوتۆ دروست بکات کە لە ماوەی 20 تا 30 ساڵی ئاینده "چینێکی باڵاتر لەسەرتاسەری ئەوروپا" دروست بکات (گوتارەکەی هیملەر لە کۆبونەوەی فەرماندەکانی دەستەی پاراستن، پۆزن، 1943، پیلانگێری نازی، جلدی چوارەم، ل558).

70. هیملەر، هەمان سەرچاوەی پێشو. ل572.

71. دویچەر لە هەمان کتێبدا قسە لەسەر فرەیی هەستیاری ستالین دەکات بەرامبەر بەگشت تەوژمە دەرونیە شاراوەکان... بە ناوی هەموشیانەوە قسەیدەکرد (292). بە تەنها ناوهێنانی تیورەی "شۆڕشی جهانی" تروتسکی، دەنگدانەوەیەکی ئاگاتامێزو پڕنەفرەتی لە کن ئەوەیەکی ماندوو هەبو... ستالین لە ترسی سەرچڵی و ملدادان بە چارەنوسێکی نادیار کە زۆرێك لە بۆلشەفیکەکانی گرتبووە، راستەوخۆ سودی وەردەگرت. ل291.

72. لەمرووە هیتلەر هەر لەو ساتەوەختەی لەنێوبردنی یەهودی دەست پێکردبو، واتە لە کانونی یەکەمی / 1941، دروشمی "یەهودی پاکیزە"شی بەکاردەهێنا. چەپکێك لە "وتەکانی سەرخوانی هیتلەر"، ل346.

73ـ هیتلەر لە وتەیەکیدا بەرامبەر بە ئەندامانی فەرماندەیی گشتی سوپا (بلۆمبۆرگ، فریتش و رایدەر) و بەرامبەر بە فەرمانبەرە مەدەنییە بڵند پایەکان (نۆرت و گۆرینگ)، لە تشرینی دوەم / 1937، بە خۆیدا رایدەپەرمو بە ئاشکرا بڵێت، پێویستی بە سەرزەمینێکی چۆڵەوانی هەیەو بیرۆکەی چۆکداادان بە میللەتانی دونیاش رەتدەکاتەوە. ئەو مەسەلەیەی سەرەوەش خۆبەخۆ دەبوە مایەی سیاسەتی لەنێوبردنی میللەتانی دی، ئەوەش لە خەیاڵدانی هیچ یەکێك لە گوێگرەکانیدا نەبو.

74. ئەم مەسەلەیە بە دەرچونی فەرمانی ئابی /1934 دەستی پێکرد، بەپێی ئەو فەرمانە پێگەی پاراستن بۆ ئاستی رێکخستنێکی سەربەخۆ لە نێو حیزبی ناسیونال سۆسیالیستی کرێکارانی ئەڵمانیا باڵای کردو فەرمانێکی زۆر نهێنی دی کەلە تەموزی /1938 دەرچو، ئەو بڕیارەی تەکمیل کرد، بە پێی ئەو بڕیارە پێکهاتە تایبەتەکانی دەستەی پاراستن، گروپی مردن و

هێزی تێسرەواندن Verfugung struppen سەر بە سوپاو پۆلیس نەبون. گروپی مردنی دەستەی پاراستن دەبێ "هێندێك ئەرکی دژواری تایبەت کە چییەتی پۆلیسیان هەیە، بە شێوەیەکی باشتر ئەنجام بدات"، ئەمە لە کاتێکدا "تیمەکانی هێزی تێسرەواندن، وەك یەکەیەکی چەکداری هەمیشە ئامادە لەژێر فەرمانی مندا دەبێت"، (پیلانگێڕی نازی، جلدی سێیەم، ل459). لەدوای ئەوەش دوو بڕیاری دی لە تشرینی یەکەم /1939و نیسانی/ 1940 دەرچون کە دوو تێڕوانینی تایبەت بوون لەسەر ئەو مەسەلە گشتیانەی پەیوەندی بە هەمو ئەندامانی دەستەی پاراستنەوە هەبو (سەرچاوەی پێشو، جلدی دوەم، ل184). لەدوای ئەوەش، ئەو بڵاونامانەی لەلایەن دەزگای تەڵقینی ئایدۆلۆجیای دەستەی پاراستنەوە بڵاودەبونەوە، ئەم دروشمانەی لەسەر بو: "تایبەتە بە پۆلیس"، "بۆ بڵاوکردنەوەی گشتی نیە"، "تایبەتە بەسەرکردەو ئەوانەی پەروەردەی ئایدۆلۆجیان دیوە". خرکردنەوەی ئەو کتێب و بڵاونامە نهێنیانەی لەسەردەمی نازیدا بەچاپ گەیەنراون و ڕێوشوێنێکی ئیداری زۆریان تیایە، گەلێك پڕ بایەخە. ئەوەی مایەی سەرنجە ئەوەیە کە لە نێو ئەو بڵاونامە جۆراجۆرانەدا، بڵاونامەیەکی تایبەت بە یەکەی هێرش نیە، ڕەنگە ئەمەش باشترین بەڵگەبێت کە یەکەی هێرش لە دوای ساڵی 1934 لەریزی پێکهاتەی دەستەبژێردا نەماوە.

75ـ ئەمەش بەراورد بکە بە فرانز بۆرکینۆ "Die neue Komintern, in der monat" بەرلین، 1949، هیفت4.

76. نمونەکان هێندە ڕون و ئاشکرایە پێویست بە هێناوەیان ناکات. لەگەڵ ئەوەشدا، نابێت ئەم تاکتیکە تێکەڵ بە بێوەفایی و ناراستگۆیی و بێبڕواییەك بکرێت کە هەمو ژیاننامەنوسانی هیتلەرو ستالین بە سیفاتی بەرجەستەی ئەو دوو کەسایەتیەی دەزانن.

77. بڕوانە بڵاونامەی وەزارەتی دەرەوە کە وەزیری کاروباری دەرەوە لە دەرەوەی وڵات لە بەرواری کانونی دوەم/ 1939 ئاڕاستەی هەمو دەسەڵاتدارانی ئەڵمانیای کردوە. پیلانگێڕی نازی، جلدی شەشەم، ل86.

78. حکومەتی نازی لە ساڵی 1940دا فەرمانێکی دەرکردو بەپێی ئەو فەرمانە هەمو تاوانێك هەر لە خیانەتی مەزنەوە تا "ئەندان و وشەی ناشیرین لەدژی ڕێبەرانی دەوڵەت یا حیزبی نازی"، دەبێ لە ناوچە داگیرکراوەکاندا سزادانەکەی کاریگەری بۆ لەوەو پێشیش (رجعی) هەبێت، ئیدی تاوانبارەکە ئەڵمانی بێت یا نائەڵمانی. بڕوانە جایلز. سەرچاوەی پێشو، بە مەبەستی ئەو ئاکامە کارەساتبارانەی سیاسەتی نازی Siedlungs poletik لە پۆلۆنیا و ئۆکرانیا لە دوای بەجێی هێشتبو، بڕوانە "دادگاییکردنی ..."، سەرچاوەی پێشو، جلدی 26و29.

79ـ ئەم دەستەواژەیە لە کراڤچنکۆ وەرگیراوە، سەرچاوەی پێشو، ل303، لەدوای پاکتاوکردنەکەی 1936 . 1938، بەمشێوەیە دەربارەی بارودۆخی روسیا دەدوێت: "ئەگەر

داگیرکەرێکی بیانی دەستی بەسەر رەورەوەی ژیانی سۆڤێتدا بگرتایە، ئەوا لە رژێمی سۆڤێتی بێبەزەییانەترو دزێوانەتر رەفتاری نەدەکرد"

80 . هیتلەر لە سەردەمی جەنگدا دەیویست یاسایەکی نەتەوەیی دەربارەی تەندروستی بخاتە بواری جێبەجێ کردنەوە: "لەدوای ئەوەی هاولاتیان بە تیشکی X ئازمایش دەکرێن، لەسەر فۆهرەر پێویستە لیستێك لەسەر گشت نەخۆشەکان ئامادە بکات، بەتایبەتی ئەوانەی بەدەست نەخۆشی سینگ‌و دڵەوە دەناڵێنن. بەپێی ئەو یاسا تەندروستیەی رایخ... خێزانە نەخۆشەکان بۆیان نەبو لە نێوخەڵکیدا ژیان بگوزەرێنن‌و ماف زاوزێ کردنیشیان نەبو. بەلام ئایا چی بەسەر چارەنوسی ئەو خێزانانە دەهات، ئەوا پەیوەندی بە فەرمانەکانی دواتری رێبەرەوە هەبو" مرۆڤ پێویستی بە خەیاڵێکی فراوان نەبو تا بزانێت فۆهرەر چ بریارێك دەردەکات. بۆیە ژمارەی ئەو کەسانەی بۆیان نەبو لەنێو دانیشتواندا ژیان بگوزەرێنن، زۆر بەرز بو، بەرادەیەك کە رێژەیەکی گەورەی لە میللەتی ئەڵمانیا پێکدەهێنا (پیلانگێری نازی، جلدی شەشەم، ل175).

81 . بەپێی خەملاندنەکان سەرجەم کوژراوەکانی روسیا لە چوار ساڵی شەڕدا خۆی لە 12 تا 21 ملیۆن کەس دەدا. ئەمە لە کاتێکدا ستالین تەنها لە ماوەی ساڵێکدا نزیکەی هەشت ملیۆن کەسی لە ئۆکرانیا لە نێوبرد. بڕوانە "کۆمۆنیزم بە کردار"، حکومەتی ئەمریکا، واشنتن، 1946، دیکۆمێنتی ژمارە 754، ل140 . 141

بەپێچەوانەی رژێمی نازییەوە کە ئامارێکی وردی بۆ ژمارەی قوربانیەکانی دەکرد، رژێمی روسیا ژمارەیەکی بڕوا پێکراوی لەسەر کوشتنی دەیان ملیۆن مرۆڤ نەبو. لەگەڵ ئەوەشدا، ئەم خەملاندنەی خوارەوەی سۆڤارین، سەرچاوەی پێشو، ل669، لەبەر ئەوەی لە نوسینکەی والتر کریڤسکی . یەوە سەرچاوەی گرتوە، تا ئەندازەیەك راستی تیایە، چونکە والتر راستەوخۆ دەستی بە زانیاری نۆسیەکانی Guepeou دەگەیشت. بە گوێرەی سەرژمێری ساڵی 1937 یەکێتی سۆڤێت، زانایانی ئامار پێشبینی ئەوەیان دەکرد ژمارەی دانیشتوان بگاتە 171 ملیۆن کەس، بەلام لە واقیعدا ژمارەی سەرجەم دانیشتوان لە 145 ملیۆن کەس تێپەری نەدەکرد، ئەم جیاوازییەش ئەوە دەردەخات کە 26 ملیۆن کەس لەنێوچوە، ئەم ژمارەیەش ئەو زیانانە ناگرێتەوە کە لە سەرەوە باسکراوە.

82 . دویچەر، سەرچاوەی پێشو، ل256.

83 . ب. سۆڤارین، سەرچاوەی پێشو، ل305، لە کاتێکدا تیرۆر لە ساڵی 1937، لەچڵەپۆپەدا بو، ئەم وشانە دەداتە پاڵ ستالین: "پێویستە ئەوەندە تێگەیشتنتان هەبێت کە پڕ بەهاترین‌و یەکلاکەرەوەترین گەنجینەی جهان، کادری حیزبە". هەمو راپۆرتەکان ئەوە دەردەخەن کە پۆلیسی نهێنی لە روسیای سۆڤێتدا وەك پێکهاتەی راستەقینەی دەستەبژێری حیزب، تەماشا دەکرا. ئەوەی جێگەی سەرنجە لە سەرەتای 1920دا، کارمەندانی پۆلیسی نهێنی خۆبەخشانە وەرنەدەگیران، بەڵکو

لەنێوریزەکانی حیزبەوە هەڵدەبژێردران، لەسەروی ئەوەشەوە دەزگای پۆلیسی نهێنی نەیدەتوانی لەسەر بنەمای پیشەی رووت کارمەندانی هەڵبژێرێت (بڕوانە بێك. گۆدین، سەرچاوەی پێشو، ل160).

84. هایدن، سەرچاوەی پێشو، ل311.

85. لەبەر رۆشنایی راپۆرتەکانی دوا دانیشتنی حیزبی نازی، هیتلەر لەدوای ئەوەی تێگەیشت کە چیدی ناتوانێت پشت بە دەستەی پاراستن ببەستێت، بڕیاری خۆکوشتنی دا. بڕوانە تریڤۆر رۆپەر، دوا رۆژەکانی هیتلەر، 1947، ل116

86. زۆرجار هیتلەر "پەیوەندی نێوان دەوڵەت و حیزب "ی راڤە کردوەو هەمیشە پێی لەسەر ئەوە داگرتوە کە رەگەز یا "گروپی میللەتێکی یەککرتو"، نەك دەوڵەت، گرنگی سەرەکی هەیە. (بڕوانە گوتارەکەی سەرەوە، لەدوای چاپکردنەوەی بوە پاشکۆی وتەکانی سەرخوانی هیتلەر). هیتلەر، ساڵی 1935 لە وتارێکیدا بۆ ئەنجومەنی حیزبەکان لە نۆرمبۆرگ، بەمشێوەیە پوختەی وتەکانی خستەروو: "دەوڵەت رێبەرایەتی ئێمە ناکات، بەڵکو ئێمە فەرمانڕەوایەتی بەسەر دەوڵەتەوە دەیکەین". کەواتە بە کردەوە شتێکی روون و ئاشکرایە کە دەسەلاتی فەرمان دەرکردن بۆ دەوڵەت، تەنها کاتێك لە تواناداد دەبێت کە دەزگا حیزبیەکان لە دەزگا دەوڵەتیەکان، سەربەخۆ بێت.

otto Gauweler, Rechtseinrichtungen und Rechtsaufgaben der Bewegung, . 87

.1939 ئۆتۆ گوایلەر، بەرلشکاوی ئامارژە بەوە دەکات کە پێگەی تایبەتی هیملەر وەك فەرمانەدەی دەستەی پاراستن و فەرمانەدەی پۆلیسی ئەڵمانیا لەلای فۆهرەری رایخ، پشت بەم واقیعە دەبەستێت: ئیدارەی پۆلیسی "یەکێتییەکی تۆکمەی لەنێوان دەوڵەت و حیزب"دا بەدیهێنابو، ئەو یەکێتییەی خەڵکانێکی زۆر بێهودە هەوڵیاندەدا لە حکومەت پێیبگەن.

88 . لە دەیەی 1920، لە ساتەوەختی راپەڕینی جوتیارانی روسیا، ڤۆرۆ شیلۆف، لەسەرکوتکردنی شۆڕشگێرەکاندا پاڵپشتی سوپای سوری نەکرد، ئەم رودلوەش بوە مایەی دامەزراندنی تیمی تایبەتی (Guepeou)، کە تایبەت بو بە هەڵمەتی سزادان. سیلیگا. سەرچاوەی پێشو، ل95.

89. ساڵی 1935، کارمەندانی گەستاپۆ لە دەرەوەی وڵات 30 ملیۆن مارك. یان وەردەگرت، ئەمە لە کاتێکدا دەزگای سیخوری سەربازی سەر بە سوپای رایخ بودجەکەی تەنها 8 ملیۆن مارك بو. بڕوانە پیار نۆهیلۆڤ، گەستاپۆ، پاریس، 1940، ل11

90. بڕوانە، پیلانگێڕی نازی، جلدی چوارەم، ل616.

91. بڕوانە تێبینی ژمارە 62.

92. مۆریس لاپۆرتی لە کتێبی " مێژووی ئۆخرانا"، پاریس، 1935، بەوپەری وردەکارییەوە، ئامرازی هاندان بە "بەردی بناغەی" بونیاتی پۆلیسی نهێنی لە قەڵەم دەدا، ل19.

لە روسیای سۆڤیتی، هاندان لەوە گەورەتر بو بە تەنها چەکێکی نهێنی بێت بە دەستی پۆلیسی نهێنییەوە، بەڵکو رژێم بۆ هەڵسەنگاندنی رای گشتی وەك میتۆدێکی راگەیاندن پەنای بۆ دەبرد. بێباکی

خەڵك سەبارەت بە بانگەوازە یەك لەدوای یەك و دەورییەکانی ڕژێم بۆ ڕەخنەکردن یا نیشاندانی پەرچەکردار بەرامبەر بە جومگە "لیبرالەکان" لە ڕژێمێکی تیۆردا، بەڵگەیە لەسەر ئەوەی جەماوەر دەیتوانی ئەوە ئاشکرا بکات کە ئەم جموجوڵانە تەنها هاندانێکی رووتەو هیچی دی. لە واقیعدا هاندان کۆپییەکی تۆتالیتاری بو بەمەبەستی هەڵسەنگاندنی رای گشتی.

93. لەم بارەیەوە هەوڵ و کۆششی فەرمانبەرە مەدەنیە نازییەکان بەمەبەستی کەمکردنەوەی دەسەڵات و ستاڤ گەستاپۆ لە ئەڵمانیا زۆر پڕبایەخەو پێویستە یادبکرێتەوە، ئەوانەی پێیان وابو پرۆسەی بەنازی کردنی Nazification وڵات لە قۆناغی پێشوتردا کامڵ بوە. بەڵام هیملەر لەو ساتەوەختەی کە دەیویست گەشە بە دەستەی پاراستن بدات (1934)، ناچار بو دەربارەی مەترسی "دوژمنە ناوخۆییەکان" زیادەڕەوی بکات. بڕوانە پیلانگێڕی نازی، جلدی دوەم، ل259، جلدی پێنجەم، ل205، جلدی سێیەم، ل547.

94. بڕوانە Gallier – Bossiere، نهێنیەکانی پۆلیسی نهێنی فەرەنسا، 1938،ل234.

95. بە هەر حاڵ، کارێکی ڕێکەوت نەبو کە دامەزراندنی ئۆخرانا (پۆلیسی تزاری) لە ساڵی 1880 قۆناغێکی لە چالاکی شۆڕشگێڕانەی بێوێنەی لە روسیا لەگەڵ خۆیدا هێنا. پۆلیسی نهێنی تزاری لە پێناوی ئەوەی شایستەیی خۆی بسەلمێنێت، هێندێك کەرەت خۆی کوشتنی سیستماتیکانەی ئەنجام دەدا، بۆیە کارمەندەکانی "بەبێ خواپیشتی خۆیان، خزمەتی ئایدیایەکیان دەکرد کە خۆیان ریسوایان دەکرد... بڵاوکردنەوەی بڵاونامەیەك و کوشتنی وەزیرێك لە ڕێگەی پۆلیسی نهێنیەوە، یەك ئاکامی هەبو" (م. لاپۆرت، سەرچاوەی پێشو، ل25). بەڵکو لەوەش گرنگتر کوشتنی ستۆلیپین و ڤۆن پلاهف دەستچنی خودی پۆلیس بو. یەکلاکەرەوەترین هۆکار لە نەریتی شۆڕشگێڕانەدا بریتی بو لەوەی کە پۆلیس لە ڕۆژانی ئارامدا "هێزو وزەی شۆڕشگێڕەکانی نوێ دەکردەوەو جۆش و خرۆشی پێدەبەخشین" بڕوانە، هەمان سەرچاوە، ل71. هەروەها بڕوانە برترام د. وڵف: ئەو سێ کەسەی شۆڕشیان دروستکرد، لینین، تروتسکی، ستالین، 1948،و ئەم دیاردەیەی بە "سۆسیالیستی پۆلیس" ناو زەدە دەکرد.

96ـ هانز فرانك کە دواتر بوە فەرمانداری گشتی پۆلۆنیا، جیاوازی نمونەیی لەنێوان کەسێکی "ترسناك بۆ دەوڵەت"و کەسێکی "دوژمن بە دەوڵەت" دانا. ترسناك دەلالەت لە سیفەتی بابەتی دەکات کە سەربەخۆیە لە ویست و ڕەفتاری تاکەکەس، ئەمە لە کاتێکدا "پۆلیسی سیاسی نازی، بە تەنها سەروکاری لەگەڵ کرداری دژ بە دەوڵەت نیە، بەڵکو سەروکاری بە هەر هەوڵێکەوە هەیە . ئیدی ئامانجی ئەو هەڵە هەر چییەك بێت . چارەنوسی دەوڵەت بخاتە مەترسییەوە"

Voir Deutsches verwaltungsrecht, p. 420 - 430

بەپێی وتەکانی ماونز لە کتێبی "پیلانگێڕی نازی وەرگیراوە، جلدی چوارەم، ل881، سەرچاوەی پێشو، ل44: "ڕێوشوێنی ئەمنی بۆ لەناوبردنی کەسە ترسناکەکان، بەمانای

دورخستنەوەی مەترسییە لە گۆڕەپانی کۆمەڵەی میللی، تەنانەت ئەگەر ئەو کەسانەش هیچ تاوانێکیان ئەنجام نەدابێت، ئەم هەنگاوەش بە مەبەستی خۆپارستنە لە مەترسی بابەتی"

97. ر. هۆهن، یاسادانەری نازی، ئەندامی دەستەی پاراستن، دەربارەی رینهارد هایدریش، بەمشێوەیە سەرنجی خۆی یاداشتکردوە، هایدریش پێشنەوەی ببێتە فەرمانڕەوای چیکۆسلۆڤاکیا، یەکێك بو لەخەڵکە نزیکەکانی هیملەر: "وەك تاکەکەس سەیری دوژمنەکانی ناکات، بەڵکو وەك هەڵگری رەوتگەرای ترسناك کە دەوڵەت دەخاتە مەترسییەوە، تەماشایان دەکات، سەرئەنجامیش وەك ئەفەرۆزکراوی کۆمەڵەی نهێنی بەدیاردەکەون"

In Deutsche Allgemeine Zeitung du 6juin 1946; tire de E – kohn – Bramsted, dictatorship and political police, london, 1945.

98ـ ساڵی 1941 لە بارەگای فەرماندەیی گشتی هیتلەر، لە کۆبونەوەیەکی دەستەی فەرماندەییدا، پێشنیاز کرا هەمان رێوشوێن کە یەهودەکانی بۆ ئوردوگا زۆرەملێکان پێڕەوانەکرا، لەسەر دانیشتوانی پۆڵۆنیاش پیادەبکرێ: دەکرێ ئەو رێوشوێنانە بە کەمێك گۆڕانکارییەوە لەسەر بارودۆخی پۆڵۆنییە بە رەچەڵەك ئەڵمانیەکانیش پیادەبکرێ، هەروەها بەپێی ئەو بڕیارە هەمو پەیوەندییەکی سێکسی نێوان ئەڵمانی و پۆڵۆنیەك حوکمی لە سێدارەدانی لەسەر بو. دەبێ پۆڵۆنیەکانیش وەك یەهودەکان کە نیشانەی ئەستێرەی زەردیان دادەنا، نیشانەی (P) دابنێن. بڕوانە پیلانگێری نازی، جلدی هەشتەم، ل237،و رۆژژمێری هانس فرانك، سەرچاوەی پێشو، جلدی 29، ل683.

بە هەرحاڵ دەبوایە پۆڵۆنیەکان هەست بەدڵەڕاوکێ بکەن کە لە دوای کۆتایی هاتنی پاکتاوکردنی یەهود، چییان بەسەر دێت (پیلانگێری نازی، جلدی چوارەم، ل916). سەبارەت بە نەخشەکانی هیتلەریش لەسەر میللەتی ئەڵمانیا، بڕوانە پەراوێزی ژمارە 80.

99. بێك و گۆدین، سەرچاوەی پێشو، ل87، قسە لەسەر "تایبەتمەندی بابەتی" دەستگیرکردن دەکەن لە یەکێتی سۆڤێتدا، لەنێو ئەو تایبەتمەندیانەشدا ئەندامێتی بو لە ریزی پۆلیسی نهێنیدا (ل153). وردبینی فیکر سەبارەت بە زەرورەتی گرتنی بابەتی و پێویستی دانپیانان، دەشێت زیاتر لە هەمو کەسێك لە ئەندامانی پۆلیسی نهێنی چاوەڕوان بکرێ. ئەندامێکی دەستگیرکراوی پۆلیسی نهێنی بەمشێوەیە دەدوێت: "سەرکارەکانم، من و پیشەکەم بە باشی دەناسن، بۆیە ئەگەر حیزب و دەزگای پۆلیسی نهێنی پێویستیان بەم دانپیانانەی من بێت، ئەوا حەتمەن بەڵگەی شیاویان لەبەردەستە بۆ ئەوەی بەمجۆرە رەفتار بکەن. لەبەر ئەوەش من وەك هاوڵاتییەکی بە ئەمەکی سۆڤێت، ئەرکم ئەوە نیە سەرپێچی لە دانپیانانێکی لەو جۆرەدا بکەم..." (هەمان سەرچاوەی، ل231).

100ـ ئەم حاڵەتەش لە فەرەنسا زۆر باو بو، بە جۆرێك وەزیرەکان لە ترسی دۆسیە نهێنیەکانیان کە پۆلیسی نهێنی لەلای خۆی پاریزگاری لێدەکرد، هەمیشە بە ترسەوە دەژیان. سەبارەت بە بارودۆخی روسیای تزاریش بڕوانە لاپۆرت، سەرچاوەی پێشو، ل22ـ 23:

"سەرئەنجام ئۆخرانا دەسەلاتێکی زۆر بەرفراوانتری لە دەسەلاتی دەوڵەت پیادە دەکرد... تەنانەت ئۆخرانا... ئەو زانیاریانەشی بە تزار دەدا کە خۆی مەبەستی بو بیزانێت"

101ـ بەپێچەوانەی ئۆخراناوە کە دەوڵەتێکی لەناو دەوڵەت پێکدەهێنا، Guepeou دەزگایەك بو لە حکومەتی سۆڤێتدا... لەچاو ئۆخرانا سەربەخۆیی چالاکی کەمتر بو. (رۆجیە بالدۆین، "پۆلیسی سیاسی"، ئینسکلۆپیدیا . موسوعە . زانستی کۆمەڵایەتی).

102. ئەم حیکایەتەی خوارەوە، لەسەر چەمکی "گومانلێکراو"، مانایەکی نمونەیی هەیە. پۆبیدۆ نۆستیف لە "ئۆتۆکراسی روسیا: یادەوەری سیاسی"، نامە رەسمیەکان، بەڵگەنامە بلاونەکراوەکان، 1881 . 1894، پاریس، 1927 لە ئۆخرانا، لەمەڕ داوایەك کە پارێزەرێکی یەهود دەیویست داواکە بە قازانجی نوێنەرگرەکەی (موکل) تەواو بکات، داوا لە جەنەراڵ شیریڤین کرا لە بەرژەوەندی لایەنی دوەم کە خانمێکی روسی بو خۆتێوەردان (تدخل) بکات، چونکە خەریك بو کێشەکەی دەدۆڕاند. جەنەراڵی ناوبراو دەڵێت: "هەر لەهەمان شەودا، بڕیاری گرتنی ئەو یەهودییە نەفرەتییەم دەرکرد بەبیانوی ئەوەی لە رووی سیاسیەوە کەسێکی گومانلێکراوە... هەمان کار دەربارەی هەمو یەهودییەکی بۆگەن ئەنجام دەدەم کە ئەمرۆ بێگۆناهە، وەلێ دوێنێ و سبەینێ گوناهکار بوەو دەبێت"

103. تاوان لە دادگاکانی مۆسکۆدا: "جەختی دەکردەوە لەسەر... پێشبڕکێی فراوانکردنی تاوانبارکردنە لەتواناکان، پێشبڕکێیەك کە بە شێوەیەکی زۆر پێکەنیناوی، شێوا بو. بەزۆری هێڵەگشتیەکانی شیکردنەوەی لۆجیکی ستالین بەمشێوەیە بو: رەنگە بیانەوێت لە رێگەی قۆستنەوەی قەیرانێك، سەرنەگومم بکەن. منیش بەوە تاوانباریان دەکەم کە هەوڵی دەست پێشخەرییەکی لەو جۆرەیان داوە... گۆڕانکاری لە حکومەت توانای جەنگی روسیا لاواز دەکات، ئەگەر لەو کارەیان سەرکەوتو بونایە، رەنگە پەیمانی ئاشتیان لەگەڵ هیتلەردا مۆربکردایە، تەنانەت دەستبەرداری بەشێك لە خاکی روسیاش دەبون... بۆیە منیش هەر لە ئێستاوە بە هاوپەیمانی خیانەتئامێزو وازهێنان لە بەشێکی خاکی روسیا، تاوانباریان دەکەم" ئەمەش لێکدانەوەیەکی درەخشانی ا. دویچەرە لەسەر دادگاییەکانی مۆسکۆ. هەمان سەرچاوە، ل377. دەتوانین نمونەیەکی شایستە لەسەر فۆرمی نازیزم دەربارەی تاوانی لەتوانا (مومکین) لە هەمان کتێبی هانس فرانك، پەیدا بکەین: "لیستێکی تەواو لەسەر ئەو هەوڵانەی "هەڕەشە لە دەوڵەت" دەکەن، هەرگیز ئامادەناکرێ، چونکە ئەستەمە پێشبینی ئەوە بکرێ لە ئایندەدا چ مەترسییەك هەڕەشە لە رێبەرو میللەت دەکات" (پیلانگێڕی نازی، جلدی چوارەم، ل188).

104ـ بەدڵنیاییەوە ئامرازەکانی تاوانبارکردن، بە تەنها لەسەر نەریتی پۆلیسی فرەنسی قۆرخ نیە. بۆ نمونە لە نەمسا، پۆلیسی سیاسی کە لە سەردەمی ماریاتێریزو لەسەردەستی کاونتین، رێکخرا، لە کادرانی "کۆمیسیۆنی داوێنپاکان" پێکهاتبو، لەسەر سەرانە وەرگرتن

دەژیان. بڕوانە، مۆرتیز بیرمان "ماریا تیریزاو قەیسەر جۆزیڤی دوەم، ڤییەنا . لایپزگ، 1881 نایابی ئەم سەرچاوەیە بۆ رۆبەرت بێك دەگەرێتەوە.

105. بەدڵنیاییەوە مەزنی خەزێنەی رێکخراوی پۆلیسی نهێنی ستالین، بە قازانجی کاری زۆرەملێی ئۆردوگاکان دابیندەکرا; بەلاّم ئەوەی جێگەی سەرسوڕمانە ئەوەیە، بودجەی پۆلیسی نهێنی بە تەنها لەم سەرچاوەیەوە دابین نەدەکرا. کراڤچینکۆ، لە هەمان کتێبدا ئاماژە بە دەرامەتی تایبەت دەکات کە پۆلیسی نهێنی بەسەر هاولاّتیە حوکمدراوەکانیدا دەسەپاند، لەبەرامبەر ئەوەشدا ئازاد دەکران تا درێژە بەکارو ژیانی خۆیان بدەن.

106. بڕوانە فریتز تیسن، دارایم بەهیتلەردا، لەندەن، 1941

107ـ بڕوانە پیلانگێڕی نازی، جلّدی یەکەم، ل196ـ 197 چالاکی ئابوری دەستەی پاراستن لە ئیدارەیەکی نێوەندی بۆ کاروباری ئابوری‌و ئیداری رێکخرابو. زۆرکەرەت کارمەندانی دەستەی پاراستن لە نێوەندی خەزێنەی دەوڵەت، لێدوانیان دەدا کە پارەوپولیان "موڵکی حیزبەو بۆ بەرژەوەندی تایبەتی بەکاردەبرێت"، نامەیەك لە 5/ ئایار/ 1943، لە کتێبی م. وڵفسۆن وەرگیراوە. Uebersicht der Gliederung verbrecherischer Nazi J organisationen, omgus, decembre 1974.

108ـ بڕوانە کۆهن . برامستید، سەرچاوەی پێشو، ل112 ئەنگیزەی (دافع) سەرانە وەرگرتن لەسەردەمێکدا روندەبێتەوە گەر بزانین زیادکردنی دەرامەت، هەمیشە لە شوێنی نیشتەجێ بوونی یەکە ناوچەییەکانی دەستەی پاراستنەوە رێکدەخرا.

Vior der wegder S.S, publie par la S.S Hauptamt - schulungsamt mondate, p. 14.

109ـ هەمان سەرچاوە، ل124، لەم بارەیەوە بەریوەبەرەکان لە هێندێك حاڵەتدا ئاسانکاریان بەرامبەر بەو پێداویستیانە دەکرد کە مۆرکی پاراستنی ئۆردوگاکانی لەخۆدەگرت‌و وەپیر پێداویستی کەسایەتی کارمەندانی دەستەی پاراستنەوە دەچون. بڕوانە وڵفسۆن، سەرچاوەی پێشو، نامەکەی 19/ ئەیلول/ 1941، ئۆزواڵد پۆهڵ، بەریوەبەری "بەریوەبەرایەتی ئابوری بۆ ئەفسەرانی سیاسی (wirtschats J fund verwaltumg Hauptamt) بۆ کۆمیسەری بەرپرسی رایخ لەسەر چاودێری کردنی نرخەکان. لە نامەکەوە روندەبێتەوە کە گشت چالاکیە ئابورییەکان لە ئۆردوگاکانی گرتنی بە کۆمەڵدا تەنها لە کاتی جەنگ‌و لە سایەی کەمبونەوەی لە رادەبەدەری هێزیکار نشونمایان دەکرد.

110ـ گوتارەکەی هیملەر لە پۆزن لە تشرینی یەکەم/ 1943، دادگای سەربازی نێودەوڵەتی، نۆرمبۆرگ، 1945 . 1946، جلدی 29، ل146

111. بێك بۆلاّت Bek Bulat (ناوێکی ئەدەبی مامۆستا دێرینەکانی سۆڤێتە) توانیویتی توێژینەوە لەسەر بەڵگەنامەکانی پۆلیسی نهێنی سەر بە رێکخستنی باکوری قەوقازیا بکات. لە رێگەی

بەڵگەنامەکانەوە ئەوە ئاشکرا دەبێت کە لەحوزەیرانی 1937، واتە کاتێك هەڵمەتی پاکتاوکردنی مەزن لەچڵەپۆپەدابو، حکومەت فەرمانی بە ئەندامانی پۆلیسی نهێنی ناوچەکان دابو کە دەرسەدێك لە دانیشتوان دەستگیر بکات... ئەم دەرسەدە لەناوچەیەکەوە بۆ ناوچەیەکی دی جیاوازی هەبو، لەو ناوچانەی کەمترین دڵسۆزیان بەرامبەر بە حکومەت نیشان دەدا، ئەو ڕێژەیە دەگەیشتە 5٪. بەڵام تێکرای ڕێژەی دەستگیرکردن لە کۆی دانیشتوانی یەکێتی سۆڤێت بە نزیکەیی دەگەیشتە 3٪. داڤید. ج. دالین، گۆڤاری "ڕێبەری نوێ"، 8/ حوزەیران/ 1949 بێك‌و گۆدین، سەرچاوەی پێشو، ل239، هەڵهێنجانێکی کەمێك جیاوازترو تا رادەیەکی زۆریش بەجێیان هەبو، بە گوێرەی ئەو بڕیارە دەستگیرکردنەکان، بەمشێوەیە بەرنامەرێژییان بۆ کرابو، دۆسیەکانی پۆلیسی نهێنی بەکردەوە هەمو دانیشتوانی دەگرتەوەو هەر کەسێکیش لە توێژێکدا پۆلبەندی کرابو. لەمڕووە خەڵکانی سەر بەرێکخستن‌و ئیدارییەکان ئاماری وردیان لەسەر هەمو شارێك هەبو کە تیایە ژمارەی لەشکری سپی‌و ئەندامانی حیزبە نەیارەکان‌و هتد، لەچوار چێوەی ژمارەی هەر شارێکدا، دەست نیشانکرابو... هەمو بەڵگەنامە تاوانییەکان لە ڕێگەی دانپیانانی زیندانیەکان کۆکرابونەوەو خرابونە دۆسیەی کەسایەتییەوەو هەمو کەسێکیش کارتێك لە دۆسیەکەیدا هەبو کە ئاماژەی بەوە دەکرد ئەو کەسە تاچ ئاستێك مەترسی لەسەر دەوڵەت هەیە، ئەمەش پەیوەندی بە قەوارەی بەڵگەنامە گومانلێکراوەکان‌و ئاستی تاوانبارکردنیەوە هەبو کە لە دۆسیەی کەسێتیدا بەدیار دەکەوت. لەبەر ئەوەی ئامارەکان بەشێوەیەکی رێکوپێك رەوانەی دەسەڵاتی باڵادەکران، بۆیە لە هەمو ئانوساتێکدا دەکرا ژمارەی تەواوی ئەو کەسانە دیاری بکرێت کە پاکتاوکردن دەیگرتنەوە.

112. باڵدوین، سەرچاوەی پێشو.

113. کادرەکانی پۆلیسی نهێنی روسیا "لە ژێر رکێفی خودی ستالین" بو، هەروەکۆ چۆن هێزی تێسرەواندنی سەر بەدەستەی پاراستن راستەوخۆ لەژێر دەسەڵاتی هیتلەردا بو. ئەو دوو رێکخراوەی سەرەوە، تەنانەت لە کاتی جەنگیشدا کە بۆ جەنگ بانگهێشت دەکران تا شانبەشانی سوپا بجەنگن، ئەوا هەر پێرەوییان لە یاسای تایبەت بەخۆیان دەکرد. "بڕیارە تایبەتەکانی هاوسەرێتی" کە پیاوانی دەستەی پاراستنی لە باقی هاوڵاتیان جیادەکردەوە، یەکەمین‌و سەرەکیترین بڕیاری هیملەر بو لە کاتی رێکخستنەوەی دەستەی پاراستن خستیە بواری جێبەجێ کردنەوە. تەنانەت پێشئەوەی بڕیاری هاوسەرێتی لەساڵی 1927 دەربچێت، بە رەسمی بە دەستەی پاراستن راگەیەنرابو: نابێت بە هیچ شێوەیەك لە کۆبونەوە حیزبیەکاندا گفتوگۆ بکەن (Der wegder s.s. op. cit). هەروەها هەمان رەفتاریش کاریگەری لەسەر ئەندامانی پۆلیسی نهێنی سۆڤێت هەبو. ئەو خەڵکانە هەمیشە خۆیان لەئەوانی دی جیادەکردەوە، نەوەکو ناویان بە بەشە ئۆرۆستۆکراتەکانی حیزب ببەسترێتەوە. (بێك‌و گۆدین. سەرچاوەی پێشو، لاپەرە 163).

114. دەرکەوتنی ئەستێرەی سیخوری نهێنی تزار، مالینۆفسکی، کە لە کارەکەیدا باڵای کرد تا بوە نوێنەری بۆلشەفیك لە پارلەمان، نمونەیەکی لەبەرچاوی ئەم دیاردەیە بو. بڕوانە برترام د. وڵف. سەرچاوەی پێشو، بەشی 31.

115. لە ئەڤتۆر خانۆف وەرگیراوە. سەرچاوەی پێشو.

116. لایەنێکی تاریك لەمانگ. نیویۆرك، 1947

117. بڕوانە لاپۆرت. سەرچاوەی پێشو. ل39.

118. بێك و گۆدین. سەرچاوەی پێشو.ل127و 234.

119. بڕوانە پیلانگێڕی نازی، جلدی حەوتەم. ل84.

120. لایەنێکی تاریك لە مانگ.

121. "دەستەی پاراستن بچوکترین نهێنی نەبو، بەڵام گەورەترین نهێنی دەستەی پاراستن پەیوەست بو بەو ڕێوشوێنانەی لە ئۆردوگا زۆرەملێکان پیادە دەکران. تەنانەت ئەندامانی گەستاپۆش بەبێ مۆڵەت بۆیان نەبو سەردانی ئۆردوگاکان بکەن" (ئۆجین کۆگۆن، دەوڵەتی دەستەی پاراستن، مینیخ، ل297).

122ـ بێك و گۆدین، سەرچاوەی پێشو، ل169، ئەوە دەگێڕنەوە کە چۆن کارمەندە دەستگیرکراوەکانی پۆلیسی نهێنی سۆڤێت "زۆر بەوریاییەوە هەڵسوکەوتیان دەکرد بۆ ئەوەی نهێنی ڕێکخراوەکەیان هەرگیز بۆ کەس ئاشکرا نەکەن"

123. جوانترین نمونە کە دەلالەت لەم حاڵەتە دەرونیە بکات، ئەم پەیڤینەی خوارەوەیە کە لە کتێبی "لایەنێکی تاریك لە مانگ" وەرگیراوە: "ئەو کەسانەی ماوەیەك لە دەرەوەی پۆلۆنیا ژیانیان بەسەر بردوە، هەمیشە یەکەمین پرسیار لێیان کرابێت، بریتی بوە لە: سیخوریت بۆ چ کەسێك دەکرد؟ یەکێك لەو پۆلۆنیانەش لە کارمەندی ئاسایشە سۆڤێتەکەی پرسی بو: ئێوەش سەردارنیکەری بیانیتان لە وڵاتەکەی خۆتان هەیە. ئایا پێتوایە هەمویان سیخوری بکەن؟ وەڵامی ئاسایشەکەش: کەواتە پێتوایە چی بکەن؟ لەو باوەڕەی ئەوەندە ساکارو ساوێلکە بن کە ئاگاداری تەواومان لەسەر ئەو کێشەیە نەبێت؟

124. داڤید روسیە، ڕۆژانی مردنمان، پاریس، 1947

125ـ نازییەکان بە تەواوەتی درکیان بە دیواری پاراستنی ناباوەڕی کردبو کە پرۆژەکانی دادەپۆشی. ئەو ڕاپۆرتە نهێنییەی دەربارەی قەتلوعام کردنی پێنج هەزار یەهودی لەساڵی 1943، ئاراستەی ڕۆزنبۆرگ کرابو، زۆر بە ڕاشکاوی ئەم مەسەلەیە روندەکاتەوە: "وێنای ئەوە بکەن کە ئەم رودوانە بگاتە دونیای دەرەوەو لەلایەن ئەوانەوە بقۆزرێتەوە. بە ئەگەرێکی نزیك لە یەقین، ئەمجۆرە پروپاگەندەیە کاریگەری لەکن بیسەرانی نابێت، چونکە ئەوانەی گوێ بیستی ئەمجۆرە رودوانە دەبن یا دەیخوێننەوە، ئامادەییان نیە باوەڕی پێبکەن". (پیلانگێڕی نازی، جلدی یەکەم، ل1001).

126ـ لە "وتەکانی سەرخوانی هیتلەر" چەندین کەرەت ئەوەی دوبارە کردۆتەوە: "ئەو شەڕی فەراهەمکردنی بارودۆخێك دەکات کە مرۆڤ بە مەبەستی پاریزگاری کردن لە رەگەزی خۆی، هۆی مردن و ژیانی بزانێت"، ل349. هەروەها بڕوانە لاپەڕە 347: "مێش بەملیۆن گەرا دادەنێت، تەنها چەند مێشێك نەبێت، هەمویان لەناو دەچن.."

127. باشترین دەق دەربارەی ئۆردوگا زۆرەملێکانی نازی بریتیە لە:

+ داڤید روسی، رۆژانی مردنمان، پاریس، 1945

+ ئۆجین کۆگۆن، پێشتر ئاماژەی پێدراوە.

+ برۆنۆ بیتلهایم Dachau et buchewald (لە ئاياری/ 1938 تاکو نیسانی/ 1939، پیلانگێڕی نازی، جلدی حەوتەم، ل824).

بۆ زانیاری زیاتر دەربارەی ئۆردوگا زۆرەملێکانی سۆڤێت، بڕوانە ئەو دەقە نایابانەی کە رزگار بوە پۆلۆنیەکان لەژێر ناونیشانی "لایەنێکی تاریك لە مانگ" نوسیویانە، هەروەها بڕوانە داڤید. ج. دالین، پێشتر ئاماژەی پێدراوە، ئەم دەقە کەمتر قابیلکەرە چونکە دراوەتە پاڵ ئەو کەسایەتیە بەرجەستانەی بە گشتی مەبەستیانە وەك داتا و داوانامە سودیان لێوەربگرن.

128ـ پێشەکی لایەنێکی تاریك لە مانگ The dark side of the moon جەخت لەسەر کەموکوڕتی لایەنی پەیوەندیکردن دەکاتەوە: "ئەوانە خەبەر دەدەن، بەڵام پەیوەندی ناکەن..."

129. بە تایبەتی بڕوانە برۆنۆ بیتلهایم، سەرچاوەی پێشو: "وادێتە بەرچاو قەناعەتم بەوە هێنابێت کە ئەم ئەزمونە ترسناك و ریسواکارە، وەك کەسێکی خاوەن زەین و بکەر وەرمنەگرتبێ، بەڵکو وەك بونەوەرێکی بابەتی یا وەك شتێك وەرمگرتبێت" ئەم ئەزمونە بە گوتەی زیندانیەکانی دی ئۆردوگا پشت راستکراوەتەوە... وەکئەوەی لەچاودێری کردنی روداوەکاندا دەمتوانی تەنها رۆڵێکی ئاڵۆز وازیبکەم... ئەمەش راست نیە، چونکە ئەمجۆرە کارانە بەو ساکاریيە روونادەن" دەبوایە زیندانیەکان قەناعەت بە خۆیان بهێنن کە ئەمجۆرە شتانە واقیعەتیان هەیەو بەراستی رویانداوەو مۆتەکە نەبون. بەڵام زۆرجار نەیاندەتوانی وێنایەکی تەواو بکێشن لەسەر ئەوەی چیيان بەسەرا هاتوە.." بڕوانە روسیە، سەرچاوەی پێشو، ل213، "ئەوەی بە چاوی خۆت نەدیوە، ناتوانیت باوەڕی پێبکەیت. تۆ، پێشئەوەی بێیتە ئێرە، ئایا ئەو پروپاگەندانەت بەجیدی وەردەگرت کە دەربارەی ژوری گاز دەکرا؟

. وتم، نەخێر؟

. کەواتە دەبینی، ئەوانە هەمویان لە تۆ دەچن. نمونەیان لە پاریس، لەندەن و نیویۆرك گەلێك زۆرە، تەنانەت لە بیرکینۆ . ش Birkenau بەدوری دوو پێ لە کورەی ئادمۆزی (سوتاندن)، لە پێشئەوەی بخرێنە ئەو کورانەوە، بە پێنج خولەك، هێشتا قوربانیەکان هەر باوەڕیان بەو واقیعە ترسناکە نەدەکرد..."

130ـ داڤید روسیه له کتێبی "دونیای دەست بەسەراگرتن"، یەکەم کەس بو درکی بەم مەسەلەیە کرد، 1947

131. روسیه، سەرچاوەی پێشو، ل587.

132. بڕوانە جۆرج باتای لە ڕەخنەی Critigue، ژمارەی کانونی دوەم، 1948، ل72.

133. کتێبی رۆسیه Rousset زۆرێك لەو تێڕوانینانەی لەسەر سروشتی مرۆڤ تیایە کە زیاتر لەسەر ئەو واقیعە خۆی راگرتوە، لە دوای تێپەربونی ماوەیەك، زۆر بە زەحمەت دەتوانرێ زەینی زیندانی ئۆردوگاکان لە زەینی پاسەوانی ئۆردوگاکان جیابکرێتەوە.

134ـ بەمەبەستی دورکەوتنەوە لە بەدحاڵی بون، پێویستە ئەوەش زیاد بکەین کە بەداهێنانی بۆمبی هایدرۆجینی سەرلەبەری مەسەلەی جەنگیش روبەروی گۆڕانکاری یەکلاکەرەوە بو. بەهەر حاڵ، قسەکردن لەسەر ئەم مەسەلەیە لە دەرەوەی بابەتی ئەم کتێبەیە.

135. ئەمە لە کۆتایی ساڵی 1942 لە ئەڵمانیا رویدا، هەر لەسەر ئەم بنەمایەش هیملەر یاداشتێکی ئاراستەی فەرماندەی ئۆردوگاکان کردوەو ئاگاداری کردونەتەوە کە بە "هەر نرخێك بوە رێژەی مردن کەمبکرێتەوە" چونکە بۆی دەرکەوتبو لە کۆی 136000 هەزار کەسی تازە رەوانەکراو، 70000 هەزار کەسیان لە دوای ماوەیەکی کورت لە ئۆردوگا گیانیان لەدەست داوە. بڕوانە "پیلانگێری نازی"، جلدی چوارەم، پاشکۆی دوو. دوا راپۆرتی ئۆردوگاکانی روسیای سۆڤێتی ئەم خاڵە پشت راستدەکاتەوە: لەدوای ساڵی 1949 . واتە هێشتا ستالین لە ژیاندا مابو . رێژەی مردن لە ئۆردوگاکان کە پێشتر دەگەیشتە لە 60٪ هێدی هێدی کەمبویەوە، لەبەر ئەوەی پێدەچێت یەکێتی سۆڤێت روبەروی کەمبونەوەیەکی کارەستباری هێزی کار بوبێتەوە. ئەم چاکبونە لە بارودۆخی ژیان، نابێت لەگەڵ قەیرانی رژێم لەدوای مردنی ستالین، تێکەڵ بکرێت، ئەو قەیرانەی بۆ یەکەمین کەرەت لە ئۆردوگاکان هەستی پێکرا.

C. F. wilhelm starlinger, Grenzen der sowjectmacht, wurzburg. 1955.

136ـ بڕوانە کۆگۆن، سەرچاوەی پێشو، ل58: "زۆربەی ئەو کارانەی لە ئۆردوگا زۆرەملێکان ئەنجامدەدران، بێسود بون، چونکە یا کارێکی زیاد بو یا ئەوەندە بە خراپی بەرنامەرێژی بۆ کرابو کە زۆرجار چەندین کەرەت دوبارە دەکرایەوە". هەروەها بڕوانە بیتلهایم، سەرچاوەی پێشو، ل831 . 832: "بە تایبەتی زیندانیە تازەکان ناچاربون کاری بێهودە ئەنجام بدەن... هەستیان بە نزمیو سوکی خۆیان دەکرد... پێیان باش بو کاری قورستر بکەن، بەڵام کارێك کە شتێکی باشتر بەرهەم بهێنێت.." تەنانەت ئیڤن دالیان کە سەرلەبەری کتێبەکەی لەسەر ئەو تێزە بونیات ناوە: مەبەست لە ئۆردوگاکانی روسیا دەستەبەر کردنی هەرزانی هێزی کار بوە، بە ناچاری ناکارایی کاری ئۆردوگاکانی قبوڵ کردوە. سەرچاوەی پێشو، ل105. ئەگەر دوا راپۆرتەکان لەسەر لێبوردنی بە کۆمەڵو هەڵوەشانەوەی ئۆردوگا زۆرەملێکان راست بێت، ئەوا تیورە باوەکان دەربارەی سیستەمی ئۆردوگاکانی روسیا وەك رێوشوێنێکی

ئابوری بە مەبەستی دەستەبەر کردنی هێزی کاری هەرزان، بە تەواوەتی رەتدەکرێنەوە. ئەگەر ئۆردوگاکان لە خزمەتی ئامانجێکی گرنگی ئابوری بوایە، ئەوا رژێمی روسیا نەیدەتوانی بە زووترین کات لەنێویان بەرێت بێئەوەی ئەو هەنگاوە ئاکامێکی ترسناکی لەسەرتاسەری سیستمی ئابوری لێنەکەوێتەوە.

137ـ بەدەر لە گواستنەوەی ملیۆنان مرۆڤ بۆ ئۆردوگاکانی قەلاچۆکردن، نازییەکان هیچ کاتێك وازیان لە پرۆژەی کۆلۆنی تازە نەهێنا. بەمەبەستی خواستی کۆلۆنیالیستی، ئەڵمانەکانیان لە ئەڵمانیا یا لەناوچە داگیرکراوەکانەوە بەرەو رۆژهەلات دەگواستەوە. ئەمەش بەربەستێکی راستەقینەی لەبەردەم ئۆپراسیۆنە سەربازییەکان و وەبەرهێنانی ئابوری پێکدەهێنا. بەمەبەستی زانیاری زیاتر لەسەر ئارگیومێنت و کێشمەکێشە بەردەوامەکانی نێوان زنجیرەی هەرەمی مەدەنی نازییەکان لەسەر زەمینە داگیرکراوەکانی رۆژهەلات و زنجیرەی هەرەمی دەستەی پاراستن، بە تایبەتی بڕوانە جلدی 29 لە "دادگاییکردنی تاوانەکانی شەڕی مەزن"، نۆرمبۆرگ، 1947

138. بیتلهایم لە هەمان کتێبدا باس لەوە دەکات کە پاسەوانەکانی ئۆردوگا لەهەمان چوار چێوەدا چەشنی زیندانیەکان هەستیان بە کەشوهەوایەکی ناواقیعی دەکرد.

139. دەست نیشانکردنی ئەو خاڵەش بێبایەخ نیە کە گشت ئەو وێنانەی لە ئۆردوگاکانی گرتنی بە کۆمەڵ گیراوە، دوا قۆناغەکانی رژێمی نازی دەخەنەروو، واتە ئەو ساتەوەختەی کە هێزی هاوپەیمانەکان چوە نێو ئۆردوگاکانەوە، بۆیە وێنەکان کەمێك گومراکەرن. لەو دەمەدا ئۆردوگاکانی کوشتن بەمانای وشە لەئەڵمانیا نەمابو، چونکە ئامێرەکانی لەنێوبردن لەبەریەکهەڵوەشابونەوە و گوێزرابونەوە. لەلایەکی دی، ئەوەی هاوپەیمانانی تورە کردو سیمای ترسێکی تایبەتی بەفیلمەکانیان دەبەخشی .واتە بینینی دیمەنی ئێسکەپەیکەری مرۆیی .بە هیچ شێوەیەك خەسڵەتی ئۆردوگاکانی گرتنی بە کۆمەڵی نازی نەدەخستەروو، چونکە لەنێوبردن لە ئۆردوگاکان لەرێگەی بەکارهێنانی گازەوە ئەنجام دەدرا، نەك لەرێگەی برسی کردنەوە. ئەو بارودۆخەی دوایی ئۆردوگاکان لە ئاکامی رودلوەکانی دوا مانگەکانی رژێمی نازییەوە بو: هیملەر فەرمانی چۆڵکردنی هەمو ئۆردوگاکانی لەنێوبردنی لە رۆژهەلات دەرکردبو. لەو دەمەدا ئۆردوگاکانی ئەڵمانیا جمەی لە زیندانی دەهات . بۆیە شێوازێك نەبو تا خواردنی پێویست لە ئەڵمانیاوە دابین بکرێ.

140. ژیان لە ئۆردوگاکانی گرتنی بە کۆمەڵدا، هەروەکو روسیە جەختی لەسەر دەکاتەوە رێچکەیەکی مردنی بێکۆتایە، سەرچاوەی پێشو، لەچەند شوێنێکی جۆراوجۆردا.

141. ماونز، سەرچاوەی پێشو، ل50، سورە لەسەر ئەوەی کە هەرگیز نابێت تاوانباران بەمەبەستی تەواوکردنی حوکمەکەیان رەوانەی ئۆردوگاکان بکرێن.

142. زیندانەکانی روسیا بەجۆرێك کەم ببونەوە کە سالانی 1925 . 1926 تەنها جێگەی لە 36٪ حوکمدراوەکان دەبووە. بڕوانە دالین، سەرچاوەی پێشو، ل158

143. گەستاپۆ و دەستەی پاراستن هەمیشە گرنگییەکی زۆریان بەتێکەڵ کردنی زیندانی ئۆردوگاکان دەدا. تەنانەت هیچ ئۆردوگایەك تایبەت بە توێژێکی دیاریکراو نەبو. (کۆگۆن، سەرچاوەی پێشو، ل19). بەلاّم لە روسیا هەر لەسەرەتاوە زیندانیە سیاسیو تاوانبارەکان تێکەڵ دەکران. لە دە ساڵی یەکەمی حوکمی سۆڤێتدا، سیاسیە چەپەکان هێندێك جیاکاری تایبەتیان هەبو. بەلاّم کاتێك رژێمی سۆڤێتی لە کۆتایی بیستەکانی سەدەی بیستەمدا، خەسڵەتی تۆتالیتاری وەرگرت، ئیدی سیاسیەکان، تەنانەت رەسمیەکانیش لە تاوانبارە نەشازو خوێرییەکانیش خراپتر مامەڵەیان لەتەکدا دەکرا. (دالین، سەرچاوەی پێشو، ل177).

144. کەموکورتی کتێبەکەی روسیە ئەوەیە کە دەسەلاّتی کۆمۆنیستە ئەڵمانەکان، ئەوانەی لە کاتی جەنگدا ئیدارەی ناوخۆی دەزگای بۆخنواڵد ـ یان بەڕیوەدەبرد، زیاد لە پێویست گەورە دەکات.

145. بۆ نمونە بڕوانە شایەتی خاتوو بوێرنیومان (خێزانی پێشوی کۆمۆنیستی ئەڵمانی، هاینز نیومان) کە لە ئۆردوگا زۆرەملێکانی سۆڤێتو نازی بە سەلامەتی رزگاری بوە: "روسەکان وەك نازییەکان نیشانەی سادیزمیان پێشان نەدەدا، پاسەوانە روسەکان خەڵکانی ئاغرو بێئازار بون، نەك کەسانێکی سادی، بەلاّم لەگەڵ ئەوانەشدا، بەوپەری دڵسۆزییەوە بڕیارە نامرۆییەکانی رژێمی روسیایان لە ئۆردوگاکاندا جێبەجێ دەکرد".

146ـ برۆنۆ بیتلهایم " رەفتارکردن لەحاڵەتی رادیکاڵییەتدا" لە گۆڤاری ناسروشتیو دەروونناسی کۆمەلاّیەتی، جلدی 38، ژمارە 4، 1943، رێز لەخۆگرتنی تاوانبارو زیندانیەکان بە بەراورد لەگەڵ ئەو کەسانەی هیچ تاوانێکیان نەکردوە، وەسفدەکات: دەستەی دوایی "لەزیندانیەکانی دی کەمتر بەرگەی یەکەم شۆکیان دەگرت"و یەکەم دەستەش بون کە زۆر بەخێرایی دەروخان. بیتلهایم ئەو رەفتارەیان بۆ ئەوە دەگێرێتەوە کە ئەو دەستەیە سەر بەچینی نێوەنجی بون.

147. روسیە، سەرچاوەی پێشو، ل71.

148. بۆ زانیاری زیاتر لەسەر بارودۆخی ئۆردوگاکانی فەرەنسا، بڕوانە ئەوتۆ کویستلەر، خاشاکی زەوی، 1941

149. کۆگۆن، سەرچاوەی پێشو، ل6.

150. بڕوانە، پیلانگێری نازی، جلدی چوارەم، ل800.

151ـ بێكو گۆدین، لەهەمان کتێبدا بەراشکاوی دەڵێن: "نەیارانی سیاسی رژێمێکی ناچیزیان لە نێو زیندانیەکانی روسیا پێکدەهێنا"، (ل87)و هیچ جۆرە پەیوەندییەك لەنێوان "زیندانی کردنی مرۆڤو تاواندا نەبو" ل95.

152ـ برۆنۆ بیتلهایم لە "داشۆ و بۆخنواڵد"، لەناوکۆیی لێکۆڵینەوەیەکی دەربارەی ئەو واقیعەی زۆرینەی زیندانیەکان "بەهای گەستاپۆیان هەڵگرتبو"، پێی لەسەر ئەوە دادەگرت کە

ئەو کارە لە ئەنجامی هەڵمەتی پروپاگەندەوە نەبوە... گەستاپۆ سوربو لەسەر ئەوەی بە هیچ جۆرێك رێگەنەدا زیندانیەکان هەستی خۆیان دەربڕن" ل834 .835.

هیملەر زۆر بەراشکاوانە هەمو جۆرە پروپاگەندەیەکی لە ئۆردوگاکان قەدەغە کردبو. "پەروەردە لە رەفتارو دیسپلینەوە سەرچاوە دەگرێ، نەك لە هیچ جۆرە پروپاگەندەیەکی ئایدیۆلۆجی". "دەربارەی رێکخستن و ئەرکی دەستەی پاراستن و پۆلیس"، لە کتێبی:

Nationalpolitischer lehrgang der werhrmacht, 1973.

153. روسیە، سەرچاوەی پێشو، ل464.

154. بڕوانە ژیاننامەی سێرچی مالاخۆف، دالین، سەرچاوەی پێشو، ل20.

155. بڕوانە ئەلبێر کامۆ "دوو کەرەت لە سالێکدا"، 1947

156ـ کتێبی روسیە، سەرچاوەی پێشو، بەشێکی زۆری بریتیە لەو گفتوگۆیەی لەلایەن زیندانیەکانەوە لەسەر ئەو قەیرانە کراوە.

157ـ بیتلهایم لە هەمان کتێبدا ئەو رەوتە وەسفدەکات کە چۆن پاسەوانەکانیش چەشنی زیندانیەکان خوو بە ژیانی ناو ئۆردوگاوە دەگرن و دەترسن بۆ ژیانی دەرەوەی ئۆردوگاکان بگەرێنەوە. کەواتە، روسیە لەسەر هەق بو پێدابگرێت لەسەر ئەوەی کە جەلادو زیندانی وەکویەك و بە یەکسانی خەڵکانێکی سوکن و برایەتی لەسوك و ریسواییدا، وانەیەکی ئەستەقی ئۆردوگاکان بو.

158. بیتلهایم لە هەمان کتێبدا باس لەوە دەکات کە چۆن "پاراستنی کەسایەتی خەمی سەرەکی زیندانیە تازەکان بو"، ئەمە لە کاتێکدا گرفتی زیندانیە کۆنەکان بریتی بو لەوەی چۆن "مرۆڤ بتوانێت لە ئۆردوگاکاندا بە زیندویتی بمێنێتەوە؟"

159ـ روسیە لە هەمان کتێب و لەلاپەرە 390 دا دەڵێت: ئەندامێکی دەستەی پاراستن بەمجۆرە لاف و گەزاف بەسەر پرۆفیسۆرێکدا لێدەدا: "تاکو ئێستا تۆ پرۆفیسۆر بوی. باشە، بەڵام لێرە بەدواوە تۆ پرۆفیسۆر نیت، ئیدی تۆ کەسێکی گەورەو بەرجەستە نیت، تۆ ئێستا گیانەوەرێکی زۆر بچوك و نزمی، بەپێچەوانەشەوە ئێستا من کەسێکی گەورەو مەزنم!" 160ـ کۆگۆن لە سەرچاوەی پێشودا (ل6)، قسە لەسەر ئەو ئەگەرە دەکات کە لە ئایندەدا ئۆردوگاکان وەك تاقیگەو کێڵگەی ئەزمونی دەستەی پاراستن دەمێننەوە. هەروەها وەسفێکی ورد دەکات لەنێوان ئەو ئۆردوگایانەی سەرەتا بە دەست یەکەکانی هێرشەوە بون، لەگەڵ ئەو ئۆردوگایانەی دواتر دەستەی پاراستن بەریوەی دەبرد... بە هیچ شێوەیەك ناتوانرێ ژیانی ناو ئۆردوگاکان وەسف بکرێ. حیکایەتی زیندانیە دێرینەکان، ئەوانەی لە ئۆردوگاکان بە سەلامەتی رزگاریان ببو، جەخت لەسەر ئەوە دەکەنەوە کە یەکەکانی هێرش فۆرمێکی ئازاردەرانە ئەما، پیادەی نەکەن. بەڵام هەمو ئەو کردەوانە لەدڕندایەتی تاکەکەسەوە سەرچاوەیان گرتبو، چونکە هێشتا رژێمێکی بێبەزەییانەو خوێن سارد و رێکخراو کە مرۆڤ بکاتە ئامانجی خۆی، بە تەواوەتی سەقامگیر نەببو. ئەم رژێمەش دەستکەوتی دەستەی پاراستن بو، (ل71).

ماشینی رژێمی نوێ بە ئاستێك گەیشتبو کە هەستی بەرپرسیارێتی لەلای مرۆڤ نەهێشتبو. بۆ نمونە، کاتێك فەرمانێك دەردەچو بەوەی ڕۆژانە سەد کەس لە زیندانیەکان بکوژرێت، ئیدی جەلادەکان لە کونی دیواری زیندانەکەوە، بێئەوەی قوربانیەکە ببینن، تەقەیان لەگیراوەکان دەکرد، (بڕوانە ئێرنست فیدەر " Essai sur la psychologie de la Terreur، گۆڤاری syntheses، برۆکسێل، 1946). لەلایەکی دی، کردەوەی لادەرانە بەشێوەیەکی ساختەکاری لەلایەن خەڵکی ئاساییەوە ئەنجام دەدرا. لەم بارەیەوە، روسیە لەدەمی پاسەوانێکی دەستەی پاراستنەوە ئەم حیکایەتە دەگێڕێتەوە: "زۆرجار ئەوەندە لە قوربانیەکەی بەردەستم دەدەم تا عەرەق دەردەدەم. من ژنێك و سێ منالّم لە بەرسلۆ هەیە. پێشتر مرۆڤێکی ئاسایی بوم، ئەوانە ئەم مرۆڤەیان لێدروست کردم. هەر کاتێك مۆڵەت وەردەگرم بۆ ناو ماڵ و منالّەکانم ناگەرێمەوە، چونکە ناتوانم تەماشای نێوچاوانیان بکەم"، ل273.

بەڵگەنامەکانی سەردەمی هیتلەر، کۆمەڵێك شایەتی بەو مانایە تیایە کە تێکرای ئەو کەسانەی بەرنامەی لەنێوبردنیان پێسپێردرابو، خەڵکانێکی ئاسایی بون. کۆمەڵێك بابەتی لەوجۆرە لە کتێبی "چەکی دژە سامیەت"، لیۆن پۆلیاکۆڤ بەدیدەکەین کە ئۆنیسکۆ لە رایخی سێیەم، لەندەن، 1955، بلاّویکردۆتەوە. زۆرینەی ئەو یەکانەی بۆ ئەم مەبەستە بەکار دەهێنران، خەڵکانێکی خۆبەخش نەبون، بەڵکو پۆلیسی ئاسایی بۆ ئەنجامدانی ئەم ئەرکە تایبەتە بەکاردەهێنرا. تەنانەت دەستەی پاراستنی مەشقدیدەش، بەرەکانی پێشەوەی جەنگی لەمجۆرە ئەرکانە پێباشتر بو. شایەتێك لە راپۆرتەکەیدا بەمشێوەیە کارمەندانی دەستەی پاراستن لەسەر کوشتنی بە کۆمەڵ ستایش دەکات، ئەو کەرتە ئەوەندە نمونەیی بو، تەنانەت بێئەوەی پەنا بۆ ئەلکهول بەرێت، توانی بە تەواوەتی ئەرکی لەناوبردنی قوربانیەکانی ئەنجام بدات.

نازی یا بۆلشەفیکەکان لە کاتی ئەنجامدانی ئەرکی لەنێوبردن هەمو جۆرە ئەنگیزەو خرۆشێکی کەسێتی لەبەیندەبەن و درنۆییەکانیش تا نزمترین ئاست کەمدەنەوە. تیمێك لە پزیشکان و ئەندازیاران کە ئەرکی دامەزراندنی ژوری گازیان خرابووە ئەستۆ، هەمیشە هەوڵیان دەدا بە تەنها بەرهەمهێنانی لاشە زیاد نەکەن، بەڵکو بەخێراترکردنی مردن، دەردو ئازاری قوربانیەکان کەمبکەنەوە، ئەمەش خۆی لە خۆیدا شێوازێکە بۆ ئەوەی بێبەزەیی بگەیەنن بە ئاستێکی نزم.

161. ئەم مەسەلەیە لە نوسینەکانی روسیە بەشێوەیەکی زۆریاش خراوەتەروو. "هەلومەرجی ژیانی کۆمەلاّیەتی ناو ئۆردوگاکان، زۆربەی هەرە زۆری زیندانیەکان، هەر لە ئەڵمانییەوە تا میللەتانی دی، بەبێ لەبەرچاو گرتنی پلەو پایەی پێشوی کۆمەلاّیەتی و شێوازی پەروەدەبونیان، دەگۆرێت بە خەڵکانێکی سوك و ریسوا کە تەنها بەرامبەر پێداویستیە هەرەمەکیە ئاژەڵییەکان پەرچەکردار دەنوێنن"

162. دەگمەنی خۆکوژی لەناو ئۆردوگاکاندا بۆ ئەم ناوکۆیە دەگەڕێتەوە. کاری خۆکوژی زۆرجار لە پێش گرتن و لە کاتی دوورخستنەوە رویدەدا تا لەناو ئۆردوگاکان. هەڵبەتە کەمی ئەم

کارەش بەشێوەیەکی هەندەکی دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە بەرپرسانی ئۆردوگا بە هەمو شێوازێك هەوڵیاندەدا ڕێگە لە خۆکوژی بگرن، کە دواجار بە کردەوەیەکی هەرەمەکی دەژمێردرێت. بەپێی ئامارەکانی ئۆردوگای بۆخنواڵد (پیلانگێری نازی، جلدی چوارەم، ل800)، ڕێژەی خۆکوژی لەنێو سەرجەم کوژراو مردوەکاندا بەحاڵ دەگەیشتە 0ر5٪ ، واتە ساڵی تەنها دوو کاری خۆکوژی ڕویدەدا، ئەمە لەکاتێکدا ژمارەی کوژراوەکان لە ساڵێکدا دەگەیشتە 3516 کوژراو. ڕاپۆرتی ئۆردوگاکانی ڕوسیاش باس لە هەمان دیاردە دەکەن، بۆ نمونە بڕوانە ستار لینگر، سەرچاوەی پێشو، ل75.

163. ڕوسیە، سەرچاوەی پێشو، ل525.

بەشی چوارەم

ئایدیۆلۆجیا و تیرۆر

نمونەیەکی نوێی حکومەت

له بەشەکانی پێشودا چەندین کەرەت ئاماژەمان بەوە داوە کە ئامرازەکانی بالادەستی گشتگیر بە تەنها لە ئامرازەکانی زۆردارەکی و ستەمگەری و دیکتاتۆرییەت کاریگەرترو جیاوازتر نیە، بەڵکو تۆتالیتاریزم لە جەوهەردا بە تەواوەتی لە هەمو فۆرمە سیاسییە سەرکوتکەرەکانی دی جیاوازترە، ئەو فۆرمانەی تا هەنوکە زانیاریمان لەسەریان هەیە. هەر کاتێک تۆتالیتاریزم بەدەسەلات بگات، لەدوای ئەوەی هەمو نەریتە کۆمەڵایەتی و سیاسی و یاساییە باوەکانی وڵات لەنێو دەبات، دەزگای سیاسی نوێ لەجێگەیان دادەمەزرێنێت. تۆتالیتاریزم زۆر بەدەگمەن گرنگی بە نەریتی تایبەتی نەتەوەیی یا سەرچاوە رۆحیە ئایدیۆلۆجیا تایبەتەکەی دەدا، چونکە هەمیشە چینەکان بە جەماوەر دەگۆڕێت، سیستمی حیزبایەتی لەنێو دەبات و لەجیاتی بزوتنەوەیەکی جەماوەری، دیکتاتۆرییەتی تاک حیزبی و دادەمەزرێنێت و نێوەندی دەسەلات لە سوپاوە بۆ پۆلیس دەگوێزێتەوە، لە سیاسەتی دەرەوەشدا بە ئاشکرا کار بۆ کۆنترۆڵکردنی جهان دەکات. رژێمە تۆتالیتارەکانی هەنوکە پەروەردەی رژێمە تاک حیزبییەکانن و کاتێک بە راستی دەبن بە رژێمی تۆتالیتاری کە لەسەر بنەمای شێوازی بەهایەکی بە تەواوەتی جیاواز لەگەڵ هەمو شێوازەکانی دی رەفتارو هەڵسوکەوت بکەن، بەجۆرێك کە هیچ توێژێکی نەریتی یا یاسایی یا ئەخلاقی یا توێژە سودگەراکانی عەقڵی دروست نەتوانێت زانیاری پێویستمان پێبدات بۆ ئەوەی لە هێڵی کارکردنی تێبگەین، یا حوکمی بەسەرا بدەین، یا پێشبینی دەربارەی کارنامەی ئەو رژێمە بکەین.

ئەگەر راست بێت لە رێگەی شیتەڵ کردنی بەدواداچونە سیاسییەکاندا، ئەوانەی واخومان پێوەگرتوە ناوی قەیرانی سەردەمی لێبنێین، رێڕەوی مێژوو بکێشینەوە، ئەوا دەتوانین رەگەزەکانی تۆتالیتاریزم روونبکەینەوە،

بەڵام ئەوەی لەم ناوکۆیەدا خۆی دەسەپێنێت، بریتیە لەو دەرئەنجامەی کە ئەم قەیرانــە بــە تــەنها بــەری هەرەشــەیەکی دەرەکــی و ئــەنجامی سیاســەتێکی دەســتدرێژیکارانەی ئــەڵمانیا و روســیا نیــەو بــە مردنــی ســتالین و کــەوتنی ئــەڵمانیای نــازی لەنێوبــچێت. تەنانــەت رەنگــە ئــەوەش راســت بێــت کــە کێشە راستەقینەکانی سەردەمی ئێمە کاتێك رێگە چارەسەرێکی گونجاو . هەڵبەتە نــەك بــەزەروورەت ناشــیرینترین و دڵــرەقترین رێگەچارەســەر . دەدۆزنــەوە کــە مەسەلەی تۆتالیتاریزم ببێت بە مەسەلەیەکی رابردو.

لە دووتوێی هەمان بیرکردنەوەدا ئەم پرسیارەش دێتەپێشەوە، ئایا رژێمی تۆتالیتاری بەری ئەم قەیرانەو روناکترین و دڵنیاترین نیشانەی روودانی ئەو قەیرانــە نیــە، ئایــا شــێوازی هەرەشــەکردن و ئــامرازی رێکخــستن و توندوتیژییــەکانی لــە جبەخانــەی سیاســی رژێمــە زۆردارو ســتەمگەرو دیکتاتۆرەکانەوە ناخوازێت، ئایا بوونی ناگەڕێتەوە بۆ شکستی خەمبارانەی، وەلــیٚ لاوەکــی، هێــزە سیاســییە تەقلیــدی . لیبراڵــەکان، ئیــدی چ کۆنــەخواز، نەتەوەپەرســت، سوسیالیــست، کۆمــاریخواز، پاشــایەتی، دەســەڵاتگەرا یــا دیموکراسیخواز بێــت؟ ئایــا بەپێچەوانەوە، شــتێك هەیــە لــە سروشــتی رژێمــی تۆتالیتاری بچێت؟ ئایا رژێمی تۆتالیتاری جەوهەرێکی تایبەت بە خۆی هەیەو بشێت بە نمونەی رژێمەکانی دی بەراورد بکرێت، وەکئــەوەی بیری رۆژئــاوا لــە ســەردەمی فەلسەفەی دێرینــەوە پــەیپێبردوەو دانییپیاناوەو پێناسەشــی کــردوە؟ ئەگەر کارەکان بەمشێوەیە بێت، پێویستە فۆرمەکانی رێکخستن و شێوە تازەو بێوێنــەکانی کــارکردنی تۆتالیتــاری، جــەخت لەســەر یــەکێك لــەو ئەزمونــە سەرەکییە دەگمەنانە بکەنەوە کە لە ژیانی کۆمەڵایــەتی مرۆڤەکانــەوە سەرچاوە دەگــرێ و بــەکاروباری گــشتییەوە پەیوەنــدیــدارە. ئەگــەر ئــەزمونێکی ســەرەکی هــەبێت کــە لــە باڵادەســتی تۆتالیتارییــەوە گــوزارش لــە خــۆی بکــات، ئیــدی ئــەم شێوازە، بەحوکمی تــازەیی ئــەمجۆرە رژێمــە، دەبــێ ئــەزمونێکی ئــەوتۆ بێــت کــە لەبــەر هــەر هۆیــەك بــوە، هــەرگیز پێــشتر وەك بونیــادی جەســتەی سیاســی

بەكارنەهاتبێت‌و حاڵەتە گشتيەكەيشی . ئاشنايەتی هەرچی چۆنێك بێت هەرگيز برەوی نەبوبێت‌و لە خۆشگوزەرانی كردنی كاروباری گشتيدا سودی لێوەرنەگيرابێت.

لە مێژووی فيكری سياسيدا، ئايدياى حكومەتی تۆتاليتاری هەرگيز لەئارادا نەبوە، چونكە شێوازی ئەو رژێمانەی خەڵكی لە سايەيدا ژيانيان گوزەراندوە، گەلێك كەمبوە، ئەو شێوازانەش زۆر دەمێكە لە رێگەی بيرمەندانی يۆنانيەوە ئاشكراو پلەبەندی كراوەو زۆر دەمێكيشە تا ئاستی نامۆبوون بۆيان رونبۆتەوە. ئەگەر ئێمە ئەو فۆرمە سياسيانەی كە بونيادی ئايدياياڼ، سەرباری ئەو گۆڕانكارييە زۆريانەی بيست سەدەی رابردوو، هەر ئەفلاتونەوە تا كانت، هيچ گۆڕانكارييەكی سەرەكيان بەسەرا نەهاتوە، بە تۆتاليتاريزمەوە بەراورد بكەين، ئنجا دوچاری ئەو وەسوەسەيە دەبينەوە كە وەك فۆرمێكی تازەی ستەمگەری گوزراشت لە تۆتاليتاريزم بكەين، واتە رژێمێكی بێ ياسا كە تاكە كەسێك دەسەڵات قۆرخ دەكات. دەسەڵاتی هەرەمەكيانە كە بە ياساوە دەربەست نەبێت‌و بەپێی بەرژەوەندی ستەمگەرو لەدژی بەرژەوەندی فەرمانبەران كار بكات، لەسەر پايەی ترسی خەڵكی لە فەرمانڕەواو ترسی فەرمانڕەوا لە خەڵكی راوەستاوە. لە نەريتی سياسی ئێمەدا، ئەم ترسە دوو لايەنەيە سيمای سەرەكی حكومەتە ستەمگەرەكان بوە.

لە جياتی ئەوەی بڵێين حكومەتی تۆتاليتاری، حكومەتێكی بێپێشينەيە، دەتوانين بڵێين ئەمجۆرە حكومەتە، ئەو بەدواهاتنيەی بێبايەخ كردوە كە تا هەنوكە لە فەلسەفەی سياسی تەقليديدا هەمو پێناسە جەوهەرييەكانی حكومەتی لەسەر بونيات نراوە، واتە بەدواهاتنی حكومەتی ياسايی‌و حكومەتی بێياساو دەسەڵاتی هەرەمەكی‌و دەسەڵاتی شەرعی بێبايەخ كردوە. بەڵام ئەوەی حكومەتی ياساو دەسەڵاتی شەرعی لەلايەكەوە، حكومەتی نا ياسايی‌و دەسەڵاتی هەڕەمەكی لەلايەكی دی، بەجۆرێك لەم واقيعەدا پێكەوە هەڵبكەن كە جياكردنەوەيان لە تواناداا نەبێت، هەرگيز لە خەياڵدا نەبوە. لەگەڵ

ئەوەشدا، حکومەتی تۆتالیتاری روبەروی حکومەتێکی بە تەواوەتی جیاوازمان دەکاتەوە. ئەوەش راستە کە تۆتالیتاریزم هەمو یاسا دانراوەکان پشتگوێ دەخات، تەنانەت خودی ئەو یاسایانەش کە خۆی دایناوە بێبایەخ دەکات (یاسای سەرەکی ساڵی 1936ی یەکێتی سۆڤێت یەکێکە لەو نمونە زەقانە)، یا ئەو یاسایانەی لە هەڵوەشانەوەی بێباك بو (هەروەکو چۆن نازییەکان سەرباری بێبایەخکردنی یاسای سەرەکی ڤایمار، بەڵام هەرگیز بەرەسمی هەڵیاننەوەشانەوە). کەچی لەگەڵ ئەوەشدا، رژێمی تۆتالیتاری لە هەمو هەنگاوێکیدا پەنای بۆ یاسا دەبردو هیچ رەفتارێکی هەرەمەکیانەی نەدەکرد، چونکە هەمیشە بانگەشەی ئەوەی دەکرد، ملکەچی لەو یاسا مێژوویی و سروشتیانە دەکات کە سەرچاوە هەمو یاسا دانراوەکانە.

هەمان بانگەشەی ترسناکی رژێمی تۆتالیتار کە بە رووکەش یەکلاکەرەوەیە، دوور لە "نایاسایی" بوونی بەرەو سەرچاوەکانی دەسەڵات رێگە دەگرێتەبەر، بەجۆرێك یاسا دانراوەکانیش دوا شەرعییەتیان لەوێوە چنگدەکەوێت. هەرچەندە رژێمی تۆتالیتاری، رژێمێکی هەرەمەکی نیە، بەڵام لە هەمو رژێمەکانی پێش خۆی زیاتر ملکەچی هێزە بانمرۆییە مێژوویی و سروشتییەکان دەبێت، ئەگەر چی دەسەڵات بۆ خزمەتی بەرژەوەندی تاکەکەس بەکارناهێنێت، کەچی ئامادەیە قوربانی بە بەرژەوەندییە ژیانییە راستەخۆکانی تاك بە تاکی وڵات بدات لە پێناوی هێنانەدی ئەوەی خۆی بە یاسای مێژوویی یا بە یاسای سروشتی ناو زەدەی دەکات. بەهەند وەرنەگرتنی یاسا دانراوەکان لەلایەن تۆتالیتاریزمەوە لەسەر پایەی رەوایەتییەکی باڵاتر خۆی راگرتوە، وەکئەوەی چۆن سروش لەسەرچاوە مێژوویی و سروشتییەکان وەردەگرێت، بەوشێوەیەش دەتوانێت سەرپێچی لە رەچاوکردنی یاسا سوكو ریسواکاندا بکات. شەرعیەتی تۆتالیتار بانگەشەی ئەوە دەکات کە رێگەی سەقامگیرکردنی حوکمی دادپەروەرانەی لەسەر رووی زەوی دۆزیوەتەوە . ئەو شتەی شەرعیەتی یاسا دانراوەکان بەدانپیانانی خۆی

ناتوانێـت پێـی بگـات. هـەرگیز ناتوانرێـت جیـاوازی نێـوان ڕەوایـەتیو دادپەروەری لەنێو ببرێت، چونکە پێوەری چاکەو خراپە کە یاسا دانراوەکان سەرچـاوەی دەسـەڵاتی تایبـەتی خـۆی لەرێگەیانـەوە بەیانـدەکات . یاسـای سروشتی کە حوکمی هەمو جهان دەکات یا یا یاسای خوداوەنـد کە مێـژووی مرۆڤایـەتی دەیخاتـەروو یـا دابو نـەریت کـە گوزارشـت لـە هەسـتی هاوبەشـی هـەمو مرۆڤـەکان دەکـات . بـەزەروورەت پێـوەری گشتیە، دەبـێ لەسـەر حاڵـەتی بێشومارو نادیـار جێبـەجێ بکـرێ، ئەمـە لـە کاتێکـدا هـەمو حاڵـەتێکی تـاکو هەسـتپێکراو، بـارودۆخی تایبـەت بـەخۆی هەیـە، کـە ڕەنگـە پێـوەری گـشتی دادپەروەری نەیانگرێتەوە.

شـەرعییەتی تۆتالیتـاریزم کـە بـەرەنگاری هـەمو جـۆرە یاسـایەکی دانـراو دەبێتـەوەو لەرێگـەی حـوکمێکی راسـتەوخۆوە بانگەشـەی دەسـتەبەر کردنـی دادپەروەری لەسەر رووی زەوی دەکات، یاسای مێژوویی یـا سروشـتی پیـادە دەکات، بەبێ ئەوەی هیچ کامیـان سـەبارەت بە هەڵسوکەوتی تـاك بـۆ پێـوەری چاکەو خراپـە وەرگێڕێـت. ئـەم مەشـروعییەتەش بـەبێ ئـەوەی هەڵسوکەوتی خەڵکی بەهەند وەربگرێت، یاسای سروشتو مێژوو راستەوخۆ بەسـەر مرۆڤدا پیادە دەکات. ئەگەر ئەم یاسایانە بە رێکوپێکی جێبەجێ بکرێت، چاوەڕوانی ئەوەی لێدەکرێت وەك دوا بەرهەم جۆرێك لە مرۆڤی نوێ وەبەربهێنێت، بـە هـەر حـاڵ ئـەو هیوایـەی سـەبارەت حـوکمکردنی جهـان لـە یاسـا مێـژوویی یـا سروشـتییەکان چـاوەڕوان دەکـرێ، خـۆی لەپـشت بانگەشـەی هـەمو رژێمـە تۆتالیتارەکانـەوە متکـردوە. سیاسـەتی تۆتالیتـاریزم بانگەشـەی گـۆڕینی ڕەگـەزی مـرۆڤ بـە ئـاڵا هـەڵگرێکی چالاكو بێهەڵـەی یاسـای سروشـتو مێـژوو دەکـات، ئەگـەر چـی لـە روانگـەی تۆتالیتارییـەوە ڕەگـەزی مـرۆڤ لـە پـێش ئـەم گۆڕانەدا بەشێوەیەکی ئینفعالیو لەرووی ناچارییەوە، پێڕەوی لـەم یاسایانە کـردوە. ئەگـەر چـی ئـەوە راسـتە کـە بـە هـۆی تاوانـە دزێوەکـانی رژێمـە تۆتالیتارەکانـەوە پەیوەنـدی نێـوان دەوڵەتـە تۆتالیتارەکانو جهـانی مـەدەنی

پـچڕاوە، بـەڵام ئـەوەش ڕاسـتە کـە ئـەم تاوانانـە بـە تـەنها ناگەڕێتـەوە بـۆ شەڕەنگیزی، دڕندایەتی، بێبەزەیی، جەنگ و خیانەت، بەڵکو دەشگەڕێتەوە بۆ دابڕانـی وشیارانەی "ڕێکـەوتنی یاسـایی . Consensus Juris"، یاسایەك لـە ڕوانگەی سیسرۆنەوە "میللەتێك" دەخوڵقێنێت و وەك یاسـایەکی نێودەوڵـەتی، جهـانێکی مـەدەنی لەسـەردەمی هاوچـەرخدا دروسـتکردوە، تەنانـەت لـە کـاتی جەنگیشدا بەردی بناغەی پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان پێکدەهێنێ. بۆیـە هـەم حوکمی ئەخلاقی و هەم سزای یاسایی وەك ڕێسای مامەڵەکردن لەگەڵ واقیعدا، پێویستیان بەم ڕێکەوتنە هەیە. دادوەری ڕەوایانـە دەربـارەی تاوانبارێك تـەنها لەو ڕووەوە لەتواناداية کە ئەو تاوانکارە لەم ڕێکەوتنە یاساییەدا بەشدار بێت، تەنانەت خودی یاسای خوداوەندیش کاتێك دەچێتە بواری جێبەجێ کردنـەوە خەڵکی گوێی لێبگرێت و ڕێکەوتنێکیان لەسەری هەبێت.

کەواتـە، لێرەوە جیـاوازی سـەرەکی لـەنێوان چـەمکی یاسـایی تۆتالیتـاری و گـشت چـەمکە یاسـاییەکانی دی ڕوندەبێتـەوە. بۆیـە سیاسـەتی تۆتالیتـاری زنجیرەیـەك یاسـا لـە جێگـەی زنجیرەیـەك یاسـای دی دادەنێت و ڕێکـەوتنێکی یاســایی تایبــەت بەخۆیــشی دانامــەزرێنێت و لــە پێنــاوی بەرژەوەنــدی شۆڕشیکیـشدا فـۆرمێکی نـوێی شـەرعییەت داناهێنێـت. تۆتالیتـاریزم بـە بەرەنگاربونەوەی هـەمو یاسا دانراوەکان، بە یاسا تایبەتـەکانی خۆیشییەوە، بێر لە تێپەڕاندنی هەمو " ڕێکەوتنێکی یاسایی" دەکاتـەوە، بێئـەوەی ملکەچی بـارودۆخی نایاسـایی و هەرەمـەکی و ترسـی دەوڵـەتێکی دیـسپۆتیزمی بێـت، چونکە بەڵێنی داوە جێبەجێکردنی یاسا لە کۆت و بەندی هـەر جۆرە کارێك یـا ویستێکی مرۆڤ ئازاد بکات. تۆتالیتـاریزم پـەیمان دەدا عەدالـەت لەسـەر ڕووی زەوی بەدی بهێنێت، لەبەر ئەوەی بانگەشەی ئەوە دەکات کە دەیەوێت ڕەگەزی مرۆڤ والێبکات بەرجەستەی یاسای مێژوویی و سروشتی بکات.

ئاوێتەبونی مرۆڤ بە یاساوە کە تۆتالیتارییـەت پێیوایە دەتوانێت جیاوازی شـەرعییەت و دادپـەروەری نـەهێڵێت (ئـەو مەسـەلەیەی فیکـری تەشـریعی لـە

ڕۆژانی دێرینەوە بە خۆیەوە سەرقاڵ کردوە)، هیچ پەیوەندییەکی بەدیدی سروشتی . lumen natural یا بانگەوازی ویژدانەوە نیە. واتە لەگەڵ هەمان ئەو شتانەی کە سروشت یا مێژوو وەك سەرچاوەکانی دەسەڵاتی ماف سروشتی ius natural یا فەرمانەکانی خوداوەند کە لە ڕەوتی مێژوودا بەدیار دەکەون دەسەڵات و توانا بەمرۆڤ دەبەخشن. ئەم ئاوێتەبونەش هەرگیز مرۆڤ لە وێنەی بەرجەستەکارێکی زیندوی یاسا ناخاتەروو، بەڵکو بەپێچەوانەوە، وەك سەرچاوەی دەسەڵاتێك کە خوازیاری ملکەچی و گوێرایەڵییە، جیاوازیی نێوان یاسا و مرۆڤ وەکخۆی دەهێڵێتەوە. بۆیە (خەڵکی و یاسادانەران و فەرمانڕەوایان پێکەوە) وەك دوو سەرچاوەی دەسەڵاتی بەردەوام و هەتاهەتایی یاسا دانراوەکان تەماشای سروشت و مێژوو دەکەن. ئەگەر چی یاسا دانراوەکان بەپێی هەلومەرج و پێداویستیەکان دەگۆڕێن و گۆڕانکاریان بەسەرا دێت، بەڵام بە بەراورد لەگەڵ کردەوە هەمیشە گۆڕاوەکانی مرۆڤدا، بەردەوامییەکی ڕێژەییان هەیە. خەڵکی ئەم بەردەوامییە کە نیشانەی سەرچاوەی دەسەڵاتیانە لە ئامادەگییەکی هەتاهەتاییەوە وەردەگرێت. لەم ڕووەوە، یاسا دانراوەکان هەر لەبنەرەتەوە بۆ ئەوە دانراون تا لەئاست کردەوە هەمیشە گۆڕاوەکانی مرۆڤدا، ڕۆڵی هۆکاری جێگیرکردن وازیبکەن.

هەمو یاساکان بەپێی ڕاڤەکردنی تۆتالیتاریزم دەبن بە یاسای بزوتنەوە. بۆیە کاتێك نازییەکان قسەیان لەسەر یاسای سروشتی دەکرد و بۆلشەفیکەکانیش لەسەر یاسای مێژوو دەدوان، ئیدی نە سروشت و نە مێژوو سەرچاوەی دەسەڵاتێکی ئەوتۆ نەبون کردەوەی مرۆڤە فانییەکان جڵەو بکات. تەنانەت ئەگەر مرۆڤ بە یاسای نەژادی تەماشای بیروباوەڕی نازیزم بکات کە مرۆڤ بە دەرکەوتەی یاسای سروشتی دەزانێت، ئەوا ئایدیای داروینی تیا بە دیدەکات، ئەو ئایدیایەی مرۆڤ بەرهەمی گۆڕانێکی سروشتییە، گۆڕانێك بە زەرورەت بە کاراکتەری ڕەگەزی مرۆڤی ئێستا قەتیس ناکرێ. ئەمەش کتومت لەسەر دیدی بۆلشەفیکەکان بەرامبەر بە مرۆڤ پیادە دەبێت، چونکە

بیروباوەریـان لەسـەر ململانێـی چینایەتی وەك گوزارشـتێك لـە یاسـای مێـژوو، جەخت لەسەر وێنایەك دەكات كە ماركس لەسەر كۆمەڵگەی دارشتوە، وێنایەك بەرهەمی بزوتنەوەیەكی مێژوی مەزنەو بەپێی یاسای جوڵەی خۆی تا كۆتایی قۆناغی مێژوو لە جوڵەدا دەبێت، تا سەرئەنجام خۆی لە جوڵە دەكەوێت.

جیـاوازی نێـوان رەوشـی مێژووگـەرای مـاركس و رەوشـی سروشـتگەرای داروین زۆرجـار بـە سـودی مـاركس نیشان دراوەو خراوەتـەروو، هـەر ئەمـەش وادەكـات ئـەوە پـشتگوێ بخـەین كـە تـا چ ئەندازەیـەك مـاركس سـودی لـە تیورەكـەی داروین وەرگرتـوە. مەبەسـتی ئـنگلس لـە ناولێنـانی مـاركس بـە "داروینی مێژوو"[1] زیاتر رێزلێنانێكی پەتی بو، چونكە لە واقیعدا دەیویست پشكی داروین لە دەستكەوتەكانی ماركسدا بخاتەروو. ئەگەر كەسێك نەك هـەر بەرهەمـە بـە فیعلـی تـەواوبوەكانیان، بـەڵكو فەلـسەفەی سـەرەكی ئـەو دوو مرۆڤـەش لەبەرچـاو بگرێـت، دواجـار بـۆی دەردەكـەوێت كـە بزوتنـەوەی سروشت و بزوتنەوەی مێژوو، لە واقیعدا یەك شتن. داروین بەداهێنانی چەمكی گـۆڕان لـە سروشـتداو پێـداگرتنی لەسـەر ئـەوەی كـە جوڵـەی سروشـت، بـە لانیكەمەوە لە بواری بایۆلۆجیدا بازنەیی نیە، بەڵكو تـاك هێڵەو تـا ناكۆتـاش گەشـە دەكـات، لەواقیعـدا مانـای ئـەوە دەگەیـەنێت كـە مێـژوو لـە زاتـی خۆیـدا سروشت قووت دەداو بەشێوەكیش سەیری ژیانی سروشتی دەكرێ وەكئەوەی لە جەوهەردا مێژوویی بێت.

بە ئەندازەی یاسای "سروشتی" داروین كە بەپێی ئەو یاسایە مانەوە بۆ خەڵكانی شایستەیەو وەك قانونێكی مێژوو بۆ خزمەتی نەتەوەپەرستی سودی لێـوەردەگیرێ، دەتـوانرێ یاسـای چـینایەتی ماركـسیش كـە دەڵێـت، پێشكەوتوترین چین شایستەی مانەوەیە، وەك قانونێك بۆ خزمەتی كۆمۆنیزم بـەكاربهێنرێ. لەلایـەكی دی، چـەمكی ململانێـی چـینایەتی مـاركس وەك داینـەمۆی مێـژوو، جگـە لەرەنگدانـەوەی پەرەسـەندنی هێـزی بەرهەمهێنـەر

شـتێکی دی نیـە، ئـەم هێـزەش لـەلای خۆیـەوە لـە "هێـزی کـار"ی مرۆڤـەوە سەرچاوەدەگرێ. بـەڵام سـەبارەت بـە مـارکس، هێـزی کـار بـە تـەنها هێزێکـی مێژوویی نیە، بەڵکو هێزێکی بایۆلۆجیشە، کە لە "میتاپۆلیزمی مرۆڤ لەگەڵ سروشت" هەوێن‌و سەرچاوە دەگرێ‌و ژیانی تاك‌و جۆری مرۆڤ دەپارێزێت‌و بـەردەوامی پێدەبەخـشێت[2] ئـنگلس زۆر بـە باشـی لێکـچونی بیروبـاوەڕی سـەرەکی مـارکس‌و داروینـی بـەدیکردبو، چـونکە بـە باشـی درکـی بـە ڕۆڵـی سەرەکی چەمکی پەرەسەندن لە تیوەرەکانی ئەو دوو کەسە کردبو. بێگومان ئـەو گۆڕانکارییـە مەزنـەی فیکـر کـە لـە ناوەراسـتی سـەدەی بیستەمدا ڕوویـدا، ڕەتیـدەکردەوە تەماشـای هـەمو شـتێك بکـات وەکئـەوەی هەیـە، یـا وەکـو خـۆی قبـوڵی بکـات، هـەروەها هـەمو شـتێك وەك قونـاغێکی دواتـری پەرەسـەندن ڕاڤەبکات. بەڵام ئەوەی کە داینـەمۆی ئـەم گۆڕانـە، بەهێزی مێژوو یـا سروشـت ناوبنرێـت، بایـەخێکی لاوەکـی ڕێـژەیی هـەبو. چـونکە وشـەی "یاسـا" لـەم ئایدیۆلۆجیانـەدا بـە بـەردەوامی ماناکـەی گۆڕانکـاری بەسـەرا دێـت: لـەجیاتی ئـەوەی چوارچـێوەیەکی نـەگۆڕ بـۆ بـەدیهێنانی جوڵـەی مـرۆڤ‌و کردەوەکـانی پێکبهێنێت، گوزارشتی لە خودی جوڵەکە دەکرد.

سیاسـەتی تۆتالیتـاری کـە پـەیرەوی لـە ڕەچـەتە ئایـدیۆلۆجیاکان دەکـات، چییەتی ڕاستەقینەی ئەو بزوتنەوە ئایدیۆلۆجیانەی ئاشکرا کردوە، چونکە بە ڕاشـکاوی ئـەوەی پێـشان داوە کـە ئـەم پرۆسـەیە خـاڵی کۆتـایی نیـە. ئەگـەر یاسای سروشت وابخوازێت هەمو شتێك‌و هـەمو کەسێکی ناشایستە بە ژیـان لـەنێو ببرێـت، ئـەوا خـودی سروشـتیش ڕێگـەی کۆتـا دەگرێتەبـەر، ئەگـەر چینێکی تـازە لـە مرۆڤـە گۆشـەگیرو ناشایـستەکان بـە ژیـان نـەتوانرێ پەیـدا بکرێ. هەروەها یاسای مێژووش دەڵێت لە ململانێی چینایەتیدا دەبێ بەشـێك لە چینەکان لەنێوببرێت، کەواتـە ئەگـەر چینێکی تـازە پەیـدا نـەبێت بـۆ ئـەوەی بەدەستی فەرمانڕەوایانی تۆتالیتـار لەنێوبچێت، کۆتـایی مرۆڤایـەتیش دەبێـت بەشـتێکی حـەتمی. یاسـای کوشـتن کـە بزوتنـەوە تۆتالیتارەکـان لـە ڕێگەیـەوە

بەدەسەڵات دەگەن‌و پیادەی دەکەن، تەنانەت ئەگەر ئەو بزوتنەوانە بتوانن سەرجەم مرۆڤایەتیش بخەنە ژێر رکێفی خۆیانەوە، دیسانەوە وەك یاسای ئەو بزوتنەوانە هەر دەمێنێتەوە.

حکومەتی شەرعی وەك جەستەیەکی سیاسی لەپێناوی ئەوەی "ماف سروشتی" نەگۆڕ یا فەرمانە جاویدانەکانی خوداوەند بە پێوەرەکانی چاکەو خراپە وەربگێڕێ، پێویستی بە یاسا دانراوەکان هەیە. بۆیە تەنها لە سایەی ئەو پێوەرانەو کۆمەڵێك یاسای دانراوی هەر وڵاتێك، ماف سروشتی یا فەرمانەکانی خوداوەند واقعییەتی سیاسی پەیدا دەکات. بەڵام لە جەستەی سیاسی حکومەتی تۆتالیتاریدا، تیرۆری گشتگیر جێگەی یاسا دانراوەکان دەگرێتەوە، تیرۆرێك بە مەبەستی ئەوە گەڵاڵە کراوە تا واقعی خۆی بە یاسای بزوتنەوەی مێژوو یا سروشت دەبەخشێت. رێك هەروەکو چۆن یاسا دانراوەکان سەربەخۆیە لەو سەرپێچی‌و تاوانانەی کە پێناسەو دیاریدەکات. نەبونی تاوان لە کۆمەڵگەیەکدا، یاسای تاوان بێسودو بێکەڵك ناکات، بەڵکو بە پێچەوانەوە دەلالەت لە دەسەڵاتی تەواوی ئەو یاسایانە دەکات . ئەوا لە رژێمە تۆتالیتارەکانیشدا تیرۆر تەنها ئامرازێك نیە بۆ سەرکوتکردنی ئۆپۆزیسیۆن، هەر چەندە بۆ ئەو مەبەستەش بەکاردەهێنرێت. بەڵام کاتێك تیرۆر دەبێت بە گشتگیر، ئیدی پەیوەندی بە ئۆپۆزیسۆنەوە نامێنێت. کاتێك تیرۆر حوکمی رەها بەسەر کۆمەڵگەدا پەیدا دەکات، کە چیدی کەس رێگە لە رژێمی تۆتالیتاری نەگرێت. ئەگەر شەرعییەت جەوهەری رژێمە ناستەمگەرەکان بێت‌و بێیاسایی جەوهەری حکومەتی ستەمگەرەکان بێت، ئەوا تیرۆریش جەوهەری باڵادەستی رژێمە تۆتالیتارەکان پێکدەهێنێت.

تیرۆر بریتیە لە بەدیهێنانی یاسای بزوتنەوەو ئامانجی سەرەکیشی ئەوەیە کە کارێك بکات تا هێزی سروشت یا مێژوو بتوانێت بە پێشێلکردنی رەگەزی مرۆڤ ئازادانە بۆ پێشەوە تاوبدات، بێئەوەی هیچ جۆرە کارێکی هەرەمەکیانەی

مرۆڤ بتوانێت ڕێ لە تاوانی بگرێت. بۆیە تیرۆر بۆ ئەوەی هێزی سروشت یا مێژوو ئازاد بکات، هەوڵدەدا مرۆڤ لە شوێنی خۆی بەند بکات. ئەوە بزوتنەوەیە دوژمنانی مرۆڤایەتی دەست نیشاندەکات، بۆ ئەوەی جڵەوی تیرۆر لەدژیان شل بکرێت، بۆیە هیچ کارێکی ئازادانە، ئیدی چ دوژمنکارانە بێت یا لایەنگرانە، ڕێگەی پێنادرێت، بەربەستێك لەبەردەم لە نێوبردنی " دوژمنانی بابەتی" مێژوو یا سروشت، دوژمنی چین یا ڕەگەز، دروست بکات. ئیدی لێرە بەدواوە بێگوناهی و گوناهکاری دەبن بە دوو چەمکی بێمانا و بێناوەرۆك: گوناهکار ئەو کەسەیە کە ڕێگرە لەبەردەم پرۆسەی سروشتی یا مێژوو، ئەو پرۆسەیەی حوکم لەسەر "ڕەگەزە نزمەکان"، ئەو تاکانەی " شایستەی ژیان نین"، ئەو "چینانەی ڕوو لەمەرگن"و "نەتەوە سوكو ڕیسواکان" دەردەکات. لەم حاڵەتەدا تیرۆر ئەو حوکمانە جێبەجێ دەکاتو لە دادگاشدا چ کوژراوو چ بکوژ لەڕووی زەینیەوە خۆیان بە بێگوناه دەزانن: قوربانییەکان بێگوناهن، چونکە هیچ کارێکیان لەدژی ڕژێم ئەنجام نەداوەو بکوژەکانیش گوناهێکیان نیە، چونکە تەنها فەرمانی مردنێکیان جێبەجێ کردوە کە دادگای باڵا دەریکردوە. تەنانەت فەرمانڕەوایانی تۆتالیتاریش بانگەشەی دادوەری یا حەکیمی ناکەن، بەڵکو بە تەنها یاسای سروشت یا مێژوو جێبەجێ دەکەن، ئەوانە خودی یاسا پیادە ناکەن، بەڵکو بزوتنەوەیەك بە پێی یاسای خۆی دەهێننەدی. لەم ناوکۆیەشدا تیرۆر دەبێت بە شەرعی، ئەگەر یاسا ببێتە یاسای جوڵەی هێزێکی بانمرۆڤی، واتە هێزی سروشت یا هێزی مێژوو.

تیرۆر وەك ئامرازێکی بەدیهێنانی یاسای بزوتنەوە کە دوائامانجی خۆشگوزەرانی مرۆڤ یا بەرژەوەندی تاکەکەس نیە، بەڵکو بەرهەمهێنانی ڕەگەزێکی تازەی مرۆڤە کە تاك بۆ بەرژەوەندی جۆر لەنێو دەباتو لە پێناوی "گشت"دا قوربانی بە "بەش" دەدات. لەبەر ئەوەی هێزی بانمرۆڤی مێژوو یا سروشت، سەرەتاو کۆتایی هەیە، بۆیە تەنها سەرەتاو کۆتایی ژیانی تاك

ناهێڵێت ئەم پرۆسەیە بە ئاکام بگات. شتێکی روون و ئاشکرایە کە ئەمەش سەرەتا و کۆتایی خودی ژیانی مرۆڤە.

یاسا دانراوەکان لە حکومەتە دەستورییەکاندا پەیوەندی نێوان مرۆڤەکان دیاریدەکەن و شێوازی پەیوەندیشیان لە کۆمەڵدا دەست نیشاندەکەن، ئەو کۆمەڵەی خەڵکانی تازە، ئەوانەی بەردەوام لەدایك دەبن، هەڕەشەیان لێدەکات. لەگەڵ هەر لەدایك بونێکی نوێ، سەرەتایەکی نوێش دێتە جهانەوە، هاورێ لەگەڵ ئەوەشدا، جهانێکی نوێ پێدەنێتە ناو دنیای بوونەوە. سەقامگیربونی یاسا پەیوەندی لەگەڵ جوڵەی بەردەوامی کاروباری مرۆڤدا هەیە، جوڵەیەك تا ئەو کاتەی مرۆڤ لە دایك دەبێت و دەمرێت هەرگیز کۆتایی نایەت. کەواتە، یاسا دانراوەکان سنوری ئازادی هەر سەرەتایەکی نوێ دیاریدەکەن و لەهەمان کاتیشدا بۆ هەر ئامادەگییەکی نوێ و پێشبینی نەکراو کە تازە هاتۆتە دونیاوە، حەرامێك دیاریدەکەن. حەرام و سنوربەندی یاسا دانراوەکان سەبارەت بە بوونی مرۆڤی سیاسی، هەمان ئەو رۆڵە وازیدەکەن کە یادەوەری سەبارەت بە بوونی مێژووی مرۆڤ وازیدەکات. ئەو سنوربەندییانەی بوونی جهانی هاوبەشی پێش ئەو دەستەبەر دەکەن و لەگەڵ ئەو واقیعە هەمیشە گۆڕاوەی لە قەڵەمڕەوی جهانی تاکی هەر نەوەیەك هەنگاوی زیاتر دەنێت و هەمو سەرەتا تازەکان هەڵدەمژێت و هێز و قووتی لێوەردەگرێ، دەبێتە یادەوەری مرۆڤ

ئەگەر لێکۆڵەران پێیان وابێت تیرۆری گشتگیر نیشانەی رژێمێکی دیسپۆتیزمە، لەبەر ئەوەیە کە رژێمی تۆتالیتاری لە قۆناغە سەرەتاییەکانیدا چەشنی حکومەتێکی دیسپۆتیزم رەفتار دەکات و هەمو ئەو حەرامە یاساییانەش پێشێل دەکات کە مرۆڤ دایناوە. بەڵام تیرۆری گشتگیر هیچ جێگەیەك بۆ حوکمی ئەنارچیستی هەڕەمەکی ناهێڵێتەوە، هەروەها جلەو بۆ بەرژەوەندی ویستێکی هەڕەمەکی یا بۆ بەرژەوەندی دەسەڵاتێکی زۆردارانە شل ناکات کە تیایە تاکە کەسێك دژایەتی هەموان دەکات، بەڵکو بەلانیکەمەوە

بۆ ئەوەی جەنگی هەموان لەدژی هەموان هەڵایسێنێ، چرنوك و ددان پێشان دەدا. ئەم تیرۆرە، سنورو شێوازی پەیوەندی نێوان مرۆڤەکان لەنێو دەبات و لەجێگەیدا بەزنجیرێکی ئاسن مرۆڤەکان توند پێکەوە دەبەستێتەوە، وەکئەوەی فرەییان لەتاکە مرۆڤێکی دێوئاسا بتوێنێتەوە. لابردنی بەربەستە یاساییەکان لە نێوان خەڵکیدا . هەروەکو چۆن حکومەتی دیسپۆتیزم دەیکات . هاوتای نکۆڵیکردنە لە ئازادییە مرۆییەکان و لەناوبردنی ئازادی وەك واقعێکی سیاسی زیندو، چونکە ئەو مەودایەی یاسا لە نێوان مرۆڤەکان دیاریکردوە، بریتیە لە هەمان مەودای ئازادی راستەقینە. تیرۆری گشتگیر پەنا بۆ ئەم ئامرازە کۆنەی ستەمگەر دەبات و لە هەمان کاتیشدا ئەو بیابانە پڕ لەترس و گومانەی بێیاسا و ناحەرامەکان (یا بەربەستەکان) لە نێودەبات کە ستەمگەری لەکاتی تێپەربونیدا لەدوای خۆی بەجێی دەهێڵێت. بەدڵنیاییەوە ئەم بیابانەی ستەمگەری مەودای راستەقینەی ئازادی نیە، بەڵکو هێشتا شوێنێکی بۆ ئەو جوڵەو چالاکیانە تیایە کە سروش لە ترس و گومانی دانیشتوانەکەی دەکات.

تیرۆری گشتگیر مرۆڤەکان والێدەکات یەکتری بهاڕن، بەوەش مەودای نێوانیان لەنێودەبات. ئەگەر بازنەی ئاسنینی تۆتالیتار کە مرۆڤەکان بە توندی پێکەوە دەبەستێتەوە لەگەڵ بیابانی ستەمگەری بەراورد بکرێ، بیابانی ستەمگەری وەك زامنکاری ئازادی بەدیار دەکەوێت، چونکە لەم بیابانەدا، بەلانیکەمەوە پانتاییەك لەنێوان مرۆڤەکان دەمێنێتەوە. کاری حکومەتی تۆتالیتاری بە تەنها بنبڕکردنی ئازادی یا لەنێوبردنی ئازادییە سەرەکییەکان نیە، ئەگەر چی تا ئەو جێگەیەی ئێمە ئاگادارین لە بنبڕکردنی خۆشەویستی لە دڵ و دەرونی خەڵکیدا سەرکەوتو نابێت، بەڵکو ئەمجۆرە حکومەتە مەرجی سەرەکی هەمو ئازادییەك، واتە پانتایی پێویست بۆ جوڵەی تاکەکەسیش لەنێودەبات.

بوونی تیرۆری گشتگیر، کە جەوهەری رژێمی تۆتالیتارە، نە لەپێناو، نە لەدژی مرۆڤەکانە، بەڵکو ئەمجۆرە تیرۆرە زیاتر بۆ ئەوەیە کاریگەرترین ئامراز

بۆ خێراترکردنی جوڵەی هێزی سروشتی یا مێژوو فەراهەم بکات. بەڵام ئەم بزوتنەوەیە کە بەپێی یاسای تایبەت بە خۆی بەرەو پێشەوە دەچێت، لەمەودایەکی دووردا ناتوانرێت پێشی پێبگیرێت، لە کۆتایدا هێزەکانی سروشت یا مێژوو لە بە تواناترین هێزی چالاکی و ئیرادەی مرۆڤ بە تواناتر دەکەوێتەکار. بەڵام لەگەڵ هەمو ئەوەشدا، دەتوانرێ جوڵەی ئەو هێزانە خاوبکرێتەوە، لە راستیدا خاوبونەوەی تیرۆری گشتگیر، لەرێگەی ئازادی مرۆڤەوە، بەشێوەیەك کە بواری دەربازبونی تیا نیە، هەر دەبێ ئەنجام بدرێ، تەنانەت خودی فەرمانڕەوایانی تۆتالیتاریش ناتوانن نکوڵی لەوە بکەن هەرچەندە وێنایان لەسەر ئەم مەسەلەیە هەڕەمەکی و لە شوێنی خۆیشیدا نەبێت . کە ئازادی خۆبەخۆ تاودانی جوڵەی ئەو هێزانە رادەگرێت، چونکە ئەم ئازادییە هاوتایە لەگەڵ واقیعی لە دایکبوونی مرۆڤ، چونکە هەر مرۆڤێکی تازە کە پێدەخاتە دونیاوە، سەرەتاو جهانێکی تازەش پێدەخاتە دونیای بوونەوە. لە روانگەی تۆتالیتاریزمەوە خودی ئەو واقیعەی مرۆڤ تیایە لە دایك دەبێت و دەمرێت، وەك بەربەستێکی نەفرەتاوی لەرێگەی هێزی باڵای سروشت یا مێژوو وەردەگیرێت. بۆیە تیرۆر وەك خزمەتکارێکی گوێڕایەڵی بزوتنەوەی سروشتی یا مێژوویی، لەم پرۆسەی بزوتنەوەیەدا بە تەنها ئازادی لە نێونابات، ئیدی هەرچی مانایەکی تایبەتی پێبەخشرابێت، بەڵکو سەرچاوەی ئەو ئازادییەش لەنێودەبات کە لە واقیعی لەدایکبونی مرۆڤەکان و دەرکەوتنی سەرەتا نوێیەکان هەڵدەقوڵێن. تۆتالیتاریزم لەگەڵ بازنەی ئاسنینی تیرۆر، فرەرەنگی مرۆڤ لەنێو دەبات و تاکێك لەو فرەرەنگییە دروست دەکات، ئەو تاکەی دادەهێنێت، بەشێوەیەك رەفتار دەکات وەکئەوەی خۆی بەشداری لە رەوتی مێژوو یا سروشت بکات. بەهەمان شێوە، تیرۆری تۆتالیتار بە تەنها هێزی مێژوو یا سروشت ئازاد ناکات، بەڵکو تاودانێکی ئەوتۆیان پێدەدا، تەنانەت ئەگەر بە تەنها وازیان لێبهێنرێت، ناتوانن ئەو خێراییە بەدەست بهێنن. ئەم مەسەلەیەش بەکردەوە بەو مانایە دێت، تیرۆر، بریاری مردن کە سروشت بۆ

رەگەز یا تاکی "ناشایستە بە ژیان"، مێژوو بۆ ئەو "چینەی روو لەمردنە" دیاریکردوە، دەمودەست جێبەجێ دەکات، بێئەوی بسرەوێت تا پرۆسە لەسەرخۆو ناکاراکەی سروشت یا مێژوو ئەو کارانە ئەنجام بدەن.

لە ناوکۆی ئەو وێناکردنەدا کە جوڵە جەوهەری خودی رژێم پێکدەهێنێت، وادەردەکەوێت مەسەلە کۆنەکەی فیکری سیاسی رێگە چارەسەرێکی بۆ دۆزرابێتەوە، چارەسەرێك زیاتر لەجیاوازیو ناتەبایی نێوان شەرعییەتو دادپەروەری دەچێت کە پێشتر ئامارەی بۆ کراوە. ئەگەر جەوهەری حکومەت بە شەرعییەت دیاریبکرێتو وەك یاساگەلێکی وێنابکەین کە سەقامگیری بە کاروباری گشتی مرۆڤەکان دەبەخشێت (ئەم مەسەلەیە هەمیشە لەو کاتەوە لە ئارادابوە کە ئەفلاتون لە کتێبی "یاساکان"دا لە زیوس، خودای سنورەکان، پاراوەتەوە)، ئیدی لەگەڵ مەسەلەی جیاوازی نێوان هێڵی پەیکەری سیاسیو چالاکی هاوڵاتیان روبەرو دەبینەوە. ئەگەر چی شەرعییەت کاروچالاکی سنودار دەکات، بەڵام هانیان نادات ئەوجۆرە کاروچالاکیانە ئەنجام بدەن، مەزنیو ئاکامی یاسا لە کۆمەڵگە ئازادەکاندا لەوێدایە تەنها بە تاکەکان ئەوە دەڵێت کە پێویستە چی نەکەنو هەرگیز پێیان ناڵێت دەبێ چ بکەن. بەڵام جوڵەی پێویستی پەیکەری سیاسی هەرگیز ناتوانرێ لە جەوهەریدا پەیدا بکرێ، بەلانیکەمەوە لەبەر ئەوەی ئەم جەوهەرە . دیسانەوە لەسەردەمی ئەفلاتونەوە تا هەنوکە لە ئارادا بوە . هەمیشە لەرێگەی پەیوەندی بەردەوامی بەو جوڵەیەوە پێناسە کراوە. بۆیە وادەردەکەوێت پێوەری بەردەوامبوونی زامنترین پێوەری حکومەت بێت. لەو بارەیەشەوە، مۆنتیسکۆ پێیوایە باشترین سەلماندن لەسەر بەدسیمایی رژێمێکی ستەمگەری ئەوەیە کە رژێمە ستەمگەرەکان هەمیشە لەناوەوەرا دادەروخێنو بەدەستی خۆی گۆڕی نەمانی خۆی هەڵدەکەنێت، ئەمە لە کاتێکدا سەرجەم رژێمەکانی دی تەنها بەهۆی هۆکاری دەرەکییەوە دەروخێن. بەمشێوەیە، ئەوەی پێناسەی حکومەتەکان هەمیشە پێویستیان پێی هەیە، هەمان ئەو شتەیە کە مۆنتسکیۆ ناوی

"پرەنسیپی کار"ی لێناوە. ئەم پرەنسیپەش کە لەگەڵ جیاوازی شێوەی حکومەتەکاندا جیاواز دەبێت، پێویستە لەچالاکییە گشتیەکاندا رێنمای حکومەتو هاوڵاتیان بێتو لە دادوەریکردنی هەمو کارە گشتییەکانیشدا وەك پێوەرێك دەستبەکار بێتو پێوەری شەرعییەتی نێگەتیڤ تێپەڕێنێت.

لە حکومەتێکی تۆتالیتاری کامڵدا کە گشت مرۆڤەکان بە تاکە مرۆڤێك دەگۆڕێنو ئامانج لە هەمو کردەوە مرۆییەکاندا، تاودانی جوڵەی سروشت یا مێژوو بێتو هەر کارێك، بەبێ ئاوارتەیی لەلایەن مێژوو یا سروشتەوە حوکمی لەسێدارەدانی بەسەرا بدرێتو لە بارودۆخێکدا بۆ ئەوەی سیمای بەردەوامی بە بزوتنەوە ببەخشرێت، بتوانرێ پەنا بۆ تیرۆر ببرێت، ئیدی پێویستی بەهیچ جۆرە پرەنسیپێکی کار نیە لەگەڵ جەوهەریدا جیاواز بێت. تا ئەو کاتەی سەرتاسەری گۆی زەمین نەکەوێتە ژێر فەرمانڕەوایی تۆتالیتارو هەر مرۆڤێك لە هەر جێگەیەکی جهاندا، بەهۆی بازنەی ئاسنینی تیرۆرەوە، نەبێت بە بەشێك لە جۆری تاکە مرۆڤێك، تیرۆر ناتوانێت ئەرکی دوانەیی وەك جەوهەری حکومەتو پرەنسیپی رێنمایی جوڵە، نەك کار، بە کامڵی بەدیبهێنێت. هەروەکو چۆن شەرعییەت لە سیستمی دەستوریدا لە هاندانی مرۆڤ بە کارو رێنمایی کردنی کردەوەکانی وازناهێنێت، تیرۆریش لە حکومەتە تۆتالیتارەکاندا بەوەندەوە ناوەستێت کە مرۆڤ هانبداتو رێنمایی رەفتارەکانی بکات.

ئەگەر چی لە هەلومەرجی هەنوکەییدا، باڵادەستی تۆتالیتاری چەشنی شێوەی حکومەتەکانی دی، لە رێنوێنی کردنی رەفتاری هاوڵاتیەکانی لە کاروباری گشتیدا پێویستی بە رێنمایی هەیە، بەڵام ناتوانێت پرەنسیپی کار پیادە بکاتو پێویستیشی پێی نیە، مادامەکی تۆتالیتاریزم هەوڵدەدا ئەو بەهرەیە لە نێوبەرێت کە مرۆڤ بە خۆرسك بەدەستی هێناوە. لە هەلومەرجی تیرۆری گشتگیردا، تەنانەت ترسیش ناتوانێت رێنوکاری رەفتاری مرۆڤ بێت، چونکە تیرۆر، تەنها بەپێی پێداویستی بابەتی پرۆسەی مێژوو یا سروشت قوربانییەکانی هەڵدەبژێرێت، بێنەوەی کردەوەو فیکری تاکەکەس

لەبەرچاوبگرێت. ڕەنگە لە هەلومەرجی تۆتالیتاریدا ترس لەهەر سەردەمێکی دی بەرفراوانتر بێت، بەڵام تەنانەت ترسیش کەڵکی زانستی لە دەستدەدا، چونکە ئەو کردەوانەی لە ڕووی ترسەوە ئەنجام دەدرێن، چیدی ناتوانن لە ڕووبەڕوبونەوەی مەترسیەکاندا دەستیاری مرۆڤ بکەن. هەمان مەسەلەش دەربارەی هاوسۆزی یا پشتیوانی کردن لەرژێم ڕاستی تیایە، چونکە تیرۆری گشتگیر بە تەنها قوربانییەکانی بە پێی پێوەری بابەتی هەڵنابژێرێت، بەڵکو جەلادەکانیشی، بەبێ لەبەرچاوگرتنی لانیکەمی قەناعەتو هاوسۆزیان هەڵدەبژێرێت. لە ڕوسیای سۆڤێتیو وڵاتانی بلۆکی سۆڤێتدا، لە کاتی هەڵمەتە مەزنەکانی پاکتاوکردندا، کوشتنو سڕینەوەی سیستماتیکانەی بیروباوەر، وەك دینەمۆی کارکردن، بوە واقعێکی زانراو. بە هەر حاڵ ئامانجی پەروەردەی تۆتالیتاری هەرگیز بە مەبەستی تۆکمەکردنی بیروباوەر نەبو، بەڵکو لەناوبردنی ئامادەیی شەکڵگرتنی هەمو جۆرە بیروباوەڕێك بو. هێنانەناوەوەی پێوەری بابەتی ڕاستەوخۆ لە شێوازی هەڵبژاردنی دەستەی پاراستندا، گەورەترین داهێنانی هیملەر بو لە کاروباری ڕێکخستندا. هیملەر پاڵێوراوەکانی لە ڕێگەی وێنەی فۆتۆگرافییەوە هەڵدەبژارد، لەوەشدا پشتی بە پێوەری نەژادی ڕووت دەبەست. بەمشێوەیە، خودی سروشت شایستەی ئەوەیە بڕیار بدات نەك لەسەر ئەوانەی پێویستە لەناوببرێن، بەڵکو سەبارەت بەو کەسانەش پێویستە ئامادە بکرێن بۆ ئەوەی ببن بەجەلاد.

هیچ یەکێك لەو پرەنسیپانەی ڕێنمایی ڕەفتار دەکات، ئەوانەی لەسەروی چالاکییەکانی مرۆڤەوە پێگەیان هەیە، وەك چاکەخوازی، شەرەفو ترس، زەروری نیەو ناتوانێت سود بەوجۆرە ڕژێمانە بگەیەنێت، لە پێناوی ئەوەی جوڵە بەجەستەی سیاسی بدات، چونکە ئەو جەستە سیاسییە لە جەوهەردا تیرۆرە، تەنانەت ئەگەر تیرۆریش وەك ئامرازی هەڕەشەکردن بەکارنەهێنرێت. تۆتالیتاریزم لە جیاتی ئەو پرەنسیپە ڕێنوێنیکارانەی سەرەوە، پرەنسیپێکی بە تەواوەتی نوێ دەهێنێتە نێو کاروباری گشتییەوە کە بەپێی ئەو پرەنسیپە ویستی کاری مرۆیی

به تەواوەتی پشتگوێ دەخرێو پێداویستی وادەخوازێت سوربن لەسەر جێبەجێ کردنی یاسای بزوتنەوە، یاسایەك کە تیرۆر بەپێی ئەو یاسایە کاردەکاتو هەمو چارەنوسی تاکەکانیش لەسەر هەمان یاسا راوەستاوە.

هاولاتیانی ولاتێکی تۆتالیتاری بە مەبەستی تاودانی جولەی پرۆسەی مێژوو یا سروشت فرێدەدرێنە دەرەوەی ئەو پرۆسەیە، پاشان دەهێنرێنە ناوەوە، بۆیە تەنها دەتوانن ببنە جێبەجێکار یا قوربانی یاسای بزوتنەوە. تەنها ئەم پرۆسەیە بریاردەرە لەسەر ئەو کەسانەی ئەمرۆ رەگەزە نزمەکانو ئەندامانی چینە روو لەمەرگەکان یا خەلکانی سوكو ریسوا لەنێودەبەن، دەبێ سبەینێ قوربانی بەخۆیان بدات. ئەوەی فەرمانرەوایانی تۆتالیتاری پێویستی پێی هەیە بۆ ئەوەی رێنمایی رەفتاری دەستوپێوەندەکانی بکات، ئامادەکردنی یەك بەکیانە بۆ ئەوەی بە باشترین شێوە رۆلی جەلادو قوربانی وازیبکەن. ئەرکی ئەم ئامادەکارییە دووجەمسەرە کە لە رژێمی تۆتالیتاریدا جێگەی پرەنسیپی کار دەگرێتەوە، دەخرێتە ئەستۆی ئایدیۆلۆجیای تۆتالیتار.

ئایدیۆلۆجیا . چەشنی ئایەت، بە مەبەستی رازیکردنی لایەنگرانی دەتوانێت هەمو شتێك و هەر روداوێك بە هەلهێنجانی لە تاکە بەلگەنەویستێکەوە راڤەبکات . دیاردەیەکی تازەیەو سەدان سالە رۆلی ناچیز لە ژیانی سیاسیدا وازیدەکات. تەنها بە وردبینی لەدوای رودانی روداوێك دەتوانین هێندێك رەگەزی دیاریکراو لەم ئایدیۆلۆجیایە ئاشکرا بکەین کە بە تەواوەتی سودی بۆ فەرمانرەوایانی تۆتالیتار هەیە. لە پێش ستالینو هیتلەریش توانای بەهێزو مەزنی سیاسی ئایدیۆلۆجیاکان ئاشکرا نەبوون.

ئایدیۆلۆجیاکان بەخاتری سیمای زانستیان ناسرانەوە: ئەوانە دۆزینەوەی زانستی لەگەل ئەو دەرئەنجامانەی چییەتی فەلسەفییان هەیە، ئاوێزان دەکەنو بانگەشەی فەلسەفەیەکی زانستییان بۆ دەکەن. وادەردەکەوت وشەی "ئایدیۆلۆجیا" بەو مانایە بێت کە ئایدیایەك دەتوانێت ببێتە بابەتی زانستێك، رێك وەکئەوەی ئاژەل دەبێتە بابەتی گیانەوەرناسی، چونکە پاشگری Logie .

زانست، هەروەکو وشەی ئایدیۆلۆجیا Ideo – Logie و وشەی Zoo – Logie، دەتوانێت شیکردنەوەی لۆجیکی . Logoi . بکات، واتە وتاری زانستی لە شێوەی ئایدیا . Ideo . داریـژرابێت. ئەگەر کار بەو شێوەیە بێت، ئیدی ئایدیۆلۆجیا جگە لە فەلسەفەو زانستێکی وەهمی و درۆزنانە شتێکی دی نیەو لە یەککاتدا سنوری زانستو فەلسەفەش دەبەزێنێت. بۆیە خوداناسی . deism ـ ئایدیۆلۆجیایەکە سەروکاری لەگەڵ ئایدیای خوداوەندا هەیەو خاوەن فەلسەفەیەکە دەیەوێت بەشێوەیەکی زانستی واقعییەتی سروشتی خوداوەند بسەلمێنێت. (خوداناسی لەسەر واقعییەتی سروشتی خوداوەند خۆی رانەگرتوە، بەڵکو دەخوازێت خودا وەك ئایدیایەکی فەلسەفی یا زانستی بناسێنێت، ئەوەش بەهەمان قەوارەی ئەو گومڕایی و گەلحۆیی گیانەوەرناسییە کە بڕواو متمانەی بە واقعییەتی جەستەیی و هەستیاری گیانەوەران نەبێت). لەگەڵ ئەوەشدا، ئێمە دەزانین ئەمە بەشێکە لە راستی، چونکە ئەگەرچی خوداناسی نکوڵی لە سروشتی خوداوەند دەکات، بەڵام تەنها بە راڤەکردنی "زانستی" ئایدیای خوداوەند وازناهێنێت، بەڵکو سود لە ئایدیای خودا وەردەگرێت بۆ ئەوەی رێڕەوی دونیای پێراڤە بکات. ئایدیا ئایەتییەکان رەگەز لە رەگەزپەرستی و خودا لە خوداناسی، هتد . هەرگیز بابەتی ئایدیۆلۆجیا پێکناهێنن و پاشکۆی زانستیش . logie . هەرگیز بەڵگە نیە لەسەر راڤەکردنی زانستی ئەو ئایدیانە.

ئایدیۆلۆجیا رێك ئەوەیە کە ناوەکەی دیاریدەکات: ئایدیۆلۆجیا، لۆجیکی ئایدیایەکە. مێژوو بابەتی ئایدیۆلۆجیایە کە ئایدیایەکی لەسەر پیادە دەکرێ. ئەنجامی ئەم پیادەکردنە، زنجیرەیەك هەواڵ و رونکردنەوەیە دەربارەی شتێك کە بوونی نیە، بەڵکو ئاشکرا کردنی پرۆسەیەکە هەمیشە دەگۆڕێت. لە راستیدا ئایدیۆلۆجیا بەشێوەیەك پەیوەندی نێوان روداوەکان چارەسەر دەکات وەکئەوەی ملکەچی هەمان ئەو یاسایە بێت کە حوکمی " ئایدیاکەی" دەکات. ئایدیۆلۆجیاکان بانگەشەی ئەوە دەکەن کە نهێنییەکانی سەرجەم پێشکەوتنی

مێژوو دەزانن . نهێنییەکانی رابردوو، ئالۆزییەکانی هەنوکەو گومانەکانی داهاتو . چونکە لۆجیکی خودی ئەو ئایدیانە دەناسنەوە کە بەرِوداوە مێژووییەکانەوە پەیوەستە.

ئایدیۆلۆجیاکان هەرگیز گرنگی بە پەرجوی بوون . اعجوبە الکینونە نادەن، چونکە چییەتی مێژووییان هەیە، تەنانەت ئەگەر هەوڵیش بدەن مێژوو لە رێگەی "یاسای سروشتییەوە" راڤە بکەن، ئەوا زیاتر گرنگی بە بوون و لەناوچون، بالاکردن و لادانی کولتورەکان دەدەن. بۆیە وشەی "رەگەز" لە رەگەزپەرستیدا، هەرگیز بە مانای گەرِانێکی راستگۆیانە نیە بەرامبەر رەگەزەکانی مرۆڤ، وەکئەوەی سەرزەمینی لێکۆڵینەوەیەکی زانستی بێت، بەڵکو بیرۆکەیەکە رێگە بۆ راڤەکردنی بزاوتی مێژوو خۆشدەکات، وەکئەوەی پرۆسەیەکی بێوێنەو یەکانگیر بێت.

ئایدیای ئایدیۆلۆجیاکان . هەر ئایدیۆلۆجیایەك . نە جەوهەری جاویدانی ئەفلاتۆنە کە بە چاوی رۆح وێنەی گیراوە، نە پرەنسیپی رێکخەری عەقڵی کانت . یشە، بەڵکو بوە بە ئامرازێکی راڤەکردن. لەرِوانگەی ئایدیۆلۆجیاوە، مێژوو لەبەر رۆشنایی ئایدیا بە دیارناکەوێت (لە واقیعدا دەبێ بەدیدی سەروی بزاوتی مێژوو تەماشای مێژوو بکرێ)، بەڵکو وەك شتێك نیشان دەدرێ کە دەتوانرێ رەوتی بە ئایدیایەك پێشبینی بکرێ. بەڵام ئەوەی "ئایدیا" ئامادەساز دەکات تا ئەم رۆڵە تازەیە وازبگات، "لۆجێکە" تایبەتەکەیەتی، واتە جولەیەك کە دەرئەنجامی خودی "ئایدیاکەیە" و بۆ جولەیشی پێویستی بەهیچ هۆکارێکی دەرەکی نیە. رەگەزپەرستی بیروباوەرێکە پێیوایە جولەیەك لە ناو خودی ئایدیای رەگەزدا هەیە، هەروەکو چۆن خوداناسی باوەرِی وایە کە خودی چەمکی خوداوەند، جولەی خۆی هەیە.

لە ئایدیۆلۆجیادا، بزاوتی مێژوو و پرۆسەی لۆجیکی ئەم چەمکە، شایانی ئەوەن خاڵ بە خاڵ پێکەوە بگونجێن، وەکئەوەی هەر شتێك روودەدا، بەپێی لۆجیکی تاکە "ئایدیایەك" روودەدا. تەنها جولەی مومکین لە بواری لۆجیکدا

بریتیه له پرۆسەی هەڵگۆزین له دەسپێکی بەڵگەنەویستێکەوە. بەڵام لۆجێکی دیالیکتیکی لەگەڵ پرۆسەی تێزو ئەنتی تێز تا بە ئەنجام کۆتایی دێت کە خودی ئەو تێزە تایبەتەش لەلای خۆیەوە دەبێت بە بزاوتی دیالیکتیکی، لە پرەنسیپدا لۆجیکێکی جیاواز نیە، کاتێك ئایدیۆلۆجیا ئەو شتانەی حەزی پێی نیە، ئەفەرۆز دەکات لێرەدا یەکەمین تێز دەبێتە مەسەلەیەکی بەڵگەنەویست و خەسڵەتی ئەم میتۆدە دیالیکتیکیەش سەبارەت بە راڤەکردنی ئایدیۆلۆجیا لەوەدایە وەك چرکەساتی بزاوتێکی بێوێنە، لێکچوو یەکانگیر رێگە بە دژایەتی نێوان فاکتەکان دەدا.

کاتێك لۆجیك وەك "بزاوتی فیکر" ـ نە وەك چاودێریکاری پێویستی فیکردن . لەسەر ئایدیایەك جێبەجێ دەکرێ، ئیدی ئایدیا زۆر بەخێرایی دەگۆڕێت بە بەڵگەنەویست. لە راستیدا راڤەکردنی ئایدیۆلۆجی دەربارەی جهان لەم پرۆسەیەوە سەرچاوە دەگرێ، پێشئەوەی بۆ شیکردنەوەی تۆتالیتاری سودمەند بێت. کاری کۆت‌وبەندی لۆجیکێکی نیگەتیڤی پۆخت و بەربەستی لۆجیك لە قبوڵکردنی واقیعی ناکۆکییەکانی جهان، بەجۆرێك باڵای کردبو کە هێڵیکی فیکری نوێ لەرێگەی ئەنجامگیرییەوە (استنتاج) بەشێوەی نارەزاییەکی پەتی، داهێنان و گورروژمی بۆ زەین دەهێنا. ئەم پرۆسە نارەزاییە نە بەئایدیایەکی نوێ (دەتوانێت بەڵگەنەویستێکی دی لەگەڵ زنجیرەیەك دەرئەنجامی دی بەرهەم بهێنێت)، نە بەئەزمونێکی تازە، دانابڕێت. ئایدیۆلۆجیاکان هەمیشە لەو باوەرەدان کە تاکە ئایدیایەك بەسە بۆ ئەوەی بتوانرێ هەمو شتێك لە گەشەسەندنی بەڵگەنەویستەوە روون بکرێتەوەو هیچ ئەزمونێکیش ناتوانێت شتێکمان فێربکات، چونکە هەمو شتێك تەنها لە چوارچێوەی ئەم پرۆسە لێکچوە یەکانگیرە پەی پێدەبرێت کە هەڵگۆزینی لۆجیکی لەسەر بونیات دەنرێ. مەترسی کەوتن لە چاڵی نادڵنیایی زەروری ئایدیای فەلسەفییەوە بۆ چاڵی راڤەکردنێکی گشتی تاکە ئایدیۆلۆجیایەك و جهانبینییەکەی (Weltanschauung)، بە تەنها کەوتن نیە بەرەو خەیاڵێکی

بەگشتی عەوامانەو هەڵنەسەنگێنراو، بەڵکو مەترسی سەرەکی ئەوەیە کە ئازادی، ئەو ئازادییەی سروشتی بیرکردنەوەی مرۆڤە، بە کۆتێکی لۆجیکی دەگۆڕێت، کۆتێك کە مرۆڤ بە دەستی خۆی دەیخاتە گەردنی خۆی‌و بە هەمان ئەندازەی کۆتی هێزێکی دەرەکی قورسایی دەخاتە سەر گەردنی مرۆڤ

خودی جهانبینی‌و ئایدیۆلۆجیاکانی سەدەی نۆزدەهەم هەڵگری تۆتالیتاریزم نەبون. ئەگەر چی رەگەزپەرستی‌و کۆمۆنیزم دوو ئایدیۆلۆجیای یەکلاکەرەوەی سەدەی بیستەم بوون، بەڵام وەك پرەنسیپ، لە ئایدیۆلۆجیاکانی دی "تۆتالیتارتر" نەبون. لەراستیدا ئەو دوو ئایدیۆلۆجیایە لەو رووەوە بون بەدوو فۆرمی تۆتالیتاری، چونکە ئەو پرەنسیپانەی ئەزمونەکان پشتیان پێدەبەست .ململانێی رەگەزەکان بۆ کۆنترۆڵ کردنی جهان‌و ململانێی چینایەتی لە پێناوی ئەوەی لەسەرتاسەری جهاندا دەسەڵات بگرنە دەست لەرووی سیاسییەوە لە هەمو ئەزمونە ئایدیۆلۆجیاکانی دی گرنگی زیاتریان هەبو. بەو مانایەی سەرکەوتنی ئایدیۆلۆجیای رەگەزپەرستی‌و کۆمۆنیزم بەسەر هەمو ئایەتەکانی دی ، پێشئەوەی بزوتنەوە تۆتالیتارەکان قورسایی خۆیان بخەنە سەر ئەو دوو ئایدیۆلۆجیایە بەدەست هاتبو. لەلایەکی دی، هەمو ئایدیۆلۆجیاکان توخمی تۆتالیتارییان لەدووتوێی خۆیاندا هەڵگرتوە، بەڵام جیاوازی نێوان ئەم دوو ئایدیۆلۆجیایەو ئایدیۆلۆجیاکانی دی، تەنها لەوەدایە، ئەم دوو ئایدیۆلۆجیایە لەلایەن بزوتنەوە تۆتالیتارەکانەوە بەشێوەیەکی باش گەشەیان پێدرا. ئەمەش سەرنجێکی فریودەرانەی ئەوتۆ دەخولقێنێت وەکئەوەی تەنها رەگەزپەرستی‌و کۆمۆنیزم سیمای تۆتالیتارانەیان هەبێت. لەراستیدا، چییەتی راستەقینەی ئایدیۆلۆجیاکان تەنها لە رێگەی ئەو رۆڵەی لە دەزگا باڵادەستە تۆتالیتارەکان وازیدەکەن، ئاشکرا دەبێت. لەم گۆشە نیگایەوە، بوونی سێ رەگەزی تۆتالیتاری، تایبەتمەندی فیکری ئایدیۆلۆجی پێکدەهێنێت.

یەکەم، بانگەشەی ئایدیۆلۆجیاکان بۆ راڤەکردنی هەمو شتێك، بەتەنها بۆ دەرخستنی ئەوشتانە نیە کە بوونیان هەیە، بەڵکو بانگەشەی ئەوەش دەکەن کە دەتوانن ئەوەی دەبێت و ئەوەی بەسەر جهاندا گوزەری کردوەو تێدەپەرێت، راڤەبکەن. ئەو ئایدیۆلۆجیانە لە هەمو حاڵەتێکدا تەنها گرنگی بەرەگەزی جوڵە دەدەن، بە واتایەکی دی، بەمێژوو بەمانا باوەکەی. ئایدیۆلۆجیاکان هەمیشە بەلای مێژوودا دەیشکێننەوە، تەنانەت ئایدیۆلۆجیای رەگەزپەرستیش کە بەرووکەش لە مەسەلەی سروشتەوە سەرچاوە دەگرێ، لێرەدا سروشت تەنها مەسەلە مێژووییەکان راڤەدەکات و بە مەسەلە سروشتییەکانی دەگۆڕێت. بانگەشەی راڤەکردنی هەمو شتێك، بەڵێنی راڤەکردنی هەمو روداوە مێژووییەکان دەدا، بەڵێن دەدا رابردوو بە تەواوەتی راڤەبکات و تێگەیشتنێکی تەواوی بۆ هەنوکە هەبێت و بەشێوەیەکی دیاریکراویش پێشبینی داهاتو بکات.

دوەم، فیکری ئایدیۆلۆجی کە بانگەشەی راڤەکردنی هەمو شتێك دەکات، خۆی لە هەمو ئەزمونێك بە سەربەخۆ دەزانێت، ئیدی بە پێویستی نازانێت لە هیچ دیاردەیەکی تازەوە شت فێربێت، تەنانەت ئەگەر ئەو دیاردەیەش شتێکی راگوزەر بێت و جارێکی دی دوبارە نەبێتەوە. بەمشێوەیە فیکری ئایدیۆلۆجی لەو واقیعە ئازاد دەبێت کە ئێمە لە رێگەی هەر پێنج هەستەکەمانەوە لێی تێدەگەین و جەخت لەسەر واقعێکی "راستەقینەتر" دەکاتەوە کە لەپشت شتە هەستپێکراوەکانەوە خۆی متکردوە، ئەو واقیعە راستەقینەترەی تەنها لە رێگەی هەستی شەشەمەوە دەتوانرێت لێی بەئاگابین، لەهەمان شوێنی نادیارەوە شتە درکپێکراوەکان دەخاتە ژێر رکێفی خۆیەوە. ئایدیۆلۆجیا لەرێگەی تەڵقینی ئایدیۆلۆجیای تایبەت کە لە دەزگا پەروەردەییەکاندا دەوترێتەوە، ئەو دەزگایانەی، بە مەبەستی ئامادەکردنی "جەنگاوەری سیاسی" لە "رێکخستنەکانی بەرگری" (Ordensburgen) تایبەت بە نازییەکان یا فێرگەکانی کۆمینترن و کۆمینفۆرم بۆ ئەم مەبەستە دامەزراون، ئەم هەستەی شەشەم دەستەبەر دەکات. پروپاگەندەی تۆتالیتاری بۆ ئازادکردنی

ئایـدیا لـە ئـەزمون و واقیـع کاردەکـات، ئـەو پروپاگەندەیـە هەمیـشە مانایـەکی نهێنیئامێز بە هەمو روداوێکی گشتی یا هەست پێکراو دەبەخشێت و لـە پـشت هـەر کارێکی سیاسـی گـشتییەوە گومـانی نیـازێکی نهێنی دەوروژێنێت. بۆیـە کاتێـك بزوتنـەوەی تۆتالیتـاری دەگـات بـە دەسـەڵات، ئیـدی خـۆی بـۆ گـۆڕینی واقعێك تەرخان دەکات لەگەڵ بانگەشە ئایدیۆلۆجیاکانیدا بگونجێت. چەمکی پیلانگێری جێگەی چەمکی دوژمنایەتی دەگرێتەوە، ئەمەش حاڵـەتێکی زەیـنی ئەوتۆ دەهێنێتە ئاراوە کە واقیع . دوژمنایـەتی واقیـع یـا دۆسـتایەتی واقیعـی . چیدی ئەزمون ناکرێ و بەپێی چەمکی واقیعی درکی پێناکرێت، بەڵکو بەمانای شتێکی بەتەواوەتی جیاوازتر وێنا دەکرێ.

سێیەم، تا ئەو جێگەیەی ئایدیۆلۆجیا نەتوانێت واقیع بگۆڕێت، لە رێگەی میتـۆدی سـەلماندنی تایبەتـەوە هەوڵـدەدەن، ئایـدیا لـە کـۆتی ئـەزمون رزگـار بکەن. بیرکردنـەوەی ئایـدیۆلۆجی فاکتـەکان بـەپێی رێوشـوێنێکی بـە تـەواوەتی لـۆجیکی رێکـدەخات، رێوشـوێنێك لـە مەسـەلەی بەڵگەنەویـستێکەوە دەسـت پێـدەکات، ئنجـا هـەمو شـتەکانی دی لـە هـەمان مەسـەلەی بەڵگەنەویـستەوە هەڵدەگۆزرێت، واتە ئەم بیرکردنەوەیە لە یەکانگیرییەکی ئەوتۆدا کار دەکات کە لـە هـیچ بـوارێکی واقیعییەتدا بوونی نیـە. رێـڕەوی ئـەم هەڵگۆزینـەی سـەرەوە دەشێت لۆجیکی یا دیالیکتیکی بێت، بەڵام لە هـەر دوو حاڵەتەکەدا پرۆسـەی نارەزایی یەکانگیر پێیوایە دەتوانێت لە جوڵـەی پرۆسـەی بانمرۆڤی سروشـتی یـا مێـژوویی تێبگـات، چـونکە بـەپێی پرۆسـەیەك بیردەکاتـەوە. بۆیـە زەیـن دەرفەتی ئەوەی بۆ دەرەخسێت لـە یاسای بـە روکەشـی "زانستی" بزوتنـەوە تێبگات، کە هێدی هێدی لەرێگەی پرۆسەی تەقلیدەوە، ئیدی چ لۆجیکی بێت یا دیالیکتیکی زەین و بزوتنەوە ئاوێتەی یەکتر دەبن. نارەزایی ئایدیۆلۆجی کە هەمیـشە بـە جۆرێـك لـە هـەڵهێنجانی لـۆجیکی دادەنرێـت، پەیوەسـتە بـە دوو رەگـەزی ئایـدیۆلۆجیاوە کە پێشتر ئاماژەمـان بـۆ کـردوە . رەگـەزی بزوتنـەوەو رەگەزی رزگـاربون لـە واقیـع و ئـەزمون، یەکـەم، لەبـەر ئـەوەی بزاوتـی فیکـری لـە

ئەزمونەوە لە دایك نابێت، بەڵكو لە خودی خۆیەوە سەرچاوە دەگرێ، دوەم، لەبەر ئەوەی ئایدیۆلۆجیا تەنها شتێك لە واقیعی ئەزمونكراوو پەسەندكراو وەردەگرێت و ئەوەش دەگۆڕێت بە مەسەلەیەكی سەرەكی و بەڵگەنەویست، لەدوای ئەوەش، ڕێگەی نارەزاییەكی پاشتر دەگرێتەبەر كە هیچ جۆرە ئەزمونێكی دی ناتوانێت بیشێوێنێت. ئایدیۆلۆجیا هەر كە مەسەلە بەڵگەنەویستەكەی كە هەمان خاڵی وزەو ورەیەتی، سەقامگیر دەبێت، ئیدی ڕێگە بە هیچ ئەزمونێك نادات دەست لە فیكری ئایدیۆلۆجی وەربدات، هەروەها ناشتوانرێ لەڕێگەی واقیعەوە، ئەم ئایدیۆلۆجیایە وەربگیرێت.

ئەو میتۆدەی هەر دوو فەرمانڕوا تۆتالیتارەكە گرتیانەبەر لە پێناوی ئەوەی ئایدیۆلۆجیاكەیان بگۆڕن بە چەكێك تا لە ڕێگەیەوە ڕەعییەتەكەیان ناچار بكەن خۆیان لەگەڵ ریتمی بزوتنەوەی تیرۆردا بسازێنن، میتۆدێكی زۆر فریودەرو نەبینراو بو. ئەو دوو فەرمانڕەوایە ڕۆحی ئایدیۆلۆجیاكانیان وەرگرتبو (هیتلەر وەك بەهرەیەكی مەزن شانازی بەشیكردنەوە خوێنساردنەكەیەوە دەكردو ستالینیش بە بەبێبەزەیی دیالیكتیكەی دەینازی)، دەلالەتە ئایدیۆلۆجیاكانیان بە دوورترین ئاستی یەكانگیری لۆجیكی گەیاندبو، ئەو یەكانگیرە لۆجیكە توندڕەوەش لەكن چاودێرێكی دەرەكی بەشێوەكی "سەرەتایی" ئاڵۆزو نابەجێ دەردەكەوت، چونكە بە سەرسوڕمانەوە دەبینێ ئەو چینەی ڕوو لەمەرگە، لەو خەڵكانە بوون كە حوكمی مردنیان بەسەر درابوو ڕەگەزی ناشایستەش بە ژیان، لەو ڕەگەزانە بوون كە دەبوایە لەنێو ببرێن. ئەو كەسەی گومانی لە بوونی "چینی ڕوو لەمەرگ" نەبێت، وەلێ پێی نەگاتە ئەوەی كە ئەندامەكانی پێویستە لەنێوببرێن و ئەو كەسەی ماف ژیان بە ڕەگەز دەبەستێتەوە، بەڵام نەگاتە ئەو دەرئەنجامەی كە پێویستە "ڕەگەزی ناشایستە بە ژیان" بكوژرێت، یا گێلە پیاوە یا ترسنۆكە. ئەم لۆجیكە توندڕەوەی ئەندێشە وەك ڕێنوێنیكاری پرەنسیپی كار، سەرتاپای بونیادی بزوتنەوەو حكومەتە تۆتالیتارەكان دەخاتە

ژێر کاریگەری خۆیەوە. ئەمەش دەسکەوتی هەر یەك لە هیتلەرو ستالین بو، هەرچەندە وەك فیکر هیچ شتێکی تازەیان نەخستە سەر ئایدیاو دروشمی بزوتنەوەکەیان، کەچی لەگەڵ ئەوەشدا دەبێ لە ریزی گرنگترین "ئایدیۆلۆجیست"ەکان ناو زەدە بکرێن.

ئەو واقیعەی ئەم دوو ئایدیۆلۆجیستەی لەوانەی پێش خۆیان جیادەکاتەوە، کێش و شەیدا بونیان بە ئایدیۆلۆجیا نەبو . ململانێی چینایەتی و چەوسانەوەی کارگەران یا ململانێی رەگەزەکان و پاریزگاری کردن لە گەلانی ئەڵمانیا . بەڵکو ئەو پرۆسە لۆجیکییەی لە فیکرەوە لە دایك دەبو، ئەوانەی بەلای خۆیدا کێشدەکرد. بە بۆچونی ستالین، ئایدیاو لێهاتویی رەوانبێژی لینین نەبو کە گوێگرەکانی شەیدا دەکرد، بەڵکو توانای لۆجیکی دەرە رەتکردنەوەی بو. بەپێچەوانەی مارکسەوە کە پێیوابو کاتێك ئایدیا باڵ بەسەر هەمو جەماوەردا دەکێشێت، دەسەلات لە دایك دەبێت، بۆیە دەبینین دەسەلات لە خودی ئایدیا نیە، بەڵکو لە پرۆسە لۆجیکەکەیەتی کە لە "هەستیاری ئۆکتۆپۆسێکی (ئەختەبوت) زۆر بەهێز دەچێت و لە هەمو لایەکەوە چنگت پیابکات، تۆش توانای ئەوەت نەبێت خۆت لە دەستی رزگار بکەیت، ئیدی یا دەبێ خۆت بە دەستەوە بدەیت یا بەچاکی خۆت بۆ دۆڕاندێکی پڕسوێ ئامادە بکەیت"[3] ئەم هێزەش تەنها کاتێك خۆی دەردەخات کە بەدیهاتنی ئامانجە ئایدیۆلۆجیاکان، واتە کۆمەڵگەیەکی بێچین و رەگەزێکی سەروەر بکەوێتە مەترسییەوە. لە پرۆسەی بەدیهاتنی ئەو ئامانجانەدا، ئەو مادە بنەرەتیانەی ئەم ئایدیۆلۆجیانە بەمەبەستی کێشکردن و شەیداکردنی جەماوەر خۆی لەسەر بونیات ناوە . چەوسانەوەی کارگەران یا بەرخوازییە نەتەوایەتییەکانی ئەڵمان . هێدی هێدی لە دەست دەچێت، وەکئەوەی لە رێگەی خودی پرۆسەکەوە قوت بدرێت: بە گونجانێکی کامڵ لەگەڵ "شیکردنەوەی خوێنساردانە"ی هیتلەرو "هێزی دەرە رەتکەرەوەی لۆجیك"ی ستالین، کارگەرانی سۆڤێت لە سەردەمی حوکمڕانی بۆلشەفیکدا، تەنانەت ئەو

مافانەشـیان لەدەسـتدا کـە لـە سـەردەمی دەسـەڵاتی دیـسپۆتیزمی تـزاردا بەدەستیان هێنـابو، لەبەرامبـەر ئەوەشـدا، میللـەتی ئـەڵمانیا بەدەست جـۆرە جەنگێکەوە دەیناڵاند کە هیچ بایەخێکی بەلانیکەمی هەلومەرجی پێویست بۆ مانـەوەی میللـەتی ئـەڵمان نـەدەدا. چییەتی سیاسـەتی ئایـدیۆلۆجیا . نـەك لـەپێناوی بەرژەوەنـدی تاکەکـەس یـا چڵێـسی دەسـەڵات . بریتیـە لـەوەی نـاوەرۆکی واقیعـی ئایـدیۆلۆجیا (چینی کریکـار یـا میللـەتی ئـەڵمانیا)، کـە لـە بنەرەتـدا ئایـدیا سەرچـاوەی لێـوەردەگرێ (ململانێـی چینایەتی وەك یاسـای مێـژوو یـا کێشمەکێـشی رەگـەزی وەك یاسـای سروشـت)، لەرێگـەی ئـەو لۆجیکەوە قوتدەدرێ کە ئایدیا بەهۆیەوە بواری جێبەجێ کردن دەگرێتەبەر.

پرۆسـەی ئامـادەکردنی قوربـانی و جـەلادەکان کـە تۆتالیتـاریزم لـە جیـاتی پرەنسیپی کـاری مۆنتیسکۆ، پێویستی پێـی هەیە، لە خودی ئایـدیۆلۆجیای رەگەزپەرستی یا ماتریالیزمی دیالیکتیکیدا نیە، بەڵکو لە سروشـتی لـۆجیکی ئایـدیۆلۆجیادا خـۆی متکـردوە. فریـودەرترین سـەلماندن کـە خـودی سـتالین و هیتلـەر شـەیدای ببـون، بریتی بـو لـە: ئەگـەر ئێـوە قسە لەسـەر ئـەلفی ئـەلفبای پیاوکوشتن دەکەن، دەبێ ب، پ، تا کۆتـایی، ئـەم ئەلفبایـەتان لەسـەر زمـان بێت. لێرەدا وادەردەکەوێت کە هێزی جـەبری لۆجیك سەرچـاوەیەکی بـۆ خـۆی هەبێت، ئەم هێزەش لەو ترسەوە سەرچاوە دەگرێ کە دژایەتی خـودی خۆمـان بکەین. پاکتاوکردنی بۆلشەفیکەکان کە تیایە قوربانیەکان دانیان بـە تاوانێکـدا دەنا هەرگیز نەیانکردبو، زیاتر پشتی بەم ترسەو بەڵگەیەی خوارەوە دەبەست: ئێمـە ئـەو بەڵگەنەویستەمان پێقبوڵـە کـە مێـژوو ململانێـی چینایەتیەو رۆڵـی حیزبیش جگە لە سەرکردایەتی ئەو ململانێیە شتێکی دی نیە. کەواتە، ئێوە دەزانن حیزب لەرووی مێژووییەوە هەمیشە لەسـەر هەقە (هـەروەکو تروتـسکی دەڵێت: "ئێمـە تـەنها لەگـەڵ حیـزب لـە رێگـەی حیزبـەوە لەسـەر هـەقین، چونکە مێژوو هیچ رێگـەیـەکی دی بۆ لەسـەر هـەقبوونمان نەهێشتۆتەوە"). ئەو ساتە مێژووییەی لەگەڵ یاسای مێژوودا یەکانگیرە، پێویستە هێندێك تـاوان ئـەنجام

بدرێ، لەبەر ئەوەی حیزب لەیاسای مێژوودا لە خەڵکی پڕزانیاریترو بەتواناترە، دەزانێت دەبێ تاوانبارێك سزا بدرێت. حیزب بۆ ئەنجامدانی ئەو تاوانانە، پێویستی بە تاوانبار هەیە، رەنگە حیزب زانیاری لەسەر تاوانەکان هەبێت، بەڵام هەرگیز تاوانبارەکان ناناسێت، بۆیە سزادانی تاوانباران لە ناسنامەی تاوانبارەکان گرنگترە، چونکە بەبێ سزادانی ئەوانەی بەربەست لەبەردەم رەوڕەوەی مێژوو دروستدەکەن، ئەستەمە مێژوو پێشبکەوێت، سەرئەنجام، چ بەراستی تاوانی کردبێت، یا حیزب داوات لێبکات رۆڵی جەلاد ببینیت، لە هەر دوو حاڵەتەکەدا لەرووی بابەتییەوە دەبیت بە دوژمنی حیزب. ئەگەر نەچیتە ژێربارو دان بەتاوانەکەتدا نەنێت، وەك ئەوەیە لەرێگەی حیزبەوە خزمەت بەمێژوو نەکەین، بەمەش دەبیت بە دوژمنی راستەقینە. بەڵام هێزی جەبری بەڵگەو سەلماندن لەمەی خوارەوەدا خۆی دەنوێنیت: ئەگەر تۆ ئەو کارە رەتبکەیتەوە، لەگەڵ خۆتدا دەکەویتە دژایەتییەوە، هەر لەرێگەی هەمان دژایەتیکردنیشەوە سەرلەبەری ژیانت بێمانا دەبێت. ئەو ئەلفەی خستە سەر زمانت، لە رێگەی بەدواداهاتنی لۆجیکی ب و پ تا کۆتایی، هەمو ژیانت کۆنترۆڵ دەکات.

فەرمانڕەوایانی تۆتالیتار بە تایبەتی پشت بەو جەبرە دەبەستن کە خۆمان بەسەر خۆماندا دەیسەپێنین، چونکە هێشتا پێویستیان بە هاندانی سنورداری خەڵك هەیە. ئەو جەبرە ناوەکییە هەمان ئەو ستەمگەرە لۆجیکەشە کە جگە لە توانای مەزنی مرۆڤ بۆ دەست پێکردنی کاری تازە، هیچ شتێکی دی ناتوانێت لە بەرامبەریدا خۆی رابگرێت. ئەم ستەمگەری لۆجیکە لەگەڵ ملکەچکردنی زەین بۆ لۆجیك، وەك پرۆسەیەکی بێکۆتا دەست پێدەکات، پرۆسەیەك مرۆڤ پشتی پێدەبەستێت بۆ ئەوەی فیکری تیا لەدایك بێت. مرۆڤ بە تەسلیمبوونی بە لۆجیکی ستەمگەرو بەچۆکهاتنی لە بەرامبەر حوکمی ستەمگەری دەرەوەی خۆی، نکۆڵی لە ئازادی ناوەوەی خۆی دەکات، هەروەکو چۆن نکۆڵی لە ئازادی جووڵەش دەکات. ئازادی وەك وزەیەکی ناوەکی مرۆڤ، هاوتای وزەی دەست

پێکردنه، هەروەکو چۆن ئازادی وەك واقعێکی سیاسی لە مەودای پێویستی جوڵەی نێوان مرۆڤەکان دەچێت. هیچ لۆجیك‌و هیچ هەڵهێنجانێکیش قابیلی رەتکردنەوە نەبێت، ناتوانێت دەسەلات بەسەر ئەم ئامادەگی دەستپێکردنە پەیدا بکات، چونکە زنجیرەی خودی ئەم دەسپێکردنە لەگەڵ بەڵگەنەویستێکی دی دەست بەکاردەبێت. هەروەکو چۆن پێویستی تیرۆر لە ترسەوە لە دایك دەبێت، سەرەتایەکی تازەش، بەبێ لەدایك بونی مرۆڤێکی نوێ، دەنگی لە جهاندا نابیسترێ، بەهەمان شێوەش هاندانی هێزی جەبری لۆجیك لەو ترسەوە لەدایك دەبێت کە مرۆڤ دەست بەبیرکردنەوە دەکات. واتە هەمان ئازادترین‌و بێخەوشترین چالاکی مرۆیانە، رێك بەرامبەر بە رەوشی پرۆسەی هەڵگۆزینی جەبری تەواو دەوەستێتەوە. حکومەتی تۆتالیتاری کاتێك هەست بە خۆڕاگری دەکات کە بتوانێت ویستی بێگەردی مرۆڤ ببزوێنێت لە پێناوی ئەوەی ناچاری بکات بچێتە نێو بزاوتی مەزنی مێژوو یا سروشتەوە، ئەو بزاوتە مەزنەش وەك مادەیەکی خۆی کە ژیان‌و مردن ناناسێت، سود لە رەگەزی مرۆڤ وەردەگرێت.

ئەو بزوتنەوەیەی لەسەر تیرۆر بونیات نراوە بۆ ئەوەی بکەوێتە جوڵەو بەردەوام لە جوڵەدا بێت، هەم پێویستی بەجەبری تیرۆری گشتگیر هەیە، هەم بە هێزی هەڵگۆزینی جەبری لۆجیکی، یەکەم تا بە زنجیری ئاسنینی فشار بخاتە سەر جەماوەری گۆشەگیرو لەو دونیایەی لەلایان بوە بە بیابان بیانپارێزێت، دوەم تاکە گۆشەگیرەکان بۆ روبەروبونەوەی ئەوانی دی ئامادەبکات. هەروەکو چۆن تیرۆر، تەنانەت لە پێشئەوەی سیفەتی گشتگیر وەربگرێت‌و بەتەواوەتی سیفەتی ستەمگەری هەیە، پەیوەندی نێوان مرۆڤەکان لەنێودەبات، زۆردارەکی فیکری ئایدیۆلۆجیاش هەمو پەیوەندییەك لەگەڵ واقیعدا دەپچڕێنێت. ئامادەکردنی مرۆڤەکان بە مەبەستی وازیکردنی رۆڵی قوربانی‌و جەلاد کاتێك سەرکەوتو دەبێت کە خەڵکی پەیوەندی لەگەڵ هاورەگەزو واقیعی دەوروبەریان لە دەست بدەن، چونکە کاتێك مرۆڤ ئەو پەیوەندیانە لەدەست دەدا، بەهەرەو لێهاتویی ئەزمون‌و ئەندیشەش لەدەست دەدا. باشترین فەرمانبەری

فەرمانڕەوای تۆتالیتاری، نازی و کۆمۆنیستێکی پڕئیمان نیە، بەڵکو کەسێکە جیاوازی لە نێوان واقیع و ئەفسانە (بە واقیعی ئەزمونکردنیشەوە) و جیاوازی لەنێوان ڕاست و درۆ (بە پێوەری بیرکردنیشەوە) نەکات.

پرسێك کە لە سەرەتای ئەم لێکۆڵینەوەیە گەلاڵەمان کردوە و ئێستاش دەگەڕێینەوە سەری، بریتیە لەوەی کە چ جۆرە ئەزمونێکی سەرەکی لە ژیانی کۆمەڵانی خەڵکیدا حکومەتێك پەروەردە دەکات، جەوهەرەکەی تیرۆرە و پرەنسیپی لۆجیکی کاردنیشی لەسەر فیکری ئایدیۆلۆجیا ڕاوەستاوە؟ کارێکی ئاشکراو حەتمیە ئەمجۆرە پێکهاتەیە لە فۆرمە جۆراوجۆرەکانی بالادەستی سیاسیدا هەرگیز لە ڕابردودا بەکار نەهاتوە. لەگەڵ ئەوەشدا، ئەزمونی سەرەکی کە ئەمجۆرە حکومەتە جەختی لەسەر دەکات، پێویستە مرۆڤانە و لەلای خەڵکیش ناسراو بێت، چونکە تەنانەت " نوێترین دەرکەوتن"ی جۆری جەستەی سیاسی دەبێ بۆ مرۆڤ گەلالە بکرێ و بە شێوەیەك لە شێوەکانیش وەلامی پێداویستیەکانی مرۆڤ بداتەوە.

زۆرجار ئاماژە بەوە کراوە کە تیرۆر تەنها لەو حاڵەتەی مرۆڤەکان گۆشەگیر دەکرێن و لەیەکتری دادەبڕێن، دەتوانێت کۆنترۆڵیان بکات، بۆیە بایەخی سەرەکی هەر سیستمێکی ستەمگەری خولقاندنی گۆشەگیریە. گۆشەگیری سەرەتای تیرۆرە و سەرزەمینێکی بە پیتە بۆ نشونما کردنی تیرۆر و هەمیشە بە بەری تیرۆریش دادەنرێت. بەم واتایە گۆشەگیرکردن پێش قۆناغی تۆتالیتاریزم دەکەوێت و بێتوانایی و دەستەوەستانیش نیشانەی گۆشەگیریە. تا ئەو جێگەیەی دەسەلات هەمیشە لەو مرۆڤانەوە لەدایك دەبێت کە پێکەوە کار دەکەن، یا بە گوزارەی بۆرك " هاوئاهەنگانە کار دەکەن"، ئەوا مرۆڤە گۆشەگیرەکان بەپێی ئەم پێناسەیە، هیچ دەسەلاتێکیان نیە.

گۆشەگیری و بێتوانایی، واتە بێتوانایی سەرەکی و ڕەهای کارکردن، بەردەوام خاسیەتی ڕژێمە دیسپۆتیزمەکان بوە. لە ڕژێمە دیسپۆتیزمەکاندا پەیوەندی نێوان مرۆڤەکان دەپسێت و ئامادەیی مرۆڤەکان بۆ کارکردن و

پیادەکردنی دەسەڵات نەزۆك دەبێت. لەگەڵ هەمو ئەوانەشدا، ئەم رژێمە ناتوانێت بە تەواوەتی پەیوەندی نێوان مرۆڤەکان بپسێنێت و گشت ئامادەییان لە نێوبەرێت. بۆیە هەمو پانتاییە تایبەتەکانی ژیان لەگەڵ ئامادەیی ئەزمونکردن و داهێنان و بیرکردنەوە بەوپەری سەلامەتی دەمێنێتەوە. ئەمە لەحاڵەتێکدا ئێمە دەزانین کە زنجیری ئاسنینی تیرۆری گشتگیر، پانتاییەك بۆ ژیانی تایبەتی ناهێڵێتەوە و هێزی جەبری لۆجیکی تۆتالیتاریش ئامادەیی ئەزمونکردن و بیرکردنەوەی مرۆڤەکان لە نێودەبات، هەروەکو چۆن ئامادەیی بۆ هەمو جۆرە کارکردنێك لێدەسەنێتەوە.

ئەوەی لە پانتایی سیاسەتدا بە گۆشەگیر دەیخوێنینەوە، لە بواری پەیوەندیی کۆمەڵایەتیدا بە تەنهایی (Loneline) ناودێر دەکرێ. بەراستی گۆشەگیری و تەنهایی دوو حاڵەتی جیاوازن. مرۆڤ دەتوانێت گۆشەگیر بێت . واتە لە بارودۆخێکدا بێت کە نەتوانێت دەست بۆ هیچ کارێك بەرێت، چونکە کەس نیە کاری لەگەڵدا بکات . بێئەوەی دوچاری تەنهایی بێت. هەروەها مرۆڤ دەتوانێت بە تەنها بێت . لە هەمو جۆرە پەیوەندییەك لەگەڵ ئەوانی دی بێبەش بێت . بێئەوەی گۆشەگیر بێت. گۆشەگیری جۆرە بنبەستێکە، لە سەردەمێکدا کە بازنەی ژیانی سیاسی مرۆڤەکان وێراندەکرێ، مرۆڤەکان بۆ ئەم بنبەستە پەلکێش دەکرێن، چونکە چیدی جێگەیەکیان بۆ نامێنێتەوە تا پێکەوە هەوڵبدەن پرۆژە هاوبەشەکانیان بەدیبهێنن. لەگەڵ ئەوەی گۆشەگیری، دەسەڵات و ئامادەیی کارکردنی مرۆڤەکان وێراندەکات، ئەوا نەك بە تەنها هەمو چالاکیە بەرهەمهێنەرەکانی مرۆڤ وەکخۆی دەهێڵێتەوە، بەڵکو تا ئەندازەیەکیش بۆ هێنانەدی ئەمجۆرە چالاکیانەش پێویستە. لە راستیدا مرۆڤ وەك Homo faber لە ئیشەکەیدا حەز بە گۆشەگیری دەکات، بەمانایەکی دی حەز دەکات بەشێوەیەکی کاتی واز لە بواری سیاسەت بهێنێت. دروستکردن (Poiesis، واتە دروستکردنی شتەکان) ئیدی چ لەبواری پیشەگەریدا بێت، یا لە بواری هونەری، لەلایەکەوە، لەگەڵ کردار Praxis ، لەلایەکی دی لەگەڵ کاری پەتی جیاوازی هەیە، بۆیە

هەمیشە لەگەڵ گۆشەگیرییەکی دیاریکراو لە خەمە هاوبەش و گشتییەکاندا ئەنجام دەدرێ. لە گۆشەگیریدا مرۆڤ وەك بونەوەرێکی داهێنەر پەیوەندی بەجهانەوە گرێدەدا، ئەم گۆشەگیرییەش تەنها کاتێك لەتوانابەدەر دەبێت کە سەرەکیترین شێوەی ئەفراندنی مرۆیی، واتە ئامادەیی پێشکەشکردنی شتێکی تازە بەجهان، لەنێوببرێت. ئەمەش تەنها لە جهانێکدا کە بەها مەزن و سەرەکییەکان لەلایەن کارەوە دیاریبکرێت، واتە هەمو جۆرە چالاکییەکی مرۆیی بە چالاکی کاری پەتی گۆڕابێت. لەمجۆرە هەلومەرجەدا تەنها هەوڵ و کۆششی کاری پوخت و پەتی، واتە ئەو هەوڵ و کۆششەی مرۆڤ بەزیندوێتی دەهێڵێتەوە و پەیوەندی لەگەڵ جهاندا وەك بونەوەرێکی داهێنەر لێکدەترازێت. مرۆڤێك چیدی وەك Homo Faber ناناسرێت، بەڵکو وەك Animal laborans مامەڵەی لەتەکدا دەکرێ کە میتابۆلیزمە پێویستەکەی لەگەڵ سروشتدا لەلای کەس بەهەند وەرنەگیرێ، هەم لە بواری سیاسەتدا پێگەیەکی نابێت، هەم لە جهانی شتەکانیشدا دوور دەخرێتەوە. تەنها لەو حاڵەتەدا گۆشەگیری لە شێوەی تەنهایی دەردەکەوێت. رژێمی ستەمگەر کە خۆی لەسەر گۆشەگیری راگرتوە، بەگشتی وزەی بەرهەمهێنی مرۆڤ وەکخۆی دەهێڵێتەوە، هەر چەندە ئەو رژێمە ستەمگەرەی لەسەر "کار" حوکمدەکات، چەشنی ئەو فەرمانڕوا ستەمگەرەی لە سەردەمە دێرینەکان فەرمانڕوایی کۆیلەی دەکرد، دەتوانێت هەمان فەرمانڕوایی نەك بە تەنها لەسەر مرۆڤە گۆشەگیرەکان، بەڵکو لەسەر تەنهاکان بکات و رەنگی تۆتالیتاریزمیش بگرێت.

گۆشەگیری تەنها بواری ژیانی سیاسی دەگرێتەوە، ئەمە لە کاتێکدا تەنهایی سەرتاپای ژیانی مرۆڤایەتی دەگرێتەوە. بۆیە رژێمی تۆتالیتاری، چەشنی هەمو رژێمە دیسپۆتیزمەکان بەبێ لەناوبردنی بواری گشتی ژیان، واتە بەبێ لەناوبردنی وزە سیاسییەکانی مرۆڤ لە رێگەی گۆشەگیرکردنیانەوە، بوونی نابێت. بەڵام باڵادەستی تۆتالیتاری، وەك شکڵی حکومەت، دیاردەیەکی نوێیە، چونکە بەتەنها بەگۆشەگیرکردنی مرۆڤەکان وازناهێنێت، بەڵکو ژیانی تایبەتیشیان لەنێودەبات. ئەمجۆرە حکومەتە خۆی لەسەر پایەی تەنهایی و

ئەزمونی پابەندنەبونی مرۆڤ بەجهانەوە راگرتوە، کە بە یەکێك لە تاڵترین‌و ریشەدارترین ئەزمونی مرۆڤ دەژمێردرێت.

تەنهایی وەك بنەمایەکی هاوبەشی تیرۆرو گەوهەری رژێمی تۆتالیتاری، هەروەها سەرزەمینێکی ئایدیۆلۆجی‌و لۆجیکی کە مرۆڤ بۆ وازیکردنی رۆڵی قوربانی‌و جەلاد ئامادە دەکات، پەیوەندییەکی نزیکی بە بێریشەیی‌و زیادبوونی مرۆڤەوە هەیە. ئەم بێریشەیی‌و زیادبونە، هەر لەسەردەمی شۆڕشی پیشەسازییەوە داغیك بوە بە تەوێڵی جەماوەرەوەو لەگەڵ پەیدابونی ئیمپریالیزم لە کۆتایی سەدەی نۆزدەهەم‌و لێکترازانی دەزگا سیاسی‌و نەریتە کۆمەڵایەتییەکانی ئەم سەردەمەشدا، لایەنێکی توندوتیژی پەیدا کردوە. بێریشەیی، بەمانای لە دەستدانی هەمو جۆرە شوێنێکە لە جهاندا، ئەو شوێنەی لە لایەن ئەوانی دییەوە ناسراوو زامنکرابێت، بەڵام زیادبونی مرۆڤ بەو مانایە دێت کە هەمو جۆرە پەیوەندییەك بە جهانەوە لەدەست بدات. بۆیە دەتوانرێت بێریشەیی بە مەرجێکی سەرەتایی تەنهایی بزانرێت، هەروەکو چۆن دەتوانرێ گۆشەگیریش (بێئەوەی پێویست بکات) بە مەرجێکی سەرەتایی تەنهایی بژمێردرێت. خودی تەنهایی‌و بەبێ لەبەرچاوگرتنی دوا هۆکارە مێژووییەکان‌و رۆڵی تازەی لە سیاسەتدا، لەلایەکەوە، بەپێچەوانەی پێداویستیە سەرەکییەکانی بارودۆخی مرۆڤ هەنگاو دەنێت، لەلایەکی دی، یەکێك لە ئەزمونە گەوهەرییەکانی ژیانی هەمو مرۆڤایەتی پێکدەهێنێت. تەنانەت ئەزمونی مادی‌و هەستپێکراومان بە جهانەوە بە پەیوەندی ئێمە لەگەڵ مرۆڤەکانی دی‌و عەقڵی دروستەوە گرێدراوە. عەقڵی دروست لەسەر ئەو هەستە هاوبەشانەمان راوەستاوە کە گشت هەستەکانی دی رێکدەخات‌و چاودێریدەکات‌و بەبێ ئەوەش هەر یەکێك لە ئێمە بەسەر دراوە (داتا) هەستپێکراوە تایبەتییەکانی خۆیدا دادەخرێت کە زۆرجار قابیلی پشت پێبەستن نیەو گومڕاکەرو فریودەرە. تەنها تا ئەو کاتەی عەقڵێکی دروستمان هەیە، واتە تەنها لەبەرئەوەی تاکەکەس نین، بەڵکو مرۆڤ گەلێکین بەشێوەی

کۆمەڵ لەسەر گوێی زەمین نیشتەجێ بوین، دەتوانین پشت بە هەستە راستەوخۆکانمان ببەستین. لەگەڵ ئەوەشدا، لە پێناوی ئەوەی لە تەنهایی خۆمان تێبگەین و لەپێناوی ئەوەی ئەزمونێك بکەین کە بەپێی ئەو ئەزمونە هەمو شتێك و هەمو کەسێك ماڵئاواییمان لێدەکات، ئەوەندە بەسە رۆژێك ئەوەمان یاد بکەوێتەوە کە دەبێ ئەم جهانە هاوبەشە بەجێ بهێڵین، ئەو جهانەی بەبێ ئێمەش هەر وەکو خۆی بەردەوام دەبێت.

تەنهایی جیاوازی لەگەڵ یەکانەیی (Solitude) دا هەیە. یەکانەیی وادەخوازێت مرۆڤ بەتەنها بێت، ئەمە لە کاتێکدا تەنهایی لە باشترین حاڵەتیدا لە رێگەی تێکەڵبوونەوە دەردەکەوێت، جگە لە چەند حاڵەتێکی ئاوارتەی پەرش وبلاو . کە بەشێوەیەکی گشتی چەشنی گوتەکەی کاتۆ (cato, marcus Porcius سیاسەتمەدارو سیناتۆری رۆما) لە گوزارەیەکی ناکۆکئامێزدا بەیان کراوە: " ئەو لە کاتێکدا کە تەنها بو، لە هەر کاتێکی دی زیاتر هەستی بە تەنهایی دەکرد" یا "ئەو لە کاتێکدا کە لە تەنهاییدا بو، کەمتر هەستی بەتەنهایی دەکرد" - num quam minus solum esse, quam cum solus esset. Reported by Cicero, de re publica, 1, 17 . ئیپیکتۆس، فەیلەسوفی یۆنانی دێرین کە لە کۆیلایەتی ئازاد بوە، یەکەم کەسە جیاوازی لەنێوان تەنهایی و یەکانەیی دەستنیشان کردوە. دۆزینەوە راگوزارییەکەی لەو پەیوەندییە رەسەنەیەوە سەرچاوەی گرتبو کە نە تەنهایی دەخواست، نە یەکانەیی، بەڵکو دەیویست بە تەنها Monos بمێنێتەوە، مەبەستی لەو تەنها مانەوەیەش، بەدەستهێنانی سەربەخۆییەکی رەها بو. هەروەکو ئیپیکتۆس دەستنیشانی دەکات (توێژینەوە، کتێبی 3، بەشی 13) مرۆڤی تەنها ئەو کەسەیە کە خۆی لەنێو مرۆڤ گەلێك دەبینێتەوە و ناتوانێت بەهیچ جۆرێك پەیوەندییان لەتەکدا ببەستێت و هەر لەو رووەشەوە پێیوایە لەلایەن ئەوانی دییەوە دژایەتی دەکرێ. بە پێچەوانەشەوە، مرۆڤی یەکانە، خودی خۆی تەنهایە، بۆیە "دەتوانێت لەگەڵ خۆیدا بێت"، مادامەکی مرۆڤ ئامادەیی ئەوەی

تیایە "گفتوگۆ لەگەڵ خۆیدا بکات". بە گوزارشتێکی دی، من لە یەکانەدا "لەگەڵ خۆمدا"م و لەگەڵ خودی خۆمدا لە خەڵوەتدام، هەر لەمڕووشەوە، دوو کەسین لە یەک جەستەدا، ئەمە لە حاڵێکدا، من لە تەنهاییدا هەر خۆمم و لەلایەن ئەوانی دییەوە بێزراوە. بەشێوەیەکی وردتر، هەر فیکرێك لە یەکانەدا شكڵ دەگرێت، بە جۆرێك گفتوگۆ لەنێوان من و خۆمدا دەژمێردرێت، بەڵام ئەم گفتوگۆ دوو کەسییەی یەك جەستەیە، پەیوەندییم لەگەڵ جهانی هاوشێوەکانم ناپچڕێنێت، چونکە ئەوانە لە خودێکدا دەردەکەونەوە کە من گفتوگۆی فیکریم لەگەڵیدا هەیە. ئەو مەسەلەیەی تاك دەیەوێت بریتیە لە: ئەو دوو کەسەی لە جەستەیەکدا بۆ ئەوەی ببەنەوە بەیەك، واتە بۆ ئەوەی ببێتەوە بە یەکێکی نەگۆڕ کە هەرگیز نەتوانرێ ناسنامەی لەگەڵ ناسنامەی ئەوانی دی تێکەڵ بکرێت، دیسانەوە پێویستی بە ئەوانی دی هەیە. بۆ ئەوەی ناسنامەی خۆم بسەلمێنم بە تەواوەتی پێویستیم بە ئەوانی دی هەیەو بەهرەی مەزن و یەکلاکەرەوەی پێکەوە ژیان بۆ مرۆڤی تاك ئەوەیە، ئەو پێکەوە ژیانە، جارێکی دی بیکاتەوە بە یەکێکی "کامڵ" و لەو گفتوگۆ ئایدیاڵەی کە کەسی قسەکەر هەمیشە تیایە بە ئاڵۆزی دەمێنێتەوە، رزگار بکات و ناسنامەی نۆژەن بکاتەوە، تا ئەو جێگەیەی بتوانێت بە دەنگی تاکە کەسێکی نەگۆڕ قسە لەسەر خۆی بکات.

رەنگە یەکانەیی بگۆڕێت بە تەنهایی، ئەوەش کاتێك روودەدا کە من لە خەڵوەتدا لەگەڵ خۆم، خودی خۆم گوم بکەم. مرۆڤی یەکانە زۆرجار هەڕەشەی مەترسی تەنهایی لێدەکرێ، ئەوەش لە کاتێکدا کە هەرگیز بەهرەی دۆستایەتییەکی رزگاربەخشی لێهەڵنەکەوێت بۆ ئەوەی لە دوانەیی و ئاڵۆزیی و گومان دوری بخاتەوە. ئەم مەترسییە لەرووی مێژووییەوە نەگەیشتۆتە ئاستێکی قێزەونی ئەوتۆ کە خەڵکانی دی سەرنجی بدەن، بۆیە لەسەدەی نۆزدەهەم بە دواوە لە مێژوودا جێگیر بوە. ئەم مەترسییەش تەنها کاتێك بە راشکاوی خۆی دەرخست کە فەیلەسوفەکان لەگەڵ ئەوەی پێیان وابو یەکانەیی شێوەیەکی ژیان و مەرجی کارکردنە، ئیدی بەو واقیعە "فەلسەفە تەنها بۆ ژمارەیەك خەڵکی دیاریکراوە" رازی نەدەبون و کەوتنە گلەیی کردن لەوەی کە کەس لە وتەکانیان تێناگات". لەم ناوکۆیەدا ئەم قسە

نەستەقەش لە هیگل دەگێڕنەوە کە لە سەرەمەرگدا وتویەیی: " تەنها یەك کەس لێم تێگەیشتوە، ئەویش بە باشی لێم حاڵی نەبوە"، بەر لە هیگڵ وتەیەکی لەو جۆرە نەدراوەتە پاڵ هیچ فەیلەسوفێکی مەزنی دی. لە بەرامبەر ئەوەشدا، هەمیشە مرۆڤی تەنها بەختی ئەوەی هەیە خۆی ببینێتەوەو لە خەڵوەتدا گفتوگۆیەکی فیکریانە لەگەڵ خودی خۆیدا دەست پێبکات. وادەردەکەوێت مەسەلەیەکی لەو جۆرەش لە سیلزماریا بەسەر نیچەدا هاتبێت کاتێك بیری لە زەردەشت دەکردەوە. نیچە لە هەر دوو قەسیدەی (سیلزماریاو چیا بڵندەکان) قسە لەسەر چاوەڕوانی نائومێدانەو هیوایەکی پوچی تاکی تەنها دەکات تا لەناکاو "لەکاتی نیوەڕۆدا یەکێك دەبێت بەدوو ... ئێستاش بە پشتبەستن بە سەرکەوتنی یەکگرتو جەژنی جەژنان دەگێڕین، زەردەشتی دۆست، میوانی میوانەکان هات"

ئەوەی تەنهایی والێدەکات بانتوانا بێت، لەدەستدانی خودە، خودێك لە تەنهاییدا دەتوانرێ بەدی بهێنرێت، بەڵام ناسنامەکەی تەنها لەرێگەی پێکەوە ژیانێکی متمانەبەخش لەگەڵ هەمواندا دەسەلمێنرێت. مرۆڤ لەمجۆرە پێگانەدا بڕوابوون بە خودی خۆی وەك هاورێ و هاودەمی بیرکردنەوەی لە دەست دەدا، هەروەها متمانەی بە جهانیش وەك زەرورەتی هەمو ئەزمونێك لەدەست دەدا. ئیدی خودو جهان هاورێ لەگەڵ ئامادەیی بیرکردنەوەو ئەزمونکردن بە یەکجارەکی لەدەست دەچن.

تەنهایی یەکێکە لە بەهرە زەینیەکانی مرۆڤ کە نە پێویستی بەخود هەیە، نە بە ئەوانی دیو نە بەجهان بۆ ئەوەی بەدڵنیاییەوە کاربکات، ئەو بەهرەیەی سەربەخۆ لە ئەزمون و بیرکردنەوە کار دەکات، هەمان توانای شیکردنەوەی لۆجیکە کە مەسەلە بەڵگەنەویستەکەی خودێکی ئاشکرایە . self evident. بایەخی رێسای سەرەکی کە بەڵگەنەویستێکی حاشاهەڵنەگری لۆجیکی لەسەر بونیات نراوە یا ئەو راستیە بەراییەی کە دوو کەرەت دوو دەکاتە چوار، تەنانەت لە هەلومەرجی تەنهایی رەهاشدا ناتوانرێ بەهەڵە دابنرێ. ئەم

حەقیقەتە لۆجیکیە، تاکە "حەقیقەتە" کە مرۆڤ لە دوای لەدەستدانی گرەنتی بەرامبەرو عەقڵی دروست دەتوانێت پشتی پێببەستێت، ئەمە لە حاڵێکدا مرۆڤ بە مەبەستی ئەزمونو ژیان گوزەراندنو دۆزینەوەی رێگەی جهانێکی هاوبەش، پێویستی بە عەقڵی دروست هەیە. بەلام ئەم حەقیقەتە، حەقیقەتێکی بێناوەرۆکە، یا راستترە بڵێین هەر حەقیقەت نیە، چونکە هیچ شتێك ئاشکرا ناکات. (پێناسەکردنی یەکانگیری لۆجیکی وەك حەقیقەت، هەروەکو لۆجیکیستە هاوچەرخەکان پێناسەی دەکەن، بەمانای نکوڵی کردنە لە بوونی حەقیقەت). لە هەلومەرجی تەنهاییدا، مەسەلەی خودێکی ئاشکرای لۆجیك چیدی ئەو ئامرازەی عەقڵ نیە کە پرۆسەی یەکانگیری دەست پێبکاتو گەشە بەهێڵەکانی "بیرکردنەوەی" بدات. ئەو واقیعەی کە پرۆسە فیکرییەکانی بە چالاکییەکی توندی لۆجیکی خودئاشکرا دەناسرێتەوە، پەیوەندییەکی پتەوی بە تەنهاییەوە هەیە، ئەوەش رۆژگارێگ لەلایەن لۆسەرەوە رونکراوەتەوە (رەنگە هیچ کەسێك ئەوەندەی لۆسەر تەنهایی و تەریکیی ئەزمون نەکردبێت، چونکە ئەو کەسێك بو بوێری ئەوەی تیابو بۆ یەکەمین جار بڵێت: "دەبێ خوداوەندێك هەبێت، لەبەر ئەوەی مرۆڤ پێویستی بە بوونێك هەیە بۆ ئەوەی باوەری پێبهێنێت"). لۆسەر لە تێبینییەکی کەم ناسراویدا دەربارەی وتەکانی کتێبی پیرۆز ئەوە بە یاد دەهێنێتەوە: " شتێکی باشە مرۆڤ بە تەنهایی نەمێنێتەوە" لۆسەر دەڵێت مرۆڤی تەنها "هەمیشە شتێك لە شتێکی دی هەڵدەگۆزێتو بەدزێوترین شێوەش بیر لە هەمو شتێك دەکاتەوە"[4] توندرەوی بزوتنەوە تۆتالیتارەکان هیچ پەیوەندییەکی لەگەڵ ریشەگەرای راستەقینەدا نیە، بەڵکو بونیات نراوە لەسەر "بیرکردنەوە لە هەمو شتێك بەدزێوترین شێوە"و پرۆسەیەکی هەڵگۆزین کە هەمیشە رێگەی دزێوترین دەرئەنجام دەگرێتەبەر.

ئەوەی مرۆڤ لە جهانی ناتۆتالیتاریدا بۆ بالادەستی تۆتالیتاری ئامادە دەکات، ئەو تەنهاییە کە پێشتر لە هێندێك هەلومەرجی پەراوێزکراوی کۆمەلایەتیدا لەلایەن کۆمەڵێك خەڵکی وەك مرۆڤە پیرەکان ئەزمون دەکرا،

هەنوکە بوە بە ئەزمونێکی رۆژانە کە جەماوەرێکی بەرفراوانی ئەم سەردەمە بەدەستییەوە دەناڵێنن. ئەو پرۆسە بێبەزەییانەی تۆتالیتاریزم کە جەماوەری بۆ پەلکێشدەکاتو رێکیدەخات، لە راکردنی خۆکوژی دوور لە واقیع دەچێت. لە جهانێکدا کەس جێگەی بڕواو متمانە نیەو هیچ شتێکیش مایەی دڵگەرمی نیە، "شیکردنەوەی خوێنساردانە"و "مەقاشی" پڕ هێزو هەستیاری تۆتالیتاری کە لە هەمو لایەکەوە چنگ بە مرۆڤدا دەکات، وەك دواهەمین دوو پاڵپشتگەی مرۆڤ دەردەکەوێت. بۆیە جەبری لۆجیکی کە تەنها ناوەرۆکەکەی پەرێزکردنە لە ناکۆکییەکان، ناسنامەی مرۆڤ لە دەرەوەی هەمو جۆرە پەیوەندییەك لەگەڵ ئەوانی دی دەسەلمێنێت. هەر هەمان جەبریش مرۆڤ لە بازنەی ئاسنینی تیرۆر رێکدەخات، تەنانەت لەو کاتەشدا کە تەنها دەبێت، باڵادەستی تۆتالیتاری هەوڵدەدا مرۆڤ لە تەنهایی دەربهێنێت، جگە لەو حاڵەتەی کە لە کونجی زیندانندا دەبێت. زۆردارەکی هەمو مەودایەك لە نێوان مرۆڤەکان لەنێو دەباتو لەبەرامبەر یەکتری پێشێلیان دەکات، تەنانەت توانای بەرهەمهێنانی گۆشەگیریشیان لە نێودەبات. لەگەڵ فێربوونی شیکردنەوەی لۆجیکی تەنهاییو بەرز راگرتنی، مرۆڤ تێدەگات کە سەرئەنجام وێڵو سەرگەردان دەبێت، تەنانەت ئەگەر لەگەڵ یەکەمین بەڵگەنەویستیش هاوئاهەنگ بێت، کە سەرجەم پرۆسەکان لەوێوە دەست پێدەکات. لەم حاڵەتەدا، ناچیزترین چانس بۆ گۆڕینی تەنهایی بە گۆشەگیریو لۆجیك بە ئایدیا، لەدەست دەچێت. ئەگەر کردەوەی رژێمی تۆتالیتاری لەگەڵ کردەوەی رژێمە ستەمگەرەکانی دی بەراورد بکەین، پێدەچێت حکومەتی تۆتالیتاری ئامرازێکی دۆزیبێتەوە بۆ ئەوەی لە رێگەیەو بیابان بهێنێتە جوڵەو زریانە لمێکی ئەوتۆ هەڵبکات کە سەرتاسەری گوێ زەمینی پێداپۆشێت.

ئەمرۆ هەلومەرجی بوونمان لە بواری سیاسەتدا بەراستی روبەروی هەڕەشەی ئەم زریانە لمییە وێرانکارە دەبێتەوە. ئەو مەترسییەی هەڕەشەمان لێدەکات، ئەوە نیە کە تۆتالیتاریزم دەتوانێت جهانێکی سەقامگیر بونیات

بنێت. باڵادەستی تۆتالیتاری وەك هەر ڕژێمێكی ستەمگەری دی تۆوی لەناوبردنی خۆی هەڵگرتوە، ڕێك هەروەكو چۆن ئەو ترس و بێتواناییەی بەرهەمیدەهێنێت، دوو پرەنسیپی دژە سیاسەتەو مرۆڤ دەخاتە بارودۆخێكەوە لەگەڵ هەر كارێكی سیاسی ناكۆك بێت. تەنهایی و هەڵگۆزینی لۆجیكی ئایدیۆلۆجیاكەی كە بەدزێوترین شێوە بیر لە هەمو شتێك دەكاتەوە، بەرجەستەی بارودۆخێكی ناكۆك بە كۆمەڵگە دەكات و پێڕەوی لە پرەنسیپێك دەكات كە توانای لەناوبردنی هەر گروپێكی مرۆیی هەیە. لەگەڵ ئەوەشدا، نابێت ئەوە لە یادبكەین كە تەنهایی ڕێكخراو لە بێتوانایی نارێكخراوی ئەوانەی لە سایەی ئیرادەی فەرمانڕەوای ستەمگەرو هەڕەمەكیانەی تاكە مرۆڤێكدا ژیان دەگوزەرێنن، زۆر ترسناكترە. مەترسی تەنهایی ڕێكخراو لەوەدایە، هەڕەشەی وێرانكردن لە جهان دەكات . ئەو جهانەی وادەردەكەوێت لە هەمو پنتێكەوە بە كۆتایی خۆی گەیشتوە . لە پێشئەوەی سەرەتایەكی تازە دەرفەتی بۆ بلوێت لەو كۆتاییەوە لەدایك بێت.

بەدەر لەم تێبینیانە . بە حوكمی ئەوەی لە پێشبینی دەچێت، پرسودو ئارامبەخش نیە . ئەو واقیعەش وەكخۆی دەمێنێتەوە كە ئەم قەیرانەی سەردەمی ئێمەو ئەزمونە نێوەندەكانی بە تەواوەتی بۆتە مایەی دەركەوتنی نمونەیەكی نوێی حكومەت. ئەمەش هەمیشە مەترسییەكی گەورە دروستدەكات، كە ڕەنگە لێرە بەدواوە ببێتە چارەنوسمان، هەروەكو نمونەی هەمو ڕژێمەكانی دی، پاشایەتی، كۆماری، ستەمگەری، دیكتاتۆری و زۆردارەكان، كە لە هەلومەرجی مێژوویی جیاوازو لەسەر بنەمای ئەزمونی سەرەكی جیاواز بەدیاركەوتن، بەسەدان ساڵ جگە لە نسكۆی كاتی هاوڕای ڕەگەزی مرۆڤ بوون.

بەڵام ئەوەش ڕاستە كە هەر كۆتاییەك لە مێژوودا بە زەرورەت سەرەتایەكی لە دوتوێی خۆیدا هەڵگرتوە: ئەم سەرەتایە تاكە پەیمانەو تەنها "پەیام"یشە كە هەر كۆتاییەك بتوانێت بیبەخشێت. ئەم سەرەتایە پێشئەوەی ببێتە

روداوێکی مێژوویی، وزەیەکی مەزنی مرۆڤە، لەرووی سیاسیشەوە، ئەم سەرەتایە هاوتای ئازادی مرۆڤە. سینت ئاگۆستین دەڵێت: "بۆ ئەوەی سەرەتایەك هەبێت، مرۆڤ دروست بو"[5] ئەم سەرەتایە لەگەڵ هەر لە دایکبونێکی نوێدا زامندەکرێ. بەراستی هەر مرۆڤێك، سەرەتایەکی تازەیە.

پەراوێزەکان

1. ئەنگلز لە ڕێورەسمی بەخاك سپاردنی ماركسدا دەڵێت: "هەروەکو چۆن داروین یاسای گەشەکردنی ژیانی ئۆرگانی دۆزییەوە، هەر بەو جۆرەش مارکس پرەنسیپی گەشەکردنی مێژووی مرۆڤایەتی دۆزییەوە" هەروەها ڕاڤەکردنێکی لەو جۆرەش لە پێشەکییەکەی ئەنگلز بۆ چاپی مانیفێستی کۆمۆنیست، 1890و پێشەکی "ئەسڵی خێزان، دەوڵەت و موڵکدارێتی تایبەت" بەدیدەکەین، لەوێشدا دیسانەوە "تیورەی گەشەسەندنی داروین و "تیورەی زیدەبایی مارکس"، شانبەشان پێکەوە باسدەکات.

2. بۆ زانیاری لەسەر چەمکی کار لەلای مارکس وەك "پێویستیەکی هەتاهەتایی و سروشتی کە بەبێ ئەوەش هیچ جۆرە میتابۆلیزم . یك (الایض . Metabolisme) لەنێوان مرۆڤ و سروشت بەدینەدەهات و سەرئەنجامیش خودی ژیان نەدەبو، بڕوانە "سەرمایە"، جلدی یەکەم، بڕگەی یەکەم، بەشی 1و5.

3. گوتارەکەی ستالین لە 28/ کانونی دوەم/ 1942، لە لینینەوە وەرگیراوە، هەڵبژاردەکان، جلدی یەکەم، ل33، مۆسکۆ، 1947 ئەوەی شایانی ئاماژە بۆ کردنە "لۆجیك" یەکێکە لەو سیفەتە دەگمەنانەی خرۆچۆف لە گوتاری کۆنگرەی بیستەمدا ستالینی پێ وەسفکردوە.

4. "Ein Solcher (Sc. Einsamer) Menseh folgert immer eins aus dem audernund deukt alles zum argsten." In Erbauliche Schriften, "Warum die Einsamkeit Zu flieken?"

5. "Civitate Dei"، "شاری خوداوەند"، کتێبی دوازدەهەم، بەشی بیستەم.

تێبینی

ئـــەم وەرگێڕانـــە لەگـــەڵ دەقـــە فارســـییەکە بـــەراورد کـــراوەو لـــە زۆر شـــوێندا ســـود لـــە دەقـــە فارســـییەکە وەرگـیراوە، بەتایبـەتیش لـەو شـوێنانەدا کـە رسـتەیەك یـا پـــەرەگرافیکی ئـــاڵۆزو نادیـــار لـــە دەقـــە عەرەبییەکـــەدا بەدیکرابێت.

پێڕست

پێشەکی	9
کورتەیەک لە ژیانی هانا ئارێنت	33
دەروازە	34
بەشی یەکەم: کۆمەڵگەی بێچین	67
بەشی دووەم: بزووتنەوەی تۆتالیتاریزم	141
بەشی سێیەم: تۆتالیتاریزم لە دەسەڵاتدا	239
بەشی چوارەم: ئایدیۆلۆجیا و تیرۆر	389

Hannah Arendt

Origins of Totalitarianism

Translated by

Hama Rashid

زنجیرەی کتێبی دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم

abu ali alkurdy